[illegible] – [illegible] — [illegible] [illegible]. [illegible] – 3
[illegible] – 12

శ్రీ

చింతామణి

ఇది మాసమునకొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౩] రాజమహేంద్రవరము. జయసంవత్సర జ్యేష్ఠమాసము. [సంచిక. ౧౨.

కూచిబేహారురాజ్యము.

కూచిబేహారురాజ్యము వంగదేశమున కుత్తరమున నున్నది. దీనికి దక్షిణమున రంగపురమండలమున్నది. దీని వైశాల్యము ౧౩౦౭ చదరపుమైళ్ళు. ఈ దేశమునందలి జనసంఖ్య ౧౮౮౧వ సంవత్సరమునందు చేసినజనపరిగణనమునుబట్టి ౬౦౨౬౨౪గలు. వచ్చుబడి యించుమించుగా పదునాలుగులక్షల రూపాయలు. ఈ దేశమునందు చిన్ననదులనేకములు ప్రవహించును. హిమవత్పర్వతములనుండి కొట్టుకొని వచ్చిన యొండుమట్టిని కలిగియుండుటచేత దేశము సాధారణముగా సారవంతముగానున్నది; అయినను తూర్పువైపున కొన్ని యరణ్యములు సహితము గలవు. వ్యవసాయము చేయఁబడు భూములలో ముప్పాతిక భాగము వరిపండును. ఇతరధాన్యములును, జనుమును, పొగాకునుకూడ పండింపఁబడును. దేశమునందలి జనులలో వెనుకటి లెక్కప్రకారముగా ౪౨౫౦౦౦లు హిందువులును, ౧౭౫౦౦౦లు మహమ్మదీయులును, అయియున్నారు.

ఒక్కరాజధానితప్ప దేశములో పట్టణములుగాని పల్లెలుగానిలేవు. జను లందఱును తమతమ పొలములలోను తోఁటలలోను గృహములుకట్టుకొని వాసము చేయుదురు. ఇదిపూర్వము కామరూపదేశమని వాడఁబడుచుండెను. ఇప్పుడున్న రాజవంశస్థుల పూర్వికులలో మిక్కిలిప్రసిద్ధుఁడయిన నరనారాయణుఁడను నతఁడు పదునేనవ శతాబ్దాంతమునందీదేశమును పాలించుచుండెను. అతఁడు కామరూప దేశమునంతను జయించి, అస్సాముదేశమునం దనేక దేవాలయములు కట్టించి యందు తనపేరిట శిలాశాసనములను చెక్కించెను; భూతానుదేశపురాజును గెలిచి యతని చేత కప్పములుగొనెను. తరువాత మహమ్మదీయుల ప్రభుత్వకాలములో దేశము తన స్వాతంత్ర్యమును పోఁగొట్టుకొని యిడుమ లనేకములు పొందెను.

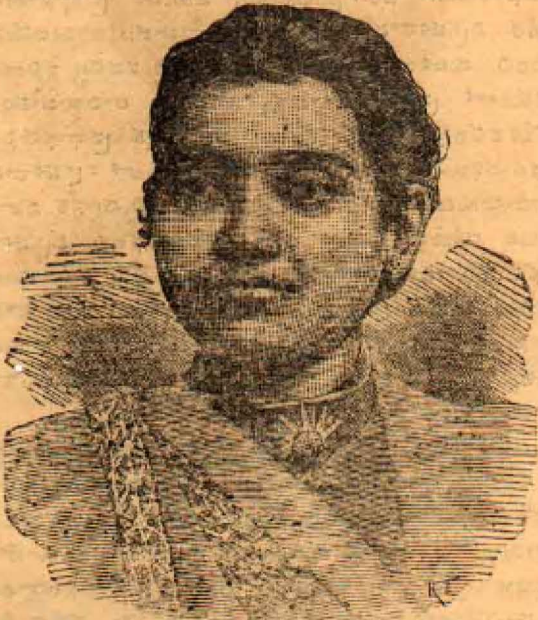
౧౮౬౩వ సంవత్సరమునందీదేశపు రాజు మృతినొందినప్పుడతనికి పది మాస ముల యీడుగల పుత్రుఁడు మాత్రముండెను. అందుచేత నాబాలుని బాల్యదశలో రాజ్యము నింగ్లీషువారు స్వాధీనముచేసికొని, దానిని పాలించుటకయి తగిన యుద్యోగస్థులనేర్పఱిచి, దేశమును మంచిస్థితికిఁదెచ్చిరి. ఆ కాలములో భూములన్నియు

MAHARAJA OF KUCH BEHAR.

కొలఁతవేయఁబడి తరముకట్టఁబడినవి; భూములమీఁద క్రమమైన పన్ను లేర్పఱుపఁబడి నవి; ఆరక్షకభటశాఖ చక్కఁబఱుపఁబడినది; పాఠశాలలు స్థాపింపఁబడినవి; వంచి వంతెనలు కట్టఁబడి బాటలు వేయఁబడినవి; ఉత్తరములను గొనిపోవుటకును తంత్రీ వార్తలను నడుపుటకును కార్యస్థానములు నెలకొల్పఁబడినవి. ఆచిన్నవానిని కొంత కాలము పాట్నానగరమునందొక మహాకోపాధ్యాయుని వశమునసుంచి యింగ్లీషు చెప్పించి, తరువాత కలకత్తానగరమునకుఁ బంపి యందు మూఁడు సంవత్సరములుండి రాజధానీశాస్త్రపాఠశాలలో రాజశాసనోపన్యాసములు వినుటకేర్పాటుచేసిరి. ఈ రాజకుమారుఁడు ౧౮౭౮వ సంవత్సరమునం దింగ్లాండునకు మొట్టమొదట వెళ్ళెను; ౧౮౮౩వ సంవత్సరమునందు యుక్తవయస్సు వచ్చినందున రాజ్యాధిపత్యమును వహించెను. దొరతనమువారీయనకిటుతరువాత "మహారాజా" యనుబిరుదు నిచ్చిరి. ఈయన క్రొత్తబాటలు వేయించియు విద్యాశాలలు స్థాపించియు రాజ్యమును మంచి దశకు తెచ్చుచున్నాఁడు. ఈయన రాజధాని కూచిబేహారునగరము; అందుపదివేల జనులుగలరు. ఈపట్టణమునందొక యున్నతపాఠశాలయు, ఒక కర్మవిద్యాశాలయు,

ఇంగ్లీషును దేశభాషలను నేర్పెడిమదిరిగొన్ని యితరపాఠశాలలును,ధర్మ వైద్యశాలయు, ఉన్నవి. పండ్రెండులక్షల రూపాయలుపెట్టి క్రొత్తగానొక రాజమందిరముకట్టఁబడినది. ఇప్పటి మహారాజుపేరు నారాయణభూపబహదూరు. ఈయనకిప్పుడు వయస్సు ముప్పది సంవత్సరములు. ౧౮౭౮వ సంవత్సరమునందీయన కేశవచంద్రసేనుగారి కూఁతురైన సునీతిదేవిని వివాహమాడెను. ఈ వివాహమువలననే కలకత్తాబ్రహ్మసమాజములో రెండుపక్షము లేర్పడుటకు కారణమైనది.

MAHARANI OF KUCH BEHAR.

ఆకాలమునందు హిందూదేశ బ్రహ్మసమాజమునకుముఖ్యనాయకులుగానుండిన కేశవచంద్రసేనులు మిక్కిలి కృషిచేసి ౧౮౭౨వ సంవత్సరమునందు వివాహశాసనము నొకదానిని పుట్టించిరి. ఈ శాసనప్రకారముగా వయస్సు పెండ్లికుమారునకు పదునెనిమిది సంవత్సరములకును, పెండ్లికూఁతునకు పదునాలుగు సంవత్సరములకును తక్కువ యుండఁగూడదు; వధూవరులిరువదియొక్క సంవత్సరములకు లోపలివయస్సువారయిన పక్షమున, తల్లిదండ్రులయొక్కగాని యితరసంరక్షకుల యొక్కగాని లిఖితపూర్వకమయిన యనుమతియుండవలెను; జాతిభేదములేక యేజాతివారైనను పరస్పరవివాహములు చేసికొనవచ్చును; భార్యబ్రతికియుండఁగా భర్తగాని, భర్తబ్రతికియుండఁగా భార్యగాని మరలవివాహముచేసికొనఁగూడదు; అంగీకారి మరణానంతర మెవ్వరైనను పునర్వివాహము చేసికొనవచ్చును.

౧౮౭౮వ సంవత్సరారంభమున కేశవచంద్రసేనులుగారి కొమార్తెను కూచి బేహారు మహారాజుగారికిచ్చి వివాహముచేయుటకు నిశ్చయింపఁబడినది. అప్పుడా చిన్నదానికి పదునాలుగు సంవత్సరములు నిండలేదు; మహారాజువయస్సును పదునాలు సంవత్సరములకులోపు. సమాజమునకు నాయకుఁడుగానుండి పూర్వోక్తవివాహశాసనమునకు కారకుఁడుగా నుండినవాఁడే యిట్టివివాహమున కొడఁబడుట యుక్తము కాదనియు,వధూవరులాశాసనమునవిధింపఁబడిన వయస్సులేని వారగుటచేత వివాహమాశాసనానుసారముగా జరగనేరదనియు, వరుఁడు బ్రహ్మసామాజికుఁడుకాని హిందువగుటచేత విగ్రహారాధక కర్మలతో వివాహము జరపఁబడుననియు, కులాచారమననుసరించి మహారాజు బహుభార్యలను వరింపవచ్చుననియు, ఆక్షేపించి బ్రాహ్మసామాజికులలో ప్రముఖులుగానున్న వారనేకు లావివాహము జరగకూడదని నిషేధించిరి. కేశవచంద్రసేనులది కేవలవివాహముగాక ప్రధానమనియు, వరుఁడు బ్రాహ్మమతమునం దభిమానముకలవాఁడనియు, పెండ్లిలో విగ్రహారాధక కర్మలుండవనియు, వివాహమగుట యీశ్వరాదేశమనియు, చెప్పిమానక వివాహముచేసెను. కేశవచంద్రసేనుల యనుమతిలేకయే యీ వివాహమునందు విగ్రహారాధక కర్మలు చొప్పింపఁబడినవి. వివాహానంతరమున బ్రాహ్మసామాజికులలో ముఖ్యులుగానున్న వారనేకులు తాము కేశవచంద్రసేనులతోడి సంబంధమును వదలుకొని హిందూదేశ బ్రహ్మసమాజమునుండి విడిపోయి సాధారణ బ్రహ్మసమాజ మనుపేర మఱియొక సమాజమును స్థాపించుకొనిరి. ౧౮౭౮వ సంవత్సరమునం దీవివాహముకాఁగానే మహారాజుగారింగ్లాండునకుఁబోయిరి.

౧౮౮౭వ సంవత్సరమునందు శ్రీ విక్టోరియా మహారాజ్ఞిగారి ఏఁబది సంవత్సరము లవిచ్ఛిన్నముగా రాజ్యపాలనము చేసినందునకయి జరిగిన మహోత్సవమునకు కూచిబెహారు మహారాజుగారు తమరాణితోఁగూడి యింగ్లాండునకుఁబోయి శ్రీమహారాజ్ఞిగారి సందర్శనముచేసి యామెవలన మహాగౌరవమును పొందిరి. ఇంతవఱకు దేశపరిపాలకులైన రాజులెవ్వరును తమభార్యలతో నింగ్లాండునకుఁ బోవకుండుటయు, కూచిబేహారు మహారాజుగారే మొట్టమొదట తమరాణిని సముద్రము మీఁద నింగ్లాండునకుఁగొనిపోయి రాణివాసమువాన్పి యందఱితో బహిరంగముగా విహరింపనిచ్చుటయు, ఆదంపతులాదేశమునందెల్లవారి యాదరమునకును పాత్రులగుటకు కారణములయ్యెను. కూచిబేహారు రాణియైన సునీతిదేవి ౧౮౬౪వ సంవత్సరమునందు జననమొందినది. ఈమె తనబిడ్డలతోఁగూడ ౧౮౮౭వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెలలో ఇంగ్లాండునకుఁబోయి రెండుసారులు శ్రీవిక్టోరియా మహారాజ్ఞిగారి సందర్శనముచేసి యామెచే సన్మానింపఁబడి యాసంవత్సరము డిసెంబరునెలలో సురక్షితముగా మరల స్వదేశమునకు వచ్చెను. ఈమెయింగ్లీషుభాషను ధారాళముగా వ్రాయుటకును మాటాడుటకును నేర్చినది. ఈమెస్వదేశము చేరినతరువాత కొన్ని మాసములకు భర్త యింగ్లాండునుండి వచ్చెను. ఈదంపతులు తమకింగ్లాండునుండి వచ్చినతరువాతకలిగినశిశువునకు "విక్టర్" అని శ్రీవిక్టోరియామహారాజ్ఞిగారిపేరుపెట్టిరి.

...దామినిరాయి.

శ్రీమతి సౌదామినిరాయియను వంగదేశపు యువతి ౧౮౫౮ వ సంవత్సరమున ఢక్కామండలములోని యొకగ్రామమునందు జన్మించెను. ఆమె చిన్నతనములో తాతగారియందు మిగుల ప్రేమగలదై తోడిబాలికలతో నాటపాటలయందుఁ గాలముగడుపక తాతగారియొద్దనే ప్రొద్దుపుచ్చుచుండెను. ఆమెకాకాలమందున్న చెలికత్తెలు మరణమువరకును ప్రాణసఖులుగానే యుండిరి. ఆమెకు తొమ్మిదిసంవత్సరములు ప్రాయమురాగానే తండ్రిగారు పండ్రెండేండ్ల వయస్సుగల బాబూ కేదారనాథరాయియను చిన్నవానికి నామెను వివాహముచేసెను. ఆచిన్నవాఁడు పాఠశాలయందు విద్యాభ్యాసముచేయు కాలమునందే రాజా రామమోహనరాయి, కేశవచంద్రసేను మొదలగు ఘనులుపదేశించిన మతబోధనలయందు విశ్వాసము కలవాడై వారు స్థాపించిన బ్రహ్మమతము నవలంబించెను. అప్పుడు సౌదామిని రాయి వయసున చిన్నదయినను బుద్ధియందు పెద్దదయి తానును భర్తత్రొక్కిన మార్గమునే యనుసరించి సహధర్మచారిణియను నామమును సార్థకమగునట్లు ఆతనికి జోడ్పడి ప్రోత్సాహము కలిగించెను. ఆచిన్నదంపతు లప్పటినుండియు విగ్రహారాధనమును మాని ఈకాలపు హిందువులలో సర్వసాధారణముగానున్న మూఢాచారములను మూఢవ్రతములను విడిచి సర్వాంతర్యామియైన ఈశ్వరు నొక్కనినే మానసికముగా నారాధింప నారంభించిరి. వారు లోలోపల నెట్టిపనులు చేసినను, ఎట్టినమ్మకములను కలిగియున్నను, పయికిమాత్ర మితరహిందువులు ధరించెడు బాహ్యచిహ్నములను ధరించి నటించుచు వచ్చినపక్షమున వారికి కులమువారిలో గౌరవహాని రవంతమాత్రమును కలుగకుండియుండును. అయినను పయికొకవిధమునను లోపల మరియొకవిధమునను నటించువారుకారు. అందుచేత కులమువారందఱును వారిని మతభ్రష్టులనుగాను నీచులనుగాను జూచి నానావిధముల బాధింప మొదలుపెట్టిరి. అంతేకాక బంధువుల ప్రోత్సాహముచేత చదువునిమిత్తము భర్తకియ్యఁబడుచుండిన సొమ్ముసహితము తగ్గించివేయఁబడెను. ఆదంపతులందుకు భయపడి నిరుత్సాహులయినవారు కారు. భర్త యొక రాజకీయ పాఠశాలలోఁ బ్రవేశించి కొలఁదిపాటి విద్యార్థివేతనమును సంపాదించెను. భార్యయు దుర్భరమయిన గృహకృత్య నిర్వహణ భారమును వహించి యీ యల్పాదాయముతోనే మితముగా సమస్తవ్యయములను గడపి భర్త కుత్సాహభంగము కలుగకుండ కాపాడుచుండెను. భర్తలు చిన్నతనమునుండియు భార్యలకు సద్విద్యను నేర్పి యుక్తసమయములో

సత్కార్యబీజములను వారి హృదయక్షేత్రమ[torn] , సౌదామిని వలెనే యిప్పటికాంతలు పలువురు భర్తలయందు […]ద్ధానురాగలయి వారు చేయుc బూను సమస్తసత్కార్యములకును సహకారిణులయి కష్టకాలములయందు ధైర్యోత్సాహములను కలిగించుచు భార్యయుభర్తయు నేకదేహమన్న వాక్యమును సత్యము చేయుదురనుటకు సందియముండదు.

ఇట్టిసమయములో సౌదామిని మామగారు లోకాంతరగతుడాయెను. అప్పుడు కేదారనాథరాయులు తండ్రికి నుత్తరక్రియలు చేయవలసియుండెను. శాస్త్రప్రకారము శ్రాద్ధక్రియలన్నియు జరగనియెడల ప్రేతమునకు త్తరలోకములు రానేరవని హిందువుల నమ్మకము. విగ్రహారాధనము మొదలగునవి విడిచి పరిశుద్ధాస్తిక మత సిద్ధాంతములకు విరుద్ధముగా నుండనంతవరకు మాత్రమే కర్మ చేయవలెనని కేదారనాథరాయుల యభిప్రాయము. అట్లు చేయుటకు కులమువారును బంధువులును సమ్మతింపక ఆచారప్రకారము సమస్తకర్మలును చేయక తప్పదని యాతనిని పలువిధముల నిర్బంధించిరి. సౌదామిని యొక్కతెమాత్రమే యాతనికి సహాయురాలుగా నుండెను. ఆయన తనపూనికను వదలక పట్టుపట్టినప్పుడు బంధువులు మొదలగువారు దౌర్జన్యము చేయుటకుc బ్రయత్నింపcగా వారి దుష్ప్రయత్నములను తెలిసికొని సౌదామిని తనభర్తను అర్ధరాత్రమున గ్రామాంతరమునకుc బంపివేసి ఆయాపత్తును తప్పించెను. ఆయన పినతండ్రులు మొదలగువా రందుమీద మండిపడి భార్యను తల్లిని తీసికొనిపోయి పోషించుకొనవలసినదని కేదారనాథునికి వ్రాసిరి. కుటుంబపు సొత్తునుండి నెలకెనిమిది రూపాయలు మాత్రమే వచ్చుచుండెను. అయినను సౌదామిని యాస్వల్పద్రవ్యముతోనే గోప్యముగా సంసారము జరపుచువచ్చెను గాని కలకత్తానగరమునం దతనికి చదువు సాగలేదు. అందుచేత ఢక్కానగరమునకు విద్యకయి పోవలసినవారయిరి. అక్కడ భర్త శాస్త్రపాఠశాలలోc జదువుచుండ సౌదామిని యొక స్త్రీపాఠశాలలోc బ్రవేశించి విద్యc గరచుచుండెను. ఆమె విద్యావృద్ధినిc జూచి రాజప్రతినిధిగారు ఢాకానగరమునకు వచ్చినప్పు డచ్చటి బాలికాపాఠశాలాధ్యక్షు లాయననుగూర్చిన స్వాగతపత్రికను చదువుటకీమె నేర్పరచిరి. ఇవి ఆమెకు గష్టదినములే యైనను తరువాత మంచిదశనుపొంది సుఖమనుభవించుచుండిన కాలములో తనజీవితకాలములో నెల్లను మిక్కిలి సుఖప్రదములయిన దినములు చిన్నప్పటియవియేయని యామె భావించుచుండెను.

అటుతరువాత సౌదామినిభర్త యమ్. యే. పరీక్ష మొదలయినవానియందుc గృతార్థుcడయి మంచిదశకు వచ్చెను. ఆమెకు శక్తిసామర్థ్యాదిగుణసంపన్నులయిన

పుత్రులును, [illegible] యి కిహలోక సుఖములం దేమియు లోపము లేకుండ సర్వేశ్వరుఁడు సమస్త సాధనములను ప్రసాదించెను. ఆమెకు భర్తయందును సంతానమందును మితిలేని ప్రేమ కలదు. పరిచారకులు మొదలగువా రామెను తమ బహిఃప్రాణముగా జూచుకొని ప్రేమించుచుండిరి. ఎరిగియున్నంతవర కెల్లవారిచే గౌరవింపఁబడుచు సాధ్యమయినంతవరకు పరోపకారమును జేయుచు ప్రతిదినము ను భర్తతోఁగూడ పరమేశ్వరుని ప్రార్థించుచు ఇహలోకయాత్రను నెమ్మదితోఁ గడపి ఈశ్వర సన్నిధానమున శాశ్వతానందము ననుభవించుటకయి యాపుణ్యాం గన నడివయఃకాలములోనే బంధుమిత్రాదుల నందరిని విడచి గడచిన సంవత్సరము జూలయి నెలలో నీశ్వరసాన్నిధ్యము నొందెను. ఈ వంగదేశపు యువతినిగూర్చి ప్రొఫెసరు మాక్సుమల్లర్ దొరవారు "శనివారవిమర్శిని" (Saturday Review) యను పత్రికకు విశేషముగా వ్రాసియున్నారు. ఈమెసచ్చరిత్రము మిగుల శ్లాఘా పాత్రమనుట కింతయు సందియము లేదు.

పండిత రామాభాయి సరస్వతి.

తొల్లి యొకప్పు డొకద్విజోత్తముఁడు సకుటుంబముగాఁ దీర్ఘయాత్రలు సేవించుచు గంగసమీపమునకుం జని యప్పుణ్యనదియందు స్నానమాచరించుచుండ నొక సుందరమయిన పురుషుఁ డక్కడ కేతెంచెను. ఆయన కులశీలాదికమును వినయ శాంత్యాది సద్గుణములను బరిశీలించి మరునాఁ డాబ్రాహ్మణుఁడు తన చిన్నకొమార్తె నాయనకుఁ బరిణయముఁ జేసి, పత్నీసహితముగా స్వగ్రామమునకుఁ బోవ ననుజ్ఞ నొసఁగి కన్యాదాన జనిత సంతుష్టాంతరంగుఁడై దివ్యక్షేత్రములను సేవింపఁజనెను. అల్లుడును దైవకృపచే గలిగిన నెదురుచూడని కళ్యాణమునకు మిగుల సంతసిల్లి తొమ్మిదియేండ్ల ప్రాయముగల తనభార్యను వెంటఁబెట్టుకొని తొంబది యామడల దూరమందున్న తనగృహమును జేరెను.

ఈ సుందర పురుషుఁడు పండితాగ్రగణ్యుఁడగు అనంతశాస్త్రిగారు. ఆయన వివాహమయిన బాలికావధూమణి రామాభాయి సరస్వతియొక్క పుణ్యజననియగు లక్ష్మీభాయి. ఈబ్రాహ్మణశిఖామణి పశ్చిమహిందూస్థానమందలి మంగుళూరు మండల నివాసుఁడు. బాల్యమునందు పునహాపట్టణమందుండి అప్పటి పేష్వాగారి ప్రియ పత్నికి సంస్కృతవిద్యఁ గఱపుచున్న రామచంద్రశాస్త్రిలవారియొద్ద విద్యాభ్యాసము జేయుచు నాయనతోఁగూడ నంతఃపురమునకుం బోవుచువచ్చెను. పేష్వాగారి

భార్య (శ్రావ్యముగా సంస్కృతశ్లోకముల జను ... ం తనభార్య కూడ నట్లే విద్య నేర్పియుండవలెనను తలంపు [illegible]నంతశాస్త్రిగారికి దృఢముగా మనస్సున నాటియుండెను. ఆయనకు ౨౦ సంవత్సరములు ప్రాయము రాగానే విద్యాకృషిమాని గృహస్థాశ్రమమునందుఁ బ్రవేశించుటకై స్వగ్రామమునకుఁ బోయి తన ప్రథమభార్యకు విద్యనేర్పవలెనని ప్రయత్నించెను గాని హిందూకుటుంబములయందలి యాచారప్రకార మాయనతల్లియు బంధువులును స్త్రీవిద్యకూడదని నిందించినందునను, తనభార్యకుఁగూడ నభిలాష లేని హేతువుచేతను అనంతశాస్త్రిగారు తమ యుద్యమమును మానవలసినవారైరి. ఈప్రకారము కొంతకాలము జరిగినతరువాత నీయన ప్రథమభార్య సంతానవంతురాలై కాలవశమున పరలోకగతురాలాయెను. కాని కళత్రవిహీనుఁడగు అనంతశాస్త్రిగారు తమపూర్వప్రయత్నమును మరువక ద్వితీయవివాహ మయినతోడనే యీభార్యకు విద్యనేర్పవలెనని నిశ్చయించుకొనెను.

తొమ్మిదియేండ్ల ప్రాయముగల తనభార్యను స్వగృహమునకుఁ గొనిపోయి అనంతశాస్త్రిగారు తమతల్లికి నొప్పఁజెప్పి, సంస్కృత విద్యను చెప్పుటకుఁ బ్రారంభించెను. కాని కొనుకటివలెనే తనయింటియందలి పెద్దలు ఈశుభకార్యమునకు బ్రతిఘటించగా వేసారి వేసారి స్వగృహమును విడిచి పడమటికనుమలయందలి గంగమూల్ అరణ్యమునకుఁ దన పసిభార్యను గొంపోయి మొదటినాటి రాత్రి అడవిలో బహిరంగమయిన స్థలములో నివసించెను. అప్పుడక్కడకు వ్యాఘ్ర మొకటివచ్చి బొబ్బలుపెట్ట నారంభించెను. ఈ పసిపిల్ల తన దూదిదగడా శరీరమంతటను కప్పుకొని భయముతో వడకుచు పండుకొనెను. అరుణోదయమువరకు భర్తగారు మేలుకొని యుండిరి. ఉదయమయినతోడనే వ్యాఘ్రముకూడ వెడలిపోయెను. ఘాతుకమృగములు చుట్టుపట్లనుండి భయపెట్టుచు వచ్చినను భయమునకోర్చి లక్ష్మీబాయిగారు పాఠములు నేర్చుకొనుచు, విద్యయందును వయస్సునందునుఁగూడ నభివృద్ధినొందుచుండెను. ఆయడవిలో నొకకుటీరము వేసికొని కాపురము చేయుచుండగా నొకకొమారుడును, ఇద్దరు కొమార్తెలును వారికిఁ గలిగిరి. అనంతశాస్త్రిలవా రాపిల్లకును శిష్యులకును జదువు చెప్పుచువచ్చిరి. ౧౮౫౮ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెలలో రామాబాయి జననమొందినప్పుడు శిష్యవర్గమునకు బాఠములు చెప్పుటయందే అనంతశాస్త్రిగారి కాలమంతయు గడచుచుండుటవలన, రామాబాయికి విద్యచెప్పుట కాయనకవకాశము లేక ఆకార్యమునకు భార్యను నియోగించెను.

[సశేషము.] అ. సుందరరామయ్య.

మహామహోపాధ్యాయ మహేశచంద్రన్యాయరత్న సి. ఐ. ఇ.

(౬౪- పుటశేషము.)

౧౮౬౩వ సంవత్సరమునందు తిరిగి కలకత్తానగరమునకుఁ బోయి పాఠశాల నొకదాని నేర్పరచి, బాలురకు సొమ్ము పుచ్చుకొనకనే విద్యాభ్యాసము చేయుచు వచ్చెను. ఆకాలమునకు మహేశచంద్ర గారు విశేషపండితులన్న వాడుక ప్రబలించినది. ౧౮౬౪వ సంవత్సరములో కలకత్తానగరములో బండితులుగానున్న కేంబ్రిడ్జి ప్రొఫెసరు కవెల్ దొరగారి కోరిక ప్రకారము గవర్నమెంటు సంస్కృతపాఠశాలలో సహోపాధ్యాయులుగా నియమింపఁబడిరి.

హిందూదేశమునందలి విద్యాభివృద్ధి దొరతనమువారుచేయు ప్రోత్సాహమును బట్టియుండును. పాఠశాలలు దొరతనమువారివలన స్థాపింపఁబడియున్నవి. ఉపాధ్యాయులకు దొరతనమువారి వేతనములనిచ్చి విద్యాభివృద్ధికయి పాటుబడుచున్నారు. అయినను విద్యనేర్చుకొను వాడుక హిందూదేశమునందు చిరకాలమునుండి యున్నది. పురాతనపు శాసనములు, లోహములమీఁదను రాళ్ళమీఁదను వ్రాయఁబడిన వ్రాతలు, తాటియాకులమీఁద వ్రాయఁబడి నేటివరకును సురక్షితములుగా నుంచఁబడిన గ్రంథములు మొదలగువానినిబట్టి జూడగా చిరకాలమునుండి హిందువులకు హిందూదేశమందలి విద్యాభివృద్ధి దొరతనమువారి ప్రోత్సాహము ననుసరించి యుండును. పాఠశాలలు దొరతనమువారివలన స్థాపించఁబడినవి. దొరతనమువారు ద్రవ్యసహాయముఁ జేయుచు వానిక్షేమము విచారించుచుందురు. కాని చిరకాలమునుండి విద్యాభిలాషమాత్రము హిందూదేశమునందు గలిగియున్నది. లోహములయందును, శిలలయందును వ్రాయఁబడిన శాసనముల వలనను, తాళపత్రములయందును, కొంతకాలమునకు పిదప కాగితములయందును వ్రాయఁబడుచున్న గ్రంథములు మొదలగు వాని చేతను, హిందూదేశమునందు విశేషకాలమునుండి చదువను వ్రాయను నేర్చుకొను నభిలాష జనులకు మెండుగ గలిగియున్నదనియును, అట్టి యభిలాష హిందువులలో కొద్దిపాటికే కాకుండ సర్వత్ర సామాన్యమయియున్నదనియును వెల్లడియగుచున్నది.

హిందువులలో బ్రాహ్మణులు మొదటినుండియు జనోపదేష్టలుగా నుండియున్నారు. హిందూదేశస్థుల విద్యాధిక్యతను బయలుపరచు నమూల్యగ్రంథముల నన్నిటిని శిష్యులకు నోటిమాటలతో బోధించియు, వారి జ్ఞాపకశక్తినిబట్టియు, పురాతన వ్రాతగ్రంథములను బట్టియు నేటివఱకు విలువలేని యపూర్వగ్రంథము లనేకములు శిథిలమయిపోకుండ నిలబెట్టియుండినవి. హిందూదేశమందలి స్వదేశరాజుల పరిపాలనాపద్ధతి యేప్రకారముగా నున్నను, వారికాలములోనేమి ఇతరదేశస్థుల ...డయాత్రానంతరమేమి విద్యనేర్చుకొను నభిలాషమాత్రము హిందువులలో

నెప్పుడు తగ్గిపోలేదు. ఆ యా కాలములయందు గూడ కాశీపట్టణమందు నవద్వీపము నందును సంస్కృత శాస్త్రపాఠశాలలు మిగుల వన్నెకెక్కి అలెగ్జాండ్రియా, అథెన్సుపట్టణములలోని శాస్త్రపాఠశాలలతో సమానమయిన ఘనత జెందియుండెను. రోముపట్టణమందలి పాఠశాలలనుగూర్చి హారెను అను గ్రంథకర్త వ్రాసిన వర్ణనాంశములను జదివినప్పుడు పవిత్రమైన గంగనదియొక్కయు నౌన్నత్యము వహించిన పండితుల విద్యాధిక్యత జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచున్నది. బౌద్ధమత సిద్ధాంతము ప్రబలించిన దేశములలో జనులకు మతాధిపతులు విద్యాభివృద్ధికై పాటుపడుటయే కాక ప్రతి పిల్లవానికిని జదువుట, వ్రాయుట, గణితము నేర్పుచుందురు. అందువలననే బర్మాదేశమునందు స్వభాషలోఁ జదువను, వ్రాయను, నేరనివానిని దొరకుట మిగుల యాశ్చర్యమయినది కాదు. పూర్వకాలమునుండియు నిట్టిస్థితిలో నున్న హిందువులకు దొరతనమువారు విద్యావిషయమయి చేసిన ప్రయత్నము లన్నియు మిగుల లాభకరములైనవి.

తూర్పు ఇండియాసంఘమువారి పరిపాలనారంభమందు, రాచకార్యముల యందలి శ్రద్ధాధిక్యతనుబట్టి విద్యాభివృద్ధికై వారేమియు జేయనేరరైరి. అప్పటి దొరతన ప్రతినిధిగారైన వారెన్ హేస్టింగ్సుగారు రెండుమూడు పాఠశాలల నేర్పరచి ఆంగ్లేయ, హిందూ భాషోపాధ్యాయులకు దగిన ప్రోత్సాహము నిచ్చినను దేశాధిక్యము విస్తీర్ణమునుబట్టి ఆయన జేసిన దంతవిశేషమని యెంచుటకు వీలులేదు. కొంతకాలమునకు దరువాత దొరతనమువారు మేల్కాంచి, వారిపరిపాలనకు లోనగు రెండుకోట్ల లేబదిలక్షల జనులకు దాము సేయవలసిన ప్రధానకార్యము నారసి సర్ ఛార్లస్‌వుడ్— లార్డుహాలిఫాక్సు—గారు ఇండియాదేశపు రాజ్యాధిపతిగా నున్నప్పుడు విద్యావిషయమయిన నిబంధన లేర్పరుపఁబడి స్థిరపరచఁబడినవి. ఐరోపాఖండమందలి శాస్త్రపాఠశాలల ననుసరించి కలకత్తా, మదరాసు, బొంబయి నగరములలో శాస్త్రపాఠశాలలు స్థాపించబడి, ప్రతిపరగణాయందును ఆంగ్లేయ పాఠశాల లేర్పరుపఁబడి, ప్రతిగ్రామమందునుకూడ పల్లెకూటము లేర్పరుపబడి, పాఠశాలా పరీక్షకుల యధికారములకు లోబడి దొరతనమువారి భాండాగారములనుండి ద్రవ్యసహాయముల నొందుచున్నవి. ప్రస్తుతపు స్థితిని విచారించిన యెడల, ప్రతిజిల్లాలోను పెద్దతరగతులుగల పాఠశాలలును, ప్రతిగ్రామమందును ప్రారంభకులకు దగిన విద్యాభ్యాసము జేయు పాఠశాలలును స్థాపింపఁబడి సమర్థులయిన యుపాధ్యాయులచే విద్య గరపబడుచున్నదని తోచకమానదు.

౧౮౫౭వ సంవత్సరము మొదలు పెద్దపాఠశాలలయొక్కయు, శాస్త్రపాఠ

శాలలయొక్కయు సంఖ్యవృద్ధి యగుచున్నది. మహమ్మదీయ భాషయందలియు, సంస్కృతభాషయందలియు పరిజ్ఞానాభివృద్ధికై మతసంబంధమయిన శాస్త్రపాఠశాలలుకూడ గలవు. అట్టివానిలో ప్రధానమగు కలకత్తానగరమందలి దొరతనమువారి సంస్కృతశాస్త్రపాఠశాలకు మహేశచంద్రన్యాయరత్నగారు ప్రధానోపాధ్యాయులు. ఆపాఠశాల ౧౮౨౪వ సంవత్సరములో వార్డు అమహర్స్టు ప్రభువుగారివలన స్థాపింపబడినది. ఈపాఠశాల సంస్కృతకలాశాలయని చెప్పవచ్చును. సంస్కృతభాష సంపూర్ణముగా నచ్చట నేర్పబడును. ౧౮౭౯-౯౦ సంవత్సరములలో ౭౯గురు పరీక్షనిచ్చి పట్టముపొందని విద్యార్థులును (Under-Graduates) ప్రధానోపాధ్యాయుడుగాక అయిదుగురు శాస్త్రపండితులును ఉండిరి. వారిలో ౩౯గురు కలకత్తా సర్వకలాశాలలో విద్యనొసగబడుచు పట్టములందుదలచినవారు విద్యావిషయమయి వ్రాయబడిన రిపోర్టుననుసరించి యుక్కడ విద్యనేర్పబడును. పరీక్షలు మొదలగునవి విద్యాధిఖ్యులగు పండితులచే చేయబడి, పరీక్షలయందు దేతిన విద్యార్థులకు తత్వశాస్త్రము, తర్కశాస్త్రము, ధర్మశాస్త్రము మొదలగు సమస్తశాస్త్రములయందును యోగ్యతాపత్రిక లివ్వబడి పట్టము లొసగబడుచుండును. ఏతచ్ఛాస్త్ర పాఠశాలయందు విద్యావేతనము లివ్వబడును. ఈవిద్యాశాలకై సంవత్సరమునకు 21 వేల రూపాయలు వ్యయమగును.

ఇట్టి ప్రాముఖ్యతను వహించిన శాస్త్రపాఠశాలకు నధ్యక్షుడుగా నియమింపబడుటచే మహేశచంద్రగారి యెడల దొరతనమువారికిగల నమ్మకము వెల్లడియగుచున్నది. హంగేరియా విద్వత్సభలో నీయన రెండవ హిందూ సభికుడు. ఈయన యెడల హిందువులకును ఇతరజాతులవారికిని విశేషగౌరవము గలదు. మహేశచంద్రగారు శాస్త్రపండితులు. బంగాళాదేశమందలి ఆసియాటిక సంఘము (Asiatic society) తో నీయనకు సంబంధము గలదు. ఆదేశములోని ప్రారంభకులకు విద్యనేర్పు పాఠశాలలన్నిటికి నీయన పోషకులుగా నున్నారు. వీరికి దొరతనమువారు సి.ఐ.ఇ. పట్టము నొసగుటయే కాక, మహామహోపాధ్యాయపదము (సంస్కృత విద్యకు గురువు) బిరుదునిచ్చి గౌరవించిరి. ఆయన ప్రతిభను చూచినవారందరికిని ఆయన ధరించు వస్త్రలసాగరి వెల్లడియగును. ఆయన యనేకగ్రంథములు రచించియున్నారు.

హంగేరియా శాస్త్రవిద్వత్సభలో మొదటి హిందూ సభికులగు రాజా రాజేంద్రలాల్ మిత్ర యల్, యల్, డి. గారు మహేశచంద్రగారికి మిక్కిలి స్నేహితు. ఆయనవలననే మహేశగారి పేరు హంగేరియాలో మిగుల ప్రచురమయి

1889 వ సంవత్సరములో సామాజికుడుగా చేర్చుకొనబడెను. పూర్వకాలమునుండియు బూడాపెస్తు నగరమునకు, కలకత్తాపట్టణమునకుగల శాస్త్రవిషయమయిన సంబంధమును నిలుపుటకై మహేశచంద్రగారు మిగుల పాటుపడుచుండుటకును సమర్థులనుటకును ఇంచుకైన సంశయములేదు. ఈయనచరిత్రము డాక్టరు డుర్యాకాగారివలన వ్రాయబడినది.

ది ఆనరేబిల్ రాజా గోడే నారాయణ గజపతిరావుగారు.

ఘనతకెక్కిన శ్రీ రాజా గోడే నారాయణగజపతిరావుబహాదరుగారు, విశాఖపట్టణకాపురస్థులును ఉత్తరసర్కారులలో మిగుల ప్రసిద్ధి గాంచిన 'గోడే' కుటుంబములో చేరినవారును నై యున్నారు. వారిపూర్వికులగు అక్కన్న, పెదసూరయ్య, భూపతి, చినసూరయ్య మొదలగువారు వరుసగ నాలుగు పురుషాంతరములవరకు విశేషమయిన ప్రతిభ గాంచిరి. భూపతిగారు నైజాము దొరతనమువారియొద్ద మిగుల ఖ్యాతిగాంచె. వారుచేసిన పనులకు మెచ్చి నైజామువారు భూవసతులనిచ్చిరి.

శ్రీరాజాగారి పితామహులు బ్రిటిషు దొరతనములో మిగుల వన్నెకెక్కె. ఈయననుగూర్చి కోర్టు ఆఫ్ డైరక్టర్లవారు "గోడే జగ్గారావుగారు మనవిషయములో ననేకసారులు చేసిన యుపకారములను మరువకుండుటయేకాక అందులకై మీరు చూపిన కృతజ్ఞతను మేముకూడ సంతోషించుచున్నాము" అని ౧౮౪౭వ సంవత్సరము ౧౪వ ఏప్రిల్ తేదిని చెన్నపట్టణము దొరతనమువారికి వ్రాసిరి.

బాటలు, వంతెనలు, చెరువులు, నూతులు, సత్రములు, పాఠశాలలు మొదలగునవి స్థాపించుటవలనను, సర్వజనోపయోగమయిన సత్కార్యములను చేయుటవలనను శ్రీ గోడే జగ్గారావుగారును వారిసంతతివారును చిరమయిన యశస్సును సంపాదించిరి. శ్రీరాజాగారి తండ్రిగారగు సూర్యనారాయణరావుగారును, పినతండ్రిగారగు సూర్యప్రకాశరావుగారును మిగుల విద్యాధిక్యత గలవారని ప్రతీతిగలదు. లేటు సర్ ఫ్రెడరిక్ ఆడమ్‌గారు సర్ థామస్ మన్రోగారును వ్రాసిన యాదాస్తులలోను రస్సెల్ గారి రిపోర్టులలోను, మన్రోగారు వ్రాసిన చరిత్రలలోను, వారుభయులు శ్లాఘింపఁబడిరి.

గోడేవారి కుటుంబమునకు విశేషముగా భూవసతియున్నది. విశాఖపట్టణము జిల్లాలో విజయనగరము సంస్థానమునకు తరువాత దొరతనమువారికి విస్తారము పేష్కషు గోడేవారి సంస్థానమువల్ల చెల్లింపఁబడుచును. [సశేషము.]

ఆ. సుందరరా

మహామహోపాధ్యాయ మహేశచంద్రన్యాయరత్న సి. ఐ. ఇ.

(౧౨౦ - పుట శేషము.)

శ్రీరాజా గోడే నారాయణగజపతిరావుగారు కలకత్తా హిందూ పాఠశాలలో విద్యాభ్యాసము చేసిరి. పొగదారులు గాని పొగరోడలు గాని లేని కాలమందు విద్యాభ్యాసమునకై ఇతర రాజధానికి బంపబడిన గొప్ప కుటుంబములోని చిన్నవాండ్రలో వీరు మొదటివారు. వారి పూర్వీకులవలెనే శ్రీరాజాగారికి జనోపయుక్తము లయిన కార్యములను జేయుటయందు మిగుల యాసక్తి. విశాఖపట్టణములో మొదట నగర పారిశుద్ధ్యసంఘ మేర్పరచి నప్పుడు శ్రీరాజాగారు చేసిన ఘన కార్యములకు దొరతనమువారు మిగుల మెచ్చిరి.

౧౮౬౬వ సంవత్సరమునందు మదరాసు గవర్నరుగారగు సర్ విలియం డెన్నసుగారు విశాఖపట్టణము జిల్లాను సందర్శించినప్పుడు శ్రీరాజాగారి దివ్య భవనమునకు విచ్చేసి వారు చేసిన యతిథిసత్కారముల నందుకొని మిగుల యానందించిరి.

౧౮౬౮ సంవత్సరములో మదరాసు శాసన నిర్మాణసభలో భూమి ఖామందులకు బ్రతినిధిగా నుండుటకు లార్డు నేపియరుగారు శ్రీరాజాగారిని కోరిరి. వారందుల కంగీకరించి చిరకాలమా పదవి నందుకొనియుండిరి. లార్డు నేపియరు ప్రభువుగారు శ్రీరాజాగారిని మదరాసు సర్వకలాశాలాసంఘములో నొక సాంఘికునిగా నేర్పరచిరి. సంస్కృత విద్యాభ్యాసమును వృద్ధిపరచుటకయి సర్వకలాశాలలో నొక బహుమతి నేర్పరచి, శ్రీరాజాగారు విద్యాభివృద్ధికై మిగుల సహాయము చేయుచున్నారు. మనిగార్ సత్రమని చెన్నపట్టణములో బ్రసిద్ధిగాంచిన సత్రమునకు నేటివరకును శ్రీరాజాగారు ద్రవ్యసహాయము చేయుచు నందులవృద్ధికై పాటు పడుచున్నారు.

౧౮౮౧ సంవత్సరములో మార్చి నెలలో కలకత్తా గవర్నరు జనరల్ గారిని సందర్శించినప్పుడు వీరికి 'రాజా' బిరుదునొసగిన విషయమయి మదరాసు వార్తాపత్రిక లీప్రకార ముద్ఘోషించినవి. 'శ్రీ గజపతిరావుగారి నామము హిందూదేశమునందలి యన్ని ప్రదేశములందును దయార్ద్రహృదయులనియు, పరోపకార పారీణులనియును వ్యాపించియున్నది. చెన్నపట్టణములో వారి నామమెరుగనివారే లేరు. చట్ట నిర్మాణసభలో సాంఘికుడుగా నున్నప్పుడు దేశలాభమునకై యేర్పరుపబడిన ప్రతివిషయములోను ఆయన శ్రద్ధతో పనిచేసియున్నారు. ఆయనకు విశేషముగా

భూవసతిగలదు. జమీందార్లయందు మిగుల గౌరవము. హిందువులలోని ప్రముఖులలో నీయన ప్రముఖుడు'.

ఘనతకెక్కిన శ్రీరాజాగారి సంగతి బంగాళా దేశమునకుఁగూడ క్రొత్తది కాదు. కలకత్తాలో నాయన సహపాఠకులును, కలకత్తాచట్ట నిర్మాణ సభలో సాంఘికులును నగు ఘనతకెక్కిన మహారాజా సర్ జ్యోతీంద్రమోహన్ ఠాకూరు, సి. యస్. ఐ గారును, రాజా సత్యానంద గోసాల్ బహద్దరుగారును మొదలగువారనేకులు వీరి సంగతి బాగుగ నెరుగుదురు.

శ్రీరాజాగారికి ఆంగ్లేయ తెలుగుభాషలయందే గాక బంగాళీభాషయందుకూడ విశేష ప్రావీణ్యత గలదు. ఆయన దాక్షిణ్యతయు, దాన శీలతయు, సుగుణ సంపత్తియు, కుశాగ్రబుద్ధియు, పాండిత్య విశేషతయు మిగుల శ్లాఘనీయములు. ఈయన ప్రస్తుతము విశాఖపట్టణమందున్నారు. వీరివిషయమై ముందు విశేషము వ్రాయదలచితిమి. ప్రస్తుత మింతటితో విరమించుచున్నాము. వీరివలె దేశాభివృద్ధికి పాటుపడు జనులు మనహిందువులలో ననేకులు కానరారు. వీరివంటివారు పదుగురు మన రాజధానియందున్న యెడల మనదేశమున కపరిమితమైన లాభము కలుగుననుట కెంతమాత్రమును సందియము లేదు.

శ్రీ వేంకటగిరి రాజాగారి కుటుంబము.

ఘనతకెక్కిన ఈ వెలమ కుటుంబమునకు అనమనగల్లుగ్రామ ప్రొప్రయిటరు గారగు చెవ్వూరు పోలిరెడ్డిగారు మూలపురుషులు. ఒకానొక దినమందు ముందు రాబోవు యోన్నత్య మించుకైన నెఱుంగక తమపాలేరు రేచనుడనువాని పనిని పరిశోధించుచు నాగభైరవమను పొలమును దున్నించుచుండగా నాకస్మికముగ నొక కాగితము చెవ్విరెడ్డిగారి కగుపడెను. అందుల మతలబు చదివిన తోడనే ఆయన యానంద పరవశు డగుటయే కాక మనస్సునకు మిగుల యాందోళన కలిగెను. ఆకాగితము దొరికినచోట తొమ్మిదిలక్షల రూపాయలు పాతిపెట్టబడి యున్నవనియు నరబలిచ్చినవారికి యీద్రవ్యము సంప్రాప్త మగుననియు నాకాగితమందు వ్రాయబడి యున్నది. ధనమనుటతోనే చెవ్విరెడ్డిగారి మనస్సు యుప్పొంగెను. కాని నరబలి నొసగుటెట్లు? ఇట్టి స్థితిలో తమ నౌకరగు రేచనునితో నాలోచించిరి. వాఁడు కొన్నిషరతులమీద తాను బలిగానుండుట కియ్యకొనగా నాపద్ధతులకు రెడ్డిగారుకూడ

సమ్మతించిరి. అవియేమనగా తన యజమానుని గోత్రము రైచర్లగోత్రముగా మార్చుటయు, రెడ్డిగారి కుటుంబములోని ప్రతిపురుషుని నామమందును తన పేరుకూడ యేకీభవింపజేయుటకును, ద్రవ్యము కనుపడిన స్థలమందు గ్రామము కట్టించి దానికి తనపేరు పెట్టుటకును, రెడ్డిగారి కుటుంబములో వివాహము తటస్థించినపుడు తనకుటుంబములో నొకనికిముందువివాహముజేసితరువాత రెడ్డిగారికుటుంబములో వివాహము జరుపుటకును యేర్పాటుచేసిన తన ప్రాణముల నిచ్చుటకు సమ్మతించెను. వెంటనే వానిని బలి యిచ్చి చెల్విరెడ్డిగారచ్చటి ద్రవ్యమును స్వాధీనపరుచుకొనిరి.

అటుతరువాత చెల్విరెడ్డిగారు చేసిన మొదటి కార్యము రైచనుని కోరికల ననుసరించి వాని నన్నిటిని నెరవేర్ప మొదలుపెట్టెను. ఆపద్ధతులు నేటివరకు నా కుటుంబములో నడులు జరుగుచున్నవి.

క్రొత్తగా కట్టిన రైచర్ల గ్రామములో కొంతకాలము నివసించిన పిదప చెల్వి రెడ్డిగారు పిల్లలమఱ్ఱి గ్రామము వెళ్ళి అక్కడ నివాసస్థానము నేర్పరచుకొనిరి. ఇచ్చట తమ పొలములో నొకనాటి సాయంత్రము సంచరించుచుండ గాఢాంధకారముఉన్న మబ్బుపట్టి ఉరుములు మెరుపులతో కూడిన వానవచ్చెను. వెంటనే చీకటి పడుటచే నాయన త్రోవతప్పి నిర్భీతితో నొక మఱ్ఱి వృక్షపు నీడను చేరెను. ఆచెట్టు భేతాళుని నివాసస్థానమని వాడుక. చెల్విరెడ్డిగారి ధైర్యమునకు మెచ్చి భేతాళుడు నిజస్వరూపముతో ఆయనకు కనపడెను. ఇంచుకైన భయపడక కత్తితీసి చెల్వి రెడ్డిగారు వానిపైకి దుమికి, నీవెవరవని యడిగిరి. భేతాళుడు రెడ్డిగారి సాహసమునకు మెచ్చితినని యు, వారికోరిక లేమయిన యున్నయెడల సఫలము చేసెదనని యు నెమ్మదిగా యుత్తరువిచ్చెను. అందుపైని తానును తన కుటుంబమువారును విశేష ధైర్యవంతులును, ధనవంతులును, రాజ్య పరిపాలకులును కాగలందులకును, శత్రువులతో పోరాడునప్పుడు భేతాళుడు సహాయము చేసి జయము నొందించుటకును రెడ్డిగారు కోరిరి. అందులకాయన సమ్మతించి మార్చినెల ప్రారంభములో గరుడపక్షి కుడి నుండి యెడమకు పోయినప్పుడు తాను సంరక్షించునట్లు తెలిసికొన వలసినదని కూడ చెప్పెను.

భేతాళునకును చెల్విరెడ్డిగారికిని జరిగిన సంభాషణ దూరమునుండి ఇద్దరు విని నందున రెడ్డిగారు గ్రామమునకు పోవక పూర్వమే ఈసంగతి గ్రామ మంతయును వ్యాపించినది. అది మొదలు గ్రామమందరును మరల భయ భక్తులతో నడచుకొను చుండిరి.

ఘనత కెక్కిన శ్రీ ప్రతాపరుద్రమహారాజుగారి తాతగారును ఓరుగల్లుకు ప్రభువునగు కాకతీయ గణపతిరాజుగారి కీవర్తమానము తెలిసి చెల్వి రెడ్డి గారిని వెంటనే పిలిపించి సాలుకు లక్షరూపాయిలు ఆదాయమువచ్చే భూవసతియు, ఏనుగులు గుఱ్ఱములు ఆభరణములు మొదలగునవియు నొసగి పిల్లలమఱ్ఱి భేతాళనాయడనియు, కాకతీయ రాజపూజితుఁడనియును బిరుదాంకితముల నొసగెను.

పూర్వము డెబ్బదియాఱును ప్రస్తుతము డెబ్బదియేడు గోత్రములు అనగా కుటుంబములుగల వెలమకులమునకు భేతాళనాయుడు ప్రధానపురుషుడని వాడుక. అన్నికుటుంబములలోను ముఖ్యులను పిలిపించి వోరుగల్లు రాజుగారివద్దకుపంపించగా ఆయనవారి కందరకు తగిన సత్కారముల నొనర్చెను.

చెల్వి రెడ్డిగారి సంతతివారు ప్రథమములో వోరుగల్లు రాజుగారిక్రింద యుద్యోగములోనుండి త్వరలోనే ఆరాజుగారితో సమానమైన పదవినంది స్వతంత్రరాష్ట్రమును సంపాదించిరి.

వారి కుటుంబమువారిస్థితి తరుచు మారుచువచ్చినది. కుటుంబములోనివారందరును వారువారు జయించిన చోట్లకు కాపురము బోవుచుండిరి. అందుచేత సమస్తానపు చరిత్ర వ్రాయుటకు వీలులేకపోయినది. ఇప్పటి సంస్థానము నెల్లూరు జిల్లాలోనున్నది. చెన్నపట్టణపు రాజధానిలోని స్వదేశ సంస్థానములలో ప్రాముఖ్యత వహించిన వానిలో నొకటియైయున్నది.

వెంకటగిరి సంస్థానము తొమ్మిదితాలూకాలు గలది. వెంకటగిరి, సగత్తూరు, పోలూరు, మానబోలూరు, పెల్లూరు, దార్సి, కొచ్చెర్లకోట, పొదికెవూరి నెల్ల. ౧౮౦౨ సంవత్సరము ౨౮ ఆగష్టు తేదిని హైదరాలీ యుద్ధములో దొరతనము వారికి చేసిన మేహనతుక్రింద చెల్వి రెడ్డిగారికి ఇరువదియైదవ పురుషుడగు కుమార యాచమనాయుడుగారికి దొరతనమువారిచ్చిన సన్నదుప్రకార మేర్పరుప బడిన ప్రకారము, సాలుకు ౧,౧౧,౦౫౮ పూలవరహాలు సర్కారుకు పేష్కష్ క్రింద చెల్లించబడుచున్నది. అప్పుడు బ్రిటిషుదొరతనమువారు చేసిన బహుమతులలో ముఖ్యమైనవి 'కలిగి' యొకటియున్ని, సర్ పెచ్ యొకటియున్ని రెండువిలువగల జరీబట్టలును, తలరుమాలును, పటకాయును, రెండు తెల్ల పాలులున్ను రెండు పట్టుబట్టలున్ను అయియున్నవి. కలిగిఅనగా పచ్చలుమొదలగువానితో చెక్కబడ్డ శిరోభూషణము. సర్ పెచ్ అనగా వజ్రములు మొదలగువానితో చెక్కబడిన తలపాగమీద పంచుకొను గుండ్రని బంగారపు నగ.

[సకేప.ము.] ఆచంట సుందరరామయ్య.

... తీ విలాసము.

మొదటి ప్రకరణము.

శ్లో॥ శ్రీమంతంత్రయీశూన్యంచ త్రయీకారణరూపకం।
ప్రాపకం సజ్జనానాంతం వాఙ్మనోఽతీతమాశ్రయే॥

"శ్రీ విజయనగరము" అను సంస్థానము నేలు "గజపతి"యను పారంపర్య నామముగల రాజులు పూర్వకాలమునుండియు సకలసద్గుణ సంపన్నులును పరాక్రమవంతులును దాతలును అయి యుండిరి. మన్నెములను జయించి మన్నెసుల్తాను అను బిరుదునువహించుట పరాక్రమసూచకముగదా! ఇట్లే యనేకాగ్రహారములు చేసి బ్రాహ్మణులకు సమర్పించుట దాత లనుట కుదాహరణము. ఇందుకు దృష్టాంతముగా విజయనగరసంస్థానమం దున్నన్ని యగ్రహారము లితర సంస్థానములలో ప్రస్తుతము కనబడుట యరుదనవచ్చును. అట్టి యనేకాగ్రహారములయం దగ్రగణ్య మనదగు "జామి" అను నగ్రహార మొకటి గోస్తనీ నదీతీరమున నున్నది. "జామి"అనునది "శమి"అను మాటవలన కలిగినదట. పూర్వము పాండవులు ధనుర్బాణములు దాచినది యీ శమీవృక్షమే. ఇది యీగ్రామమునకు దక్షిణమున నున్న శ్యామలాంబపుట్టమీదనే యుండెను. పాండవులు తమధనుర్బాణములను కాచుటకు నియమించిన శక్తులే యీ పెద్ద శిలావిగ్రహములు. ఇప్పుడు కలికాలము గనుక, ఇవి యీప్రకారముగా రాళ్లయిపోయినవి. ఈగ్రామమునందలి మాధవరాయని మెట్టపై కుంతీదేవిచేత ప్రతిష్ఠ చేయబడిన కుంతీమాధవస్వామివారే ఒకసంవత్సరమున వచ్చిన గొప్పవరదలో కొట్టుకొనిపోయి యిప్పుడు పద్మనాభస్వామివారితో స్నేహము చేయుటకుగాను అక్కడ ప్రతిష్ఠ చేయబడిరి.

"ఈ జామి అగ్రహారము గొప్పక్షేత్రములలోనిది" అని యనేక ప్రాగల్భ్యములు చెప్పుచుండు నక్కడి యగ్రహార మహాజను లనేక వేదశాస్త్రములయందు ప్రవీణులును, యజ్ఞములు చేసి ప్రతిష్ఠ సంపాదించువారును, ఎప్పుడు నుల్లాసముతోనే కాలక్షేపము చేయువారును, శరీరపరిశ్రమ యొట్టిదో యెరుగనివారునై యుండిరి. సుమా రినూర్వారు సంవత్సరములక్రిందట ఈ యగ్రహారమున వఝల శివరామసోమయాజులుగారు అను భుక్తయొక్క ప్రభావ మధికముగా నుండెను. ఈయనకు సోమయాజులు అను నామము కలుగుటకు తమకున్న నాలుగుపుట్లభూమిలో సగము వ్యయపడెను. ఆయజ్ఞమునం దాయనకు గలిగిన కీర్తికి అప్పటి బ్రాహ్మణులనోళ్ళ

యందు స్థలము చాలకయుండెను. ఈయనకు ... రామమూర్తి శాస్త్రులు అను నిద్దరు కొమాళ్ళు గలరు. వారును తన తండ్రిగారి యుద్యోగమునే యవలంబించిరి గాని వెంకటావధానులు మాత్రము తన యొక్క కొమారుడగు సుందరమును వెంటబెట్టుకొని విజయనగరముపోయి యక్కడనే కాపురముండి కొమారునికి చదువుప్రాతలు నేర్పించుచుండెను. రామమూర్తిశాస్త్రులు తన తండ్రిగారిఖ్యాతిని తానును సంపాదించు నుద్దేశముతో నుత్సవములు సమారాధనలు చేయుచు స్తోత్రపాఠముల నుబ్బుచు కాలము పుచ్చుచుండిరి. ఈయన తనరాబడి తాను జేయు కర్చులకు చాలక క్రమక్రమముగా ఋణములు చేయనారంభించుచుండగా తనభార్య గర్భవతియగుట జూచి యుప్పొంగి యామె మనోభీష్టములను దీర్చుటకుగాను ఋణమును వృద్ధిజేయజొచ్చెను. ఆమెపేరు కోకిలాంబ. విద్యచేగలుగు తెలివిమాత్రము లేదుగాని యీమెయందనేక సుగుణములుగలవు. పదియవమాసమున నొకకొమారుడు గలిగెను. రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు రతిసంతోషముతో జాతకర్మము నామకరణము మొదలగునవి నెరవేర్చి పుత్రోత్సవము పంచిపెట్టుట గ్రామ సమారాధన జేయుట మొదలగు నుత్సవములకు పెరుగుచున్న ఋణమునుగూర్చి యావంతయు వంతలేక పొంగుచుండిరి. కొమారునికి ప్రకాశముఅని పేరుపెట్టిరి. మరి రెండుసంవత్సరముల కొకకొమార్తె గలిగెను. ఆమెకు ధర్మవతియని నామకరణము చేసిరి. ఇందుకు తమకున్న ఋణము మరింత పెరిగెను. మరి రెండుసంవత్సరములకు మరియొక కుమారుడు గలిగెను. ఆశిశువుపేరు సుబ్బారాయుడు. ఇందుకుగాను పాపము రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు రెంతవ్యయము తగ్గించినను తన రాబడిలో సగము వడ్డీలక్రింద కర్చుపడుచుండుటకు విచారమాయనకు సంవత్సరమునకొకమారు మాత్రము కొంచెము తగులుచుండెను. వడ్డీలు తీర్చినతరువాత మిగిలినది తమకు సంవత్సరమునకు కావలసిన ధాన్యములు మొదలగునవి జాగ్రత్తపరుచుటకు చాలకపోవుచుండెను. అయినను తనయొక్కయు తనపిల్లలయొక్కయు జాతకములు చూచుకొనుచుండెను. ప్రత్యేకముగా ప్రతిజాతకమునందును, పీడుగర్భశ్రీమంతుడనియును అన్నవస్త్రములకు లోపమనుమాట స్వప్నమందైన నుండదనియు కనుపడుచున్నట్టు ప్రతిసిద్ధాంతియును జెప్పుచుండెను. ఈనిందుచేతనే రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు పండుగ పర్వము మొదలగునవి తక్కిన యగ్రహారస్థులకంటె మరింతగొప్పగా నెరవేర్చుచుండిరి. అట్టిసమయమున సంక్రమణము సమీపించుచుండెను. ఆపండుగు నెలదినములున్నదనగా నెలగంటపెట్టినదినము మొదలుకొని దేవాలయమునందును బ్రాహ్మణుల వీధివాకిళ్ళయందును పండుగు వృద్ధియగుచుండెను. ఉదయము కాకముందే వండియుం

చిన భోగము[illegible] ని[illegible]చుచుండిరి. దేవాలయమందలి యంగణములో సూర్యోదయమగుట యగ్రహారస్థులకో స్వామికో తెలియజేయుటకై కాబోలు మంగళవాద్యములు మ్రోగుచుండెను. స్వామి పగలే తిరువీధులు వేంచేయుచుండిరి. ఆనెలయందు స్వామిసేవ యధికఫల మొసగుననియు, ఇతరసమయములయం దైనచో రాత్రిదివిటీలు మొదలగుకర్చు లధికములగుననియు ధనుర్మాసపుసేవలు తరుచయ్యెను. ప్రతివారి వీధివాకిలియందును ఒకరికంటె నొకరు ముందుగా లేచి సూర్యోదయమునకు ముందే మ్రుగ్గులు పెట్టుచుండిరి. అట్టిసమయమున కోకిలాంబ తన గుమ్మమువద్ద మ్రుగ్గుపెట్టుచుండగా పొరుగు అచ్చమ్మవచ్చి నిలిచి యిట్లనియె.

అచ్చమ్మ—కోకిలమ్మా! ఈమ్రుగ్గు ఎందుకుపెడతారో నెరుగుదురా?

కోకి— చీమలకోసమమ్మ, అవి యీవరిపిండితిని సంతోషిస్తే సంకరమయ్య కూడా సంతోషిస్తాడమ్మ.

అచ్చ—అయ్యో! ఇదేమిటమ్మా? నాకేమితెలు. మీరువరిపిండి ముగ్గు పెడతారుగనుక మీరలాగంచారు. అందరూ పెడతారాపిండి?

కోకి—మరియేమిటో చెప్పరాదా?

అచ్చ— నిన్న మా మాలక్ష్మిదొడ్డమ్మ చెప్పింది. స్వర్గానికమ్మ పన్నెండు ద్వారాల్ట. నెలగంట పెట్టగానే నాలుగుద్వారాలు తెరుస్తార్ట. అంచేత యీరోజుల్లో చచ్చిపోయినవాళ్ళకి మహాపుణ్యం. అవునా లేదా? పెద్దదానవు నువ్వుచెప్పమ్మా! (అని యొకముసలి ముత్తైదువవైపుతిరిగి అడిగెను.)

ముత్తైమ్మ— అవునమ్మమా. భోగినాడు స్వర్గానికి ఎనిమిది ద్వారాలు తెరిచుంచారు. సంకరమాణంనాడు కనుమునాడుకూడా పన్నెండుద్వారాలు తెరిచేస్తారు. అందుకే నెలగంట పెట్టినతరువాత రోజు నాలుగుద్వారాలముగ్గు. సక్రమాణం కనుమునాడుకూడా పన్నెండుద్వారాలముగ్గు.

అచ్చ— అయితేనూ కోకిలమ్మా! సంకరమయ్య పాదాలుపెట్టేవుకావేమి? కోపంవాస్తుందిమమా సంకరమయ్యకి. మీముగ్గు బాగుందిగాని జోగమ్మగారిముగ్గు వెలవెల్లాడుతూందో. మాముగ్గుచూస్తే ఎంతకళకళ్లాడుతూందో!

కో—మీది వెలవెల. మాదిమహాలక్ష్మి కొండలాగుంది. మాబాగా అంచావో నువ్వు.

ఇట్లుభయులును జగడమాడజొచ్చిరి— చదువువాసన నెరుగని మూర్ఖస్త్రీల కింతకంటె మంచివాక్యములు ప్రస్తావనచేయుట కెట్లుగలుగును? చిన్నయీడుబాలురందరు నొక్కొక్కగుంపుగా గూడి గోళీకాయలు సరిజేసలు మొదలగు నాటలా

డుచు నందవివాదములు పడుచు తిట్టుకొనుచు ట్టుకొ బడిన పెద్దవారలకు గూడ జట్టులు ముడిపెట్టుచుండిరి. మరికొంచెము పెద్దయాడువా రందరు అరుగుల మీదను చావిళ్లలోను గూరుచుండి రేయింబగళ్ళు వినోదములు చేయుచు నాకొక్క రాత్రి తెల్లవారుసరికి ఒకరిద్దరు పకీరులగునట్లు జూదములాడుచు, ఆదుఃఖములచే నొండొరులతో పోరాడుచుండిరి. ఆపండుగను దేవుడెరుగునుగాని యట్టియుత్సాహ సమయమగు పండుగదినములయందే యనేకులు ద్రవ్యహానిచే దుఃఖించిరనుటకు సందేహము లేదు.

రెండవ ప్రకరణము.

ఇట్లు పండుగవెడలగా గౌరమ్మ యుత్సవము జరుపుటకు ప్రయత్నము చేయనారంభించిరి. కొంత బంకమన్ను దెచ్చి యొక పళ్ళెరమునందుంచి యొక ముత్తైదువ నెత్తికెత్తి పుణ్యస్త్రీ లందరును గూడి నడువగా, ఒకబజాతు ముప్పటి యుల్లాభము పట్టి వెనుక పురుషులందరును ఎండచల్లపడినను రంగురంగుల గొడుగు లెక్కువెట్టి పట్టి సరససల్లాపములాడుచు నడచుచుండిరి. స్త్రీలందరు తమయలంకారములకు తామే మెచ్చుకొనుచు, వారియందొకతెకు ఆనేకమయిన నగలున్నచో నామెయే సర్వోత్కృష్టురాలని యితరులందరు భావించుచు నడచుచుండిరి. ముందుభాగమున డప్పులు భజంత్రీలు మొదలగు వాద్యములు తరుచ మ్రోయును. ఇట్లు కొంతదూరము నడిచి యొక కంసాలివాని యింటికి జేరి యామున్నను వాని కొప్పగించి వేగముగ గౌరమ్మను చేయుమని చెప్పి తిరిగివచ్చిరి. వాడు గౌరమ్మనే పుట్టించుటకు పూనుకొనుట చూడగా హిమవంతుడే కంసాలిజన్మము నెత్తెనని కొందరు నొక్కిచెప్పుచుండిరి. గౌరమ్మ తయారైనతరువాత మునుపటికంటె గొప్ప యుత్సవముతో దెచ్చి గౌరమ్మను రామమూర్తిశాస్త్రులుగారి యింట నిలిపిరి. ప్రతిదినము సాయంతన మధికముగా నుత్సవము జరుగుచుండును. స్త్రీలందరు జేరి పూజలు చేయుచుండగా పురుషులు కొందరు భజనలు చేయువారును, కొందరు చామరములతో గౌరమ్మకు గుమాయించకుండ విసరువారును, కొందరు స్వస్తిచెప్పువారును, కొందరు వేషములుకట్టి వెఱ్ఱివెఱ్ఱి నాటకములాడువారును, ఒకరినొకరు పరిహాసములాడువారును, సాన్నాయివానికి పాటలు పురమాయించువారును, అయి యుండిరి. పగటిసమయమున రెండుగంటలు మొదలు ఆరుగంటలవరకును వీధులన్నియు బైరాగులతోను, మందులమారివాండ్రతోను, సోచ్చరిక జంగములతోను, పకీరులతోను,

ఇంక ననేక వే... ...ం ...పను. తన యవివేకముచే తమకట్టి వేషములే మదకుగతియగుననుభావమును సూచించుచు తమ్ము జూచెడు స్త్రీలు మెచ్చవలయునని యాయా స్థలములయందు మరికొంతసేపు నిలిచియాడుచు, తామిట్టి గొప్పకార్యములు చేయుచుంటిమని యుప్పొంగి మరింత యెక్కువగా గంతులువేయుచు, యగ్రహారపు పెంకెచర్యములు చేయు వినోదము లిట్టివైయుండెను. ఆరోజులలో చదువు సంతలు చట్టుముట్టెను. శాస్త్రపాఠములు చల్లారెను. ఈయగ్రవర్ణములకు లోపము పాపము చేలిపనులచే జీవనములుచేయు దేవాంగులు మొదలగు నితర జాతులవారును గూడ ఆరోజులలో తమపనులనుమాని కోడిపందెములు పొట్టేలుపందెములు మొదలగు వినోదములు చేయుచుండిరి. ఇది కొంతసయము గాని జూదమునందు మాత్రము తాము సంవత్సరమునుండి యార్జించిన విత్తమునంతను పోగొట్టుకొని దుఃఖించుచుండిరి. గౌరమ్మ యుత్సవ మీప్రకారము తొమ్మిదిరోజు లయినతరువాత రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారి యింట నొక గొప్ప బ్రాహ్మణసమారాధన జరిగెను. కడపటిరోజున పాపము గౌరమ్మను ఆమెకు సవతియగు గంగితో బయిలుదేరిరి. ఆరోజున జరిగినయుత్సవము మరియొకమాదిరి వింతను గలిగించెను. ఈ మహోత్సవములకే రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారు పకీరగుచుండుట. ఇట్టియవివేకములచేతనే యగ్రహారపు మహాజను లనేకు లన్నములేక పట్టణములుచేరి యిడుమలు పడుచు పిల్లలకు విద్యలు చెప్పించలేక తాముచెడి తమపిల్లలను చెరుచుచుందురు. వెంకటావధానులు మాత్రము తనకుమారుని బలవంతముచే విజయనగరము చేరెను. కాని రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారి పెద్దకుమారుడు గూడ వివేకవంతుడే కాని తన తండ్రిగారిని మంచిమార్గమునకు దెచ్చునంతటి సమర్థుడు గాకయుండెను. రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారు తమపిల్లలకు విద్యాభివృద్ధి విషయమయి శ్రమపడక యుండలేదు. తాను పండితుడుగనుక స్వయముగానే విద్యగరపుచుండెను. అదిగాక వీరియింటివద్దనే భోజనముచేయుచు వీరివద్ద విద్యనేర్చుకొనుచుండు విద్యార్థులనేకులు పూర్వకాలము నుండియు నున్నారు. ప్రకాశము రానురాను పండితుడు కాసాగెను. ధర్మవతియును విద్యయందత్యాసక్తిగలదై తనతండ్రివద్ద గూరుచుండి యాయన బోధించునది వినుచుండును; విద్యార్థులతో జేరి వ్రాయుచుండును. ఇట్లు క్రమక్రమమున చదువు వ్రాతలయందు గడితేరుచుండెను. కోకిలాంబకు ఈచిన్నది చదువుకొనుట యెంతమాత్రము నిష్టములేదు. అందుచే పిల్లను పెడపెడ పనులకు బంపియు ఆడుకొమ్మని బోధించియు సాధ్యమయినంతవట్టుకు విఘ్నములు చేయుచుండెను. ధర్మవతి తన తల్లి చెప్పిన కార్యములన్నియు నెరవేర్చుచు తనచెలికత్తెలతో కొంతసేపుఆడుకొనుచు

చదువుమాత్ర మేమరకయుండెను. ఈమె నెల్లప[illegible]ప్రాణ మనదగురత్నము అను బాలికయు ధర్మవతి సహవాసవాసనచే కొంచెము చదువు వ్రాతలలో తేరెను. అహా! సత్సహవాస మిట్టిదేగదా! ఇక సుబ్బారాయుడు చదువు అనగా బెద్దపులియని యెంచి తండ్రి "నాయనా రమ్ము. గుణితము చేయుము" అనగా ఎట్టకేలకువచ్చి కూరుచుండి కొంచెమే మేమో గొణిగి తండ్రి కొంచెము పరాకుగానున్న సమయమున చప్పున లోపలికి పారిపోవును. లోనికొక పిల్లవాడు పోయి పిలువగా తల్లి వద్దకు పరుగెత్తి ఆమె చంక కెక్కును. అంతట రామమూర్తిశాస్త్రులుగారే కోపముతో లోపలకు పరుగెత్తి బెదరించుచు పిలువగా, కోకిలాంబకు చిన్నకుమారునియందతిప్రీతియగుటచే వానిని పోనీయక తనయక్కున జేర్చి చెక్కిలి ముద్దిడి చుబుకము పుడుకుచు "పోనియ్యండి. వీడు చదువుకోవడానికి ముందు మనసొచ్చినంత కాలమున్నది. వీనినికొట్టుచుండగా నాకన్నులు చూడలేవు. ఈరోజు కూరుకోండి" అనుచుండెను. రామమూర్తిశాస్త్రులుగా రెంత చెప్పినను కుమారుని విడువక యుండెను. ఇట్లు కొంతకాలమునకు సుబ్బారాయుడు మిక్కిలి దుండగీడై చదువును కషాయముగను తండ్రిని తృణప్రాయునిగను జూచుచు తల్లికి ముద్దులుచూపుచు చెడు సహవాసస్థుల కతిమైత్రి గనబరుచుచు నాటలుపాటలు పెంకెతనములు మరిగి తుదకు ఇంటిమీద రాయివిసరి వీపు ఒడ్డెడువాడై యనావరణ గజమువలె నిరంకుశముగా దిరుగుచుండెను. ఇప్పుడు విద్యచే బుద్ధిని ప్రకాశము చేయుచున్న ప్రకాశమునకు పదునాకండు సంవత్సరములును విద్యాబుద్ధులచే సద్ధర్మవతి యనదగు ధర్మవతికి తొమ్మిది సంవత్సరములు నుండెను. దుండగీడగు సుబ్బారాయని కేడుసంవత్సరములు వయస్సు. ఇట్టి యీ బాల్యసమయముననే ప్రకాశమును ధర్మవతియును చదువను వ్రాయను లెక్కలు వేయను సమర్థులయిరి. మరియు జెలువముగ ధర్మవతికి కవితాలతయు నంకురింపసాగెను.

అట్టిసమయమున నొకనాటి యుదయమున శాస్త్రులుగారును ప్రకాశమును కొందరు విద్యార్థులును గూరుచుండి తెలుగుభాగవతము పట్టుకొని ప్రసంగించుచుండిరి. ధర్మవతి లోపలిగుమ్మములో గూరుచుండి వినుచుండెను. రుక్మిణీకళ్యాణము ప్రసంగింపబడుచుండెను. అట్టిసమయమున నొక నల్లని బ్రాహ్మణుడు తనభుజముపైని వెనుకకు కృష్ణాజినమును ముందుకొక చిన్నరాగిజారియు తలకొక కావిధోవతి పాగాయును, నడుమునకు బిగించిన గావంచాకు కట్టియున్న పెద్దయిత్తడిచెంబు వెనుక తట్టున నొకమాదిరిగా నల్లలాడుచుండ రొంటి నిరికించిన పెద్దపొడుము కాయ యొక్క కంటివలె నొప్పుచుండ చేతనున్న పొడుగగుకఱ్ఱను క్రిందకకాలున ఖణాలున

గొట్టుచు కు… గ… …వచ్చి ప్రవేశించుచుండగా

రా॥శా—ఓహోహో బావగారా! రండిరండి. అవునే మీచిన్నన్న రామావధానులుగారు వచ్చినారే చూడేలేదా? రా. చెంబుతో నీళ్ళుతెచ్చియ్యి కాళ్లు కడుక్కోవడమునకు.

కో॥—(చెంబుతో నీళ్ళుతెచ్చియుంచి) చిన్నన్నా యేమిరా యింత గోడ్లను కోసుకొని తినేవాడవు. (అని కొంచెము ఏడ్చుచున్నది.)

రా॥అ— వూరుకోవమ్మా! మాభాగా నేవున్నది. నెలరోజులేకావమ్మా అయినది నేనువచ్చి వెళ్ళినది. అవునైతే యీమాటు నాలుగురోజులు వుంచానులేవమ్మా.

రా॥శా— బావగారు! మనవాళ్ళందరూ భాగావున్నారా? మీఅన్నగారి కుమార్తె (చిన్ననవ్వుతో) మాకోడలు బాగావున్నదా?

రా॥అ—అందరూబాగున్నారు. మీకోడలా? (నవ్వుచు) అప్పుడే పేర్లు పెడుతూన్నారు. అవును. భాగానేవుంది. మీకంటె— ఇంతకు మేనరికము.—

రా॥శా— వివాహమువిషయమయి తరువాత మాటలాడుదాము. రెండుజాములు కావచ్చినది స్నానముచేతాము రండి.

అందరును భోజనము చేసినతరువాత సావకాశముగా వెనుక ఇంటిముందు టరుగుపైని రామమూర్తి శాస్త్రులుగారును రామావధానులును ప్రకాశమును విద్యార్థులును గూరుచుండియుండిరి. కోకిలాంబ అడ్డాలలో తనకొమార్తెను పెట్టుకొని లోగుమ్మములో గూరుచుండియున్నది.

రా॥అ—మాచలమయ్యన్న మిమ్మ అడుగుమన్నాడు. ఈసంవత్సరం మీరు వివాహంచేస్తారా?

రా॥శా— చెయ్యవాలండి. మీ అన్నగారు పిల్లనివ్వడం విషయమయి యేమంటున్నారు.

రా॥అ— అయ్యా! మీకొక్కమాట చెప్తాను. మీకంటె మంచిసమ్మంధం ఎక్కడుంటండీ? చేసిన సమ్మంధం. మీరు మహాయోగ్యులు. పిల్లవాడు పిల్లవాడు. ఇంతోఅంతో చదువుకుంచున్నాడు. వీడు బుద్ధిమంతుడని నేను చెబ్తూవుండేవాణ్ణిలెండి. వాళ్ళు మీవాడికే యిస్తారండి. నిశ్చయం.

రా॥శా—అలంకారం విషయమయి యేమన్నారు? మీఅన్నగారు.

రా॥అ—అదంతా మీకెందుకండీ నేను బందోబస్తు చేసినాను. ఏమలంకారమండీ, పేరు అలంకారం. చూశారా మావూళ్లో సూర్యనారాయణసోమయాజులు.

అతను మహా చదువుకున్నవాడ్షే. వాడిచదువు [illegible] తుళ్ళనీ నాలుగార్లు యిరవై నాలుగు వందల కమ్ముకున్నాడుగదా! నలభై యేళ్ళవాడు యాభై యేళ్ళవాడు యిలాగంటివాళ్ళే అల్లుళ్ళందరున్నూ. పాపము అయిదోకూతురండి మూడేళ్ళ గుంటభడవ. దాన్ని తీసుకుపోయి యెక్కడో కృష్ణాతీరమున యెనభై యేళ్ళవాడికి కట్టిపెట్టి ఫన్నెండువందల రూపాయలు నిరుడే తెచ్చుకున్నాడు. ఆ శుభవర్తమానంకూడా వొచ్చిందిమునుపండీ. మొన్ననంతా యేడుస్తున్నారు. వాళ్ల మొఖంయేడుపుసరిగదా. ఇన్నివందల రూపాయిలు వొళ్ళోపోసుకున్నా తన ముష్టిమంత వొదిలిందా. తిండానికి వణ్ణంలేక మలమలమల మాడుతూన్నారు. ఇలాగంటివి యేమిపెళ్ళిళ్ళండీ? పిల్లల్ని చంపుకోవడంగాని—

రా॥శా— అది బహుపాదిత్యం. అటువంటివి మన పూర్వులనాటినుండీ లేవు.

రా॥అ—ఆఁ. ఆఁ. కనుక నేమనవి చేస్తావున్నాను. మీపిల్లదాని పెళ్ళికూడా యీరోజుల్లోనే చేసేస్తారా?

రా॥శా—అదే ఆలోచిస్తున్నాను. తగినవరుడు.—

రా॥అ— మావాడు యిప్పుడు భారవి చదువుకుంటున్నాడు. వాణ్ణి మీరు చూశారు కాదూ? ఎఱ్ఱగావుంటాడు. ఇప్పుడు వాడికి పదహార్రో యేడు.—

కోకి— అవునురా అన్నయ్యా! మీవాడికే యిస్తాంరా. మాబాగుంటుంది సంబంధం. ఇష్టంచనూ అష్టంచనూకూడా కలుస్తుంది. చూశావా ఓఘసంకరమాణం వొచ్చిందంటే మీకైనా మాకైనా కోడల్ని పుట్టింటికి దిగబెట్టడం, కూతుర్ని పంపుక్కితెచ్చుకోటంకూడా వొక్కమాటే కలిసొస్తావుంటుంది.

రా॥అ—అయినా మాకిస్తాడా యేమిటమ్మా నీపెనిమిటి.

కోకి— ఇవ్వరూ? నేనూరుకుంటానా ఏమిటి. అన్నట్టు మీకిపిల్లనిమాకూ, మాపిల్లని మీకూ యివ్వడం కుండమార్పులంటారు కాబోలుషుమా.

రా॥అ— అక్కర్లేదు. నువ్వూ నేనూ ఒకతండ్రి పెత్తండ్రి బిడ్డలం గనుక చెయ్యవొచ్చును. కాని యెంతచెప్పినా నువ్వుచెప్పడమేగాని బావగారేమీ అనకుండా వున్నారు.

కోకి— ఎవరో వస్తూన్నారు. (అని లేచి పిల్లనక్కడదించి లోపలికి వెళ్ళిపోయెను.)

రా॥శా—బాపిరాజుపంతులుగారా రండి. కూర్చుండండి. [సశేషము.]

ఖండవిల్లి-రామచంద్రుడు.

ధర్మవతీవిలాసము. (౯౬-పుట శేషము.)

అయిదవ ప్రకరణము.

రామమూర్తి శాస్త్రిలుగారు తమపిల్లలు అడినమాటలు పాటింపక వివాహ ప్రయత్నములకయి తగినంత ఋణమునకుగాను శ్రమపడి యత్నముచేయుచు, ధర్మవతి చేసిన పద్యచరణము ప్రచురము చేయుచు, ఇది పూర్తి చేయువానికి ధర్మవతి నిచ్చెదనని వెల్లడిచేయుచుండెను. ఇట్లు కొన్నిదినములు గడచినతరువాత నొకనాటి యుదయమున రామమూర్తి శాస్త్రిలుగారును తమ యిద్దరు కొమాళ్లును వీధియరుగు మైని గూర్చుండి దంతధావనము చేయుచుండఁగా వీధిమలుపునఁనొకబండి చప్పుడు విన వచ్చెను. ఆబండి క్రమముగా వీరివాకిటికేవచ్చి నిలిచెను. సుబ్బారావు లోపలికి పరుగెత్తి "అమ్మా, పెద్దమామా, అత్తా, చిన్నమామా, వచ్చినారు" అని కేకవేసి చెప్పెను. కోకిలాంబ వేగముగా పరుగెత్తివచ్చి తనవదినను కౌగిలించుకొని తగిన మర్యాదలతో లోనికి తీసికొనివెళ్లెను. రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారు తమ యిద్దరు బావలను మర్యాదలు చేసెను. కొంతసేపు క్షేమ సమాచారములు అయిన తరువాత రామావధానులు తమలపాకులు తెచ్చుటకయి యంగడికివెళ్లియుండఁగా, రామమూర్తి శాస్త్రిలుగారును చలమయ్యగారును మాత్రము వీధిఅరుగుమీదనుగూర్చుండియుండిరి. అప్పుడు—

రా॥శా—చలమయ్య బావగారూ! మీతమ్ముఁడు కుమారిడిప్రవర్తన యిప్పుడెట్లున్నది?

చ—నేను అబద్ధాలెందుకు చెప్పవలెను. మునుపటివలెనేవున్నది.

రా॥శా—చదువువ్రాతలైనా యెరుగునా! పెంకెతనానికేమి?

చ—రామ. రామ. అదియంతామీరే ఆలోచించుకోండి. నామట్టుకు మీవాడు బుద్ధిమంతుడనితోచినది మాపిల్లనివ్వడానికి సంశయంలేదు. ఆవివాహము విషయమయి మీచిత్తము. నేను ఇమ్మనిచెప్పను. వద్దనిచెప్పను.

రా॥శా—అదుగో అతను వస్తూవున్నాడు. వూరుకోండి.

రామావధానులు తమలపాకులు తేగానే చలమయ్య లేచి తన భార్యయు తానును పెట్టెలోనుంచి తీసిన పసపు, కుంకుమము, ఫలములు, ఆకులు, పోకలు మొదలగునవి పళ్లెరములనుంచి సట్టింటడించి, చలమయ్యగారిభార్య కోకిలాంబను జూచి, "వదినా! మీపెద్దకుమారుడికి మాకుమార్తె నియ్యడానికి నిశ్చయించుకున్నాము" అని చెప్పుచు ముఖమున కుంకుమబొట్టుపెట్టెను. అందరు సంతోషింపఁగ, రామావధానులు తనమనమున నిట్టని యోచించుచుండెను. వీరు ఎంతసేపయినను తమ కుమా-

రుని పెండ్లిమాటలే చెప్పుకొనుచున్నారుగాని నాకుమారుని విషయమై యేమియు ననరు. ఎప్పుడు పసపుకుంకుమ తెచ్చెదమందురో అని అనుకొనుచు ధర్మవతిని జూచి కోడలా రమ్మనియెత్తుకొనబోయెను. అట్లు పిలిచినంతనే ధర్మవతికి గుండె జల్లుమని కాళ్ళు గడగడవడంక ముఖము వెలవెలపోగా ఏమియుపలుకక చేయి తప్పించుకొని, గిరుక్కున వెనుకతిరిగి అక్కడనిలువకపోయెను. పాపము రామావధానులు గారికి మనమున నేమో అనుమానముగానే యుండెను. అందరును భోజనము చేసినతరువాత కూర్చుండి తాంబూలములు వేసికొనుచుండగా—

రా॥అ—శాస్త్రులు బావగారూ! రెండువివాహాలూ ఇక్కడనే చేస్తారా? లేక అక్కడకు తల్లివచ్చి కుమార్తెవివాహముకూడా అక్కడనే చేస్తారా?

రా॥శా—రెండువివాహాలూ యిక్కడనేచేస్తాను.

రా॥అ—అట్లయితే మేమేయిక్కడకు తర్లి రావలెననండి.

రా॥శా—మీవాడు "తెలిసిన చీకటింట నాకదీపము పెట్టినభంగి గర్గికేఁ" ఈపద్యము పూర్తిచెయ్యగలడా?

రా॥అ—(దిగులుపడి) ఇదేమిటండోయి? చెయ్యలేనియెడల మీపిల్ల నియ్యరా యేమి?

రా॥శా—ఆహా! స్పష్టముగా చెప్పుతూవున్నాను. ఇవ్వను.

రా॥అ—మీరు ఎంతశాస్త్రులు గారైనా చిన్నపిల్లలు కవిత్వముకూడా చెప్పవలెనండీ? మీవాడు చెప్పగలడా?

రా॥శా—అదంతా మీకెందుకు? మీకిష్టములేకపోతే మీపిల్లనివ్వకండి.

రా॥అ—అమ్మైతే యీమాట మొట్టమొదటనే నాముఖాన్ని కొట్టరాదా—

రా॥శా—మీవాడేమో భారవి చదువుచున్నాడనీ బుద్ధిమంతుడనీ మీరు చెప్పివున్నారు. యీమధ్యను బాపిరాజుగారు మీయింటికి వచ్చిన రోజున మీవాడేమి చేసినాడు?

రా॥అ—(ముఖము వెల్లన చేసికొని) యేమిచేసినాడు?

రా॥శా— తల్లితోను మీతోను దెబ్బలాడి దేశాంతరము పోతానని మూట, ముడిగట్టుకొని బయలుదేరలేదూ?

రా॥అ—(తనలో) బాపిరాజు పెంటపెట్టినాడు కాబోలును! (పయికి) అయితే పిల్లవాడు వానికేమి తెలుసునయ్యా. పెద్దవాడయితే వివేకము రావలెను. మనము చిన్నప్పుడు పెంకెతనము చేయలేదా? చిన్నవాడు కాకుండా పెద్దవాడగునా?

రా॥శా—పుండు పుట్టగానే కంపు. పువ్వు పుట్టగానే సువాసన. అదంతా

యెందుకు. మీవాడు నాప్రతిజ్ఞ చెల్లించగలడా?

కోకి—మీరెప్పుడూ యిలాగే. మావాళ్లంటేనే మీకసహ్యము. వాళ్లపిల్లను మనముచేసుకొనవచ్చును. మనపిల్లను వాళ్లకివ్వరాదు. బాగానేవుందేమి.

రా॥శా—నీకు తెలియదు, నీవూరుకో.

కోకిలాంబ కోపముతో లోపలికి వెళ్ళిపోయెను. రామమూర్తి శాస్త్రులుగారు వీధిలోనికివెళ్ళిరి.

రా॥అ—చలమయ్యన్నా. చూచినావా యీకరోక్కటకుడినాటులు. బాగుందా.

చ—మొదటయిస్తామనిచెప్పి యిప్పుడిట్లాఅనడం వీరిదే నేరము. మొదట శాస్త్రులుగారు నీతోయేమన్నారు?

రా॥అ—ఇస్తానన్నాడు. అతననకపోతేమాత్రం యేమి? కోకిలక్క చెప్పినది గాదూ? ముఖ్యంగా యిస్తామని యెన్నివిధాల చెప్పింది.అతనుఅప్పుడు ముభావంగా వూరుకున్నాడే.

చ—అయినానీవు అతని వుద్దేశంబాగా కనుక్కున్నావుగావు. స్పష్టంగా చెప్పడంమానేసి అప్పుడు ముభావంగా వూరుకోవడం ఆయనకూబాగుండలేదు.

రా॥అ—నీవునీపిల్లనుయివ్వడం నిశ్చయంగదా?

చ—మరినిశ్చయముకాదా? పసుపూ కుంకుంయిచ్చేసినతరువాత.

రా॥అ—నామాటవించావా. నీవూనేనూ సాక్షాత్తు ఒకపేలుకడిచిన అన్నదమ్ములం. మీతండ్రీ మాతండ్రీ సాక్షాత్తు అన్నదమ్ములు. వాళ్ళలోవకడుగానే యేదైనా చీలిజగడం యెవరితోనైనా తెచ్చాడురా అంటే, రెండోవాడు వెంటనే నడుంకట్టేవాడు. ఆడవాళ్ళూఆడవాళ్ళూ యేమిదెబ్బలాడుకునేవాళ్ళోగాని ఆ అన్నదమ్ములు, ఆహా యేమిసౌజన్యత! యిద్దరిదీ వక్కటే మనస్సు. అలాగ్గానే మనం కూడావుంటే మహాభాగ్యంగావుంటుంది.

చ—ఎవరువద్దన్నారు? వాళ్ళలాగుచెడుకార్యములుమాత్రంనాచేతగావుకాని.

రా॥అ—చెడుకార్యంచెప్పను. నేను చెప్పినట్టు వించావా? అలా చేస్తావా?

చ—ఏమిటి చెప్పు. విని చెయ్యవలసినదైతే చేస్తాను. కూడనిపనిచెయ్యను.

రా॥అ—అలాక్కాదు. చేస్తానంటేచెప్తాను.

చ—అహోహ. నీటిలో గేదెనుకట్టి బేరమాడినట్టుంది.

రా॥అ—మరేమీలేదు. వీళ్ళసంగతి చూశావా? నాకొడుక్కి పిల్ల నివ్వరట. మనపిల్లనిస్తే చేసుకుంటారట. మావాడు పనికిమాలినవాడట. మావాడికి పిల్లనిస్తే నువ్వు నీపిల్ల నియ్యి. లేకపోతే మానివెయ్యి.

చ—కిందటిమాటు నీవువచ్చినప్పుడు యీ మోస్తరుమరకు వకటి యేర్పరచి వచ్చావా రేమిటి?

రా॥అ—అప్పే యిప్పుడంటున్నానుగాని అప్పుడు చెప్పలేనుసుమా.

చ—అయితే యిప్పుడీలాగంటిమాటలు అంటే బాగుండదునా.

రా॥అ—మరివకసంగతి (మెల్లగా చెవిలో) యీముండావాళ్ళకి యేకుం దయ్యా. శల్యాలు. నారాయణ నారాయణ. (కొంచెము దగ్గరకుజరగి) మొన్నను నేనువచ్చినప్పుడు వొఖగమ్మత్తు జరిగింది. (మెల్లగా) శాస్త్రులు పోలిసెట్టి కేమో బాకీవ. గొప్పఋణమేనవలే. యిలాగంటివి యెన్నోఋణాలున్నాయి. ఆ పోలిసెట్టి గాడు నోటికిరాని బూతులు తిడుతున్నాడవ. బాపిరాజువచ్చి శాస్త్రులుతోచెప్పుతూ వుంటే నేను నాచెవులతో విన్నాను. ఈయన మహాఖర్చు దారుడు. నీ హుతురు యెదిగి వెళ్ళేసరికి అంతా తగలబెడతాడు. ఫకీరుముండావాళ్ళ కిచ్చి యెందుకు పిల్లగొంతుకోస్తావు. నాలుగు వందలుపుచ్చుకున్నవాడవయినాకావు. నామాటవిని యిదితప్పించి వెయ్యి. నీకు మంచిసంబంధం మాట్లాడుతాను. నీవు వింటూవుండగానే అన్నాడు చూశావుగావూ. "మీకు సమాధానం లేకపోతే మీపిల్లనివ్వకండి" అని (గట్టిగా) యేమో మనలనందర్నీ వృద్ధరించినట్టు అన్నాడుకాదా?

చ—అది నామీద కోపంచేతగాదుగాని—నీవు యివివరలో నాతో "నీవు మహాయోగ్యులు, ధనవంతులు, సాంప్రదాయస్థులు పిల్లనముఖ్యంగా వీరికే యివ్వవలసింది" అని యెన్నివిధాలో చెప్పినావు. యిప్పుడిలాగంటావు. అదంతా అలా గుంచు. యింతకూ కుఱ్ఱవాడు బుద్ధిమంతుడు, ముందరికి రాగలవాడు అని నాకు తోచినది. నేను ఆడినమాట తప్పను. వీరికే యిస్తాను. అక్షరాలా వీరికే యిస్తాను. ఇకనీవు విరుపుమాటలు చెప్పకు.

రా॥అ—అలాగయితే నీకూనాకూ యీరోజుతోచెసరి. తెగతెంపులే. (అని దిగ్గున లేచెను)

చ—పోనీ. నేను నీకేమీ ద్రోహముచెయ్యలేదుగదా.

రా॥అ— (ముఖము ధుమధుమలాడుచు మండుచున్న కోపమును లోపలనే యణగద్రొక్కుచు లోపలికిబోయి) కోకిలకా! నేను యిదుగో వెళ్ళిపోతున్నాను.

కో—అయ్యో చిన్నన్నా! మీబావగారు యింటికి రానీరా. సాయంత్రం కావొచ్చింది యిప్పుడెక్కడకెళతావురా. రాత్రి యింతవణ్ణంతిని మరీవెళ్ళరా.

రా॥అ—వణ్ణమునకేమి, ఎప్పుడూ తినుచున్నదే. ఎక్కడికి వెళతావు అని అడిగిన అవశకునం లక్ష్యంఅయినా నాకులేదు.

అని తనగుఱ్ఱమును గట్టి మఱియెవ్వరి ముఖమును చూడక పిండదానము పెట్టిన వానివలె తిరిగిచూడకపోయెను. అప్పుడు ధర్మవతి గుండెలు గూటుబడెను. నాటి రాత్రిభోజనము చేయుమన్న సమయమునందు.

చ—బావగారూ! ముహూర్తము నిశ్చయం తమరుచేయించండి. నేనక్కడ వివాహప్రయత్నము చేయిస్తాను. మీరందరూ అక్కడికే తర్లి రావలెనుసుమండీ.

రా॥శా—అలాక్కాదు. క్షమించి నామనవి వప్పుకోవలెను. మాచిన్నదాని వివాహమున్ను చిన్నవాడికి వివాహమున్ను పెదవాడి వుపనయనమున్ను యీ మూడు కార్యములున్ను యిక్కడే చేయడానకు నాకెంతో ముచ్చటగా వున్నది. మీరే యిక్కడకు దయచేయవలెను.

చ—అయితే మంచిదే. మీయిల్లువకటీనూయిల్లువకటీనాయేమిటి. ముహూర్త నిశ్చయం వేగిరంచెయ్యండి.

రా॥శా—మాకబ్బాయికి తగినసమ్మంధం దొరకగానే ముహూర్తనిశ్చయం చేస్తాను. మాయిల్లను యిప్పుడమువిషయమై ప్రతిజ్ఞ విన్నారుకాదూ.

చ—విన్నాను. ఎంతోముచ్చటగావున్నది. మారామన్న వట్టి శెట్టినాగుల వాడుసుమండీ.

రా॥శా—మీరామన్నే కాదు. మీచెల్లెలూ ఆంతే. ఇట్లుభోజనము లయినతరువాత చలమయ్యగారు భార్యతోగూడ తగిన మర్యాదలతో బండిపైని స్వగ్రామమునకు బోయిరి.

ఆఱవ ప్రకరణము.

రామమూర్తి శాస్త్రులుగారు ధర్మవతి వివాహవిషయమై యాలోచించుచు కొన్ని రోజులయినతరువాత, "ఎందుకైననుమంచిది పెండ్లిప్రయత్నము చేయుదము. దైవానుగ్రహమువల్ల సంబంధముకలిసివచ్చి పెండ్లిపెండ్లిఅనగానే తొట్రుపాటువచ్చును. కాకపోయినయెడల ధర్మవతి వివాహముమీదటికి చేయుదము" అని నిశ్చయించి, సామానులుకొనుటకు విజయనగరము వెళ్ళి మహారాజులుంగారి సత్రములో నొకగది యందు బసచేసి, వంటయు భోజనమును ఉదయము జాము ప్రొద్దుకేముగించి యాగదికి తాళమువేసి, చావడిలోగూర్చుండి తాంబూలముచేయుచుండగా వీధిలోనుండి యొక నల్లని బ్రాహ్మణుడువచ్చి ప్రవేశించెను.

రా॥శా—అయ్యా! తమకాపురస్థలమెక్కడండి?

బ్రా—మాది ఒంటితాడి యగ్రహారము. ఇక్కడకు పదకోసు దూరములో వున్నది. తమ కాపురస్థలము?

రా॥శా—మాదిజామిఅగ్రహారం.

బ్రా—తమయింటి పేరు.

రా॥శా—మాయింటిపేరు వఝులవారు. నాపేరు రామమూర్తిశాస్త్రి.

బ్రా—వఝుల సుందరరావు పంతులుగారు తమ కేమవుతారండీ?

రా॥శా— మాఅన్నగారి కుమారుడు. వారంతామీవూళ్ళోనేవున్నారు కుశలంగా వున్నారండీ?

బ్రా—ఓ. మహారాజులవలెవున్నారు. సుందరరావుపంతులు గారికి సరకారిలో ముప్ఫయిరూపాయలపని అయినది. ఇప్పుడు—

రా॥శా—ఆహా! ఎప్పుడైనది?

బ్రా—మొన్ననే మొకరారు అయినారు. యిప్పుడు యీవూరికీ మావూరికీ మధ్యపకతోటవుంది. అదికొన్నారు. ఆతోటమధ్యనుపకయిల్లువుందిలెండి. అయిల్లోకి కాపురం వెళ్ళిపోయివస్తారు. వారిపని బాగానే వున్నదండి. మీరక్కడ దిగినారు కారేమండి!

రా॥శా—నేను బజారుపనిమీద వచ్చినాను. అవూళ్ళోదిగితే యీపని నెరవేరడంకష్టం. మావాళ్ళతో చెప్పండి. మరియేమీ అనుకోవద్దనండి.

ఇంతలో ఆసత్రము బ్రాహ్మణుడు ప్రవేశించెను.

స—మహాప్రభో. రామమూర్తిశాస్త్రులుగారూ! తమ ఖ్యాతి లోకవిఖ్యాతమయినది. తమనాయన గారి నెరుగుదును. నేనెప్పుడు కనపడ్డా వూరికే మునేవారు కారు. ఆయన కుమాళ్ళు తమరు. మొన్నయిక్కడ బసచేసుకున్న బొమ్మలాటవాళ్లు యెంతసేపు మీకీర్తినే పొగిడినారనుకున్నారు? నేను భిక్షుకుడను. యీ సంవత్సరము కుమారునికి వుపనయనము చేసుకుంటాను తమచిత్తం. తమవంటివారు యిక్కడ బసచేసినప్పుడల్లా వూరికేపోరు.

ఆసమయమున మరియొక పరదేశి బ్రాహ్మడు వచ్చికూరుచుండెను.

పరదేశి—యీసత్రం బ్రాహ్మడెవరు?

స—ఏమి. నేనే. ఎందుకో చెప్పండి. నన్నెరుగరూ నాయనా నాలుగుమాట్లొచ్చారు.

ప—యేమీలేదు. యీసత్రంలో యెంతవేళకి భోజనాలవుతాయి.

స—రెండు ఝాములు దాటి మూడోఝాంవే ళవుతుంది. మరందరూ రా

వొద్దూ? మీరంటే రుషాంపొద్దుకే వచ్చారు గాని— శాస్త్రిలుబాబుగారూ! ఆకలలోకి మంచిసున్నము తెత్తునా.

రా॥శా—ఎందుకక్కరలేదు. ఎప్పుడు నీకుమారుడికి ఉపనయనము.

పర—ఆహా. పాటిక పేశావ్రా! నీకుమారుడికి పెళ్ళికూడా అయింది. ముసలి తాతా. యిప్పుడెన్నిరోజులయి మళ్ళీ కొడుకుని కన్నావు? గట్టివాడవే. నాకంటె నయము—

స—(కోపములో) నామనసు మడికరయ్యా. (శాస్త్రిలుగారితో) నాయనా వీడు పరమ పెంకె. ఒకమాటు మూడుఘంటలకొచ్చి యిప్పుడు నాకుమళ్ళీ వంకోందని అల్లరిపెట్టినాడు. యిప్పుడింకా వంటయెప్పుడవుతుందని అడుగుతాడు.

పర—అయ్యా యీ బ్రాహ్మడు మామంచివాడండి. కుటుంబపోషణ చేసుకోవడానికి ఎన్నోపాట్లు పడతాడండి పాపము. (సత్రమువానితో) అయితే తాతా యీసత్రం యెంతకు గుత్తచేశావు.

స—(శాస్త్రిలుగారితో) బాబూ కాళ్ళుపట్టడానికి మంగలివాణ్ణి పిలుచుకొత్తునా.

రా॥శా—అక్కరలేదు. భోజనమయినతరువాత మంగలిమైలపడతానా?

పర—ఏమయ్యా చెప్పితే తప్పలేదే. నేనందులో కొంతసొమ్ము అడగనే.

స—అయ్యా రు ౨౦౦ కే చేశానండి. సరా.

పర—యీరూపాయిలన్ని ఖర్చు—

స—వంటయింది స్నానానికి వెళ్ళవయ్యా యీపాటికి.

పర—సిన్న సమ్మను. చూస్తాను. (అని లోపలికి వెళ్ళెను.)

స—శాస్త్రిలుగారూ! వీడు పరమఫుండాకోరుసుమండీ. యేమో మీకాళ్ళు పట్టి అడుక్కుంచున్నానా? అదిభంగము చెయ్యబోతాడు.

పర—హాఁ హాఁ (పెద్దకేకలతో) నేను ఫుండాకోగునా? నేనుఫుండాకోరునా? పెల్లిగా వంటయిందని చెప్పి లోపలికి పంపివేసి శుద్ధశ్రోత్రియుణ్ణి నన్ను తిడతావా? యీసంస్థానంలో బ్రాహ్మణ్ణి తిడితే యేంచేస్తాకో యెరుగుదువా. నిన్ను కొత్వాలు కప్పగించేస్తాను.

సత్ర—నాయనా! నిన్ను తిట్టలేదోయి. నిన్నుతిట్టలేదోయి. నీకాళ్ళు పట్టుకుంటానోయి. రక్షించవోయి (అనిగుండెలు బాదుకొని కాళ్లుపట్టుకొనబోయెను.)

పరదే—అట్లైతే యీ భోజనశాలకు చేతిమీదికి మరి రెండు గంటలోనెయ్యి వేస్తావా. చెప్పు.

సత్రె—హాఁ. చేస్తాను. చేస్తాను. అలాగే చేస్తాను.

పర— అయితే యీ ౨౦౦ రూపాయీలలోనూ సంవత్సరానికి ఎన్ని రూపాయీలు ఖర్చవుతాయి. యెన్ని మిగుల్తాయి.

స—యీశాస్త్రులుగారి నడుగుకోవాలనుకుంటూ. నాయనా. వుంటూ. శాస్త్రులుగారు భోజనకు మంకీర్థము కావలెనా?

రా॥శా—అక్కరలేదోయి. తాంబూలం నోటినిండా వున్నదోయి.

పర—అయ్యో! శాస్త్రులుగారు యీ తాత నామాట కప్పివేయుచున్నాడు. సత్రమునకు రోజు ౧౦ గురుకంటె యెక్కువగారు. ౧౫ గురు చొప్పున చూసినా సాలుకు వెయ్యిరూపాయిలు చాలును. అంతమట్టుకు అక్కరలేదుగాని మధ్య మధ్య శ్రీవణీలకనీ బొబ్బిలి సంభావనలకనీ కొన్నికొన్ని ఖర్చులు తగులుతాయి. యెంతఖర్చు పెట్టినా సాలుకు యేడెనిమిదివందల రూపాయిలు మిగుల్తాయి.

రా॥శా—గుత్తసొమ్ము ౨౦౦ అనుచున్నాడు.

పర—అబద్ధం గూంంకి. పాపము, చెప్పేటప్పుడు మొదటి వకటితీసివేస్తాడు. యివ్వాళగాని పుచ్చుకునేటప్పుడు చివర మరోసున్నా పెట్టవలసినవాడే. యికను భోజనసదుపాయం అంటే, చెప్పలేను. మేము భోజనములు చేసేటప్పుడు తమరొక పర్యాయం దయచేసిచూడండి తెలుస్తుంది. యిదిగాక యీ యాచన వల్ల నెలకి నాలుగు అయిదు అధమం లాగుతాడు.

సత్రె—(మోదుకొనుచు) శనిగొట్టా! నాకూట్లో రాయివేస్తావా? నానోట మన్ను గొడతావా? నాయనా యిదంతా అబద్ధం. అబద్ధం.

పర—అబద్ధమా? అబద్ధమని నీ జంధ్యం పట్టుకో.

సత్రె—హాత్ పాడగట్టా. నన్నలాగనకు. బాబుశాస్త్రులు గారూ! యీ మధ్య నిరుడు మా అల్లుడు వాళ్ళనాటు జంధ్యంపట్టుకు ప్రమాణం చేశాడు. యేడాది తిరగలేదు. నాకూతురు నాయింటు వంటు॥స్థిరపడ్డది. నన్నలాగంటాడో చూశారా? (అని యేడ్చెను.)

పర—అయితేనేమి నీభార్య యిదివరకే నీయింటువంటుకు స్థిరపడ్డది గనుక జంధ్యం పట్టుకుంటే తప్పలేదు. పట్టుకో.

సత్రె— అయ్యో. దేవుడా. (నెత్తిగొట్టుకొని) అలాగనకోయి మళ్ళీ నీవీ మాటలాగంటే నీకు సత్రములో అన్నము పెట్టనుపో.

పర—అలాగా? అయితే అమీనుగారితో చెపుతాను.

(అని లేచి నడువసాగెను.)

సత్రి—చెప్పకోయిమొగుడ. వెళ్ళకోయి (అనిలేచివెళ్ళి చేయిపట్టుకొనెను.)

పర—(తిరిగివచ్చి) మరినాకు రాత్రికూడా అన్నంపెడతావా?

సత్రి—ఆహా. రాత్రి పెడతాను. ఆమెను శెలవయితేనేగాని.

పర—పోనీ. నెయ్యి మామూలు ౨ గెంటెలూ యిందాకా వొప్పుకున్నవి ౨ గెంటెలూ యిప్పటివి రెండుగెంటెలూ అన్ని యెనిమిదిగెంటెలు వేస్తావా?

స—వేస్తాను. యీపాటి చలిగాళ్ళవన్నా. నాలుగ్గంటెలు మళ్ళా నాలుగ్గంటెలుగదా.

రా॥శా—అయ్యా వూరుకోండి పాపము ఆబీదబ్రాహ్మడితో మీకెందుకు. నీవేమో వడుగుచేస్తావుగనక యీరూపాయి తీసుకుపో. వెళ్ళు.

ఆరూపాయతో సత్రమువానికి మనుపటిదుఃఖమంతయు మాయమైపోయెను. పరమానందముతో నెగురుచు వాడు లోపలకు పరుగెత్తెను. పరదేశి స్నానమునకు బోయెను. రామమూర్తి శాస్త్రిలుగారు ఆయున్న బ్రాహ్మణుడు మాత్ర మున్న సమయమున

రా॥శా—తమ యింటిపేరూ తమనామధేయమూ శెలవిచ్చినారుకారు.

బ్రా—మా యింటిపేరు పూతులవారు. నాపేరుమల్లయ్య అంటారు. అయ్యా తమకుమార్తెకేసంవత్సరం వివాహంకావండీ?

రా॥శా—అవునండి. సమ్మంధం యేదీకుదరకుండావుందండి.

పూ॥మ—ఏదో. పద్యం.

రా॥శా—అవునండి. వక పద్యపాదమున్నది. అది పూర్తిచేసినవానికే చిన్నదానినిస్తానని శపథముచేసి వున్నానండి.

పూ॥మ—అవునవు! నాకుమాకుడికీవర్తమానమెలాగో తెలిసింది. మీసుందరముగారే చెప్పివుంటారు. అదివిన్నదగ్గరనుంచీ మహాసరదా పడుతూవున్నాడు. అది నేను పూర్తిచెయ్యగలన టూఁహు. యింకా యేమేమోతానాక సంస్య చేసినాడు. తమ కొకపర్యాయం వాడితో మాట్లాడిచూస్తే బాగుండును.

రా॥శా—(మిక్కిలి సంతోషముతో) ఆలాగా? అయితేనేను సాయంత్రము మీగ్రామమునకు తప్పకుండావస్తాను.

పూ॥మ—చిత్తము. నేను శెలవుపుచ్చుకుంటునా.

రా॥శా—చిత్తము.

అని ఆయనను పంపివేసి రామశాస్త్రిలుగారు తాను బాజారుకుపోయి పలు విధములగు పంచెలచాపులు, కప్పురపు పేరులు, అత్తరులు, పన్నీరు, మొదలగు సామా

నులు కొని తనబండిమీద నెక్కించుచుండగా, వేంకటావధానులుగారు కనబడిరి.

వెం—యేమిరా తమ్ముడు. యెప్పుడొచ్చావు? పైగా బసచెయ్యడం బాగా వుందా? కానీనీయిష్టం.

రా॥శా—అన్నా, మీయింటికి రావడం నాకు అయిష్టమా? అక్కడకు వచ్చి యీబజారు సామానులు కొనడమునకు యిబ్బంది ఇదుగో కొనేశానుగదా. యిక వస్తాను. నీయిష్టంమరిరా, అని తాను దగ్గరనుండి వేంకటావధానులుగారు సత్రములోనున్న సామానులుకూడ బండిమీద నెక్కించి బయలుదేరి యన్నదమ్ములిద్దరును మెరుగుప్రొద్దుండగా "వంటిపాడి" అగ్రహారము చేరిరి—

ఏడవ ప్రకరణము.

ఇంటికి వెళ్ళినతరువాత రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారికితగినమర్యాదలు జరిగెను. రాత్రిభోజనమయిన తరువాత రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారు, వెంకటావధానులుగారు సుందరరావుపంతులును కూర్చుండియుండి సుందరరావుగారి యుద్యోగము విషయమై అది లభించినరీతియు, అందలి లాభమును, పడవలసిన శ్రమయు మొదలగు సంగతులు మాటలాడుకొనుచు నుల్లాసముతోనుండిరి. అప్పుడు

రా॥శా—అబ్బాయీ సుందరం! యీవూళ్ళో పంతులమల్లయ్యగారి కుమారుణ్ని నువ్వెరుగుదువా? తెలివైనవాడేనా?

సుం—ఎరుగుదును. మంచి తెలివైనవాడు. మంచి చదువుకున్నవాడు. పక్కా ముసద్దీ. వాణ్ని చూస్తే నాకు ఎంతో సంతోషం.

వెం—వాడుమంచి కవిత్వంకూడా చెపుతాడోయి.

రా॥శా—అతణ్ణివాణ్ని వకపర్యాయం పంపిస్తావా?

సుం—ఆహా పిలిపిస్తాను. (అని కబురు పంపించెను.)

రా॥శా—వారికి రాబడియెంత? పిల్లవాడివయస్సెంత? బాగుంటాడా?

సుం—వారికిరాబడి బాగానేవుంది. సాలుకు రు ౧౫౦౦ రూపాయిలు వస్తవి. వాడివయస్సు ౧౮ సం॥లుండవచ్చును. మనిషి బాగుంటాడు.

రా॥శా—వీరందరు మర్యాదస్థులేనా?

వెం—మంచి సాంప్రదాయస్థులోయి, మల్లయ్య పక్కా లౌక్యుడు. (మల్లయ్య గారును కుమారుడునువచ్చి ప్రవేశించిరి.)

వెం—మల్లయ్యగారూ! రండి. కూర్చోండి. అబ్బాయీ! కూర్చో.

రా॥శా—నీపేరేమి పేరు అబ్బాయి? ఏమిచదువుచున్నావు?

భీ—నాపేరు భీమారావు. నాకు కావ్యపంచకమైనది. తెలుగులోకూడా వసుచరిత్ర, మను చరిత్ర, మొదలయినవి చదివినాను. యిప్పుడు నాటకాలంకారాలు అప్పుడప్పుడు చూస్తూవున్నాను. సిరస్తాదారుగారివద్ద వ్రాసుకుంటున్నాను.

రా॥శా—నీవు కవిత్వము చెప్పగలవటా.

భీ—కొంచెము చెప్పగలను. మీసంస్యవిన్నాను. అందుకు తగినపద్యముకూడా చేసినాను. అదిగాక నేనొక సంస్య చేసివున్నాను. అది పూర్తిచేసిన పిల్లను వివాహము చేసుకొందమనని వున్నాను.

రా॥శా—ఆహా బాగావుంది. ఏదినాయనా నీసంస్య.

భీ—“నాలుగు ప్రశ్నలకు ముగ్ధ నానుం జూపెన్” అని—

రా॥శా॥—బాగావున్నది. యిది మొదటిదానికంటె కఠినంగావున్నది. యిది మాచిన్నదానికి వినిపిస్తాను.

మల్ల—అయ్యా. ఒకటిచేయండి. యిప్పుడు నావాడు పూర్తిచేసిన పద్యమున్ను, యీ పాదమున్నుకూడా వ్రాసుకొని వెళ్ళి మీ పిల్లదానికిచూపించండి.

రా॥శా—అవును. అబ్బాయీ నీదస్తూరీతోటే వ్రాసియియ్యి.

భీ—ఆలాగే. (అని వ్రాసియిచ్చెను.)

రా॥శా—(అది పుచ్చుకొని) అయ్యా! మల్లయ్యగారూ! నేను యింటికి వెళ్ళి పసపుకుంకుమ మొదలయినవి పంపిస్తాను. పిల్లవానినిచూచినందుకు నా మనస్సునకు మిక్కిలి సంతోషమైనది.

తరువాత రామమూర్తి శాస్త్రులుగారు బండి పూన్చుకొని తెల్లవారుటకు పూర్వమే యింటికిబోయిరి. ఆ యుదయముననే రామమూర్తి శాస్త్రులుగారు తాను తెచ్చిన పత్రికను కొమార్తెకిచ్చిరి. అది చూచి ధర్మవతి మిక్కిలిసంతోషించి, ఆ పద్యము పూర్తిచేయుటకయి యాలోచించి మూడవ రోజులనాటికి పూర్తి చేసి తండ్రికిచ్చెను. రామమూర్తి శాస్త్రులుగారు పరమానందమునొంది యాపత్రికను మల్లయ్యగారికి పంపిరి. అదిచూచి భీమారావుకూడ సంతోషపడితినని వర్తమానము పంపెను. రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు మంచి ముహూర్తము యోచించి రేపటి వైశాఖశు ౭ గురువారము రోజున సుబ్బారావు కుపనయనమనియు, ఆ శు ౧౦ ఆరోజుననే ధర్మవతికి వివాహమనియు, ఆ బ ౧ శనివారము రోజున ప్రకాశము వివాహమనియును నిశ్చయించి బంధువుల నందరిని తాను స్వయముగా పిలువవలసిన వారినట్లు పిలిచియు, శుభలేఖ లంపవలసిన వారలకంపియు చుట్టుపట్లను ప్రతి అగ్రహారమునకును శుభ

లేఖలంపిరి. పందిళ్లు, పాకలు, తెల్లసున్నములు, అలుకులు, ముగ్గులు మొదలగు నలంకారములతో గూడిన ఆయిల్లు అష్టభోగ మంతయు నొక్కమారుగానే యనుభవించెనో యనుటకు తగినస్థితిలోనుండెను. బంధువులందరు నొక్కొక్క కుటుంబమువారు క్రమక్రమముగా వేంచేయసాగిరి. ఆడుపెండ్లివారు రావేగమే వారికి తగిన మర్యాదలతో వారినాకయింటకిడియుంచిరి. తోటలోదిగినమగపెండ్లివారినిగొప్పయుత్సవముతోగ్రామమునకు తెచ్చి మరియొకగొప్ప యిల్లువిడిదెగనిచ్చిరి. ఆయిల్లుగూడతగినంతవైభవముగ నలంకరింపబడియేయుండెను. ఇతరాగ్రహార మహాజనులుగూడదయచేసిరి. పిలువబడివచ్చినవారికంటె పిలువబడని మహాజనులు రెండురెట్లెక్కువగానుండిరి. ధర్మవతి కీర్తివాసనదిక్కులయందు వ్యాపించుచున్నట్లే ఆవివాహ మందిరమునుండి అత్తరువు, పన్నీరు, లవండరు కర్పూరపుకేరులు, ఊదువత్తుల ధూమములు మొదలగుసువాసనలుబయలుదేరెను. (౨) ఇంటి శృంగారమునకు దీపము, అందు సంచరించెడి స్త్రీపురుషుల వస్త్రాభరణ చందనమాల్యాద్యలంకారములును, మేలుకట్లును, అందు వ్రేలాడుచుండు దీపములతోగూడిన యనేక విధములగు గాజుసామానులును, శోభను గలుగజేయుచుండు పందిళ్ల శృంగారములును కుప్పిరిగొనుచుండెను. (౩) సానిమేళములు, సంగీతపాఠకులును జేయు మధురస్వరములును, సాన్నాయి, ముఖవీణ, అర్గోజా మొదలగువాని ధ్వనులును, భజంత్రీలు, రంజోళ్లు, తాసాలు మొదలగుధ్వనులును బయలుదేరి, యీ వివాహవిభవమును స్తోత్రములు జేయుచున్న ప్రజలు రామమూర్తిశాస్త్రులుగారిని చేయుకైవారధ్వనులను జయింపలేక అప్పటప్పటికి నూరకొనుచుండెను. (౪) పందిలియందలి పురుషులకును, ఇండ్లయందలి స్త్రీలకును, పూయబడిన చందనములును, అక్షింతలు చల్లబడిన బుక్కా, గుగ్గులువయును, అత్తరవులును, చల్లరిజడివానవలె కురియుచున్న పన్నీరును, అక్కడివారి శరీరములకు క్రొత్త శృంగారమును సౌఖ్యమును గలిగించెను. (౫) ఈవేళ యావేళయనియు, వీరువారు అనియు భేదములేక యుదయము నాలుగు గడియల ప్రొద్దు అయినది మొదలు రాత్రిజామున్నరవరకును వేసెడు విస్తరాకులు వేయుచు, తీసెడు [illegible] విస్తరాకులు తీయుచునుండగా భోజనములు చేయువారును, ఫలాహారములు చేయువారును వాదవులు భుజించువారును లెక్కకెక్కువయైరి. ఇట్లు అత్రస్థితాశేష బాలవృద్ధులు పంచేంద్రియ వ్యవహారములనుమరచి యున్నవారైరి యనుటకు సందియములేదు. ఇకను తమలపాకులు పోకచెక్కలు లవంగములు ఏలకులు జాపత్రి మొదలగు తాంబూలపు వస్తువులకు జమాఖర్చేలేదు. ఆపెళ్ళిపెద్ద పాపము తనసంసార స్థితియందలి జమాఖర్చులే యెరుగడు. మొత్తముమీద ప్రయత్నము చేయబడిన వస్తుసంభారములు సర్వమును మూడింట నొకపాలు ఖర్చుపడి యుండును.

తక్కిన రెండువందలును మంచి మర్యాదస్తులగు చోరులు అపహరించిరి. పెండ్లి పీటల పైని వధూవరులు కూరుచుండునప్పుడెల్ల బ్రాహ్మణు లందరును తన తనమంత్రమునే శాస్త్రులుగారు వినవలయునని మరంత గట్టిగా జెప్పుచుండిరి. బ్రాహ్మణు లందరును సభతీర్చి కూర్చుండిరి. వెలయాం డ్రాడుచుండిరి. అట్టి సమయమునం దచ్చటి సభికుల నిజమైనస్థితి కొంత వర్ణించెదము. “శీర్ణపర్ణాంబుభక్షులై చెలగి యినుప కచ్చ డాల్గట్టికొను మునిముచ్చులెల్లఁ తామరసనేత్రలిండ్లబందాలుగారె” అని యున్నది గదా. అయినను బహిరంగముగ తమకట్టిగుణమున్నట్టు తెలియనీయని వారనేకు లుందురు. ఆ సభికులలో వెలయాండ్రముఖములు చూచుచు కూర్చుండుటకు మన సొప్పకయో, తోడివారలాక్షేపింతురనియో వెనుకతిరిగియే కూర్చుండి తిరిగి చూడక వెనుకనుండి యెవరైన తమ్ము బిలిచినయెడ సాధ్యమైనంతమట్టుకు ముఖమటుత్రిప్పక తప్పించుకొనుచు, విధిలేక తిరిగి చూడవలసివచ్చినప్పుడు తప్పదని తిరిగిచూచి, యందరు వినునట్టుగా “శ్రీహరి, వాసుదేవ” అని హరినామస్మరణజేసి, తటుకున ముఖమెప్పటి యట్ల త్రిప్పుకొనువారు కొందరును; వెలయాండ్రకు ప్రక్కవంపుగా నున్నట్టు వారి వైపు ప్రక్కఁజేసి కూర్చుండి సమయముచూచి ఓవాలున ముఖముత్రిప్పి యౌవనతుల శృంగారమునకు గుండెలదరజూచి చప్పున ముఖమెప్పటియట్ల త్రిప్పుకొని, తామట్లు చూచుట నెవరైన జూచిపోయిరేమోయను దిగులుచే బుఱ్ఱనెత్తి యిటునటుచూచు వారు కొందరును; ఆ చిత్తపుల గన్నులారజూచి చిరునగవులు నగుచు నొకరి నొకరు పొడుచుకొనువారు కొందరును; మరికొందరు ధైర్యవంతులు ఆ చిన్నారినారుల కభిముఖు లయి కూర్చుండి, వారిపైనున్న తమదృష్టిని మళ్ళింప జాలక రెప్పవాల్చక జూచుచు, ఆయా సమయములం దావేశ్యకత్తెలు చేయు హస్తనేత్ర విన్యాసములకు మనసు చుఱుక్కుమనుచుండ, తమ్మెవరైన బిలిచినచో పిలుపువినుటకు అవకాశము లేక, తమశరీరములనే మరచి, దగ్గరనున్నవాడు పైకోపతి మెల్లనలాగికొనగా అదియును దెలిసికొననేరక మరియొకడు నవ్వుచు తమకీపుమీద గట్టిగానొకదెబ్బ గొట్టగా నులికిపడి తటుక్కున తిరిగిచూచి కొంచెము లజ్జచెందువారును; తమ్ము ఆవెలంతలు చక్కగాచూడవలెననియును తాము వారిని హస్తములెత్తి త్రిప్పుటమొదలగు సమయ ములయందు స్పష్టముగా చూడవలెనని ముందుగా వారి పాదాక్రాంతులయినట్లు వారి కాళ్ళదూరి తమపైనోక ఆ బంగారువన్నెయుడుగుల నెన్నుచు నక్కజనే కూరు చుండి యొకరినొకరు అతిక్రమించుచు ముందు జరుగువారు కొందరును, తమ ముఖము లందలి విభూతి తుడిచి చిన్న యంగారు చుక్కలు నీటుగాబెట్టి, యెరుపులైన తెచ్చి పొడుగుకొనిన కోట్లును, ఆపైనున్న రోణీలును సవరించుచు గిరజాలు దువ్వుచు

ఆవైపుచూచి, యీసాని తనవైపు చూడకపోయినను చూచినట్టుగా భావించుకొని నవ్వువారు కొందరును, నావైపుచూచి నవ్వినదనియు నావైపు కన్ను గీటినదనియు నాతట్టు చేయి త్రిప్పినదనియు, రమ్మనునట్టు నాకుసంజ్ఞ చేసినదనియు వాదములు చేయువారు కొందరును గ్లాసులలో పన్నీరుబోసి పిచికారీలతో సానులపయి గొట్టి వారు తడిసిన పైటను సవరించుకొనుచుండ నవ్వువారు కొందరును, ఆ కొలంతుకలను తనవద్దకు బిలిచి యెవరికివారికి గంధము రాయుటకు నియమించి ఆ వగలాడి కొన్ని వగలుచేసి యాఖరు శాపంతులుగారి చేయిపట్టుకొనగా. సిగ్గుచే ఆయన అటులాగ ఇది యిటులాగజూచి నవ్వువారు కొందరును, నాకు రాయుమని తమంతట ముందుకు వచ్చి రాయించుకొని అంతగొప్ప కార్యము చేసినందు కితరుల ముఖములుచూచి తమంతటతామే నవ్వువారు కొందరును, ఒకరమీదనొకరు పంతములకొలది యాకెలములకు కట్నముల సమర్పించువార నేకులును, అయియుండిరి. వసంతములాడు సమయములయందా పెండ్లివారిలో స్త్రీపురుషులకందరికిని తమ పంచేంద్రియ వ్యాపార విస్మృతి స్పష్టముగా దెలియవచ్చెనని చెప్పినతరువాత నికనట్టి వసంతములాట యిట్టిదని బుద్ధిమంతులకు జెప్పనక్కరలేదుగదా. ఈవివాహ మహోత్సవమును, ఇంకను వివరించి చెప్పుటకవకాశము లేదు. రామమూర్తి శాస్త్రులుగారికి ముందుచూపేకాని వెనుకచూపులేదు. తరువాత రాబోవు దురవస్థను లేశమయిన నెరుగని యాశాస్త్రులుగారు కట్నము లిచ్చుట కారంభించిరి. బంధువులకందరికి సదస్యులకును, ఇంకను అనేకులకును చీరెలు పంచెలచాపులు మొదలగు అనేక బహుమానములు సమర్పించి మరికొందరు బంధువులును స్నేహితులును తమకు చదివించిన కట్నములకు రెట్టిగా వారికి కట్నము లిచ్చిరి. ఇట్టి మహోత్సవ సమయమునందు జరిగిన సంతోషవార్తయొకటియు, విచారకరమగు విషయమొకటియు ముఖ్యముగా జెప్పవలసియున్నవి. ధర్మనది వివాహపు సదస్యమున సుందరరావు పంతులు సభామధ్యముననిలువబడి యిట్లని యుపన్యసించెను. "స్త్రీలకుగాని పురుషులకుగాని చిన్ననాటనుండియు విద్యాభ్యాసము చేయించినందువలని లాభము వర్ణింపనలవికాదు. మనలో ననేకులు ఆడుపిల్లలవిషయమయి బహు అన్యాయముగా ప్రవర్తించుచున్నారు. విద్య యెట్టిదో యెరుగనీయక మూడేండ్లనాడే ఎవనికో యెట్టి అవివేకియయినను సరే కట్టిపెట్టివేయుదురు. వారు ఎదిగిన తరువాత వారిద్దరిలో నొకరవివేకి యగుటచేతగాని మరియేకారణముచేతనుగాని యన్యోన్యము సరిపడక జీవమున్నంతకాలము తంటాలు పడుచుందురు. మనశాస్త్రములలో నెదిగినవరకు ఆడుపిల్లను వివాహము లేకుండనుంచరాదని యేకారణముచేతనో వ్రాయబడియున్నది. పోనిండు. మన పురాణములలోనే సీతాదేవి మొదలగు అనేక మహాపతి

ప్రతులు చదువను వ్రాయను నేర్చినవారగు కనబడుచున్నప్పుడు మన యాడు పిల్లలకు విద్యాభ్యాసము దూష్యమనుటకంటె తెలివితక్కువ లేదు. ఇప్పు డీదంపతులు చిన్న పిల్లలే యయినను విద్య నేర్చినవారగుటచే నొకరితెలివి నెట్లొకరు తెలిసికొని యొకరి నొకరు వరియించిరి. ఇక వీరి దాంపత్యమునకు లేశమయిన భంగము కలుగునా? ఈ వివాహము నాకు మిక్కిలి యానందము కలిగించుచున్నది. ముందీ పెండ్లికూతురు "తెలిసిన చీకటింట నొకదీపము పెట్టినభంగి గల్గెనుగ" అని తనస్వకవిత్వశక్తిచే వ్రాసె యిది పూర్తి చేయువానికి తన్నిచ్చి వివాహము చేయుమని సూచనగా తండ్రిగారికెరిగించెను. ఇంతకంటె మెచ్చదగిన సంగతి యున్నదా? ఇందుకీ పెండ్లికుమారుడు "చ॥ తెలివి ప్రపంచధర్మముల నెల్లకుగాగ నెరింగియుండి దా। మెలకువతో స్వకార్యముల మేలుగ జేయుట యిట్టిదైన యూ। తెలివి నొసంగు విద్యగాని తెచ్చినరాదు సునీతిశాస్త్రముల్। తెలిసిన చీకటింట నొకదీపము పెట్టినభంగి గల్గెనా." అని నీతిబోధకముగ పద్యము వ్రాసి మరియు "నాలుగు ప్రశ్నలకు ముగ్ధనానుంజూపెన్" అని శృంగారరసమొలుక నొకటివ్రాసి యిది పూర్తిజేయు పిల్లను తాను పెండ్లి యాడెదనని చెప్పెను. ఇతని బుద్ధియు నెన్నదగియున్నది. ఇందుకు పెండ్లికూతురు "క. బాలా నీ పేరున్నను। బాలిం చెదు నా నీ పేరు పతిహితవెట్లా। బాలుం డెట్టిదు నాథుడు। నాలుగు ప్రశ్నలకు ముగ్ధ నానుంజూపెన్" అని పూర్తిచేసినది. చిన్నపిల్ల అయినను ప్రబంధము లనేకములు చదివియుండుటచే నింత తెలివిగలదయ్యెను. ఇప్పుడీదంపతుల యనురాగ మిందువలన తెలిసెగదా. ఇంకను అభివృద్ధియగుటకు సందియము లేదు." అని మరియు ననేక విధముల నుపన్యసించి వధూవరులకు నూటపదారులు కట్నమిచ్చెను. వివాహమతిసౌఖ్యముగా నందరికి తోచినను, ధర్మవతికి మాత్రమిట్టి సంతోషసమయమున కొంత చింత ప్రాప్తమయ్యెను గాని యది యితరులకు దెలియజేసిన యెడల, ఈ వేడుకకు భంగమగునని యెవ్వరికి జెప్పక యణచియుంచినది చూడగా నీమెధైర్యమెంతగొప్పది అని యాశ్చర్యమగుచున్నది. ధర్మవతి తనవివాహలగ్నము జరిగినరాత్రి తెల్లవారగానే తానును తన ప్రాణస్నేహితురాలగు రత్నమును బహిర్భూమికై దొడ్డి వైపునకు వెళ్ళుచుండగా నొకశూద్రుడుచేత నొక కత్తిపట్టుకొని రెండవ చేతిలోనుండి యొక యుత్తరము పైకి గనుపింప నెదురయ్యెను.

ధ—యేవూరురా నీది? ఆవుత్తరం యెవరికి?

శూ—మాది యిజానాగరం. యిది యీవూరు బుగతయ్యకి.

ధ—భక్త తనతండ్రియే గనుక నుత్తరమడిగి పుచ్చుకొని పైవిలాసము చూడగా తనతండ్రిగారిపేరే యుండెను. విప్పిచూడగా తనభర్త పేర "నాప్రియమయిన స్నే

హి

తుడు మాతుల భీమారావుకు" అని వ్రాసియుండెను. అదిచూడగానే ధర్మవతి రత్నము ముఖముచూచి నవ్వెను.

ర—(దగ్గరగావచ్చి)అక్కా—యిక్కడయెవరును లేరుగట్టిగాచదువు.చూతము. సిగ్గుపడకు ఎవ్వరును లేరులే.

ధ—మీనిపేరుమాత్రము చదువక తక్కినది "మీస్నేహితుడు వం॥ రామారావు అనేకనమస్కారములు చేసి చేయంగలవిన్నపములు తే॥ ఇప్పుడు మీరుమంచి యుత్సాహములోనుందురు. అట్టిసమయమున మీకతివిచారకరమగు వార్త వ్రాయ వలసివచ్చినందుకు కెంతయు విచారించుచున్నాను. (ధర్మవతికి కాళ్ళు గడగడ వడంక గద్గదస్వరము పడెను) అయినను ముందుమీకు దెలియజేయుట యను నుపకారము చేయుటచేత నాస్నేహముపయోగించెనను సంతోషముతో విచారపుమనస్సును సమాధానపరచుకొంటిని. ఈపట్టణమ దలి మంత్రిమప్పిళ్ళైఅను తక్షిణదేశపు వర్తకునికి వానికుటుంబమువారి యందరిప్రాణములు సంరక్షించుటకై, మహారాజశ్రీ కీర్తానా తిరుమలరావుపంతులుగారింట తమరున్నప్పుడాయన తా॥ జవాహిరీపెట్టె తాళము గూడ మీవద్దనే యుండుటచేత ఆపెట్టెలోని బంగారునానుతోజేరిన పచ్చల పతకమును అమాయకులగు భూతదయయొక్క ప్రేరేపణచేత నితరులెవ్వరులేక యేరాత్రి వేళ నావర్తకునిచేతిలో బెట్టితిరని మీరేమరునాడురహస్యముగా నాతోచెప్పితిరిగదా! అప్పుడు మీతోనేమని చెప్పితినో ఆదేనిశ్చయమయ్యెను. మీరువచ్చునప్పుడుతాళము మంగలిపెంకనిచేతికిచ్చినారట. అదియేలాగో తిరుమలరావుపంతులుగారు తమ వస్తువు పోయినదనితెలిసి యీమంగలివానిపై ననుమానముచే వానిని పట్టికొని కొట్టి దివాణమునకొప్పగించిరి. వాడు మీపేరుచెప్పుచున్నాడు. రేపో యెల్లుండో మీకొరకు బిల్లెబల్లారులు వత్తురుకాబోలును. దివాణములో తగవరులయిన వర్ఘుల సుందరరావు పంతులుగారు మీకు క్రొత్తబంధువులు గనుక ఆయనద్వారా ముందు సాధనమాలోచించుకోవలనది. చిత్తగించవలెను.

వైశాఖశు ౧౦ ఆదివారము విజయనగరము.	ఇట్లు మీప్రియస్నేహితుడు వం॥ రామారావు.

అని యుదియంతయు జదివి విచారసముద్రములో మునిగి, చాలసేపు తానును రత్నమును యోచించి చేయబోవుకార్యము నిశ్చయించుకొని యెవ్వరికిని దెలియకుండ నింటికివచ్చి కొంతఅన్నమును భక్ష్యములును ఆకూలివానికిచ్చి పంపి, యీ యుత్తరమును చింపివేసెను. ధర్మవతి మనస్సునందీవిచారమునాటి యుండెనుగనుక తొందరపడక కార్యసాధనమాలోచించి తనపెద్దన్నయగు సుందరముగారి వద్దకు వెళ్ళి ముద్దులుగురియుచు వద్దనుగూర్చుండెను. అప్పుడు సుందరముకు మరికొందరును గూర్చుండి చదరంగ మాడుచుండిరి. సుందరముగారు ధర్మవతిని తన తొడమీద గూర్చుండజేసి యిట్లనిరి.

ధర్మవతీవిలాసము. (౧౫-౨-పుట శేషము.)

సు—అమ్మాయీ. పసుపువలు మటకుపిలుస్తారేమో యేమియిలాగున వచ్చినావు?

ధ—యేమీ లేదు. యింకా ఆలస్యమున్నది.

అప్పుడు రత్నము కూడవచ్చి కొంచెము దూరములో గూర్చుండి వినుచుండెను.

ధ—పెద్దన్నయ్యా మీకచేరీలో యేంపనిచేస్తారు?

సుం—నీకెందుకవన్నీ ఆకబుర్లు. దస్తా విస్తా వసూళ్ళు చెయ్యడం, నేరం చేసినవాళ్ళను శిక్షించడం తగువులు తీర్చడం యిలాగంటివి చేస్తాను. (అని చెప్పి చదరంగము ఎత్తువేయుచుండెను.)

ధ—అయితే యిందులో నువ్వు యేంపనిచేస్తావు?

సుం—అపరాధులను విమర్శ చేస్తాను. న్యాయాన్యాయాలు వాదిస్తాను. తహస్సీల్దారుగారు శిక్షిస్తారు.

ధ—(మరికొంత తడవూరకుండి) నీవీలాగు వెళ్ళిపోయివచ్చావుగదా ఆపని యిప్పుడెవరుచేస్తారు? అక్కడ.

సుం—(చదరంగము ఎత్తువేయుచు) నేను తిరిగివెళ్ళే పర్యంతము తగువులు ధర్మాలు నిలుపుచేస్తారు. నేనాలాగు తహస్సీల్దారుగారితో చెప్పివచ్చినాను.

ధర్మవతి మరికొంచెము సేపక్కడ గూర్చుండి తరువాత పైకివచ్చి రత్నమును తానును ఇప్పుడు తొందరలేదు. ఇతడు వెళ్ళినదాక ఖర్చాలేదు. అని గుసగుసలు చెప్పుకొనుచు వెళ్ళిపోయిరి.

ఎ ని మి ద వ ప్ర క ర ణ ము.

వివాహములు ముగిసెను. బంధువులు మొదలగువారందరు కట్నము లందుకొని స్వగ్రామములకు పోయిరి. ఇక నేనాళ్ళ యుత్సవములు మూడురోజుల వరకును చలమయ్యగారి కుటుంబము వారును, మల్లయ్యగారి కుటుంబము వారును వెంకటావధానులుగారి కుటుంబమువారునుమాత్ర ముండిరి. ఏనాళ్ళు ముగియగానే రామమూర్తి శాస్త్రిలుగారు ముందు మల్లయ్యగారియింటికి నేనాళ్ళకు వెళ్ళుటకును, అక్కడనుండి వచ్చిన తరువాత చలమయ్యగారి యింటికి వెళ్లుటకును, ఆలోచించిరి. గనుక ముందు చలమయ్యగారు ప్రయాణమయి తగిన మర్యాదలతో పరమానందముతో సకుటుంబముగా స్వగ్రామమునకు పోయిరి. రామమూర్తి శాస్త్రిలుగారును, వారి యన్నగారును వియ్యాంకులును ఈ మూడు కుటుంబముల వారును బండ్లు చేయించుకొని బయలుదేరి వంటితాడి యగ్రహారమునకు వెళ్ళిరి. వెళ్ళినరోజుననే గృహప్రవేశోత్సవము

తగు విభవముగా జరిగెను. ఆకోజననే సుందరము పంతులు తన యుద్యోగమునందు ప్రవేశించెను. ఆయన బస అగ్రహారమునకును విజయనగరమునకును నడుమనుండు తోటలోని యిల్లు. గృహప్రవేశమయిన మరునాటి యుదయమున మల్లయ్యగారును కుమారుడును వీధి యరుగుమీద గూర్చుండి యుండగా సర్కారు బంట్రోతు తన భుజముపైనుండి వ్రేలాడుచున్న డవాలీయందలి యిత్తడిబిళ్ల మెరయుచుండ చేత నొక కాకితములకట్ట పట్టుకొనివచ్చి వాకిట నిలువబడెను.

మల్ల—యేమోయి యీలాగువచ్చినావు? మీపంతులుగారికి క్షేమమా?

బం—అయ్యా క్షేమాని కేమండి. యిప్పుడు మీకుమారుడిమాట చూడండి.

మ—(గతుక్కుమని) యేమోయి? యేమిటోయి?

బం—భీమ్లీనా తిరుమలరావు పంతులుగారి నాను పతకం పోయినది. రత్నాల పతకం అది. దానిఖరీదు మూడువేల రూపాయలట. అదీ వారిది కాదు. జంపెన విజయగోపాలరాజుగారిది. ఆయనకుభాగోతంఅంటేమహా సరదా లెండి. కొత్తభాగోతం మేళం తయారు చేయించినాడు ఆఖర్చులకోసం యీవస్తువ యీయనవద్ద తనఖా పెట్టినారు. ఆవస్తువ మొదట మనసర్కారులోదేనుమండి. ఆభీమసింగి రాజుగారికి యెలాగు వచ్చిందంటే, సర్కారువారు పూర్వం యెప్పుడో సింహాచలం విజయంచేసి నప్పుడు భీమసింగిలో బసచేయగావిజయ గోపాల రాజుగారి తల్లిగారు మహాదేవి గారి వర్ణనం చేసినప్పు డీవస్తువునుఆవిడగారికి బహుమతీ చేశారట. అదంతా యిప్పుడెందుకుగాని యిప్పుడు తిరుమలరావు పంతులుగారు మంగలవాణ్ని పట్టుకుని దివాణాని కప్పగించినారు. వాడు మీఅబ్బాయి పేరు చెప్పుతున్నాడు. యిదుగో చూడండి.

అని కాగితము చేతికిచ్చెను. అదిచూడగానే భీమారావు గుండెబద్దలయ్యెను. మరునాడు కచేరీకి హాజరుకావలయునని అందు వ్రాసియుండెను. భీమారావు తాను జేసినపని సవిస్తరముగా తండ్రిగారితో తెలియజేసి వెంటనే బయలుదేరి వర్తకుని యింటికివెళ్లెను.

భీ—యేమండోయి శెట్టిగారు. వస్తువిచ్చారుకారే.

వ—వస్తువేమిటి? నాకెప్పుడిచ్చావయ్యా నువ్వు. బాగావుంది. వెళ్లువెళ్లు.

భీ—యేమయ్యా యీలాగంటావు? నీకొంప మునిగిపోతూ వున్నప్పుడు రక్షించినందుకా యీమరుమేలు.

వ—బాగావుంది. నీవు చిన్నవాడవప్పా. నీకు దర్జా తెలియదు. నీవు నన్ను మెచ్చుకుంటే యేదైనావస్తువు నేనేయిచ్చి విడుస్తును. నలుగురు నమ్మేదీ నమ్మక

పోయ్యేదీ కానవప్పా.

సాక్షులయిన సెవ్వరు లేనందున భీమారావు చేయునది లేక యింటికి వచ్చి కంటికి కడవెడు నీళ్ళు కేడ్చుచుండెను. అది చూచి ధర్మవతి దుఃఖము సహించ లేక తల్లివద్దకుబోయి—"అమ్మా నేను పెద్దన్నయ్యగారింటికి వెళ్ళిపోతాను. యీరోజూ రేపుకూడా అక్కడనేవుంటాను"—అని చెప్పివేసి సుందరరావుపంతులుగారి యింటికి పోయెను. వల్లయ్యగారు సొమ్ముకొరకంత విచారించలేదుగాని మర్యాద పోవునని దుఃఖించుచుండిరి. అప్పడాయింటనందరికి విచారమెట్లుండునో స్పష్టముగా తెలియవచ్చుచున్నది. అక్కడ ధర్మవతి తనపెద్దన్నగారిని కలిసికొని కొన్నికొన్ని రహస్యాలోచనలు చెప్పి యొప్పించెను. మరునాడు కచ్చేరివేళ కాగానే విజయనగరమునందు తహస్సీల్దారుగారి కచేరీలో గుమాస్తాలందరు ప్రవేశించిరి. తహస్సీలుదారుగారును వచ్చి కూర్చుండిరి. సుందరరావు పంతులు గారును తనతో నొక చిన్న బాలుడగు క్రొత్తగుమాస్తాను వెంటబెట్టుకొని కచేరికి వచ్చిరి.

తహస్సీ—సుందరంపంతులుగారూ. ఆచిన్నవాడెవరండీ?

సుం—వీడు నాకు వావికి తమ్ముడవుతాడు. మొన్ననే వచ్చాడు. నావద్ద వుమేదువారీ చేస్తానంటాడు. వీడి తెలివితేటలు చూసుకుని వీనిని గుమాస్తాగా వేసుకుందామని చూస్తూవున్నాను. యీరోజున నేను చేయవలసినపని యావత్తూ వీడు చేస్తాడు. తమరు ఆలాగు అంగీకరించవలెను. మహారాజులుంగారు ఈరోజున కచేరీకి దయచేస్తారట.

త—వస్తారు. అందుకోసమే మనలందరు సుభ్రముచేయించినాను.

సు—అయితే యీకుఱ్ఱవాడు పనిచేస్తూవుంటే యేమంటారోగదా సర్కారువారు.

త—యేమంటారు? యెవరో గుమాస్తా అనుకుంటారు. కుఱ్ఱవాడి ముఖం చూస్తే కొంచెము తెలివైన ముఖంలాగు కనపడుతూ వున్నది. చూతాము.

అట్టిసమయమున మహారాజులుంగారు వచ్చుచున్నారని యొక బంట్రోతు పరుగెత్తివచ్చి చెప్పెను. గుఱ్ఱపుబండి చప్పుడు వినవచ్చెను. తహస్సీల్దారు గారు మొదలగువారందరు తమతమతావులందు జాగరూకులైయుండి సర్కారువారు బండి దిగునప్పటికి తహస్సీల్దారువారును సుందరరావు పంతులుగారును ఎదురుగా వెళ్ళి చేతులుజోడించి నిలువబడిరి. సభవారందరు దిగ్గున లేచి నిలువబడిరి. సర్కారువారు నౌకరు తెచ్చి ముందుంచిన జోడుతొడుగుకొని అనేకులు చేయు సలాములందుకొనుచు వెనుక నొకనౌకరు హుక్కాకాయ చేతబట్టి చనుదేర తమ యస్న

ఆసనమున గూరుచుండి యందరిని వారివారి తావులయందు గూర్చుండ నియోగింప అందరును గూరుచుండిరి. చామరములువీచువారు వీచుచుండ, జే జే పరాకని చోపుదారులు వెండి మట్టుపట్టి కేకలువేయుచుండ, వెండి హుక్కాకాయను సవరించి నాళము నాకడందియ్యగా నందుకొని పీల్చుచు, నొక్కొక్కమాట సెలవిచ్చుచుండు సర్కారు ముఖమునందే దృష్టియుంచి యుద్యోగస్థులందరును వారివారి పనులయందు జాగరూకులై యుండిరి. మహారాజులుంగారు తమసమీపమున గూర్చుండియున్న పండితులతో మాటలాడుచు నివతల జరుగుచుండు వ్యవహారమును గూడ జూచుచుండిరి. ఆరోజున విమర్శింపవలసిన నేరస్థులు హాజరైరి. ఫీల్ఖానా తిరుమలరావు పంతులుగారు గొప్ప దర్జాగలవారుగనుక తగిన తావున గూర్చుండి యుండిరి. వీరితగవు ముందు విచారణ కారంభమయ్యెను. సుందరము పంతులుగారి గుమాస్తాలేచి నిలువబడి.

గు—ఫిర్యాదీ ఫీల్ ఖానా తిరుమలరావు పంతులుగారు. మీరు తెచ్చిన దావా విషయమై మీరు చెప్పవలసినది చెప్పండి.

తి—యీ భీమారావుఅనే కుఱ్ఱవాడు మాయింటనుండేవాడు. వీని యూరినుంచి రోజూ వస్తూ సిరస్తాదారు రాజుగారివద్ద వ్రాసుకొంటూ వుండేవాడు. వీరి తండ్రిగారికీ నాకూనిండాస్నేహం గనక పాపము యీపిల్లవాడు రోజూ యీ వూరు వస్తూ భోజనముకొరకు యింటికి వెళుతూవుండ కష్టము యిబ్బందని మాయింట భోజనము చేస్తూ వుండుమన్నాను. నమ్మకంగా వుండేవాడు గనుక మాయింటిఖర్చు వెచ్చములు యితడేచూస్తూవుండేవాడు. అన్ని పెట్టెలతాళములూకూడా యీచిన్న వానివద్దనే యుండడము వాడుకైపోయినది. యీచిన్నవాడు పెళ్ళికి వెళ్ళేటప్పుడు తాళములు నా మంగలవానిచేతికిచ్చి వెళ్ళినాడు. ఒకనాడు నాకాతాళములు అరుగు మీద దొరికినవితీసి పెట్టెలన్నీ తీయగా జవాహిరీ పెట్టెలో వుండవలసిన బంగారు నానుతోవున్న పతకం కనపడ్డదికాదు. మంచిమంచి వజ్రములు, కెంపులు, పచ్చలు దాపిన పతకం అది. దానిమీద నేనీమంగలివాడిమీదనే అనుమానపడి యీ దావా తేవడమయినది.

గు—ఆవస్తువ కేమయినా ఆనవాలున్నదా. చెప్పగలరా.

తి—ఆహా వున్నది. ఆపతకం రెండోవైపున జు॥వి॥గో॥ అని మూడక్షరములు వ్రాయబడియున్నవి. అది జంపెన విజయ గోపాలరాజు గారిది. నావద్ద తనఖా వుంచినారు.

గు—యీ చిన్నవాడు మీయింట యెంతకాలమునుంచి వున్నాడు.

తి—నాల్గు సంవత్సరములకు పైగా కావచ్చును.

గు—ఇంతకాలమున్నాడుగదా యెప్పుడైనా యీలాగ్గా యేదైనా వస్తువు పోవడముండేదా?

తి—లేదు. నారాయణ నారాయణ యెప్పుడూ లేదు. గాని—అన్నట్టు పూర్వము నాచేతికడియము పోయినది. ఆపోవడము నేనెరగనే యెరగను. అప్పుడు యీచిన్నవాడే యెవరో తనమేనమామకొడుకు తీసినాడని వాణ్ని తన్నుతూ నావద్దకు తీసుకు వచ్చినాడు. నా సావిడిలో కుర్చీమీద మరచిపోయినానులెండి. పెట్టెలో పడవేసినట్టే నాజ్ఞాపకము. అప్పుడు—

గు—అప్పుడు యీచిన్నవాడది అపహరించినయెడల యితనిమీద అనుమానం పడుదురుగదా.

తి—అప్పుడు యితనిమీద అనుమానపడడమునకు అవకాశమే లేదు. యిప్పుడైనా యితనిమీద లేశమయినా అనుమానంలేదుగాని తాళము యెప్పుడూ నాచేతికేకాని మరి యెవరిచేతికీ యిచ్చేవాడుకాదు. యీమాటు మంగలివాడిచేతికివ్వడమే కొంచెం—

గు—సరి. మీరేమైనా యింకా చెప్పవలసియున్నదా?

తి—మరియేమీ లేదు.

గు—౧వ ముద్దాయిమంగలివెంకటు. నీకేమి తెలుసును.

మం—బాబూ! నాకేమీ తెల్దండి. నేనాపెట్టె ముట్టుకోవడ మేదండి. తాళం సెవ్వులునూత్తరం ఆ యరుగు మీదపడేసి మరసిపోయినాను. బాబయ్యా.

గు—రెండవముద్దాయి. పూతుల భీమారావుగారు. మీరు చెప్ప వలసినది యేమిటి.

భీ—నేనే అంతా యెరుగుదును. ఆవస్తువు తీసినది నేనే. గాని యీవిషయమై మరియొక ముద్దాయీ కూడావున్నాడు. అతనిని కూడా పిలిపించినయెడల నిజము చెప్పివేతును.

గు—శాబాష్. ఆలాగు చెప్పవలెను. యెవరా ముద్దాయీ పేరు.

భీ—యీగ్రామములోనున్న దక్షిణదేశపు వర్తకుడు, ముత్తిచుప్పిశ్శై.

గు—బంట్రోతు. నీవువెళ్ళి, అతనిని యేలాగుంటే ఆలాగు తీసికొనిరా.

బం—(అవతలికిపోయి ఆక్కడనే నిలువబడియున్నవర్తకుని పిలుచుకొనివచ్చి) అయ్యా! యిదుగోనండి యిక్కడనే వున్నాడు. యీతగవు యెట్లుతీరునో అని వినుటకై కాబోలువచ్చినాడు.

వర్త—యేమయ్యా యీతగవుయేమీ నాకు తెలియాదప్పా.

గు— (శ్రీమా॥రావుతో) యిపుడో వచ్చినాను చెప్ప వలసినది యేమీ చెప్పవచ్చును.

శ్రీ—యీవర్తకుడు ఒకరోజున రాత్రివేళ నావద్దకు వచ్చి యేడ్చినాడు. తన భార్యాపిల్లలూ తురకలయోడలో నుండిపోయిరనిన్ని వాళ్లు యెంత దుఃఖపడుచున్నారో అనిన్ని చెప్పి యేడ్చినాడు.

వర్త—యేమప్పా. యేమప్పా. అయ్యో. (గుండెలు కొట్టుకొనుచు)

గు—యిప్పుడూరుకో. ఆయనంతా చెప్పనీ. ఆతరువాత—

గు—యెందుచేత నాలాగుండిపోయినారన్నాడు?

శ్రీ—యీయన తనదేశమునుండి వాడమీద వస్తూవుండగా తోవలో ప్రమాదముచేత నావ పగిలిపోయినదట.

వర్త—రామ. రామ. యేమప్పా యింత అబద్ధము చెప్పకప్పా.

గు—ఉండ్రోతా. యితనిని మాటాడనివ్వకు. (శ్రీమా॥రావుతో) అప్పుడు.

శ్రీ—అప్పుడొక తుర్కీనావ యెదురయినదట. ఆనావ వానిని ప్రార్థింపగా వాడు సమ్మతించి జనమొకటికి రు ౫౦౦ అద్దె అడిగెనట. యీవర్తకుడు సమ్మతించి తానును తనభార్యయు తన కుమారుడును ఒక ముత్యములతో నింపబడిన పెట్టెతోను కొంత యాహార సామగ్రితోను అందు ప్రవేశించిరట.

వర్త—అయ్యో. తమరే చిత్తగించండప్పా. యీయన మాటలవల్లనే నేను భాగ్యవంతుడనని తెలియవచ్చును. అట్టి నేను యీబీదకుఱ్ఱవానిని అప్పు అడుగుటకు కారణముండునా.

గు—(శ్రీమా॥రావుతో) చెప్పండి. చెప్పండి.

శ్రీ—ఆనావ క్రమక్రమముగా వచ్చి యీ కోనాడరేవున దిగెనట. యీ వర్తకుడు చెల్లింపవలసిన రు ౧౫౦౦ అద్దె యివ్వనియెడల విడిచిపెట్టమని యీ తురకనావికు లనిరట. అప్పుడీవర్తకుడు తన్నుమాత్రము విడువవలెననియు విజయనగరము వెళ్లి రూపాయీలు తెచ్చెదననియు బతిమాలెనట.

వర్త—వుండప్పా, అదేనిజమయితే ఆముత్యాల పెట్టె వుంటూ వుండగా, ఆ తురకలు పైకి రానిత్తురా. ఆపెట్టె అట్టె పెట్టుకుందురు.

శ్రీ—యీప్రశ్న నేను నాడే మిమ్మడిగినాను. ఆముత్యాలపెట్టె పందితోలుతో మూయబడియుండెనట. అందేమియున్నదని వారడిగినప్పుడు యిందు బాగుచేసిన పందిమాంసమున్నదని బొంకగా, తురక నావికుడీ పెట్టెయు నాయాహారవస్తువులలో నిదేయని గ్రహించి, ఛీయని యది ముట్టినాడు కాడట. యితనది వారిముందట తెర

చిన యెడల ముత్యములన్నియు నపహరింతురనీ, అవి సింహళమునుంచి తేబడిన శ్రేష్ఠములైన ముత్యములనీ యెక్కడ తెరవక వారిని బతిమాలి నావదిగి యీరోజుననే విజయనగరము వచ్చెనట!

వర్త—నాకు యిక్కడనుమాత్రం కొట్టులేదా. ఆపాటి—

భీ—యీయన వచ్చేసరికి యీయనకొట్టు కాలిపోయినదట. యీ తిరుమల రావు పంతులుగారి తాళములు నావద్దనుండుననియు, ఆపెట్టెలయందు గొప్ప గొప్ప నగలుండుననియు నెరిగినవాడు గనుక ఆరాత్రి నావద్దకువచ్చి యిట్లని యేడ్చెను.

వర్త—నీవు యేడువు, నాకేమి. తారుమారు కూస్తావేమి.

గు—ఊరకుండుము. కేకలువేసినయెడల యిప్పుడే నీవుశిక్షింపబడుదువు.

భీ—"అయ్యా నాకిట్టియాపద సంభవించినది; యీరాత్రి తెల్లవారుజామున నే ఆయోడ బయలుదేరి పోవును గనుక నాయందు దయచేసి తిరుమలరావు పంతులుగారి తాలూకు వకవస్తువు యెరువిప్పించవలెను. అదియిప్పుడే తనఖాయిచ్చి రూపాయీలు పట్టుకొనిపోయి వాళ్ళముఖాన కొట్టి నాకుటుంబమును విడిపించు కొందును. రేపు తెల్లవారుసరికి యీగ్రామము ప్రవేశించి, యుదయముననే ముత్యములు విక్రయించి మీవస్తువు విడిపించియిచ్చెదను" అని వేడుకొన్నాడు. అప్పుడితడు పడు పాట్లుచూచి నా కడుపు కరిగిపోగా, నా తెలివితక్కువచే యెవ్వరును దగ్గరలేని సమయమున అమాయకుడనై యీవస్తు వీయన చేతికిచ్చితిని. ఆమరునాడీ వర్తకుడు కనపడనేలేదు. నేను కానీ రేపు చూతామని యూరకున్నాను. ఆ మరు నాడు మధ్యాహ్నమే మానాయనగారు వచ్చి నా వివాహ విషయములు చెప్పుచు నన్నింటికి కొనిపోయిరి. అది మొదలు యీ రోజువరకు యీగ్రామము నేను రావడమే లేదు.

గు—(అతని భూతదయకు తన మనమున సంతోషము నొంది) అయితే మీరీ వస్తువు తీయుటనిజము. నేరము మీదియే. మీరీవస్తువితనికిచ్చినట్టు సాక్షులున్నారా?

భీ—లేరు.

గు—యేమివర్తకుడా! నీ వేమి చెప్పుకొందువు?

వర్త—అయ్యా నేనేమీ యెరగను. యిదంతా అబద్ధము. నేనీ చిన్నవానినే యెరుగను. నాకు అప్పు కావలిస్తే తిరుమలరావు పంతులుగారినే అడుగుదును. యితనితో నాకు పనేమి.

గు—ఈవ్యవహారములో (భీమారావువంక జూచి) యీయనే ఆవస్తువు తీసి నట్టు యెకరారు. అయితే యీయన ఆవర్తకునికిచ్చినట్టు సాక్ష్యము లేదుగనుక

ప్రస్తుతమీయనపైని నేరస్థాపన చేయబడెను. అయినను వస్తువు దొరకనిది శిక్షింపరాదు. వస్తువును బయలుదీయవలసినపని కొత్వాలుపైని యున్నది. యిందుకు గాను రెండుమాసములు వాయిదా యివ్వవలసియున్నది. (అని తహసీల్దారుగారి ముఖము చూడగా, ఆయన సంతోషముతో ఒప్పుకొనిరి) యీ రెండుమాసములవరకు యీ చిన్నవాడు—

శ్రీ—అవకాశమిచ్చినయెడల జామీను తెచ్చు కొందును. (తహసీల్దారుగారు సమ్మతించి జామీను తెమ్మనగా భీమారావు ఒక తగుమనుష్యునిబిలిచియొప్పించెను.)

గు—వర్తకుడా! నీకొక సంగతి చెప్పవలసియున్నది. నీకేకాదు (అని లేచి నిలువబడి) అందరికిని మనవిచేయుచున్నాను. మనుష్యుల మయిన మనమందరము గొప్పగృహమేధియగు భగవంతునిచే పోషింపబడుచు ఒక్కటేయగు గొప్ప కుటుంబములో చేరిన యున్నదమ్ములము. గనుక ఒకరి యాపదకొకరు సహాయము చేయుచుండవలెను. స్వదారపుత్రాదుల సంరక్షణకొరకితరుల వంచించువానికంటె పాపాత్ముండెవడు. అట్లితరుల వంచించి తెచ్చినధనము ననుభవించుచు సుఖించుచుండు దారపుత్రాదులు తన జీవనముండువరకే యుందురుగాని తరువాత లేశమయిన తోడు పడజాలరు. తానుజేసిన యన్యాయమును ఘోరకృత్యమును తనవెంటనంటి యవియే ఘోరయమదూతలయి తన్ను నరకకూపమున ద్రోయును. అప్పుడు తాను జేసిన యధర్మమును దలచి దుఃఖించినను ఫలమేమి?

అని చెప్పుచున్నప్పుడుమహారాజులుంగారు మొదలగు సభికులందరునుసంతసించిరి. వర్తకుని ముఖముమాత్ర మొకరీతినినుండెను.

గు—వర్తకుడా' నీవు యీవస్తువు నెరిగియున్నయెడల తెచ్చి యిచ్చినచో భగవంతునికి సర్కారువారికినిగూడ హితవుజేసినవాడవగుదువు.

వర్త—మేమూ వినియుంటిమప్పాయీ శ్రీరంగనీతులు. పూరుకో.

మహారా—యీ గుమాస్తాయెవరు?

తహ—మహాప్రభూ. సుందరము పంతులుగారితో వచ్చిన పిల్లవాడు.

సుం—నాకుతమ్ముడవును. మహాప్రభూ. మొన్నవచ్చినాడు.

మహా—ఈకుఱ్ఱవాడు యీరోజున జేసిన విమర్శకేమిగాని యితడు బోధించిననీతికి నిండా సంతోషమయినది. (తహసీలుదారు గారితో) యీతగవు తిరిగీ విమర్శరోజున మాతో మనవిచేయవలసినది. ఆవేడుక జూడవచ్చెదము.

తహ—చిత్తము మహాప్రభూ.

నాటికిసభ నిలుపుచేయబడెను. అప్పటికిమల్లయ్యగారి గుండెలు గూటబడెను.

---

224 [సశేషము] ఖండవిల్లి- రామచంద్రుడు.

ధర్మవతీవిలాసము.(౨౨౮-పుట శేషము.)

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

ఇప్పటి కేలాగుననైన విచారము కొంతయుపశమిల్లెనని ధర్మవతి తన పెద్దన్న గారి యింటినుండి తన యత్తవారింటికి బయలుదేరిపోయెను. ఏనాళ్ళితీరున నెర వేరినతరువాత రామమూర్తి శాస్త్రులుగారు సకుటుంబముగా బయలుదేర నిశ్చ యించుకొనిరి. నాటి సాయంకాలమున సుందరముగారు వచ్చి మల్లయ్యగారును రామ మూర్తిశాస్త్రులుగారును గూర్చుండియున్నచోట గూర్చుండెను.

రా-శా—నాయనా సుందరా- ఈరాత్రి బయలుదేరి మేమందరము వెళ్ళి పోయెదము.

సుం—బాబూ! అలాక్కాదు రేపు మాయింటికి మీరందరురావలెను. ప్రయా ణముసంగతి అప్పుడాలోచింతము.

రా-శా— అలాక్కాదు. అవతల బహుతొందరలున్నవి.

సుం— ఆతొందరలీలాగున తీరవలసినవి కావు. యిప్పుడు తొందరలేదు. యేలాగైనా రేపు మాయింటనుండవలసినది సుమండీ. నేనిప్పుడందుకేవచ్చినాను— అమ్మన్నా! యీలారా.

ధ— (వచ్చి కొంచెము దూరముగా గూర్చుండెను.)

సుం— ధర్మా- మళ్ళీయెప్పుడు వస్తావమ్మా— శ్రావణ—

ధ— శ్రావణమాసములో నోముకు తీసుకొనిరామూ.

ఈప్రకారమందరును కొంత తడవువరకు మాటలాడుచు వేళకాగానే భోజనము లకు వెళ్ళిపోయిరి. రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు మరునాడు సుందరముగారియింట నుండి యారాత్రి బయలుదేరి వెల్లవారునప్పటికి జామిలో ప్రవేశించిరి. ప్రవేశించిన రోజు మొదలుకొనియే అప్పులవారలువచ్చి కూర్చుండి రామమూర్తిశాస్త్రులుగారిని తొందరజేయుచుండిరి. రామమూర్తిశాస్త్రులుగారికి వారిని సమాధానముపరచుట కష్టమగుచుండెను. ఒకరోజున వీరినందరిని ఏనాళ్ళకు బిలుచుటకుగాను కాటకా పల్లియను గ్రామమునుండి చలమయ్యగారువచ్చిరి. రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు సకుటుంబముగా బయలుదేరి యారాత్రికి కాటకాపల్లి చేరిరి. మరునాడు అతి విభ వముతో ఏనాళ్ళు జరిగెను. అదియంతయు జూచి రామావధానులుగారికి సరేకదా, అయన కుమారునికి దుఃఖమధికమయ్యెను. ధర్మవతిని తనకీయని ద్రోహము చేసెనని వేరే చెప్పనక్కరలేదుగదా. వీరింతయుత్సాహములోనున్న సమయమునకొక మహో పద్రవము సంభవమయ్యెను. ఆకాలమున పీనూరీల బాధలు మెండుగనుండెను.

ఒక గొప్ప పిండారీవారు పేరుచెప్పుకొని యనేకులు దోచుకొనుట, చెరలుపట్టుట మొదలగు ఘోరకృత్యములు మితిలేక చేయుచుండిరి. చలమయ్యగారి కొమార్తెకు వివాహమైనతరువాత వారింటివద్ద ప్రవేశించిననాటనుండియు "పాయకరావు మన గ్రామము కొట్టుటకువచ్చును" అనియు, "దారకొండవద్ద బసచేసికొనియున్నాడు. ఏరోజో యేరాత్రియోవచ్చి యూరిమీదపడును" అనియు నించుమించుగా ప్రతి మనుష్యుని నోటినుండియు వెలువడుచుండెను. ఇందుకనుగుణముగా ఆరాత్రిజాము కాగానే యూరిబైటనుండి "ఢమ్,ఢమ్,ఢమ్"అని రెండవ డప్పులదండువాద్యమును, ఒకదండు బాకాయును వినవచ్చెను. వెంటనే గ్రామములోబుట్టిన యల్లకల్లోలము నకు మితిలేకయుండెను. తప్పెల మంత మొదలగునవి నూతులలోను పెరళ్ళలోని జీమూతములవంటి డొంకలలోను పారవైచి యొకరినొకరు పిలుచుకొనుచు నొక్కొక్క కుటుంబమొక్కొక్కత్రోవబట్టి పారిపోయిరి. ఓరిఓ, నాయనో, అమ్మో, అన్నో, యను కేకలధికమయ్యెను. కొంచెము బలమును ధైర్యమును గలవారు అనాథల యిండ్లపైబడి దోచుకొననారంభించిరి. పూర్వవిరోధములున్న వారాసమయమున తమ ద్వేషములు తీర్చుకొనుచుండిరి. ఆర్తధ్వనులును ధూర్తధ్వనులును ఒక్కతీరుగా వినవచ్చెను. నాలుగైదిండ్లును కాల్చబడెను. అనేకుల ద్రవ్యముదోచు కోబడెను. ఇందదంతయు విస్తరించుటకవకాశము లేదుగాని చలమయ్యగారి యింటి వద్ది సంగతి ముఖ్యముగా జెప్పవలసియున్నదిగదా. ఈయల్లరి యారంభము కాగానే రామమూర్తిశాస్త్రులుగారును చలమయ్యగారును తమ వెండి బంగార ములు ఒకపెట్టెలోనుంచి యది దాచుటకై పెరటిలోనికి వెళ్ళిరి. ఆసమయముననే వీధితలుపు తన్నివేయబడెను. అదిచూచి చలమయ్యగారి భార్యయు కోకిలాంబయు చిన్నపిల్లలనుదీసికొని పెరటికి బరుగెత్తిరి. ఆపెరటిలో మరికొందరు చలమయ్యను రామమూర్తిశాస్త్రినిగూడ బట్టుకొనిరట్టులు కొట్టుచుండిరి. అదిచూచి యాస్త్రీలు గుండెలు బాదుకొనుచు నేడ్వసాగిరి. ఒకరినొకరు సంరక్షింప సమర్థులుకాని సమ యముజూచి పాపము చిన్నపిల్లయగు ధర్మవతినొకడు తన చంకకెక్కించుకొనెను. అది యీ కుటుంబములో ప్రకాశముతప్ప మరియెవ్వరును జూడలేదు. ప్రకాశము వెంటనంటివచ్చుచున్నాడను సంగతి యీ బందిపోటుగాండ్రుం తెలిసికొనకయే గ్రామముదాటి రాత్రికిరాత్రి బయలుదేరి యీగ్రామమునకు కొన్నిమైళ్ళదూరములో నున్న దారకొండకుబోయి మీదికెక్కి యొక మారుమూలను గొప్ప చాపరాతిపై గూర్చుండిరి. వారికి దెలియకుండ వెనుకవెనుకనే పోవుచున్న ప్రకాశము అంతయు కనిపట్టెనుగాని యేమిచేయుటకును దారిలోచక చీకటిలోనొక చెట్టుక్రింద నొక్క

డును దుఃఖించుచు గూర్చుండియుండెను. తనవలెనే తనసొమ్ముపోయెనని యొక నాయుడును వానిపాలికాపులిద్దఱును అప్పుడేవచ్చి "యెవ్వడిక్కడ కూరున్నాడు" అని గట్టిగానరచిరి. ప్రకాశము భయపడి వీరును పితూరీదారులేయను నుద్దేశముతో మారుమాటడవెరచి యూరకుండెను. ప్రకాశమునుచూచి వారును భయమును జెందిరిగాని వారు ముగ్గురున్నందున బలముతెచ్చుకొని ప్రకాశమును పట్టుకొనిరి. అప్పుడే చంద్రోదయమై వెన్నెలముదిరెను. ప్రకాశము "నన్నెందుకు బట్టుకొందురు. నావద్దనున్న చేతిమురుగులును గొలుసులును మొలత్రాడును తమ్మెట్లనుదీసికొనుడు. నన్నువిడువుడు" అనెను. నాయుడు "హా నిన్ను విడుతునా? నాసొమ్ము దోచుకొన్న జట్టులోవాడవే నీవు. అయాచోకీచెప్పేదాకా నిన్ను విడువను" అని గట్టిగా కొట్టించెను. ఇట్లు ప్రకాశము బతిమాలుటయు, నాయుడదమాయించుటయు కొంత వరకు జరిగెను. వెన్నెల ముదిరినతరువాత నొకరిముఖములొకరు చూచుకొనగా ఫలానవారని స్పష్టమైనది. ఒకరికి సంభవించిన యుపద్రవము నొకరు విని విచారించుచు తెల్లవార్చిరి. అక్కడి గ్రామములో చలమయ్యగారును రామమూర్తిశాస్త్రులుగారును ధర్మవతిని ప్రకాశమునుగానక అపరిమిత దుఃఖములో మునిగియుండిరి. ఇంటనున్నవారందరు గోలుగోలున నేడ్చుచుండిరి అట్లుదయమైనతరువాత కొండవద్దనున్న ప్రకాశమును నాయుడును నిట్లని కార్యాలోచన చేయసాగిరి.

ప్ర—నాయుడా! రాత్రిపితూరీదారులీకొండమీదే యున్నారు. ఈకొండ యెక్కడం నేను చూశాను. ఇంకా అక్కడయెంతమంది పోగయియుందురో! మనము నలుగురము. అక్కడకువెళితి మాప్రాణాలతో రాలేము. ఇందుకొక యుపాయమువినుము. అని యొక యాలోచనచెప్పెను.

నా—మీరన్నది బాగుంది. యింతసెయ్యడానికిమనం, దాంగోవాలన్నారు గనుక, యీకొండదగ్గిర వూళ్ళో మాసుట్టం ఉన్నాడు. ఆడింటికెల్లి అక్కడుండాంరాండి.

ఇట్లు ప్రకాశమును నాయుడును ఇద్దరు పాలికాపులును బయలుదేరి యాపల్లెజేరి యెవరికి తెలియకుండ నొక కాపువాని యింటికిజేరిరి. అక్కడ ప్రకాశము ఒక పాలికాపునకు కొండవాని వేషము వేయించెను. ఆపాలికాపు జామినుండి యాగ్రామమునకు చుట్టరికమునకు వచ్చినవాడు. వాడనేకములైన యుత్సవములందట్టి వేషములువేసి గడితేరినవాడును ప్రకాశమును బాగుగనెరిగినవాడును రామమూర్తిశాస్త్రులుగారిచే అనేకోపకారములు పొందినవాడునుగనుక, ఈకార్యమునకు సంతోషముతోసమ్మతించెను. అయ్యూరిలోనుండు గడబవాండ్ర యింటిలోనియాచలు

విల్లు, టంగి (పరశువు), చిత్రములగు పక్షి యీకలు దెచ్చి ధరించి నిజమైన శబర వానివలెనున్న యా కాపువాడు ప్రకాశము జేర్చినసంగతులను బాగుగ జ్ఞప్తియందుంచుకొని యాయనయిచ్చిన యొకయుత్తరము చేతబట్టుకొని యొక్కడును కొండ యెక్కెను.

ఆ బందిపోటుదారులందరును నలుగురు. అందొకడు బ్రాహ్మణుడు తక్కినవారు శూద్రులు. ఈదుర్మార్గులందరును ధర్మవతి నొకచోట గూర్చుండబెట్టి యాచుట్టును తాముగూర్చుండి యనేకవిధముల తమలోని యాబ్రాహ్మణుని వివాహముచేసికొమ్మనియు నీకు యుక్తవయస్సు వచ్చునప్పటికెట్టి దొంగతనముమూలముగానే అనేకవిధములగు నగలు చేయించి నిలువెల్ల నలంకరించెదమనియు బోధించుచుండిరి. ధర్మవతి మాత్రము వారు బోధించినప్పుడెల్ల నీశ్వరుని ప్రార్థించుచుండెను. అట్టి సమయమున నావనిదో కిరాతకుని బొబ్బవలె నొక కాంద్రుమను ధ్వని వినవచ్చెను. నలుగురు నిలిచి చూచునప్పటికి వాడొక కిరాతుడేయయ్యెను. ముందుకుగట్టిన సిగయందు కొన్ని వనమాలికలును, పైకి అల్లలాడుచుండు రంగురంగుల పక్షియీకలును, నుదుట పెద్ద సింధూరపుబొట్టును, ఒక చంకకుగట్టిన పెద్దవిల్లును, రెండవ భుజముపైనుంచబడిన భయంకరమైన టంగియును, వెనుకకు వ్రేలాడుచున్న పలువిధములగు కోలల కట్టయును, గోచిబిగియించి నడుముచుట్టు చుట్టిన యొక పసపు పచ్చగుడ్డయును, జూచువారికి భయమును బుట్టింప జోగిజోగి నడచుచు, పెద్దపెద్దయరపులరచుచు, నట్టహాసములుచేయుచు దగ్గరకువచ్చెను. వాడు సమీపించునప్పటికి క్రొత్త బందిపోటుదారులకు గుండెలెండెను.

కిరాతకుడు—ఎవుడ్రా మాదొరకెరిక లేకుండా రాత్రి కాటకాపిల్లికి దోసినాడు. ఎవడ్రా అణ్ణి యిరుసుకు తినేస్తాన్.

దొంగబ్రా—యెవరుమీరు? మీదొరగారెక్కడున్నారు?

కిరా—ఓరే. కెందుమీదుసూడ్రా. (టంగిదీసిచూపి) యీటంగితో నీలాటోళ్ళని వొందలకొద్ది మాశత్తికి బలిచ్చిన అగ్గిరాం అగ్గిరాం రానాపేరు. మాదొర గోశ్నరగా? పాయికరావుకు పధేసుమంత్రాలు, తాత్రాజుకు దశైబ్బమంత్రాలు, ఊరప్పదొరకిరవై మంత్రాలు, ఇనాగన్నిమంది పితూరీదార్లకి అన్నిమంత్రాలుసెప్పి అప్పు సావవకుండా-కత్తినాటకుండా-గుండుసొరకుండా- కోలదూరకుండా సేస్తే గడత్రా యీళ్ళంతా వూళ్ళుగొట్టి సొమ్ముతెచ్చి అందులోసగం మాదొరగోరికిచ్చుకుంటారు. మాదొరగోరికెరిక లేకుండా వూళ్ళుదోస్తే మాసెత్తి ఒచ్చి సెప్పవనకున్నారా? హూఁసూనుకోరాత్రి నువ్వుసేసినపని కాసీపట్టంలోవున్న మా కాసీ

పట్టప కన్నప్పదొరగోరికి తెలిసింది. నన్నంపినారు. యిదిగో వుత్తరంసూసుకో—.

దొంగలదియంతయు నిజమని యూహించి యుడలుచు పదిక్రోసులదూరమున నున్న యీదొరకీవర్తమానము ఎట్లు తెలిసినదనియు పీడింతలో నెట్లువచ్చెననియు నాశ్చర్యముబొంది యాయుత్తరమును పుచ్చుకొనిరిగాని తమలో చదువగలవారెవ్వరును లేనందున ధర్మవతిచేతికిచ్చి చదువుమనిరి. ఆమె ఆ యుత్తరము విప్పిచూడగా తనయన్న దస్తూరియని స్పష్టముగా కానవచ్చినది. చూచి యాశ్చర్యముతో నిట్లని చదివెను.

"ఆరేదుర్మార్గుల్లారా—మీలాంటివాళ్ళనెందరినో నాసత్తికి బలిచ్చిన కాసిపట్టప కన్నయ్యదొరగారికెరికె లేకుండా రాత్రి మీరుచేసినసంగతి మాకు తెల్సింది. యీరాత్రి మీబతుకు దారిసూసుకోండి. బతుకాలంటే తిన్నగా మీరు దోచుకున్నదంతా మాకిచ్చివెయ్యండి. లేదా అంతాపట్టుకొని మాదరినైనం సెయ్యడానికిరండి. వొస్తే మీకు అనేకం మంత్రాలు సెప్తాం. అదిగాక మీరు ఒఖ ఆడపిల్లకి పట్టితెచ్చినారు. ఆపిల్లని ముక్షేగా మానౌఖరు చేతికిచ్చి పంపించెయ్యండి. లేదా యీరాత్రి మీకు సంపేస్తామ్. జాగర్తా. కాసీపట్టప కన్నప్పదొరకాలు"

అని చదివెను. ఇదియంతయువిని వారు 'మేము నిన్ను నమ్మమనిరి. అనగానే యీకిరాతుడు "ఓరే మీలాంటివాళ్ళనెందరినోసంపి ఆనెత్తుర్లో తానమాడినానర్రా. సూడర్రా" అని తనసేగబట్టి పిడిచెను. అదుండిరక్తపుబినుకులు బొటంబొటగా రెను. "హూం. యింకాసూడర్రా" అని సిద్ధధ్వనిలో బొబ్బరించి యట్టహాసము చేసెను. అంతలోనందరు భయమునొందిరి. అప్పుడా బ్రాహ్మణచోరుడిట్లని యోచించెను. ఈ చిన్నదానికెంత బోధించినను నాప్రయత్నము సాగినదికాదు. ఈకిరాతుడెవడైన నాకేమి? వీనికిచ్చివేసినయెడల నాదుఃఖముతీరును. నేను వేరేచంపనక్కరలేదు. అని నిశ్చయించి యిట్లనియె— "ఓయీ. మీశక్తి నాకుతెలిసింది. ఇదిగో యీ చిన్నదాన్ని తీసుకువెళ్ళు. మరి యితరధనము మాదగ్గరలేదు." అని చెప్పెను. అందుకా కిరాతుడు సంతోషించి యామెను తన బుజములమీద నెక్కించుకొని "అమ్మా! భయములేదు రమ్మ"ని యూరడించుచు బయలుదేరి కొండ దిగగానే నాయుడు కనపడి యిట్లనెను.

నా—అర్థీ. పిల్ల దొరికినది. మాసొమ్మేమయినది?

కిరా—మీధనము యిచ్చినారుకారు. అళ్ళ లేలేదంట.

నా—ఆళ్ళెంతరెంతమందున్నారు.

కిరా—నలుగురేనంట. మరెవ్వళ్ళూలేరు.

ఆమాట వినగానే నాయకుడు తక్షణమే తన పాలికాపులను అక్కడి మిత్రులను ఒక్కమారుగా కొండయెక్కినది చూచి యాదొంగలు రాళ్ళువిసరనారంభించిరి. వారలాత్రోవనుమాని మరియొకత్రోవను కొండశిఖరమునకెక్కి చుట్టు వారుకొనిరి. అప్పుడుభయకక్షులవారికిని గొప్పయుద్ధము జరిగెను. అంత దొంగలోడి పారిరి. ఆపరుగెత్తుటయందు త్రోవతప్పించి, అడ్డుత్రోవలదారిని రాళ్ళ రప్పతుప్పలను దాటుచున్న సమయమున నలుగురును ఒక గొప్పపొదమైబడిరి అందుగొప్ప తేనె పట్టుపట్టియుండెను. వీరు మైనిపడగానే వందలకొలది తేనెటీగలు బయలుదేరి ఒక్కొక్కనికి రెండుమూడు వందలచొప్పునబట్టి పొడువనారంభించెను. ఆ బాధచేత వారక్కడనేపడి చావవలసినవారైనను మొండికెత్తి మరింతవడిగా పరుగెత్త నారంభించిరి. అప్పుడాకస్మికముగా ఆ బాపన దొంగకాలొకపాము గరచెను. అంతకాబ్రాహ్మణుడు గుండెబద్దలుచేసికొని భూమిమైబడి మూర్ఛిల్లెను. తక్కినవారు వానిని మోసికొనిపోయిరి. ఆనాటిసాయంకాలమునకు ధర్మవతియు ప్రకాశమును ఇంటికిజేరిరి. వారినిజూచి యింటివారందరును మృతులైనవారు తిరిగి బ్రతికినంత సంతోషమునొందిరి. అక్కడ కొండమీద నాయకుడును తన పరివారమువారును వెదకివెదకి యొకపొదలో చొప్పించియుంచిన ధనమునుబట్టుకొని సాయంకాలమునకిల్లుచేరిరి. చలమయ్యగారి యిల్లును రామావధానుల యిల్లును కలిసియే యున్నవి. ఆరాత్రి చలమయ్యగారును రామమూర్తిశాస్త్రిగారును ప్రకాశమును ధర్మవతియును వీధియరుగుమైని గూర్చుండియుండగా, ఒక బ్రాహ్మణచిన్నవానిని నలుగురు మనుష్యులు మోచుకొనివచ్చి రామావధానులుగారి వీధియరుగుపై బడవైచిరి. ఆ యింటివారందరును గొల్లుననేడువసాగిరి. చలమయ్య మొదలగువారందరును అక్కడకు వెళ్ళిచూచిరి. ఆపడిపోయిన కుఱ్ఱవాడు రామావధానులుగారి కుమారుడు; కొండమీద పాముచే కరవబడినవాడు వీడే. ధర్మవతియు నప్పుడుపోల్చి తన మనమున నిట్లనివితర్కించెను. "నాతండ్రి నన్నీచిన్నవానికీయకపోవుటచే నీదుర్మార్గుడీ యీ పితూరీచేసెను. దుర్మార్గులకు తగినశిక్ష భగవంతుడు విధించకపోడు. వీరికితగిన శిక్ష అయినది" అని తనతండ్రితో ఆవర్తమానము స్పష్టముగా జెప్పెను. రామావధానులు కుమారుడింతకార్యము చేసెనని గ్రామమంతయు గుంపులుగూడి చెప్పుకొనుచు, తగినశిక్ష దైవమే చేసెనని సంతసించుచుండిరి. అయినను ధర్మవతిమాత్ర మట్లూహించినదిగాదు. "ఓపరమాత్మా! ఈ యవివేకి నాకొరకై యింతఘోరము చేసినందుకు మృతిబొందినయెడల వీని తల్లిదండ్రులు ధర్మవతి మాకుమారునికి మారకగ్రహమైనది దాని నిమిత్తమై మావాడు ప్రాణము వదలినాడు అని నామీద

నిందవేయుదురు. ఓ యీశ్వరా! ప్రస్తుతమీతనిని బ్రతికింపుము" అని భగవంతుని ధ్యానించెను.

కొంతరాత్రికి రామావధానుల కుమారుడు లేచికూర్చుండెను. మామంత్రబలముచేత బ్రతికినాడని మాంత్రికులును, మావనమూలికలచే కుదిరినదని మరికొందరును సంతసించిరి. గాని గ్రామములోనివారు చిత్తముమీద ఈదుర్మార్గుడు పాము గరచినను చావడాయెనుగదా యని విచారించిరి.

పదవ ప్రకరణము.

చలమయ్యగారింటి యుత్సవమిట్లు ముగిసినతరువాత రామమూర్తిశాస్త్రి గారు సకుటుంబముగా బయలుదేరి యింటికిజేరిరి. ఈమధ్యకాలముననే శాస్త్రి గారి ఋణదాతలందరు నొక్కచోటజేరి, తామిచ్చిన ఋణములను శాస్త్రిలుగారి యాస్తిని లెక్కవేసిచూచుకొని, యాస్తికంటె ఋణమే యెక్కువుండుట గను గొని, యిక ఆబ్రాహ్మణుడు రాగానే యేదో యొకటి పరిష్కారముచేసికోవలెనని కూడ బలుకుకొనియేయుండిరిగాన మరికొన్నిరోజులు గడచినతరువాత నొకరోజున రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారు వీధి అరుగుమైని గూర్చుండియుండగా పోలిసెట్టివచ్చి యిట్లనియె.

పో—సాస్తుల్లుగారు, యేదీ యీరోజున నాబాకీ అంతా సమిరించెయ్యాలండోయి. నాకు తొందరగావుంది.

శా—ఏమి. యీరోజుననే యింత తొందరగావున్నదా? చూతాంలే. నీ ఋణానికి ఒక ఆలోచన చేస్తాను.

పో—యేంటి. ఆయాలోసనేంటి.

శా—మరియేమీ లేదు. దొంగలమల్లి సీతారాంపురం అగ్రహారం అమ్మకానికి వచ్చింది. అంతా నాఖరుదులావులే. చవకగా వచ్చింది. ఆవూరు యెరుగుదువా సబ్బవరం దగ్గిరవుంది. అదికొని ఖరుదుచేయిస్తే చాలా లాభంవుంది. నీకు వృద్ధి రు ౫ చొ॥ యిస్తానుగాని మరి రు ౨౦౦ లు—

పో—అమ్మయ్యా. అమ్మయ్యా. (అని నోరుకొట్టుకొనుచు) యింకాబదులు కూడానా? వహావ్వా వహావ్వా! దానికేమిగాని నాబాకీ అంతా యీరోజున యివ్వకపోతే నేను యిక్కడనుంచి కదలను. ఆభోజనమే.

ఇక అట్టిసమయమున నొకగొల్లవాడువచ్చి యిట్లనియె.

గో—రేదండో సాస్త్రుల్లుగారు. ఆరోజున రేమేంటో మీమరియాదా పోతాదని రు ౧౦ ల నెయ్యి మళ్ళీపోసేసినాను. అంతా నలక్షైయూక్షైకోపాయలయింది. మర్నాడిస్తాం అన్నారు. శెండితేండి.

అసమయమున నొక దేవాంగుడువచ్చి—

దే— అయ్యా రామ్మూర్తి శాత్తుర్లుగారు. రండి రండి మీబాకీతా చూచుకొండి. వేగిరేండి.

ఇట్లనేకులువచ్చి చుట్టుకొని నిలువబెట్టిరి. రామమూర్తి శాస్త్రులుగారెవరికిని ఏమియు జెప్పనేరక, లోపలికివెళ్ళిరి. అక్కడకు వెళ్ళగానే ప్రకాశము కోపముతో—

ప్ర—నాయనగారూ! నేను చెప్పినమాట వినకపోవడంచేత వచ్చినకీడు చూచుచున్నారా.

రా-శా—(కొంతవరకూరకుండి) యీ దుర్మార్గులుచూశావూ. లేశమైనా మోమాటము లేక యెట్లు కూయుచున్నారో.

ప్ర—వాళ్ళ నిందించవలసినపని కొంతమాత్రంలేదు. యిదంతయు మీ యవివేకముచేత నయినదే.

రా-శా—అవును కాని—

ప్ర—అదుగో మల్లయ్య మామగారొచ్చారు. ఆయనకూడా యీ సౌభాగ్యము చూడవలెను.

మ—రామమూర్తి శాస్త్రులుగారి ముఖముజూచి "ఏమి బావగారు" అని తననంతటతానే పలుకరించెను. ఆయన విచారముజూచి యేమియు అనలేక వీధిలోనికి వెళ్ళి కూర్చుండి అప్పులవారికి శాంతవాక్యములు చెప్పుచుండెను.

ప్ర—నాయనగారూ నేను యిదంతా చూడలేను. యెక్కడికైనా పోతాను. అనిచెప్పి తల్లిదండ్రులకు నమస్కారములు చేసి బయలుదేరెను. తండ్రి విచారముతో నూరకుండెను. తల్లి రోదనమున కారంభించెను. కాని ధర్మపత్నిదగ్గరచేరి అమ్మా మొన్ననే శుభకార్యములయినవి యిప్పుడే యెందుకేడ్చెదవని యూరడించెను. మల్లయ్యగారు వీధి అరుగుమీదను గూర్చుండియున్న అప్పులవారితో "అయ్యలారా! శాస్త్రులుగారిని మీరందరు నేలాగునసైన నుద్ధరింపుడు. ఆయనసంగతి మీకెరుగరా?" అని యందరిని బోధించి, మొత్తపు ఋణములకుగాను భూములు క్రయపత్రము వ్రాయించిరి. ఆమిగిలిన ఋణములకు ఇల్లుక్రయపత్రము వ్రాయించిరి.

ధర్మవతీవిలాసము.(౨౭౭-పుట శేషము.)

చిల్లర ఋణములకుగాను చరాస్తి మూవత్తు నమ్మిరి. అక్కడకు శాస్త్రులు గారికి ఋణమంతయు తీరెను. వారికి కట్టుకొనిన బట్టలును ఒక్క తప్పేలాయును రెండు చెంబులును మాత్రము మిగిలెను. మల్లయ్యగారు ఋణస్థులతో జెప్పి రుసుంలు మాత్రము మిగిల్చి శాస్త్రులుగారికిప్పించిరి. ఋణస్థులందరును తమకు బాకీయున్న దానిలో సగము సగము మాత్రము తీరినను అంతతోనే సంతుష్టి జెంది వెళ్ళిపోయిరి.

మ— శాస్త్రులుబావగారు. సంభవించిన దానికై విచారించక నేను చెప్పినట్లు చేయుడు. మీరందరు మాగ్రామమువచ్చి ప్రవేశింపుడు. శిరస్తాదారుగారికి నాకు నిండాస్నేహము. తద్ద్వారాగాని మీసుందరం సరకారులో యుద్యోగస్థుడే గనుక తద్ద్వారాగాగాని సరకారులో ప్రవేశము అయి యేదో ఒకమోస్తరుగా కాలక్షేపము చేయవచ్చును. మీరు గొప్పపండితులు. మీకేమివిచారము.

రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు "చెడి చుట్టములచెంత చేరగా వారు హీనుగా జూతు" రన్న వాక్యమును దలచుకొని "బావగారు మేము ఆలాగు రాజాలమండీ. మరినన్నట్టి బోధించకుండీ. దైవమున్నాడు. యేమైననుసరే" అని పలికిరి.

మ— అయితే పోనిండు. మీచిత్తము. (కొంతదడవు ఊరకుండి) నాకోడలిని శ్రావణమాసపు నోముకు దీసుకొని వెళ్ళవలెనని వచ్చినాను. పంపించెదరా.

శా— తీసుకొనివెళ్ళండి. మీచెల్లెలుమాత్రము రాదు. మల్లయ్యగారు తన కోడలినిమాత్రము సవారిమీద తనయింటికి దీసికొనిపోయెను. రామమూర్తి శాస్త్రులుగారు కొన్ని రోజులవరకు విచారముచేత ఇల్లు వెలువడి బైటికిరాజాలరైరి. మామూలుగా వారియింటికి వచ్చి కైవారములు చేయువారు ఇప్పుడు కనబడరైరి. తప్పి జారి శాస్త్రులుగారు వీధిలోనికి వచ్చినప్పుడు సహితము ముఖము ముఖము దారసిల్లినప్పుడు సాధ్యమైనంతవరకు ముఖమెత్తి శాస్త్రులుగారివంక చూడక తప్పించుకొనువారును, ఆకస్మికముగా ముఖము చూచుట తటస్థమైన యెడల "ఏమి? శాస్త్రులుగారు" అని వెంటనే వెళ్ళిపోవువారును, శాస్త్రులుగారు వీధినుండి వచ్చుచున్నారని తెలిసి పూర్వమాయనవలన అనేకోపకారములను పొందినవారయ్యును, ఇప్పుడు ప్రత్యుపకారము చేయవలసి వచ్చునేమో యని ఆయనకు కనబడకుండ తప్పు త్రోవను బోవువారును, అయియుండిరి. అంతేకాక యిప్పుడు గ్రామస్థులతో విరోధములు కూడ సంభవము కాసాగెను. పూర్వము సుబ్బారాయుడు ఇరుగు పొరుగువారి యిండ్లకుబోయి యెంతల్లరి చేసినను ఆవిషయంతేయు తమయెడల మహా ప్రసాదమని యూరకుండువా రందరు నిప్పుడు శాస్త్రులుగారి యొద్దకు వచ్చి,

ఆయ్యో మీచిన్నకత్తివాడు మాకిల్లను కొట్టినాడనియు, మాయావు పెయ్యను వీధుల వెంట విడిచినాడనియు, మా బొబ్బట్ల జట్టు ముడిపెట్టెననియు, మా పెరటిలోని గుమ్మడికాయ గోసికొని పోయెననియు, మీరెంత గ్రామమునకు భర్తలయినను, ఇట్టి కార్యములు జేయించుట మంచిదికాదనియు, ఇక మేమూరకుండువారము కామనియు, అనేకు లనేకవిధముల జెప్పుచుండిరి. శాస్త్రులుగారుమాత్రము సుబ్బారావును అదమాయించుచుండిరి. కోకిలాంబ తనముద్దుకుమారునట్లు చేయుటకు మండి పడుచు నిరుగు పొరుగులవారి మీదికి జగడములకు సిద్ధపడుచుండెను. ఇదియంతయు జూడగా మనస్సు విసిగి శాస్త్రులుగారికీపట్టున ఈయాశ్రమము చాలించిన మేలని తోచెను. గాని ప్రకాశము దేశాంతరగతుడైనందున కోకిలాంబను సుబ్బారాయని నెవరి కొప్పగింతునని యూహించి యాశ్రమ స్వీకారమునకు వెనుకదీయు చుండిరి. అయినను ఆయనకా గ్రామమున నుండుటకు లేశమయినను సమాధానము లేక పోయెను. కాశీయాత్రకు బోవుటతప్ప రెండవ మార్గము తోచనందున కోకిలాంబతో యోచింపగా నామె రామేశ్వరయాత్రకు వెళ్లుదమని చెప్పెను. స్త్రీలయందీశ్వరుడు విడిచిపోయిన బ్రహ్మహత్య పాతకము సేతువువద్ద స్నానము చేసినయెడల తొలగుననియు, శ్రీరాములవారు రావణాసురుని జంపితెచ్చుకొనిన బ్రహ్మహత్యా పాతకము రామలింగేశ్వర ప్రతిష్ఠచేతనే తొలగినదనియు కోకిలాంబయొక్క నమ్మకము. రామేశ్వరము వెళ్ళినయెడలమార్గమునం దెరిగినముఖములనేకములుగనపడుననియు, కాశీయాత్రకు బోయినయెడల మన పూసపాటి దేశము దాటగానే వోఢ్రదేశము తగులును గనుక మనల నెరిగినవారెవ్వరు నుండరనియు తీర్థములకెల్ల రాజగు త్రివేణి మాహాత్మ్యము నెన్నుటకు బ్రహ్మకును తరముగాదనియు, అనేకవిధముల రామమూర్తి శాస్త్రులుగారు భార్యకు బోధించి సమ్మతిపరచిరి. శాస్త్రులుగారు పంచాంగము తీసి మిక్కిలి శుభమగునట్టిదియు తమ్మను ముగ్గురిని క్షేమముగా శీఘ్రముగ కాశికి దీసికొని పోవునట్టిదియునగు ముహూర్తము నిర్ణయించిరి. ఆముహూర్తమునందే బయలుదేరి భార్యాభర్తలును సుబ్బారాయుడును మార్గశ్రమలననుభవించుచు కాలినడకనే పోవుచుండిరి. ప్రకాశము దేశాంతరమును పొందుటయు, తామిట్టిస్థితియం దుండుట అనువిచారములు రెండును రెండు బల్లెములై రెండు ప్రక్కల బొడుచు చుండగా, ధర్మవతి నత్తవారింటి కింతచిన్ననాడే పంపివేసితిమను విచారము అంతగా బాధించుటకవకాశము లేకయుండెను.

అంతనక్కడ మల్లయ్యగారును తన కోడలును సురక్షితముగా ఒంటితాడి యగ్రహారము జేరిరి. సౌఖ్యముగా కొన్నిరోజులు గడపినతరువాత భీమారావు పైని

చేయబడిన తీర్పానుకు వాయిదా తటస్థమయ్యెను. ఆవాయిదా రోజుననే వెంకటావధానులుగారియింట ఆబ్దికము గనుక తొలిరోజుననే ఆయనవచ్చి తన భ్రాతృబంధువులగు మల్లయ్యగారిని వారికుటుంబమువారిని భోజనములకు పిలచెను. వారందరును మరునాఁ డేమియుపద్రవము కానున్నదోయనుబెంగచే విచారస్థితియం దున్నారుగనుక రాజాలమనియు మీతమ్ముడు కూఁతురుగనుక మాకోడలిని దీసికొని వెళ్ళవలసినదనియు జెప్పెను. ఆయన ఆప్రకారముగా ధర్మవతిని తనయింటికి గొనిపోయెను. మరునాఁడు తహస్సీల్దారుగారి కచ్చేరిలోని యుద్యోగస్థులందరు నుండఁగా మహారాజులుంగారును తమ గౌరవముతో వచ్చి మసలందుపైని గూర్చుండిరి.

మ- రా— ఈరోజున పతకముతగవు పరిష్కరింపబడునుగదా. క్రిందటిమారు వచ్చిన గుమాస్తావచ్చినాఁడా?

తహ— మహాప్రభూ! వచ్చియున్నాఁడు.

మ- రా— యీతగవుతో చేరియున్నవారందరు వచ్చిరిగదా. పూర్వపు గుమాస్తాచేతనే పనిచేయించవలెను.

తహ— చిత్తము. మహాప్రభూ. చిత్తము.

ఏమయ్యా గుమాస్తా మీపని చేయవచ్చును.

గు— వర్తకుడా. ఏమి నేను బోధపరచిన సంగతులకేమనెదవు!

వర్త— బాగావుండె. పూరుకో అప్పా. చిన్నవాడవు. నీకు తెలియదు.

గు— (భీమారావువంక తిరిగి) మీరు తీసినట్టు ఎకరారుగదా. అది యీవర్తకునికిచ్చిన రొఖలు, యితనేమి చేసెనో ఎక్కడ నుంచెనో రేమయిన జాడలు వెదకియున్నారా?

భీ— నేనేమి జాడలు వెదుకగలను. ఇతని నడిగితినా కొట్టవచ్చును.

గు— అయినయెడల మీరు శిక్షకు పాత్రులుకావలెను.

ఈమాట వినగానే మల్లయ్య మొదలగువారి ముఖములు తెల్లబారెను.

గు— అయిన కొత్వాలు వస్తువువిషయమై ప్రయత్నము చేసియుండును. ఆవునోయి బంట్రోతు. కొత్వాలు ఎక్కడ.

బం— అయ్యా ఆయన యీ యుదయమునుండియు కనపడలేదు.

గు— చూడవోయి పిలిచికొనిరావోయి.

బం— (వీధిలోనికిబోయి తిరిగివచ్చి) అయ్యా కొత్వాలుగారు కొంతమంది నేరస్థులను బట్టుకొని వస్తున్నాఁడండి.

కొత్వాలు— (మనుష్యుల సమూహమునుండి వెలువడి యొక సాహుకారును

బట్టుకొని నిల్వబెట్టి తహాసీల్దారుగారితో) అయ్యా యిదిగో పతకమున్ను, నానున్ను. యీరోజు వుదయమున యీషాహుకారున్ను యీప్రవాడున్ను చేతబట్టి పెనగు లాడుతూవుంటే నేనువెళ్ళి యిద్దరిని పట్టితెచ్చినాను.

గు— (నవ్వుచూ) చాబాష్. వస్తువు దొరికినదే. యింతలో మరి యొక తగవు పుట్టినది. బాగు. బాగు. యీషాహుకారుపేరేమి?

షా— పసుమర్తి దాలయ్య.

గు— మీరు కోమట్లు అబద్ధమాడరని సాధారణముగా వాడుక. యీవస్తువు విషయమై రేమి తెలుసునో చెప్పు. అని బంట్రోతుతో వర్తకుని దూరముగా దీసికొని పొమ్మని చెప్పగా ఆబంట్రోతట్లు చేసెను.

సా— అయ్యా! నాకేమీ తెలియదు. అంతా యీబాపనకుఱ్ఱోడే సేసినాడు. నేనేకుఱ్ఱోణ్ణి పిలిచినానులెండి. నాదస్తావేజులూ తనఖా పద్దులూ విలియా వెయ్య డానికి వచ్చినట్టొచ్చి యీవస్తువ నావస్తువలలో పడవేసినాడు. పడవేసి యిదెవ రిది సెట్టీఅని చేతులో పట్టుకున్నాడు. యింతలో కొత్వాలొచ్చినాడు.

గు— ఓచిన్నవాడా! మీపేరేమి? యీవిషయమయి మీకేమి తెలుసును?

ప్ర— నాపేరు వఝులప్రకాశము. నేనెరిగినదేమంటే- తిరుమలరావు పంతులు గారితాలూకు యీవస్తువు పోయినదనిన్ని, ఆయన ఫిర్యాదు చేసినారనిన్ని నాకు యిదివరలోనే తెలుసును. యీభీమారావు నాకు బావ. నాచెల్లెలిని యీయనకు మొన్ననే యివ్వడమయినది.

షా— అలాసెప్పండి. మీసెల్లెలి కలంకారం కోసరం తెచ్చినాడు. యిప్పుడు మీదిమిక్కిలొచ్చింది.

గు— నిన్నడుగలేదు, నీవు మాటాడవద్దు. ఊరకుండు.

ప్ర— నేను నాకార్యార్థమై విజయనగరములో ప్రస్తుతమున్నాను. యీ కోమటికిన్ని ఆవర్తకునికిన్ని లోపాయకారీని యిటువంటిస్నేహమున్నట్టువిని యీతనితో స్నేహముచేసినాను. యీతనికి చదువురాక పోవుటచేత నాచేత పద్దుపరకలు వ్రాయిం చుటయువిలియావేయించుటయు జేయించుచుండెను. యీరోజున ఆప్రకారమే చూచు చుండగా యీపతకము తనఖావస్తువులలో గనపడ్డది. దీనిమీద జు- వి- గో. అను అక్షరము లున్నవని వినియున్నానుగనుక, త్రిప్పిచూడగా ఆఅక్షరములుండుట చూచి యిది యెక్కడిదని యడుగుచుండగా కొత్వాలు వచ్చి పట్టుకొని యిక్కడకు దీసు కొనివచ్చినాడు.

కో— అయ్యా జరగడం యిలాగే జరిదిందిగాని యీకుఱ్ఱోడు నాకొంప

తియ్యడానికి యీవస్త్రము నావస్త్రముల్లో పెట్టినాడు.

గు— యిది తాకట్టుపెట్టినట్టు వద్దువుండవలెనే. అదివారక లేదా.

ప్ర— అన్నట్టు చెప్పమరచినాను. ఆలాగు కొత్వాలు తీసుకొనివస్తూవుండగా త్రోవలో ఆపద్దు యీకోమటికి లాక్యానిధినివేశాడు.

గు— చిత్రముగానున్నది. యేమికొత్వాలా. నీవేమంటావు?

కొ— బాబూ యీయనచెప్పిందంతా నిజము.

ఈవస్త్రమును భీమారావు అపహరించి తన భార్యకు అలంకారముగా నిచ్చి యుంచెననియు, అల్లరికి భయపడి ప్రకాశముద్వారా యీఘోరము చేయించి రనియు సభవారిలో కొందరికి తోఁచియున్నదని గుమాస్తా గ్రహించెను.

గు— మంచిది బంట్రోతా యీయిద్దరినీ అవతల మరియొక దూరమయిన చోటికి గొనిపొమ్ము. దక్షిణాది వర్తకుని దీసుకునిరమ్ము.

అనగానే బంట్రోతా ప్రకారముగా చేసెను.

గు— (నవ్వుచు) వర్తకుడా నీవుచెప్పకపోతివి. గాని మాదేశపు వీరికి కోమటి నిజము చెప్పకొనెను. ఇకనేమని బొంకగలవు. ఆకోమటిని శ్రీసర్కారు వారు ప్రభువతప్పితముక్రింద క్షమింతురే. నిజము చెప్పినయెడల నిన్నును క్షమింతురే.

అప్పుడాయుక్తికి సంతోషించుచు సభవారందరును దత్తావధానులై వినుచుండిరి.

వర్త— (కొంతదక్షపూరకుండి) అయ్యా నిజమే. నిజమే.

గు— యేమిటి.

వ— మీయెదుట సాహుకారన్న మాటలు.

గు— అదంతయు నీకేల. నీ వెరిగినదంతయు నిజము చెప్పు.

వ— నాకీభీమారావీవస్త్రమిచ్చినది నిజము. నేనీకోమటివద్ద తనఖాయుంచి నది నిజము.

అని వర్తకుడు జరిగినదంతయు తేటగా జెప్పెను. సభవారందరు నాశ్చర్యము నొందిరి. ఆచిన్నగుమాస్తా మహారాజులుంగారివంక జూచెను.

మ- రా— వీరికి తగినశిక్షలు నీవేవిధింపుము.

గు— ఈవర్తకుడును ఈసాహుకారునుగూడ యీరాజ్యమునం దుండకుండ వెళ్ళగొట్టబడుట యుక్తము. ఆపైని సర్కారు చిత్తము.

మ- రా— సమ్మతించితిమి. యీగుమాస్తా యీవిషయమై చేసిన యుక్తి కెంతయు సంతసించినారము. అని మహారాజులుంగారాకుఱ్ఱవానిని దగ్గరకు బిలిచి

అదివరకే తెప్పించియుంచిన మురిడీలజోడును చేతులకు తగిలించిరి. అందరును సంతసించిరి. సాయంకాల మయినంతన సభ చాలింపబడెను. మల్లయ్యగారు మిక్కిలి సంతోషముతో ప్రకాశమును కౌగిలించుకొని, నాయనా నాకుమారుని నాకు మరల నిచ్చితివి. బావమరదియందలి వాత్సల్యమిట్లుండవలెను. అని చెప్పుచు తనకుమారుని బిలిచి యిద్దఱితో తనయింటఁబ్రవేశించెను.

ఆమఱునాఁడు సుందరరావు పంతులుగారు తమ చుట్టములగు మల్లయ్యగారును వారికుటుంబమువారును తొలిరోజున తమయింటివద్ది కార్యమునకు రాలేక పోవుట చేతను, అట్లు రాలేకపోవునంతటి మహాదుఃఖము నివారింపబడి మహాసంతోషములో నుండుటచేతను మల్లయ్యగారిని వారికుటుంబములవారిని తమయింటికి విందునకుఁబిలువఁగా నందరును సమ్మతించి వచ్చిరి. అందరును సంతోషములో భోజనములు చేసిన తరువాత సుందరముగారి గదిలో గూర్చుండి తాంబూలములు వేయుచున్న సమయమున సుందరము తనచెల్లెలగు ధర్మవతిని తనవద్ద గూర్చుండబెట్టుకొని భీమారావును తనవద్దకు బిలచి "బావా యేమి ఖులాసాగా నున్నావోయి, నిన్నటి ఖులాసా యెక్కడకు బోయినది" అని పరిహాసముగా నడిగెను. భీమారావు తనభార్యవైపు చూడఁగా నిన్నటిరోజున గుమాస్తాకు రాజుగారు బహుమతిచేసిన మురిడీలు ఆమెచేతులయందు గనబడెను. అదిచూచినంతటనే భీమారావద్భుతపడి పెదవులు దడుపుచు నూరకుండియు దనతండ్రివైపు చూచి తనభార్య చేతులు చూడుమని నేత్రములతో సంజ్ఞ జేసెను. మల్లయ్యగారును అట్లేచూచి యాశ్చర్యమునొంది, ఇవి యీమెకెట్లు గలిగెనని సుందరమునడిగి, ఆయన యేమియు జెప్పక నవ్వుచుండుటయు ధర్మవతి లజ్జచే తన యన్నచేయి విడిపించుకొనబోవుటయు జూచి యేమియు దోచక తానును వెఱ్ఱినవ్వు నవ్వసాగెను. ఇది యంతయువిని యింటనుండు స్త్రీపురుషు లందరు నక్కడకు జేరియుండఁగా సుందరమిట్లనియె.

సుం— నిన్నను నాతో కచేరీకివచ్చిన చిన్నగుమాస్తా ఈమెయే. మన భీమారావు పరువు దక్కించినది. ఇంతేకాదు. క్రిందటిమాటు విచారణలోకూడ అంతపనియు దానేచేసి వాయిదావేసి యప్పటికి మర్యాద దక్కించినదియునీమెయే. అని చెప్పసరికందరు నొక్కు పెట్టిన చేతులు తట్టుచు నవ్వుచు ధర్మవతి యొక్కయు ప్రకాశముయొక్కయు బుద్ధిచాతుర్యమునకును తెలివితేటలకును ఆశ్చర్యము నొందుచు పలుతెరగులవారి నుభయులను శ్లాఘించిరి.

ఆమఱునాఁడు ప్రకాశముతో నీగ్రామమునుండి విద్యాభ్యాసము చేయుటకు సమాధానము లేనివాఁడై బయలుదేరి కొన్నిరోజులకు రాజమహేంద్ర వరమునకు

పోయి అక్కడ నొకభాగ్యవంతునియింట బ్రవేశించి ఆయన యనుగ్రహము వలన విద్యాభ్యాసము చేయుచుండెను. ధర్మవతి తనయత్తవారింటనే సుఖంబున నుండెను.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

అక్కడ రామమూర్తి శాస్త్రిలుగారును కోకిలాంబయు సుబ్బారాయుడును కాశికి బోవుమార్గమున బడెడు గాసికి కొలదిలేదు. వారు చిన్ననాట నుండియు కష్టములనుభవించినవారు కారు. కొంతదూరము సాగిపోయినతరువాత రామమూర్తి శాస్త్రిలుగారి వద్దనున్న సొమ్ముచాలదను నధైర్యముచేత ఖర్చువెచ్చములు తగ్గింపబడెను. అందుచే పాపము వారికిభోజనసౌఖ్యము బొత్తుగా క్షీణించెను. కూటికేడ్చి కూరకేడ్చి గంజికేడ్చునను సామెతయిక్కడ నిజమై వర్తించెను. సుబ్బారాయుడు తనకు పప్పుగావలెననియు కూరగావలెననియు నేయిగావలెననియు నేడ్చి యల్లరి పెట్టుచుండెను. అదిచూచి తల్లిదండ్రుల కడుపు చెరువగుననుమాట చెప్పనేల. ఇంత యిబ్బంది బడుచున్నను, అప్పుడప్పుడు సుబ్బారాయుడు, వారు బసచేసిన యింటికి కూరల బజారు దగ్గరగానున్న యెడల నేలాగుననో కొంత తోటకూరగాని వంకాయలు మొదలగు కాయగూరలుగాని తెచ్చి తల్లిచేతికిచ్చుచుండెను. ఆమెయెంతో యుత్సాహముతో వండుచుండెను. శాస్త్రిలుగారు భోజన సమయమున నీకూర యెక్కడిదని యడుగగా నాచిట్టినాయన యెక్కడనో యెవరినో అడిగితెచ్చినాడని కోకిలాంబ చెప్పగావిని, అంతటి బ్రతుకుబ్రతికి నాగర్భవాసమున బుట్టిన యీకుఱ్ఱ పాపనికి ఒకరిని యాచింపవలసిన గతిపట్టెనుగదాయని శాస్త్రిలుగారు కంటికి కడవెడు నీళ్లు కేడ్చుచుందురు. ఇట్లుదినమునకు అయిదారుమైళ్ళ చొప్పున నడుచుచు బాలేశ్వరము ప్రవేశించి, అక్కడ ఒకటిరెండు రోజులుండుటకు నిశ్చయించిరి. ఆరోజున సాయంకాలము శాస్త్రిలుగారు వీథిలోనికి బయలుదేరి వెళ్ళుచుండగా ప్రక్కవీథిలోనుండి యొకపిల్లవాడు నాయనోయని కేకలు వేయుచు పరుగెత్తుచుండ ముందున్నచిన్నవానిని కొట్టుచు దేవభాషతో తిట్టుచున్నట్టు చూచి, తెలుగున నేడ్చుచున్న పిల్లవాడు మనసుబ్బారాయుడు కాబోలునని కంఠస్వరమువల్ల గ్రహించి సమీపించి చూడగా వాడు తనకుమారుడేయని స్పష్టమయ్యెను. అప్పుడు మండుచున్న యగ్నిపైనుగ్గిలము చల్లినట్టు, ఉద్రేకించుచున్న శోకముతో లోపలనే యణచి సుబ్బారాయని చేయిపట్టుకొని యాబ్రాహ్మణునివంక దిరిగి యేలకొట్టెదవనెను. వాడు తన

బంగాళీభాషతో నేమేమో కేకలువేసి చెప్పుచు సుబ్బారాయని రెండవ చేతిలోనున్న యొక విచ్చుబేడను పెరికిచూపెను. శాస్త్రులుగారికి వాడు చెప్పిన మాటలేమియు తెలియరాలేదు గాని తన కుమారుడా బేడను దొంగిలించుచుండగా వీడు చూచి యిట్లు చేయుచున్నాడని స్పష్టమయ్యెను. అప్పుడాయన మనసెట్లుండునో తెలియ వచ్చుచున్నదిగదా. తరువాత రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు ఆకుర్రవాని బతిమాలినట్టు సంజ్ఞజేసి పంపివేసి సుబ్బారాయని తనబసకు గొనివచ్చిరి. సుబ్బారాయని ఆబంగాళి వాడు కొట్టిన దెబ్బలు కొంచెముగాని శాస్త్రులుగారు కొట్టిన దెబ్బలే అధికమయ్యెను. అప్పుడు కోకిలాంబ తనకుమారుని అడ్డాల నిడుకొని పెద్దపెట్టున నేడ్చెను. అది చూచి శాస్త్రులుగారికోప మొకమూలకు బోయి దుఃఖమధికమై కన్నులవెంబడినీళ్ళు వరదలై పారుచుండ నోరెత్తనేరక యొకచోట చదికిలబడిరి. కోకిలాంబ యేడ్చియేడ్చి తుదకు నిష్ఠురోక్తులకు మొదలుపెట్టెను. "ఏమికొరదమ్మిడి లేలేదు. ఏడేడో యొక మూలంగా తెస్తే లేనియ్యరు. ఎంతోకాలమయినది కమ్మనికూర యెరుగను. తుదకు గంజినీళ్ళు గతైనవి. కొడుకుగంజి తాగలేక యిన్నిపాట్లుబడతాడు. మీరు చేసిన కాపరానికి యిన్నిపాట్లు వచ్చినవి. మాతోడికోడలూ దానికొడుకూ దానికోడలూ వాళ్ళనందర్నీ చూస్తే పుట్టెడు ముచ్చటేస్తుంది. నేనెన్నినోములు నోచినానో యీ పాట్లుపడ్డానికి పెద్దవాణ్ణి అమ్మన్ననీ చూడడానికి కళ్లు కాయలుకాచే పోయినవి. యీపిల్లడినైనా మీరు నామొకట కొడుతూవుంటిరా నేను నూతిలోనో గోతిలోనో పడి ప్రాణంవిడిచిపెడుతాను." అనియిట్లు కోకిలాంబ అనేకవిధముల నానా నిష్ఠుర వచనములకు శాస్త్రులుగారి మనస్సు మరింతమండి మగియేమియు జవాబియ్యనేరక యూరకుండి తనమనమున నిట్లని చింతింపసాగెను. "ఈశ్వరా! విద్యాగంధ మెరుగని యీమూర్ఖురాలి కెట్లు బోధింపనేర్తును. స్త్రీలు ఇట్టిస్వభావముగలవారు గనుక వారిమాయలలో బడకూడదని యనేక గ్రంథములయందు జెప్పియున్నది." అని యీషణత్రయమునందు విరక్తిపొందిరి. ఇట్లుభార్యాపుత్రులయందు విరక్తి పొందిన వారయి, ఆమరునాడెప్పటియట్ల ముగ్గురును బ్రయాణమయి పోవుచుండగా రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు ముందు నడచుచుండిరి. వెనుక కొంచెము దూరములో కోకిలాంబయు సుబ్బారాయుడును నడచుచున్న సమయమున కుమారుడు తల్లి కిట్లనెను.

సు— అమ్మా మానాన్నకు మనమీద ఆశబొత్తిగా మారిపోయింది. ఇప్పుడంతా వేదాంతం ముదురుతూవున్నది. దమ్మిడీ లేలేదు. నేనేదైనా కూరా నారా తెస్తినా నన్నుపట్టుకుని కొడతాడు. నేనీగంజీ వణ్ణం తినలేక నానా బాధలూ పడుతున్నాను. నీవైనా అప్పుడప్పుడు విస్తట్లో వణ్ణంపెట్టుకుని మింగలేక వెక్కివెక్కి యేడుస్తూ

న్నారు కాబోయేమిటి. నామాట వింటివా నీకు కావలసినంత సొమ్ము తెచ్చి నేను నీచేతికిస్తాను. మానాన్నను అలాగుపోనీ. మనం యిద్దరం యింటికి తిరిగి రామేశ్వరం వెళదాం. త్రోవలో నీకేమీ యిబ్బంది లేకుండా డబ్బు నేను తెస్తే సరిగదా. నీకెందుకు. ఆడవాళ్ళకి ముఖ్యంగా రామేశ్వరం వెళ్ళడమే కావలసింది.

కో— ఈలాగంటి మాటలు యెప్పుడూ అనకుమా. నాయనా— కూడదు. అలాగు మీ నాయన్ని వాళ్ళకీర్ని వొదిలేసి వెళ్ళిపోవడం మనకు యెంతో పాపం. అది గాక మనకు జయం అవుతుందా. దైవసాయం కావద్దూ బాబూ. మనకైనా యింత వణ్ణం పుట్టాలా? నీ కుళ్ళుబుద్ధులుమానుబాబూ.

సు— కుళ్ళుబుద్ధులుయేమిటమ్మా. కడుపు మండుతూవుంటే యేంచెయ్యమన్నావు. నేను నాకడుపుమంటకుతోడు యీముండాకొడుకు చేత దెబ్బలుకూడా తినలేను. నువ్వు రాకపోయినా నేను వొక్కడిన్నీ అయినా వెళ్ళిపోతాను.

కో— (ఏడ్చుచు) నాయనా. నిన్నెప్పుడూ కొట్టకుండా చేస్తాను. నువ్వు మాత్రం వెళ్ళిపోకుమా. నువ్వుకూడా వెళ్ళిపోతివా (మరింత యేడ్చుచు) నేను తప్పకుండా నూతులో పడిపోతాను.

సు— నూతులో బడను, గోతులో బడను, నేనేంచేసేది. నేనీయమబాధ పడలేను. నేను వెళ్ళిపోవడము తప్పదు. నీయిష్టం.

కోకిలాంబ దుఃఖము చేత నేమాటయు జెప్పజాలక వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు మనసులో నేమో యాలోచించుచు నూరకుండెను.

సు— యేం, వూరుకుంటే యెలాగౌతుంది. నువ్వు నాతోడి దానవా. మా నాన్నతోటే నానా కష్టాలూ పడుతూవుండేదానవా.

కోకిలాంబ అక్కడికిని మాటాడజాలక మనసులో “ఈకుఱ్ఱవాడు పట్టిన పంతం యెలాగూ విడవడు. ఆ అన్నతమ్ముడేనా. హా. నాకేమిదారి? ఆయనను విడిచిపెట్టితే, ఒక్కరూ బతకగలరు. యీకళ్ళు విడనికూన వొక్కడనూ వెళ్ళిపోతే యేమైపోతాడోగదా. అయ్యో పీడిని వొక్కడ్నివిడిచి బతకగలనా. నాకు చేతనయినంతమట్టుకు మళ్ళించి చూస్తాను. మళ్ళకపోయెనా, నేనున్ను వీడి వెనకపోక తప్పదు” అని యూహించి బిగ్గరగా “బాబూవొద్దుసుమా నామాటవినుమా. వినుమా” అని కొడుకును బతిమాలుకొనెను.

సు— ఇగమాటూ లేదు గీటూ లేదు. యేమిటి. అమ్మా అలాగు భయపడతావు. యీగంజితాగుతూ యీతోవ నడుస్తూ యీదెబ్బలు తింటూ యీపాట్లు పడుతూ వుండుమని యెవరు చెప్తారమ్మా. నీయిష్టం నువ్వు కావలిస్తే పడుగాని నేను పడలేను.

కో— నాయనా దొంగతనంవల్ల యేమి కడుపు నిండించుకోను. యెల్లప్పుడూ సాగుతుందా దొంగతనం— అదికూడను.

సు— నీకెందుకు నేను రెండోకంటివాడికి తెలియకుండా నీచేతికి మనసొచ్చినంత సొమ్ము యిచ్చేస్తావుంటేసరిగదా.

రా- శా— (తిరిగిచూచి నిలువబడి) వేగిరమురండి. వేగిరమురండి.

ఇట్లు అనేకపర్యాయములు జరుగుచునే యుండెను. ఒక రోజున నాకబసలో తండ్రియుకుమారుడు భోజనము చేయుచుండగా—

సు— ఈరోజున బొత్తిగావట్టివణ్ణమేఅయింది. ప్రాలబ్ధం. అగంజైనావురింత పొయ్యి. యేమిలేకపోయినా—

రా- శా— నాయనా యెలాగో శ్రమపడు. నీవు పెద్దవాడవయితే పంచపక్వాన్నములతో భోంచేతుగానిలే.

సు— నీలాగే అనుకున్నావా యేమిటి. ఇల్లూ వాకిళ్ళూ అమ్మివేసి పెద్దకొడుక్కు పెళ్లిచేసి, చిన్నకొడుక్కి పెంకు చేతికివ్వడానికి—

రా- శా— (కోపముతో) నోరు మూసుకో.

సు— నేనీచచ్చుతిండి తినలేను. యెక్కడికైనా లేచిపోతాను.

రా- శా— పోలేపో. శీఘ్రంగాపో. నన్నుద్ధరించనక్కరలేదు.

సు— నిన్ను నేనుద్ధరించడమేమి. నీసొమ్మేమీ నేనెరగను. కొసకు తిండి లేక మలమల మాడుతున్నాను.

కో— పోనిస్తురూ. ఆగుంటనాగమ్మతో యేమిటి.

రా- శా—వీడు పరమదరిద్రగొట్టు. వీడు పుట్టినదగ్గిరనుంచే యిల్లునాశనం కావడానికారంభంఅయింది.

సు— పోనీ. నేనెందంబైనాపోలే నువ్వు భాగ్యవంతుడవౌదుగానిలే.

రా- శా— (కోపముకోలదిని) పోలే శనివిరగడే. విచారంలేదు.

కో— పెద్దవాడెక్కడికో పోనేపోయినాడు. వీడుగూడా పోవలెనని వున్నదా యేమిటి. నిజంగానే వెళ్ళిపోతానంటున్నాడుసుమండీ.

రా- శా— రక్షించాడు. వెళ్ళిపోయినవాళ్లంతా నన్ను రక్షించినవాళ్ళే.

సు— ఆహాహాహ. నీలాంటి మొగాళ్ళలాగేఅంచారు.

రా- శా— యేమిటూ్రి భడవాకూస్తావు? (అని యొక్క తెంపకాయవేసెను.)

శేమికితోడు దొమ్ములాటలుగూడ ప్రాప్తమయ్యెను. ముగ్గురికిని మనస్సులు చెడిపోయెను. ఆరోజున సాయంకాలమువరకును ఈప్రకారముగానే దెబ్బలాడుచు

రాత్రి భోజనములు సహితములేక కొంతరాత్రి అయినతరువాత పండుకొని నిద్ర పోయిరి. సుబ్బారాయుడు తెల్లవారుజామున లేచి తల్లినిలేపి “నేను వెళ్ళిపోవుచు న్నాను నీవు రాగలిగినయెడలరా. లేకపోతే నీఖర్మం” అని బయలు దేరెను. కోకి లాంబ మనస్సు చెడిపోయియే యుండుటచేతను స్వతస్సిద్ధముగా మూర్ఖత్వము విస్తా రముగా నుండుటచేతను, వెనుకముందు లాలోచింపక, తిండిచాపల్యము గలధిగాన కుమారుడేమో తనకు ధనమిచ్చివేయునను నుద్దేశముతో తనభర్తనులేపకయే యతని వెంట బయలుదేరిపోయెను.

క॥ తనయొడలం గలనెత్తురు। ధనహీనుని విడిచిపోవ దారాది సుహృ।
జ్జనములు విడుచుట యరుదే। మనుపీనుగు నిర్ధనుండు మదిబరికింపక॥

రామమూర్తిశాస్త్రిలుగా రుదయమున మేల్కాంచి చూచి కోకిలాంబయు సుబ్బారాయుడును లేకయుండుటకు కొంతసేపాశ్చర్య విషాదములలో మునిగియుండి, అదివరకే కొంత విరక్తిపొంది యున్నవాడగుటచేత సంసారముమీది కోర్కెను విడి చిన అన్నిసౌఖ్యములును కలుగుననియు, ఆలుబిడ్డలు సంకెళ్లుగాని మరియొకటి గాద నియు తలచుకొని, ఇప్పుడు తనకున్న యీపుణత్రయమును తన్ను విడుచుటచేత నాశ్రమ స్వీకారముచేసి మనస్సు బ్రహ్మానుసంధానమునందే నిలిపెదనని నిశ్చ యించుకొనెను. అట్లు నిశ్చయించుకొని భార్యను కుమారుని వెదకుట మాను కొనెను. నానాటికి వేదాంతము వృద్ధియగుచున్న కొలదిని కడుపుబాధయు వృద్ధి యగుచుండెను. దగ్గరనున్న డబ్బు సరిపడిపోయెను. “ఖిత్తుకుదిరినగాని నిష్ఠ కుదు రదు” అను సామెతచొప్పున, పాపము! ఆశాస్త్రిలుగారికి మనస్సు బ్రహ్మానుసంధా నమునకు మారుగా అన్నానుసంధానమయ్యెను. ఒకరోజున స్నానము చేసికొని యింత మంచితీర్థమునే యన్నముగా నుపయోగించుకొని మరునాడు మేదినీపురము చేరి యారోజున నిట్లని వితర్కించిరి “నిన్నను అన్నము లేకపోవుటచే ఈగ్రామమువచ్చు సరికి నవనాడులును లాగికొనిపోవుచున్నవి. ఈరోజునగూడ నిరాహారమే యైనయెడల మరి యడుగుదీసి యడుగుచలేను. కనుక నేడీపట్టణమునం దింతయన్నము సంపా దించుకోవలెను. ఇందు కేమిచేయవలెనో దారితోచకయున్నది. బ్రాహ్మణునికి యా చన విహితము. హా దైవమా! ఇదివరకు నేనొకరిని యాచింపలేను. ఇప్పుడు తప్పనిసరి వచ్చినది. కానిమ్ము” అని యొక పెద్దవీధివెంబడి బోవుచు నొక బంగాళీ వానినిజూచి “యీ గ్రామములో పరదేసులకు సదావృత్త లిచ్చెడువా రెవరైన నున్నారా” అని యడిగెను. ఆమాటలా బంగాళీవాని కర్థము కాలేదుగాని ‘సదావృత్తి’ అనుమాటమాత్రము తెలిసినది గనుక, అంతుమూలముగా భావమును గ్రహించి

యేమో తనభాషతో చెప్పుచు చేతితో చూపించెను. శాస్త్రులుగారికి సంస్కృత పాండిత్యమున్నది గనుక వాఁడుచెప్పినమాటల యర్థము కొంచెము పోల్చి వాఁడు కనపరచిన యింటికిపోయి యరుగుమీఁద గూర్చుండి యక్కడి వారిని "ఈయింటి యజమానుఁ డెక్కడనుండు" నని యడుగుచు వారి ప్రత్యుత్తరములను గ్రహింప నేరక ఆకటఁగొట్టుకొనుచు దైవమును దూరుచు, ఎప్పటికీయన పైకివచ్చునాయని చింతించుచు చావడిలో కొంచెము తాళముచెవుల చప్పుడు విన్నచో త్రుళ్ళిపడిలేచి నిలుచుచు, యజమానుఁడు కాఁడని తోఁచి యస్సురని చదికిలఁబడుచు కొంతతడవుండెను. అప్పుడు లోపలినుండి యొక తెలుఁగువాఁడేవచ్చి చూచి "యేవూరయ్యా మీది" అని యడిగెను. అంతటితో శాస్త్రులుగారికి ఎగఁబట్టిన ప్రాణవాయువు గూటఁబడినట్లై, యింతకాలమునకు తెలుఁగుమాట వినవచ్చినదని సంతోషించి లేచినిలువఁబడి, "అయ్యా! మాది విజయనగర సంస్థానమందలి జామిఅగ్రహారము. నేను కాశీయాత్రకు బోవుచున్నాను. నామరదృష్టమువల్ల నాకు సంభవించిన యాపదలకు లెక్కలేదు. అవి యన్ని యిప్పుడు చెప్పనేల. ఇప్పుడు" అని చెప్పుచుండగా, "ఉండండి. ఉండండి. నాయుఁడుగారితో చెప్తాను" అనిచెప్పి లోపలికివాఁడు వెళ్ళెను. రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు తనమనమున "నాయుఁడు గారంచున్నాఁడు. ఇతను మనదేశస్థుఁడే కాఁబోలును. ఇక బ్రతికినాను" అనిపరమానందము నొందుచుండ లోపలినుండి "శాస్త్రుల్లుగారూ లోపలికి రండి" అనుశబ్దము వినవచ్చినది. ఈయనయు మిక్కిలిసంతోషించి లోపలికి బోయెను. అక్కడ నొకచావడియందు దివాసీమీఁదను రామస్వామి నాయుఁడను గొప్ప లగుమనుష్యుఁడొకఁడు గూర్చుండియుండెను.

రా. నా— శాస్త్రులుగారు. దండములు (అని చేతులుజోడించెను.)

రా- శా— దీర్ఘాయుష్యమస్తు. వంశాభివృద్ధిరస్తు.

రా- నా— తమకాపురస్థలమెక్కడస్వామీ!

రా- శా— నాయనా, మాది జామిఅగ్రహారం.

రా- నా— ఆలాగా? ఆగ్రామము నేనెరుగుదును. ఆగ్రామంలో వఝులవారని యొకయింటివా రుండవలెను. ఆయన యజ్ఞము చేశారు. మీరెరుగుదురా.

రా- శా— నాయనా. నెరుగనూ? ఆయన మాతండ్రిగారే. ఆయన పేరు శివరామసోమయాజులుగారు.

రా- నా— ఆలాగాండి. ఆయజ్ఞానికి నేను చిన్నకుఱ్ఱవాణ్ణి. మా నాయనగారు విజయనగరంలో వర్తకంచేస్తూవుండేవారులెండి. అప్పుడు యజ్ఞము చూడ వెళితే నేను వెళ్ళినాను. నాకుబాగాజ్ఞాపకంవుంది. అప్పటికిమీరుమరీబాల్యులనుకుంటాను.

రా- శా— అవును నాయనా. మానాయనగారి ఖ్యాతి తమరు యెఱిగే యుందురుగదా. ఇక, నాకుకూడా భగవంతుడు ఆలాగే యిదివరకు గడిపినాడు. అప్పుడు యెంతగౌరవముతో వుండేవాడ్నో యిప్పుడంతనీచత్వము భగవంతుడు కలుగజేసినాడు.

రా- నా— యేమిటిస్వామీ, పూర్వపుఘనతాయిప్పటి నీచత్వమూకొంచెము విస్తరించి శెలవియ్యండి.

రా- శా— పూర్వము మాతండ్రి తాతలనాటనుంచీ యొకరిని యాచించి యెరుగము. అనేకుల కనేకవిధములయిన దానములు చేసి సంతోషపెడుతూ వుండే వాళ్ళం. ఇప్పుడు ఒకరి కివ్వడానికి లేకపోయెనుగదా. ఈరోజున యిప్పుడే యాచించుకోవడంగూడా సంభవించింది.

రా- నా— మీకంతయాస్తి యుండెనే యేమయినది.

రా- శా— నాయనా యేమిచెప్పను. ఋణాలవాళ్ళంటుకున్నారు.

రా- నా— అన్నిఋణములు మీతండ్రిగారినాడైనవా మీరే చేసినారా?

రా- శా— నేనే చేసినాను.

రా- నా— అన్ని ఋణము లెందుకుచేశారుస్వామీ.

రా- శా— నాయనా మాభూతాదులకు. నాకిద్దరు కుమాళ్ళు. ఒక కుమార్తె. పది పదిహేనుమంది శిష్యులు ఎప్పుడూ యింటివద్దనే భోజనములుచేస్తూవుండేవారు. ఆపయిని అతిథీ, అభ్యాగతీ, చుట్టం, పక్కం, హవ్యం, కవ్యం, ఇదంతా జరగవద్దా. అందులోనూ మొన్న యీసంవత్సరమే వివాహములు చేశాను.

రా- నా— వివాహములు మంచి హెచ్చుగాచేసి వుంటారు.

రా- శా— ఆహా. నాశక్తిదాటిర చేసినాను. అంతబతుకు బతికినవాడికి నాకు యీకాలాని కీగతివచ్చింది. భగవంతుడు దయలేని—

రా- నా— నాయనా. భగవంతుని నిందించకండి. ఆయనకు పాక్షికబుద్ధి యెంతమాత్రమూ లేదు. మీకీగతిపట్టడం మీతెలివితక్కువచేతనేకాని భగవంతుడు చెయ్యలేదు. అయితే మీరేమయినా ఆర్జించేవారా.

రా- శా— యేమిఆర్జన నాయనా. యీనాటికీపాట్లువచ్చినవి గనుక ఆర్జన యిప్పుడు చేయవలసివచ్చింది.

రా- నా— స్వామీ మీరుచెప్పినది సరిలేదు.

సీ॥ పుట్టి విత్తమంతవిడనిడ బొడలుతెరిగి
పుడుకవుహుకంగ కాటుక పోకజూచి

విత్తసముపార్జనవ్యయ వృత్తులందు
జిత్తమిడునట్టివానికి జేటు లేదు.

అని మీవంటివారే చదువుదురు. మీఅవివేకము చేత యీగతి తెచ్చుకున్నారు. మా కాపురస్థలము విజయనగరం సంస్థానందగ్గిరే అనకాపల్లి. అంతా నేను నాలుగైదు లక్షల రూపాయీల సంసారిని. నేను పడేశ్రమ యెంతో వుంది. అదంతా యెందుకు. హాయిగా స్వగ్రామంలో వుండి సుఖించకుండా యింతదూరదేశం అర్థకం కోసం వచ్చి యెన్నితంటాలు పడుతున్నానో చూచారా స్వామీ! మనుష్యుడు తన జీవం వున్నంతవట్టుకు యేదో న్యాయము తప్పకుండా మాత్రం ధనమార్జిస్తూనే వుండాలి. లేకపోతే మీకువచ్చినగతే—

రామశాస్త్రి మనస్సులో "ఈనాయుడు మహాభాగ్యవంతుడు. మన సంగతి యెరిగినవాడూ స్వదేశస్థుడూగనుక మనకింతలాభించ వచ్చునని పొంగుతూవుండగా తుదకు చీవాట్లు పెట్టడానికి మొదలుపెట్టినాడు. అయినా యేమైనా యివ్వడా. తల్లివంటివాన్ని అమ్మా అన్నం అనకపోతే పెట్టదు. మనం అడక్కపోతే యెందు కిస్తాడు" అనుకొని బిగ్గరగా "నాయనా నాస్థితి యెరిగేవున్నారు. నేనిదే యాచన కారంభం. ఈఅర్థాన్నదేశంలో కల్పవృక్షంలాగు దొరికినారుగనుక నన్నింత ఆదరించవలెను" అని యడిగెను.

రా- నా— స్వామీ నేను బీదలకు దానంచేస్తానుగాని మీవంటివారికెప్పుడూ వక్క దమ్మిడీ యివ్వను. యిది నా నియమం.

రా- శా— నేను బీదవాడనుగానా?

రా- శా— మీకు కాళ్ళూ చేతులూ కళ్ళూ మొదలయినవి చక్కగానున్నవి. యిందుకుతోడు మంచి విద్యకూడా వున్నది అనుకుంటాను. మీరే కార్యం చెయ్య లేరు. మీకంటె నాకేమియెక్కువవుంది. యింకా శాస్త్ర పరిచయంలో నేను మీ కంటె తక్కువవాణ్నేగదా. అలాటివి ఒకడ్ని యేమని యాచిస్తావయ్యా సిగ్గులేక.

రా- శా— నేనింతకాలానికి యీ నైచ్యమున కొడబడ్డాను. నాయనా నీచిత్తం.

రా- నా— నాయనా మరినన్నడుగకండి. వెళ్ళండి. శరీర దార్ఢ్యంవుంది గనక యేదైనావృత్తిచేసి యింత అర్జించుకొండిపొండి.

రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారు చేయునదిలేక విచారముతో లేచి బయలుదేరి పోవుచు మనమున నిట్లనుకొనజొచ్చెను. "ఏమో అనుకొనియీచండాలుడి దగ్గరకు వెళ్ళినాను. నాలుగైదులక్షలున్నవట. ఎందుకు. తగలబెట్టనా. ధర్మం చెయ్యలేనివానిది

యేమిజన్మము. అయినను యాచించుటకు కొంచెము స్తోత్రపాఠములు నేర్చుకొని యుండవలసినది. నాకవిరావు. ‘కరువుకై దాసరినైతినిగాని పాటలెక్కడ లేను.’ అను సామెత నాయందు నిజమైనది" అని విచారించుచు నాటిసాయంకాలమువరకు గ్రామమంతయు దిరిగినను భుక్తికేమియు దొరకకలేదుగాని యీయన మరియొక సంగతి బాగుగా కనిపెట్టి పశ్చాత్తప్తుడయ్యెను. ఈయన తిరిగితిరిగి యలసి యొక యింటి యరుగుమీద గూర్చుండవలెనని అంచుమీద కాలువేసి యెక్కబోయెను. ఎక్కగానే యాపెల్లు విరిగిపడిపోయెను. ఈయనమరికొంచెము దూరమున గూర్చుండి యావిరిగిన చోటు జూడగా, ఒకచీమలపుట్ట కనపడెను. అప్పుడొక్కొక్కచీమయొక్క ముక్కున నొక్కొక్క గింజయును నిలువజేసి యుంచబడిన నానాజాతుల ధాన్యములను జూచి, చీమలబుద్ధికి మెచ్చుచు ఉదయమున నాయుడుచెప్పిన వాక్యములు తలచుకొని తన ప్రవర్తన బాగులేదని తెలిసి వివేకము తెచ్చుకొని, ఈరోజున కూలిపనియైనను జేసి సంపార్జించెదనని నిశ్చయించి మరల లేచి బయలుదేరిపోవుచుండగా, గొప్ప ప్రాకారమును, ద్వారములో జేరిడీవలె నొకమేడయు, ఆమేడయం దొకభాగమున పెద్ద చావిడియు గనపడెను. లోనికనేకులు కూలీలు వచ్చుచు పోవుచుండిరి. వారితో గలిసి పని చేయుదమూ అని యూహించి కొంచెములోనికి బోయెనుగాని వారిభాష రాక పోవుటచే అక్కడ నిలువబడి విచారించుచుండగా, ఆచావిడితో జేరిన యొకగదిలో నుండి "శాస్త్రిలుగారు భోజనము చేసినారా" అని యొకధ్వని వినవచ్చి యాగది సమీపమునకు బోయి చూడగా నాటియుదయము తాను జూచిన నాయుడుగారే అక్కడగూర్చుండి వ్రాసికొనుచుండిరి. అప్పుడు.

రా- శా— నాయనా నాకుబుద్ధివచ్చినది. మనుష్యునికి నిర్వ్యాపారత్వము వల్ల అనేకబాధలు సంభవిస్తవి. ఇంతటినుంచి యేదో వ్యాపారముతప్పక చేసు కుంటాను. నిన్నా నేడూ రెండురోజులు పస్తుండేనేగాని బోధపడ్డదిగాదు. గనుక మీవద్దకూలివాళ్ళనేకులుపనిచేస్తూవున్నారు. వాళ్ళతో నాకుగూడాకూలిపనివెయ్యండి.

రా- నా— సంతోషమయినది. యిప్పుడు త్రోవకు వచ్చినారు. రండి. కూర్చోండి. యీరోజుకు సాయంత్రమయినది రేపుచూతాము. కాని యిప్పుడీసామాను పుచ్చుకొని వంటచేసుకోండి. అదుగో మానాఖరిస్తున్నాడు.

రా- శా— అందుకు తగినపని నాచేత చేయించుకొనకుండాయిస్తే నేను పుచ్చుకోను.

రా- నా— (సంతోషములో) ఇప్పుడు పుచ్చుకోండి. భోజనమయిన తరువాత పనిచెప్తాను. లెండి వంటచెయ్యండి.

అంతట రామమూర్తి శాస్త్రులుగారు సమ్మతించి యట్లుచేసిరి. భోజనము లయినతరువాత రామస్వామి నాయఁడుగారును రామమూర్తిశాస్త్రులుగారును ఒకతగిన తావునఁగూర్చుండి యుండగా.—

రా- శా— నాయఁడుగారూ. ఏదీ. యీరోజున మీయన్నము తిన్నందుకు నాచేత నేమిపని చేయించుకొందురో చెప్పండి. చేసివేసినతరువాతగాని నాకు మనస్సు మనస్సులాగుండదు.

రా- శా— అలాగేచూతాం. దానికేమిగాని మీవంటి పండితులతో సంభాషించునపుడు దూరాక పనికిమాలినమాటలతో ప్రొద్దుపుచ్చరాదు. అనుచుండగా నింతలో ప్రక్కదొడ్డిలో నొకజనసమూహముధ్వని వినవచ్చెను. శాస్త్రులుగా రదియేమని యడుగుచుండ నొకదూతవచ్చి నాయఁడుగారితో నిట్లనిరి. „అయ్యా భికారీలందరును భోజనములుచేసి వచ్చుచున్నారు. తమరు మామూలుతనిఖీ చేయవచ్చును" అంతట నాయఁడుగారు లేచి భికారులవద్దకు పోవుచుండగా శాస్త్రులు గారును వెంటఁజూడబోయిరి. నాయఁడుగారు ప్రతిగుడ్డివానిని కుంటివానిని రోగిని వికలాంగులు మొదలగువారి నందరిని బిలిచి నీవు కడుపునిండ తిన్నావాయని పరీక్షించుటయే గాక గుడ్డలేక బాధపడుచుండువారి పేర్లు వ్రాసికొనుచుండిరి. శాస్త్రులుగారు „ఎందుకు వాళ్ళపేర్లు వ్రాస్తున్నార"ని యడుగగా „వీళ్ళకు రేపు గుడ్డలు తెప్పించి యివ్వవలయు"నని చెప్పి, యొకనౌఖరును బిలిచి „యీరోజున భికారులందరు తృప్తులైనారు. అవంటవానికి మామూలుకూలి యిచ్చివేయవచ్చును"అనిచెప్పెను. శాస్త్రులుగారిది యంతయుజూచి యాశ్చర్యపడుచుండి యిట్లనిరి.

రా- శా— నాయఁడుగారూ. రోజూ వీళ్ళందరూ యిలా తినవలసినవాళ్ళేనాండి?

రా- నా— అవునండి. పాపము. వాళ్ళనుచూస్తే జాలివేస్తుంది.

రా- శా— రోజూరోజూ యింత పరిశీలనచేస్తారుగదా. ఆహాహా. యేమి దాతలండీమీరు. నిజంచేత బీదలంటే వీళ్ళే. అయ్యామీకాక అపకారం చేసినాను. ప్రొద్దుట నా ఆకలిబాధకొద్దీ వివేకంచెడి మిమ్ములిని మహానిందించినాను. క్షమించవలెనుసుమండీ.

రా- నా— ఫర్వాలేదు. రండి కూర్చోండి.

రా- శా— అయ్యా మరినాచేత యేదీపనిచేయించుకోరా. మీపనికొంతచేయనిదీ విడువనుసుమండీ.

352 (సశేషము.) ఖండవిల్లి-రామచంద్రుఁడు.

ధర్మవతీవిలాసము. (౩౫౭-పుట శేషము.)

రా- నా— స్వామీ! మీరుచేసినపనికి నేనేమి యివ్వగలను? మీరు నా కోరిక ప్రకారముగా చేసిన సీసపద్యమునకు ఈ రు ౫౦లు పుచ్చుకొండు.

రా- శా— అలాగా. అయితేనే పుచ్చుకోను. కవితాకన్య నమ్ముకొంచానా. వద్దు. వద్దు.

రా- నా— అయ్యా అప్పుడేమరచినారా. రేపటినుంచి మరినేమివృత్తి చేయగలరు? ఈరోజుల్లాతిరిగినా మీకు వృత్తి దొరికించికాదే. చిన్నప్పటినుంచీ యేవ్యాపారమున్న ఎరుగకపోవడముచేతగదా మీకీవృత్తి సంభవమయినది. గనుక పుచ్చుకొండి. తప్పదు.

రామమూర్తిశాస్త్రీగారు రెట్టకేలకు సమ్మతించిపుచ్చుకొనిరి. ఆహా! అట్టియాపత్కాలమున విద్యయెంతయుపయోగించినది! విద్యాధనమువంటిధనమేది? ఈయనగారి భూములు, ఇల్లు, ధనముపోయినను విద్యాధనము పోయినదికాదే. అట్లుచెడునా?

రా- నా— అయ్యా మరియొక మనవి. తమరు కాశీయాత్రకు పోవుచున్నారు.

రా- శా— అవును. మీయుద్దేశము తెలిసినది. కాశీలోనే భగవంతుడున్నాడా మరియెక్కడనులేడా అందురు. అవును నిజమే. అంతట నిండియున్నాడని నేనెరుగుదును. అయినను దేశములుతిరిగి చూచినయెడల కొంతజ్ఞానము వృద్ధిపొందదా.

రా- నా— అదే నాఅభిప్రాయమున్న. నేను కాశీవెళ్ళినాను. మన దేశస్థులు "కాశీకాశీ" అని పలవరించినట్లే, ఆదేశస్థులు "సేతుబంధ్ రామ్‌నాధ్" అని పలవరిస్తారు. ఇది అంతయు చూడగా మనపూర్వులు దేశసంచారమువల్ల చాలా ధర్మములు తెలుస్తవని యీ యాత్రలు కల్పించినట్లు నేనూహిస్తాను. మీరేమంటారు.

రా- శా— ఇదంతానిజము. ఇందుకు దాఖలానేనే. ఏమిటో నాకీరోజున పాటుపడుటయొక్క లాభము బాగా తెలిసింది. దైవభక్తిలోకూడా ముఖ్యాంశములు బోధపడ్డవి. ఇంకా దేశాటనముచేసి ధర్మములు గ్రహింతును. నాకు రేపుదయమున సెలవిప్పించివేయవలసినది.

ఇట్లు కొంతరాత్రివరకు సంభాషించుకొని తరువాత నాయుడుగారు లోపలికి వెళ్ళిపోయిరి. తెల్లవారిన తరువాత శాస్త్రులుగారు దేశసంచారమునకు బోయిరి.

పంద్రెండవ ప్రకరణము.

ఆట్లు, సుబ్బారాయనియొక్కయు కోకిలాంబయొక్కయు సంగతి కొంత చెప్పవలసి యున్నదిగదా. ఆనాటియుదయమున వీరిద్దరును శాస్త్రిలుగారిని విడిచి బయలుదేరి వెనుకటి దినమున తాము బసచేసిన గ్రామము చేరి, అక్కడివారు "ఏమి మీతోనాక ముసలాయన యుండవలెను ఆయనయేమయిరి" అని యడుగగా మాటలర్థము గాకపోయినను భావముమాత్రము గ్రహించియు తమకాభాష రాక యుండుటచే తెలియనట్టు నటించి, యింతటినుండి యూరూరని క్లే యడుగుదురని ప్రక్కతోవబట్టి సుబ్బారాయని చౌర్యవృత్తియే తమజీవనోపాధిగా నూరూర దిరుగుచుండిరి. ఆయా సమయములయందు సుబ్బారాయుడు దెబ్బలుతినుటయు తిట్లు తినుటయు రెండేసి మూడేసి రోజులు ఖైదు చేయబడుటయు లక్ష్యముచేయకయే క్రమక్రమమున కొంతకాలమునకు శ్రీకాకుళముదాటి తెలుగుదేశమునందు ప్రవేశించి పోయిపోయి పాలకొండయను గ్రామమునందు బ్రవేశించి యక్కడ కొంతకాలము నివసింప నిశ్చయించి యొక కంసాలవాని పొరుగున నొక యింటియందు దిగిరి. ఆకంసాలి కుమారుడు సుబ్బారాయునికి స్నేహితుడయ్యెను. ఈయిద్దరును ఆగ్రామమునందు నేక దొంగతనములు చేయుచు ధనము తెచ్చి యిద్దరును పంచుకొనుచుండిరి. సుబ్బారాయుడు తనవంతు ధనముతెచ్చి తల్లిచేతి కిచ్చుచుండెను. ఆమె యొకమూల లోతుగా పాతిపెట్టుచుండెను. ఇట్లు కొంతకాలమయిన తరువాత నీయిద్దరు దొంగలును రాజుగారి నగరునందే చౌర్యమునకు జొచ్చిరి. చెరువు నిండక కలుగొట్టదుగదా. ఆరోజున రాజుగారు పండుకొనిన యింటికే కన్నము త్రవ్వి యందు బ్రవేశించిరి. రాజుగారు మెలకువతో వీరిద్దరినిబట్టి మరునాడు విచారణ చేసి యావజ్జీవము చెరసాలయందుంచుటకు తీర్మానించిరి. ఇకను కోకిలాంబ రోదనమునకు హద్దులేదు. హా దైవమా యీచిన్నపాపని బుద్ధులు పాపమని యెంచక మహారాజువంటి యీనాపురుషు నేలవిడిచి వచ్చితిని! నాయవివేకమే నన్ను తిన్నది. చిన్ననాటనుండియు నీదుడుగీడుతనములు చేయుచు తోటకూర మొదలగు చిన్న వస్తువులు తెచ్చిననాడే నిన్ను మరల్పక పోతినిగదా. "తోటకూరనాడే యేడువనైతివిరా కొడుకా" అని నేను యేడువవలసి వచ్చినది. ఇక నాకేమిదిక్కు. అని యనేకవిధముల పలువరించుచు, ఛీ యీగ్రామమునందిక నుండబాలనని బయలుదేర నిశ్చయించుకొని యారాత్రి తన పాతుత్రవ్వి చూచెను. ధనము కానబడ లేదుగాని యాపొరుగు కంసాలవాని యింటికిని, ఈపాతుకును నడుమ గోడయే హద్దుగనుక

పొరుగింటిలోనుండి యీపాతలోని కాక సారంగము త్రవ్వబడి మరల మట్టితో పూడ్చబడి యుండుటచూచి అయ్యో యీపని యీకంసాలవాని దెబ్బయని యూహించి “దొంగలతల్లి కేడువభయమ”న్నట్లు మారుమాటాడక దుఃఖముమాత్ర మతిశయమగుచుండ లోలోపలనే వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు నాగ్రహమువదలి తనపొట్ట పోసికొనుటకు తగిన యుపాయము గానక తుదకు వంటలక్కయై వారికి వీరికి వండిపెట్టి కాలయాపనము చేయుచు నూరూర దిరుగుచుండెను. ఆహా వీరికందరికిని ఎంత గొప్ప యాపదలు ఘటిల్లినవి. ఇక్కడ కోకిలాంబయు నక్కడ సుబ్బారాయుడును అక్కడ రామమూర్తి శాస్త్రులుగారును తమయవివేకములవలన కలిగిన కీడిదిగదా యని దుఃఖింపనిరోజులేదు. అక్కడ ధర్మవతి తన యత్తమామల యెడలను భర్తయెడల నతిభక్తి జేయుచు వారివలన మన్ననలబడయుచు మిక్కిలి సౌఖ్యము లనుభవించుచుండెనుగాని ఆసౌఖ్యములు అసౌఖ్యములుగానే యామెకు కనబడుచుండెను. పాపము చిన్నతనములోనే యత్తవారింటికి శ్రావణమాసము నోముకై వచ్చిన పిల్ల తనతల్లిదండ్రులు దేశాంతర గతులైరియనువార్తతప్ప ఇతరమగు నెట్టివర్తమానమును లేనందునను తనకు ఆతరువాత జరుపవలసిన ముద్దు ముచ్చటలత్తవారి యింటనే జరుగుటకును మనస్సునందే విచారించుచుండును. తోడి యిరుగు పొరుగుల కోడండ్రు పండుగుపర్వములకు పుట్టినింటికి బోవుటయు వారిచ్చిన యరణములు గొని తెచ్చుటయు జూచినప్పుడెల్ల తనవారిని దలచి యెంతయు వంతనొందుచుండెను. ఎప్పుడైన తన యత్త “అమ్మాయీ నట్టిల్లు తుడిచితివా” అనినప్పుడు పుట్టిల్లు జ్ఞాపకమువచ్చి గుండెలు జల్లుమన కన్నులనిండ నీళ్ళు గిరగిర త్రిప్పుచుండును. ఇట్లు ధర్మవతియేకాదు. ఆప్రసంగము వచ్చినప్పుడెల్ల ఆయింటివారందరును విచారమును పొందుచునేయుందురు. ధర్మవతి యింత విచారములోనున్నను తనదుఃఖము కొంచెము పైకి దెలిసినయెడల తన కాంతుని మనమున కొంత చింతనాటునని లోలోపలనే కృశించుచుండెను. భీమారావు ఈసంగతి కొంచెమెత్తినను ధర్మవతి యామాట మాటుపరచి మరియొకసంగతి జెప్పుచుండును. ఇట్లీమె కడుపులో పొంగి పొరలుచున్న దుఃఖము నెంతయాపినను ముఖవర్చస్సువలన దెలియక యుండదుగదా. భీమారావీసంగతి యెరిగియే యున్నాడుగాన తనభార్యతో.

భీ— ఎందు కేడ్చుచున్నావు. నీకన్నుల కాటుక చెదరియున్నది. పైకొంగున కాటుక మరకలు గానవచ్చుచున్నవి.

ధ— (లేనినవ్వునవ్వి) ఏమీలేదు.

భీ— (మిక్కిలిజాలిపడి) అవును పాపము మీవాళ్ళమీద బెంగ పెట్టుకున్నావు

కాబోలును.

ధ— (దుఃఖము పట్టలేక వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు) కాదు.—కాదు.

భీ— (దగ్గరకు చిలిచి యోదార్చి) ఎందుకేడుస్తావు నిజంచెప్పు. భయము లేదు. మీవాళ్ళకోసమేనా.

ధ— అవును.

భీ— ఇది యెంతపని? మీవాళ్ళందరు కాశీలోనుంటారు. రేపటి రోజుననే మనమిద్దరమూ బయలుదేరుదాము.

ధ— అమ్మయ్యో. వద్దు. మీరు చిన్నతనమునుంచీ కష్టము లెరుగరు. ఈసుకుమారమయిన మీశరీరము ప్రయాణాయాసముల కోర్వదు. ఏనాఁ డెప్పటికైనా ప్రాప్తమున్నయెడల మావాళ్ళువాళ్ళంతట వాళ్ళే వస్తారు.

భీ— అలాక్కాదు. ఈసంగతి విషయమై నాతో మరియేమీ చెప్పకు. అనివెంటనేలేచి భీమారావు తనతండ్రిగారివద్దకు బోయి యిట్లనియెను.

భీ— నాన్నగారూ నాదొక్కమనవి యున్నది. మీకోడలు నావిషయమై చేసిన యుపకారము మీరున్న యెరుగుదురుగదా. ఇప్పుడుదాని పుట్టింటివాళ్ళ కబురు లేమీ తెలియకుండావున్నది. అందుచేత దాని విచారంచూస్తే నాకు గుండె చెరువై పోతూంది. చిన్నతనంలోనే నాఅబోరు దక్కించి కాపాడి యిప్పుడు నాబహిః ప్రాణంగావున్న యీచిన్నదాని మనస్సు తీర్చకపోయినయెడల నాజన్మ మెందుకు. గనుక నాకొకాలోచన తోస్తూంది. దీన్ని తీసుకుని కాశీకివెళుతాను. పాపము తల్లి దండ్రుల నొకమారు చూస్తుంది. ఇందుకుమీరు సమ్మతించవలెను.

మ— ఆచిన్నది యేమంటూంది. వెళదామంటుందా.

భీ— వద్దంటుంది. మరేమీఅనడానికి మొగమాటం.

మ— పోనీస్తూనాయనా. నిన్ను విడిచియుండలేనోయి.

భీ— అలాక్కాదు. మీరీకొలవివ్వకపోతిరా నామనస్సేమీ ఖులాసాగావుండదు.

మ— (చాలాదూరమాలోచించి యెట్టకేలకు) నాయనా మంచిది నీయిష్టం. మహాజాగ్రత. మహాజాగ్రత.

మరికొన్ని రోజులలో సల్లయ్యగారు తమ సొంత బండిని సొంత పాలికాపును సిద్ధముచేసి నూరురూపాయిలు జాగ్రతచేసి కుమారుని చేతి కిచ్చి తగిన బుద్ధులుచెప్పి ప్రయాణము చేసెను. ధర్మవతి యత్తమామలకు నమస్కరించి యత్త చెప్పిన బుద్ధులను చక్కగా విని పెనిమిటి యాజ్ఞా ప్రకారము బండిలో గూర్చుండెను. భీమారావు. తనతండ్రి యిచ్చిన రూపాయలలో

రు ౬౦ లును ధర్మవతి యొక్క నగలును పెద్ద కావడి పెట్టెయందుంచి మరి యొక చిన్నచేతిపెట్టెయందు ఖర్చుకై రు ౪౦ లనుంచి బండియందుంచుకొని తానును గూర్చుండి బయలుదేరెను. ఆబయలుదేరిన ముహూర్తము గొప్పసిద్ధాంతులచే నిర్ణయింపబడినది. త్రోవయందు లేశమైన నిబ్బంది పడకుండ శీఘ్రకాలములోనే యాత్రచేసికొని క్షేమముగావచ్చి తల్లిదండ్రులను గంగాస్నానము చేయించునని దైవజ్ఞశిరోమణులు వక్కాణించిరి. ముహూర్తబల మారాత్రియందే కనబడెను. వీరు తెల్లవారుసరికి శ్రీకాకుళము పోవలయునని తొలిరోజున నాలుగుగడియలప్రొద్దుండగానే బయలుదేరిరి. కొంతరాత్రిసరికి రామతీర్థములను క్షేత్రములో ప్రవేశించిరి. అప్పుడు భీమారావు తనభార్యతోగూడి యాబండిలో నుండియే కోవెలలో నున్న స్వామిని గూర్చి “తనచేయబోవు యాత్ర క్షేమముగా నెరవేర్చిన యెడల స్వామీ నీకు ఒకపాడిమొదవును కానుకగా నిచ్చి రు ౫౦లు భోగముచేయింతును' అని పెక్కు విధములఁ బ్రార్థించెను. మరికొంతరాత్రి కెంబెరుమాళ్వారి కోవెలగల యూరియందు బండి ప్రవేశింపగా, భీమారావిప్పటియట్ల ప్రార్థించుచు “మహాప్రభూ! దొంగల బాధలేకుండ జేసితివా నీకు గొప్పభోగము చేయింతు” నని యొప్పుకొనెను. మంచి నడిరేయి సమయమందాబండి బొప్పదాముదాటి రణస్థలము సమీపించ బోవుచుండగా నొక చిన్నయరణ్యమందు ఒక చిన్న కొండప్రక్కను బోవుచుండెను. అప్పటికి బండియందలి వారికి కొంచెము నిద్రసమయముగానుండెను. అట్టిసమయమున ‘కూ’ అని కీచుగొంతుతో నొకధ్వని వినవచ్చెను. అదియెవ్వరును వినలేరుగాని యల్పనిద్రయందున్న ధర్మవతి మాత్రమువిని తెలివి తెచ్చుకొని యిదియేమిటో గదాయని విచారించుచుండగా మరియొక ప్రక్కనుండి మునుపటివలెనే మరియొకకేక వినవచ్చెను. ధర్మవతి కొంచెము భయపడెనుగాని భీమారావును లేపుట కూహించుచుండగా కొందరు నల్లని మనుష్యులు గోచిపాతలు గట్టి దుడ్లు చంకబెట్టి బండిని జుట్టివచ్చుచున్నట్లు కొంచెము కనిపెట్టి తనభర్తను మెల్లన తట్టిలేపెను. ఆయన లేచునంతలో “నాయనో”యని యొక్కమొత్తుబెట్టి బండివాడు క్రిందబడెను. భీమారావును భార్యయు క్రిందకుదిగి కేకలువేయుసరికి పాపము భీమారావు వీపుమీద నొక దుడ్డు దెబ్బ తగిలెను. ధర్మవతి మొత్తుకొనుచు “అన్నలారా చెల్లెలికి పతిభిక్ష పెట్టండి. అదుగో బండిలోనున్న సమస్తము పుచ్చుకొండి. నాప్రాణములుమాత్ర ముంచి తక్కిన సొమ్మంతా పుచ్చుకొండి” అని యేడ్చుచున్నంతలో “పట్టుకో పట్టుకో” అని పెద్దధ్వని యిద్దరు ముగ్గురు కేకలు వేసినట్టు వినవచ్చెను. అది వినగానే దొంగలు ఒక్కొక్కడొక్కొక్క త్రోవను పారిపోయిరి. ముందువైపునుండి మూడుబండ్లును

౧౨ గురు మంది దార్ఢ్యముగల బ్రాహ్మణులును ముగ్గురుబండ్లవాండ్రును వచ్చి ప్రవేశించిరి. అప్పుడు భీమారావుకును ధర్మవతికిని ప్రాణములుగూటబడెను. భీమారావు తన బండివాడు చచ్చిపోయెనని యెంచి వద్దకుబోయి తడవిచూడగా శ్వాసము విడుచుచుండుటచేత బ్రతికి యున్నాడనియెంచి మెల్లగదీయించి వానిని బండిలో వేయించెను. బండియందుజూడగా పెద్దపెట్టె లేదు. పెట్టెపోయినందుకు విచారించలేదుగాని బండివానివిషయమయి యుద్ధమును విచారించిరి. అప్పుడు దైవికముగా సహాయముపడినవారిలో నొకడు ముందునిలచి యిట్లనియె- "అబ్బాయీ నీవు నన్నెఱుగవుగాని నేను మీనాయనగారి నెఱుగుదును. ఈదిన్నది మాకందరకును ప్రేమాస్పదమయిన చెల్లెలుసుమా.

భీ— అయ్యా నేనెప్పుడును మీదర్శనము చేయలేదు.

బ్రా— మేమందరము మీమామగారి శిష్యులము. మాలోకొందరిది శ్రీకాకుళము. కొందరిది లక్ష్మీనరసుపేట. కొందరిది కవిటిఅగ్రహారము. విజయనగరం వెళుతున్నాం.

భీ— కొద్దిరోజులలో మహారాజులుంగారు విద్వత్సభ చేయిస్తారట. అందుకేనా వెళుతున్నారు.

బ్రా— అవును తప్పితే ఆశకాదానాయనా. అందులోనూ విద్వాంసులకు ఈసంస్థానములో దొరికినట్టు రెండవచోట బహుమానములు దొరకవుసుమా.

భీ— అవును. అయితే సభజరుగు రోజు యింకా నాలుగురోజు లుండే. అప్పుడే వెళుతున్నారేమి.

బ్రా— ఆకారణమే నేను చెప్పబోతున్నాను. ఈమధ్యను (దగ్గరనున్న మరియొక బ్రాహ్మణునిజూపి) ఈయన విజయనగరం వెళ్ళినారు. మేము యెప్పుడువెళ్ళినా యీపిల్ల క్షేమసమాచారములు కనుక్కుంటునే వుంటాంగదా. మీరుభయులు ఈరాత్రి బయలుదేరి కాశీవెళతారని యీయన చెప్పినారు. అందుచేత యీమె నొకమారు చూసి మీక్షేమసమాచారములు కనుక్కుందామని నాలుగు రోజులుండగానే వస్తూవున్నాం. అయితే యీరోజు వుదయముసరికే విజయనగరం చేరవలసింది. శ్రీకాకుళంలో కొంచెం పనితొందరలచేత ఆలస్యం అయిపోయింది. "యీరాత్రివారు అక్కడ బయలుదేరుతారు. మనం వెళ్ళేసరికి వారువెళ్ళేపోతారు. యీ నాలుగు రోజులు పోయినతరువాత వెళదాం" అని మావాడన్నాడునుమండీ. అయితే నేనొక ఆలోచన చేశాను.— "వీరు ఒక్కబండితో రాత్రి బయలుదేరుతారు. యీ స్థలం మహాదొంగస్థలం లెండి, అందుచేత ఒకవేళ వారికి యీయిబ్బంది వచ్చినట్ట

యితే మనం సహాయులం అవుతామేమో” అనుకొని నోట్లో తేనెవున్నట్టు పైకి పీరితో అన్నాను సుమండీ. అన్నందుకల్లా అలాగే సంభవించింది. మాబళ్లు వస్తా వుంటే “కూ”అని రెండుమూడుమాట్లు ధ్వని వినిపించింది. అది యిలాగు వొంటి బండీనడవడం జూసి దొంగలైన కొండవాళ్లు వాళవాళ్లని వాకళ్ళు పిలుచుకోవడమే. ఆకూతవిని నేను మీుబండేవస్తూంది అని వూహించినాను.ఎంతవేగిరం నడిపించినా కలుసుకోలేక పోయినాం. మరికొంచెం ముందుగావస్తే.

భీ— అలాగంటారేమి. మీరురాబట్టి మాప్రాణములు దక్కినవి. సొమ్ముకై నాకు విచారంలేదు. అయ్యా పాపం యీబండివాడు బ్రతుకునా.

బండివాడు— (బండిలోనుండి) నాకు బయ్యెంలేదయ్యా.

భీ— కానీ పీడబ్రతికినాడు. యిదొకటి అదృష్టమే. రామతీర్థాల రాములవారీసహాయం చేసినారు.

బ్రా— అబ్బాయీ తెల్లవారగట్లయింది మీరు యీరోజు రణస్థలంలో బస చెయ్యండి. మేము రామతీర్థాలకంటె యెక్కువ వెళ్ళలేము. ఇంతకూ మిమ్మల్ని చూసినాము. సంతోషమయినది.

అని యిట్లు కొంతదడవు మాటలాడుకొని యెవరి త్రోవను వారు పోయిరి. భీమారావు ధర్మవతియు మరునాడు రణస్థలములో ప్రవేశించిరి.

పదుమూడవ ప్రకరణము.

అక్కడ వంటలును భోజనములు నయినతరువాత.

భీ— (భార్యను జూచి) నీ నగలన్ని నాబట్టలన్ని పోయినవి. రు ౬౦ లు పోయినవి. ఇకనున్నవి రు ౪౦ లు. యివి మనకు చాలవు కాబోలును.

ధ— మనము కొంచెము జాగ్రతగా ఖర్చులుచేస్తూవుండాలి.

భీ— అయినా రాత్రి మనకు త్రోవలో కనబడ్డబ్రాహ్మణులతో చెప్పినాను. ఆకబురుమీద మానాన్నగారు మనకై తు పాపయ్యద్వారా యెన్నైనా రూపాయలు పంపుతాడు. చూసుకో మనంబరంపురం యీమధ్యనుండగానే రూపాయలందుతాయి.

ధ— అయినా నేనొక్క ఆలోచన చెపుతాను. వినండి. యీవున్న రూపాయలు మొలజాలెలోవేసి మీనడుముకు కట్టుకొండి. రాత్రిలాగే యేదేనిఅల్లరవచ్చినాగాని యివి దక్కుతాయి.

భీ— మాబాగా చెప్పినావు. అవును. నిజమే (అని యొక మొలజాలె కొని

వచ్చి యుండు రూపాయలెక్కించి భార్యకు జూపి) నిద్రలో నాకంటె నీకు గాలికలావు. రాత్రికూడా నీవే లేపినావు. గనుక యిదినీ నడుమకే కట్టుకొనుము. (అని యిట్లు చేయించెను.) ఆనాటి సాయంకాలమునకు శ్రీకాకుళము జేరిరి. మరునాడు వంశధారా నదిని దాటవలసియున్నది. అక్కడ మిక్కిలి యాలస్యమగునని యక్కడకు పిక్కి నప్పటికి తెల్లవారునట్లు అంతరాత్రియుండగా బయలుదేరిరి. ఆనది రెండొడ్లును మోసి పూర్ణముగా ప్రవహించుచుండెను. కొందరు జాలరులొక కుండతెప్పకట్టి అందుమూలముగా బాటసారులను నదిదాటించుచు వారివలన మనుష్యునికొక్కొక్కనికొక్కొక్క పైకలును, బండికి రు ౦ । ౦ యును పుచ్చుకొనుచుండిరి. ఆతెప్పవానితో భీమారావు మాటలాడుకొని "మాబండికి రు ౦ । =౦ యిచ్చెదనుగాని మమ్మును జాగ్రతగా తీసుకొని వెళ్ళుడ"ని వేడెను. బండియెడ్లను విప్పి బండివాడు తానును ఎడ్లును అవతలి యొడ్డు చేరుటకు ఏటిలోదిగి యీదుచుండిరి. బండిచక్రములూడ్చి కుంభప్లవమున నుంచిరి. వానిపైని ఆబండియుంచిరి. ఆబండిలోనే ధర్మవతి గూర్చుండెను. భీమారావు తెప్పపైని నిలువబడి బండిగూడొకచేతితో బట్టుకొని వేడుక చూచుచుండెను. "జే జగన్నాధ్" అని పెద్దకేకలు వేయుచు పడవనడుపుట కారంభించిరి. దైవగతి యెట్టిదోకాని పడవకొంచెము నడుచునంతలోనే ప్రవాహము ఎక్కువ యగుటకు తోడు గాలి కొంచెమారంభమయ్యెను. అదిచూచి భీమారావు భయపడజొచ్చెను. పడవకొంచెము దిగువవైపు త్రోవబట్టెను. గాలి రెట్టింపజొచ్చెను. జాలరులు ముందు సుడి ఉంది సుడిసుడియని కేకలువేయుచు పడవను జాగ్రతగా తప్పించుచుండిరి. అక్కడికిని ఒకడు నీటిలోబడి యీదుచు పడవనులాగుచుండెను. గాలి అతి భయంకరమయ్యెను. పడవకు వేగమెక్కువైనకొలదిని గిరగిర తిరుగనారంభించెను. జాలరులు "పోయె పోయె" అని కేకలువేయుచు తాము సాధ్యమయినన్ని పాట్లు పడుచుండిరి. పాపముభీమారావు ధర్మవతియు మిక్కిలి బెంగపెట్టుకొనుటకుతోడు తెప్పఅడుగునుండి గుభీమని యొకధ్వని వినవచ్చెను. కుండలుసగము పగిలిపోయినవి. అంతతో ఆతెప్ప బండితోగూడ తిరుగబడెను. జాలరులు హాహారావములతో నందరు నీదుచు తెప్పను తప్పించజూచిరిగాని కుండలుపగిలివట్టి పెంకులును వెదురుబద్దలకట్లతోగూడనొకవైపును బండిచక్రములురెండు రెండువైపులును బండియొకవైపును గొట్టుకొని పోవుచుండెను. జాలరు లెన్నియత్నములు చేసియు నీయుపద్రవము తప్పింపజాలమైతిమిగదా యని యేడ్చుచు పాపమామునిగిపోయిన మనుష్యులీసుడిలో గొట్టుకొనుచుందురని వెదుకనారంభించిరిగాని వారిప్రయత్నము వ్యర్థమయ్యెనుగాని యొకగొప్పవృక్షము మాత్ర మందు కొట్టుకొనుచు క్రిందుమీదు పడుచు కొట్టుకొని పోవుచుండెను.

ధర్మవతీవిలాసము. (౩౪౬-పుట శేషము.)

అదిచూచి యాజాలరులు "ఈచెట్టే కొంపదీసినది. తెప్ప అడుగున యిది తగులుటచేతనే కుండలుపగిలిపోయినవి" అని విచారించుచు తమప్రాణములు దక్కించుకొని యొడ్డుచేరిరి. బండివాడిదియంతయు జూచుచున్నాడుగాని తానుజేయు నుపాయము లేకపోవుటచే యెడ్లనుమాత్రము దోలుకొని రెండవయొడ్డుజేరి, నెత్తినోరు గొట్టుకొని యేడ్చుచు నక్కడనొకగ్రామమునందారెడ్లనుగట్టియుంచి తానా యేటియొడ్డుకు కొంతమట్టుకు వెదకి శవములనైన గానక విసిగి తుదకు మరియేమిచేయగలనని దుఃఖించుచు మరునాడా యెడ్లను దీసికొని బయలుదేరి స్వగ్రామముజేరి యీ ఘోరవర్తమానము మల్లయ్యగారితో జెప్పెను. ఇంటియందున్న వారందరు గొల్లున నేడ్చిరి. మల్లయ్యగారు తన కుమారునికిని కోడలికి నుత్తరక్రియలుగూడ నెరవేర్చిరి.

అట్లు భీమారావు నదియందు గొట్టుకొనిపోవుచు దైవవశమున కొంతదూరము పోగా నక్కడ నదియొక్క యుత్తరపుతీరముననున్న యొకడొంకకు తగులుకొని యారాత్రియంతయు నెల్లవారుదాక నట్లుండి మరునాడుదయమున మెల్లన కరచరణాదులల్లార్చి లేచి యిటునటుజూచి తనప్రాణనాయకినిదలచి యిట్లని విలపించెను. హా దైవమా! యెంతకష్టము తెచ్చిపెట్టితివి. నాబహిఃప్రాణము లేకున్న నాప్రాణములుమాత్ర ముండునా? అయ్యో! నావలెనదియు నెక్కడనైన చిక్కుకొనియుండును. అని యాయొడ్డంతయు వెదకివెదకి యొకచోట నొకశవమునుజూచెను. దానిపై చర్మము బొత్తిగా శిథిలమై మాంసము జంతువులచే భక్షింపబడి, కొన్ని నరములును అక్కడక్కడ కొంచెముమాంసమునుమాత్రముండెను. ఎముకల సంఘముమాత్ర మూడవలేదు. భీమారావు ఆకట్టెనుబట్టుకొని తనభార్యదేయని యూహించి "హా దైవమా నా మనోహరినిట్లుచేసి నన్నుమాత్రము విడిచితివి. ఎంత యధర్మము జేసితివి? (శవమును జూచుచు) హా ప్రాణనాయకీ! నీవులేని గడియ యుగమై తోచునుగదా. నీతోడిదే యీలోకము. ఇదిగో నీతోవచ్చెదనుజూడుము. నాకు సిద్ధముగానున్న మృత్యువునుండి తప్పించి నాప్రాణములనురక్షించిన నిన్నుజూచి చూచి యీయాపదయేటికొప్పగించి యింకను ప్రాణములతోనున్న నామొండితనానికేమందును. అనుచు గుండెగొట్టుకొనుచు మొత్తుకొనుచు పెద్దపెట్టున నేడ్చెను. ఇట్లు కొంత తడవునకు కొంచెము తెలివిదెచ్చుకొని యీయరణ్యరోదనముతో నేమికార్యమున్నదని దగ్గర యూరికిబోయి కొందరిసహాయమువల్ల నాశవమునకు దహనసంస్కారమాచరించి యక్కడనుండి బయలుదేరి నరసన్నపేట యను గ్రామముజేరి అక్కడ తనచేతి యుంగరమమ్మి యొక బ్రాహ్మణ గృహమునందు బ్రవేశించి తనభార్యకుత్తరక్రియలుచేసి మిక్కిలి విచారముచేత మతి యించుకపోక వైరాగియై మతిపోయినవానివలె నూరూరు దిరుగుచుండెను.

ధర్మవతియు నానదికి దక్షిణకూలమున నొక యిసుక మేటిపై జిక్కుకొని మూర్ఛ
చేరి మెల్లన కాలుచేతులాడించి యారాత్రియెల్ల నానాశ్రమలనొందుచు నట్లనివసిం
చెను. "దైవమా నిన్నింతో వేడుకొని వేసుకొని నీదయనొందిన నాకు నేగోరినపురుషుని
నాకు నీవే దయచేసి యిప్పుడు నీవేపుచ్చుకొంటివి. ఎప్పటికైన నాకామసుఖము గన
పడునా? అట్లు గనపడకున్న నాజన్మమేల." అని యనేకవిధముల విచారించుచు తెల్ల
వారినతరువాత లేచి తనవలె తనభర్తయు జీవించి యెక్కడనైననుండునాయని విచా
రించుచు నొక యుపాయమును పన్నెను. సమీపముననొక చాకలిరేవు గనపడగా నక్క
డకుబోయి యొక పొదచాటున డాగియుండి యీచాకలిదెప్పుడు వచ్చునాయని
చూచుచుండ నదృష్టముచేత చాకలిదే యొక పెద్దగుడ్డలమూట తలకెత్తుకొని చేత
నొకకుండలదొంతియుండిన చిక్కముజట్టి వెనుక దానికూతురొక యగ్గిపెంటిబట్టుకొని
వచ్చుచుండగా నేమో పెద్దగొంతుతో గొణగొణమాటలాడుచువచ్చి చాకిపొయ్యివద్ద
గుభీమని గుడ్డలమూట నెత్తివేసి నిలువబడెను.

ధ— (లేచివచ్చి) ఏవూరే చాకలీనీది.

చా— అమ్మా మాది కలింగపట్నం. మీరెవురమ్మా?

ధ— నేనెవర్తైతేనేంగాని నాకు ఒక ఉపకారంచేస్తావా నీకు మహాపుణ్యం
వుంటుంది.

చా— ఏంటిశెయ్యాలమ్మా సెప్పండి. తప్పకుండా శాస్తాను.

ధ— నావైపు చూశావా? నాక్కట్టుకోడానికి గుడ్డలేదు. నీకెక్కువలసినంత
సొమ్మిస్తానుగాని మొగవాళ్లు కట్టుకోడానికితగిన మంచిపంచె, వోణీమంచిది రెండం
గీలూ వొకతలపాగా చేతిరుమాలూ వుతకచేసినవి తెచ్చియిస్తావా?

చా— ఇస్తానుగాని యేటిస్తావు. పదికెడు రోపాయిలిస్తావా?

ధ— అలాగే యిస్తానుగాని ఎవరితోటీ చెప్పవుగదా—

చా— అమ్మయ్యో యెంమకు సెబుతానమ్మా—

ధ— ఈసంగతి ఎవ్వరికీ చెప్పనని నీచాకి బల్లపట్టుకోవమ్మా—

చా—(అట్లా చాపరాయిపట్టుకొని) ఓనారాయణమూర్తి! తండ్రీ యీమాట
యెవ్వాళ్లతోను సెప్పను—

ధ— అయితే తీసుకురా. నేనుచెప్పినబట్టలు- వేగిరం—

చాకలిది మంచిదేయని యింటికిబోయెను. అప్పుడు ధర్మవతి తన మొలనున్న
రూపాయలుతీసి చేతబట్టుకొని చాకలిది తెచ్చినబట్టలు పుచ్చుకొని యా రూపాయ
లలో చాకలిదానిని పదికెడు రూపాయిలుపుచ్చుకొమ్మనెను. అవి యట్లు తనపిడి

కెడు రూపాయలు పుచ్చుకొని మిక్కిలి సంతోషమును పొందెను. ధర్మవతి మిగిలిన అయిదురూపాయలును ముందువలెనే జాగ్రతచేసికొని, అబట్టలుకట్టుకొని పురుష రూపముతో బయలుదేరి యెక్కడనైన తనకాంతు డగుపడునాయని యూరూరు దిరుగుచుండెను. మూడువంతులు తనకాంతుడు జీవించియుండడను నపనమ్మకము చేతను జీవించియున్నను తనవద్ద లేకపోవుటచే తన యలంకారములు వ్యర్థములని యెంచియు ముక్కునందును చెవులందునున్నట్టి యాభరణములును చేతులయందలి గాజులు మొదలగునవియు కాళ్ళయందలి కడియములు మట్టియలు మొదలగునవియు మెడలోని కుత్తుగంటు మొదలగువస్తువులెల్ల తీసి జాగ్రతగాదాచెను. అయినను నిశ్చయముగా తనభర్త సంగతి తెలియనందున మంగళసూత్రము మాత్రముంచెను. ఇట్లు ధర్మవతి పురుషరూపములో నూరూరుదిరుగుచు నొకరోజున పాలకొండయను పురము జేరి సాయంతనము మెరుగుమెరుగు ప్రొద్దుండగా రాజమార్గమునబోవుచు నొకగొప్ప శృంగారమగు నిల్లుచూచెను. అయింటివీధిగుమ్మములో నొక స్త్రీ నిలువబడజూచి యామె బ్రాహ్మణస్త్రీయని యూహించి యాయింట బసచేయవలయునని యాగుమ్మమున కెదురుగా వీధిలోనిలిచి చూచుచుండెను. ఆయింటి యజమానురాలు గిరుక్కున తిరిగి లోపలికి వెళ్లిపోయెను. ధర్మవతి యింకను ఆలోచించుచు నిలిచియుండగా ఆదివిని లోపలినుండి యొకదాసివచ్చి "పంతులుగారూ లోపలికి దయసెయ్యమన్నారు" అనెను. అదివినిలోపలికివెళ్ళగా దాసీది తిన్నగా గదిలోనికి త్రోవజూపెను. గదిలో నొకకుర్చీ మీద గూర్చుండియుండగా మొదటజూచిన స్త్రీ వచ్చి పళ్ళెమునందు పండ్లును మొదలగునవియుంచి తెచ్చి యక్కడనున్న బల్లపైపెట్టి తాంబూలముచుట్టుచు "బహుకాలమునకు తమదర్శనం" అనెను.

ధర్మవతి అంతయుజూచి యది సానియని తెలిసికొనుటయేగాక, తనవంటి వాడొకడు దీనిస్నేహితుడున్నాడనియు నూహించి, తానట్టిస్థలమున బ్రవేశించినందుకుమనమున కొంచెముచింతించి, అయినదేమాయెనని ధైర్యమవలంబించి, "అవును" అనెను.

సా— అయినా నన్ను యీపాటి మరిచిపోయియుంటారు. (చిన్ననవ్వుతో) నాలాటివాళ్లె నెందరిని చూస్తుంటారో మీరు.

ధ— ఆఁ! ఎందుకు మరచిపోతాను. మరచిపోతే యిప్పుడు నీయింటికెందుకొస్తాను. నేనాలాగు మరవనుసుమా.

సా— మీకెల్లి! నేను మేళంవచ్చేసరికి మీరు బాల్యులు. అయినా నాతో పరిచయంమాత్రం చేశారు. నాకుకూడా అప్పటికి చిన్నతనమేనుమండీ. అయితే అప్పటినుండీ నేను "ఈయన యెప్పటికైనా పెద్దవాడయి నన్ననుగ్రహించునా. యీ

నాకోర్కె యెప్పటికి నెరవేరుతుంది?" అని అనేకవిధాల దైవాన్ని ప్రార్థిస్తూవుండగా యీనాటికి మీకు దయ నామీదకలిగింది.

ధ— (దానిమాటలవల్లనే అది యపోహపడ్డసంగతి స్పష్టముగా దెలిసికొని) అవును నేనుకూడా అలాగేయూహించి నీమీది మనస్సునిల్పలేకపోవడంచేత యీనాటికి నీయింటికి వెళిపోయివచ్చినాను.

సా— మీవూళ్లో వెంకటరావుపంతులుగారు బాగావున్నారా. కళింగపట్నం రెప్పుడు బయలుదేరినారు.

ధ— నేను బయలుదేరి నాలుగురోజులైనది. వెంకట్రావు బాగావున్నాడు.

సా— నాకేమైనా కబురులుచెప్పినారా (అని తాంబూలమందిచ్చెను.)

ధ— నేనాయనతో చెప్పివచ్చినాననుకున్నావా యేమిటి. నాటినుంచీ నీమీద మనస్సుతగిలియుండడంచేత నావాళ్లతోగూడా చెప్పకుండా దొంగతనంగా పారిపోయి వచ్చినాను. నేను వచ్చినానన్న సంగతి యెవరితోను చెప్పకుమా. మరివకసంగతి. (తిరిగి చూచి) యిక్కడ యెవరూ లేరుగదా. అదియెవరు మీతల్లికాబోలును. అవతలికి వెళ్ళమను. (అది వెళ్ళిపోయినతరువాత) ఇలారా (దగ్గరకురానిచ్చి, చెవిలో) నేను యిప్పుడు శక్తిపూజ చేస్తూవున్నాను. ఎందుకా, నీకోసమేసుమా. యీపూజ సాంతమయితే యీరాజుగారిదగ్గిర దివాన్గిరీ అవుతుంది. అప్పుడు నువ్వూ నేనూగూడి అతి ఖులాసాగావుండవచ్చును. యీసంగతి యెక్కడైనా బయలుపడితే నీకొంపమునిగిపోతుంది.

సా—అమ్మయ్యో! తెలియనిస్తానా. అయితేమీకు దివాన్గిరీ నిజంగాఅవుతుందా? అయితే నన్నేలాగ ఆదరిస్తారో చూతాం—

ధ— అయ్యో నువ్వునాబహిఃప్రాణమవు. నిన్నువిడుతునా. మరియొకసంగతి. నీవు నాకొకయిల్లు జాగ్రతచెయ్యవలెను. ఆయింటి పెరటిగోడలు మిక్కిలి యెత్తుగా నుండవలెను. ఆపెరటిలో మంచినీళ్లనుయ్యి యుండవలెను. పెరటిలో మరుగుదొడ్డి యుండవలెను. శక్తిపూజసంబంధమయిన కార్యములు పెరటిలోగాని యింట్లోగాని నేనుచేసినా రెండోవాళ్ళకు తెలియకుండావుండవలెను. వీధికొకసావిడివుండవలెను. వీధితలుపు ఒక్కటి లోపలగడియవేసితే యిల్లూ పెరడూ అంతాజాగ్రతపడిపోవలెను.

సా— ఓ అలాటియిల్లు మాపొరుగునేవుంది. దాని అద్దె యెంతైనా నేనే యిస్తాను. యీ దీక్షచేతేనా, తల పెంచుకున్నారు.

ధ— అవును. యిప్పుడు తాంబూలంకూడా వేసుకోను. రేపటికీయిల్లు తయారు అవుతుందా. యీరాత్రి యెలాగో ఒకలాగు మీసావిట్లోనే పడుకుంటాను. తెల్లవారేసరికి ఆయింట్లో ప్రవేశిస్తాను.

సా— అలాగే యిప్పుడే ఆయిల్లు మాట్లాడుతాను.

అని పైకివెళ్ళి యాయింటితాళము తెచ్చి నౌకరులచేతికిచ్చి యిల్లుబాగుచేయు డని నియమించెను.

సా— పంతులుగారూ. యీరాత్రి మీభోజనంమాట?

ధ— నేను దీక్షలో వున్నాను. రెండవఝాము భోజనం చెయ్యను. ప్రస్తుతము స్త్రీలనుముట్టను. నన్నుముట్టకు కొంతకాలముతాళు. మీసావిటిలో యీరోజుమాత్రం నాకు పక్క వేయించు.

అట్లు సావిడియందు పక్క వేయించుకొని ధర్మవతి పండుకొనెను. సాని యింటి లోనికిబోయి భోజనముచేసివచ్చి పంతులుగారివద్ద గూర్చుండెను.

ధ— నేను నీపేరుమాత్రం మరచిపోయినానుసుమా. క్షమించు.

సా— అయితేనేమి. నాపేరు ఇందువదన. అప్పుడు మిమ్మల్ని పెళ్లికొడుకు పెళ్లికొడుకు అనడమేకాని మీపేరు వాడుకలేదు. అందుచేత మీపేరు నేనెరుగను సుమండీ. క్షమించండి.

ధ— నాపేరు ధర్మారావు. యీగ్రామం విశేషాలు చెప్పమా.

సా— యీపట్నపు రాజుగారు మహామంచివారు. గాని వ్యవహారం అంతా దివానే చెయ్యడం. ఆయన చిత్తానికి కోపంవస్తే సరి యెంతమంచివాడినైనా బట్ట తీయించివేస్తాడు.

ధ— దివాను యెవరు. వారింటిపేరేమి?

సా— వారు మీపంతుళ్ళవారే. భమిడిపాటి గోపాలరావు పంతులుగారు. ఆయనకొమార్తె రాజుగారికొమార్తెకూడా మన యింటియెదురుగా వున్న కామ శాస్త్రులుగారింటికి చదువుకునేటందుకువస్తారు. రేపు మీరు చూడవచ్చును. ఆపిల్ల లిద్దరూకూడా మహాబాగుంటారండీ.

ధ— రాజుగారికెందరుపిల్లలు. దివానుకెందరుపిల్లలు.

సా— రాజుగారికొకకొమార్తె. ఆవెనుక చిన్నపిల్లవాడొకడు. దివానుగారికి వొక్కకుమార్తెమాత్రమే. పాపం ఆపిల్లతల్లి మహాయోగ్యురాలు. ఆవిడనుచూస్తే పెనిమిటికి కిట్టదు. యిప్పుడు రెండోపెళ్లిభార్యా వచ్చినతరువాత బొత్తిగా పెద్దభార్య మొగంచూడడం సహా మానివేశాడు.

ధ— ఆపిల్లనుచూస్తే తండ్రికిసమాధానమేనా.

సా— యేమిటో సాధారణం. సమాధానం లేనట్టే.

ధ— యిద్దరు భార్యలనేమని పెళ్ళాడుతారో మూర్ఖులు.

సా— యిద్దఱుభార్యలేమిటి. ఆయన చెరపనిసంసారిలేదు. సంసారులైగాని సానులంటే ఆయనకు సమాధానములేదు. రాజుగారు మంచిరసికులు. సానులనే గాని సంసార్లనుముట్టరు. ఆవేళ్ళకొన్నాళ్లే చూడరు.

ఈరీతిగా నిద్దఱు కొంతరాత్రివరకు మాటలాడుచుండిరి. గ్రామము వృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పి యాభోగముది సెలవుపుచ్చుకొని తనగదికిబోయెను. అట్టి స్త్రీలకు దెలియని గ్రామవృత్తాంతములుండవుగదా.

మఱునాఁడుదయమున సాని చూపించిన గృహమునందు ధర్మారావు అను కపటి ప్రవేశించి యది పంపించుచున్న సామానులతో వంటచేసికొని భోజనము చేయుచు కొంతకాలముండెను. రాజమంత్రులకొమార్తె లిద్దఱును తమ గురువుగారింటికి వచ్చుచు విద్యాభ్యాసము చేయుచుండుట కనిపెట్టుచుండెను. ఒకరోజున ధర్మారావు భోజనము చేసి కొంచెముసేపు పండుకొనిలేచి తనపీఠిసావిడియందు గూర్చుండియుండఁగా ముందున్న యింటిసావిడియందొక మధురస్వరముతో రుక్మిణీకళ్యాణమందలి పద్యములు వినవచ్చెను. అవి విని మిక్కిలి యానందమొంది చదువుచున్నది రాజకుమారి యని గ్రహించి యామె చదివివిడచినపద్యము తరువాత పద్యము మిక్కిలిరమ్యమగు కంఠస్వరముతో జదివెను. అదివిని రాజమంత్రిపుత్రికలు ఆశ్చర్యమునొంది అప్పుడు తమగురువుదగ్గఱ లేనందున నైనెవ్వ రెవరుచదివిరో యనుకొనుచు నిటునటు జూచుచుండిరి. ధర్మవతి యదిరెఱిఁగి మఱియొకపద్యము జదివెను. ఆపడుచులాపద్యమువిని మఱియక్కడ నిలువలేక తిన్నగా ధర్మవతివద్దకువచ్చి గూర్చుండిరి. ధర్మవతి యాకన్యలను బుజ్జగించి వారభ్యసించుచున్న విద్యయందు కొంతప్రసంగముచేసెను. ఆబోధలకు ఆకన్యలు మిక్కిలి సంతసించి యంతటినుండి ప్రతిదినమును ఆసమయమునందే వచ్చి కూర్చుండుచుండిరి. ఇట్లు ధర్మవతికిని ఆకన్యలకును అతిమైత్రి సంభవించెను. ఒకరోజున ఆపిల్లలిద్దఱు వచ్చుట కాటంకమయినయెడల ఎంతో విచారించుచు మఱునాడు వేగముగావచ్చి క్షమార్పణచేసికొందురు. ఇట్లు కొంతకాలము గడచెను. రాచకొమార్తెకు యౌవనము వచ్చుచుండుటజూచి యామెతల్లి కొమార్తెనుబిలిచి “అమ్మా యిక నీవభ్యంతరమందిరప్రవేశముగమ్ము. గురువుగారికి గురుదక్షిణయిమ్ము” అనిచెప్పెను. అందుకు రాచకొమార్తె తండ్రిగారియనుజ్ఞనుబొంది మఱునాఁడుదయమున గురువుగారికై యొక పళ్ళెరమున చీరె పంచెలచాపు మొదలగువస్త్రములుంచి యాచీరెపై రు గగ్గాలుంచి పట్టించుకొని వెనుక దివానుకూతురు వచ్చుచుండ నేతెంచి గురువుగారికి సమర్పించి, తనకు తనవారుచెప్పినసంగతినివేదించి, నమస్కరించి, యాయన చేయు నాశీర్వచనములకానందించి, ధర్మవతియింటికరుదెంచి, సావిడియందు గూర్చుండి పిలి

చెను. ధర్మవతి మైకివచ్చి కూర్చుండి యిట్లనెను.

ధ— ఇదేమి. యీరోజున నిట్టిసమయమందువచ్చినారు.

రా- కు- అయ్యా యేమనిచెప్పను. మా తలిదండ్రులు నన్నంతఃపురమందు ప్రవేశింపవద్దన్నారు. మాగురువుగారి గురుదక్షిణ యిపుడే సమర్పించినాను. ఇంతటి నుండి తమదర్శనము దొరకదని యెంతయు విచారించుచున్నాను. ఇందుకాలోచన యేమియు పాలుపోదు.

ధ— అయినచో నాకొకయుపాయము చెప్పెదనట్లుచేయుము (అనియొకయుపాయము సవిస్తరముగాజెప్పి మంత్రికుమారినిజూచి) నీవుచిన్నపిల్లవు. ఎక్కడనైన దెలియనిచ్చెదవుసుమా.

మం- కు- అమ్మయ్యా. యిలాటిమాటలు చెబ్తానా.

రా- కు- అయ్యా యీపిల్ల నాప్రాణసమాన- మీయెడల నే నెంతటి భక్తిగల దాననో అంతకంటె యెక్కువభక్తి యీమెకుగలదు. చిన్నపిల్లయైనను మంచి బుద్ధిమంతురాలు. ఈరహస్యము బయలుచేయదు.

ఇట్లు ముగ్గురునుకూడ బలుకుకొని సంతోషించుచు లేచి యెవరియిండ్లకు వారు చనిరి. ధర్మారాయుడుగారి శక్తిపూజ యొకనాటికొకనాడు వృద్ధియగుచుండెను. రోజును రెండణ్ణలకుంకుమయు పావుసేరుగుగ్గులమును నాలుగైదుతులముల కర్పూరము మొదలగునవియు వ్యయపడుచుండెను. ఎప్పుడు చూచినను ఉదయమును సాయంకాలము నాయింటిలోనుండి గుప్పున గుగ్గులధూమవాసనలు వచ్చుచుండు. ఆయా వేళలయందు జేగంట ఆడంబరముగా మ్రోగుచుండును. ధర్మారాయుడుగారు పైకివచ్చినప్పుడు ముఖమందలి పెద్దబత్తిగానుండు రక్తచందనపు రేఖలును భ్రూమధ్యమున పెద్ద కుంకుమబొట్టునుజూచి లోకులందరు నీయన యెంతగొప్పవాడోయని మంత్రించిన భస్మముతీసికొని వెళ్లువారును, శక్తిపూజచేసిన కుంకుమ పుచ్చుకొని పోవువారును, రక్షరేకులు వ్రాయించుకొని పోవువారును, పాలుతెచ్చియిచ్చువారును, గుగ్గులము, హారతికర్పూరము, రక్తపుష్పములు, పత్రియుదెచ్చి సమర్పించువారును, తమకార్యములవిషయమై ప్రశ్నలడుగువారునైయుండిరి. ఇందువదన మాత్రము ప్రతిదినమును రాత్రి యెవ్వరికిని దెలియకుండవచ్చి దర్శనముచేసి "వేగము దీక్షసమాప్తిచేయండి. మనము తలంచినకార్యం కావలెనుసుమండీ" యని జెప్పుచుండును. "చూచుకొమ్మ కొద్దికాలములోనే కానున్నది. కాకపోవునా" అని ధర్మవతి చెప్పుచుండును. ఇట్లు కొన్నిరోజులు గడచినతరువాత రాజుగారి కుమార్తెకు పెత్తియెత్తినదని యొక వాడుక పుట్టెను. నగరులోని కనేకవైద్యులను భూతవైద్యులను వెళ్ళుచు చూచి మాచేత

గావని తిరిగివచ్చువారును, కొందరు కుజగ్రహమని వ్రాసుకొని తుదకు వ్యర్థులనిపించుకొని వచ్చువారును, ఇట్టికోగ చెప్పుడును జూడలేదనువారును నైయుండిరి. ఆగ్రామమునందు “సర్వజ్ఞుడు” అని యర్థమిచ్చెడు ‘సర్వజ్ఞోణా’ యని పేరుపెట్టుకొని, భూతములను వదలగొట్టుట ప్రశ్నలుచెప్పుట మొదలగువానివల్ల కాలముగడుపుచు ధనమార్జించుచుండు నొక వోస్త్రబ్రాహ్మణుడుగలడు. వారింటికొకరోజున ఆగ్రామమందలి దుర్మార్గులు కొందరువచ్చి అయ్యా మీకొక్క యుపకారము చేసెదము రండని పిలిచి కొన్ని రహస్యములుచెప్పి యందుకుదగిన ప్రయత్నము మేము చేయించెదమని చెప్పి పోయిరి. ఆమరునాడు రాజుగారి దాసి యొకతె చేటలో రెండడ్డలు బియ్యముపోసి యెఱ్ఱనూలు నల్లనూలు పచ్చనూలు తెల్లనూలును ఒకచిక్కునందుంచి తెచ్చి సర్వ్వజ్ఞోణాగారింటికివచ్చి యిట్లనెను.

దాసి—(తెచ్చినచేటనాయన యెదుటనుంచి సాగిలపడి) అయ్యా సోదిని త్తరించండి.

సర్వ్వ— హూం (అని యేమోగొణుగుచు పెద్దనవ్వునవ్వి) యిదా? రాజుగారి కూతురికి జొంత్రా (ప్రయోగము) చేశాడు- అన్న- దివానూ- రాజన్నంతని ఆయనమీదికే తలపడ్డావా?

దా— యేమిసామి- దివానుగారే సిల్లంగిపెట్టినారా.

సర్వ్వ— అల్లబయిరాగిచేత పెట్టించినాడు.

ఇదియంతయు విని దాసి మిక్కిలి యాశ్చర్యమొంది నగరుకుబోయి రాణిగారితోచెప్పెను. ఆమాట రాజగారితోగూడ ఆమెచెప్పెను. రాజుగారాశ్చర్యము పొంది కొంతవడవు యోచించి యిది అబద్ధముగాని నిజముకాదని నిశ్చయించి మిక్కిలి కోపముతో సర్వ్వజ్ఞోణా యింటికిపోయి—

రా— యేమయ్యా- యెవరు ప్రయోగముచేశారు? సర్వ్వజ్ఞోణా యూరకకుండెను. అతనికిదివరలో సలహోయిచ్చినవారు ఆహా తప్పివచ్చెగదాయని కొంతగుగ్గలము తెచ్చి సాగవేసి యూపాగ సర్వజ్ఞోణాయొక్క శరీరమంతయు బట్టించి వెనుక వెల్లగా గోరుతోగీచుచు పురికొల్పగానతడు హుం హుం హుం అనుచులేచి తల విసరుచు పెద్దపెద్ద కేకలువేయనారంభించెను.

రా— (దగ్గిరనున్నవారితో) ఇప్పుడడుగుడూ ఆసంగతి.

పరిచారకుడు. (సర్వజ్ఞోణాతో) స్వామీయేమి, యేమిటి.

సర్వ్వ— నేనెవరో యెరగరా. హుం, నేను ఘుంసరానత్తిని- హిం, కల్లాపు భగ్గోజేవిని.

పరిచా— రాజుగారికూతు—

ధర్మవతీవిలాసము. (౪౭౪-పుట శేషము.)

సర్పా- హుం.యీపని వకజోంత్రోసేసినాడు.హుం జంత్రోసేసినాడు.హుం-

పనిచా — ఎవరు. ఎవరుచేసినారు.

సర్పా— దివానుచేసినాడు హుం- దివానుచేసినాడు హుం-

రాజుగారు— దివానేచేసినాడా-

స— హుం- అల్లభైరాగిసేత సేయించాడు హుం-

రా— మాకు దాఖలా యేమిటి?

స— హుం దాఖలాచూస్తావు. (కన్నులెఱ్ఱజేసి) రా రా రా- (అనుచు లేచి పనుగెత్తి నగరుద్వారమువద్దకుబోయి యొక యిరుకు జాగాలో చతికిలబడి) తవ్వు తవ్వు- యిక్కడతవ్వు.

రాజుగారి నౌఖరులు కొందరు పారలు చేతబట్టుకొని తవ్వగా నిలువెడులోతు తవ్వినను ఏమియు గానరాలేదు.

సర్ప— హుం హుం- ఇక్కడనుండి ఎల్లిపోయింది అడుగడుగడుగో (అనిలేచి మరియొకచోటగూర్చుండి) తవ్వుతవ్వు.

అనగా వారు తవ్విచూచిరి. ఇట్లు రెండుమూడుచోట్ల త్రవ్వించగా తుదకు ఒకగోతిలో నాకకుండయు ఆదోక చచ్చినకప్పయు తలవెంట్రుకలును మసిబొగ్గులును మొదలగు కొన్నివస్తువులును గనపడెను.

సర్ప— (ఆదొరికినకుండ బట్టుకొని తన యావేశము వదలిపోయినట్టు నటించుచు రాజుగారితో) మహాప్రభో! యిది యేలినవారి దివాను చేయించినకార్యం. ఈకప్పకుల్లితే మీపిల్ల మతిజీవించడంకష్టం అవును. కుల్లకముందే మీరు కనుక్కున్నారుగనుక యిక మీపిల్లకు భయంలేదు.

రాజు నమ్మకపోయినను నిజముమాత్రము తెలియక త్రొక్కులాడుపడుచు నగరుకు వెళ్లిపోయెను. ఇకను దివానుకేదో ప్రాణాంతమున్నదనుకొనుచు నందరును వెళ్లిపోయిరి. భూమిలో దొరికిన కుండమొదలగు వస్తువులు గ్రామమునకు దూరమున గాల్పబడెను— ఇంతకుముందుగానే మంత్రికొమారైవచ్చి యెప్పటివృత్తాంతమప్పుడు ధర్మవతితో జెప్పుచుండెను. ధర్మవతి యాచిన్నదానిద్వారా మంత్రికి కొన్ని సంగతులు చెప్పిపంపెను. ఆమెవెళ్ళి తనతండ్రిగారితో "నాయనగారూ- ఇది మీమీదికివచ్చినది. మనగ్రామములో ధర్మారాయుడుగారని యొక భూతవైద్యుడు వచ్చియున్నారు. ఆయన మంచి తెలిసినవారు. ఆయనను మీరు కలుసుకున్నయెడల మీయపకీర్తి తప్పించును. తప్పకుండా ఆయనదగ్గిరకువెళ్ళండి" అనిచెప్పెను. మంత్రి కొంతయోచించి యాధర్మారావుగారివద్దకుబోయి తన యపకీర్తిసంగతియు జెప్పకొనెను.

ధర్మారావు— మీరు ఏమోచేసియున్న ప్రయోగము తీసివేసినాము అనిగదా వారి యుద్దేశము. యిందువల్ల ఆచిన్న దానికి నిమ్మళించదు. అదియొక గ్రహబాధ- నాకు తెలుసును. వాళ్లు నన్ను కోరినయెడల యిదివరలోనే బాగుచేసియుందును.

మం— ఆయితే యిప్పుడు మీరువచ్చి దయచేసి కుదుర్చవలెను.

ధ— ఇప్పుడు కుదిర్చినయెడల, వారుచేసిన సాధనము మీద కుదిరిపోయెనని యెగురుదురు. నాలుగురోజులూరుకోండి.

దివాను పరిపరివిధముల జింతించుచు నింటికిపోయెను. రాజగారుమాత్రము మునుపటివలె దివానుతో మాటలాడుటమానెను. "దివానుచెప్పిన వారికీచిన్నదాని నియ్యకపోతిమని దుఃఖముచేత నింతపని చేసియుండుననని యూహించెను. రాజగారి కుమార్తె కంతకంతకు వెఱ్ఱి యధికమగుచుండెను. రాజగారికి విచారము నధిక మయ్యెను. మగియు రాజు "మంత్రి యీఘోరము చేసియున్నయెడల ఆకీడు తీయించి వేయుటమయినదిగదా యీపాటికి నిమ్మళముగా నుండవలసినది. యీమాట అంతయు నబద్ధము. యీవెఱ్ఱిమాటలు పనులుచూడగా నేదో గొప్పభూతమువలె తోచు చున్నది." అని యూహించి తుదకు విసిగి మంత్రి యీవిషయమై యమాయకుడనియు ఆయనచేయుదౌర్జన్యములకు విసిగి కిట్టనివారీతంత్రము జేసిరనియు గ్రహించి మంత్రిని బిలిపించి యిట్లని యాలోచించెను.

రా— పంతులూ- మీమీద దుర్మార్గులుచేసిన పన్నాగమునకు మీరు భయపడ వద్దు. మాకు నిజము తెలిసినది.

మం— చిత్తము. మహాప్రభూ- నిజము నిలుకడమీద దెలియును.

రా— అవునుగాని యీచిన్నదానికి బాగుఅయ్యే యుపాయంచూతూ.

మం— మన గ్రామమునకు క్రొత్తగావచ్చిన కొఱ్ఱవాడు మంచిమంత్రవేత్త. అతను బాగుచేయగలడు.

రా— పిలిపించండీ యీరోజున.

అప్పుడే కబురుపంపబడెనుగాని ధర్మారావు తాను ఇల్లుదాటిరాననియును,ఆపిల్ల నిచ్చటికి పంపించినయెడల బాగుచేయుదుననియును జవాబుచెప్పెను. ధర్మారావు బస దేవిడీకి సమీపమేగనుక రాజకొమార్తెను వారింటికిపంపెను. ఆరోజునుండియు వెఱ్ఱి కుదురుటకారంభమయ్యెను. ఈతంత్రమునెవ్వరును దెలిసికొనసేరరైరి. రాజమంత్రుల కిద్దరకును ధర్మారావుమీదమిక్కిలివిశ్వాసముకుదురుటచేత రోజునొక్కొక్కమారువచ్చి కొంతసేపుగూర్చుండి మాటలాడిపెళ్లుచుందురు. కొన్నిరోజులకు ధర్మారావుప్రభ హెచ్చ య్యెను. రాజకార్యములయందలి యాలోచనలుగూడ వారుచెప్పుదురు. అతివేగ మంత్రి

యొక్క దౌర్జన్యమును కొంతమట్టుకణప నారంభించెను. రాజుగారి కొమార్తెకుపట్టిన భూతము విడిచెనుగాని యీరోజున కొంచెము భయము భయముగానున్నదనియును, ఈరోజున పీడకలగంటిననియును, అప్పుడప్పుడామెవచ్చి దర్శనముచేసి వెళ్లుచుండును.

పదునాల్గవ ప్రకరణము.

ఒకరోజున నెల్లూరునుండి యొక నాటకపుమేళము వచ్చెను. దివానుగారి సెలవు ప్రకారము దేవిడీకి నెదురుగానుండు దివాణపు పూలతోటలోని యొక సొగసైన యింటువారు దిగిరి. నాలుగైదురోజులయినతరువాత నొకనాడు రాజుగారు ఆమేళముచే నాటకముచేయించిరి. సత్యభామ వేషమువేసిన సానిది మిక్కిలి శృంగారవతియనియు మంచివేషకర్తెయనియు నెల్లూరి నెరజాణయనియు నూహించి దాని యాటపాటలకును టక్కులకు నెక్కువమక్కువగలవాడై యొక్కనాటకుని పిలిచి యడిగి యిది నెల్లూరుమొదలుకొని యీగ్రామమువరకునున్న దేశమునంతను మోహింపజేసియున్నదనియు దెలిసికొని తానును మోహించి నాటకమునకు మెచ్చి నూటపదారులిచ్చి మరునాడు రాత్రి సానియింటికి వచ్చెదమని సెలవిచ్చిరి. ఆ భోగముది నేటికి నా కోర్కె సమకూరెనని మిక్కిలి యుల్లాసముతో తెల్లవారినతరువాత నాటకము సాంతముజేసి తనబసకు జనెను. ఇంటికివెళ్లునప్పటికి పాపము దానికొక యాపద సమీపించెను. ఈ వేషములతో నీగ్రామము రాకపోయెనేని పాపము సుఖపడును. అదివరకు వారమురోజులనుండియు వెఱ్ఱెత్తిన దానితమ్ముడారోజున మరింత యెక్కువ అల్లరిచేయుచు నాలుగైదుబట్టలు చింపెను. వంటకుండలు పగులగొట్టెను. ఇంటనున్న వారినిగొట్ట నారంభించెను. ఇదియంతయుజూచి యా నెల్లూరిజాణ చింతించుచు, ఆ పొరుగుననున్న ధర్మారావుగారు భూతవైద్యులని వినియున్నదిగాన వారింటికివెళ్లి టక్కులు టక్కుచు, చిరునగవులు నగుచు "పంతులుగారూ! మీవైద్యం మాకు కొంచెము వినియోగపరుస్తారా" అని యడిగెను.

ధ— (ముఖము చక్కగా పరికించుచు) ఏమివైద్యము కావలయును.

నె- సా- (చిరునగవుతో) తమరేమివైద్యము చేయగలరో అదే.

ధ— నీకున్నరోగమేమిటి- నేనేమి కుదుర్చవలెను.

నె- సా- మీదయ నాయందున్నదంటే మనవిచేస్తాను.

ధ— ఏమిటో చెప్పరాదూ- బాధపెట్టక.

నె- సా- మాతమ్ముడుకి దయ్యమో యేదో పట్టినదండీ నానా బాధలుపడుతున్నాం- రాత్రినాటకంలోగూడా వాడు లేకపోవడంచేత నామనసుకి సమాధాన

మలుంచికాదు. యెక్కడపమేళంగట్టినా అన్నదమ్ములు—అం. కాదు. అప్పతమ్ముడు యిద్దరంపున్నామంటే యెంతోరక్తిగావుండేది.

ధ— (తానుపడ్డ అనుమానము స్థిరముచేసికొని ముఖవిలాసములు బాగుగా పరికించుచు) మంచిది. యీరోజునసే నీదయ్యాం వదులుతుంది పో. వెళ్ల.

సె- సా- (కొంచెము భయమునొందినట్లగుపడుచు) ఏమి ఆలాగు శెలవిస్తారు.

ధ— నీకు భూతవైద్యముకదా కావలెను. యీరాత్రికుదురుస్తాను.

సె- సా- యీరాత్రి రాజుగారు నాయింటికివస్తారు. వారివద్ద శెలవు పుచ్చుకొని రేపుపుదయాన్నే బయలుదేరుతాం- అందుచేత రాత్రిగాని రేపుగాని మీరు పని చేయడముకంటె యీ సమయమందే యేమైనా కుంకుమగాని భస్మంగాని యిప్పిస్తే చాలా సంతోషిస్తాను.

ధ—మంచిదే అలాగేయిస్తాను. నేను స్నానం జపం అయినతరువాతకుంకుమ తీసియుంచుతాను. నాభోజనం అయ్యేసరికియెవరినైనాపంపించు. వానిచేతికియిస్తాను.

ధ— మీనాటకంలో భామవేషగాళ్లు యెందరున్నారు-

సా— చిత్తం. నేను శెలవుపుచ్చుకుంటాను. (అని వెళ్లిపోయెను.)

భోజనమయినతరువాత ధర్మవతి సావిడియందుగూర్చుండి యుండగా నాకడు వచ్చి తలుపుతట్టెను.

ధ— యెవరువారు.

నా— నేను నాటకుడ్ని- ఒక్కమారు తలుపుతీయించండి.

ధ— (తలుపుతీసి) ఏమిపని మీదవచ్చినావు.

నా—మా మామకునీబూతో కుంకమోయిస్తాంఅన్నారట. నాచేతికిమన్నారు.

ధ— భామవేషం వేసేవాడు మీమామ కాదూ-

నా— అవును. కాదు. ఒకసాని.

ధ— మీదేవూరు కాపురం-

నా— మాది- పదమటి. కూచిపూడి-

ధ— మీదేశం బయలుదేరి యెన్నాళ్ళయింది.

నా— నాలుగునెల లయింది-

ధ— యీనాలుగునెలలనుంచీ నీకేపాటి దొరికింది డబ్బు-

నా—బాబూ-ఏమిడబ్బునాయినా? యీకొండాల్లుతిన్నగావంటిదయ్యరుబాబూ-

ధ— మేళనాయకుడు మీ మేనమామే నే.

నా— అందుచేతేనండి- కైనోడైతే యివ్వనే యిచ్చును-

ధ— మీనాటకంలో భామవేషగాళ్లు యెందరున్నారు.

నా— ఒక్కడేబాబూ- పొద్దున్న మీయక్కడికొచ్చినోడు- ఆడే-

ధ— మరిసానిదేవేషం వేస్తుంది-

నా— ఆఁ. ఆదేదాంవేశం యేస్తాడు-యేస్తాది- ఈపు స్త్రీయేసమే యేస్తాడు.

ధ— మీరు యీవూరు రావడం యేవూరునుంచి-

నా— శ్రీకాకోళంనుంచి-

ధ.— అక్కడ నవాబువారివద్ద భాగోతమాడేరా-

నా-ఆడీనాము. అయిదొంతలరూపాయలిచ్చారు. యీవూరినుంచి మళ్ళావోస్తే పెయ్యిరోపాలిస్తారట. బాబూ జేగిచ్చేతురూ- యింతసే పేలకూకున్నావని కేకలేస్తాడు-

ధ— ఆధూతంవున్నవాణ్ణిన్నీ మీయజమానుణ్ణిన్నీ యిక్కడికిరమ్మను-

వాడు వెళ్ళి యట్లుచెప్పెను. అపైని నెల్లూరుసాని తనతల్లిని దీసికొనివచ్చి కూర్చుండఁబెట్టెను. రోగిమాత్ర మిద్దరు పట్టుకొనిరి.

ధ— కీడికెన్నాళ్ళనుంచి యీరోగం?

సా— అయ్యా వారంరోజులవుతుందండి-

రోగి— అన్నా యిప్పుడుకూడా వేషంతోనేవచ్చావేంరా?

సా— (చిరునగవునగుచు లజ్జనభినయించుచు) సూశారా యెట్టి?

ధ— (నవ్వి తలయూచి) కుంకుమయిస్తాను. నాలుగురోజులు ముఖాన్ని పెట్టు.

సా— చిత్తం. యేనాటికైనా కుదిరేనా-

ధ— కుదరదా- మీరు శ్రీకాకుళం వెళ్ళేసరికి కుదురుతుంది- నామంత్రం తగులితే యీరాత్రే చాలామట్టుకు కుదురుతుంది.

సా— బాబూ తమచిత్తం. మీవాడుగాని మావాడుగాదు.

ధ— ఫర్వాలేదు. (ఇంతకుమునుపు వచ్చినవాడున్నాడేమో యనిచూచి) అయితే- మీదేవూరు-

సా— మాది నెల్లూరు.

ధ— మీమేళంలో యెందరు భామవేషగాళ్లున్నారు.

సా— మరియెవ్వరూ లేరండి నేనొక్కర్తెనే-

ధ— మీకందరికీ దొరికినడబ్బు యేగానీ పంచిపెట్టడం మొదలయిన యీ అధికారం అంతా యెవరిది-

సా— నాదే- నేనే పంచిపెడతాను.

ధ— మీదేశంనుంచి బయలుదేరి యెన్నాళ్లయింది-

సా— నాలుగు నెలలవుతుందండి-

ధ— శ్రీగాకుళంనుంచి యెప్పుడు బయలుదేరినారు.

సా— అయిదారు రోజులు— ఎక్కడినుంచండీ- శ్రీగాకుళంనుంచా- అయ్యో మేమింకా వెళ్ళడం లేదండి- యెప్పుడు వెళ్ళి నాబాబూ-

ధ— (చిరునవ్వుతో) అబద్ధమాడుతావా-

సా- లేదుబాబూ- లింగంతోడు- బాబూ-

ధర్మవతి వీడు మగవాడుగాని ఆడుది కాదనియు, వీడు జంగమో కంసాలవాడో అయియుండుననియు నూహించి, „పోనీ యేమైతే మాకెందుకు- ఇదుగో కుంకుమ" అనియిచ్చి వానిబుజ్జగించుకొని యేమేమో మంత్రించి పొమ్మనెను. అందరును వెళ్ళిపోయినతరువాత ధర్మవతి తనమనమున నిట్లని యోచించెను. „నిజముచేత వీడు ఆడుది కాదు. శ్రీకాకుళము వెళ్ళినట్టును చాలసొమ్ము దొరికినట్టును మరల వెళ్ళిన యెడల అధికము దొరుకునట్టును వాడు చెప్పుచున్నాడు. వీడు వెళ్ళనే లేదనుచున్నాడు. ఇదంతయు చూడగా నొక దురుద్దేశమున్నట్టు కనబడుచున్నది. ఈరాత్రి పాపను రాజుగారు ఈ కృత్రిమపుసానియింటికి వెళ్లుదురట. ఆయనవత్తురని వీరు మహోత్సాహముతోనున్నారు." అని యాలోచించుచు రాజమంత్రులు మామూలు ప్రకారము సాయంకాలము తనయింటికి వత్తురుగదాయని యెదురుచూచుచుండెను. ఆప్రకారము సాయంకాల ముభయులునువచ్చిరి.

ధ— యీరోజున యేమేమో క్రొత్తవింతవున్నట్టున్నది.

మ— యేమివున్నా మీరిల్లు కదిలిరారుగదా-

రా— యేమివింతలున్నవి రాత్రి నాటకమయినది- బాగావున్నది-

ధ— బాగా వినికిడిచేసినదా యీసానిది-

మ— యేలాగు వినికిడి చేసినా ప్రభువువారికన్నపడ్డదిగనుక బాగే అది-

ధ— నేనంతావిన్నాను- ఈవిషయమై కొన్నిసంగతులు మనవిచేయవలెను.

రా— యేమిటి చెప్పండి-

ధ— పరస్త్రీసంగమము మిక్కిలి వుపద్రవకరమున్ను నైచ్యమున్ను అయినది- మీవంటి బుద్ధిమంతులట్టి కార్యములకియ్యకొనరాదు. రాజ్యమందలి యక్రమములను రాజు తప్పించవలెను. తన్నుజూచి ప్రజలు తన సత్ప్రవర్తనము నేర్చుకొనుటకు తగియుండవలెను. రాజ్యాధిపతులే ఆక్రమములకు జొచ్చినయెడల ప్రజలకు హద్దుండునా-

రా— అవును పరస్త్రీసంగమము దూష్యమే- పరులయొక్క స్త్రీలు పరస్త్రీలు- అట్టివారిపేరైనా వుచ్చరింపరాదు- కాని- వెలయాండ్రని పేరుపెట్టుకొని బహిరంగ

ముగా సర్వజనులకున్న సమానహక్కుగల భార్యలై తిరుగే భోగమువాళ్ళవిషయమై మీరుచెప్పనక్కరలేదు- అదికూడా దూష్యమయినయెడల ఆజాతియొక్క వుత్పత్తికి కారణమేమి-

ధ— మీవంటి మహానుభావులను మరలుకొలిపి ధనధాన్యములను కొల్లగొని తుదకు ప్రాణహానిచేయుటకే యీజాతివుత్పత్తికి కారణము అని నేను నిజముగా చెప్పగలను-

రా— ఎందుకొచ్చినమాటలివి- ఇన్నాళ్ళనుంచి నేను అనేక వెలయాండ్రతో పొత్తుచేస్తున్నాను. వీళ్ళందరూ నన్ను చంపివేసినారా?

ధ— మీకీవ్యసనమెక్కువగుటచేతనే యిదివరకు అధికవ్యయమయివుండును. అది తమచిత్తమునకు విశదమేగదా- యిప్పుడు ప్రాణభయముకూడా సంభవించనున్నది కాచుకొండిచూతము-

రా— హా- ఏమిటిది. సానికుండా ప్రాణంపుచ్చుకుంటుందా- యీరోజు చేసినిబట్టి మీరామాటన్నారు చెప్పండి-

ధ— అలాగుచెప్పను- యీరోజున తగిన నిదర్శనమయినయెడల యింతటినుంచి యీవృత్తి బొత్తిగా మానివేతునని నాయెదుట ప్రమాణముచేయండి- నిదర్శనము చూపుతాను.

రా— అలాగే (అని తన మొలనున్న కైజారుపట్టుకొని ప్రమాణముచేసి) చెప్పండి యేమిటి నిదర్శనము.

ధ— మీరీరోజున వెళ్ళదలచివున్నసాని సానికాదు. పురుషుడు-

రా— (వింతపడి) ఇదేమిటయ్యా- నాయెదుటికివచ్చినది- నేను మెచ్చినాను- కంఠస్వరంకూడా స్త్రీకంఠం- ప్రత్యక్షముగా చూస్తూవున్న స్త్రీని పురుషుడని వాదించడం మీదగ్గిరే చూచినానుగాని మరియెక్కడా లేదు-

మం— నేనునమ్మను- మొగవాడు వేసినవేషం తెలియదయ్యా ధర్మం-

ధ— మీరిద్దరూ నమ్మరుగదా- (నవ్వుచు) వాడు పురుషుడే అయినయెడల నాకేమిస్తారు?

రా— నారాజ్యము మీకొప్పగించి మీసంరక్షణలో పేరుకుమాత్రము రాజునని పించుకుంటూవుంటాను- స్త్రీ అయితేనో-

ధ— వాడు పురుషుడై మిమ్ము భంగపరిచి ప్రాణహాని చేయదలచి నందుకేమి శిక్షచేస్తారో ఆశిక్షకు నాడు స్త్రీ అయినయెడల నేనర్హుడనవుతాను.

ఇట్లు ముగ్గురును స్థిరప్రతిజ్ఞులయినతరువాత, ఆరాత్రి నడవవలసిన రీతియంతయు

ధర్మపత్నివారికుపదేశించెను. రాత్రిభోజనమయినతరువాత రాజుగారు శృంగారించుకొని తాంబూలమువేయుచు తన పూలతోటవాకిటికిబోయి కొంచెమిటునటుజూచి లోపలికి బోయి యాయింటిమాత్రము ప్రవేశింపక గుమ్మములో నిలువబడెను. ఒకదాసిలోనికిబోయి చెప్పగా సానివచ్చి యెదుర్కొని చేతులుజోడించి "దయచేయుడు" అనెను. రాజుగారు లోపలికిపోక "పైకిరమ్ము హాయిగా వెన్నెలకాయుచున్నది. ఈ రమ్యములయిన పూలచెట్లనడుమ కొంత విహరింతము రమ్ము"—అనెను. సాని కొంచెమయినను సందేహింపక రాజుగారితో విహారమునకు బయలుదేరెను. రమ్యములగు పూలుగోయుచు వాసనలుచూచుచు, చల్లనితెమ్మెరకలరుచు నొక్కొక్కయడుగిడుచు నా తోటలోని యొకమారుమూలనున్న సంపెంగపొదవద్దకువచ్చిరి. వెంటనే నలుగురు సిపాయీలు తోట అవతలినుండి కంచెదాటి లోపలప్రవేశించి యాసానినిబట్టుకొనిరి. మరియేమియు గొట్టలేదుగాని పైవస్త్రములనుమాత్రము తొలగింప లోపల లాగును కాసెయు బిగింపబడియుండుటయేగాక కొన్ని యాయుధములుగూడ నడుమున నిముడ్చబడియుండెను. అకపటి "మహాప్రభూ! రక్షింపుడు, నేరముచేసితిమి. దుర్మార్గుడైన శ్రీకాకుళపు నవాబుపంపగా వచ్చినాను" అని మొఱ్ఱపెట్టుచుండ తోటలోని యింటియందుగూడ గొల్లున రోదనములు వినవచ్చెను. రాజుగారిమనుష్యులచేత దీనిని పట్టించుకొనివచ్చునంతలో, ఆయింటియందున్న యామేళములో చేరియున్నవారినందరి నొకొకనికిద్దరేసి సిపాయీలవంతున బట్టుకొని విరిచికట్టి పైకితెచ్చిరి. ఇట్లువారినివిరిచి కట్లతో నగరుకు గొనిపోయి కారాగారమునకు పంపించిరి. ఆరోజున రాజమంత్రులును గ్రామము వారందరును పరమాశ్చర్యమునొందిరి. "ఆహా! రాజుగారికి ప్రాణములను ధర్మారావుగారు తిరిగియిచ్చినారు" అను ధ్వని ప్రతిస్థలమునందునుబుట్టి గ్రామమునిండిపోయెను.

మరునాడుదయమున రాజుగారు పైకివచ్చి దివానును పిలిపించి ధర్మారావుగారి యింటికివచ్చిరి.

రా — ధర్మారావుగారూ! ఈరోజునుండీ యీరాజ్యమునకు ప్రభువులు మీరు వచ్చి తఖ్తుమీదగూర్చోండి- మీరే పరిపాలనచేసికొండి-

ధ — అది సరికాదు- మీరాజ్యము మీరేపాలించండి. నాయందు మీకంతదయ వున్నయెడల రాచకార్యములలో నన్నాలోచనచేయనిదీ యేకార్యముచేయకండి- నన్ను ప్రధానమంత్రిగా గైకొనండి-

రా — అలాగే. దయచేయుడి సభకు-

ధ — సభకురాను- నేను కొంచెము నియమములోనున్నాను. కొంత కాలమిట్లు జరగవలెను.

రాజును దివానును సన్మానించిరి. ఇల్లుదాటకయే రాజకార్యములన్నియు ధర్మారావుగారే తమ యిష్టప్రకారము చేయుచుండిరి. కాశినుండి వచ్చువారును కాశికి బోవువారును సన్యాసులును వైరాగులును పండితులు మొదలగువారందరు సత్యంతాదరముతో బహుమానింపబడుచుండిరి. ధర్మవతీనామము సార్థకమగునట్లు ప్రతివీథియందును ప్రతిగ్రామమునందునుండు గుడ్డివాండ్రు కుంటివాండ్రు రోగులు మొదలగు బీదబికారీలు నిత్యమును పరితృప్తిగా నింతయన్నము దినుచు ఆరాజ్యమునందేనాడును లేని సుఖమనుభవించుచు ధర్మారావుగారిని స్తోత్రములు చేయుచుండిరి- ఏతగవయినను మిక్కిలి న్యాయముగా తీర్మానింపబడుచుండెను- ధర్మారావుగారికీర్తి యారాజ్యమందేగాక కాశినుండి రామేశ్వరము వరకును ఏకధ్వనితో నిండిపోయియుండెను. ఇంతనైశ్వర్యమీయనకు కలుగుటకును పూర్వమీయన చెప్పినమాటకును సరిగా నిదర్శనమయినందున ఇందువదనకు మోహమెక్కువనై మరింత మక్కువజూపుచు పరిచర్యలు చేయుచు వేగముగా నీమము చాలింపుడని ప్రార్థనజేయుచుండెను. ఈసంగతిమాత్రము రెండవకంటివాని కెరుకలేకయే జరుగుచుండెను.

పదునేనవ ప్రకరణము.

ధర్మారావుగారాగ్రామమున నిట్టి మహాకార్యములు చేయుచుండుటయు రాజమంత్రులిద్దరునాయన చెప్పినట్లు నడుచుచుండుటయుజూచి దివానుగారి పెద్దభార్య తనయందు తనభర్త దయగలిగియుండునట్లును పరదారగమనము మానునట్లును కూడ ఏదోయొక యెత్తుమీద నీపాటికార్యము చేసి పుణ్యముగట్టుకొండని ప్రార్థించుచు తనకొమార్తెచేత ధర్మారావుగారికి వర్తమానములు పంపుచుండెను. సమయముచూచి చేసెదనని యాయన జవాబిచ్చుచుండెను.

ఒకనాడాదివానుకూతురు ధర్మారావుగారి వీధిసావిడియందుగూర్చుండి యేమో పుస్తకమును జూచుచుండెను. ధర్మారావుగారు "జాముప్రొద్దెక్కినది స్నానమునకు వేళయయినది" అనిలేచి పెరటియింటిలోనికిబోయెను. ముందింటివెనుక తలుపుచేరగిలబడియుండెను, అప్పుడు దివానింటిదాసి యొకతెవచ్చి దివానుకూతుతో నిట్లనెను-

దా— అమ్మా- మీ అమ్మగారు భోజనమునకు బిలుచుచున్నారు.

కుం- కు- నేనిక్కడనున్నానని యెవరుచెప్పినారు-

దా— అమ్మగారుసెప్పినారు ధర్మారావుగారింట్లోవున్నారని- ఆయనయింట్లో వున్నారా-

మం- కు- వున్నారు. పెరట్లో స్నానంచేస్తున్నారు- ఆయన యెక్కడికీవెళ్లరు.

దా— ఎలాగుంటారమ్మా ఆయన- నేను యున్నానుగాని చూడేలేదు-

మం- కు- పెరటిలోకి వెళ్లేవు సుమా- శక్తిపట్టుకోగలదు-

దా— ఇదేంటమ్మా- పెరట్లోకెళ్తేనే శక్తిపట్టుకుంటుందమ్మా-

మం- కు- నీవెప్పుడూ చూడేలేదా ఆయన్ని-

దా— ఎప్పుడు చూసినాను- నేను నిన్ననేగదామళ్లీ నౌఖరీలోకొచ్చాను- నేను నెలవుపుచ్చుకుని మాపూరెళ్లేటప్పటికి యీయన రానేలేదు-

అని మాటలాడుచు దానిబుద్ధిగనుక వాకటితలుపు కొంచెముతీసితొంగిచూచెను- వెనుకయింటి నడవతలుపుగూడ కొంచెము తెరిచియున్నందున పెరటియందలి నూతివద్ద స్నానముచేయుచున్న యొక సొగసైనస్త్రీ కనిపించెను.

దాని— (ఆశ్చర్యముతో-) అమ్మా ధర్మారావుగారికి భార్యావున్నదా-

మం- కు- అదియేమో నేనుచూడలేదు- గ్రామంలో వాడుకమాత్రం ఈయనకు భార్యవున్నదనిన్నీ ఆమెమీద మోహంచేతనూ మరియెందుచేతనూ యీయన గుమ్మం దాటిరాడనిన్నీ అందరూ అంటారు- నిజంతెలియదు-

దాని — (మెల్లగా) ఉన్నాదమ్మా- అదుగో పెరట్లో తానమాడుతూంది- ఎంత సక్కనిమనిసమ్మా- సూతురూ సూతురూ-

ఇట్లిద్దరును జూచుటకై పెరటియింటి నడవలోనికి మెల్లన వెళ్లబోయిరిగాని యింతలో నాయింటితలుపు మూయబడెను- ఇద్దరును నవ్వుకొనుచు వీధితలుపు చేర వేసికొని వెళ్లిపోయిరి- ధర్మవతి తనమనమున నిట్లని వితర్కింపజొచ్చెను- "నన్ను జూచిన యీదాసీమంత్రిగారి కుమార్తెను బిలువవచ్చినదై యుండును- ఇక దివానుతో చెప్పును- ఆదుర్మార్గుడు విన్నతరువాత నూరకుండడు- ఏమియుపద్రవము రానున్నదో యిట్టిసమయముననె నా బుద్ధిచాతుర్యము చూపవలెను"

ధర్మవతి యనుమానపడుటకు తగినట్లు నాటిసాయంకాలమందే దానిది సమయముచూచి దివానుకిట్లనియెను-

దా— మా్రైబా- ఇంతకాలంనుంచి యెందరినో మీకప్పగించినాను గాని ధర్మారావుగారి పాటియూవంటి సక్కనిమనిసిని యెక్కడాలేదు- అహాహా! సక్కని సుక్కలాగుందిబాబా-

మం— అలాగా- ప్రయత్నంచెయ్యగలవా- చెప్పు-

దా— లోపలికెవ్వళ్లా యెల్లరాదంట- ఆయన యెక్కడికీ యెల్లరంట. యీధి దోరంతప్ప మరి తోవలేదు- యెలాగౌతాది-

మం— (కొంత దడవూహించి) నీవు యీపని చెయ్యలేవు- చూడు నేనాయెత్తు చేస్తాను- అన్నికళ్లలోవున్నదాని నంటుకోవడమే మగవాడితనం- ఇన్నాళ్లనుంచీ ఆయనకు భాగ్యమున్నదో లేదో నిజంతెలియలేదు- నీవుపో.

అంత దాని వెళ్లిపోయెను. ఆ రోజు సాయంకాలమునసే మంత్రికొమార్తె తన యింటికిరాగా ధర్మారావు "అమ్మాయీ! సమయమువచ్చినది కొద్దికాలములోనే మీ కోర్కె నెరవేరుతుందనిచెప్పి రాజుగారికుమార్తెవలెనే నటించవలసినదని మీ అమ్మ గారితో నేను చెప్పినట్లుచెప్పు" అని నియమించెను.

మంత్రికూతురట్లుచేసెను. ఆరాత్రినుండియే దివానుగారి పెద్దభార్యకు దయ్యము పట్టెను- వెఱ్ఱివెఱ్ఱిమాటలాడుచుండుటయు వెఱ్ఱిపనులు చేయుచుండుటయు నధిక మయ్యెను- తప్పెలబిందె చెంబులును సొట్టలుపోవుచుండెను. కొన్ని చితికిపాడయ్యెను. చీరలు చీలికలయ్యెను. దాని వాంద్రకు తిక్కెక్కువయ్యెను- ముఖ్యముగా దివానుగారితో చనువుగా తిరుగుచుండు పైని వివరింపబడిన దానికి దెబ్బలు మెండయి కొంత పోతరమడంగెను.

ఎల్లవారునుజూచి రాజుగారి పిల్లనుబట్టిన దయ్యమే యీమెకును బట్టెననియు నునుపటివలెనే ధర్మారావుగారిచే చికిత్సే చేయవలయుననియు ననుకొనుచుండిరి- ఈమె కును పెనిమిటికిని సమాధానముయినయెడల వెఱ్ఱికుదురుననియు ఘాతమువదలుననియు మరికొందరనుచుండిరి-

మంత్రి కొంత యాలోచించి తన ప్రయత్నము నెరవేరుటకుపాయము దొరికె నని మెంచి దిగ్గునలేచి ధర్మారావుగారియింటికిజని యాయనతో నిట్లనియె-

మం— అయ్యా రాజుగారికొమార్తెకు పట్టినదయ్యమే మాయింటకూడా దాప రించినది. మీరేలాగైనా చికిత్స చేయవలెను.

ధ— ఓ- చేస్తాను- ఈ రాత్రి యిక్కడకితెప్పించండి-

మం— అయ్యా మీరెరిగివుండి యీలాగందురా రాజుగారిపిల్ల చిన్నపిల్లగనుక ఎలాగో పంపించారు గాని యీమనిషి నెలాగు పంపించడం-

ధ— నేనుమాత్రము స్త్రీలున్నయింటిలో నెట్లు ప్రవేశిస్తాను- మీయింటి కెలాగురావడము-

మ— మీరు మహాయోగ్యులు- మన బ్రాహ్మలు- మీయెడల యెవ్వరికీ యేవిధమైన సందేహముండదు- నాకు నమ్మకంవుంది- గనుక దయచేసి తమరక్కడికిరావలెను.

ధ— అలాగే (కొంతయోచించి) యీరోజున రాత్రి నాపూజానమస్కార ములూ భోజనమూఅయినతరువాతవస్తాను. మీరక్కడ కావలసినవినిద్ధముచేయించండి.

మంత్రి సంతోషించుచు నీరోజున నాకార్యము చేయుదునని యుత్సాహముతో బయులుదేరి తనయింటికేగెను. ధర్మవతి కొంతరాత్రియయినతరువాత మామూలు ప్రకారము తనకడకువచ్చిన యిందువదననుజూచి కొన్నివాక్యము లుపదేశించి తన యింటనేయుంచి తాను దివానుగారియింటికి జని యొకరహస్యపుగదిలోని కాదివాను పెద్దభార్యను బిలుచుకొనిపోయి యాగదితలుపుమూసెను- అంతకుముందే మంత్రి బయలుదేరి ధర్మారావుగారియింటికిబోయి తలుపుతట్టెను- "ఎవరువారు" అని లోపలి నుండి స్త్రీకంఠము వినరాగా మిక్కిలి యుప్పొంగి "నేను ధర్మరావును" అని మెల్లగా తలుపుతీయగానే లోపల బ్రవేశించెను- దీపము మిక్కిలి తక్కువకాంతితో వెలుగుచుండెను. మంత్రి యాస్త్రీనిజూచి నిజముగా ధర్మారావుగారి భార్యయని యూహించెను- ఆ స్త్రీ యిట్లని బుద్ధిచెప్ప మొదలుపెట్టెను. "ఏమయ్యా! మీలాగంటి వాళ్లే యిట్టికార్యములు చేయజొచ్చినయెడల రాజ్యమంతయు పాడుగాదా? మీకు యీ దివానిగిరీయిచ్చిన వారినననవలెను. పశువులకంటె మనుష్యులధికులనుట జారత్వము లేకుండా భార్యాభర్తలను నీమముగలిగి భగవద్విషయములందు మనసు చొప్పించు చుండుటనుబట్టియేసుమా- పశువునకును నీకును మరిభేదను లేదనవచ్చునుగదా- మనుష్యులన్యాయాన్యాయములను విధించువాడే యకార్యకరణముచేసినయెడల లోకు లందరు మానుదురా- మానరు- ఈకార్యము సర్వజనులందు సామాన్యగుణమగును- అందుచేత భార్యభర్తయను నియమముచెడును- ఇక పశువులకును వీరికిని భేదమేమి- అదిగాక యొరులు మనయెడల నెట్లు ప్రవర్తింపవలయునని మనముకోరుదుమో మనము గూడ నొరులవిషయమై యట్లే నడువవలెను. మంచిది నాభర్త యింటలేని సమయ మున మీరు ఇల్లుజొచ్చినారు- మీరిప్పుడిక్కడనున్నారుగనుక మీయింటగూడనిట్లే మరి యొకపురుషుడు ప్రవేశించినయెడల మీమనస్సేలాగుండును- ఆలోచింపండి-"

మంత్రి మనస్సులో "అట్టికార్యము ధర్మారావు చేయగలడా- యెంతమాట- అతడట్టివాడుగాడు" అనుకొని బిగ్గరగా "నాయిల్లేమయినను సరే- నీయందు నాకున్న ప్రేమ మళ్లింపజాలను- యీరోజున నన్ను రక్షింపవలెను" అని పలికెను.

స్త్రీ— మీకు ఇద్దరుభార్యలున్నారు- ఉండియు మీరిట్టి నీచపుపనులకొడబడుట తనయింటనున్న యమృతముమాని యెదుటనున్న దొమ్మరిదాని కుండలోని గంజినడు క్కొనునట్లున్నది- అని యెన్ని నీతివాక్యములను చెప్పినను వినక అనేకవిధముల బతి మాలుచున్న దివానుగారినివారించలేక యా స్త్రీ "నేను పతివ్రతను- నన్నిన్నివిధముల దుఃఖపెట్టుచున్న యీ దుష్టాత్ముని శపించెదను. ఓ మహాదేవీ- ఆదిశక్తీ- లోకమాతా నాపెనిమిటి నీకు నిజమయిన భక్తుడయినయెడలను నేను పతిని దైవముగా జూచుదాన

నైచ్యమొదలను నేను నాకు సంభవించినపాట్లు ఈ దుర్మార్గనిభార్య కీసమయమున నే సంభవించునుగాక" అని శపించుచుండఁగా నింటిలో కోడికూత "కొక్కొరోకో" యని వినవచ్చెను- మంత్రి కీమాటలు చెవులకు ములుకులై నాటినందున మనస్సునందు గూడ నేదో యొక శంక సంభవించెను- గుండెలదరెను- ఇంటిసంగతి జ్ఞాపకమువచ్చెను. ఈస్థితిలోనుండగా వీధితలుపు తట్టినట్టు వినబడెను.

మం— ఎవరోవారు; ధర్మారావుగారేమో! భగవంతుడా మేమిదారి. అతడు కాదు. ఎవ్వతో మెల్లగా "బాబూ బాబూ" అని పిలుచుచున్నది. ఇది మన పెద్దదాసీ- భయములేదు. తలుపుతీసెదను.

దా— బాబూ యిలాగురండి- యిలాగురండి- (మంత్రి అవతలికి వెళ్లగా) అమ్మగారు యీరోజున జరిగించినపని యేమనిచెప్పను- ధర్మారావు మాబాగా దెయ్యం వొదలగొట్టినాడు- యిద్దరూ వకగదిలోకిబోయి తలుపుగడియవెట్టుకున్నారు. అంతటి తోనే యీవిడెగారి దెయ్యం? య్యం వొదిలిపోయింది- యిప్పటికీ అలాగేవున్నారు- యెంతలేసి కేకలువేసినా, అమ్మ యిప్పుడు కిక్కురుమనదు- దెయ్యం యిడగొట్టడం నిజమయితే కొంచెం కేకయైనా వినిపించవా.

అని యాదాసీ తానుదయమున దిన్నదెబ్బల దుఃఖముదీరునట్లును, దివాను చిన్నభార్య కరపినరీతిగానును ఉన్నవి లేనివికూడ నేకరువుపెట్టెను- మంత్రికాలాగ్ని రుద్రుడై మండిపడుచు కాళ్లతొత్రొక్కొట్టుచు నతివేగమున నింటికి బరుగెత్తి యొకకత్తిని చేతబట్టి యాగదివద్దకుబోయెను- తలుపువద్దనిలిచి చిన్నసందులగుండజూచుచుకొంచెము పరికించి మరిచంపుదమని, వారనుకొనుచుండు మాటలువినుచుండెను. అదివరకు ధర్మారావు- ఆమెకు పతిభక్తియు పతియొక్కదయ సంపాదించుటకై ప్రయత్నములు మొదలగు హితోపదేశము జేయుచుండెను. ఆసమయమున నిట్లనుచుండెను.

"కాబట్టి నేనుజెప్పవలసినమాటయేమనగా, పతిచిత్తము ననుసరించి ప్రవర్తించు వనితయందు పతి యెప్పుడును విరోధించడు- అట్లే పురుషులుగూడ ప్రవర్తింపవలెను సుమా-" దివానుపొంచుండి యీవాక్యములువిని తన మనమున నిట్లని వితర్కించెను- "వీడింతలేసి నీతులిప్పుడు బోధించుటకు కారణమేమి? ఏమయినను దీనికి భూతము పట్టుట యబద్ధము. ఇట్లు వీరిద్దరు నొక యింటియందుండుట చాలదా అనుకొనుచుండగా దాసివచ్చి మెల్లగా బాబూ- యెందుకాలోచిస్తారు- నేను నాపాపిష్టికళ్లతో యించాకా పత్తెర్బంగా చూశాను" అనిచెప్పెను. మంత్రి "ఛీ! యెట్టి నిష్ఠావంతులను నమ్మరాదు" అని యాయింటికి పైని తాళమువేసి పైకివచ్చి తనశయ్యపై శయనించి యిట్లని చింతించుచుండెను.

"ఛీ- నేనేమి ద్రోహముజేసితిని- ధర్మారావుభార్య యొకటియు నాభార్య యొకటియునా- నాదౌర్జన్యమునకుతగిన శిక్షయయినది. అయినను నేనీయిద్దరినీ చంపించి యింతటినుండి యెప్పుడూ యిట్టి వృత్తులకుబోక చిన్నభార్యతో సుఖించుచు నుందును- అయినను నాకు దరిలేని యపకీర్తివచ్చెగదా." అని యిట్లనేకవిధముల పశ్చాత్తాము జెందుచుండగా తెల్లవారెను. రాత్రియెల్లను నిద్రలేకపోవుటచే కొంచెము నిద్రవచ్చుటయు జరిగిన ఘోరమునకై విచారముచేత ఉండియుండి యొక్కొక్క మారు గుండె గుభీమనుచుండుటచే నిద్ర తొలగుచుండుటయు నిట్లు కలతనిద్రలో నుండు సమయమున నొకభటుడు పట్టణముబయట శత్రురాజులు విడిసియున్నారని కబురుతెచ్చి గదితలుపుతట్టుచు "మాప్రభూ! వేగి తలుపుతియ్యండి" అని పిలిచెను.

మం— యికనెప్పుడూ యిట్టిపనులుచేయను- బుద్ధివచ్చినది. అని కలవరించుచు లేచివచ్చి మంత్రి తలుపుతీసెను.

భటు— బాబూ గొప్ప వుపద్రం వొచ్చింది-

మం— ఉపద్రంలేదు- గిపద్రంలేదు- ఇప్పుడు చంపించివేస్తాను-

భ— అయ్యోబాబూ చుట్టుకోబోతూవున్నారు-

మం— చుట్టుకొనబొయ్యేది- కాళ్లుపట్టుకొనబొయ్యేది-

భ— మహాప్రభో యింత అజాగర్తాగావుంటే కార్యం యెలాగౌతుంది-

మం— అజాగర్తాకేముంది- నేనిక్కడనుంచి రావడమైనా యెందుకు- ఒక్క నిముషంచూతూ-

భ— మహాప్రభో ఒక్కనిముషములోనే యింతపని చేయగలరా.

మం—ఎంతసేపు. నా తెలివితక్కువచేతే యింతవచ్చినది. యెందుకువిచారము-

భ— బాబూ- రాజుగారు సభకువచ్చినారు. మిమ్ములను రమ్మంటున్నారు.

మం— (మిక్కిలి విచారముతో) రాజుగారికప్పుడే తెలిసిందా- యెవరు చెప్పినారు? ఇంతలో— ఏమీలేదు వొట్టిదే అని చెప్పవోయివెళ్లి-

భ— వొట్టిది కాదండి నేనుచూశాను-

మం— (ఒక్క లెంపకాయగొట్టి) యేమిటిరా చూశావు? నీపిండం.

భ— (మంత్రికి వెర్రెత్తినది- ఈయనభార్యను బట్టుకొన్నదయ్యమే యీయనను బట్టుకొన్నదనియెంచి) అయితే ధర్మారావుగారిని పిలుతునా-

మం— ఆ భండాలుని పేరెత్తకురా లుచ్ఛా (అని మరియొకదెబ్బగొట్టెను.)

భటుడు— "దయ్యాలు భూతవైద్యుణ్ణి విడతవి. ఇది దెయ్యమే" అని నిశ్చయించి రాజుగారి వద్దకుపోయి "మహాప్రభో మంత్రిగారినిగూడా దయ్యంపట్టినది-"

అనిచెప్పెను. అప్పటికి రాజుగారు సభామధ్యముననుండిరి- విజయనగరము మహా రాజులుంగారి పాలకొండమీదికి దండెత్తివచ్చి పట్టణముపైబడినీ రొకదూతనుబంపిరి. ఆదూతవచ్చి రాజుగారిని జూచి సభచేయించినయెడల కొన్నివాక్యములు చెప్పవలెనన్నందున రాజుగారు సభచేయించిరి. ఆసభకందరునువచ్చిరిగాని మంత్రిమాత్రము రాలేదు. రాజుగారామంత్రికి దయ్యముపట్టెననుమాట విని- "ఆయనను పట్టుకొని ధర్మారావుగారియింటికి గొనిపొండు- ఆయన వదల్చును" అనెను- ఆమాటవిని యెనమండ్రు నౌఖరులుపోయి మంత్రినిజూచి "రండి ధర్మారావుగారియింటికి రండి" అనిరి- ఆ మాటకు మంత్రి కోపగించుకొని యందరిని గొట్టుటకారంభించెను. వారందరును బలవంతముగాబట్టి విరిచికట్టికొనిపోయి ధర్మారావుగారి వీధియరుగుమీదబెట్టి తలుపుతట్టిరి. మంత్రి "నాకు దయ్యముపట్టలేదర్రా- అఘండాలుడింటలేదర్రా" యనుచుండెను- భటులు "నిన్నరాత్రి యెంతోరాత్రిదాకా ఎంతోబాగా మాట్లాడుతూవున్నవారికి విరోధం యెక్కడవచ్చింది- విరోధంలేనిదీ ధర్మారావుగారినెందుకు విడతారు- మనలనెందుకు కొడతారు- గనుక నిజముగా దెయ్యముపట్టినది. ధర్మారావుగారు ఎంతపిలిచినా తలుపుతియ్యకుండావున్నారు- పూజచేస్తూన్నారుకాబోలు" అనుకొనుచుండిరి.

అక్కడ సభలో దూతగావచ్చిన సూర్యప్రకాశరావుపంతులుగారు తొందరపెట్టుచూ "రాజుగారూ- మీమంత్రి యింకారాలేదు- మామహారాజులుంగారు నేలవిచ్చినసంగతులు వినండి- మీరు మామూలుగా మాకు చెల్లించవలసిన కప్పమునకంటె రెండంతలు యింతటినుంచి చెల్లించుట కొప్పుకుందురా సరే- లేనియెడల రేపేయుద్ధమునకు బయలుదేరండి అని చెప్పమన్నారు- ఇందుకేమిజవాబిచ్చెదరు-" అనెను-

రాజు "అయ్యా మా దివానున్ను కొత్తగావచ్చిన మంత్రిగారున్ను ఆలోచన చెప్పవలసివున్నది- ఈసమయమందే దివానుకు దయ్యముపట్టెనట- పోనిండు. మా ధర్మారావుగారు మంచిబుద్ధిమంతులు- ఆయన సలహా ముఖ్యముగా కావలెను. ఆయన సభకురారు- నేనే వెళ్లివచ్చెదను- అందరును కూర్చుండండి-"

అనిలేచి బయలుదేరి ధర్మారావుగారియింటికివచ్చెను- మంత్రి రాజుగారినిగూడ జూచి తనమనమున "అరుగో రాజుగారుకూడావచ్చారు- ఇక నిజంతప్పకుండా చెప్పవలెను- మనముదాచినా దాగదు" అని బిగ్గరగా "మహాప్రభూ! నేనుచేసిన ఘోరమేనన్నింతకుదెచ్చినది." అని రాత్రిసంభవించిన వృత్తాంతమంతయు సవిస్తరముగాజెప్పి యిక మీచిత్తమనెను- అప్పుడు రాజుగారామంత్రి కట్లువిప్పించి ధర్మారావుగారున్నగదికి బోయిరి.

రా--ధర్మారావుగారూ తలుపుతీయండి-మీకేవిధమయినభయములేదు-మేమున్నాము.

ధ— నేను ధర్మారావును గాను- ధర్మవతిని- మీరు ఒకసభ జేయించి యాసభతో చేరియున్నగదిలో నన్ను బ్రవేశపెట్టండి. అంతయు వివరించెదను.

రాజుమిక్కిలి యాశ్చర్యపడి యిదియేమో వినవలెనని యాసభనుచేరియున్న యొకగదియం దాధర్మవతిని బ్రవేశపెట్టెను-

ధ—(ఆగదిలోనుండి) నే నొకకథ చెప్పుచున్నాను- అందరు సావధానులై వినుండు.

అని ధర్మవతి తన వృత్తాంతమంతయు పుట్టుక మొదలు నేటివరకు తనకు దెలిసినంతయు బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పెను-

అప్పుడు విజయనగరమువారి యుద్యోగస్థులగు సూర్యప్రకాశరావుపంతులుగారు "ఆహా చెల్లెలా" యనియొక్క కేకవేసి లేచి యాగది గుమ్మమునకుబోయి లోపలికి బోవకమునుపే అక్కడనే చతికిలబడి నిశ్చేష్టులై యూరకుండిరి.

ఆరోజున వాడుకప్రకారము సదావృత్తులకొరకువచ్చి కూర్చునియుండి ధర్మారావుగారిని బ్రశంసించుచున్న బైరాగులలో నొకడు పరుగెత్తివచ్చి "హా హా ప్రాణేశ్వరీయని యేడ్చుచు" ఆగుమ్మముమీదబడెను- అట్లే ధర్మారావుగారి ఖ్యాతిని విని కాశీరామేశ్వరయాత్రలకు బోవుచును పోయివచ్చుచును సంభావనలకై వచ్చియున్నవారిలోనున్న యొకపండితుడు లేచివచ్చి "నేటికి నా సంతానమును జూపితివీ భగవంతుఁడా" యని యేడ్చుచు మూర్ఛపోవుచున్నవారిలో బడెను.

యుద్ధమునకు సిద్ధముగావలెనని కందకముమీద గట్టియున్న వంతెనదీయించి వేయుటకై కారాగారమునుండి దేవిడీయెదుటికి దెచ్చియున్న యపరాధులలో నొకడు వీరివైపు జూచుచు వెక్కివెక్కి యేడువసాగినందున, ఆ రాజభటులలో నొకడు దయతలచి వానినిచ్చటికి గొనితెచ్చెను-

ఈ యందరి యేడ్పులతోను లోపలినుండి ధర్మవతి యేడ్పుచేరి గొల్లున నొక ధ్వనిపుట్టెను. ఈధ్వని విని సభవారందరు నిది యొక యింద్రజాలమా యని భ్రమపడి చూచుచుండిరి-

ఆతొలినాటి సాయంకాలమున వెనుకబస గ్రామములో సూర్యప్రకాశరావుగారి వంటలవానికి ఆకస్మికముగా వ్యాధివచ్చినందున క్రొత్తగా వంటకు కుదిరిన యొక ముసలి ముత్తైదువ ఆ సమీపమున నెదురుగానున్న యొకయింట సూర్యప్రకాశరావుగారిచేతనే చేయబడిన బసలోనుండి చూచుచు రాత్రియుండియు తన పెద్దకొమారుడేమోయని యనుమానించుచున్నందున నిప్పుడు బాగుగ పరికించి యందరి వృత్తాంతములును గ్రహించి మొత్తుకొనుచువచ్చి ధర్మవతియున్న గదిలోనికిబోయి కూతురాయని యేడువసాగెను- ఇట్లు కొంతవరకీయేడ్పులు జరిగెను. రాజుగారికేమియు దెలియనందున విస్మితులై యందరి నూరడించి కారణమడిగిరి-

520 (సశేషము.) ఖండవిల్లి-రామచంద్రుఁడు.

ధర్మవతీవిలాసము. (౫౨౦-పుట శేషము.)

సూర్యప్రకాశరావుగారు తమతండ్రినిజూపి యీయన మాతండ్రిగారు అని తన వృత్తాంతమంతయు దెలిపి నేను విద్యాభ్యాసమునకై మాతల్లిదండ్రులను విడిచి రాజమహేంద్రవరముపోయి చదువుకొనివచ్చి మాసర్కారులో రు ౫౦౦ల పనిలో ప్రవేశించితిని. అప్పుడట్లుపోక వీరితోనే యున్నయెడల నాగతియు వీరిగతిని బోలియే యుండును. నాకిది విద్యాభ్యాసమువలన గలిగినలాభము.

రా- శా- నేనీకళత్రవానికిని సుబ్బారాయుడు అను ఈకుళత్రవానికిని ఈధర్మవతికిని తండ్రిని. ఆముసలిది నాభార్య. నాకిదివరలో నైశ్వర్యభాగ్యముండెను. అది యంతయు నక్కరకుమాలిన ఖర్చులుచేయుచు శరీర పరిశ్రమను నార్జనయు నెట్టిదో యెరుగక యీ సన్యాసిస్థితికివచ్చితిని. ఇప్పుడు బుద్ధికలిగినది.

సుబ్బారాయుడు— తండ్రిమాటవినక చదువుకోక బుద్ధిలేక చెడిపోతిని. చెడు కార్యములగు దొంగతనము మొదలగువాని ఫలముననుభవించితిని. ఇక వివేకము గలిగెను. నన్ను క్షమించి యీ కారాగారమునుండి తప్పింపుడు.

అని వేడుకోగా నేరాజుగారతనిని విడిపించిరి.

భీమారావు— నేను బయిరాగినిగాను. నాపేరుభీమారావు- ఈచిన్నది నాభార్య- అని తమకిద్దరికిని సంభవించిన యాపదను తేటపరిచి స్త్రీ విద్యాభ్యాసమువలని లాభమిట్టిదని తెలియజేయుటకు నాభార్యయే యుదాహరణముగదా- విద్యాహీనత్వముచే జెడిపోయిన మాయత్తగారు నొకదృష్టాంతముగదా- గనుక స్త్రీలకు ముఖ్యముగా పురుషులకువలెనే విద్యాభ్యాసమగత్యము-

మంత్రి— (లేచి నిలువబడి-) నేనిదివరకెందరికెన్ని ద్రోహములో చేసితిని. అవియన్నియు వదలిపోయినవి సరిగదా యీరాత్రి యీధర్మవతి జరిగించిన యుక్తితో నా జారత్వగుణము మొదలంట నశించినది- ఇక నెన్నటికినిపుట్టదు. ఇక నాయిద్దరి భార్యలతో హాయిగా సుఖింతును.

రా— ఈవిషయమై నేనును కొంతచెప్పవలసియున్నది- ఇదివరకు నేనెన్నడును సంసారికి ద్రోహముచేయలేదు. వేశ్యాసంగమముమాత్రము కొంచెముండి యుండెనుగాని యిదివరలో నీమెయే యొకయుక్తిచే నిశ్శేషముగా నాకదియు మాన్పించినది- ఆహా ఇక నాజన్మమధ్యమునం దానీచమగుసంగతిసైన దలంతునా- నిజముగా నీమె నాడునాకు ప్రాణములిచ్చినది. దీనికంతకు నీమెవిద్యయేగదామూలము.

ఇట్లందరును ధర్మవతిచేసినయద్భుతకార్యములకుఆశ్చర్యపడుచునానందించిరి.

సూర్య— రాజుగారూ! మా సర్కారువారు మీమీదికి రాకుండచేసెదను- పూర్వము పాండవులు విరాటపురంబునవలె నాచెల్లెలును నాతమ్ముడును మీపట్టణమున

ప్రచ్ఛన్నముగనున్నారు- ఇకను మహారాజులుంగారికిని మీకును సఖ్యము చేసెదము. మీ మామూలుకప్పము మాత్రము కట్టుకొనుచుండవలెను-

రా— ధర్మవతి సకలసద్ధర్మవతియగుటచే నాకుకుమారుగా నాకు భర్త యగు నీ భీమారావుగారికిక్కడ దివాన్గిరి యివ్వడమునకు నాకుద్దేశమున్నది. పూర్వపు దివాను సిరస్తాదారుగానుండును.

అందరును సమ్మతించినందున అప్పుడే భీమారావుగారికి దివాను హోదానిచ్చిరి.

తరువాత సూర్యప్రకాశకవుగారు తనవారినందరిని తనబసకు బిలుచుకొని పోయి భోజనములయినతరువాత తానును తండ్రియు తమ్ముడును మహారాజులుంగారి దర్శనమునకు బోయి సంగతియంతయు నివేదించిరి. మహారాజులుంగారు పూర్వము తన సభలో గుమాస్తాగావచ్చి మహుమానమందిన చిన్నది యీ ధర్మవతియేయని తెలిసి, భీమారావునీచిన్నసంస్థానమందుంచుట కిష్టము లేదనిచెప్పి, అక్కడి రాజుగారితో మైత్రిసైరవి రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారిని వారికుటుంబమును వారిని విజయనగరము గొనిపోయి భీమారావుకును సుబ్బారావుకుమకూడ తమ రాజ్యమునందు గొప్ప యుద్యోగములిచ్చిరి. రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారు వృథా కాలయాపనచేయననియు జనకేజేని యుద్యోగమిమ్మనియును వేడినందున ఆస్థానపండితుడుగా నంగీకరింపబడిరి. సుబ్బారావుకు పాలకొండ దివాన్ గారి కుమార్తెనిచ్చి వివాహముచేసిరి. రామమూర్తి శాస్త్రిలుగారు తమ పెద్దకుమారునికిని కొమార్తెకునుజేసిన వివాహముల యుత్సవముల కంటె నీ వివాహోత్సవము మిక్కిలి హెచ్చుపడియుండెను. అక్కరకుమాలిన ఖర్చులు చేయబడలేదు. మిక్కిలి యుక్తముగనుండెను. సానిమేళము తేనేలేదు. గొప్పగొప్ప బ్రాహ్మణసమారాధనలు డంబముతో జేయుటమాని తగినరీతిని జేయబడెను. ఈ ద్రవ్యము గుడ్డివాండ్రు కుంటివాండ్రు మొదలగు అన్నముతెచ్చుకొనలేని వారల సంరక్షణక్రింద ఖర్చుపెట్టబడెను. ఇట్లు రామమూర్తిశాస్త్రిలుగారి కుటుంబమువారు బహుకాలము వరకు సకలసుఖము లనుభవించుచు విజయనగర సంస్థానమందు గొప్ప యుద్యోగము లును ఒక్కొకకాలమునందు దివాన్గిరీయునుగూడజేసి ప్రజాసౌఖ్యముకొరకు పాటు పడుచు ప్రసిద్ధికెక్కిరి.

సంజీవరాయచరిత్రము.

మొదటి ప్రకరణము.

కం॥ సరయువు తీరంబున బహు
తర ధన ధాన్యములు గలిగి ధరణికిఁ దొడవై
పరగెడు కోసలదేశం
బరుదారఁగ మెఱసియుండు సద్వేకమునన్.

భాస్కరరామాయణము.

పూర్వమేనదీతటంబునఁ దన తపోనిష్ఠాగరిష్ఠత్వంబు మెఱయ మునికుల భాసం డగుదూర్వాసుండుతపం బాచరించెనో, ఏనదీజలంబుతత్పరిసరక్షేత్రంబులంగలసస్యంబుల వాగ్ను కదినంబులం బన్నీరు మున్నీరుగాఁ గుత్తుకబంటి జలంబుల వారలదప్పి యుడిపి, వెక్కసంబుఁ గావించి, వారింట నాలుగయిదు దివసంబులు కాపురంబుండి, జనుల కందఱకును కన్నులపండుగఁ గావించి, ఆ యచిరకాలస్నేహము విడనాడ నోపక, తత్సస్యంబులఁ దనతోడంగూడ వెంటఁబెట్టుకొని, ఆయాక్షేత్రాధికారులయుం దంతకు మున్నైశ్వర్యోద్రేకులై తన మదాంధతఁ దమకితరుల చెలిమితోడ నేమి నిమిత్తంబని పూర్వసఖుల నందఱ నిరాదరణంబు గావించినవారల సహిత మాహారార్థమై బీద సాదలందఱితోడం జెలిమిసేయించునో, ఏనదీప్రవాహంబు తన యుపరిభాగంబున గౌతమీ సలిలంబుఁ బ్రవహింపంజేసి, తత్సంబంధ మించుకయు తనకుఁ గలుగనియ్య కంతరాన్తర్గవర్తినియై సంచరించి తన సామర్థ్యంబుఁ జెలిమికత్తియయిన గౌతమి యుపశాఖకుం దెలుప దూతికాపుర సమీపంబున నామెతో సంగమం బయ్యెనో, ఏనదీమతల్లి తనగర్భంబున మకరమత్స్యకచ్ఛపాది జంతు సంతానంబు ననారతంబు ధరియించి వానికి వలయు నాహారంబుగ, నిజప్రవాహంబునం దిరుగు జంతుసంతానం బుల నొసంగునో, ఏనదీవరంబు ఎఱ్ఱకాలువ, వద్యేరు, కన్యకలమడుగనియెడు నామాంతరంబుల నెగడెనో, అట్టి దూర్వాసనదీ ప్రాంతంబున కపర దిగ్భాగంబు నలంకరించుచు, వనపురంబు నానొక్క గ్రామంబుభాసిల్లుచుండు.

ఆపురంబు కాపురుషులకుఁ గాపురంబు. అందించుమించు రెండునూర్ల గృహం బులుండు. అగ్గృహంబులలో చాలభాగము నేతకాండ్రవియును, ఏడెనిమిది మాత్రము

బ్రాహ్మణ గృహంబులును, రెండు మూడు వైశ్య భవనంబులును, సుమా రిరువది లోఁగిళ్ళు కమ్మవారివియు, మిగిలినవి యితరజాతుల వారివియునై యలరుచుండు. ఆపురంబునందలివారు సత్యమన్నను, సఖ్యమన్నను, సరిపడక యేమూలఁ జూచినను మూర్ఖదేవతా శిరోమణికి ముఖ్యదాసులై, యామె కొలువెప్పుడును విడువక కల్లలకు పుట్టినిండ్లయి, స్వకార్యాచరణ పరాయణులయి, యొకరికొకలిమిఁజూచి యొకరు సహింపనొల్లక, యొండొరులపై వివాదాంశముల నేలుకొను చుండెదరు. అట్లు పురజనులు తమలోతాము పోరాటములు కలవారయి, సఖ్యము లేకుండుటవలన నందు ధర్మమన్నమాట నిర్మూలంబయ్యె. వారుదండుగులన్న నెంతకైన సాహసింతురు గాని ధర్మమన్న వారికి చెయ్యిరాదు. ఎవ్వరైనఁ గొంచెము ధర్మ మార్గాసక్తిం బరోపకారము సేయఁబ్రయత్నింప వారట్టి పనులకేల ప్రయత్నింప వలెనని దాని కెద్దియో విఘాతంబు గావించుచుందురు. ఆగ్రామము సర్వవిధములను గాపురమునకు సౌఖ్యకరమైనదేయయినను వేసవినిమాత్రము దాహతీర్థము దొరకదు.

ఆపురంబున కీశాన్య దిగ్భాగంబునఁ బ్రాగ్దిశాభిముఖంబై యామ్యదిశా బహిర్ద్వారంబున నొక్క శివాలయంబుఁ గలదు. ఆ శైవనిశాంతంబునకు నలు తట్టులను ప్రాకారకుడ్యంబు ఛిద్రంబుగాఁ దత్పురీ నివాసులు కొందఱు గానిం దిరుగ బాగు చేయించవలెనని యెంచి తద్గ్రామస్థులవలనఁ గొంతచందాధన మాకర్షించి పశ్చిమ భాగమందున్న గోడమాత్రము త్రవ్వించి అంతట నేమిహేతువుచేతనో దైవమందు దయగలవారయి ఆయొక్కతట్టుమాత్రమే త్రవ్వించి కడమమూడువైపులను త్రవ్వించరైరి. ఆదైవమునకు ధూపదీపనైవేద్యాదికము లన్నియు లిన్నగనున్నను లేకున్నను గార్దభాదిజంతు సంతానం బందున్న పచ్చిక నాహారార్థముగఁ గైకొని, తమమూత్ర పురీషంబుల నక్కడ నాస్వామికై యుంచిపోవు. ఆశివార్చకులు ముగ్గురన్నదమ్ములు. అందగ్రజుం డిదివఱకనేక పర్యాయములు దొరతనమువారి కారా గృహంబునకు దర్శనమిచ్చియుండెను. రెండవవాఁడు భార్యావిహీనుఁడై కులట నొక్కదాని నాశ్రయించి, ఆమెకు దాసుఁడై సదాదానియింటనే పనిసేయుచు ఆదేవునకు ధూపదీపాద్యర్చనము లామెయింటనే శ్రద్ధాళుండైనడుపు. కనిష్ఠుం డాయూరను కాపురమే లేక, భార్యపుట్టినింట నిల్లటపుటల్లుఁడైయున్నవాఁడు. వీరెట్టి సపర్యలాస్వామి కొనరించిన, నాగ్రామజనులుమాత్రము మిగుల శ్రద్ధాభక్తులతో సూర్యచంద్రుల నిద్దఱను జీతబత్తెముల నియ్యకయే వారికొలువునకై యొకరిని విడిచి యొకరి నహర్నిశములు గొలువుంచుదురు. ఆదేవుని కొమరుండగు విఘ్నేశ్వరుండు, జననీ జనకుల క్షేమ సమాచారమునకయి ప్రత్యహమును నిజవాహనంబయిన మూషకేశ్వరుని సకుటుం

బమునఁ, వారి సాన్నిధ్య మునకుఁ బంపుచుండును. తాము దేవతావాహనరాజనులగుట వలన, సామూపకములునరులకంట తామును తమకంట నరులును బడకుండనుండవలెనని యెంచుకొనికాఁబోలు తక్కిజాతి జను లెప్పుడైనవచ్చునప్పుడు తొలఁగుచు వారికంటెఁ బడకున్నను, అప్పుడప్పుడాయర్చకుని పుణ్యమేమొకాని ఆయనకంటెమాత్రము బడు చుండును. ఆగ్రామస్థులందఱును నిరాకారుఁడయిన భగవంతుని సాకారునిఁ జేసి, ఆయనకుఁ దోడుగ నొక శిలామయమగు శ్రీవిగ్రహము సహాకారముఁ జేసినను, అట్టి రాతిప్రతిమలఁ బూజించుటకన్న నాంతపుతప్పు లేదని మనంబున నెంచుకొని విగ్రహా రాధన మానివేయువారివలె, ఆదేవతా సందర్శన మెుకప్పుడును పండుగ పర్వముల యందయినఁ జేసికొనక, యా సమీపస్థులందఱును తమ్ము సదాచార సంస్కారుల లన, మిగులవన్నెకెక్కిరి.

ఒకనాఁటి సాయంకాలము నాలుగుగంటలవేళఁ దత్పురీపురోభాగంబునఁ బురంబున కనతిదూరంబుననున్న కొలని యొద్దను శివాలయము ముందరఁ జేరి చల్ల గాలి కాగ్రామసరదారులును, తత్పురీ నివాసులు మఱికొందఱును ఇష్టగోష్ఠిని సరస సల్లాపంబు లాడుచుండ నొక వృద్ధ బ్రాహ్మణుఁడు, మూరెడు వెడల్పుగల యొక చిన్న యంగవస్త్రమును ధరియించి, మఱియొకటి చంకనుంచుకొని, రొండి నున్న పొడుము కాయవలన సగము వస్త్రము పయికిలాగికొనిపోవ, కుడిచేతితో తనబొజ్జ నిమురుకొనుచు తెల్లని జనపనారవంటి నెరిసిన తలవెంట్రుకలు నాలుగును చివర ముడివైచుకొని, మాధ్యాహ్నిక స్నానముచేసి భోజనముచేసినపుడు మొగమున నుంచిన విభూతిరేఖలపైని దళముగానుంచిన గంధము మూడు గీతలుగాఁగనుపడ, నంటుపైని నల్లని పసుపును, సున్నమును, గలిసిన అక్షతలు చెమ్మటకు సగముగారి మొగమునంతటను వ్యాపింపఁ, దోవలో తనకంటఁబడినవారందఱును నమస్కరింప వారల దీవించుచు, వారింజేరవచ్చె. ఆయనకు సుమారేబది వత్సరము లుండును. దేహచ్ఛాయ కొంచెమెఱ్ఱనిది. ఆయన స్థూలకాయమునకుఁ దగియున్న బొజ్జఆయన కొకవిధమయిన యందమునే కలుగఁ జేయుచున్నది. ముఖవర్చస్సుఁ జూడఁగానే ఆయన నిరుపేదయనియు, కర్మిష్ఠుఁడనియు, సత్యవాది యనియు, చూచిన వారంద ఱనుకొనుటకు సందియము లేదు. ఆయనపేరు శివరామశాస్త్రి. ఆయన ఆ గ్రామ మునకును, ఆ చుట్టు ప్రక్కల మఱి రెండుమూడు గ్రామములకును, పురోహితుఁడు. ఆయన ముఖ చిహ్నములవలన వైదికుఁడుగా నగుపడినను, వృత్తియందు మాత్రము ప్రత్యేకముగ వైదికుఁడన నవకాశము లేదు. ఆ గ్రామమున నియోగి బ్రాహ్మణుల యిండ్లెక్కువ యగుటవలన, ఈయన ఆందొకనిసహాయముఁ జేరి, తప్పు సాత్యములయందు

మెప్పవడసీ, తనకగత్యమున్నపు డాతఁడు గర్భశత్రువైనను వానిముఖస్తుతి యొనరించి తనపని నెఱవేర్చుకొని, తన కార్యమైనపిదప వానివెనుక నేయతఁడు పరమ దుర్మార్గుఁడని, దూరుచుండు. గడియకు గొప్పవానిని కొద్దివానిగను, కొద్దివానిని గొప్పవానిగనుఁజేయుమాయలమారియై, కుత్సితతంత్రములఁ బ్రవర్తించుచుండు. ఆయనకేదో యొక విధమునధనమార్జింపవలెనన్నయిచ్ఛయేగాని, సత్యవచనాదరణమెంతమాత్రమును లేదు.

ఆయనను చూడఁగానే వారందఱు లేచి "అయ్యా! శాస్త్రుల్లగారు! దయ చెయ్యండి" అని చాలమర్యాదఁజేసి, కూర్చుండ నియమించి, కుశలప్రశ్న మొనరించిరి. తరువాత శివరామశాస్త్రిగారు ఆమాట యీమాట మాటాడి కరణము రాజయ్యగారిని పిలిచి యీక్రిందిరీతిని ప్రశంసించెను.

శివ— ఏమండి! రాజయ్యగారు! మీయంతటివారిగ్రామమునకు కరిణీకము చేస్తూ మనవూరు దెలువు యిట్లా నాచులో నిండియుండి, నీళ్ళుపుచ్చుకొనుటకు వీలు లేకుండుట యేమీబాగావుంది గాదండి. మీరు కొంచెము శ్రద్ధచేస్తేకాని ప్రజలు చాలా చిక్కుపడుతున్నారు.

రాజ— అవునండి. శాస్త్రుల్లగారు! నేనూ అదే ఆలోచిస్తున్నాను. మన యూరివారందరికి మనము నౌకరీచేయవలెనుగాని వాళ్ల వల్లనంది పనిచెయ్యరండి. వాళ్ళిల్లువల్ల కాదుగాను. మనవూరి మాదిగముండాకొడుకులేమి, భవిష్య మేమి, మొన్న మాయింటికి రెండువిస్తరాకు ముక్కలు పట్టుకునిరండిరా అంటే, అదుగో యిదుగోనని జరిపినారుగాని ఒకడూతిరిగి కనపడ్డాడేకాడు.

శివ—వాళ్ళ ననవలసిన పనేముందండి. ఈ దిక్కుమాలిన కుంఫిణీ రాజ్యము వచ్చిన తరువాత బొత్తిగా ప్రతివాడికి రూల్సు కావలసి వచ్చినది. మునుపు చెప్పు తీసుకుని నాలుగు మీబోటివారు తన్నితే నోరుమూసుకుని పడి వుండేవారు. ఇప్పు డేముందండి. మీరుచెప్పరు నైతేవరకల్లా "మీకరిణీకమువుంటే మీకే వుండాలగాని నేను దెబ్బమాత్రంపడేవాణ్ని గానుసుమండీ" అని అంటాడు. మన మునసబు వెంకటాద్రి యిదే అంటువున్నాడు. అతనేమో? అతని పొలమేమో? అతని పాలతప్పేలాయేమో? అంతేకాని వేరే చెయ్యివచ్చినాసరే, చెయ్యిపోయినాసరే అతనికియేమీ అక్కరలేదు.

వెంక— శాస్త్రుల్లగారు మీకేమి మీరుకబుర్లు చెపుతారు. రాజయ్యగారి వంటి వారికి సెప్పితె యినరుగాని నేను సెపితే యింటారేమండి! ఏమిటో, మునిసీబు పని అంతా మాకరణంగారే చక్కబెడతారు. ఖర్మంద్రీలో మాయిద్దరికిచెరిసఖంగదండీ! వూళ్ళో యెక్కడయినా యేమయినా దొరికితే మన ముగ్గురికి సమానము. ఇంకే ముందినాకు? నాలుగు శేతపురాళ్లుయెక్కువ.

సంజీవరాయచరిత్రము. (౨౮౦-పుట శేషము.)

శివ— ఏమండో! రాజయ్యగారు! మన వెంకటాద్రియండు పూళ్ళో అంటే జ్ఞాపకమువచ్చినది. మనపూళ్ళో యీమధ్య బొత్తిగా వ్యాజ్యాలు యేమీలేవండీ. మనవూరు యీడిగపుల్లిగాడిదగ్గిర పదివేలరూపాయిలున్నవి. వాడికి నూరు యకరముల కమతమువుంది. యెవరు వచ్చినా కూర్చుని లేవనైనా లేవడండి! వాణ్ని యేలాగునైనా వంచండి వాడి కులవృత్తిలోకివాణ్ని పంపించవలెనండి.

రాజ— అది యెంతసేపు. మనం నలుగురం తల్చుకుంటే ఆపని ఒక నిముషములో జరుగుతుంది.

వెంక— వాడికి శామయ్యగారు (ఆయూరనుండు మరియొక నియోగి బ్రాహ్మణుడు) పట్టండి. ఆయన చాలా ఆలోచనపరుడు. ఆయనకు పూళ్ళో నలుగురు స్నేహితులు. ఆయనకు మనకు బలవద్విరోధముగదా! అందు విషయమైనను మనము వానిని తప్పక వంచించవలెను.

రాజ— పోదూ! వీరంతా యేమిచేస్తారు! మనం నలుగురం సమీకరిస్తేచాలు. ఈలాగున వీరందరుఁ గూర్చుండి మాటాడుకొనుచుండఁగా, ఏదోరాజకార్యమునిమిత్తము కొందఱు పెద్దమనుష్యులు రాజయ్యగారి కొఱకైరాఁగా, ఆయనయును, వారును గలిసికొంచెము పనియున్నదని చెప్పి యింటికివెళ్ళిపోయిరి. తరువాత నక్కడ నున్నవారందఱు నొకరొకరే తమ గృహంబులం జేరిరి.

రెండవ ప్రకరణము.

శివరామ శాస్త్రిలుగారు, చిన్నతనమునందే ఆగ్రామ సమీపస్థురాలగు శ్యామలాంబయను నొక చిన్నదానిని వివాహమాడెను. ఆమె పుట్టినింటివారు కొంచెము స్థితిపరులు. ఆమె మాతాపితృలామెకును ఆమెయన్న బిడ్డలకును చిన్నతనమునఁ జదువుఁ జెప్పించిరి. కొంతకాలమైన తరువాత శ్యామలాంబతండ్రి, కుమాళ్ళ నిద్దఱికి నాంగిలేయవిద్య నేర్పింపవలెనని రాజమహేంద్రవరమునకుఁ బంపించి, విద్యఁ జెప్పించెను. వారినిద్దఱను రాజమహేంద్రవరమునకుఁబంపిన తరువాత శ్యామలాంబ చదువు అంతనశ్రద్ధయే అయిపోయినది. ఆవచ్చిన నాలుగు ముక్కలు అంట్లు తోముటలోను, స్నానాచారములలోను, మఱచియే పోయినది. ఆమె పెద్ద దయినతరువాత చదువనిన తల నొప్పిగా నుండెను. ఆచార వ్యవహారము లెక్కువైనవి. చేతికి కొంచెము అంటున్నయెడల నూతితో కుట్టుకొని తీసుకునేది. ఇట్టి స్థితిలో నుండగా, శ్యామలాంబకు ముందుగ నొకకుమారుఁడును, తరువాత నయిదాఱు వత్సరముల కొక

కొమార్తెయును, కలిగిరి. కుమారునకు సంజీవరాయనియు, కుమార్తెకు మాణిక్యాంబ యనియు నామకరణములు సేసిరి.

కుమారునకు ప్రాజ్ఞతకలిగి అయిదారు సంవత్సరములు వచ్చినతరువాత నాతని కక్షరాభ్యాస మొనరించి చదివింప సాగిరి. అంత నాతఁడు రెండుమూడువత్సరములకు తెలుఁగు గ్రంథములు చదువనేర్చుకొనెను. అతనికి యింగిలీషు చదువు కొనవలెనని వాంఛయున్నదిగాని,. జననీ జనకుల కట్టియుద్దేశము, లవలేశంబైనను కలలోనైన గలిగినదికాదు. తండ్రి యుద్దేశమాతనికి వద్దుబ్రాతవఱకు చదువు వచ్చినది గనుక నతఁడంతటితోడనె పూర్ణపండితుఁడని యెంచి, వివాహోపనయనాది వైదిక సూత్రముఁ జెప్పవలెనని మనంబున నెంచికొనియె. అట్టి సమయంబున శివరామశాస్త్రిలు గారి భావమఱుదులకును, మేనల్లునికివిద్య చెప్పింపఁ బ్రయత్నించుట లేకపోవుటం జేసి, యాతఁడు పాడగుచున్నాఁడని తెలిసికొని యొకనాఁడు బావమఱదితోఁ జెప్పి సంజీవరాయని రాజమంద్రి తీసుకునివెళ్ళి విద్యాభివృద్ధి యొనరింపవలెనని, యత్నించి ఆయనయొద్దకు వెళ్ళిరి.

శివరామ శాస్త్రిలుగారు వారినాదరింప వారును ఆయనతోడఁ బలువిధములఁ బ్రసంగించుచు, సంజీవరాయని విషయమయి యనేక విధముల నీక్రిందిరీతిఁ జెప్పిరి.

బావగారు! యేమండి! కుఱ్ఱవానిని చదువు లేకుండ పాడు చేస్తావున్నారేమిటి! వాఁడికి యిప్పుడు చదువు చెప్పింపక పోయిన నెవరు కయిన గడ్డిపోరకకు అక్కరకు వచ్చునా? నామాటవిని వాడికి చదువుఁ జెప్పించండి.

శివ— అవునోయి. నీవు చెప్పినది నిజమవునుగాని, యింగిలీషు ముక్కలు చదువు కోవడము తోడనే మతాచార కులాచారము లన్ని అడుగంటి పోతవి. అది యొక్క సందేహము తప్ప వేఱు సందేహమేమియును లేదు.

రాఘవరావు (పెద్దమేనమామ పేరు)—ఆచారము లెందుకు పోతవండి! ఇంగిలీషు చదువుకున్నంతమాత్రమున వర్ణసంకర మవుతుందండి? వర్ణములు అసలు పూర్వమున్నవా యేమిటి? మధ్య మనువుఅంటూ నొకఁడు బయలుదేఱి యీవర్ణ కట్టుబాటుఁ జేసినాఁడుగాని వేరేయేమున్నది? మనము నీతివర్తనము కలిగియుండవలెను గనుక తప్పక విద్య నభ్యసించవలయు.

శివ— తరువాత నీవర్ణములమాట వెనకనుంచి ఆలోచింతముగాని ముందు మీచెల్లెలుకుఱ్ఱవానిని వదిలి యుండలేదు.

రాఘ— సరే, బాగావున్నది. పెద్దలు మీరుకూడా యీలాగున ఆలోచిస్తున్నారేమిటిఇవన్ని ఆలోచిస్తే చదువులువస్తవండి. ఆమెతో నేనుచెప్పి సమ్మతింపఁజేస్తాను.

శివ—సరే. మీయిష్టం.

అని యీప్రకారముగా శివరామశాస్త్రిగారు కష్టనిష్ఠూరముల మీద కుమారుని మేనమామలతోఁ గూడ రాజమంద్రి పంపుటకు వప్పుకున్నమీదట రాఘవరావు అప్పగారి యొద్దకు వెళ్ళి యావత్సమాచారము నామెతోఁ జెప్పిన యనంతర మామెయును వప్పుకున్నది గాని ఆమెకును పంపుటకు యిష్టమే లేదు. తరువాత వారు వెళ్ళే టప్పుడు శ్యామలాంబ తమ్ముఁలను బిలిచి "అబ్బాయీ! రాఘవ రావు! కుఱ్ఱ వాఁడు జాగ్రత సుమా! గోదావరిలో వాళ్ళతోను వీళ్ళతోను యీతాలకు పోతాడు. బహు జాగ్రతసుమా! నాయినా! మీరు వున్నారని పంపుతున్నాను గాని నాకు యిప్పుడు పంపుటకు యిష్టమే లేదు. ఈ చదువు లేకపోతే నేమి చచ్చిపోరు. బ్రతికివుంటే బలుసాకు యేరుకు తింటాడు. ఇంత తాను తినడమునకు ఇంత పెట్టుటకుకూడనున్నది. మరేమి తిండికి లోపము లేదు." అని చెప్పి కుమారుని "సంజీవి" అని దగ్గఱకు పిలచి మామయ్యతో వెళ్ళి చదువు కుంటావాయని యడిగెను. అతఁడిదివఱకే చదువుకొన నిచ్ఛకలవాఁడుగాన సంతోషముతో తల్లితోఁ జదువుకుంటానసెను. తరువాత వారిద్దఱును మేనల్లుని వెంటఁబెట్టుకుని రాజమంద్రి తీసుకుని వెళ్ళి బడిలో ప్రవేశపెట్టిరి. ఇంటివద్ద తాము పాఠములు చెప్పుచు చదివించుటవలన నాతఁడు ప్రతి తరగతిలోను మొదటివాఁడుగానుండి విద్యయందు చాల భక్తిశ్రద్ధలు గలవాఁడై మేనమామలు చెప్పినచొప్పున నడచుకొనుచు, దుస్సహవాసములేక ప్రవర్తించుచుండెను. మేనమామ బిడ్డలలోను ఒకఁడు ప్రథమ శాస్త్ర పరీక్షయు, రెండవవాఁడు పట్టపరీక్షయు దేరిరి. వారిద్దఱును ఉద్యోగముల నిమిత్తమయి కృషిఁ జేయుచు, అటునిటుఁ దిరుగుచుండిరి. సంజీవరావు మేనమామ లున్నను లేకున్నను, తానుమాత్రము చదువుకొనుచు, సెలవులలో మాత్రము స్వగ్రామమునకు వచ్చుచు, పోవుచు నేయుండెను. అతఁడింటి యొద్దకు వచ్చినపుడెల్ల, తల్లిదండ్రులతనికి ఆచార వ్యవహారములు కొంచెము తక్కు వగుచున్నవని యోచించి అతనిని చివాట్లువేయ నారంభించిరి. వారెన్నివిధములఁ జెప్పినను, మారుమాట చెప్పక అక్కడనున్న నాలుగు గడియలు కాలము గడిపి, తనవిద్యయందు మాత్రము శ్రద్ధాళుండై, తోడి బాలురతోడ నాటలనైన నాడక, యిరుగు పొరుగువారి పిల్లలవలె, నింటిలో నల్లరిచేయక యితరులతో పోరాటములేక యెల్లప్పుడును, సదాచార పరాయణుఁడైయుండె.

సంజీవరాయని తండ్రు బిడ్డలన్నదమ్ములు. వారిద్దఱు చిరకాలము క్రిందటనే విభాగమయినను, ఐకమత్యముగా నుండిరి. సంజీవరావు పినతండ్రి శేషావధానులు

గారికి సుందరియను నొక కుమార్తెకలదు. ఆకుమార్తె సంజీవరావు చెల్లెలు మాణిక్యాంబకన్న నాలుగయిదు సంవత్సరములు చిన్నవయస్సు కలది. సుందరికి రెండవ వత్సరమందే తండ్రి శేషావధానులుగారి వంట్లో కొంచెము కాయిలా వచ్చినది. ఆ కాయిలాలో ఔషధము పుచ్చుకొని, కొంచెము పథ్యముచేయుమనిన "నేను జాము తెల్లవారఅలేచి, స్నానముచేసి, నీళ్లల్లో నొక అరగంటఅయినావుండి జపము చేసి కానక తీఱదు. మధ్యాహ్నము తిరిగి స్నానము చేయవలెను. అపరాహ్ణము తిరిగితేనే గాని నేను భోజనముఁ జెయ్యను. వీటికన్నింటికిని ఒప్పుకొన్న యెడల నేనౌషధము పుచ్చుకుంటాను. లేనియెడల నాకవుషధ మక్కఱలేదు. భగవంతుఁడు నాకు ఆయుర్దాయమిస్తే బ్రతుకుతాను. లేదా! పోనీ" అని భార్యతోడను సహోదరునితోడను, వాదించి, యేదో ఆమందు ఈమందు ఇచ్చుచుండిన పథ్యము తిన్నగా చేయక పోయే సరికి శరీరమంతయు నుబ్బి సకలబాధలుపడి, కుడకాలాగున నుండగానే ప్రాణములు వదిలివేసెను. తరువాత భార్య తన భర్తయొక్క చేష్టలన్నియు తలపోసికొనియేడ్చుచుండఁగా, శివరామశాస్త్రిగారు మొదలగువారుకొందఱువచ్చి, ఆమె నూరడించి, విచారించి నందువలన ప్రయోజనంబేమియు లేదనియూ మెకు వేదాంతమార్గోపదేశముఁగావించి, యీ లోకమునుండి మనము వెడలిపోవునపుడు మనము కొనిపోవునది యేమియు లేదనియు, పుట్టుట గిట్టుటకొరకే యనియు మొదలగు నీతివిషయముల బోధించి అక్కడ నున్నవారిందఱును, స్మశాన వైరాగ్యము గలిగిన శవదహన సంస్కారవిషయమై యాలోచించుచు నుండిరి. ఆగ్రామము కుగ్రామముగుటవలన నెవరును బ్రాహ్మణులు గ్రామములో లేరు. పొరుగూరువెళ్లి యిద్దఱు బ్రాహ్మణులను చెలీ నాలుగురూపాయలిస్తామని పిలిచికొనివచ్చి, యేలాగుననో శివరామ శాస్త్రిగారే దహన సంస్కారములు మొదలయిన కర్మనంతయు నడిపి ఆరోజులు నాలుగు గంటలకింటికి జేరిరి. ఆ రోజు సాయంకాలమయినఁగాని శవమును దీసికొనిపోయిన బ్రాహ్మణులు, యజ్ఞోపవీతములఁదీసివేసి భోజనముఁ జేయఁగూడదు గనుక సాయంత్రము నక్షత్రదర్శనమగు వఱకు వారిని ఆపి ఆరోజునకు వెళ్లబుచ్చిరి. తరువాత నింటివద్ద నావది రోజులు బ్రాహ్మణకార్యముగనుక కార్యము జరిగేయెత్తు నాలోచించవలెనని మఱునాటిదినమున ప్రత్యూషంబుననే లేచి, మఱదలియొద్దకు వెళ్ళి, "ఏమమ్మ! జరిగిపోయినదేమో జరిగిపోయినది. ఇఁకముందుజరుగు సూత్రమాలోచించవలయును. ఏమి ఆలోచించినావు." అని అడుగఁగా ఆమె భర్తనుఁ దూర్చి పరిపరివిధములఁ జింతించుచు గోలు గోలున నేడువసాగెను. తరువాత ఆమెనూరడించి, తానడిఁగిన విషయమై మరల నడిగెను. ఆమెయును "అన్నిటికి మీరేయున్నార"న్నను వినక మఱిమఱి యేడువసాగెను.

288 (సశేషము.) తల్లాప్రగడ-సూర్యనారాయణ.

సంజీవరాయచరిత్రము. (౨౮౮-పుట శేషము.)

తరువాత నామె తన భూమిమీఁద నొక యేబదిరూప్యంబులు బదులుతీసికొని వచ్చి పది పుల్లాకులు ఆవతలపడు సూత్రమూలోచింపుడని, చెప్పగా, ఆయనయును, వల్లెయని యొప్పుకొని, యుక్తముగఁ గార్యమును నెఱవేర్చెను. ఆ సమయమందడిగినవారికి లేదనకుండ నోటితో లేదనని చేతితో లేదని, కార్యము సలక్షణముగా జరిపెను. అప్పుడు గోదానమిచ్చిన బ్రాహ్మణునికి గోదానప్రత్యామ్నాయ మూఁడు రూపాయీల రొక్కమునే యొసంగెను. భగవదనుగ్రహమువలన నేలోపము లేకుండ సర్వమును బాగుగనే జరిగినవిగాని, కర్మ చేయుటలో నొకనాఁడన్నము కాకులు ముట్టుకొనకనవికావు అందుపైని అందఱునువచ్చి, యనేకవిధములుగ, దండములు పెట్టిరిగాని, శివరామశాస్త్రిగారు, చనిపోయినవాని కొమార్తెను తనకొమార్తె కన్న ఎక్కువగా చూచెదనని వాగ్దానము చేయువఱకు కాకులుముట్టుకొనినవికావు. ఇది తీయనయిన నాలుగైదు దినములకు శేషావధానులుగారి భార్యకుఁగూడ భర్తృవియోగమువల్ల మనోవ్యాధికలిగి, దానికితోడు దేహమునకేదో వ్యాధిసంభవమై చాల జబ్బుచేసి నెలదినములకే కొమార్తెను శివరామశాస్త్రిగారికిని తోడికోడలు శ్యామలాంబకును నొప్పగించి, ఆమెకూడ లోకాంతరగతురాలయ్యెను. హా! పాపము పసిపిల్ల బ్రతుకు నిరాధారమైపోయినదిగదా! "అమ్మా!" యని నోటినిండఁ బిలుచుకొనుటకైన నోఁచుకొనక ఆమె దిక్కుమాలినపక్షియైపోయినది. విన్నవారికే మనసెంతో చింతగనున్నది. చూచినవారికిని, అనుభవించినవారికిని, ఎంత కష్టతరముగనుండునో దైవము తుదకేదోయొక యాధారముఁ జూపునుగాని మానునా? తల్లి పోవునప్పుడు పిల్లలకు మేతనొసఁగిపోవునా? అవిద్ధము శివరామశాస్త్రిగారే తన కేదవకొమార్తె యనుకొని జననీజనకులకన్న నతిగారాబముతోఁ బెంచుచువచ్చెను. తరువాత నీసంగతినంతయు సంజీవరావునకు తెలిసి వారలకొరకై యించుకసేపు విచారించి వారియోగ్యతాగుణములఁ దనస్నేహితులతోడఁ బ్రశంసించుచు గొన్ని దినములకు వెనుక నింటికివచ్చి సుందరిని చూచినగానే "అయ్యో! తల్లీ! దిక్కుమాలిన పక్షివైపోతివే!" అని చింతించుచు "కాని, నీకేమి లే! మాతలిదండ్రులే యున్నారు" అనిచెప్పి తలిదండ్రులతోడ సుందరిని జాగ్రతగాఁ జూడుమని బహువిధములఁ జెప్పెను. తండ్రికి, సోదరుడును, మఱదలును, పోయినదుఃఖమంతగా లేదుగాని వారిభూములమీఁద నుత్తరక్రియలనిమిత్తమై ఋణమైనదని చాల విచారముగనున్నది. ఎందుచేతననాతనికి పురుషసంతానము లేదుగనుక నాతని యాస్తి సమస్తము నితనికే చేరవలసినదిగదే.

సంజీవరావుతండ్రిఁ బిలిచి "వారికి దినవారములు మొదలయినవెవరుజరిగించిరి?

ఎట్లుజరిగించిరి" అని యడుగగా తాను స్వయముగా జరిగించితినని చెప్పియియున్న ఖర్చుఁజెప్పటలో నాకజాబితా తీసి యతనిచేతికిచ్చెను. అతడు దానినంతయు నా మూలాగ్రముగఁ జదివిచూచి.

నాన్నగారూ! ఎందుకండి, ఈయనవుసరపుఖర్చు. నిష్కారణముగా "ఓ" అంటే "నా" రాని యీ బ్రాహ్మణబృందమునకు నూటయేబది రూపాయిలు ఖర్చు పెట్టినారే? ఇందువల్ల పుణ్యమా? పురుషార్థమా! చచ్చినవాళ్ళకివి యేమైననుఁజేరుత వండీ? వాళ్ళకూ యీ కర్మలకూ యేమైనా సంబంధమున్నదా?

శివ—ఓరీ! తెలివిహీనుఁడా? నీచదువంతా యీకాడికి తెచ్చినావురా? నేను యిన్నివందలరూపాయిలుపోసి చదువుచెప్పిస్తే తుదకు "చచ్చిపోయినవాళ్ళకు దినవారములెందుకు? కర్మలెందుకు?" అని నీవు నాకు పంగనామాలు పెడుతున్నావురా? "గ్రుడ్డువచ్చి పిల్లను వెక్కిరించె" నన్నట్లు యాభైయేండ్ల ముండాకొడుకుని నాకు నీవు నీతులుచెప్పుతున్నావురా! నీకోసం నాల్గువందల రూపాయిలు గోదావరిలో పోశానురా! నేను మొట్టమొదటనే అనుకున్నాను. నీవు యిలాటి వాడవవుతావని—నేనన్నంతపని అయింది. నీవుకూడాచస్తే తీరిపోను. కాకని నీళ్ళ బొట్టువదిలి వూరుకుందును. చచ్చిపోయిన నాతమ్ముడుకంటె నీవేమి యెక్కువ వాడవాయేమిటి? యీలాటివాళ్లు చచ్చేమి, బ్రతికేమి;

సం— ఏమండీ! నాన్నగారు! అంతకోపపడతారేమి. వాటివల్ల ప్రయోజనమేమో కొంచెము శెలవు యివ్వరాదూ? కుఱ్ఱవాడను నాకు మీవంటివారు చెప్పకపోతే యెవరుచెప్పేది?

శివ— ఆలాగునైతే నేను చెపుతాను విను. మనపెద్దలు పూర్వంనుంచీ యీ ప్రకారముగా జర్గిస్తూవున్నప్పుడు మనకులధర్మములు మానవచ్చునా? అట్లుమార్చిన మనకూ శూద్రులకూ తారతమ్యమేమున్నది.? వాళ్లైనా కులధర్మములు వదలి పని చెయ్యరు.

"శ్లో॥ ఉత్సన్న కులధర్మాణాం। మనుష్యాణాం జనార్దన।"
"నరకే నియతంవాసో। భవతీత్యను శుశ్రుమః॥"

అని భగవద్గీతలలో చెప్పబడియున్నది.

సంజీ— కులమనగానేట్టిది? కులధర్మములనగానెట్టివి?

శివ— ఆలాటి ప్రశ్నలు సాధించుట నుహామహా మనులతరమైనదిగాదు. ఇకను మనమూసాధించేవాళ్ళము. బ్రహ్మదేవుడు మనకు యీలాగు విధించినాడని మనశాస్త్రమందున్నదిగనుక మనమారీతిని నడచుకొనవలెను.

సంజీ— కులమనగా సమూహము. తత్సమూహ సంరక్షణార్థమై యొండొరులతోఁ జేసికొను ధర్మములు కులధర్మములు. అయితే వైతరిణీ గోదానమువలన ఫలమేమండీ?

శివ— వైతరిణీ గోదానముగనుక యిచ్చినట్టయితే పోయినజీవుడు వైతరిణీనది దాటలేనప్పుడు యీ యావుతోఁకగనుక పట్టుకొన్నయెడల, నది, యానదిననతలకు దాటిస్తుంది. మన పితృదేవతలు దానితో తరిస్తారు. వారు "మనవాళ్ళెప్పుడైనా మనకు కాశినినీళ్లబోట్టుదురుపుదురా" యని కనిపెట్టుకొని యుంటారు. "అపుత్రస్య గతిర్నాస్తి" యను వచనము భగవంతుఁడెందుకన్నాడు? ఇందునిమిత్తమే. పుత్రుడనగా పున్నామ నరకవిముక్తిఁ జేయువాఁడు.

సంజీ— భగవంతుని నోటివెంటవచ్చిన మాటలు మనవాళ్లు విన్నారా? ఆయన మనవాళ్లకు కనుపడినాడా?

శివ— లేదూ. మరీ, పూర్వము వేదములు భగవంతుని ముఖతా రాలేదూ? గొప్ప మహానుభావులు హటయోగలంబికాది యోగములచేత కట్టికేశేవారు కారూ? ఇప్పుడంటే మన బ్రాహ్మణులు యెందుకూ పనికిరానివాళ్లుగానున్నారుగాని పూర్వం బ్రాహ్మణులంటే యెంత గౌరవంగావుండేది? భగవంతుడుకూడా యేమన్నాడు. "బ్రాహ్మణోస్య ముఖమాసీత్" బ్రాహ్మణులు నా ముఖమందు పుట్టినారనియన్నాడు. అందువల్ల నేగదా మనకు యిప్పుడైనా యింతమర్యాద.

సంజీ— మనుష్యులు ముఖంలోనుంచి యేలాగున పుడతారు. దానికిమనము యింకొకయర్థము జెప్పకొనరాదా. బ్రాహ్మణులు, మన సమస్తావయవములలోను ముఖమే పనిసేయునో ఆపనిసేయువారని చెప్పుకోరాదూ.

శివ— ఛీ! అదియేమిఅర్థము. పూర్వము శ్రీకృష్ణులవారు "బ్రాహ్మణో మమదేవతా" యని యన్నారు. అట్టి సాక్షాద్భగవత్స్వరూపుడయిన శ్రీకృష్ణునకే బ్రాహ్మణులు దైవములైనప్పుడు, వారు భగవంతుని ముఖమునందు పుట్టుట యబద్ధమని యెట్లనగలము. అట్టి యాధిక్యము వారియందు గలిగియుండుటవలననే వారిని శిరసావహించినారు. ముఖమందు పుట్టుటయే అబద్ధమనుకున్నావు. చిలుకకు శ్రీశుకులవారును, శుక్తిమతీనదికి కోలాహలపర్వత సాంగత్యమువలన గిరికయను చిన్నదియును, గూడ కలిగిరి.

సంజీ— ఇవియన్నియు మనము నమ్ముటకు శక్యమవుతవండీ!

శివ— నీమొహం. నీవు నమ్మేదేమిటి; మహామహా బ్రహ్మాండనాయకులు నమ్మినారు వారికంటె యెక్కువవాడవాయేమిటి. యీపాటి యీ కబుర్లు కట్టిపెట్టి

యింట్లోకిపోయి తిండితిను. తరువాత నివియన్నియు నేర్చుకొని యేవస్తువుగాని ఇకనైనా బుద్ధికలిగి బ్రతుకు. చెడిపోయ్యేవు.

సంజీ — సరే. ఇవి అన్నియుకూడ బాగాసేయున్నవి. ఇట్టి నమ్మకములవల్లనే మన హిందూదేశమంతయు నిట్టి దుర్దశలోనున్నది. అది తెలియక మనమే చాలా గొప్పవాళ్లమని, జుట్టు చేతికిచ్చి గంటలుకొసినట్లు గర్వించుచున్నారు. ఈ మూఢత్వ మెప్పటికి వదలునో తెలియరాకున్నది.

అని వారి మూర్ఖత కెంతయును జింతించి తండ్రితో నింకఁ బ్రసంగించిన, గురు నాజ్ఞోలంఘన మగునని మనంబున నెంచికొని జనకునియందు భక్తిగలవాఁడై లోపలికి వెళ్లిపోయెను.

మూడవ ప్రకరణము.

సంజీవరావు తిరిగి రాజమహేంద్రవరము వెళ్లినప్పుడు తల్లినిఁబిలిచి యనేక పర్యాయములు సుందరినిఁగూర్చి “బహు జాగ్రతసుమా! మన మాణిక్యాంబకన్న నెక్కువగఁజూచవలయు. అది తలిదండ్రులులేనిపిల్ల. మనము దానినిగురించి యేమాత్రమలక్ష్యంచేసినా బెంగపెట్టుకుంటుంది” అని చెప్పి యొప్పగించి తనదారిఁ బోయెను. శివరామశాస్త్రిగారును శ్యామలాంబయునుఁగూడ సుందరియెడల చాలననురాగముఁ గలవారై చాల శ్రద్ధాభక్తులతోఁ బెనుచుచుండిరి. పినతండ్రియును, పినతల్లియునుఁ బోవునప్పటికి మాణిక్యాంబకు ఆఱు సంవత్సరములును సుందరికి రెండుసంవత్సరములు నున్నవి. వారిద్దఱునుఁగూడఁ గలసిమెలసి తోబుట్టువులవలె నాడుచు పాడుచు నుండెడివారు. సుందరికి తనతలిదండ్రులు చిన్నతనమునందే గతించుటవల్లను వారెట్టి వారో. వారల ముఖమైన తెలియకుండుటవల్లను, పెదతండ్రియు పెదతల్లియుబహు ప్రేమతో బెనుచుచుండ, నామె తన తల్లిదండ్రుల మఱచి, వారినే తలిదండ్రులుగ భావించుకొని, బహువినయ విధేయతలతో మెలఁగుచుండెను. అక్కడ సంజీవరావు బహు శ్రద్ధాభక్తులతో విద్యనభ్యసించుచు, పినతండ్రిపోయిన సంవత్సరము మధ్య పరీక్షయందు మొదటితరగతిలో తేఱెను. అతఁడు పరీక్ష మొదటితరగతిలో గడిఁ చేయుటవలన, పెద్దబడియందు వేతనములేకయే విద్యఁగఱపుచువచ్చిరి. అందువలన నతనికింటియొద్ద ద్రవ్యము ముసుపటియంత యక్కఱలేకపోయినను, తలిదండ్రుల నడిగి, తన యన్నవస్త్రములకుఁ దగినంత ధనమును గైకొని, యుక్తవ్యయములను మాత్రమే చేయుచుండెను.

అతఁడు రాజమహేంద్రవరములోనుండెడి బాలుర వివాదపక్షములయందుఁ దాను సంబంధముఁ గలుగఁజేసికొనక తనకు మంచిదని తోఁచినదానిమాత్ర మాచరించుచు, మఱియొకనియోగ మొనరించక, సజ్జనసాంగత్యముఁ గలవాఁడై యుదరకను వినయ విధేయతలతో సంచరించుచుండెను. ఇతఁడు విద్యనభ్యసించునపుడు విద్యార్థులందఱు, రెండు సంఘములుగ నేర్పడియుండి, అందొకరు వేదములు మొదలగునవి యన్నియు, బ్రహ్మముఖమున వచ్చినవిగనుక వానిని నమ్మదగినవనియు, కర్మలులేక మనము భగవంతుని సాన్నిధ్యముం బొందఁజాలమనియు, పూర్వము భగవంతుఁడెత్తినాఁడన్న దశావతారములే భగవత్స్వరూపములనియు, వానినన్నిటికి, నమ్మి మనము విగ్రహారాధన మొదలగునవి చేయుచు, పూర్వులు చెప్పినచొప్పున విధ్యుక్తముగ నడచుకొనవలయుననియు, వారివలననే మనకు సమస్తాధారములు నేర్పడినవనియు, వాదింతురు.

వేదములు మొదలగునవియన్నియు పూర్వము కొందఱు మహర్షులక్కడక్కడ నున్న గ్రంథములనన్నిటిని సంపుట మొనరించిరనియు, అందు దైవకృతమించుకయు లేదనియు, అందు కొంతభాగము పూర్వచరిత్రయనియు, అందప్పుడు నడచుకొనటకై యేర్పాటుకాబడిన నిబంధనలన్నియు వ్రాయబడ్డవనియు, అందున మనమాచరించుట కుపయుక్తములగు వానినాచరించి, మిగిలినవానిని మన యభిప్రాయప్రకారము నలుగురకు హితమైనవాని నాచరింపవలెననియు, మన పురాణములయందంతటను నసంసాధ్యములైన సంగతులున్నవిగనుక, నవి నమ్మనర్హములు కావనియు, అవి యేవియో కొన్ని కట్టుకథలు కల్పించి తమకవితాచమత్కృతులకొలది వానిని పద్యకావ్యములుగ నొనరించిరనియు, భగవంతుఁడు మనుష్యరూపముగాగాని మఱియొకరూపముగా గాని యెన్నటికిఁ జన్మించ వీలులేదనియు, విగ్రహారాధనము వలనఁ బ్రయోజనమేమియు లేదనియు, రెండవసంఘమువారి యభిప్రాయము.

ఇట్లు బాలురయందు బాలురే వివాదములఁబెంచుకొని వార్తాపత్రికల మూలముగఁ దమ ముఖ్యోద్దేశములను దెలిపికొనుచు, వారియందున్న తప్పులు వీరును, వీరియందున్నవి వారును దూషించుకొనుచుండగా సంజీవరావు, అవియన్నియు తనకేమియు నిమిత్తము లేదని యాలోచించి, తనకు తీఱికయైనప్పుడెల్ల నిందేది బాగున్నదని వారిని వీరిని నడుగక, తనంతటతానె యాలోచించుకొని, తనకు మంచిదని తోఁచినరీతిని సంచరించుచుండెను. అతని ముఖ్యోద్దేశమేమనగా, ఈ ప్రపంచనిర్మాణమందొకఁడుండి యుండవలెను. మనమిల్లు కట్టకుండ తనంతట నది పుట్టినదా? లేదు. ఎవఁడో యొకఁడు తన్నిర్మాణకర్త యున్నాఁడు. పరమేశ్వరుఁడే

మనకు చైతన్యమిచ్చువాఁడు. అతఁడు నిరాకారుఁడు. నిరామయుఁడు. జగమంతటను నిండియుండును. అతని నుపాసించిన సర్వదా మనయభీష్టముల నొసఁగును. భగవంతుఁడు సూర్యుని పగలును, చంద్రుని రాత్రియందును, ప్రకాశించి, ప్రపంచమునకు, కాంతినొసఁగుడని విధించియున్నాడు. అవి ఆప్రకారమెన్నటికిని సమస్త ప్రపంచమునందును మార్పులేక వెలుఁగుచున్నవి. వేదములుకూడ నట్లు భగవన్నిర్మాణమైనయెడల ప్రపంచమునందంతటను వ్యాపించియుండవలయును. వేదములు భగవన్ముఖముననే వచ్చినయెడల నవి మన హిందూదేశమునందు మాత్రమే వర్తించి, కడమ ప్రపంచమునందంతట నేలలేకుండును. మన హిందూదేశమో ప్రపంచముతోఁబోల్చిన నెన్నవభాగముండును? అథమము నూఱవవంతయిన నుండునా? ఉండదు. అట్టిచో పరమేశ్వరుఁడు సమస్త ప్రపంచమును విడనాడి యీ హిందూదేశమునందుమాత్రమే దయగలవాఁడై, తాను ప్రత్యక్షమై, మీరీరీతిగ నడచుకొనుడని వేదములనొసఁగియుండునా? ఆట్లెన్నటికిని కాదు. భగవంతునకు పక్షపాతముండునా? అతఁడు నిష్పక్షపాతి. అతనికి భేదమించుకయును లేదు. వేదములెవ్వరో కొందఱు కల్పించియుండవచ్చును. సృష్ట్యాదియందు ప్రతివస్తువు ననాగరికముగనుండును. రానురాను అవియన్నియు తిన్నఁబడి చక్కఁగ బాగుపడవచ్చును. మనుష్యుని బుద్ధిచాతుర్యమువల్ల పెక్కు మార్పులు గలుగవచ్చును; గాని మనపూర్వులు, ముతకబట్టలు కట్టిరిగనుక మనముకూడ నట్టివిగట్ట నావశ్యకములేదు. వారట్టివి తక్కనితరములు సంపాదించుకొన వీలులేక యవియేయుపయోగించుకొనెడివారు. మనము మంచివి సంపాదించుకొనఁ గలిగినప్పుడెందుకు సంపాదించరాదు. ఇవియన్నియు భగవదుద్దేశములతోఁ బనిలేదు. మనశక్త్యనుసారముగఁ జూచుకొని యుపయోగమాలోచింపవలయును. గాని మనపూర్వులుచెప్పిన చొప్పున నడువనావశ్యకము లేదు అని సంజీవరాయుని ముఖ్యోద్దేశమైయుండి, యతఁడాప్రకారముగనే తనకు తోఁచినట్టుగ సహేతుకముగనున్నదానినంతయు నది యితరులకిష్టమున్నను, లేకున్నను, నాచరించుచుండెడివాఁడు.

ఇతఁడట్లు రాజమహేంద్రవరమున సమస్తజనులకు మంచివాఁడై వెలఁగుచుండ సంజీవరావన్న నందఱికిని మంచి యభిప్రాయముగానుండెను. ఇతఁడొకసారి యింటికివెళ్ళినప్పుడు, సెలవుదినములలో నింటివద్ద తానుప్రవేశపరీక్షకుఁజదువుకొనుచుండగా నొకదినమున తనచెల్లెలు మాణిక్యాంబనుఁజూచి యామెకు నేడెనిమిది సంవత్సరములున్నను, చదువుఁజెప్పింపక, తలిదండ్రులామెను పాడుచేయుచున్నారని యాయననుబిలిచి,

నాన్నగారు! అమ్మాయి మాణిక్యాంబకే డెనిమిది వత్సరములున్నవి. ఇదివరకు దానిని బడిలోకిఁ బంపుట మానివేశినారు. చదువుకోకపోతే యెందుకైనా పనికివస్తుందండీ.

శివ— అబ్బాయీ! ఆడవాళ్లకు చదువెందుకురా? వాళ్లుచదువుకొనియుద్యోగాలు చేస్తారా? వూళ్లేలుతారా? వాళ్లింత పనిపాట నేర్చుకొని, ఆచారవ్యవహారములుగలిగి ప్రవర్తిస్తే అంతేచాలును.

సంజీ— అయ్యో! నాన్నగారు! మీరుకూడా యీలాగున సెలవిస్తున్నా రేమిటి? చదువువల్లమగవాళ్లకేలాభమైతేకలదో ఆడవాళ్లకుకూడ నాలాభమేకలదు. చదువువల్ల మగవాళ్లుమాత్ర మొకయుద్యోగాలు చేయడానికేనా? చదువుకుంటేగాని మూఢత్వంవదలి జ్ఞానంరాదు. శరీరమేరీతిని ఆహారాదులవలన వృద్ధియగునో, అటులనే ఆత్మయును విద్యవలన వృద్ధిపొందవలయును. అట్టి విద్యలేకున్న జ్ఞానసముద్భవము గలుగనేరదు. ఆహారములేకున్న శరీరమెట్లు కృశియించునో విద్యలేకున్న నాత్మయునటులనే కృశించిపోవును. జ్ఞానము దెలిసినగాని సాంసారిక వ్యవహారములు చక్కగా జరుగనేరవు భార్యభర్తలిద్దఱు చదువుకొన్నవాళ్లయినయెడల, భార్యకు తోచనప్పుడు, భర్తయు, భర్తకుతోచనప్పుడు భార్యయు, యొకరికొకరు యోచనఁజెప్పుకొనవచ్చును. ఆచారం వ్యవహారం యివి యెంతసేపు?

శివ— ఆచారవ్యవహారములూ వంట వండటమూ, యివిమాత్రమెంతకష్టం. ఇవి సాధారణముగా నొకరుచెప్పిన రావు. వాటంతటవి యెంటను బుట్టవలెను.

ఆమాటలువిని శ్యామలాంబ లోపలనుండి బయిటికివచ్చి,

మాణిక్యాంబకు చదువుచెప్పించుమంటున్నారా యేమిటి?— యీయన— యీయన చదువుకున్నచదువు చాలును. యికను మనకు చదువక్కరలేదు.— బాబూ— వీడు చదువుకున్నాడు. ఆచారం వ్యవహారం యేమిటంటాడు. మడిబట్టంటే తెల్లనిబట్టయేకాదా అంటాడు. మడీమైలా అక్కరలేదు. రామరామ— బొత్తిగా మాలముండాకొడుకూ మంగలముండాకొడుకూ అయిపోయినాఁడు. మీరు చెప్పినావినడు; నేనుచెప్పినావినడు. వాడికితోచిందియెంతో అంతేగాని బ్రహ్మదేవుడు దిగివచ్చిచెప్పినాపట్టినపట్టు విడువడు. ఆడవాళ్లకు చదువెందుకు? నేనమ్మా సింగన్న శాస్తుర్లుగారికొమార్తెనని పాములపెట్టియొకటి చంకనుంచుకొని వూరివెంట బయలుదేరి బడిలోకి వెడుతూవుండవలెనా? యేమిటి? “చదివి ఆడది చెడిపోయె; చదువక మగవాడు చెడిపోయె” అన్న సామ్యం వినలేదా? దానికి చదువు అక్కరలేదు. మన రాజయ్యగారి సత్యవతిని చూడలేదూ. అది చదువుకున్న చదువంతా మింద

గాళ్లకు వుత్తరములు వ్రాయడంలో వుపయోగిస్తూవున్నది. చదువుకుంటే ఆలాగున పాడుగాని అందువల్ల బాగేమీలేదు.

సంజీ— ఎవతో చదువుకొని తనచదువు మీదగాండ్రకుత్తరములు వ్రాయుటయందుపయోగించుచున్నది యని చెప్పుతారేమి? కమ్మరవాడు కత్తిని కాయ, కూర, కోసికొనుటకు, చేసియిచ్చునుగాని, కుత్తుకగోయుటకై చేసె యుండునా? అట్టికత్తిని మంచిపనియందుంచుకొనువారు వేలులక్షలున్నారు. దుర్మార్గులై గొంతుక కోయుట నిమిత్తమై కత్తినుపయోగించువారెక్కడనయిన నూటికొక్కరైన నుందురా? అటువంటివాళ్లను మనము చెప్పుకోనేల. కత్తి నేప్రకారముగా సమస్తమైనపనులకుపచరించునో ఆలాగుననే విద్యయు ననేకములయిన పనులకుపచరించును. అట్టిచో విద్య యధికముగనున్న జ్ఞానవృద్ధియగును లేకున్న నిట్టి దురవస్థలే తటస్థమగును. ఇంతియగాక నత్తవారింటనున్నపుడు గృహకృత్యములకైన విద్యనేర్చుకొన్నయెడల నేదయిన నవసరమయినసంగతి యున్నప్పుడు పుట్టినింటకుత్తరములు వ్రాసికొనవచ్చును. భర్తకు పనులు విస్తారముగనున్నపుడు, సహాయులగుదురు. అసలు యింటిలోనున్నపుడు విద్యనేర్చుకొని గృహవిషయముల జక్కపరచికొనిన భర్తకెంత సౌఖ్యముగానుండునో? ఆమెకుమాత్రమెంతసౌఖ్యము. కూరలు తెప్పించుమని యొక రూపాయి యిచ్చి కూరలు తెప్పించినతరువాత లెక్క చెప్పుమంటె గోడమీద గీతలు గీచి చెప్పవలయునుగాని మఱి వేఱువిధము లేదుగదా? చదువుకొన్నయెడల నొక క్షణములో జెప్పవచ్చును. ఇవియన్నియు నెంతెంతలాభము. పనిలేక యేమియు నుబుసుపోనపుడు, విద్యావిహీనలైనయెడల, వారితోను వీరితోను పోట్లాటయుత్నింతురు గాని, చదువుకొన్న నేదోయొక పుస్తకముం బుచ్చుకొని అందలి కథలను జదివి యందున్న సంగతులనరసికొని ప్రొద్దుపుత్తురు. అందున జ్ఞానముకూడ గలుగును. గనుక మీరు నామాటవిని అమ్మాయికి చదువుం జెప్పింపుడని సంజీవరావు వారిని వేడుకొనగా ఆమెను బడికిబంపుచువచ్చిరి. ఆమెయును, బాలరామాయణము, గజేంద్రమోక్షము, మొదలగు పుస్తకములు రెండుమూడొక వత్సరములో జదివి యక్షరజ్ఞానముగలిగించుకొనెను. తరువాత నామె నింటనున్న పనిలొందరలవలన బడిమాన్పించిరి. ఆదియంతనశ్రద్ధయే యయిపోయినది.

సంజీవరాయచరిత్రము. (౩౭౮-పుట శేషము.)

నాలుగవ ప్రకరణము.

క. విను రాచపట్టిజనకుం
డను వాఁడయ్యె నొకండు మిథిల యనియెడి వీటన్
బనిమీఱ సీతయని యెడు
తనబిడ్డనుఁ బెండ్లిసేయఁ దలఁచి కడంకన్.

అచ్చతెలుఁగు రామాయణము.

శివరామశాస్త్రులుగారు సోదరుఁడు చనిపోయిన రెండుసంవత్సరములకు వెనుక తనకొమార్తె మాణిక్యాంబ కెనిమిదవ వత్సరము రాగానే వివాహము చేయ వలయునని యుద్దేశించియొక నాటిరాత్రి తనయొక్క భార్యయుతో ముచ్చటించుటలో.

శివ— మన పెద్దమ్మాయకు యేడుసంవత్సరములు వెళ్ళవచ్చినవి; యీసంవత్సరము మనము వివాహము చెయ్యవలెను.

శ్యామ— అవునండి. ఈసంవత్సరము చేస్తేగాని బాగావుండేను. మనకు అనుకూలముయిన సంబంధం కలిసివచ్చేది యెక్కడైనా ఆలోచించినారా? దానికి తగిన పెండ్లికొడుకు పది పన్నెండు సంవత్సరముల చిన్నవాడు కుదిరితే బాగావుండును. ఇద్దరూ పల్లకీలో కూర్చుంటే బొమ్మలపెళ్ళివలె వుంటుంది.

శివ— ఇప్పుడు సంబంధాలు కుదరడం బహుకష్టం. కొంచమున్నంవున్నవాడు రెండు యింగిలీషుముక్కలు చదువుకుంటున్నవాడు గనుక వున్నట్టయితే వారు నాలుగు వందలు అయిదువందలు కట్నాలు తెమ్మనమని చంపుతారు. మనము కట్నాలూ కానుకలూ యెక్కడ యియ్యగలము. మనము అసలుఆహోయిగానిదిగా బ్రతుకుతున్నాము. ఆనాలుగురోజులూ వచ్చిన నలుగురికీ అన్నోదకాలుబాగాయిస్తే అదేపదివేలు. మనసంసారం చూడవస్తే గోచికిరెక్కువగాను కొల్లాయికుతక్కువగాను వున్నది. మూడుమూసీ ఆరు అతుకుచున్నాము. అవతలొకనూలకుఱ్ఱ వాడి చదువునకు డబ్బుకావాలి. ఆమట్టుకు నాలుగయిదురోజులు అనుకూలముగా వెళ్ళబుస్తే అమాంబాపతులూ అయిదారువందల రూపాయిలవుతవి. తరువాతకుఱ్ఱ వాడికి పెండ్లివున్నదికదా. దానికి యెక్కడనైనా అథమపక్షమొక నంచిరూపాయిలుంటేనేకాని కడతేరదు. మనం నాలుగయిదు వందల రూపాయిల నగలుచెయవలెను. నాలుగయిదు వందలు ఖర్చుఅవుతవి. అదేనాయేమిటి? యెంతో క్లుప్తముగా ఖర్చుచేసుకొనివస్తేను.

శ్యామ— మీకబుర్లకేమిగాని మనమిదివరకేశుభకార్యమూచేయలేదుగదా ! ఇదేమనజన్మానికల్లా శివరాత్రి. మనము యిందులోగనుక లోభిస్తే నలుగురూ నాలుగుమాటలంటారు. అసలైన మీరూ నేనూ చేసేది యేముంది.

శివ— మనం యీచుట్టుపట్లకొంచెం గొప్పగా బ్రతుకుతున్నాము. ఈకాస్త గొప్పపోగొట్టుకుంటే తరువాతమనముఖం చూచేవాళ్ళు యెవళ్ళైనావున్నారా ? ఈనాలుగురోజులూతలవిరబోసుకుని తిరిగితే తరువాత మనంగడ్డిపరకకు పనికిరాము. ఆనాలుగురోజులూ తలవంచుకుంటే మహారాజల్లా యెల్లకాలం శుభ్రముగా తలయెత్తుకొని తిరగవచ్చును.

శ్యామ— మనగ్రామములోవాళ్ళంతా మనయింట్లో పెండ్లిఅవుతుంది, నలుగురూ యేమయినా కట్నం చదివించుదామని కనిపెట్టుకొని వున్నారు. అధమపక్షం యెంతలేదన్నా, వంద వంద యాభయి రూపాయిలు దొరుకుతవి. యేమిటి ? మీరల్లాజడుస్తారేమిటి !

శివ— నీకేమి ! నీవుయింట్లోకూర్చుని కబుర్లుచెప్తావు. సంపాదించేవాడికి తెలుస్తుంది. కూచుని కబుర్లుయెన్నైనాచెప్పవచ్చును. డబ్బుతెచ్చేటప్పటికి అవుతుంది. యెన్నిఅబద్ధాలాడితే వకడబ్బువడిపడడం. వున్నవిరెండూ లేనివిరెండూ కల్పించిచెపితే వక్క క్రొత్తడబ్బు చేతులో పెట్టడానికి వాళ్ళప్రాణాలు పోతవి. ఏదయినా వకపెళ్ళయితే పావలా డబ్బులుచేతిలోపెట్టి పీటతో కానివ్వండి, తరువాత ఆఖరున అన్నీకూడా కలిపియిచ్చుకుంటాము లెండని వాళ్ళయింటిచుట్టూ పదే పదే త్రిప్పించుకుంటారు. మనంపురోహిత్యము వల్లనయితేబువ్వబాగా నేతింటాము. యేమిటోవూళ్ళో పిల్లిమీద యెలుకను యెలుకమీద పిల్లినియెక్కిస్తే అలాఅలాజీవనం జరుగుతున్నది.

శ్యామ— ఈసోదంతా నాకెందుకు ? మీరుయేలాగునవో వకలాగున యింత సంపాదిస్తున్నారు. నాకంతేకావలసినది. అయితే మనసంజీవిగాడికిపదిపద్ధాలు నేర్పవచ్చినవి. వాడికికూడా యీసంవత్సర మేలాగునైనా ముడిపడేసూత్రము ఆలోచిస్తురూ. ఇకవాడికి కాలెదిగితే బాగుండదు. పెద్దగెడ్డాలూ మీసాలూ వచ్చి పల్లకీలో కూర్చుంటే యెవడోతూర్పు ముండాకొడుకువలె వుంటుంది. పెద్దయెదిగినతరువాత పెళ్ళిదాగావుండదు.వాడికికూడాయీసంవత్సరంచెయ్యకతప్పదు.

శివ— కుఱ్ఱవాడికి అనేకసంబంధాలు వస్తూనేవున్నవిగాని నేనే యేమిటో వుపేక్షచేసి వూరుకుంటున్నాను. కలిసివస్తే కుఱ్ఱవానిపెళ్ళిన్నీ యిదిన్నీ వక్కసారి చెయ్యవలెనని వూరుకున్నాను. ఎప్పుడుచేసినా అదీ యిదీ కలిపిచేస్తాను.

శ్యామ— ఎప్పుడు చేసినా అంటున్నారు. కుఱ్ఱదానికి యీ సంవత్సరము చేయకతప్పదు. ఇంకా పెద్దదయితే, బొమ్మల నోములయ్యేవరకు ముగ్గురుబిడ్డలతల్లి అవుతుంది. చంటిబిడ్డలతో నోములుపట్టడము చాలాకష్టం. ఆనోములొమ్మిది గేళ్ళకోచకోవాలి. ఇప్పుడు పెళ్ళిఅయినట్టయితే పెద్దదయ్యేలోపుగా శ్రావణ మంగళవారములు, నిత్యశ్రృంగారం, ఉదయకుంకుమ, మోచేతిపద్దమ్మనోము, మొదలయిన చిల్లరనోములన్ని అయిపోతవి. పెద్దదయిన తరువాత యీలాటివన్నిపట్టి పూరమ్మటతిరగడం యెంతో లాఘవముగా వుంటుంది. యెనిమిదియేళ్ళుదాటితే కన్యాదానఫలంకూడా దక్కదు. అదినేను చెప్పేదేమిటి? మీరేయెరుగుదురు.

శివ— ఔనది నిజమేగాని రేపటిరోజున మనవెంకటావధానులనూ లచ్చయ్య శాస్త్రుల్లనూ పిలిచి పిల్లదానిసంబంధము విషయమై పంపిస్తాను. పిల్లవాడి సంబంధము విషయమై మనమువాళ్ళ యిళ్ళకువెళ్ళి అడుగవుగదా! ఇదివరకువచ్చిన వారుగాని మరివకరుగాని యెవరైనా యిస్తామనివస్తే ఆలోచిస్తాను. వెనుకఅత్తిలిలో యెవరోగాని యిస్తామనివస్తే యీసంవత్సరము మేము వివాహము చెయ్యము ముందు సంవత్సరము వరకూ ఆగినట్టయితే చేసుకుంటామని నిరిటిసాయిన వారితో చెప్పినాను. ఆపిల్లకు యెనిమిది తొమ్మిది సంవత్సరములు వుంటవి. బహు సలక్షణమైనపిల్ల. వెనుక మనపూరుకమ్మవారు, అపూరుపెళ్ళికి వెళ్ళినప్పుడు నాలుగు అయిదు సంవత్సరముల క్రిందట నేను చూచినాను. బహుశా వారు యీసంవత్సరము వరకూ వివాహము చేయకుండా వుండవచ్చును. కలిశివస్తే మనకు ఆసంబంధము బాగానే వుంటుంది. వాళ్ళూ సాంప్రదాయీకులు ఆచార వ్యవహారాలు మనకంటె పదిరెట్లుయెక్కువగలవారుగానితక్కువవాళ్ళుగారు. నాకు అంతకంటె మంచి సంబంధము కనపడలేదు.

అనియీరీతిని వారిద్దఱు నారాత్రి ముచ్చటించి సరసల్లాపములతో రెండు యామములవఱకు నాసంగతులుమాటాడుచు కొంతసేపటికి సుఖముగ నిద్రపోయిరి.

మఱునాటి దినముదయముననే శివరామశాస్త్రిలుగారు నిద్రలేచి కాలకృత్యంబుల నెరవేర్చి జామప్రొద్దెక్కువరకు కూరిమెంట సొంతపనులకై తిరిగి, యనంతర మిల్లుచేరి కొంచెముసేపు పరుండి, అపరాహ్ణము తిరిగిన తరువాత లేచి స్నానము చేసి, భోజనమొనరించెను. భోజనానంతర మించుకసేపు శయనించి మూడుగంటలకు లేచి, వెంకటావధానులుగారికిని లచ్చయ్యశాస్త్రిలుగారికిని వర్తమానము పంపించి, వారువచ్చువఱకు నింటివద్ద నిరీక్షించియుండి, వారితోఁదన కొమార్తె కెక్కడనైన మంచిసంబంధమొకటి యాలోచింపుఁడనియు, వారిమేలెప్పుడును

తాను మఱచిపోననియునుఁ జెప్పి వారువల్లెయన, నొకమంచి ముహూర్తమాలోచించి యాదినమున వారిని బయలుదేఱి వెళ్ళుఁడని, నియమించెను. వారును శివరామ శాస్త్రులుగారి యాజ్ఞను శిరసావహించి యాదినమునకు తమగృహంబులఁ జేరిరి. నాలుగైదు దినములకు వెనుక, నాఁడుంచిన ముహూర్తము వారలకు జ్ఞాపకముచేసి, యాదినమున వెళ్ళిరావలసినదని పయనమొనరించి కొంతదూరము సాగనంపి వారితో తాను జెప్పునది వేఱులేదనియు, యావత్సమాచారము వారలెఱుంగుదురనియు మాత్రము మనవిచేసి వారియొద్ద శెలవుపుచ్చుకొని వెనుకకు మరలెను.

అయిదవ ప్రకరణము.

క. చిత్రము మిక్కిలి నిపుడీ
పత్రిక చందంబయో ప్రభాతాబ్జాన
నేత్రయది చూతమనుచున్
బత్రిక పుచ్చుకొని విచ్చి భాసురఫణితిన్. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము.

అట్లు వారిరువురును బయలుదేఱి, యిల్లు చేరినయనంతరము శివరామశాస్త్రిగారికొమార్తెసంబంధమునకై యెవ్వరైన నగుపడినప్పుడెల్ల వారినడుగుచు వారివలన ప్రత్యుత్తరములు పడయుచుఁ గొన్నిదినములు గడిపెను. అటుతరువాత శివరామశాస్త్రిగారు తనకొమార్తెను వివాహముఁ జేయ బ్రయత్నించుచున్నారనిన వార్త వినినతోడనే అత్తిలినుండి శ్రీపాద కృష్ణశాస్త్రిగారు గతసంవత్సర మీయన యొనరించిన వాగ్దానము జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొని యొకమంచి ముహూర్తమున, ఇరువురు బ్రాహ్మణులను ఆయనయొద్దకు వెళ్ళి కండని సైకముఁజేసి పంపెను. వారాదినము దయమున ప్రత్యూషంబున బయలుదేఱి సమీప గ్రామమునందు మాధ్యాహ్నిక మొనరించి నాలుగు గంటలకు వనపురంబుఁ బ్రవేశించి, శివరామశాస్త్రిగారింటి దారింబోయి యాయనగృహంబునకుం బోయిరి. తోడనే శివరామశాస్త్రిగారు వారల సెవ రొక్కని, లోపలికిఁ గొంపోయి చావడిలోనొక యీతచాపపై నిదివరకు త్రాళ్ళలో వ్రేలాడ కట్టబడి యున్న తుంగచాప వేయించి, వారల "దయచేయుడు" అని బహూకరించెను.

శివరామశాస్త్రిగారి లోగిలి అయ్యూరికి తగినరీతిని కట్టబడినది. ఆయిల్లు కట్టిచాలకాలము గాలేదు గనుక ఇంకను గిలాబా మొదలయిన పనియుఁ జేయ లేదు. గోడలుకట్టిన పచ్చిటుకలింకను గనపడుచునే యున్నవి. గోడయొద్దఁ

గూర్చుండి పరాకున దానినానుకొనిన, బట్టలన్నియు మాయుటయేగాక, యాగోడ లన్నియు మెరకపల్లము లగుటవలన నొక్కొక సమయమునందు వీపుకూడ నొత్తుకొని బాధఁగలిగించును. ఆగృహమునకు గవాక్షములు లేకుండుటవలన యింటికి వెలుగును, గాలియు, నన్నమాటలేదు. పట్టపగలైనను గాఢాంధకారముగ నుండును. అదిపెంకుటిల్లోగిలే యైనను, నాలుగిళ్ళ భవంతి మాత్రము కాదు. ఆలోగిలి యూరికి దక్షిణ వీధిని దక్షిణద్వారముగ నున్నది. అందుపడమటిల్లును దానితూర్పుభాగమున నుత్తరపుగదియు, గదికి దక్షిణపార్శ్వమున తూర్పుచావడియును, నలుతట్టులను వసారాయును, గలిగియున్నది. ఈతూర్పుచావడికి తూర్పుతట్టున నుత్తరపు గదివైపునను, దక్షిణపుతట్టున పడమటింటికి చేరికగను, దానికెదురుగ నుత్తరపు గదికిని, తూర్పుగుమ్మమున కెదురుగ పడమటింటికిని నాలుగు గుమ్మములున్నవి. ఈలోగిలికి నాలుగుప్రక్కలను గోడలేయుంచి, పెంకుటమరు చేయబడియున్నది. దక్షిణపువైపు గోడకు లోగిటిగుమ్మమునకెదురుగ నొకగుమ్మ మొత్తబడి యున్నది. అదియే వీధిలోనుండిలోపలకుఁ బోవుమార్గము. చావడిలో వీధివైపుద్వారమువద్ద గోడదరినొక భోషాణమున్నది. ఆభోషాణమున కివతల మండువాకున్న నాలుగు స్తంభములలో, నాగ్నేయమూల స్తంభమునకు చేర్చి, యీ చాపవేయబడినది. చావడిలోనున్న మన్నంతయుఁదీసి యిటుకఁదీయించి, చెఱువులోనున్న మన్నంతయుఁదెచ్చి, ఆగొయ్యిఁబూడ్చినందున చావడియింకను చెమ్మగ నున్నది. అందువల్లతుంగచాప పాడైపోవునని, క్రింద యీతాకులచాపపైని చిమ్మట తుంగచాపవేయఁబడినది.

ఆప్రకారముగ వారినిద్దఱిని లోపలకుఁ గొంపోయి, పాదప్రక్షాళనమున కుదకము దెప్పించి, పాదప్రక్షాళ నానంతరము రెండురాగిచెంబులు తీసికొనివచ్చి, వారిముందరనుంచిరి. అంతటవా రాయుదకము నుద్రావి, దప్పితీర్చుకొని, కొంచెము సేపొండొరులు కుశలప్రశ్నమొనరించిన వెనుక.

శివ— శాస్త్రులుగారూ! ఈరోజునతమరు చాలా శ్రమపడి వచ్చినట్టున్నారు.

సుబ్బావధానులు— (అందొక బ్రాహ్మణుని పేరు) లేదు - లేదు- మేము ప్రాతఃకాలమున బయలుదేరి జాముప్రొద్దు యెక్కేవరకు దువ్వ గ్రామమునొద్దకు వచ్చితిమి. అక్కడ, అయ్యప్పదీక్షితులుగారు కనుపించి మమ్మెక్కడికి వెళ్ళుచున్నారని యడుగగా మేము వనపురంబునకు బోవుచున్నామంటిమి. అందుపైన "మీరిప్పుడేమిటి? వెళ్ళడమేమిటి?" అనిరెండుచేతులును బట్టుకొని మమ్ములనిద్దరను ఆయన యింటికి గొనిపోయిరి. అక్కడ మాధ్యాహ్నిక మొనరించి

యుంచుకనేను నిమ్మళించి నెమ్మదిగా బయలుదేరి యిక్కడకు జేరితిమి.

శివ— మనయింటివద్ద నంతాఖులాసాగా నున్నారా? తమరెందాకా విజయం చేస్తున్నారు.

సుబ్బ— తమఆశీర్వచనమువల్ల నంతా క్షేమముగ నున్నారు. కృష్ణశాస్త్రులుగారు తమదర్శనమునకు పంపించినారు. అందువల్ల నిక్కడికే వచ్చితిమి.

శివ— ఏమివిశేషములు.

సుబ్బ— ఆయన పెద్దకుమార్తె సత్యవతిని తమకుమారున కివ్వవలెనని యభిప్రాయమున్నది. అందునిమిత్తమై తమదర్శనమునకు పంపినారు.

శివ— ఔను. ఆయన నిరుటిసాలునకూడ యిందునిమిత్తమే వర్తమానమును పంపినారు. నేనప్పుడు వివాహము చెయ్యను. కలిసివస్తే ముందుసాలున కుఱ్ఱదాని వివాహమూ యిదీకూడ నొక్కసారి చేస్తానని అప్పుడువారితో మనవి చేసినాను.

సుబ్బ— ఆయనకూడ ఆలాగుననే శలవిచ్చినారు. తమఅభిప్రాయము సెలవిస్తే మేము వెంటనే యీపూట సూర్యారావుపాలెం వెళ్ళవలసిన పనివున్నది. మమ్మును వెంటనే పంపిస్తే చాలాసంతోషిస్తాము.

ఆ సంగతులన్నియు ససాకల్యముగ నాకర్ణించి, కొంచెముసేపాలోచించి వారితో “ నేను వెనకనుండి వర్తమానము పంపెదను. పిల్లదాని సంబంధవిషయమై బ్రాహ్మణుల నంపినాను. వారు వచ్చినతోడనే తమకువర్తమానము తెలియపరిచెదను” అనిచెప్పి కృష్ణశాస్త్రులు భావగారితో సంబంధ విషయము నిశ్చయమని నాపలుకులుగా మనవిచేయవలెను. వెనుకనుండి ముహూర్తము విషయమై వర్తమానము పంపెదను.” అనిమనవిచేసి యీపూటకు వారినాగుమని బ్రతిమాలెను గాని తామువచ్చినపని సఫలమైనదని సంతోషించి వారికను వచ్చుచు పోవుచునే యుందుమని చెప్పివెళ్ళిపోయిరి. తరువాత శివరామశాస్త్రిగారీ సంగతులన్నియు కుమారునకుఁ దెలియఁజేయవలయునని యెంచి యొకయుత్తరము వ్రాసి యామరుచటి శనివారముసంత యుదయముననే ఆయూరినుండి నిడదవోలు వెళ్ళు సంతమనుష్యుల చేత, తపాలకచ్చేరీకి పంపెను. ఆరోజు టపా తొమ్మిది గంటలకప్పుడే రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళిపోవునందున, ఆయుత్తరమాదినమున కక్కడనే యుండి మరుచటి దినమాదివారమురోజున రాజమహేంద్రవరమున కంపగా, సోమవారము రోజున సంజీవరావు బడికిపోయిచదువుకొనుచుండఁగా టపాబంట్రోతాయుత్తరము నతనిచేత నిచ్చెను. అతఁడు దానినప్పుడు విప్పక యుపాధ్యాయులు పాఠముఁ

చెప్పుచున్నందున నదియొక పుస్తకమందుంచి తరువాత మధ్యాహ్న మొంటిగంట కింటికి వెళ్ళినప్పుడా యుత్తరమునువిప్పి,చూచుకొని,యీక్రిందిరీతిని చదువసాగెను.

"నీవుయింటివద్దనుండి వెళ్ళిన తరువాత అత్తిలినుండి శ్రీపాద కృష్ణశాస్త్రుల్లు గారు తనకొమార్తెను నీకు యీఫాల్గుణ మాసములో వివాహముచేస్తామని వర్త మానం పంపించినారు. ఆయన నిన్నటి సాయంకాలముకూడా వచ్చి ప్రార్థన పూర్వ కముగ బ్రతిమాలుకుని వెళ్ళినారు. వారుమంచి సాంప్రదాయీకులు, చాలాసార్లు తిరిగినారు. ఇంకా రెండుమూడు సంబంధములు వచ్చినవిగాని అత్తిలిసంబంధమే అనుకూలముగా నున్నదని వప్పుకుని ముహూర్తము విషయమై వెనుకనుంచి వర్త మానము పంపిస్తానని వారితో చెప్పినాను. చిరంజీవి సౌభాగ్యవతియగు మాణి క్యాంబకు సంబంధవిషయమయి మనవూరు వెంకటావధానులు గారిని, లచ్చయ్య శాస్త్రుల్లుగారినీ పంపించినాను. వారుయింకా రాలేదు. రెండుమూడు రోజులలో వస్తారు. రావడంతోనే ముహూర్తము నాలోచించి వుత్తరము వ్రాస్తాను. నీవు అధమపక్షం యి... దినములు శెలవు పుచ్చుకొని యింటికి వచ్చేప్రయత్నము లోవుంచవలెను. ... ముహూర్తములు ఆట్టేవ్యవధిగా వుండవుగనుక వ్రాశినాను. ఇక్కడ అంతాసుఖముగా నున్నారు: గ్రహించవలెను,

శివరామశాస్త్రి"

ఆయుత్తరముంజూడఁగానే సంజీవరావు కొంచెమాలోచించి యాపూట వెంటనే తిరిగి బడికి వెళ్ళవలసినందున వీలులేక సాయంత్రమున తనప్రియమిత్రు డైన నారాయణమూర్తిని సికారుపోవుదము రమ్మని సీతమ్మచెఱువు వద్దకుఁదీసికొని వెళ్ళి యక్కడ తనకు మధ్యాహ్నముచేరిన యుత్తరము సంగతి నంతయుఁదెలియఁ జెప్పి యతనితో పరిపరి విధముల నిట్లనిచెప్పుకొనదొడఁగె. "చూచితివా మన వాళ్ళు తెలివితక్కువ? నాతోఁజెప్పక నాకీమాసమున వివాహమని యుత్తరము వ్రాసినారు. ఇప్పుడు వివాహమయిన పక్షమున నాయిష్టము వచ్చిన చిన్నదానిని వరించుటకు వీలులేదుగదా? ఆచిన్నదానికి నాకును వాండ్రొరుల సమ్మతిలేక పెండ్లిఁ జేయుచున్నారు. మాయిద్దఱకు మనస్సుకలియునో? లేదో? కలియకున్న మేము ముందనుభవించుకష్టములిన్నియన్నియని పరిమితముండునా? అనేకకష్టములనుభ వింపవలసివచ్చును. ఒకవేళకలియునని యెంచుకొంటిమేని ఆచిన్నదానికి విద్య యబ్బునో? లేదో? చదువుఁజెప్పింపకున్న నీపాడు నోములు వ్రతములని నాప్రాణములు దీయును. ఈనోములు వ్రతములంటే నాకుఆసలు తలనొప్పి. వీనివల్లప్రయోజనమేమయిన నున్నదా? ఏమియులేదు. ఆచార వ్యవహారములని

చెప్పి యస్తమానము చాదస్తముగనుండునేమో? ఆచిన్నదానికెన్నివత్సరము లుండునో? వయస్సువిస్తారము లేకున్న బాగుండును. ఒకవేళవయస్సు విస్తారముండినయెడల వెంటనే వ్యక్తురాలగును. అయినవెంటనే మమ్ముల నిద్దఱ నేకము చేయుదురు. అట్లయిన నావిద్యాభివృద్ధికి భంగముకలుగును. విద్యకు భంగము కలిగినఁగలుగును గాక! మాయిద్దఱికి మనస్సంతుష్టియైనఁ గలుగునా? లేదు. నాకుస్వేచ్ఛలేనప్పుడును నేనేమియు సంపాదించనప్పుడును మాకుసౌఖ్యమేలాగున గలుగును? మనహిందువులలో భార్యయును భర్తయును బహిరంగముగ మాటాడిన నలుగురును నాలుగుమాటలందురు. రాత్రియొకవేళ నేడెనిమిది గంటలయిన తరువాతనైన నిద్దఱును ఏకముగానుండి మాటలాడుట కొనవలయునని యెంచిన కోడలు అత్తగారు పరుండువఱకును భర్తగదిలో నడుగుపెట్టవీలులేదు. ఒకవేళ కోడలు అత్తగారి యాజ్ఞకు వ్యతిరేకము జరిగించిన మఱుచటిదినమే కోడలినొక విధమున పగసాధింపఁ దిట్టుచునే యుండును. భర్తసాయంకాలమువరకును పని చేసి సాయంకాలమయిదు గంటలకువచ్చి యొక్కసారియైన హాయిగ సంతతియు తాను భార్యయునుగలసి మాటాడవీలున్నదా? భార్యభర్తతో మాటాడిన తప్పు. అతఁడు బహిరంగముగ వేశ్యకాంతతో మాటలాడిన నదిమాత్రము తప్పుగ నెంచరు. రాత్రిరెండు యామము లైనతరువాత భర్త గాఢనిద్రయందున్నప్పుడు భార్యవచ్చి లేపగా నాతఁడప్పుడు కన్నులు నులుముకొనుచు లేచి భార్యయేదియో చెప్పుచున్నవిషయన్నియుఁ జెడచెవినిఁబెట్టి సాయంకాలమువఱకును పనిఁజేసియున్న వాఁడగుటవలన విసుగుగానుండి యామెయేదైన తనకుగానవలయునని కోరిన నామెను చీవాట్లువేసి పరుండుమనగా నామె మనస్సు చివుక్కుమని తనభర్తతో సౌఖ్యమేమియు లేదని మనోవ్యథపాలై విచారించుచు కృశించిపోవును. భార్యాభర్తలిద్దఱును మనస్సుకలసినవారైన, అట్లువారిరువురును వేళగానివేళల కలసికొనినవారికిసౌఖ్యమెట్లుగలుగును. అట్లువారిరువురకును సౌఖ్యము లేకున్న, అన్యమెట్లువారికింపుగా నుండును. ఇకను స్త్రీలవిద్యాభివృద్ధి జూచుచున్న గృహకృత్యములనైనఁ జక్కఁబెట్ట శక్తిఁగలిగి యుండరు. అట్టిదశలో వారిరువురకును సౌఖ్యమెట్లుండును. ఆచిన్న దానికి బాల్యమయిన నించుకవిద్యఁజెప్పించిన, నామెకును నాకును మనస్సుకలసిన, సౌఖ్యపడుదుము. లేకున్నమాపాట్లు భగవంతునకెఱుక. నేనిప్పుడీపెండ్లివద్దనిన నాతలిదండ్రులకు నాయందాగ్రహముపచ్చి చదువుమాన్పింతురు. ఇప్పుడువీరి యభిప్రాయమున కొడఁబడక తీఱదు. ఈసంవత్సరము నేను పరీక్షకుఁబంపుకొనుచున్నాఁడను- ఇప్పుడిరువది దినములు సెలవుపుచ్చుకొనుమని వ్రాసినారు.

400 (సశేషము.) తల్లాప్రగడ-సూర్యనారాయణ.

సంజీవరాయచరిత్రము. (౪౦౦-పుట శేషము.)

అట్లు నేను సెలవుఁబుచ్చుకొనకతీఱదు. సెలవుఁదీసికొనిన పాఠములన్నియు మించిపోవును." అని యనేకప్రకారంబుల నాతఁడు తన స్నేహితుఁడైన నారాయణమూర్తితోఁ జెప్పుకొనన, నాతఁడు "మనమెన్నియనుకొన్నను మనవాళ్ళమూర్ఖత వదలదు. ఐన నొకసారి రేపటియాదివారమురోజున నింటికివెళ్ళి వారితోఁజెప్పి బొత్తిగా మూర్ఖులైయున్నయెడల నొప్పుకో. ఏమిచేయ్యను. మఱి ఒప్పుకొనకతీఱదు." అనిచెప్పి వారిద్దఱివిషయమై యాలోచించుకొనుచు రాత్రి రేండుగంటలకింటికిఁజేరిరి.

ఆఱవ ప్రకరణము.

కం. బ్రాహ్మణుఁ డింద్రియ వశగతి
జిహ్మచరణైక నిపుణచిత్తుఁ డశుచియై
జిహ్మగతుఁ బాత్రై చెడు
బ్రహ్మానందాధిరాజ్యపదవీచ్యుతుఁడై. మనుచరిత్ర.

అట్లుశివరామశాస్త్రిలుగారియొద్ద సెలవుపుచ్చుకొని వెంకటావధానులుగారును లచ్చయ్యశాస్త్రిలుగారును ఆరాత్రికి తణుకుగ్రామముఁజేరి తమకు ఖర్చునకై శివరామశాస్త్రిలుగారొసఁగిన సొమ్మును పదిలపరచి, యారాత్రి యెవరియింటియొద్ద భోజనముఁజేయుదమాయని యాలోచించి యూరంతయుఁదిరిగి తుదకెక్కడను వసతి కుదరక యొక యంగడికిఁబోయి బియ్యము మొదలయినవన్నియుకొని తీసికొనివచ్చి యొకరియింటివద్ద కృత్యాద్యవస్థపడి వంటచేసికొని భోజనముఁ జేయుచుండఁగా, ఆయింటివీధి తలుపుకడ "తలుపుదీయుము"ను నొకమాటవినవచ్చినది. ఆమాటవినగానే ఆ యింటివారు మాటఆనవాలుపట్టి, "పెనుగొండనుండి మన పేరయ్యశాస్త్రుల్లుగారొచ్చినాడు తలుపుతియ్యండి" అని ఆయింటి యజమానుఁడుచెప్పగా తలుపుఁదీసిరి. తలుపుఁదెఱువగానే యొకనల్లని పొడుగాటి బలమైన విగ్రహమొకటి యింటిలోనికి వచ్చి కొంచెము దాహమిమ్మనియడిగెను. అతనిమెడలోని జందెమతనిని బ్రాహ్మణుఁడనియు, ఇంటిలోనికిఁ జొరవగా ప్రవేశించుటవల్ల నతఁడెవరో వారిబంధువుడనియు, వారు మంచినీళ్ళడుగక నుండగానే దాహమనుటవల్ల నతఁడెక్కడినుండియో దూరమునుండి శ్రమపడివచ్చెననియు, స్పష్టముగ దెలిసినది. తరువాత వారిప్రస్తావనలో నతఁడాగృహయజమానుని వదినెగారికుమారుడో, మఱదలికుమారుఁడో, అయియుండవచ్చునన వీలుకలిగినది. ఆయన సుమారు ముప్పదిసంవత్సరముల వయస్సువాఁడు. అతఁడింటికివచ్చునప్పటికి రాత్రి పదిగంటలయినది. అప్పటికప్పుడే యింటిలోని

వారందఱి భోజనములైపోయినవి. అది బస్తీయగుటవలన గుప్పెడుమెతుకులు మాత్ర కరమునకైన మిగిలినవికావు. అప్పుడాగృహయజమానురాలు వెంటనే లేచి తిరిగి యతనినిమిత్తమై వంటఁజేయ పదునొకండుగంటల లోపుగా భోజనమైనది. తరువాత నీబ్రాహ్మణుబిడ్డయును ప్రక్కవసారాలో భోజనముచేసి "రేపేగ్రామమును వెళ్లుద"మని యాలోచించుకొనుచుండఁగా, ఆవసారలోనుండి మాటవినవచ్చినందున వారెవరని యాతఁడింటివారినడిగెను. తరువాత వారెవరో పరదేశవాసులు వంటచేసికొన స్థలమిమ్మని యడిగిననిచ్చితిమన, వారెవ్వరో తెలిసికొందమని యావసారాలోపలికతఁడు వెళ్లి వారినడిగి యావత్సమాచారముఁ దెలిసికొని వారు సంబంధమువిషయమై యేగ్రామము వెళ్ళదలచుకున్నారని యడుగవారింతవఱకు నేగ్రామమునకు వెళ్లుటకు సంబంధము ఆచోకీదొరకలేదనియు, ఆయనకేమైన సంబంధమువిషయమై దెలయునా యనియు, అడిగిరి. అంతనతఁడు తనప్రియమిత్రుఁడైన అడ్డేపల్లి పార్వతీశమునకు కళత్రవియోగమైనసంగతియు, నతఁడు మరల వివాహప్రయత్నములో నున్నసంగతియు, స్మరణకు దెచ్చుకొని యేలాగునకైన మాయోపాయములుపన్ని అపిల్లనతనికిప్పించి వివాహము చేయించవలయునని మనస్సున దృఢముగ నిశ్చయించుకొని వారితోనప్పుడు సంబంధములు కుదురుట బహుకష్టమనియు తానెఱింగిన సంబంధమెక్కడను తన మనస్సునకు పొడకట్టలేదనియు, చెప్పి కొంచెముసేపెద్దియొ మఱచినవానివలె నాకాశము వంకకుఁదిరిగి యాలోచించి, "ఆ. చక్కఁగా జ్ఞాపకమువచ్చినది. శాస్త్రుల్లుగారూ మీకు ఆశ్చర్యపడనక్కఱలేదు- మంచిసంబంధం జ్ఞాపకమువచ్చినది. మీరునక్కను త్రొక్కివచ్చినారు" అనువరకు లచ్చయ్యశాస్త్రిలాత్రములో తొందరగా "యెక్కడ యెక్కడ" నని యడిగెను.

బ్రాహ్మ—వారిది పెనుగొండ. వారింటిపేరుఅడ్డేపల్లి వారు. ఆయనపేరుపార్వతీశం.

వెంక.—వారిస్థితిగతులుయేలాటివి? కొంచెమేమయినా వసతివాడలుకలవారేనా?

బ్రాహ్మ— ఆయనస్థితిగతులసంగతి మీరడుగనక్కఱలేదు. మీరు వారింటికివెళ్ళడంతోనే మీకే విశదమవుతుంది. నేను వేరే మీతో మనవిచెయ్యనవసరంలేదు. ఆయనకు కళత్ర వియోగమయిననాటనుంచీ యిదివరకనేక సంబంధములు వస్తున్నవి. ఆయన విచారముచేత యెక్కడను మాటయియ్యక వూరుకున్నాడు.

లచ్చ— ఆయనకు ద్వితీయవివాహమాయేమిటి?

బ్రాహ్మ— ద్వితీయవివాహమయితేనేమండి. అలాటిసంబంధం మనం అయిదువేల సంవత్సరములు తిరిగినా దొరకదు. బహుశా ఆసంబంధమిదివరకే దాటిపోయి యుండవచ్చును.

వెంక— ఆయనకు యెన్నిసంవత్సరములు వయస్సువుంటుందండి.

బ్రాహ్మ— ఆయనకు వయస్సెంతండీ? పాపం. మొన్నటివాడండి. ఆయన గ్రహచారస్థితి అలాపట్టినదిగాని ఆయనకిచ్చిన మునుపటిసంబంధం యేలాటిదండీ. ఏమిటో ఆయనవిషయమై ఆలోచిస్తే యెంతోవిచారముగా వుంటుంది. ఆచిన్నదెంతగుణవంతురాలండీ? తల్చుకుంటే యిప్పుడు నాకన్నులముందరున్నట్టున్నది. ఆయనకు నాకు వొకటిరెండుసంవత్సరముల తేడా. యింకా నాభార్య కాపురమునకు రానేలేదు. ఆయనంటే మహారాజగనుక ౧౫వ సంవత్సరమునందే ౧౦ సంవత్సరములపిల్లను పెళ్ళిచేసినారు. వెంటనే కాపురమునకువచ్చినది. యేమి ఆయిదారుసంవత్సరములు కాపురము చేసిందోగాని అది అంతయు కలలోవార్త అయిపోయినది.

వెంక— అది మనకు సంప్రాప్తమయేమార్గమెట్లాగునను కొంచెం శలవు యివ్వవలెను.

బ్రాహ్మ— చెప్పటకేమున్నది. ఆయనకు సిద్ధాంతంలో మేనమామలున్నారు. ఆయనకు మేనమామ యెంతచెపితే అంత. ఆయననుగనుక మీరువెళ్ళి ముందుగా చూస్తే ఆసంబంధం తప్పకుండా సానుకూలపడుతుంది.

లక్ష్మ— ఇదివరకు వారెవరికిని మాటయిచ్చియుండరుగనుక.

బ్రాహ్మ— మొన్న శుక్రవారమునాడే నేను ఆయననుచూచివచ్చినాను. అప్పటివరకు యింకాభయిసలుకాలేదు. బహుశా యింకా భయిసలయియుండదు. గనుక మీరు సిద్ధాంతం యీతెల్లవారఝామున బయలుదేరివెళ్ళండి.

అని ఆప్రకారముగా వారిద్దరు ముగ్గురునుకూర్చుండి రాత్రి యొంటిగంటవరకు మాటాడి, అటువంటి సంబంధము కుదరవచ్చునని వారును తనస్నేహితునికి సంబంధం కుదుర్చునందుకు ఆబ్రాహ్మణుడును సంతోషముతో స్వేచ్ఛగా నిద్రబోయిరి.

తరువాత వెంకటావధానులుగారును లచ్చయ్యశాస్త్రిలుగారును తెల్లవారి నాలుగుగంటలకులేచి సిద్ధాంతము వెళ్ళవలెనని బయలుదేరి పెరవలి వెళ్ళువరకు సూర్యోదయముకాగా, అక్కడ ప్రాతఃకాలస్నాన సంధ్యాద్యనుష్ఠానంబులొనరించి, అనంతరంబా గ్రామము పదిగంటలవఱకుఁ బ్రవేశించి, ఆయన మేనమామలయింటికివెళ్ళి వారితో యావత్సంగతులు సవిస్తరముగఁ దెలిపి, ఆమాధ్యాహ్నికమక్కడగడిపి జాము ప్రొద్దువేళ బయలుదేరి పెనుగొండ ఆరుగంటలకుచేరిరి.

వీరందరు పెనుగొండచేరి పార్వతీశముగారి లోపలికి వెళ్ళువరకే పార్వతీశముగారింటివద్దలేరు. ఇంటివద్దనున్న అతని తమ్ముడింటికెవరో తన మేనమామతోకూడ బంధువులువచ్చిరనియెంచి యింటిలోనికి తీసికొనివెళ్ళి చావడిలో అదివరకు గోడపరిని

వైచియున్న తుంగచాపపైని గదిలో కుర్చీపైననున్న తివాచియొకటి తీసికొనివచ్చి వైచి దయచెయ్యమని వారితోచెప్పి లోపలినుండి రెండిత్తడిచెంబులతో పాదప్రక్షాళనకుద కము తీసికొనివచ్చి వారిని పాదప్రక్షాళనముచేసి కొండనితిరిగి లోపలికివెళ్ళి యొక కంచుచెంబుల జోడుతో మంచినీరము తీసికొనివచ్చి వారివద్దనుంచెను. తరువాత మేనమామయు నతఁడును లోపలికివెళ్ళి అన్నయ్య యెక్కడకు వెళ్ళెనని యడుగగా నతఁడు వీధిలోకెక్కడికో సీకాయగ నప్పుడే వెళ్ళెననియు వెంటనేవచ్చుననియు చెప్పెను. వీరిరువురు నిట్లు మాటాడుకొనుచుండగా వీధిలోనుండి కిఱ్ఱుచెప్పులజోడు శబ్దము వినంబడినది. అంతటనతనితమ్ముఁడు అన్నయ్యవచ్చుచున్నాడని మేనమామతో చెప్పి వారిద్దరును వెంకటావధానులుగారును లచ్చయ్యశాస్త్రిలుగారున్న స్థలమునకే తిరిగివెళ్ళి కూర్చుండిరి.

ఇంతలో కిఱ్ఱుచెప్పులజోడు తొడుగుకొని లోపలికెవరో యిద్దరు ముగ్గురు తన యీడుస్నేహితులతో నొకచామనిచాయ విగ్రహము ప్రవేశించెను. విగ్రహము మిగుల పొడవయినదియుఁగాదు. మిగుల పొట్టిదియునుఁగాదు. యథాస్థితిగనుండెను. అతడింటిలోకివచ్చినప్పుడు కొంచెము సీరుకావిరంగు కలిగిన అంగవస్త్రము ధరియించి పయినొకలేగంచు ఉత్తరీయము చాకలిది యుదికితెచ్చిన మడత అప్పుడే విప్పి పైనివలెవాటుగా వైచుకొనియెను. కుడిచేతి చూపుడువ్రేలునకు రెండు తగ్గుటుంగరములును, అనామికకొక లోహపుటుంగరమును, చిటికెనవ్రేలునకొక చెన్నపట్టణపుంగరమునున్నవి. చెవులనున్న బంగారపు ఎఱ్ఱరాళ్ళ తమ్మెట్ల జతయునుకొనబంపు కాడయును ఉన్నవి. అవిచిన్నతనమున తలిదండ్రులు కుట్టించినవియేయయినను బంపు కాడమాత్రము తిరుగ బాగుచేయించినట్టు స్పష్టముగ కనఁబడుచున్నది. మెడలో కొంచెము పుష్టిగానున్న యజ్ఞోపవీతములతనికి వివాహమయినట్టును తనతోకూడ వచ్చినవారిని చాపపయినిఁగూర్చుండుడ నియమించి, తాను క్రిందఁగూర్చుండుటవలన నతఁడు గృహయజమానియేయనియునుస్పష్టమయినది. అతఁడన్నివిధములను కొంచెము రూపవంతుఁడుగా చేయున్నను నతనిమొగమునఁ గొన్ని స్ఫోటకపుమచ్చలును శరీరము కన్నను మొగము కొంచెము నల్లగనుండుటయును నతనికున్న యందమంతయును వెళ్లఁ దించినవికావు.

ఇట్టి పురుషుఁడు లోపలికి రాఁగానే వీరందరునులేచి వారినిఁగారవించి కూర్చుండుడని నియమించి నలుగురును ఇష్టాగోష్ఠిని కొంచెముసేపు కాలముఁగడిపిరి. తరువాత అయిదారు నిమిషములయిన వెనుక తనతోఁగూడవచ్చిన స్నేహితులిద్దరు ముగ్గురునుఁగూడ వెళ్ళిపోయిన వెనుక మేనమామనుతాను పరుండెడి గదిలోనికిఁబిలిచి

వారీశ్వరకనియడిగి యాతనివలన ప్రత్యుత్తరమునడసి లోపలికిఁ కళ్లి తల్లితో పెళ్ళివారు వచ్చిరిగనుక ఏవో రెండుకూరలు, పచ్చళ్లు చేయుమనిచెప్పి తమ్మునిఁబిల్చి ఒక అర్ధణా పెరుగు తెప్పించుమనిచెప్పి గదిలో పరుపుకిందనున్న డబ్బులుతీసికొనివచ్చి యతనిచేత నిచ్చిపంపెను. తరువాత మేనమామవల్ల ఆబ్రాహ్మణులు తనవివాహము నిమిత్తమైవచ్చిరనియు, వారువచ్చియొక అరగంటయైనదనియు, వారు మధ్యాహ్నమునకు తన గ్రామము వచ్చినారనియు, అక్కడనుండి యిక్కడకువచ్చిరనియు మేనమామచెప్పఁగా విని తరువాత భోజనముచేసినతరువాత మాటాడుదమనిచెప్పి వారు భోజనమునకు లేచు నిమిత్తముదకము పాదప్రక్షాళనకు తెప్పించెను.

ఈ పార్వతీశముగారి తలిదండ్రులిద్దఱును ఆగ్రామము సమీపమునందున్న దొమ్మరిగ్రామములో కాపురమున్నవారు. వీరి అసలు నివాసస్థలమక్కడనే. ఈయన తల్లి వాసస్థలమీ పెనుగొండ. ఆమెకు పుత్రసంతానము లేక దౌహిత్రుఁడయిన యీ పార్వతీశమును పెంచుకొని యీమెకు కలిగియున్న యావదాస్తియు నితనికివ్రాసి యిచ్చినది. ఈయన చిన్నతనమునుండియు నీమెయొద్దనేయుండి పాలుకు నాలుగు వందలరూపాయీల యాస్తిగలవాఁడౌటవలన తనకెద్దని సంపాదించిన ఆశ్రమము లన్నియు వదిలివేసి వైదికవృత్తినూని లౌకికవ్యవహారమందు సంచరించుచున్నవాఁడు. వీరుముగ్గురన్నదమ్ములు. నలుగురక్కచెల్లెండ్రు. అందు పెద్దవాఁడీపార్వతీశముగారే. వీరును కుటుంబాస్తి విస్తారముగ కలిఁగియున్నవారే యయినను వివేకచంద్రికలో నుదాహరింపఁబడిన రాజశేఖరునిగారివలె ఆయము తెలియక వ్యయముచేయుటవలన రెండువేలరూపాయీలవరకును ఋణముచేసి తమకున్న యావదాస్తియును అప్పుల వారిపాలుచేసి కొంచెమాదాయముమాత్రము వచ్చుభూములను వారిస్వాధీనమందుంచు కొని ఆసొమ్ము వ్యయమునకుచాలక కుటుంబము పెద్దదియగుటవలన చాలకష్టముల ననుభవించుచు, తమరు పూర్వముచేసిన లోపములనన్నిటిని తలపోసికొనుచు, దైవ మును నిందించుచు నేడోరేపొకరీతిని ఆయాదాయముతోనే కాలముగడుపుచున్న వారు. ఇఁక పార్వతీశముగారు మాతామహిదత్తము చేసికొనినప్పటినుండియు నామె యింటియొద్దనేయుండి పదిపదునొనిమిదిసంవత్సరములు వచ్చినదిమొదలు తనకువచ్చు నాదాయమంతయు విచ్చలవిడిగ వెచ్చపెట్టుచు, తనచెలికాండ్రఁ గొందఱంగూడి క్రూరకృత్యములనెన్నిటెని యొనర్చుచు నొకవెలయాలినుంచి యామెకై తనరొక్కం బంతయు నెక్కసంబుగ వ్యయపర్చుచు కుర్చీలు, బల్లలు, పందిరిపట్టెమంచము మొద లయినవియు, కొన్ని అద్దపుపటములు మొదలయినవియు నామెకైకొనుచు నామె యింటనుంచుచు తనయింటిపెత్తనంబంతయు నావెలయాలిచేతిమీఁదుగ నడిపించుచు

నామె పెట్టినదిక్షితముగ తన యావత్కార్యములు నామె యిచ్ఛారాజ్యముగ జరుపునటుల నామెకు బాధ్యానముఁజేసి ఆయన యెన్నిసంగతులయందెన్ని యప్రమాణములుచేసి యెన్నియసంబద్ధములాడిన, నింకుమాత్రమట్టివణుమాత్రము జరుగనీక యామె యనుమతి నామెచిత్తమే తనకు చట్టముగ నేర్పఱచుకొని, తలిదండ్రులు మొదలయిన వారెన్నిచెప్పినను, తగుపెద్దమనుష్యులెవ్వరేమన్నను, వారిమాటఁ బాటిగ నెంచక, యకాంతంగూఢ సంతోసంబున యావనంబంతయు నెంతో వింతగగడిపె. భార్య యెంతసౌందర్యవతియైనను, నామె యావనంబంతయు నశింపగాచిన వెన్నెలయై, పతి వలన నిరాదరణంగాంచి, యకాంతె దురంత చింతాక్రాంత స్వాంతయైమెలజవ్వనంబున నివ్వటిల్లి, తన పతివ్రతామహిమంబు లోకంబంతయుఁ బ్రస్తుతింప, నాతండట్టి దుర్గుణంబులకునికిపట్టైన నాతనినె దైవంబని యెంచుకొని, యామె కాలంబంతయు మనోవ్యథపాలుచేసి, యామె యిరువదియయిదవయేట మరణంబునొందెను. ఆమె పోవుటకొకటిరెండు వత్సరంబులు ముందితనిచేతనున్న సొమ్మంతయు నిర్మూలంబయిన తనకున్న భూములన్నియు చాలభాగమప్పులవాండ్రతనఖాలలోనుండెను. అట్టిసమయమందు పార్వతీశముగారియొద్ద ద్రవ్యమంతయుఁ దనచేతఁ జిక్కెననియు, నిఁక నాయన చెలిమిఁజేసిన ఫలమేమియు లేదనియు, నావెలయాలుద్దేశించి, యాయనను నిరాదరణ నానరింపసాగె. అంతంగొన్నిదివసంబులకామె మరియొకని చెట్టఁబట్టియుండుటం గాంచి, పార్వతీశముగారు "పయిసాలేనివాఁడు పరస్త్రీవర్జితుఁడు" అనియెడి లోకోక్తి నిజముగ నిప్పుడేమియు ధనము లేనివాడగుటు, నితరులగుమ్మమైనఁ ద్రొక్కచూడదయ్యె. అట్టిసమయమందు భార్యకూడ నతనిని భంగపుచ్చె. అందులకతడు మిగులవగలనొగిలి, దిగులుపడి, మరల వివాహముఁజేసికొనవలెనన్న యూహమాత్రము కలవాఁడైనను అట్టి యూహఁజెల్లించువారెవ్వరునుఁ గన్పడరైరి. అట్టివర్ధశలో వీరు తనకు పిల్లనిచ్చెదమని వచ్చుటకు దెండంబున పరమానందంబునొందె. వెంకటావధానులగారికీసంబంధమునకై సలహానిచ్చినది యితని ప్రియమిత్రులలో నొకఁడు. వారీతనింటికివచ్చువఱకు, కుర్చీలు, చాపలు, మొదలగు విలువసామానులతడు కొంచెము ధనికుడుగానున్నట్లు అగుపడఁజేసినవి. వారిద్దరునునవిచూడఁగానే యీ సంబంధము మన మాణిక్యాంబకుఁగుదిరినయెడ ననుకూలముగనుండునని యెంచిరి. ఆయనవయసు సుమారు ముప్పదియైదువత్సరములున్నను, కాయశరీరముఁ గలవాడగుటవలన ముప్పది వత్సరములున్నవానివలె నగుపడుచున్నాడు. వారాయనవయసునకించుకయు నాలోచింపక "చిన్నవానికిఁ బెండ్లిఁజేసినను, వారిపూర్వజన్మసంచితార్థమువలన, వారుమాత్రము వైధవ్యమునుఁ బొందుటలేదా? వారి పూర్వజన్మమందు దశముచేసికొని పుట్టినయెడల

వారికి మంచిదశ సంప్రాప్తమగును." అనియెంచి యేలాగుననైన వారాసంబంధముం గుదుర్చుకొని వెళ్ళవలెనని యాలోచించుకొనుచుండిరి.

వారందరును భోజనమునకు లేచి,భోజనముఁ జేసి, లేచినతరువాత, తిరిగిచావడి లోనికందరునుఁ జేరి సంబంధవిషయమై పార్వతీశముగారును వారును మాటాడుటలో నాయన మేనమామ, వారిని వాకిటిలోనికిఁ దీసికొనివెళ్ళి "మిమ్ములను సంతుష్టిపరచెదము, కన్యాప్రదాతద్వితీయకళత్రుఁడని యాలోచింపకుండ నీతనికాకన్యక నిచ్చునట్లుచేసిన మీకేఁబదిరూప్యములనిచ్చెదము" అని వారికాకాంక్షఁ గలుగఁజేసిరి. ఆబ్రాహ్మణులీయన గుట్టుమట్టులనెరిగినవారుఁ గాకపోవుటవలన నీసంబంధము మంచిదేయని వారెంచి, స్వలాభముఁగూడ సంప్రాప్తమైనందుకు పరమానందభరితులై, తిరుగ చావడిలోనికి వచ్చి పార్వతీశముగారును, వారునుఁ గొంతవరకు ముచ్చటించి యనంతరము మేనమామగారు త్వరగా వివాహమగుటకు సాధనమాలోచింపుడని వారితోఁ జెప్పి వారు వినునట్లుగ మేనల్లునితో నిదివరకున్న నగలకుతోడు ఇంకొక నాలుగైదువందల రూపాయీలవస్త్రములఁ జేయించుమనిచెప్పెను. వారీమాటలువిని, మిగులసంతసించి వివాహముయీమాసములో జరిగింపయత్నించెదమనియు, నింటికివెళ్ళిన వెంటనే కన్యప్రదాతతోఁ జెప్పి, జేమారుకట్టుకొనునిమిత్తమై, తిరుఁగ బామెవచ్చెదమనియు, నప్పటికిఁదమ కిచ్చెదమన్న యేఁబదిరూప్యంబులును సిద్ధపరుపుడనియుఁ, జెప్పి యారాత్రి యక్కడఁ బరుండి, తెల్లవారుజామున బయలుదేరి మాధ్యాహ్నికమునకుఁ వచ్చిచేడి యింటికిఁ బ్రవేశించిరి.

ఏడవ ప్రకరణము.

సంజీవరావుతండ్రివ్రాసిన యుత్తరముఁజూచుకొని, తనస్నేహితులతో నీసంగతి ముచ్చటించి, తరువాత శనివారమునాడు బయలుదేరి, తల్లిదండ్రులతో తన యభిప్రాయముఁ దెలిపి వివాహమేలాగుననైన ప్రస్తుతమాపివేయవలయునని యూహించి, ఆరోజుమధ్యాహ్నమువుండి, కాలువపడవయెక్కి, సాయంకాలమేడుగంటలకు పడవ దిగి, యింటికివచ్చిభోజనముఁజేసి, తరువాత తండ్రియును తానునుమాటాడుటలో—

సంజీ— నాన్నగారు! ఎవరోచిన్నదాని నిచ్చెదమని వచ్చినారని వుత్తరం వ్రాయించినారు. వారెవరండి? వారిదే గ్రామం? వారింటిపేరేవరు? వారివృత్తియెట్టిది?

శివ— మొన్న అత్తిలినుంచి శ్రీపాది కృష్ణశాస్త్రుల్లగారు తనకుమార్తెనిచ్చెదమని వర్తమానము పంపించినారు.

సంజీ— అందుకు మీరు తిరుగ నేమని ప్రత్యుత్తరమిచ్చితిరి.

శివ— మన మాణిక్యాంబకు వివాహమునిమిత్తమై, బ్రాహ్మణులను పంపితిమనియు, ఆసంబంధము నిశ్చయమైనవెనుక, ఆముహూర్తమున్న, యీముహూర్తమున్న, కలిసివచ్చేటట్టుగావుంచి వెనుకనుండి వర్తమానం పంపిస్తాననియు జెప్పినాను.

సంజీ— మీరు నాకు ముందు తెలియజేయకుండ నెందుకు మాటయిచ్చినారు. మన హిందువులలో యిదేనండీ, దురాచారం. వధూవరుల యిష్టము లేకుండా వుభయ పక్షములను, వారితలిదండ్రులే సంబంధనిశ్చయంచేస్తారు. అంతేగాక ఆడపిల్ల చను బాలుద్రాగుచున్నను, యెవరైనను కావలసినవారిలో కొంచెముడబ్బువున్న సుబంధము వుండి, వాడు యేబదిసంవత్సరముల వయసువాడైనను, రెండవవివాహమువాడైనను, అతనిని బలవంతపరచి యేదోయొకవిధముగ, ఆపసిపిల్లను వివాహముఁజేయుదురు. ఆమెకు యుక్తవయస్సు వచ్చేలోపుగా, వరుడు పెద్దవాడై, కూర్చుని లేవలేక యున్నప్పుడు, ఆమె పతివ్రతాధర్మమంతయు విడిచి, కులటయై, తిరుగుచుండును. ఒకవేళ యీవరుడుపోయిన, చిన్నతనముననే వితంతువై, అనేక నరమేధయాగములు చేయుచుండును. వధూవరులు తమయిష్టమైనవారినికోరి, యుక్తవయస్సువచ్చిన తరువాత వివాహమాడినయెడల, నిట్టిఘోరకృత్యములు జరుగునా? అట్టివెప్పుడును జరగనేరవు.

శివ— అయితే, యిప్పుడు నీయభిప్రాయమేమిటి? ఇదివరకు వారికి వర్తమానము పంపించినాను, అందుకు తిరిగి వారికేమని వర్తమానం పంపుచున్నావు.

సంజీ— ఇప్పుడాచిన్నదాని కెన్నిసంవత్సరములున్నవి. ఆమె రూపురేఖావిలాసాదులెట్టివి. ఆచిన్నదాని నెవరు చూచివచ్చినారు.

శివ— ఆచిన్నదానికి పదిసంవత్సరములున్నవి. వెనక నాలుగుసంవత్సరముల క్రితం, మనపూరికమ్మవారితో పెళ్ళికివెళ్ళినప్పుడు, ఆచిన్నదానిని నేనేచూచినాను. ఆచిన్నదాని రూపురేఖలకేమిగాని, వారి సాంప్రదాయం బహుమంచిది. కులమింటి కోతియయిన మేలుగని మనపెద్దలాడికొను వాడికవినుటలేదా? నలుపునకేమి, తెలుపునకేమి, నాలుగుకాయలు కాయడంప్రధానం "భార్యారూపవతీశత్రుః" అని శాస్త్రప్రమాణమేయున్నది. అయిన నామె కురూపిమాత్రము గాదు. వారిది మొదటినుంచి మంచి సాంప్రదాయం. ఆచారవ్యవహారములయందు వారినిఁ జెప్పి యితరులఁ జెప్పవలె.

సంజీ— మన మాణిక్యాంబకుకూడా యీసంవత్సరమే వివాహముసేయ నిశ్చయించినారా?

సంజీవరాయచరిత్రము. (౪౮౦-పుట శేషము.)

శివ— ఆమెకీసంవత్సరము వివాహము చెయ్యకతప్పదు. ఈసంవత్సరము వివాహము చేయనియెడల కన్యాదానఫలందక్కదు. అసలు మనశాస్త్రకారకుడు “అష్టవర్షా భవేత్ కన్యా నవవర్షాతు రోహిణీ, దశవర్షా భవేద్గౌరీ, అతఊర్ధ్వం రజస్వలా” అని చెప్పినాడు. రెండుపదవసంవత్సరమందైతేనేగాని అది కన్యాదానంగాదు. తరువాత వివాహముఁజేసినయెడల కన్యాదానఫలం దక్కనేరదని యాలోచించి, మనపూరివెంకటావధానులుగారిని, లక్ష్మయ్యశాస్త్రుల్లుగారిని, సంబంధమెక్కడనైనా మంచిది యింత అన్నవస్త్రములుకలవారినిగాచూచి ఆలోచించి, రమ్మని పంపించినాను. వారు రెండు మూడురోజులయినది వెళ్లినారు. ఇంకా రాలేదు.

సంజీ— మన హిందువులలో అతిబాల్యవివాహములవల్ల చాలానష్టములు సంభవించుచున్నవి. ఈ యజ్ఞానవివాహములవల్ల భార్యాభర్తలిరువురును, కలసిమెలసియుండక పోవుటయేకాక, భార్య కొన్నికొన్నియెడల భర్తను గాంచిన, మూతివిరుచుకొనుచు, ముక్కువిరుచుకొనుచు “నాకెక్కడదెచ్చిపెట్టెనో భగవంతుఁడీభర్త” నని పరమేశ్వరుని నిందించుచుండును.

శివ— మనపెద్దలనాటనుండి వచ్చుచున్న వృద్ధాచారం యిప్పుడు మనమెక్కడ మానగలము. మనమిప్పుడు మానుటకు వారికన్న మనమేమిఘనులమా? వారు వ్రాసినగ్రంథములన్నియు, దివ్యజ్ఞానమువల్ల సమస్తసుగతులు కళ్ళను గట్టినట్టుల కరతలామలకములుగా, సమయమునకు తోచినినవేమో వ్రాసిరి. గాని వారు యిప్పటి వారలవలె, ఆలోచించి వ్రాసినవా? నక్కెక్కడ దేవలోకమెక్కడ. వారికిని మనకును హస్తిమశకాంతరముగలదు. వారుచెప్పిన గ్రంథములలో మనకు వక్కమాటైన తాత్పర్యమగునా? ఏదీ యిప్పటివాళ్లు వ్రాస్తారు! ఇప్పటివాళ్లవ్రాసినది చప్పగా చేలపిండివలెగానుండును. అట్టివారి యాచారములు విడనాడి మనము క్రొత్తవి కల్పించగలుగుదుమా?

సంజీ— అవును- మీరుచెప్పినది నిజమే. వారు దివ్యజ్ఞానంచేత వ్రాసిరన్నమాట మాత్రం నిజమవును. భూగోళము వ్రాయుదమన్న, దేశమందెక్కడనేపట్టణమున్నదో, చూడనవసరములేకనే కళ్లుమూసుకొని యొకచోటఁ గూర్చుండి, తమ చిత్తవృత్తి కొలది, భూమినాదిశేషుడు మోయుచున్నాడనియు, ఆదిశేషుని, భూమిని, ఆదివరాహం మోస్తూన్నదనియు, యీరెంటిని కూర్మము మోయుచున్నదనియు, తరువాత దిగ్దంతులున్నవనియు మొదలగునవన్నియు వారు దివ్యజ్ఞాన సంపత్తివలన వ్రాసినవే. దేవతలమరులనియు, నస్వేదగాత్రులనియు, ననిమిషులనియు, నిరాహారులనియు, అవనీతలంబు ముట్టనివారనియు, వారి వాగ్నిపుణతకొలఁదివ్రాసిరి. ఇవియన్నియు, మనమొక

దేవాలయమున కేగి, యక్కడ బ్రతిష్ఠింపబడిన శిలావిగ్రహమగు దేవతలం జూచిన యా గుణంబులన్నియు నా దేవతలకుఁ గలిగియున్నట్లును, వారికిని, వీరికిని భేదమించుకయు లేనట్లును స్పష్టమగును. దానంజేసి, దేవతలిట్టివారుగదాయని, మనకు స్పష్టమగును. వారికి తెలిసినవేమో వారు వ్రాసిరి. మనకుఁగూడ మనకుఁ దెలిసినంతవరకు వాటిని సంస్కరించుకొనినయెడల, మన దేశము మంచి స్థితిలోనుండును.

శివ— వారు వ్రాసినవన్నియు నిజముగనేయున్నవి. ఆంగ్లేయులలో పెద్దవాళ్ళయిన తరువాత పెళ్ళి చేసుకొనుచున్నారు. మనలో చిన్నతనములో వివాహమాడుచున్నారు. యిది మనకు పూర్వాచారం. అది వారికిపూర్వాచారం.

సంజీ— మన హిందువులలో పూర్వము బాల్యవివాహములులేవు. అందుకు నిదర్శనముగా సీత రాముని, దమయంతి నలుని, ద్రౌపది అర్జునుని, చంద్రమతి హరిశ్చంద్రుని వారి చిత్తవృత్తికొలది స్వయంవరముచాటించి, యందు సమస్త దేశాధిపతులనురావించి తమకు ప్రియమయినవరులను వరియించుచువచ్చిరి. ఇవియన్నియు, పూర్వము బాల్య వివాహములున్నయెడల యెట్లుజరుగును. ఇట్టివివాహము లనేకములింకను జరిగియుండవచ్చును- అట్లు తమయిచ్చవచ్చినవారి వివాహమై, భర్తలెట్టికష్టము లనుభవించినను, ప్రేమానుబంధంబున వారి విడనాడనోపక, తమకు వారలేదైవంబులని కష్టనిష్ఠూరంబులకోర్చి యుండిరని పురాణంబుల వినమువినమే. ఇప్పుడన్ననో బలవంతబ్రాహ్మణార్థమురీతిని, వారిష్టమున్నను, లేకున్నను, తలిదండ్రులయిష్టమున్న వారికే కన్యాదానమునకు బదులు కన్యనమ్ముకొని, హిరణ్యదానమొనరించి, వివాహముచేయుటవలన నతఁడు సంపాదించినంతవరకే, అతనిజాగ్రత పుచ్చుకుందురు. సంపాదించకున్నతని కుంటికొనమ్మయనిఁ బిలుచుచు వారిని నిరాదరణఁ జేయుచుందురు.

శివ— అవి యెప్పటివో కృతయుగపుమాటలు. మన తాతతండ్రులకన్న మనమేమి గొప్పవారమా యేమి! మనమట్లుచేయ వీలులేదు. అది సత్యకాలముగనుక వారారీతిని జరిపెడివారు. అప్పుడు ధర్మము నాలుగుపాదములమీదనడిచేది. ఇప్పుడుకలికాలము గనుక నొక్కపాదమైనను పూర్తిగలేదు. ఇది బొత్తిగా పిడపకాలం. ఇందుకు నిదర్శనముగా భారతమునందు,

“కృతయుగమునందుధర్మువు । చతురంశంబులను బరగు జనుత్రేతాది
త్రితయమున నొక్కొకడుగ । ప్రతియుగమునఁదఱుగఁదొడఁగుచా
లంపరుసఁగ ॥ అట్లగుటం ధర్మంబు కలియుగంబున గరంబుదుర్లభం బై పాదమాత్రావశిష్టంబై యుండు”నని ధర్మజునకు మార్కండేయుండానతిచ్చె. నీవు చెప్పినవన్నియు క్షత్రియులలోనేగాని, బ్రాహ్మణులలో వివాహమాడినవారినెవరైనఁ జెప్పుము?

సంజీ— శాస్త్రములయందుమాత్రము లేకనేమి! పూర్వమగస్త్యుడులోపాముద్రను యౌవనవతియయినతరువాత వివాహమాడినాడు. శుక్రాచార్యునికుమార్తె దేవయాని యౌవనవతి, మొదట బృహస్పతి కుమారుఁడైన కచుని వరియింపఁగా, నాతఁడు వప్పుకొనకుండిన, తరువాత యయాతింబాణిగ్రహణమొనరించెను. మహమ్మదీయులీదేశమంతయు నాక్రమించుకుని రాజ్యముఁ జేయుచున్నప్పుడు వారు ధర్మాధర్మములు విచారింపక వివాహముకాకుండనున్న సుందరుల, నక్రమముగ, కఁడ్లఁబడినపుడెల్ల వారినెత్తుకొనిఁబోవుచువచ్చిరి. అట్లు వీరనేకాక్రమములఁ జేయుచుండ తమపిల్లల కన్నులఁజూచనైన నోచికొనకపోవుదురని యోచించి దానికిఁ దగుసదుపాయమాలోచించుటలో బాల్యవివాహముఁజేసిన మేలనియెంచి యప్పటను పదియేండ్లుకలిగినకన్యకకెల్ల కన్యకల యిష్టము లేకయె తలిదండ్రుల యిష్టమువచ్చినవారికిచ్చి వివాహముఁజేయనారంభించిరి. అందువల్లనే పూర్వం పరాశరస్మృతిలో "దశవర్షా భవేత్కన్యా" అని చెప్పబడియున్నది.

శివ— ఇప్పుడు యీలాగా కబుర్లు చెప్పేవారేగాని జరిగించేవారెవరైననున్నారా? యెవరును లేరు. పైపై కబుర్లు యెన్నైనా జెప్పవచ్చును.

సంజీ— ఇప్పుడొక్కమాటుగ యుక్తవయస్సు వచ్చినదాకనుంచి వివాహముఁ జెయ్యకపోయినా, జ్ఞానమువచ్చేవరకునైన నుంచి పన్నెండు సంవత్సరములు వచ్చిన తరువాతవివాహముఁజేసినవారలయొక్క యభిప్రాయముఁగూడఁగొంచెముఁజెప్పెదరు.

శివ— మనకు శ్రుతి స్మృతులు ప్రమాణములు. వాటియందెందును యిట్లు బాల్య వివాహములుఁ జేయుమని చెప్పియుండలేదు.

సంజీ— మనశాస్త్రములలోమాత్రము లేకపోవడమేమి. మన వివాహమంత్రములు అర్థముఁదెలియకుండనోకంఠపాఠుగ వాగెదరు. గాని యందున్నయర్థమేమో యెుకరైనఁ దెలియజాలకున్నారు. అర్థము సంగతిఁదెలియకున్ననూనె. అందుఁ జరుపుతంత్రములు మనమాలోచించుకొనినను మనపూర్వులయొక్క యభిప్రాయమువెల్లడికాగలదు. వివాహదినమాదిగ వివాహమయ్యేవరకుఁగూడ వధూవరులనడుమ గంధర్వుడనుపేరనొక పాలాశదండమున కంగవస్త్రముఁ గట్టియుంచెదరు. దానియర్థమేమన వధూవరులిద్దఱును యుక్తవయస్సువచ్చినవారనియు వారు, వివాహము సంపూర్తి అయ్యేలోపల కలిసికొనెదరేమోయను భీతివలన వారినడుమ నట్టిపనులు జరుగకుండ నతని నిగాపుంచెదరు. నాలుగవనాటిరాత్రి శేషహోమమైనతరువాత గర్భాదానమంత్రములుఁగూడఁ జదివెదరు. ఇదికూడ పూర్వము బాల్యవివాహములు లేనట్టి సూచకమే. ఇవియన్నియు విచారించిన మనమెంత మూఢులముగనుంటిమో మనకే స్పష్టమగును.

శివ— మనవారు పూర్వమొక్కొక పదము నేకయర్థములలో ప్రయోగించేవారు. ఆపదమే సందర్భములలో ప్రయోగించిరో? దానికి మఱివేఱుయర్థమేదైనయున్నదేమో? మహామహా పండితులంటివారు, వారికర్థముఁ దెలియక యూరుకుని పూర్వాచారమే శాస్త్రమని యాలోచించి యాలా నడపుచున్నారు. మనమెంతటివాళ్లము వాటి యర్థముఁ జేయను.

సంశే— అసలు వరుడనగా నర్థమేమిటి? వరుఁడనగా వరింపఁబడువాఁడు. అట్టి వరించుటలేనప్పుడు వానికి వరుడనుపేరెట్లు సెల్లును. మనపూర్వులు అప్పటి మర్త్వార్గపు దొరతనమువలన హానినొంది వారిని గోల్పోవుటకన్న యజ్ఞానవివాహములే మంచివని యెంచిరి.

శివ— పూర్వం మహమ్మదీయులంత దుర్మార్గులై, స్త్రీలను చెఱబట్టువారైనయెడల వివాహమైన స్త్రీలనుమాత్రమెందుకు దీసికొనిపోవువారుకారు.

సంశే— మహమ్మదీయవేదమైన ఖొరానునందు కన్యకలతోడను విధవలతోడను గలసిన దప్పులేదని యున్నది. అందువలన వారట్లుచేయుచున్నారు. అందువలనే విధవల కులూఫ్రులుగను కన్యకలకజ్ఞానవివాహములును యేర్పడినవి. మనకిప్పుడట్టి యుపద్రవమేమియును లేక దొరతనము వారివలన స్వేచ్ఛగనుండియు నిట్టికట్టులఁ గట్టుబడనేల? మనము వారిచ్ఛవచ్చినవారిని వివాహమాడనిచ్చిన యెడల వారిసౌఖ్యసంపద కింతింత యని చెలయుండునా? పాతివ్రత్యమంత వృద్ధిగానుండును! యీధర్మాధర్మములకీ వివాహమే కారణము. వివాహమువలననే సంసారిక మేర్పడుచున్నయది. వివాహమే సంతానమూలము. వివాహమే సుఖసౌఖ్యభోజనము అట్టివివాహము వధూవరులిష్టము లేక తలిదండ్రుల చిత్తవృత్తి ననుసరించినవారికేరీతి సౌఖ్యముగలుగును? గావున నా మనవిని సాకల్యముగఁ జిత్తగించి యిప్పుడీ వివాహములఁ గట్టిపెట్టి యికను రెండు సంవత్సరములు ఆపి వివాహమాచరించిన మేలు.

అట్లువారిరువురుఁ బ్రసంగించుటలో శివరామశాస్త్రులుగారు, కుమారుఁడు చెప్పినదానికి మాఱుచెప్పక నేమియుదోచక తనపట్టుమాత్రమువిడక, మాటిమాటికి వృద్ధాచారం వృద్ధాచారమనుకొనుచు కొమరుని పల్కులు విశ్వసింపడాయె. అట్టి తండ్రిమనస్సు తానెన్నివిధముల నీతిబోధగావించినను గఱగింపలేక తానుఁ జెప్పిన పన్నియుఁ బూడిదలోని పన్నీటివిధమున వమ్మయ్యెనని యెంచి యింకను తానీవివాహమున కొప్పుకొనక తీఱదని బోధించి యారాత్రియుండి మరుచటిదినమున బయలుదేరి రాజమహేంద్రవనగరమునకుఁ బోయెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

క. ఈరేయొక శుభలగ్నం
బీరేయివరించి వరుఁడకింతి గుశలం
బీరేయన వాచస్పతి
యూరేఁడు జగంబులేలు నేలిక బలికెన్. వసుచరిత్ర.

వెంకటావధానులుగారును, లక్ష్మయ్యశాస్త్రుల్లుగారును, శనివారము రాత్రికే యింటికిఁ జేరి యారాత్రి చాలప్రొద్దుపోయినందున వారిళ్ళకు వెళ్ళి భోజనముఁ జేసి పరుండి మరుసటిదినముదయముననే లేచి కాలకృత్యములుదీర్చుకొని శివరామశాస్త్రులు గారింటికివచ్చి తామనేక కష్టములఁబడి యింటికడ బయలుదేరి సంబంధమెట్టకేలకు పెనుగొండలో కుదుర్చుకొని వచ్చితిమనియు, నట్టిసంబంధమింకొకటి తాము దీసికొని రాలేమనియు, మాణిక్యాంబ పూర్వజన్మంబు దళంవేసి పుట్టినది గనుక నామె యాయింట్లో పడినదిగాని లేనియెడల నాసంబంధము కుదురుట బహుదుర్లభమనియు, తాము బయలుదేరిన ముహూర్తము బహుదివ్యమైనదిగనుక తమకట్టి సంబంధము సంపాదితమైనదనియు, వివాహము వెంటనే మాఘ, ఫాల్గుణమాసములలో జరుపవలెననియు వారిద్దరునుఁ జెప్పిరి. ఆమాటలు వినగానే శివరామశాస్త్రుల్లుగారత్యానందమునొంది వెంకటావధానులుగారివంకఁదిరిగి

శివ— శాస్త్రుల్లుగారు! మీరు మానిమిత్తమై చాలా శ్రమపడి సంబంధము కుదిర్చినారు. మీఋణం మేమేలాగునదీర్చుకుంటామో గాని తెలియదు. అయితే వారింటిపేరు, పేరు, తెలుపరండి?

వెంక— వారింటిపేరు అడ్డేపల్లివారు. ఆయనపేరు పార్వతీశం.

శివ—ఆయనకెన్ని సంవత్సరములున్నవి?

వెంక— ఆయన సుమారు ముప్పదిసంవత్సరములు లోపుగావుంటవి. ఆయనకు ప్రథమకళత్రం దప్పిపోయి యొకసంవత్సరమైనది.

శివ_ రెండవవివాహమటండియిది-ప్రథమకళత్రంబిన్నవాడెక్కడనుడారక లేదేమి?

వెం— ద్వితీయవివాహమైతేనేమి! ఆయన సుగుణసంపత్తు, ఆయనమర్యాద, ఆయన ధామేదాతనం, ఆయనరూపు రేఖావిలాసములు, ఆయననుఁజెప్ప యన్యుల మతిచెప్ప వలయు. ఆయన గృహముజూచిన కన్నులపండువుగనుండును. వారిల్లోగి లేమిటి! దివ్యభవనం. మనసంసారమంతా పోగుచేస్తే వారిగదిలోనుండే యొకపందిరి పట్టె మంచము విలువ లేదు. మేము చెప్పేదంతా యేమిటో లేనిపోనిది చెప్పినామనుకోకండి.

శివ— అయితే వారికేమాత్రం వసతి, వాడలున్నవి?

వెంక—ఆయన ముత్తవతల్లికి పెంపకం. ముత్తవతల్లిగారితాలూకు యైదారువందల రూపాయలువచ్చే యాస్తి దఖలుపడినది. ఆయన వైదికవృత్తిమాని లౌక్యంలో దిరుగుతున్నాడు. అందువల్లకూడ చాలాడబ్బు సంపాదిస్తాడు. నాకు సర్వవిధముల నాసంబంధముకన్న మంచిది కనుపడలేదు.

శివ— మీరువెళ్లినతరువాత మఱియొకసోస్తకు సంబంధమునాలోచించి వస్తారనుకొన్నానా? మీరు మాయింటికిమనుష్యులనేకాదూ! మిమ్ములనుబంపినాను! మీరు యిక్కడనుంచి వెళ్లినతరువాత అత్తిలినుంచి, శ్రీపాద కృష్ణశాస్త్రులుగారు తన కొమార్తెను సంజీవరావుకు యిస్తామని వర్తమానం పంపించినారు. సంబంధము నిశ్చయించుకొని వారు వెళ్లిపోయినారు. వెనుకనుంచి మీరువచ్చినవెంటనే ముహూర్తనిశ్చయము నిమిత్తమై మిమ్ముల పంపిస్తానని చెప్పినాను. కాబట్టి మీరు మంచిరోజున బయలుదేరి వెళ్లి బట్టలుకట్టుకొని ఆ ముహూర్తము యీ ముహూర్తముకూడ కుదుర్చుకుని రావలయును. మీరుతప్ప యితరులువెళ్లిన సరిపడదు.

వెంక— నన్ను యీమాటుకు వదలివెయ్యవలయును. నేను సంబంధమాలోచించి వచ్చినానుగనుక యీసంబంధమునకు తిరిగి పెనుగొండవెళ్లి బట్టలుకట్టుకుని వస్తాను. ఈలోపుగా నాకు కొన్ని తొందరపనులున్నవి. అవి చక్కబెట్టుకొని రావలయును. తరువాత రేపు దశమినాడు బయలుదేరి పెనుగొండ వెడతాను. నాయందనుగ్రహముంచి యీదఫాకు అత్తిలి కెవరినైనా పంపిస్తే బహుసంతోషిస్తాను.

శివ— తమరు నాకు ముఖ్యులై యుండిన్నీ యీచుట్టుపట్ల శ్రోత్రియుక్కలై యుండిన్నీ యీలా సెలవివ్వడము భావ్యమైన పనిగాదు. తమరు నాలుగురోజులు నానిమిత్తమై శ్రమపుచ్చుకొని వెళ్లి అయ్యేవరకు మన యింట్లోనేవుండి పెండ్లి మీరే చేయించవలయును. వాళ్లు మీపిల్లలుగాని మాపిల్లలుగారు.

వారిద్దరును కొంచెముసేపు గృహకృత్యములవిషయమై యాలోచించి త్రయోదశి గురువారమునాడు వస్తున్నామని అత్తిలిముందుగా వర్తమానంపంపి ఆదినముననే బయలుదేరి అత్తిలి వెంకటావధానులుగారును, శివరామశాస్త్రుల్లుగారి పినతండ్రి కుమారుడున్నూ, తోడల్లుడైన సీతయ్యగారినిన్ని బంపించెను. కృష్ణశాస్త్రుల్లుగారు వీరు రావడముతోనే వారి సమాచారమంతయు నెరిగినవాడుగాన వారిని మర్యాదచేసి ఆరోజు సాయంత్రము వీరినక్కడనుంచి మఱుచటిదినముననే యిద్దఱుముగలవాళ్లను బిలిపించి వారికి తలయంటించి యీరోజున మధ్యాహ్నము షడ్రసోపేతముగ పిండివంటలు మొదలైనవిచేయించి యిష్టమృష్టాన్నములవారిని సంతుష్టులంజేసి భోజనమైనతరువాత

వారి గ్రామములో నొక సిద్ధాంతియుండగా నాయననుఁ బిలిపించి వారును వీరు సందడుఁగలసి చావడిలో గూరుచుండి ముహూర్తమువిచారించడములో-

కృష్ణ— (సిద్ధాంతిగారివంకకువిరిగి) తమరొకసారి నానిమిత్తమై శ్రమపుచ్చుకొని పంచాంగముచూచి వివాహముహూర్తమును నేర్పరచవలయును.

సిద్ధాం— మన వెంకటాప్రధానులుగారుకూడ నున్నారుగాదు! ఆయనకు గూడ ముహూర్తవిషయం బాగా తెలుసును.

కృష్ణ— అవును. ఆయనగూడ కర్మశ్రేష్ఠులే. ఆయనమాత్రము సామాన్యులా?

వెంక— ఏమిటో- తమరు పెద్దవాలాగున నాయందున్న దయవల్ల సెలవిస్తారుగాని సిద్ధాంతిగారుకూర్చున్నచోట కూర్చునుటకు మాకర్హత లేదు.

సిద్ధాం— దానికేమిగాని పంచాంగముపుచ్చుకొండి. ఇదియేమాసం? పుష్య బహుళంగాదండి. ముందువచ్చేది మాఘమాసంగాబోలు!

“మాఘ ఫాల్గుణ వైశాఖే జ్యేష్టమాస శుభప్రదాః” యని యున్నది. గనుక ముందువచ్చే, మాఘ ఫాల్గుణములు రెండున్ను వివాహమునకు శుభప్రదములే. అయితే మనము మాఘమా, ఫాల్గుణమా యోచించవలసినది.

వెంక— “శుభస్యశీఘ్రం” అన్నారుగనుక మనము వెంటనే మాఘమాసములో జరిగిస్తే బాగావుంటుంది.

సిద్ధాం— అయితే మాఘమాసములో శుద్ధదశమి ఆదివారమునాడొకటియు, బహుళపంచమి మంగళవారమునాడొకటియు రెండుముహూర్తములున్నవి.

వెంక— ఆరెండుముహూర్తములున్ను ఆలోచించండి.

సిద్ధాం— అయితే మనకు రెండుముహూర్తములు కావాలా? కుదరవలెను. రెండున్ను వారంరోజులు వ్యవధిగనుండవలెను. ఆచిన్నవాని పేరేమండి?

వెంక— ఆయనపేరు పార్వతీశం. చిన్నదానిపేరు మాణిక్యాంబ. మనచిన్నదాని పేరెవరండి?

సిద్ధాం— మన చిన్నదానిపేరు సత్యవతి. చిన్నవానిపేరు సంజీవరావుకాదండి!

వెంక— “పుత్రీపాణిప్రపీడనాచ్చ పరతస్సూనో ర్వివాహశ్శుభో” అని శాస్త్రప్రమాణముగనుక ముందు వారు అక్కడ కుమార్తె వివాహమైనతరువాత ఆవివాహం చేసుకొని మేము యిక్కడకు తర్లి రావలయును. అందువల్ల ముందు ముహూర్తం అక్కడ దంపతులకు యోచించండి.

సిద్ధాం— వారినక్షత్రములు సెలవివ్వండి?

వెంక— అందొకరిది ధనిష్ట. యొకరిది అనూరాధయున్ను.

సిద్ధాం— దశమిముహూర్తమునకు పెళ్లికుమారునికి ప్రత్యక్తార అయినది. “ప్రత్యగే కార్యహానిశ్చ” అన్నారుగనుక ఆముహూర్తం కలుపరాదు. పంచమి ముహూర్తమునకు యిద్దరకు తారాబలము బాగావున్నది.

వెంక— క్షేమతారొకరిదిన్ని, మిత్రతారొకరిదిన్ని అయినట్టున్నది.

సిద్ధాం— ముహూర్తము దివ్యముగానున్నది.

వెంక— అయితే మరచిపోయినాను. ఆయనకు ద్వితీయవివాహం సుమండి.

సిద్ధాం— “శ్లో. ఉద్వాహోత్సవమనంతరం యది పునఃపాణిగ్రహేచ్ఛా గృహే”
“తద్వర్షాద్య సమాబ్దఏవ శుభదస్తస్యాన్యపాణిగ్రహః।”
“స్యాత్త్వస్మిన్మృతవత్సరాది విషమేవర్షే వివాహశ్శుభో”
“యుగ్మాబ్దేత్వశుభప్రదో౽పి విషమేమాసేత్ర కేషాంమతమ్.”

ద్వితీయవివాహము సరిసంవత్సరములయందు బేసి నెలలయందును బేసి సంవత్సరముల యందును చేసికొనవచ్చునని యున్నదిగనుక యిప్పుడు ఆయనకు భార్యావియోగమై సంవత్సరమైనది. నిరుడు కార్తీక శు ౮ రోజున అయి యిప్పటికి పద్నాలుగు నెలలయినది.

సిద్ధాం— “శ్లో. పత్నీవియోగే ప్రథమేచవర్షే। నోచేద్ద్వితీయే పునరుద్వహేత్సః”
“అయుగ్మమాసేషు శుభంవదంతి। వశిష్టగార్గ్యాదిమునిప్రవర్యాః”

ప్రథమకళత్ర వియోగమైనతరువాత ప్రథమసంవత్సరమందు వివాహముకాని యెడల రెండవవత్సరమందు బేసి మాసములందు వివాహముఁజేసికొనవలసినదని గ్రంథకారకుడు జెప్పియున్నాడు. గనుక మాఘమాసములో ఆముహూర్తము బాగుగానే యున్నది.

కృష్ణ— ఈ ముహూర్తము కుదిరినదిగాని, మనముహూర్తము యింకాకుదరనేలేదు.

సిద్ధాం— ఆముహూర్తము ఫాల్గుణమాసములో కుదరవలెనుగాని యీమాసములో వీలులేదు.

వెంకట— కొంచెము సావకాశముగానే యుండనివ్వండి.

సిద్ధాం— ఫాల్గుణమాసము చూడండి (అనిచెప్పి పంచాంగము చూచుచున్నాడు)

వెంక— నేను చూచినానుగాని యీమాసములో ముహూర్తమొకటియున్నుగుదుర లేదు.

సిద్ధాం— విదియరొక్కటి కొంచెము బాగుగనేయున్నది. దానికికొంచెము కేతువేధయున్నది.

వెంక.— అయితేనేమండి! ముహూర్తములు కుదరనప్పుడు మనముచేయవలసిన దేమున్నది?

సిద్ధాం— ఈ రెండు ముహూర్తములు ఖార్జూరిక చక్రశుద్ధికూడనైనవి. అందువల్ల యీ ముహూర్తములు బహుదివ్యముగానున్నవి.

ఈ ముహూర్తము లేర్పరచుకున్నతరువాత కృష్ణశాస్త్రుల్లుగారు, వారిరువురకు చెరి నాలుగురూపాయిలు ఖరీదుగల జోడూళ్లనుఁ గట్టబెట్టి వారిని సాగనంపెను. వారిరువురును జాముప్రొద్దువేళ బయలుదేరి సాయంత్రమూడుగంటలకింటికడఁ బ్రవేశించిరి. తరువాత వెంకటావుధానులుగారింటికి రావడముతోనే ముహూర్తవిషయమైన యీపత్సంగతులనుఁ దెలిసికొని వెనుకవెళ్లిన వారినిద్దరినిన్ని, తన తోడల్లుళ్ళున్ని పెనుగొండవెళ్లి బట్టలుకట్టుకుని రావలసినదని యడుగగా తోడల్లుడైన సీతయ్యగారు తనకు వెళ్ళుటకు వీలులేదనిచెప్పి, ఆయనాపూటనే ప్రయాణమయ్యెను కాని శివరామశాస్త్రుల్లుగారుమాత్రము బంధువునకును, స్నేహితులకుఁగల తారతమ్యమాలోచించి పెండ్లికైన వచ్చెదవాయని యడుగగా, వల్లెయనిచెప్పి మరుచటిరోజున ప్రత్యూషముననే బయలుదేరి ఆయన గ్రామము వెళ్లిపోయెను. వెంకటావుధానులుగారినిన్ని, లక్ష్మయ్యశాస్త్రుల్లుగారినిన్ని పెనుగొండవెళ్లి జోడూళ్లుకట్టుకుని ముహూర్తం తెలియజెప్పి వెంటనే రావలసినదని వారినిపంపించి తాను ముహూర్తం వ్యవధిలేదన్నసంగతి నెరిగి ప్రయత్నములుచేయించుచుండెను.

వారిరువురును బయలుదేరి రెండుజాములకు శ్రమపడి పెనుగొండవెళ్లి అక్కడ భోజనముఁజేసినతరువాత పార్వతీశంగారును వీరును మాట్లాడుటలో వారీవివాహవిషయమై చాలశ్రమపడి కన్య ప్రదాతతో చెప్పితిమనియు, యతఁడనేక విభూతములఁ జెప్పినను వాటన్నిటికిఁ దగినవన్నియు వన్ని చెప్పితిమనియు, యేలాగునైతేనేమి తమ నిపుణతవలన వారిని యొప్పించివచ్చితిమనియు, ముహూర్తం వ్యవధిలేదనియు, తమకివ్వ నిర్ణయించుకున్న యేబదిరూప్యంబులు తమకిమ్మనియుఁజెప్పిరి. పార్వతీశంగారు వీరు రావడముతోనే సిద్ధాంతం తన మేనమామలయొద్దకొక మనుష్యుని ఆయననుదీసికొని రావలసినదనిచెప్పి పంపించెను. ఆయనయును మూడుగంటలకు వీరివద్దకుఁజేరెను. ఈలోపుగా పార్వతీశంగారెక్కడనో, తనయింట్లో రొక్కసొమ్ము లేకపోవుటవలన పుస్తె, పూస, తాకట్టుపెట్టి యేబదిరూపాయిలనుఁదెచ్చి సిద్ధముగనుండెను. మేనమామ వచ్చినతరువాత పార్వతీశముగారాయనతో నీసంగతియంతయు, నెరింగించి వారికిద్దరికి రెండుజోడూళ్లు మంచివితీసుకొని రావలసినదనిచెప్పగా నాతఁడు బాజారునకుఁ బోయి, మేకొట్టులోనడిగినా యొకరును యితనికి అరువివ్వనైరి. అతఁడినివరకు తాను పుచ్చుకున్నవన్నియు "యిదిగో యిప్పుడిస్తాను అప్పుడిస్తాను" అని జరిపి వాళ్లకు సమయమునకివ్వనందున వారెవరును యితనిమాటయన్న విశ్వసింపనైరి. ఇతనినడత

యుంతేయు గ్రామములో వారందఱును యెఱిఁగినవారైనను వారు పనపురీవాసులవలెఁ గాక పరశ్రేయస్సహనముగలవా రగుటవలన "వాణిజ్యములందు వైవాహికములందు ప్రాణవిత్తమానభంగమందు । చకితగోకులాగ్ర జన్మరక్షణమందు బొంకవచ్చు నఘము బొందదధిపా" యన్న నీతివాక్యము నందాదరణముఁగలవారై యీ బ్రాహ్మణోత్తము లెవరినైన నీ రీసమాచారమునడిగిన, పీటముమీఁద వెళ్లి విఘ్నముఁ జేయరాదనియెంచి యెవరును యీయనవృత్తాంతమునుఁ దెలియఁజెప్పరైరి. పాపమా కన్యాప్రదాత యీ బ్రాహ్మణులనే నమ్మెనుగాని, ఆయన యీసంగతియందు మాత్రము మఱియొకరిని నమ్మడయ్యె. ఆబ్రాహ్మణులకుమాత్రము పార్వతీశముగారిసంగతి యీవఱకు విశదమైనది గాని వారు ధనకాంక్షవలన నాకన్య ప్రదాతతోఁ జెప్పరైరి. వారిలోభమే వారాలో చించుకొనిరిగాని మాణిక్యాంబమాట వారికేమైననుఁ గావలయునాయేమి! శివరామ శాస్త్రుల్లుగారిసంబంధము మంచిదేయనియు తాను పంపిన బ్రాహ్మణులు చెప్పినదంత న్యాయమేయనియు నెంచెను. ఆ చిన్నదానికిప్పు డెనిమిదవసంవత్సరమేగనుక నాఁడు కింకను మనస్సున ప్రేమనాటదయ్యె. సంజీవరావు చెప్పినంతవరకు ఆచిన్నదాని నుంచినయెడల ఆమె తప్పక తనయిష్టమువచ్చిన చిన్నదానినే వివాహముచేసికొని యుండును. తండ్రి పూర్వాచారపరాయణుఁడై యీమెకొంపముంచెను. ఆమెగతి ముందునేలాగునుండునో యిప్పుడెవ్వరికినిఁ గోచరముగాకున్నది. తరువాత తరువాత వారియజ్ఞానమువారికే విశదమగును.

పార్వతీశంగారు రెండుజామూర్లను అఖరుకు కష్టనిష్ఠూరముమీఁద తన పూర్వ స్నేహితుఁడైన యొకకోమటియొద్ద తనకు వివాహము కుదిరినదిగనుక యివి కావలసిన వనిచెప్పి వివాహమునిమిత్తమై తెచ్చినసొమ్ములో నీసొమ్మంతయు నిచ్చివేసి వివాహమునకు కావలసినబట్టలన్నియు యతనియొద్దనే వాడెదననిచెప్పి యతనిని స్వాత్యముఁజేసి రెండుజామూర్లను యింటికితీసికొనివచ్చి వారిద్దరకు కట్టపెట్టి వారికే తానిచ్చెదనని నిర్ణయించుకొనిన యేబదిరూప్యంబులును వారిచేతనిచ్చి సాగనంపెను.

ఆ బ్రాహ్మణులిద్దరును ఆసొమ్ముఁదమచేతులో నైచికొనె యింక భాగములువిడక, పోరాడి యాఖరుకు జుట్టుజుట్టుపట్టుకొనుదాకవచ్చి యెవరైననిన్న బాగుండదనియెంచి తుదకు వారిరువురునుఁ జెరిసగమును పంచుకొని యింటికివెళ్లిపోయిరి. అహా! " "ధనమూలమిదంజగత్" అన్న సామెత నిజముగ వారిరువురును తమతాతలముల్లె యేదియో తామిరువురును పంచుకున్నటులఁగున దానికై దెబ్బలాడిరి.

ఆబ్రాహ్మణులిద్దరును వెళ్లినతరువాత, పార్వతీశంగారిదివఱకు కుటుంబసంరక్షణార్థము మానమూని అరదుగుచున్నారు. తనవివాహము బాగుగచేసికొనవలయునని

యత్నించి యుండునట్లైతె ధనమధికముగ నేర్పర్చవలయుననియు, లేకున్న తాను బీదవాఁడనుకొనియెదరనియు నెంచి, తనకున్నభూమి నిదివరకు నైదారు సంవత్సరములు తనఖాగానున్నను దిరుగ వెయ్యిరూపాయిలు బదులుపుచ్చుకొనవలయునని యత్నించి, యిదివరకు తనభూమిఁ జేయుచున్న రైతులవద్దకువెళ్లి యడుగగా వారిదివరకే సమయమువచ్చినపుడిదివరకిచ్చినదానికిఁ దోడుగ కొంతద్రవ్యమిచ్చి, తనఖావ్రాయించుకొని, మరి పదేండ్లకు వర్ధిపెరిగినతరువాత భూమి నెగరవేయవలెనని యత్నించుచున్నవారుగనుక, వారును వల్లెయనిరొప్పుకొని, తిరుగ పత్రమువ్రాయించి రిజష్టరీచేయించుకుని, వెయ్యిరూపాయలను ఆయనకుయిచ్చివేసి పార్వతీశంగారాయన యిచ్చకొలదిఁ దిరుగ వెచ్చపెట్టఁదలచి, ప్రయత్నముమాత్రము విరివిగఁజేయించి యా భూములనిచ్చివేసె. పూర్వము డబ్బులేనపుడొక స్నేహితుఁడును, తమరినేస్తైన నడిగిపోనేమో యను భీతిచేత నాయనవంక నెకినాఁడును కన్నెత్తిచూడనివారు నయితమిప్పుడీయనయొద్దకువచ్చి "మిమ్ములఁ జిన్నతనమునందియు నాశ్రయించుకున్నవాడను సుమండి మమ్ములనుమాత్రము మరచిపోకండి" యని చెప్పుచు నీ రూపాయలు చేరడముతో నేనాయనచుట్టునుఁ దిరుగ మొదలుపెట్టిరి. మెతుకులున్న నెన్నికాకులైనను వచ్చును. ఇతనికి లేకున్న నెవ్వరు నీయనవంక చూచువారు లేకపోయిరి. అయిన నాక్రోధము మాత్రమాయన మనస్సునలేక, వారు తనదర్శనమునకురాగనే, యానందభరితుఁడై, వారలు చెప్పిన పలుకులకుల్లసిల్లుచుండు. శివరామశాస్త్రిగారును, ముహూర్తము సావకాశము లేదనిచెప్పి, తన బంధువులనందరినిఁ బిలుచుటనిమిత్తమై కుమారుని వేగ రమ్మనమన నతఁడు వివాహదినమునాటికి వచ్చెదననియు, నంతవరకును తనకు తీరిక లేదనియు, జెప్పి వర్తమానముఁబంపగా నతఁడు వారినీ, వీరిని మంచిమాటాడి బంధువులకు వర్తమానములుపంపించి వారినందరిని రప్పించెను. తనభావమఱఁదు లిద్దఱకును వర్తమానములుపంపగా వారిరువురును తమకప్పుడు సెలవులేదుగనుక, కుమారుని వివాహామునకు వచ్చెదమని వర్తమానముబంపిరి. ముహూర్తమునాటికి బంధువులందరును చాలమందివచ్చిరి. ఆయనను ప్రయత్నమును జాలయెక్కువగాచేసి కీర్తిపొందవలెనని పెట్టుకునియుండెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

"దేవకియొసగంగా వసుదేవుఁడపుడు
చంద్రకాంతపుగిండి గొజ్జగినీట
బసిడి పళ్ళెములోఁబదాబ్జములుగడిగి
తనదుమేనల్లునికిఁ గన్యధారవోసె." విజయవిలాసము.

అనంతరము పార్వతీశముగారు, వివాహప్రయత్నమంతయును జేసి, బంధువుల నందఱఁబిలచి, బాజాభజంత్రీలను, భోగమ్మేళమునుఁగుదిరిచి, భట్టువాండ్రరావించి, నవమిరోజున సాయంకాలము బయలుదేఱి, సకుటుంబ సపరివారసహితముగ, వాద్య విశేషంబులభేద్యంబుగ ఘోరుకలుగ, వారకాంతలు నృత్యగాన వినోదంబులొసలుప, నూరంతయు నూరేగి మఱుచటిదినము సాయంత్రికి వనపురంబుఁబ్రవేశించి, యూరు బయల విడియించి, యక్కడ నొకతూల మేజువాణీ సేయించుచు, నొకవంకను సన్నాయిఁబాడించుచు, వీరందఱును, కూర్చునియుండగా, గ్రామములోని యశేష జనమును, భోగముమేళము చుట్టును మట్టడించి, యమందానందంబునొందుచు, వినోదంబులనుండ, నక్కడ కన్య ప్రదాతపెండ్లివారినింటికి దీసికొనివచ్చి, తెల్లవాఱు ఝామున ముహూర్తముగనుక, భోజనము పెండలకడనే కావించి, తరువాత వివాహ సన్నాహముజేయించుచుండమని, యెంచి తన బంధువులనందఱ వెంటఁబెట్టుకుని, పానకపు కావడి నొకదానిఁ బట్టించుకుని, పెండ్లివారు విడియించిన స్థలమునకుబోయి యక్కడ వారివలన బహూకరింపబడి యనంతరము వారందఱకును కొంచెము కొంచెము పానకము దాహమియ్యగా నా బ్రాహ్మణునకు పెండ్లివారు జామారొకటిచ్చిరి. కన్యప్రదాత పెండ్లికుమారునియెదుర్కొనవచ్చి, ఆయనకొక జామారుత్తరించకుండనేకప్పి, తరువాత పాలకి నూరేగింపునకై బయలుదేఱదీసెను. అంతట గ్రామమంతయును, వాద్య ఘోషంబుల ప్రతిధ్వనులీనఁగ, సందుసందున నాగుచు, వారకాంతలు నృత్య వినోదములొసలుప, వారిముందఱ కుఱ్ఱవాళ్ళుండిన వారిని ముందుకుద్రోచి, పెద్దలు ముందుకుజరిగి వారి యాటపాటల కానందించువారును, తరువాత కొంతసేపటి వఱకును మేళముఁజేయు భజంత్రీవాండ్రును నడుమ నడుమ మందుసామానులఁ గాల్చెడు బాణాకారులును, జయజయధ్వనులఁజేయుచు, "అంగజరాతివివాహాంగ" మొదలుగాగల సీసపద్యముయొక్క యొకపాదముమాత్రమే చదివి "జయజయ" యని కేకలువేయు, సీసెలమధరించిన భట్టువాండ్రును, సమయోచితంబుగఁ బెండ్లి

కుమారునకును, పెండ్లికుమారితెకును, ఊరుతెగదమవారును, ఆఱునెలలు సాముజేసి మూలనున్న ముసలిదానిని బాడిచెనన్నట్లు యిన్నిదినములు సంబంధమునకై వెదకి, యీయన సంపాదించిన సంబంధమిది యీయననువారును, నేడఁజూచిన జనసమ్మర్దముఁగలిగి, యూరంతయునూరేగి, బాణాకారులుకాల్చెడు మహావీధులు వారకాంతలమేళగముల కదివఱకులేని యొక విధమయిన, యందమును నొసఁగ, నా రాత్రి పదకొండుగంటలకింటికిజేరిరి. ఊరేగింపయిన యనంతరమందఱును, భోజనము నకై, పెండ్లికుమార్తెవారు వచ్చి తీసుకొనిపోవ, పెండ్లివారింటికివెళ్లిరి. పెండ్లికుమారుడుమాత్రము విడిదిలోనే భోజనముచేసెను. తరువాత నందఱును పరుండియుండగా, కన్యాప్రదాతయును పురోహితుడునువచ్చి పెండ్లికుమారునిలేపి, ముహూర్తము సమీపించి నది వ్యవధిలేదని, పాలకీలో కూర్చుండబెట్టి యింటికి దీసికొనిపోయిరి, పురోహితుడు వెంటనే వధూవరులసిద్ధుల మంగళాస్నానములుఁ జేయించి, పెండ్లికుమారుని పీటమీద కూర్చుండబెట్టి, కన్యాప్రదాతయును, ఆయనభార్యయును, పెండ్లికుమారునకెదురుగ కూర్చుండి, పురోహితులును బ్రాహ్మణులును, కన్యకయొక్కయు, వరునియొక్కయు, గోత్రనామములుజెప్పుచు, పెండ్లికుమారుని పాదములొక పళ్లెరమందుంచి, కన్యకతల్లి నీళ్ళుపోయ, కన్యప్రదాత, పెండ్లికుమారుని పాదములఁగడిగి యాయుదకమును శిరస్సున జల్లుకొనుచుండ, నదివఱకు బియ్యపుకొట్టులోనుండి తీసికొనివచ్చిన కన్యకను,

"అష్టవర్షాభవేత్కన్య పుత్రవత్పాలితామయా"
"ఇదానింతవదాస్యామి దత్తాస్నేహేనపాలయ"

అను శ్లోకమును జదివి, "దశపూర్వేషాం- దశాపరేషాం- మద్వంశ్యానాం- పితౄణాం- మయాసహ- నరకాదుత్తీర్యశాశ్వత బ్రహ్మలోకనివాససిద్ధ్యర్థం- సాంగోపాంగం సాలం కృత కన్యాదానం తుభ్యమహం సంప్రత్యేదన్నవమా" యని ధారవిడచి కన్యకను దానమియ్యగా నాయన ప్రతిగ్రహించె. తరువాత పురోహితుఁడు మంగళసూత్రము లొక నూలిపోగునకు గ్రుచ్చి యందఱికిని ముట్టించి బ్రాహ్మణులందఱును పెద్దపెద్ద కేకలువేసి మంత్రములనుప్పగించుచుండగా నామె మెడను మంగళసూత్రములు రెండును, పెండ్లికుమారుఁడుఁగట్టించెను. అట్లు పాణిగ్రహణ మహోత్సవమయిన తరువాత, వారిరువురు నొకరిశిరస్సుపై నొకరు తలబ్రాలుంచి, యాస్థలమునంతయును, బియ్యముమయముఁజేసిరి. తరువాత నాదినమునకందఱును విడిదిలోనికిబోయిరి. పెండ్లి కుమారుఁడును పెండ్లికుమార్తెయును, పురోహితుఁడుమాత్రము, వారివారిపనులయం దగ్నిహోత్రములు మొదలగునవి చేయించుచు తెల్లవాఱువఱకును, వారిపనులయం దుంచుచుండిరి.

మూడవదినము సదస్యముగుటవలన నాదినము పెండ్లికంతయును మిగుల పట్టయినరోజు బ్రాహ్మణవివాహములలో సదస్యమును వైశ్యవివాహములలో నాకబలియు మిగుల గడ్డురోజులు. బ్రాహ్మణులు సంభావనాదికములవల్లను, వైశ్యులు, కవీశ్వర పెన్నైము, మొదలయిన పెళ్లైములును "భూరిసంభావనలు" మొదలుగాగల సంభావనల వల్లను, వారిల్లంతయు గుల్లజేసికొనియెదరు. సదస్యము జరుగునని యీ చుట్టుప్రక్కల గ్రామములవారందఱును, తెగతెగలుగ నాలుగయిదువందల వైదికబృందము పోగుపడి, వేదములు వల్లెవేయుచు జందెములఁ జెవిపెట్టి, వీభూతిపిండికట్లు మొగమంతటనుదిద్ది బిళ్లగోచులు పెట్టి, నాలుగంచులును గనుపడకుండ వస్త్రములనుగట్టి, మొలకబిళ్లమడత యుత్తరీయము కుడిబుజముమీదవైచుకొని, యీవైదిక బృందము పందిరంతయును నలంకరించెను. వధూవరులిద్దఱును పెండ్లిపీటలమీద కూర్చున్నతరువాత, సప్తదిక్పాలక పూజ యనంతరము సభాపూజ కావలయునని చెప్పి నాలుగురూపాయిలు సభాపతికి తాంబూలమందుంచి యిప్పించిరి. పార్వతీశముగారు కొందఱకు జామారులిచ్చి, పండితుల సత్కరింపవలెననియెంచి, వారల జాబితావ్రాయగా పందిటిలోనున్న బ్రాహ్మణులాబాలవృద్ధమందఱును పండితులమేయని కణగొణధ్వనిఁ జేసిరి. కొందరుపెద్దమనుష్యులు వారినందరకేకలు మాన్పింపవలెనని యత్నించిరిగాని వారియాటలుమాత్రము సాగినవి కావు. జాబితాప్రకారము జామారులిచ్చిరిగాని అందు మిగిలినవారుకొందరు, "వీరిచ్చిననందరికియ్యవలయును. లేకున్న నావల్లకాదనియూరుకొనవలయు. కొందరికిచ్చి కొందరికి మానెదరా?" యని పెండ్లివారిని నిందింపసాగిరి. తరువాత వారిని మాయజేసి పురోహితుఁడాశీర్వచనమయినతరువాత మనవిచేసెదనని చెప్పి, ఆశీర్వచనమునకత్తుత నొసఁగిరి. ఆశీర్వచనమయ్యేసరికి నాలుగుగంటలయినది. అటుతరువాత సంభావన యిచ్చిన యనంతరము భోజనములైనరాత్రి రెండుయామములగువరకు తెమలవనియెంచి శివరామశాస్త్రిగారు పెండ్లివారిచేత కట్టిపెట్టించి యందరినిస్నానముచేసి భోజనముచేసి రావలసినదని చెప్పిరి. వారర్థాసక్తిని వచ్చినవారుగాని యాహారమునకై వచ్చినవారు మాత్రముగారు. వారిపనిగాకుండ భోజనముజేయనిచ్చ లేక, సంభావననిమిత్తమై పెళ్లివారి విడిదిలోపలకువెళ్లి, తోరణములఁ ద్రెంప సిద్ధపడి సకల గంధరగోళమునుఁ జేసిరి. ఊరంతయును పెండ్లివారి పందిటిలోప్రవేశించి వారినాపిభోజనమునకు బంధుసరికి పర్యటమైనది. అందరును భోజనముజేసివచ్చువఱకు, సాయంత్రమయిదుగంటలన్నరయినది. భోజనానంతరము సంభావననిచ్చి మాట దక్కించుకొనవలెనని యెంచిరిగాని, ఆ బ్రాహ్మణులుమాత్రము పెండ్లికడనే సంభావననిచ్చి యంపలేదను కోపమువలన పెండ్లివారికి మాటదక్కింప ప్రయత్నించనైరి. వీరినందరను భోజనముకాగానే దొడ్డిపెట్టి

సంభావననియ్య మొదలుపెట్టిరి. అనేకదెబ్బలాటలమీద తుదకు రాత్రియామమయ్యే వఱకు పొర్డి విడిపోయినదిగాని సంభావన నిచ్చుటమాత్రము పెండ్లివారాయనారు విడచినదాక నిచ్చుట తప్పినదికాదు. ఆదినము జనులందరును సరిగి పందిరైపోయిరి.

పదియవ ప్రకరణము.

"సచ్ఛ్రోత్రియుఁడగుచు నిచ్చలు జేఁగియయ్యేటి
సఘమర్షణస్నాన మాచరించి
సాంధ్యకృత్యముఁదీర్చి సావిత్రిజపియించి
సైకతస్థలిఁగర్మసాక్షికెరఁగి." మనుచరిత్ర.

ఈ వివాహమైనతరువాత శివరామశాస్త్రిగారు కుమారుని వివాహమునకైఁ బ్రయత్నించుచుండ, ముహూర్తము రేపటిరోజున పెనుగొండనుండి యందఱునుఁ బ్రవేశించిరి. వారందఱును వచ్చిరని సంతోషించుచుండగా నాడవాళ్ళు మాట్లాడుకొనడములో పెండ్లికొమార్తె పినతల్లి పార్వతీశముగారి సమాచారమామూలాగ్రముగ వ్రాసగ్రుచ్చిన తెలుఁగున తాను పెనుగొండలోను విన్నానని చెప్ప మొదలుపెట్టి యింట్లో ఆడవాళ్లంతా సభఁదీర్చి మాటాడుకొనుచుండఁగా శివరామశాస్త్రిలుగారేదో పని యుండి యింట్లోనికి వెళ్లగా నీసమాచారమంతయు భార్యవల్లను మఱదలివల్లను సావధానముగా నాకర్ణించి యింతకు సేవు విచారించి "గతజలసేతుబంధన"మువలనఁబ్రయోజనమేమని యెంచి దానిజన్మాంతరపుణ్య మేలాగునన్నదో యాలాగున జరిగినది మన శాయశక్తులమనము ప్రయత్నము చేసినాము. అది పూర్వజన్మమందంతే పెట్టిపుట్టినది. పూర్వజన్మసంస్కారము కొలది జరుగును గాని మనమెన్నిప్రయత్నించినను మనయాటలు సాగనేరవు. "నుదుటఁ వ్రాసిన వ్రాలు కన్నగలదా నూరేళ్ళు చింతించినన్" అన్నట్టుగా వాళ్ల పూర్వమందెంత జేసుకొన్న నంతయు ననుభవించక తీరదు. అయినను మనమిప్పుడు విచారించవలసినపని యేమున్నది? అయిదాఱు సంవత్సరములకు గాని, అది పెద్దదికాదు గదా! అప్పటికివియన్నియు తీఱకపోతవా? ఇప్పుడొక వెయ్యిరూపాయలకు గలున్నవి కదా? ఎటొచ్చియెటొచ్చినా అదిమాత్రము జాగ్రతఁజేసియుంచిన నేలాగునైనా యొకలాగున దానిజీవనం జరుగుతుంది. అతని ఆయుర్భాగ్యములు చల్లగావుంటే అతనే యింతతెచ్చిపెడతాడు. ఏవో దానికడుపున రెండుకాయలు కాస్తే అంతేచాలును." అనిచెప్పి వారలనూరడించి తాను వెలుపలిపోయెను. తల్లి, పిల్లదానిమాట యుల్లమునందపోసికొని, యెవ్వరికిని తెలియకుండ, మెల్లమెల్లగ తనలో దానేడ్చుచు

గ్రుడ్డను నీళ్ళు గ్రుక్కుకొని, కుమారుని వివాహమన్న సంతోషమేలేక, గ్రుడ్లను నీళ్ళు గ్రుక్కుకొని విలపించుచుండెను. ఇదివఱకు తాము సౌభాగ్యవర్ధనమునకై సంబంధమాలోచించి, వివాహమొనరించి, యిప్పుడు సంబంధము మంచిదికాదని తెలియుటతోడనే యందఱును వేఱొకమార్గము నుపదేశించుచుండిరి. తండ్రిసంబంధము మంచిదికాకపోవుటవలన, నామెకుంచిన యాభరణములన్నిటిని భరణమునకై లెక్కఁజూచుకొనుచుండె. రాయి గ్రుడ్డనేల. చెయ్యనెవ్వనేల. పూర్వులు బాల్యవివాహములాచరించిరని చెప్పి, తద్విషయకముల నాలోచింపక, యెవ్వరో కొందఱు బ్రాహ్మణబ్రువులనమ్మి, వధూవరులయిష్టములేక, సంబంధములాలోచించిన నిట్టులుగాక మఱియెట్టులగు. ఈవరుడామె యిచ్చవచ్చినవాఁడయియున్న నామె వీరివలె నింత వ్యసనపడునా? ఆమె ప్రేమానుబంధమున, వరుడు దరిద్రుఁడైనను, ధనికుఁడైనను, దానిని సరకుగొనక, నాతఁడు సంపాదించలేకున్న, తగు సదుపాయముల నాలోచించి, యాప్రకారము చేయించి సౌఖ్యపడుదురు- ఆమె యుక్తవయసువచ్చి యామె నాతనిచే వరియింపబడి, నాతని నామెవరియించిన, రతియనన్యోన్యమైత్రి తక్కింతింతయని వెలయుండునా? మాతాపుత్రులకును, తత్సంబంధీకులకును, సంబంధమును కలిగించి విడనాడకుండఁ జేయునదియేది? మాతాపుత్రులకొకవేళ విరోధము సంభవించిన నావిరోధము సర్వదా నిలువక క్షణభంగురము నేయునదియెద్ది? అదియె ప్రేమ. ప్రేమయనెడు రజ్జువునకెన్నడయినఁ జలనమున్నదా? ప్రాణమునకు చలమున్నదిగాని ప్రేమకు జలమున్నదా? ప్రపంచమునకాధారభూతమే ప్రేమయయినపుడట్టిప్రేమ వధూవరులకిద్దఱకును గలుగనప్పుడా వివాహమువలన సౌఖ్యమేమున్నది. ఆ వివాహము వివాహమనవల్లనేకాదు.

వీరందఱిట్లు మాటాడుకొనుచుండగా నిదివఱకే అయిదాఱుదినములనుండియు, యిండ్లకువెళ్లిన బంధువులందఱును ఒకరొకరె అందఱును సుముహూర్తసమయమునకు వచ్చిరి. తరువాతశివరామశాస్త్రిగారు కుమారునివివాహమునకు తల్లి వెళ్లి, యానాలుగు దినములును కోపపడుచు సమయమునకు భోజనమునకు వెళ్లక వారిని వేపుకుతినెను.

ఈవివాహములు రెండును నెరవేర్చి సంజీవరావు తిరుగ బడిలోఁ బ్రవేశించి, యదివఱకుజరిగిన పాఠములన్నియుఁ, గూడఁదీసికొని, యతఁడు పరిక్షకువెళ్ళిన సంవత్సరమే ప్రవేశపరీక్షం గడచెతెను. తండ్రి ప్రథమశాస్త్ర పరీక్షకు వానినఁ బ్రోత్సాహపరిచి చదివింపనదియు నాతఁడు ప్రథమవత్సరమందె గడచిదేతెను. ఆకాలమునందు ప్రవేశపరీక్షయె పట్టపరీక్షవలెనుండ నితఁడు ప్రథమశాస్త్ర పరీక్షయందు గడచిదేతెను గనుక నతనికిఁకనాక యుద్యోగమును సంపాదింపవలెనని యూహకలిఁగి తనమేనమామ పేర నొకయుత్తరమువ్రాయఁగా నాతఁడు తామున్న తావునకు రమ్మనివ్రాసెను.

552 (సశేషము.) తల్లాప్రగడ-సూర్యనారాయణ.

సంజీవరాయచరిత్రము. (౫౫౭-పుట శేషము.)

ఆతఁడక్కడకుఁబోయి యిరువదిరూప్యంబుల వేతనముగల యొక యుద్యోగమునకు శిఫార్సుతఁగైకొని రాజమహేంద్రపురమునందే సబుకలెక్టరు కచ్చేరీలో నొక యుద్యోగమును సంపాదించెను. అతఁడయుద్యోగమును సంపాదించిన మరుచటివత్సరమే ముప్పది రూప్యంబులపని యొకటి ఖాళీవచ్చెను. అంతటతనికా యుద్యోగమును నచ్చటికలెక్టరాతనియందుండెడు సుగుణసంపత్తు నాలోచించి ఖాయపరిచెను. అతడట్టియుద్యోగమున సన్మార్గప్రవర్తనుఁడై లంచపంచములనాశించక సకలజనులు గొనియాడ యుక్తప్రవర్తనుఁడై యుండె. ఇతఁడుద్యోగమున బ్రవేశించిన ప్రథమవత్సరమే భార్య కాపురమునకువచ్చెను. తల్లిదండ్రులప్పటికి వృద్ధులగుటచే వారినొంటరిగ స్వగ్రామమునం దుంచుట యుక్తము కాదని వారినందఱిని తనయొద్దనే యుంచుకొని స్త్రీవిద్యవలని లాభమెఱిఁగిన వాఁడగుటవలనఁ దనచెల్లెలయిన సుందరి నామె యెనిమిదవ యేటనుండియును బాలికా పాఠశాలకుఁ బంపుచుండెను. తనభార్యకంతకుమున్న విద్యాకృషి కొంచెమైనను రాత్రులయందీతఁడు చెప్పి యామె విద్యను వృద్ధిఁబఱచెను.

ఆయన ముప్పదిరూప్యంబుల కొలువులో నుండగా తనచెల్లెలయిన మాణిక్యాంబకు యుక్తవయస్సువచ్చినది. అప్పటికి పార్వతీశముగారికి సుమారు ఏబదివత్సరములు వయసువచ్చినది. ఆకాలములో స్త్రీలిప్పటివలె పదిపండ్రెండు వత్సరములకే కాక, పదియేను వత్సరములకుగాని యుక్తవయసుఁ బొందువారు కారు. యుక్తవయసువచ్చిన తోడనే మాణిక్యాంబ నత్తవారింటకుఁ బంపయత్నించి పార్వతీశముగారిని దీసికొని వచ్చినపుడు, మాణిక్యాంబ తన పతినిజూడగానే, యామెకుఁగలిగిన యసూయత యింతింతయని వర్ణింపఁదరముగాదు. ఆయన చిన్నతనమున స్త్రీవిషయాసక్తుఁడగుట వలన, నాయన దేహపటుత్వమంతయును దప్పిపోయెను. ఒడలంతయు ముడతలు పడసాగెను. చూచిన వారందఱకు నతఁడన్న నసహ్యముగానున్నయది. పూర్వము వివాహమగువఱకే యితనికేసుమారు నలువది సంవత్సరములున్నవి. ఇప్పటికి వివాహమై ఎనిమిదివత్సరములైనది. వివాహమగునప్పటికి మాణిక్యాంబ కెనిమిది సంవత్సరములున్నవి. అప్పుడు భర్తయన్న నేమో యెఱుఁగనే యెఱుఁగదయ్యె. అన్నమన్న నేమో యెఱుఁగని పసిబిడ్డలకుఁ బతియన్నను, సౌఖ్యమన్న నేమి దెలియును. వారికిఁ దెలిసిన సౌఖ్యము పిల్లలతోఁ బప్పుబెల్లములాటలాడుకొనుటయే. తరువాత మాణిక్యాంబ నత్తవారింటికిఁ బంపినపుడు పూర్వము బ్రాహ్మణులు మొదలగువారు పెళ్లిచూచినపుడున్న సామానంతయు నిప్పుడగోచరమై యిల్లంతయు సయ్యవార్లంగారి తలవాకలినైయుండఁ

జొచ్చినది. ఇంటిలో నేమూలఁజూచినను దరిద్రదేవతయన్న హాయని మూరుపలుకుచున్నది. ఆయన భూములన్నియు నిప్పటిరువది వత్సరంబులవరకును తనఖాలోనున్నవి. అట్టి తనఖాలు తీరనెప్పుడు? వీరనుభవింపనెప్పుడు? ఇప్పుడు పార్వతీశము గారి జీవనము స్వకాయకష్టమైన లౌకికవృత్తివలన. ఈయన చిన్నతనమునుండియు స్వకాయకష్టముల కలవాటుపడియుండని వాఁడగుటవలనఁ దనకు గంగాధర కృత్యము నాచరింపరైన జీవనము సేయ సమర్థుఁడైయున్న వాఁడు కాడు. ఆయనచేయఁగలిగినదంతయు తప్పుసాక్ష్యములిచ్చి యందువలనఁ గొంతధనమూకర్షించుటయె. అట్టిధనము వారిజీవనమునకైన సరిపోవునదికాదు. ఈయన కుటుంబమిప్పుడు పార్వతీశము గారును, భార్యయును, యొక వితంతుతోఁబుట్టువయును. ఈయనకిదివరకు నలుగురుతోఁబుట్టువులున్నవారినిఁ జెప్పఁబడియున్నది. అందిద్దఱు పుణ్యస్త్రీలు. మిగిలినవారిద్దఱునుఁ జిన్నతనముననే భర్తృవిహీనలై తమ పతిగృహములనుండనొల్లక పుట్టినింటనేయుండి తమ యిచ్చవచ్చినకొలఁది గృహకృత్యములనైనఁ జక్కఁబెట్టనొల్లక తమ యాఁడబిడ్డతనమంతయును మఱదండ్రమీఁదను, వదినెగార్లమీఁదనుఁ జూపుచుఁ గాలముఁగడుపుచుందువారు. వారు పల్లెటూరియందుండువారగుటవలన విద్యాగంధంబించుకయు నెఱుఁగకున్నవారు. తలిదండ్రులు వారలకు పునర్వివాహమొనరించిన తమ్ము బహిష్కారమొనరించెదరను భయముచేత నట్టి ప్రయత్నమొనరింప సాహసింపరైరి.

అట్టి వితంతులలో నొకయామెను తన సంరక్షణార్థమై పార్వతీశంగారింటివద్ద నుంచుకొనిరి. భార్యకుఁ దోడుసేడగనుండి పనిపాటలు సేయునని యెంచి యామె దుర్గుణంబుల నెఱిఁగినవాఁడైనను మతాభిమాని యగుటవలన ఆయనయును నామె వివాహప్రయత్నం బొనరింపకఁ దనయింటనుంచుకొనిరి. మాణిక్యాంబ మొదట సుగుణవంతురాలైనను భర్తయందుండు నసూయత వలనను, ఆడుబిడ్డయొక్క స్నేహము వలనను, యామె జవ్వనంబొక ప్రక్కను, దుర్గుణంబులొక ప్రక్కను, వృద్ధి కాసాగె.

పదకొండవ ప్రకరణము.

“ సతి కిహపర సౌఖ్యములకుఁ
బతియెనిదానంబు చూవె పరికింపంగాఁ
బతినెడఁ బాసి చరించెడు
సతికిఁ వ్యర్థగావె సకలసౌభాగ్యములున్॥” హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము.

సంజీవరావుసుందరికెనిమిదవ వత్సరమునుండియు విద్యఁజెప్పింప నారంభించి

యుక్తాయుక్తవివేచనఁ గలిగినప్పుడు వివాహమొనరింపఁ బ్రయత్నించెను. ఆమెయు నన్నగారి యభిప్రాయమున కనుకూలముగ విద్యయును, విద్యవలన వినయమును, వృద్ధి పఱచుకొనసాగెను. ఆమె విద్యనభ్యసించుటవలన మన పూర్వపతివ్రతల చరిత్రములఁ జదివి, వారేప్రకారముగఁ దమ పతివ్రతా మాహాత్మ్యముల నిలిపికొనిరో తత్సమాచారమంతయును నామూలాగ్రముగఁ దెలిసికొని తెలియనిచోట అన్నగారినడుగుచు, ప్రాచీన నవీనాచారముల తారతమ్యముల నడిగి తెలిసికొనుచుండ నానాటికామెకు వివేకజ్ఞానము వృద్ధియయ్యె. ఆమెకిప్పటికి పండ్రెండువత్సరముల ప్రాయమువచ్చినది. ఇప్పుడిప్పుడే పుష్పమునకుఁ బరిమళము గలుగుచున్నట్లు లామెకు యౌవనంబంకురించుచున్నయది. అట్టిప్రాయంబున సంజీవరావామెకుఁ బాణిగ్రహణంబొనర్ప నిశ్చగలవాఁడై యేకాంతముగ నొక్కనాఁడామెను తనదగ్గరకుఁబిలచి, తనయభిప్రాయము నామెకుం దెలిపి, యామె మనోరథం బెఱింగింపుమన, నామెలజ్జాక్రాంతహృదయయై, మాఱుబలుకకున్నంగాంచి, యామెనుఁ దనయొడిలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని ముద్దాడుచు, "నీకేమియు భయము లేదు. నాయొద్దనీకు సిగ్గేమి." అని యామెను బుజ్జగించి పలుక నన్నగారితో మాటాడ సిగ్గుపడుచు నాతడడిగినప్పుడు మాటాడకున్న బాగుండదని నీయిష్టమని చెప్పెను. ఆతండంతటితోఁ దృప్తిఁబొందక యామెను నిశ్చయము చెప్పుమని వేడుకొన నామెయెట్టకేలకుఁ దన హృదయంబునంగల సిగ్గంతయుఁ దొలంగంద్రోచి యాతనితో నీప్రకారంబుగఁ జెప్పందొడఁగె. "అన్నయ్యా! నాహృదయంబునంగల తెఱంగు నీవెఱింగింపుమన నేమఱుంగు పఱచుట న్యాయంబుఁగాదు. నాబాల్యప్రాయంబునుండియు నామనంబు మీకచ్చేరియందుండు ప్రథమలేఖకుని కుమారునియందుఁ దగిలియున్నయది. నాకాతనిఁ బరిణయంబొనర్పుము" అననాతండామె పల్కులకెంతయు మనంబున సంతసించి "అమ్మా! నీయభిమతం బొనఁగూర్చెద" అనిచెప్పి యప్పటికి వెళ్ళిపోయె. తరువాత సంజీవరావామె వివాహమునకై ప్రయత్నించుచు ప్రథమలేఖకునితో నొకనాఁడు ముచ్చటలాడునప్పుడుఁ జూచాయగా నాతనికీసంగతినంతయు మాటలద్వారణినిఁ దెలియఁబఱచె. ఆతఁడునుఁ దనకొమారునకు యౌవనం బంకురించుచున్నదనియు, నాతనికీవత్సరము పరిణయంబొనర్పవలెననియు, మనంబున నెంచుకొనియెను గాని, తనకుఁ దగిన సంబంధమొనఁగూడ లేదని మాత్రమే మఱుచూచుచుండె. అట్టి సమయమునందు సంజీవరావీమాటఁ జెప్పఁగానే తనకొమారునితోడనే సంగతిఁ జెప్పి యొప్పుకొన్న యాతనితో తిరుగఁ జెప్పెదననియప్పటికాతనిఁబంపె. ఆరాత్రికుమారునిఁ దనయొద్దకుఁబిలచి, యాతనితో నీసంగతి ముచ్చటించి, యాతఁడామెనుఁజూచి

చెప్పెదనని యుత్తరమిచ్చె. మఱునాటిదినమున తండ్రితో వారింటికిరాక సాయితననుఁ బంపుమని చెప్పఁ దండ్రియు సాయంత్రము కచ్చేరీనుండి వచ్చునప్పుడు సంజీవరావుతోఁ దనకొమారుని మనోరథంబెఱిఁగించె. ఆతండంపములకు డెందంబునఁ బరమానందంబు నొంది యాయనతోఁగూడ వారింటికేగి యాతని కొమారుని వెంటఁబెట్టుకొని తన భవనంబునకుఁ గొంపోయి చెలియకుఁ జూపె. అంతనాతండును, ఆమెం జూచి యనన్య సామాన్యంబయిన యామెయందంబునకుఁ దనహృదయంబున సంతసించి యామెతో మాటాడ నించుక సంశయించి, సంజీవరాయనితో నామె విద్యావిషయమై ప్రశంసించె. సంజీవరాయండామె సదాచారవంతయు నామూలాగ్రంబుగ నెఱింగింప నాతండామె తెలివితేటలకు సంతసించి తన గృహంబునకుఁబోయి తండ్రితో యావత్సమాచారమును నెఱింగించి, యామెను పరిణయంబయ్యెదనన సంతసంబులకందఱును సంతసించిరి. అంతట నొకదినంబు పాణిగ్రహణంబునకుఁదగినది నిర్ణయించి, యా దినమునకుఁ దన మేనమామ మొదలగువారల నందఱరావించి పాణిగ్రహణంబొనర్చె. సంజీవరాయని తలిదండ్రులు వయోవృద్ధులగుటంజేసి పెండ్లికొమరుని వారలకుఁజూపి వారిరువుర దాంపత్యమును బాగుగనున్నదని సంతసించిన యనంతరమీపరిణయంబొనర్చె. అందునకు విజయంచేసిన బంధువర్గములను, వారిపుత్రమిత్ర కళత్రాదులను, గాంచి యానందభరితులైయుండ వారితని తెలివికై మెచ్చుకొని యిట్టివివాహంబులు తాముకూడ నొనరించిన బాగుగనుండునని తలంచుకొని యా పరిణయంబంతయు నెంతోవింతగ నడిపిరి. ఈతండనగత్య వ్యయములఁజేయకపోయినను వివాహమునకుఁ జేయఁదగిన వ్యయముమాత్రము మానలేదు. ప్రతిదినమును తనయింటికొందఱువచ్చిన నిష్టమృష్టాన్నంబులవారల సంతుష్టులంజేయుచుండె. బ్రాహ్మణులు తమకు ధనదానము నొసఁగనందున వారంతగారాలేదు. గాని యపూర్వవివాహమెట్లు జరుపుచున్నవాఁడో యని చాలమంది వేడుకఁబడి వచ్చుచున్నవారు. సంజీవరావు వీరినందఱనాగుమని యాపుచుండెను. మూడవదినమునఁ బెండ్లివారు సదస్యమునిమిత్తమై చేయఁదలఁచిన వ్యయంబంతయు వికలాంగులకును, వస్త్రహీనులకునుఁదృప్తిగ నన్నదానమును, అందుఁ గొందఱకు వస్త్రదానంబులునుఁజేసిరి. అట్టి యావికెంతయు వారియుల్లంబులుల్లసిల్లఁ బెండ్లివారింగాంచి వధూవరులఁ జిరంజీవులుగ నాశీర్వదించియిట్టి మహానుభావులు వివాహమొనరించిన దానధర్మములు సముచితముగ జరుగునని జయజయధ్వనులు చేయుచుండిరి. అట్లు ప్రత్యేకబ్రాహ్మణ సపర్య యొనరింపక బీదవారలకును, వికలాంగులకునుమాత్రమే దానము సేయుచున్నందుకు బ్రాహ్మణులుమాత్రము వీరినాక్షేపించువారైరి. సంజీవరావు తన మిత్రబృందమునకెంతకును విందులనొనర్చఁ బదిదివసంబులవరకును

దినదినంబును వేవేలు భూసురాన్నంబులఁ జేయించుచును, షడ్రసోపేతంబుగ వారల సంతృప్తులం గావించె. దుర్మార్గ ప్రవర్తనులైన వేశ్యాంగనలఁబిలచి వారి యాటపాటల కానందింపరైరిగాని తగినంతధనము కర్చుపెట్టి ప్రసిద్ధిఁగాంచిన పాటకులంబిలిపించి, గాన వినోదంబున నాసభికులనందఱ నానందపఱచి, తాంబూలాది సత్కారంబుల సముచితంబుగ నొనర్చి నాల్గవదినంబున మందుసామానుఁగాల్పించి, విశేషోత్సవముం జరిపిరి. అట్టి యుత్సవమునకుఁ బట్టణంబశేషమును సంతసిల్లెను. వివాహమైన యనంతరము తల్లిదండ్రుల యుల్లంబుగంపొల్లి, కుమారునివద్దకుఁబిల్చి యాతని తెలివికై కొనియాడి యమందానందంబునం దేలిరి.

తరువాతఁగొన్ని దినములయనంతరము సుందరి నత్తవారింటికిఁబనుప నామెయును, భర్తయును, సకలసౌఖ్యంబులనుండిరి. ఇరుగుపొరుగువారలవలె లేనిపోని యాచారములను, నోములను, ఆచరింపక యత్తగారు మొదలైనవారేమైన తన్నాడిన పెద్దవారెప్పుడు చెడ్డవారుగారని మనంబున నెంచి తానెప్పుడును వారికెదురాడునదిగాదు. ఆమెకు పనిలేనప్పుడేదైననొకపుస్తకమునుఁజూచుచు నిరుగుపొరుగువారింట్లనున్న చెలికత్తెలు విద్యావిహీనురాండ్రగుట వలనవారలకామె చదివినవారియందలి సారాంశములన్నియుఁ దెలియఁజెప్పుచు నంతకంతకు జ్ఞానాధికురాలయ్యె.

మాణిక్యాంబతమచెల్లెలయిన సుందరికి వివాహమగునప్పుడుమాత్ర మొకసారి పుట్టినింటికివచ్చెనఁగాని మఱియెన్నిసారులువర్తమానములుపంపి యన్నగారామెనుఁ దీసికొనిరావలెనని యత్నించినతలిదండ్రులనైనఁజూడదయ్యె. తలిదండ్రులుమాణిక్యాంబ కలవాటుపడిన దుర్గుణంబులను తెలిసికొని యామెభర్త పెద్దవాఁడగుటవలన నామె కిట్టిదుర్దశసంభవమైనదనియు, నట్టిదుర్దశయామెకుచిన్నతనమున వివాహముచేసితిమి గనుక నామెభర్తను వృద్ధునిగనెఱుంగక వివాహముఁజేసికొనఁదగిన జ్ఞానములేనప్పుడు వివాహమొనరించుటవలన సంప్రాప్తమయినదనియుఁ, జిన్నతనమున విద్యనేర్పింపక పోవుటవలన యుక్తాయుక్త వివేచనగల్గినదికాదనియు, మొదలయినసంగతులన్నియుఁ దమతలపునకు వచ్చినప్పుడెల్ల నామెకై విచారించుచుండిరి. సుందరిసుగుణసంపత్తిం జనులందరును వేయినోళ్ళఁబొగడుకొనుచున్న వారని సంతసించునట్టి గుణాగుణములకుఁగారణము విద్యయు, వివాహమనియు, జెప్పివా రిదివరకొనర్చియున్నదానికై వ్యసనముపడుచుండిరి.

అట్లుండఁగా సంజీవరావుతనచెల్లెలైన మాణిక్యాంబసంగతి అంతయుఁదెలిసి, తలిదండ్రులు పశ్చాత్తాపపడుచున్నవారని మొదటతామొనరించినదానికి తామే పశ్చాత్తప్తులైన నింకొకసారి యిట్టిపనులెన్నడునుఁజేయరనియు, నితరులకుఁగూడనీరు

బాల్యదుఃకష్టములఁ గాంచినవారును నట్టిపనులనెన్నఁడునుచేయరనియుమాత్రముఁగాంచె నాలోచించ యామెరాకకై నిరీక్షించియున్నతలిదండ్రులకొకసారి యామెనుఁ జూపవేడుకఁగలవారై యొకవారమురోజులు సెలవుఁదీసుకొని యామెనిమిత్తమై పెనుగొండకుఁబోయె. ఆమెయన్నగారినిఁబాలోఁగాని యిదివరకెన్నఁడును రాని వాఁడు తననిత్తయి ప్రత్యేకముపనిగట్టుకువచ్చెనుగనుక పుట్టినింటికివెళ్ళుట తప్ప దని యెంచికొనియె. మాణిక్యాంబనురాజమహేంద్రపురికిఁ దీసికొనిపోవఁబ్రయత్నించి యొకనాఁడైను గంటలకుబయలుదేరి మరునాఁడు పండ్రెండు గంటలకింటికిఁజేరెను. మాణిక్యాంబనుతీసికొనివచ్చిన రెండుదినములకుసుందరిని, యామెభర్తనుఁదీసికొని వచ్చిరి. అక్కచెల్లెండ్రిద్దరునుఁ బాలదినములక్రిందటఁ జూచుకున్నవారగుటవలన నతిప్రియముగ నిరుపమయిన పెద్దఁబాయకనొకకంచమునఁదిని, యొకమంచమునఁ బరుండి కాలముగడుపుచున్నవారు. అట్టిసమయమునందొకనాఁడు వారిరువురు నొంటరిగా కూర్చున్నప్పుడు సుందరియప్పగారి దుర్గుణములనెంతయు సహింపవాల్లక యామెనుఁజీవాట్లువెయ్యఁదలఁచి యామెతో

సుంద—అక్కయ్యా! నాకునిన్నొకమాటయడుగవలెనని చాల దినములనుండి యున్నది. నామీఁదఁగోపపడకుండ జెప్పెదవా.

మాణి—వోసే! చెల్లాయీ! నాకునీకంటె నాప్తులెవ్వరే? నావల్లతప్పులుంటే నీవుకూడ వెయ్యవచ్చును. నీవల్లతప్పులుంటె నేనుగూడ వెయ్యవచ్చును.

సుంద—ఏమమ్మా! నీకునీభర్తయన్న యిష్టములేదని మనచారశేషమును జెప్పు కొనుచున్నారు. యిదినిజమో, యబద్ధమో కనుగొనవలెనని నామనస్సులో నున్నది.

మాణి—అమ్మాయీ! నీవుచిన్నదానవో పెద్దదానవో అడిగినావుగనుక నీకు మరుగుపర్చకచెప్పుతాను. యిదిమాత్రమెక్కడను వెల్లడిచేయకుమా!

సుంద—ఆప్లెన్నటికిని జరుగదు. మనలోమనమే వెల్లడిచేసికొనిన మనమాటలను దాచువారెవ్వరే.

మాణి—నాకుచిన్నతనములో రెండూతెలియనప్పుడు నలభైయేళ్ళ ముసిలిముండా కొడుకునకిచ్చి వివాహముచేసినారు. నేనుకాపురానికి వెళ్ళేటప్పటికి యాభై యేళ్ళువచ్చినవి. నాకిప్పటికి పదిహేనేళ్ళుమాత్రమే యున్నవి.

సుంద—అక్కయ్యా! భర్తయెట్టివాఁడైన నతనినేమనము దైవముగాయెంచికొని పూజచెయ్యవలెనుగాని పశువువాఁడైన ప్రక్కకుచేర్చుకుని, ముసలివాఁడైన మూలకుద్రోయనా?

మా:ణి—నీకేమినుఖ్యాక భర్తలు చెప్పుతావు. నీకంటె అన్నయ్య నీయిష్టంవచ్చినవానికి పెండ్లిచేసినాడు. గనుక గంతులువేస్తూయున్నావు. నీకుకూడా నామగని సోస్త్రను మగనిని పెళ్లిచేస్తే నీఆటసాగివచ్చును. నాకెక్కడ రాశిపెట్టాడోగాని యీ బ్రహ్మ—వాడిల్లుపల్లకాడుగాను— నాకీ ముసలిముండాకొడుకుని తెచ్చి పెట్టినాడు. వీడితో వేగలేక చచ్చిపోతున్నాను. నేనుపడేబాధ నీకేమితెలుసును. నాబాధభగవంతుడికెరుక. నాకీబాధయెప్పుడుతప్పుస్తాడో గాని నన్ను వొక్కనిమిషం వేమర్లనియ్యడు. యెప్పుడూవొక్కనిమిషమైన యిల్లుకదలడు. అస్తమానమూనన్ను కనిపెట్టుకుని వుంటాడు. నేనుకాబట్టి దీనితో కాపురం చేస్తూవున్నాను. నీవైతే వొక్కమాటు యీకాపరానికి నిప్పెట్టి చక్కాబోదువు.

సుంద—అక్కయ్యా! నీమాటలేమియు వినసొంపుగానున్నవికావు. ఎవళ్లో మూర్ఖులు మాట్లాడినట్లు మాట్లాడుతున్నావు. భర్తమనకెట్టివాడైనను వానికి మనమెప్పుడును సహచరులముగానుండి యాయనకు సమయమదోచనప్పుడు మనమును, మనకుతోచనప్పుడాయనయును ఒకరికొకరు తోడుపడి స్నేహితులవలె నుండవలయుగాని గర్భశత్రువువలెనుండకనా.

మా:ణి—నాకూ అలాగుచేయుండవలెననేయున్నది. అయితే నారాతఫలమిది. విరోధమునకేచున్నది. ముసలివానికి పడుచుపెండ్లాముండడమే విరోధము. యింకావేరేకవాలా నేనుగూడ నీకువల్లెయెక్కడికైన యొకమంచిమగనిని పెళ్లిచేసుకుంటే నాకూ యీబాధ లేకపోవును. మీరూమీరూ యీమాటలు నన్నునకపోదురు. వారినీ వీరినీ అనవలసిన ఫలమేమున్నది. ఆముసలిముండా వాళ్ళు వాళ్ళవృద్ధాచారంమంట! వృద్ధాచారమేయని నాగొంతుకోసినారు.

సుంద—భార్యయెప్పుడును భర్తకుస్నేహితురాలుగాని విరోధిగానుండకూడదు. అట్లున్నందువలన వారిసంసారికవ్యవహారములు చక్కబడకేరవు. వారిరువురకును సౌఖ్యమేలకలుగును. భర్తతోలేనిసౌఖ్యము పరపురుషులు పదివేలమందితోనైన లేదు సరేకదా! అట్టిపనులవలన ఘోరమైనపాపముకూడ సంభవమగును. పాపముకలిగినకలుగుగాక. అందువలన యిహలోక సౌఖ్యమైననున్నదా. లేదు. అట్టిపడరాని కష్టములంబడి యిహపరలోక సౌఖ్యములకు వెలియై నిందపాలుగానేల? ముసలివాడైనను ముక్కవాడైననుభర్తయేతనకు దైవంబని పడతియెప్పుడును యెంచుకొనవలెను.

అనిచెప్పినతలిదండ్రులు తనకుంజేసిన యజ్ఞానవివాహమువలన నిట్టికష్టములన్నియు

సంప్రాప్తమయినవనియెంచి వెనుకఁదానాచరించిన దుష్కృతములన్నియుఁ దలఁపున కుఁ దెచ్చుకొని సుందరిమీఁదఁబడి "సుందరమ్మతల్లి! నే నేమిచెప్పుదును. నాకంగలిగిన బోతేయన్నమునుకట్టఁబోతేవస్త్రమునులేదు. ఇదియేమియులేకున్నను భర్తతోసౌఖ్య మయినయన్న దేమోయనియెంచిననదియును" నందరానిద్రాక్షపండునకజ్జునిగుకన్పట దే" ఆయుఃప్రమాణకైనశాశ్వతమేమోయన్నగడియకువచ్చెప్రాణం గడియకుపోయ్యెప్రా ణం. ఇదియంతయు నాతల్లిదండ్రులు జేసినపనియే. ఇతరులననపనేమున్నది." అనిగోలుగోలుమని కెడ్దపెట్టున నేడువసాగె. అంతసుందరి యామెనూరార్చుచుండ లోపలనున్నవారందరు నాయేడ్పువిని యామెయొద్దకువచ్చి కారణముఁదెలిసికొని యామెనూరడించిరిగాని యామె దుఃఖముఅంతటితో బోయినదికాదు. అది ఆమె యెన్నాళ్ళుబ్రతికియుండునో ఆన్నాళ్ళును యనుభవింపవలసినదియే. ఆదుఃఖమునుజూచి తలిదండ్రులుచాటునకుఁబోయి నోటికిబుద్ధిఁజెప్పుకొని తాము పూర్వమొనరించిన యజ్ఞానవివాహమువలని ఫలమిప్పుడనుభవనీయమైనది గదాయనిపలుమారు తమమూఢ తనుతలపోసికొనుచు సంజీవరాయఁడు చెప్పినమాటనువినకపోతిమికదాయని పశ్చాత్తాప పడుచు నికనెప్పుడును మనపిల్లలకిట్టివివాహములు సేయకుండ నితరులువారలను మంచియుద్దేశములఁగలిగించి వారియజ్ఞానములఁ దొలఁగద్రోయఁగాతయని దేశోప కారమునకై పరమేశ్వరునిఁబలుమారు ధ్యానించుచు వారిజీవితకాలమంతయుఁ దాము చేసిన యజ్ఞానకృతంబంతయుఁ దలంపునకుఁ దెచ్చుకొని చింతిల్లుచువారికాల మూ చింతతోడనే వెళ్ళఁబుచ్చిరి.

కావున ఓ నరవరులారా! ఈగ్రంథముసాకల్యముగఁ జిత్తగించి, సావధానులరై, మాణిక్యాంబయొక్కయు, సుందరియొక్కయు, వివాహతారతమ్యముల నారసి, యట్టివివాహములవలనిఁ బ్రయోజనములఁదెలిసికొనియికనిట్టియజ్ఞాన వివాహములనెన్నండును మనదేశంబున జరగనీయక సదాచారపరాయణులై, యుక్తప్రవర్తనఁగలిగి, పురుషులు సంజీవరాయనివలెను, స్త్రీలు సుందరివలెను ప్రవర్తించెదరని నమ్ముచున్నాఁడను.

సమాప్తము.

---

580 తల్లాప్రగడ-సూర్యనారాయణ.

(౫౦-వ-పుట శేషము.)

షష్ఠాంకము.

[చేటి ప్రవేశించుచున్నది.]

చేటి— ఏమి! ఆమె యింకను లేవనేలేదా? కానీ నేనుబోయి లేపెదను జూడు!
(అంచు నాట్యముతో నడుచుచున్నది.— ఇంతట నొడలెల్ల ముసుంగుగప్పుకొని గుఱ్ఱుపెట్టి నిద్రించెడు వసంతసేన ప్రవేశించుచున్నది.)

చేటి—(నిరూపించి) అమ్మా! లెమ్మా! లెమ్మా! తెల్లగఁ దెల్లవాఱినదిగదమ్మా!

వసం—(మేలుకొని) ఏమి! రాత్రిలోనే తెల్లవారినది?

చేటి—మాకందఱకుం దెల్లవాఱినదిగాని మీకింకను రాత్రియే లేవమ్మా!

వసం—ఓసీ! సరేగాని మీజూదగాఁడేఁడీ?

చేటి— అమ్మా! వర్ధమానకునితోఁ జెప్పి పుష్పకరండకమను జీర్ణోద్యానమునకై వెళ్ళినారమ్మా చారుదత్తుఁడుగారు!

వసం—ఏమని చెప్పి?

చేటి—వసంతసేన రేగుడించునుగాని రాత్రి ప్రవహణము కట్టుమని.

వసం—ఓసీ! నేనెక్కడ కేగవలసెడు?

చేటి—అమ్మా! చారుదత్తుఁడుగా రెక్కడకో అక్కడకే!

వసం— (చేటిం గాఁగిలించి) ఓసీ! రాత్రి తెస్సగాఁ జూడలేనైతిని. కనుక ఓసీ! ఇప్పుడు కన్నులాఱఁ జూచుకొనెదను లేచె! ఓసీ! అభ్యంతరచతుశ్శాలకమునఁ బ్రవేశించితినా?

చేటి— లోపలి నాలుగిండ్లచావడిలోనే గాదమ్మా? సర్వజన హృదయములందును బ్రవేశించితివమ్మా!

వసం—చారుదత్తునిగారి పరిజనులు తపియించెదరా?

చేటి—తపింపఁగలరు.

వసం—ఎప్పుడు?

చేటి—నీవరుగఁగలప్పుడు.

వసం— అప్పుడు ముందుగా నేనే సంతపింపఁదగును. ఓసీ! ఈరత్నావళి నందుకొని మాయక్కగారైన ధూతాంబగారికి సమర్పించి యిట్లు మనవిచేయవలెను. "నేను శ్రీ చారుదత్తునిగారికి గుణనిర్జితనగు దాసిని. అప్పుడు తమకుంగూడ.

కనుక నీరత్నావళి మీకుఁ గంఠాభరణ వ

చేటి—అమ్మా! చారుదత్తుఁడుగారు మీపైఁ గోపగించెదరేమో!

వసం—కోపింపఁబోరు; పో!

చేటి—(కైకొని) అయితే మీచిత్తము! (అనివెళ్ళి తిరిగివచ్చినది.)

చేటి— అమ్మా! ధూతాయమ్మగారిట్లని సెలవిచ్చినారు: "మావారు నీకుఁ బసదనముగా దయచేసిన దీనిని కైకొన నాకుఁ దగవుగాదు. నాప్రాణేశ్వరుఁడె నాకెక్కుడులేని యాభరణమని యెఱుఁగవలెను."

[ఇంతటఁ బిల్లవాని నాడించుచు రదనికవచ్చెను.]

రద—రా! అబ్బాయీ! ఈబండితో నాడుకొందముగాని రా!

పిల్ల—(ఏడుపుమొగముతో) రదనికా! ఈమట్టిబండితో నాకేమిపని? ఆ బంగరు బండినే తెచ్చియిమ్ము!

రద—(నిర్వేదముతో నిట్టూర్చి) ఓఅబ్బాయీ! మనకు బంగారపు బేరము లెట్లు గల్గును? మీతండ్రిగారికిఁ దిరిగి యైశ్వర్యము కల్గుచోఁ బసిండిబండితో నాడుకోఁగలవులే?— ఇటు బిడ్డనాడించుచు దానను వసంతసేనగారి సమీపమునకుం గొంపోయెదను.— అమ్మా! దండాలు!

వసం—రదనికా! బాగున్నావా? ఈపిల్లఁ డెవ్వరివాఁడు? మేన నగలులేకున్నను మోముజాబిల్లిచే నాడెందము నానందపెట్టుచున్నాఁడుసుమా!

రద—ఈయన చారుదత్తునిగారి పుత్రుఁడు— రోహసేనుఁడని పేరు!

వసం—(చేతులుసాఁచి) ఇటురా! నాకొడుకా! నామ్మేనానుకో! (అని తొడపయి నిడుకొని) వీనిరూపునందుఁ దండ్రిపోలిక లున్నవిసుమా!

రద— రూపులోనేగాదు శీలమునఁగూడ నట్టిఁడేయని తలంచెదను. ఈపిల్లనిం జారుదత్తుఁడుగారు పెంచుకొంచు వినోదించుచున్నారమ్మా!

వసం—సరే! పిల్లడిపుడేల యేడ్పుపెట్టెడు?

రద— ఎందులకా? ఎదుటింటివారిపిల్లని బంగరుబండితోఁ గొంతసేపాడుకొని, యదివాఁడు గొంపోవ దానినే తెమ్మనియేడ్వ నేనిదె మంటిబండి చేసియిచ్చితి నమ్మా! తీసికొనక "రదనికా! ఇదినాకెందులకు? ఆబంగరుబండినే తెచ్చిపెట్టు" మని మారాము చేయుచున్నాఁడు చూడవమ్మా!

వసం—ఛీ! ఛీ! ఇంతపసివాఁడుగూడఁ బరసంపత్తిచేత సంతాపమొందెడుఁగా! (అని జాలిపడి) అబ్బాయిగారూ! ఏడ్వఁబోకుండి! పైఁడిబండితోనే యాడుకొందురుగాని లెండి!

పిల్ల—రదనికా! ... ఏ

వసం— మీనాయనగారి గుణములచే నిర్జితయగు దాసినండీ!

రద—అబ్బాయీ! నీకు తల్లి అవును!

పిల్ల—రదనికా! నాతో ఉళ్ళుక్కి చెప్పెదవా? మాఅమ్మయయినచో ఈవిడకు సొమ్ములెక్కడవచ్చును?

వసం— అబ్బాయీ! బుంగమూతిపెట్టుకొని యేమేమో అనుచున్నావు! జాలివేయుచున్నది. (నాట్యముతో నగలుదూసి చిన్నబుచ్చుకొని) ఇదిగో నీతల్లినైనాను జూడుము! కనుక నీయలంకారమును గైకొని యిది పెట్టి బంగరు బండిని జేయించుకో!

పిల్ల— పో! పో! నేనుపుచ్చుకోను! నీవు ఏడ్చిపోవూ?

వసం—(కన్నీరొలుక) అబ్బాయీ! నేనేమనుకోను! పో! ఆడుకో! బంగారపు బండిని జేయించుకోవయ్యా, అబ్బాయీ!

(పిల్లనిఁగొంచు రదనిక నిష్క్రమించె.)

[అంతట ముసుఁగుబండి గట్టుకొని చేటుఁడు ప్రవేశించినాఁడు.]

చేటు— రదనికా! రదనికా! వసంతసేనగారితో తెక్కలవాఁకిట ముసుఁగుబండి కట్టియున్నదని మనవిచేయుము!

రద— (ప్రవేశించి) అమ్మా! పక్షద్వారమందు ప్రవహణముసజ్జమైనిలుచున్నదని యిఁడుగో వర్ధమానకుఁడు మనవిచేయుచున్నాఁడు.

వసం— ముహూర్తపుసేపు నిలుమను! ఈలోఁగా నేను దలదువ్వుకొని సొమ్ములు దొడుగుకొని వత్తును.

రద—(వైటికి వెళ్ళి) వర్ధమానక! ఒకముహూర్తమాగు! అమ్మగారును ఇదిగో అలంకరించుకొనుచున్నారు!

చేటు— ఓహోహో! అట్లయిన ఈలోపల నేనునుబోయి బండిలోనికి విస్తృతాస్తరము గొనివచ్చెదను!— సరే? ఈయెద్దులు ముకుఁద్రాళ్ళవాల్చి రేచునేమొ గదా!— కానీ బండితోనేవెళ్ళి వళ్ళివచ్చెదఁగాక! (అని చేటుఁడేగె.)

వసం— ఓసీ! బొట్టుపెట్టె ఏదే? తల దువ్వుకొందును! (అని కైసేసికొంచున్నది.)

[ఇంతట ముసుఁగుబండియొక్కటి దోలుకొని స్థావరకుఁడను చేటుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

స్థా—రాజశ్యాలకుఁడగు సంస్థానుఁడు "స్థావరకుఁడా! బండికట్టుకొని పుష్పకరండకమను జీర్ణోద్యానమునకు వడిగారమ్ము!" అనగదా నన్నాజ్ఞాపించినాఁడు!

కానీ! నేను నచ్చటికే వెళ్ళెదను! ఛీ! (సాగించుచునటు చూచి) ఏమియిది? దారిబండ్లు త్రోవమూసినవి! ఇప్పుడు నేనేమిచేయఁగలను? (సాటోపముగా) ఓయి! ఎవరయ్యా! తొలఁగుండి! తొలఁగుండి! (చెవియొగ్గి) ఏమందురయ్యా? ఇది ఎవ్వరిబండియనియా?— ఇది రాజశ్యాలకుఁడగు సంస్థానుని బండిసుండయ్యా! కనుక వడివడిగా జారియుండయ్యా! పోనిండయ్యా! (పాఱఁజూచి) ఇదెట్లు? ఎవఁడో ఒక్కఁడునన్ను సభికుఁడనుకొన్నట్లు లేఱఁజూచి జూదమాడి యోడి యూడనిబాడెడునా నింటమునుంగిడి ప్రక్కకు నురుంగంజనియెను! వీఁడెవ్వఁడోగదా! పోనీ వాఁడెవ్వఁడైన నాకేమిబోలి? త్వరితముగాఁ బోయెదను! ఓరోరి! పల్లెటూళ్ళవాండ్రారా! తొలఁగుండి! తొలఁగుండి! ఏమంచున్నారూ? మాత్రపుసేఁపాగి చక్రము త్రిప్పిపెట్టుమనియా? నేనెవ్వరిననుకొన్నారు? రాజుగారి మఱఁదియైన సంస్థానుఁడుగారి బండిత్రోలువాఁడనుసుండీ! నేనా మీకుఁ జక్రపరివర్తనము చేసిపెట్టెడువాఁడను?— పోనీ! పాపము! వీఁడొంటరిగాఁడు! నోరులేనివాఁడుగా నున్నాఁడు— ఈపని చేసిపెట్టెదను. ఈబండి చారుదత్తునిగారి వృక్షవాటికా పక్షద్వారముకడ నిచే నిల్పి చిటికలో వచ్చెదను! (అని బండినటు నిల్పఁబెట్టి) ఇదిగో నీకుఁ దోడుపడవచ్చితిని! (అని నిష్క్రమించెను.)

చేటి— అమ్మా! గాఁడ్ల తొడుగుచప్పుడువలె వినఁబడుచున్నదే? కాఁబట్టి బండి వచ్చినదమ్మా?

వసం— ఓసీ! లే— పద! నాడెందము తొందరపెట్టుచున్నది! తెక్కలతలుపుల వాఁకిటికి దారిసూపు.

చేటి— రావమ్మా! రావమ్మా! ఇదేదారి.

వసం— (కొన్నియడుగులువైచి) ఓసీ! నీవిఁక దిగఁబడు; అఁగు.

చేటి— అయితే— ఇఁకఁ బనివినియెదనమ్మా! (అని నిష్క్రమించెను.)

వసం— (కుడికన్నదుర బండియెక్కి) అయ్యో! ఏమియిది? కుడికన్నదురుచున్నది? కానీ! చారుదత్తునిగారి దర్శనము ట్లిదియు ననిమిత్త పవిత్రమగుఁగాక!

స్థావరకుఁడను చేటుఁడు— (ప్రవేశించి) బండ్లన్ని తొలఁగించితిని. ఇఁకఁ బోయెదను. (అనుచు నాట్యములో బండియెక్కి యెడ్లనదలించి తనలో) బండి బరువెక్కినది! అయినను జక్రాలుద్రిప్పి యలసివచ్చిన నాకీబండి బరువుగాఁ దోఁచదా? కానీ! పోయెదను. ...డ్లు! నడువుండి నడువుండి! ప్పా! ప్పా!

(తెఱలో) ఎవరెవ్వరురా వాఁకిటి కావలివాండ్రారా! మీమీ నియతగుల్మస్థానములం

దప్రమత్తులై... నఁడు గోపాలదారకు(ఆర్యకు)ఁడు గుప్తిశాలనుబగి ల్చికొని గుప్తిపాలకునిం జొరివుచ్చి సంకెలలూడ్చుకొని విడివడి పాఱఁజొచ్చినాఁడు! వానిఁ బట్టుకొండి! పట్టుకొండి! (సపటాక్షేపముగా సంభ్రమించుచు సంకెల యొక్క కాఁజీరాడ మసఁగుప్పైచుకొని యార్యకుఁడు పరుగెత్తుచున్నాఁడు.)

చేటు—(తనలో) ఏమి! నగరియందు మహాసంభ్రమము పొడమినది! కనుక వడిగా వడిగా నడిచెదనుగా! (అని నిష్క్రమించెను.)

ఆర్యకు—గీ॥ రాజు చెఱదూఁటిపాతిన రాఁజికూర్పు
చేటుచెతల నీర్వ్యామిని దాఁటిదాటి
కాలికొనగొల్సోకఁడు జీరుకాడిలాగఁ
గట్టువిడిపతిచెడు నేనుఁగట్టులైతి!

ఓహో విధివశంబు! సిద్ధాదేశమున భయపడి పాలకరాజు నన్ను గొల్లపల్లెనుండి యీడుచుకొనివచ్చి చావుమని కటికిచీఁకటి చెఱకొట్టులో గొలుసులం గట్టి పెట్టించెను. ప్రియసుహృదుఁడగు శర్విలకుని ప్రసాదమున నందుండి కట్లూడ్చు కొని యిదె జాతి విడివడితిని. (కన్నీరు గార్చుచు)

తే॥ గీ॥ భాగ్యములు గల్గి నాతప్పు వన్యనాగ
మట్టులాతఁడు నం జెఱఁబెట్టుటకును?
దైవియగు సిద్ధిమీఱఁగఁ దరమెవరికి?
నృపుఁడు గమ్యుఁడు బలవంతు నెదురుకెట్లు?

కనుక మందభాగ్యుఁడ నేనెటువోదు? (విలోకించి) ఇదె యేసాధువునో కాని మూయని తెక్కల వాఁకిలిగల లోఁగిలి.

తే॥గీ॥ శిథిలగృహమిదికన గడెసెలులుజాతేఁ
బాతబీటలు గొప్పకవాటమబ్బె!
నిక్కమున కీడుటుంబియుఁ జెక్కుఁదిక్కు
దెసలఁబడెఁడోడు నాకు నదృష్టమునను॥

కాఁబట్టి యిందుఁజొచ్చి నిలఁబడియెదను.

(తెఱలో) భో. భో. ఎహాయి.

ఆర్య—(ఆకర్ణించి) అదిగో! ఏదో బండి యిందేవచ్చుచున్నది.

ఉ॥ ఉత్తమగోష్ఠి యానమయియుండునొ—టక్కరుతెక్కరానిదో
నొత్తినిగూఢచూడఁ దరుణీజనులం గొనుచుండు బండియో!
పత్తనసత్తముల్ తిరుగుబండి బహిర్గతమే—యదృచ్ఛగా

నుత్తరి యిత్తఱిం దొరికె నొంపు దలంపక యి… ॥

(ఇంతట మసఁగుబండితోఁగూడఁ బ్రవేశించిన వర్ధమానకుఁడు తిరిగివచ్చి)

చేటుఁడు— అహా! బండిలోనికి నాస్తరణము తెచ్చితింగదా. రదనికా! వసంతసేన గారితో 'బండిపూనియున్నది. ఎక్కి పుష్పకరండక జీర్ణోద్యానమున కామె వెళ్ళవచ్చునని' మనవిచేయుము.

ఆర్యకుఁడు—(విని) ఇది బోగపుఁజానబండి. ప్రోలివెలపటికిఁబోవునదియు. కానీ— ఎక్కెదను. (అని నిర్భయముగాఁ జేరెను.)

చేటు— (విని) ఏమీ? అందెలచప్పుడుగాదా? కనుక నామె యెక్కినది; అమ్మా! ఈ రెండెడ్లును ముక్కుఁద్రాళ్ళ బెదురుగలవిగావున మీరు వెనుకతట్టుననే గూర్చుండుండి. (ఆర్యకుఁ డట్లు చేయుచున్నాఁడు.)

చేటు— కాలియందునున మొఱసెడు నందియలచప్పుడు చల్లారినది. బండిగూడ బరువెక్కినది. కాఁబట్టి యిప్పటికి నామెయెక్కియే యుండవచ్చును. ఇఁక నడిపెదను. ఛో. ఛో. ఎహోయి. (అని సాఁగినాఁడు.)

వీరకుఁడు— (ప్రవేశించి) ఒరే! ఎవఁడురా వాఁడూ! జయా! జయమానా! చందనకా! మంగళా! పుష్పభద్రా! తక్కినవాండ్రారా!

క॥ నమ్మి యిటు లారకుండ్రే
దొమ్మిని బ్రేపిల్లవాఁడు దూసుకపోఁగా
మమ్మేలు రాజుగారి మ
నమ్మునకుం దోఁడుబంధన మ్మూకచ్చెటో?॥

ఓరీ! తూరుపునఁ బ్రతోళద్వారముకడ నీవు నిలఁబడుము:— నీవు పడమటిగుమ్మమునొద్దఁ గాయుము:— నీవా? దక్షిణపుదిక్కున— ఇఁక నీవు త్తరానను నిలు. ఈకోట గోడ ఎగఁబ్రాకి చందనునితోఁగూడి నేనును బరికించుచుందును. చందనకా! రావోయి! రావోయి! ఇట్లుపోదము!

చందనకుఁడు—(సంభ్రాంతుఁడై ప్రవేశించి) ఓరోరి వీరకా! విశల్యా! భీమాంగదా! దండకాలా! దండశూరా! ఓరీ తక్కినవాండ్రారా!

ఆ॥వె॥ లచ్చిరాజువీడి లాఁతికొలముఁజేరఁ
గోరుకొనని సుభటకోటులార!
బత్తిజొత్తిలంగ వడివడిగారండి!
చాకచక్యమొప్ప జతనపడుఁడి!

మరియు. క॥ తోఁటలలో సభలందును
బాఁటలలో నగరి గొల్ల పాళెంబులలోఁ

[illegible] బటచఁడి వానిని

మాటాడక పోవుచుఁడి యనుమాన మొదవుచో॥

క॥ ఓరోరి యేమిచూచెదు?

వీరక! మరియేమి చెప్పుదు విస్రబ్ధముగా?

జారిణిగద చెఱలాడ్చుక

తూరుఁడెవఁడు గొల్లపిల్ల నుఱికినఁ దాఁచెదె?

క॥ ఎవనికిఁ జంద్రుఁడు నాల్గిట

నెవనికి భూమీతనూజుఁ డేనిట గలఁడో

యెవనికి నాలిట శుక్రుం

డెవని కెనిమిదింట సూర్యుఁడిపుడున్నాఁడో॥

క॥ చోరఁబడె నెవ్వనికి శనై

శ్చరుఁడో నవమమందు జన్మ షష్ఠమునందుం

గురుఁడో! చందనకుని యయా

వితియుండ నతండు డాఁపఁ బ్రేబుడుతఁ దెగుఁ॥

వీర—ఓయీ! బంటా! చందనకా!

క॥ కలికలి ప్రౌఢలపాలమిన

తలినైన్వఁడో గొల్లపల్లె తరిపిల్లఁడు నే

సుతిఁ గెను జందనకా! నా

వలిప్రలు నీతోడు! గాళ్ళ హాలగతిఁ బలిచెదె॥

చేటు—భో! భో! ఎహోయి! ఎహోయి!

చంద—(చూచి) ఒరే! ఒరే! చూడు! చూడు!

తే॥గీ॥ ప్రవహణము పోవుఁగను మపవారితమయి

యర్గళము లేక యీ రాజమార్గ మధ్య

నీవు దీని విచారించి యెందెవండు

వనుపఁ జనుచున్నదో గూడుబండి యరయు.

వీర—(అవలోకించి) ఓరీ! మునుఁగుబఁడివాఁడా! తోలఁబోకు! తోలఁబోకు! ఈ గూడుబండి యెవ్వరిది? ఇందెక్కినదెవ్వఁడు? ఎందేగెడు?

చేటు—ఈయూడంగులబండి చారుదత్తుని గారిది—ఇందు వసంతసేన యెక్కినది—పుష్పకరండక జీర్ణోద్యానమునఁ గ్రీడింపఁ జారుదత్తుని గారికొఱకేగుచున్నది!

వీర—(చందనకుం జేరఁజని) చారుదత్తుని గారి ప్రవహణము—ఇందారూఢ వసంత

సేన పుష్పకరండక జీర్ణోద్యానమునకుఁ గొం[illegible]న్నది.— అని ఘూ
ముసుఁగుబడివాఁడు చెప్పుచున్నాఁడు!

చంద—అయితే పోనీ!

వీర—అవలోకింపకుండనేనా?

చంద—మరేమి?

వీర—ఎవరిప్రత్యయముమీఁద?

చంద—చారుదత్తునిగారి నమ్మకముపై.

వీర— చారుదత్తుఁడుగా రెవ్వరు వసంతసేనయనఁగా నెవ్వరు లోఁజొచ్చి చూడకుండనే పోనిచ్చుటకు?

చంద— ఓయీ! చారుదత్తునిగారి నెఱుఁగవా? వసంతసేననైన నెఱుంగవుగా? వసంతసేనను జారుదత్తునిగారిని దెలియకుండేని మింట వెన్నెలలోఁగూడిన చందురుంగూడఁ దెలియనివాఁడవె సుమా!

క॥ చాలును గుణారవిందుని
శీలమృగాంకుని విపన్నుఁజేసి వెతల్ వే
త్రోలెడు నలుసంభ్రంబుల
మూలపురతనంబు నెవఁడు పుడమి నెఱుఁగఁడో!

క॥ ఈ నగరీతిలకభూతము
లై నెగడెద రిర్వు రెకడయుర్వ్యల్ ధర్మ
శ్రీనిలయ చారుదత్త వి
ధానుండు వసంతసేన తథ్యముతలఁపగా॥

వీర— అరేచందనకా!

క॥ ఎఱుఁగుదును జారుదత్తుని
నెఱుఁగుదును వసంతసేన నే మిక్కిలిగా—
మఱి రాచకర్జ మొనరిన
తఱి నెఱుఁగనుజుమ్మి నాదుతండ్రిని గూడన్॥

ఆర్యకు—(తనలో) వీఁడునాకుఁ బూర్వవైరి— వీఁడో పూర్వబంధువు. కనుక నే—

తే॥గీ॥ ఒక్క కార్యంబునందు నియోగమొందు
నీయుభయులకు శీలములా మొవేఱు.
కటకటా! పెండ్లిలో వల్లకాటియందు
జ్వాలగాను హుతభుక్కుల జంటవలెను॥ [సశేషము.]

వా. వాసుదేవశాస్త్రి.

మృచ్ఛకటికము. (౮౮-పుట శేషము.)

అష్టమాంకము.

[ఇంతటఁ దడిబట్ట చేతఁబట్టుకొన్న భిక్షువు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

భి—అజ్జలారా! ధర్మసంచయము చేసికొండి!

క॥ చిరసంచిత ధర్మంబప
హరింత్రు విమతేంద్రియంబులను చోరజనుల్
నిరత ధ్యాన పటహమునఁ
జరుగుడు మేలఁకువలనుదర సంచయము లగుచున్.

క॥ పంచజనుల దోరించి య
ణంచి పడఁతి గ్రామరక్షణము గొల్చుచుఁ జం
పించి యబల చండాలునిఁ
బంచజనుఁ డవశ్యముగను స్వర్గ మునీఁదున్॥

క॥ గొరిగించినఁ దల మొగమును
గొరిగించినఁగాని మనసు గొరిగింపని దే
గొరిగింపు? కనుకఁ జిత్తము
గొరిగించిన సాధుతలయగును బోడియనన్.

ఈ గుడ్డము నీరుకారి పట్టినది. కనుక దీనిఁ గైకొని శ్యాలకుని యుద్యానమును బ్రవేశించి పుష్కరిణిలో నుదుకుకొని యొయ్యన దాఁటెదను.

(ప్రవేశించి యట్లు చేయుచున్నాఁడు—ఇంతట నేపథ్యమందు.) నిలు! ఓరీ! దుష్టశ్రమణకా! నిలు!

భిక్షు—(చూచి భయపడుచు) అయ్యో! ఆశ్చర్యము! వీఁడె రాజశ్యాలసంస్థానకుఁడు వచ్చినవాఁడు! ఎవఁడో భిక్షువపరాధము సల్పినాఁడని మరొక్కఁడైన నెక్కడెక్కడ భిక్షుఁడగుపడుచున్నాఁడో యక్కడక్కడ నెల్ల గోవునకుం బోలె వానికి ముక్కురములం దాత్రిప్పి వోయించి కలి కీడ్చింపుచున్నాఁడు! కావున నరయ్యేడ నగతికుఁడగు నేనెందు శరణు వేడనేగెదను? ఇంకెవ్వరున్నారు? బుద్ధభట్టారకుఁడే నాకేఁకశరణము!

[వాలు దాల్చిన విటునితోఁ గూడి శకారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

శకా—నిలు! ఓరీ! దుండగపుశ్రమణకుండా! నిలు! ఆ పానమధ్య ప్రవిష్టమగు

కొట్టి ముల్లంగిదుంపంబోని నీశీర్షము నిదె భంజించెదను! (అనుచు మోదెను.)

విటు — అసత్యవల్లభా!. నిర్వేదముపైఁ గాషాయము ధరించిన భిక్షునిం బాధించుట తగదుసుమా! అయిన దీన నీకేమి గలిగెడును? ఇదిగో! చూడవయ్యా సుఖోపగమ్యమైన యుద్యానవనము కన్నులకుఁ బండువు గొల్పుచున్నది!

తే॥గీ॥ ఇలుసెడినవారికిల్లిచ్చి యెలమి పెంచు
వనతరులు చారుకర్త కూర్చిననగుప్త
మిది గనుంగొనుమి దురాత్మహృదయమట్టు
లజితభోగ్యము నవరాజ్యమట్లు మరియు!.

భిక్షు — స్వాగతము! ఉపాసకుండా! ప్రసన్నుఁడవగుము!

శకా — బావా! చూడుము! చూడుము! నన్నుఁజూచి యేమో యఱచుచున్నాఁడు!

విటు — ఏమనుచున్నాఁడు?

శకా — నన్నుపాసకుండాయని పిలుచుచున్నాఁడు. నేను నాపితుండనా?

విటు — బుద్ధోపాసకుఁడవని నిన్ను స్తుతియించుచున్నాఁడులే!

శకా — విను! శ్రమణకా! విను!

భిక్షు — నీవు ధన్యుఁడవు! నీవు పుణ్యుఁడవు!

శకా — బావా! నన్ను ధన్యుఁడు పుణ్యుఁడంచున్నాఁడు; నేనేమి శ్రావకుండనా? కోష్ఠకుండనా? లేక — కుంభకారుండనా?

విటు — ముండలమిండండా! నీవు ధన్యుఁడవని పుణ్యుఁడవని స్తుతించుచున్నాడులే!

శకా — బావా! అయిన నితఁడిందేల వచ్చినాఁడయ్యా?

భిక్షు — ఇదిగో! ఈకావిగుడ్డ నుదుకుకొనుటకై!

శకా — ఓరీ! దుష్టశ్రమణకుఁడా! సర్వోద్యానములలోఁ దలకట్టైన యీ పుష్పకరండోద్యానమును మాయక్క పెనిమిటి నాకు ధారాదత్తము చేసినాఁడు. ఇందులోనో కుక్కలు నక్కలు పెక్కులుదప్పికదీర్చుకొనును. ప్రవరపురుషుఁడనగు మనుష్యకుఁడను గాఁబట్టి నేనేమి యిందుఁ దానమాడను. ఇట్టిచోట నీవు చూడుము నీ మొగముచూడుము పురాణకుళుత్థయూష సబల (సవర్ణ)ములగు కావి చింపిటి పాఁతలను ముంపవచ్చినవాఁడవు. కనుక నొంటిదెబ్బకుఁ జాలియున్నావుసుమా!

విటు — కాణేలీమాతా! వీఁడు క్రొన్నాళ్ళ క్రిందటనె సన్యసించినట్లు కనఁబడుచున్నది!

శకా — ఇదెట్లు తెలియఁగలిగితివి బావా!

విటు—ఇందులోఁ దెలియవలసినదేమున్నది? చూడుము!

మ॥ ఘుసుటన్యై ద్రుక బిడ్డుతిరితనిక౯ శోభిల్లు గౌరచ్ఛవిన్
బదినాళ్లైనదొ లేదొ మూఁపుపయి నీర్చట్టింపదే మచ్ఛయు౯
పవనభ్యస్త కషాయవస్త్రరచన౯ జాలంగ బిర్శల్ వడె౯
దుదిపోగుల్ విడి చీరపర్వునని వే తూలెంబుజంబంతట౯॥

భిక్షు—ఉపాసకా! అవును! నేనుగ్రొత్తగా నాశ్రమముఁ బుచ్చుకొన్న వాఁడనే!

శకా—అట్లయినచో నీవు పుట్టఁగానే యేల సన్యసింపవైతివి? (అని కొట్టు చున్నాఁడు.)

భిక్షు—బుద్ధునికి నమస్కారము!

శకా—ఓరీ! కొంచెము తాళు! ఆలోచించుకొందును!

విటు—ఎవరితోఁగలిసి?

శకా—నా హృదయముతోనా!

విటు—అయ్యో! అది పోనేలేదా?

శకా—హృదయపుత్రకా! ఇఁడుగో శ్రమణకుఁడు—అయినను వీఁడు పోవచ్చునా? మరి నిల్వఁదగునా? (తనలో) పోనుగూడదు! నిలనుగూడదు! (ప్రకాశము) బావా! నా హృదయముతో నాలోచించుకొంటిని! నా హృదయము చెప్పిన మాట వినుగో!

విటు—ఏమన్నది?

శకా—"పోనీయవద్దు! నిలనీయవద్దు! ఎగ యూర్పనీయవద్దు! దిగ యూర్పనీయవద్దు! ఇక్కడనే పడఁగొట్టి చిటికెలోఁ జంపవలెను!" అని

భిక్షు—బుద్ధునకు నమస్కారము! శరణాగతుఁడనైఁతిని!

విటు—నీవుపో? ఉదుకుకో!

శకా—కాదు! ఒట్టుమీఁద!

విటు—అయొట్టెట్టిది?

శకా—నీరు పంకావిలము గాకుండు నెట్లో యట్లు కావిసన్నంతయు గలుపుము! లేదా పానీయమెల్లఁ బు జేకరించి మరి బురదయునుఁగలుపుము!

విటు—ఓహోహో! వీని మూర్ఖత!

తే॥గీ॥ ఎగుడు దిగుడయి మానసహీనచేష్ట
గలిగియు శిలాశకలవర్ష్మములను గాంచు
మాంసవృక్షములగు మూర్ఖమనుజరాశి

బరువుక్రింద గ్రుంగెను వసుంధర నిజముగ.

భిక్షు—(నాట్యము చేయుచున్నాఁడు)

శకా— ఏమి వాగుచున్నాఁడు.

విటు— నిన్ను స్తుతియించుచున్నాఁడయ్యా!

శకా— విను! విను! తిరిగియు విను!

(అట్లు చేయుచు భిక్షువు నిష్క్రమించెను.)

విటు—ఓయీ వెలయాంధ్రగండఁడా! చూడుమా యీ యుద్యానపుశోభను!

చ॥ ఇవె ఫలపుష్ప సంపదల నెంతయుఁ జెన్నలరారు వృక్షముల్
దివిచిరఁబోక చుట్టుకొను తీవియ జొంపము లల్లుకొఁగ స
న్నృపవరుని యాజ్ఞ రక్షితుతి నిచ్చలుఁ బాలన చేయుచుండఁగా
నవనిపయిన్ సుదార నరులెట్టులు నిర్వృతి నోలలాడెదుర్.

శకా—బావా! లెస్సగఁ బలికితివి!

క॥ బహుకుసుమ విచిత్రితయౌ
మహిఁ బుష్పభరంబు క్రింద మరివంగెఁ దరుల్
రహి వ్రేలెఁ దచ్ఛిఖాలత
నహహా! డిగెఁ బనసపండ్లవలెఁ గ్రోఁతిగముల్.

విటు—ఓయీ చెడిపె పెనిమిటీ!—ఇదె శిలాతలమిందుఁ గూర్చుండుము!

శకా—ఇదిగో! చదికిలఁబడితిని! బావా! ఇంకను జేసావసంతసేనను మఱవ లేనుసుమా! దుర్జనవచనము వలె హృదయమునుండి జాఱిపోలేదు!

విటు—(తనలో) ఒల్లక ఛీకొట్టినను ఆమెనె తలఁచుకొనుచున్నాఁడు? కాదు!

క॥ స్త్రీ పరిభవంబు పొందిన
కాపురుషుల కెదలమరులు గడుకొనునింతే
యో పురుషవరులకయినను
బాపించు మృదుత్వమున్న పక్షమునందుర్.

శకా—బావా! గూడుబండి గట్టుకొని పెవేగరమ్మని స్థావరకచేటునకుఁ జెప్పి యెంతసేపైనది? ఇంకను రాఁడయ్యె! అప్పుడె నాకడుపులో నెలుకలు చొరఁబడియెను. మిట్టమధ్యాహ్నమునఁ గాలినడకలఁ బోవుటెట్లు? ఎట్లున్నదో చూడు! చూడు!

ఆ॥ వె॥ మింటినడుమఁ బ్రొద్దు మిఱుమిట్లుగొలిపెడుఁ
గోపమెత్తినట్టి క్రోఁతివలెను;

బుత్రశతముఁ గోలుపోయిన గాంధారి
దారిభూమి మిగులఁ దప్తు రయ్యె!

విటు—అవునుగదా యిది!

ఉ॥ నీడలేరాల్చి లేగలకై నిద్దుర గూర్కెడు గోకులంబు పోఁ
గూడని దప్పిశేఁడి గజుఁగ్రోలెడు దొర్వల పెచ్చనీరుబల్
శేఁడిమిగాంచుటన్న గరిపీథులనెవ్వరురారు బందియుం
బోఁడిమిఁ గాలుభూమి నడఁబోవక యొక్కెడ నిల్చెనే మొకో.

శకా—బావా!

మాలిని॥ ఖగపదములు నెత్తిన్ గప్పగా నాత్తిమండన్
ఖగశకుని విహంగ గాల్గప్పఁగా వృక్షశాఖల్
తెగిన పురుష మర్త్యుల్ దీర్ఘమై పెచ్చనూర్పన్
స్వగృహ శరణవాసుల్ బల్వడంగ్రాఁగిపోరె॥

బావా! ఆచేటుఁడిప్పటికిని రాలేదుగదా! ఆత్మవినోదననిమిత్తముగా నేదైన బాడనా? బావా! నే నెప్పుడైనఁ బాడఁగ విన్నావా?

విటు—వేఱెచెప్పనేల? నీవు గంధర్వుఁడవుగదా!

శకా—ఏమీ! గంధర్వుఁడనుగానా నేను?

క॥ ఇంగువయు భద్రముస్తెలు
సంగతిమైజీలకఱ వచాగ్రంథిగుడం
బుంగలియు శొంఠిగంధము
వాంగఁగ నేఁదింటి గొంతు పొరయదె తీపిన్.

బావా! తిరిగి పాడెదను! బావా! బావా! ఏమీ నేఁబాడఁగా నీవు విననే విన లేదా?

విటు—ఇఁకేఁ జెప్పనదేమున్నది? గంధర్వుఁడవే నీవు!

శకా—ఏమిటీ! నేనుగానా గంధర్వుఁడను!

క॥ పరిమళిత హింగువంటను
నారిమిరియపుఁ బొడుము గూరి నేలనున్ననే
మరగ నేఁచిన కమ్మని
పరభృత పలమీది నాకు స్వరమాధురిమముల్॥

బావా! ఇంతసేపటికిని చేటుఁడు రాఁడయ్యెను!

విటు—నీవు చేఱచుకొని కూర్చుండుము! ఇప్పుడే వచ్చెదను!

[ఇంతటఁ బ్రవహణాధిరూఢయై వసంతసేనయుఁ జేటుఁడును బ్రవేశించిరి.]

చేటు—నాకు భయమగుచున్నది! సూర్యుఁడు నడినెత్తికెక్కినాఁడు! రాజశ్యాల సంస్థానకుండు నామీఁదఁ గోపగించుండుగదా!—కాని! తొందరగాఁ ద్రోలెదను! భో! భో! ఎహోయి! ప్ప! ప్ప!

వసం—అయ్యో! నాకర్మముగాల! నామొగముమండ! ఇది వర్ధమానకునిమాట సవ్వడిగాదే? ఏమి యిది! అయినను శ్రీ చారుదత్తుఁడుగారుసొంతబండిలోఁ దమరె వాహ్యాళిపెడలి మరొక్కబండిని వేఱొక్కబండి మానిసిని బంపలేదు గదా? కుడికన్నదరఁజొచ్చెను! నాగుండెలు వడఁకుచున్నవి! దిక్కులన్ని చీకట్లు గ్రమ్మినవి! సర్వజగత్తును నిమిషములో జర్ఝరితముగాఁ దోఁచుచున్నదయ్యెను!

శకా—(గాండ్లచప్పుడువిని) బావా! బండివచ్చినదా?

విటు—ఎట్లెఱిఁగితివి?

శకా—బావా! నీకుఁ దెలియలేదా? బడుగుపంది చందాన ఘుర ఘురమనుచుండలేదా?

విటు—(చూచి) లెస్సగా నూహించితివిలే! ఇదిగో! బండివచ్చినది!

శకా—ఓరి కొడుకా! స్థావరకా! చేటా! చేరుకొన్నావా?

చేటు—మరేమండి!

శకా—బండిగూడ వచ్చినదా?

చేటు—కాకేమండి!

శకా—జతయెడ్లు వచ్చినవా?

చేటు—మరేమండి!

శకా—నీవును వచ్చితివా?

చేటు—(సహాసముగా) భట్టారకా! ఇదే నేనుంగూడవచ్చినవాఁడనండి!

శకా—కనుక బండి రానీ!

చేటు—రెంటిలోనే త్రోవను?

శకా—ఇటులనే! ప్రాకారఖండము గుండ!

చేటు—భట్టారకా! రెండెడ్లును జోరును! బండియు విరుగును! చేటుఁడను నేను సయితము చత్తును!

శకా—అరే! నేను రాజశ్యాలకుఁడను గదరా! ఎడ్లురెండు పడిసినచో వేఱె జతనుగొందును! బండివిరిగినదా యింకొక్కటి చేయింతును! నీవు చచ్చెదవేని

యింకొక్కఁడను నాబండివాఁడగుదునులే!

చేటు—అన్ని కుదిరిపోవుచుగాని— నేనుమాత్ర మార్త్యుండనుగాను!

శకా—ఓరీ! సర్వమును నాశిల్లనీ! ప్రవహణమును ప్రాకారఖండము గూఁడనే ప్రవేశపెట్టు!

చేటు—ఓసీ బండికావా! తు! నాశనకత్తైపో! నిన్నేలినవానితోఁగూడ విరిగిపో! ఇంకొకబండి కానీ! భట్టారకునిఁ జేరఁజని చెప్పకొనెదను! (ప్రవేశించి) ఇదిగోనండీ! బండి చేరఁదెచ్చితిని!

శకా—రెండుసొమ్ములు తునిఁగిపోలేదా? కొమ్ములపగ్గాలు చచ్చిపోలేదా? సీలును జనిపోలేదుగా!

చేటు—మరేమండీ!

శకా—బావా! రావయ్యా బండిచూచెదముగాని! బావా! నీవు నాకు గురుండవు పరమగురుండవు గనుకనే సాదరకుండవని యభ్యంతరకుండవని పురస్కరణీయుండవని యెల్లప్పుడును గన్నుల పెట్టుకొంచున్నాను! కావున నీవెముందుగా బండియెక్కవయ్యా!

విటు—అట్లెకానిమ్ము! (అని యెక్కుచున్నాఁడు)

శకా—కాదు! నీవుండు! నీ యబ్బసొమ్మా యీబండి? నీవు ముందెక్కుటేమి? నేనో బండిగలవాఁడనుగనుక మున్మున్నుగా నేనెయెక్కెదను!

విటు—నీవె నన్నెక్కుమంటివిగదా?

శకా—నేనెక్కుమన్నా ననుకో! "భట్టారకా! నీవేముందెక్కుము" ని నీవు నన్నన నక్కరలేదా?

విటు—నీవెయెక్కు!

శకా—ఇదిగో! ఇపుడె యెక్కుచున్నాను! కొడుకా! స్థావరకా! చేటా! బండి త్రిప్పరా!

చేటు—భట్టారకా! ఎక్కండి!

శకా—(ఎక్కిచూచి శంకితుఁడుగఁ గన్పట్టి త్వరితముగా దిగి విటుని మెడకాయ పట్టుకొని) బావా! బావా! చచ్చిపోయితిని! చచ్చిపోయితిని! బండిలోఁ గూర్చున్నది రాక్షసియో చోరుఁడోసుమా! రాక్షసియేయయ్యెనా మన మిద్దఱమును దొద్దవోయినామే! కాకచోరుఁడయ్యెనా యపుడు మన నిరువుర నారవేసికొన్నాఁడే!

విటు—భయపడవలదు! ఏమి! ఈ యెద్దబండిమీఁద రక్కసి సంచరించు టెట్లు

కలుగు? అదిగాదు! పట్టపగటి రెండఁజే నీ చూపు చెదిరి కంచుక ధారియగు
స్థావరకుని ఛాయంగాంచిన నీకు భ్రాంతి యేమొ పుట్టినది!

శకా—స్థావరకా! చేటా! క్షేమకా! బ్రతికియున్నావా?

చేటు—మరేమండి!

శకా—బావా! బండిలో నెవ్వతో యుంటియున్నది! పోయిచూడవయ్యా!

విటు—ఏమిటీ? ఇంతియా యుందున్నది? నేనెట్లుచూడను?

క॥ తలవంచుక పలుకుము ద్రో
వలజడి వానలకుఁ గన్నవార్చెడు నాఁబో
తులవ లెను గౌరవప్రియ
కుల జనదర్శన పరాఙ్ముఖుఁడఁగద సఖులక.

వసం—(విస్మయముతోఁ దనలో) ఏమిటిది? రాజశ్యాలకుఁడు ననాదు చూపుల
కాయాసకరుఁడుకానె కనఁబడుచున్నాఁడు! కనుక నాకర్మమేదో మూఁడిన
యటులున్నది! కాకున్న యేని మందభాగ్యరాలనై యేనిందు వచ్చినది
యూషరక్షేత్రమందుఁ జల్లిన విత్తనాల పిడికిళ్ళవలె నిష్ఫలమయ్యెను! ఇక్కడ
నేను జేయఁగలదేదో దైవమా!

శకా—ఈముసలిచేటుఁడు బండిచూడ వెఱచుచున్నాఁడు! బావా! నీవు చూడు!

విటు—ఇందుదోషమేమున్నది? అట్లేకానీ!

శకా—ఆహా! నక్కలు నెగయుచున్నవి! కాకులుఱుకున్నవి! కనుకఁ బాపము!
బావను గన్నులతోఁ గొఱికి పన్నులతోఁ జూచుచుండఁగా నేను బలాయనము
చెప్పుకుండఁగలనా?

విటు—(వసంతసేననుగాంచి విషాదముతోఁ దనలో) ఇదేమి? అందు లేడిపులిని
వెన్నాడినది! అయ్యో! కష్టము!

క॥ ఇంచెదు నిసుక లెఱ న్నయ
నించుచు శారదశశాంకు నెటిఁబోలెడు రా
యంచ విడియంచ పడఁమక
కొంచక కాకినిటు చేరుకొనెఁ బలుగాకిఁ.

(జనాంతికముగా) వసంతసేనా! ఇదినీకు యుక్తముగాదు! సదృశమునుగాదు!
పూర్వము ద్రవ్యంబొల్లక। గర్వమునమైఁదూలనాడి క్ష్మాపతిమఱఁదిం। బర్వెంచక
మాత్రాజ్ఞను

వసం—లేదు! (అని తలయూడించుచున్నది)

విటు— నేర్వఁగలిగె శేశవృత్తి నేఁడనుచా రా॥— వెనుక నీతోఁ జెప్పియుంటి నేగదా "సుప్రియమున ప్రియము సరిచూడవమ్మ" అని!

వసం— బండి పొరఁబాటున మారి యువ్వనిం బొందితిని! నిన్ను శరణు పొందితిని!

విటు— జడియవలదు! జడియవలదు! కానీ- వీని వంచింపలేనా? (శకారుం జేరి) ఓయీ పొత్తుటాలివగఁడా! సత్యము- రాక్షసియే యుండున్నదిసుమా!

శకా— బావా! బావా! రాక్షసియె యుండుండినయేని మఱి నిన్నేందులకు దోఁచుకొనలేదు? కాక చోరుఁడుండినచో నిన్నేలభక్షింపఁడయ్యెను?

విటు— అది యేదైననేమి? మనకు దీనితో నేమిపని? తోఁటల వరుసలవెంబడిగాఁ గాలినడకనె యుజ్జయినీపురి కేగెదము. అట్లయినఁ దప్పేమి?

శకా— నీ చెప్పినట్లు చేసిన నేమివచ్చును?

విటు— అట్లు చేసితిమా మనకు వ్యాయామసేవనమును గలుగును. మోపుటెద్దులకుఁ బరిశ్రమమును దీఱును.

శకా— అయినఁగానీ! స్థావరకా! చేటా! బండిసాగనీ! కాదు- నిలఁబెట్టు! నిలఁబెట్టు! దేవతలకును బ్రాహ్మణులకును ముందఱనడుచుచు నేనేగెదను!— కాదు! కాదురా! రౌరౌల నన్నుఁజూచి యెల్లరును "అడుగో! రాష్ట్రియశ్యాలభట్టారకుఁడు విజయం చేయుచున్నాఁడ"ని చెప్పుకొనునట్లుగా బండి యెక్కియే పోయెదనురా!

విటు— (తనలో) విషమున కౌషధమిచ్చుట దుష్కరముగదా! (ప్రకాశముగా) వెలయాండ్ర రొకతెయీఁడా! ఇదిగో వసంతసేన నిన్ను వెదకుకొనుచు వచ్చినది!

వసం— అయ్యో! నాకర్మము! అయ్యో! నాకర్మము!

శకా— (హర్షములో) బావా! బావా! ప్రవరపురుషుని- మనుష్యుని- వాసుదేవకుని నన్నా?

విటు— కాకేమి?

శకా— దానిచేతనే ముందు లేనిసిరి వడసెను! నాఁడు రోషములోఁ జీకొట్టితిని! నేఁడో కాళ్ళమీఁదఁబడి ప్రసన్నురాలవు గమ్మందును!

విటు— బాగుగాఁ జెప్పితివయ్యా!

శకా— ఇదిగో! పాదములపైఁ బడుచున్నాను! (అని వసంతసేనను సమీపించి) ఓ అత్తికా! ఓ అంబికా! నావిన్నపమువినుము!

తే॥ గీ॥ పెద్దకన్నుల పడఁతి! నీ యడుగుల పయిఁ
బడుచుఁ బదిగోళ్ళు నచ్చపుఁ బల్వరుసయుఁ

గలుగు పొలఁతుక! యివె కరాంజలులు నీకు!
కందు కై పెక్కు నాయిడ్డ గాసికీవు
సైరణంగంటి! చాముండ చారుగాత్రి!

వసం—(క్రోధముతో) ఆవతలికిఁ బో! అనార్యపు మంతన మాడవత్తువు?

(అని కాలితోఁ దన్నుచున్నది.)

శకా—(సక్రోధముగా)

తే॥ గీ॥ అంబికా మాతృచుంబిత మగుచు వెలసి
దేవతలకును బ్రణమిల్లఁ దివురఁబోని
నాదుతల నేఁడు నీకాళ్ళ నలుగ మూఁడె
నడవిలో నక్కచేఁజచ్చు ముదుసువలెను!

ఓరీ! స్థావరకా! చేటా! దీని నెక్కడ సంపాదించితివిరా?

చేటు— భట్టరకా! రాచబాఁట యూరిబండ్లచేఁ గ్రిక్కిఱియఁగా నపుడు చారుదత్తుని వృక్షవాటికయందు మనబండి నిలిపి యక్కడదిగి యడ్డువడ్డ బండ్లగాండ్ల పెడఁద్రిప్పుచుంటిని: అప్పుడేమయినఁ బొరబడి యీమె యిటు మాబండి రెక్కియుండునేమో యనుకొంచున్నానండి!

శకా— ఏమిటీ? బండిమాఱియా యిందుచేరినది! నన్ను వెదకుకొంచుఁగాదు? అయిన- దిగు! దిగు! మాబండిలోనుండి! నీవు దరిద్రుఁడగు నా సార్థవాహపుత్రకుని పైఁబడి రొదచ్చుచుండెదు! నేనెఱుఁగుదు! నాయెడ్లమెడలు లాగుకొని పోవుచున్నవి! దిగు! దిగు! గర్భదాసీ! దిగు! క్రిందఁబడు!

వసం— చారుదత్తునిగారిని వలచి తిరుగుదునను మత్తైమంత మాట వినఁగానె నే నెల్ల నగలుంచుకొన్నంత సంతసమయ్యెను! సత్యము! ఇపుడు ఏదియెట్లు గానున్నదో అట్లుకానీ!

శకా— క॥ పదిగోళ్ళ కల్వచుట్ల స
గిదిఁ జూటు శతాలఁదన్ని కెరలు కరముఱం
గుదియించి కొప్పునిలవా
లిదయితను జటాయువట్టు లే లాఁగెదఁజూ!

విటు— క॥ గ్రహియింతురే శిరోజ ని
వహముం బట్టుకొని స్త్రీల వరగుణయుతలన్!
రహి నుపవనోద్భవ లతల్
ప్రహతముగాఁ దగునె పల్లవచ్ఛేద్యము లై!

కనుక నీవులే! నే నీమెను దింపెదను! వసంతసేనా! బండిదిగుము!

వసం—(క్రిందదిగి ఏకాంతమున నిలిచినది.)

శకా—(తనలో) నాఁడు నామాటలు త్రోసినందుకై రోషాగ్ని లోలోన మండుచుండెను! అందుమీఁద నేఁడు కాళ్ళతో నన్నుఁ దన్నఁబట్టి యబ్బిచ్చు రాఁజి రాఁజి భగ్గుమనెను. కావున దీని నిప్పుడె దోరించెద! కానీ! *ఇట్లైనసరి! (ప్రకాశముగా) బావా! బావా!

క॥ త్రేలాడు గుడ్డపోగుల
    చీలిక లోకనూలుకూర్పు చేసినది బహి
    శ్శైలమిడి పాలసుపెట్టెద
    సోలెదవే చుష్టాంచుష్టా చుహూచుహూ మనుచుఁ.

విటు— అందుపై నేమికావలెను?

శకా—నాకుఁ బ్రియము చేయవలెను.

విటు—సొగసుగాఁ జేసెదను. అకార్యమును మాత్రము ముట్టనుసుమా!

శకా— బావా! అకార్యపు వాసనయైన లేదుగదా! రాక్షసియొవ్వతయు లేనేలేదు!

విటు—అయినఁ జెప్పవయ్యా?

శకా—వసంతసేనను జావఁగొట్టుము!

విటు— (చెవులు మూసికొని)

తే॥ గీ॥ బాల-పరిస్త్రీ- విభూష యూప్రోలికెల్ల-
        వేశ్య- ప్రణయానురక్తి నవేశసదృశ-
        నేరమెఱుఁగని దీని నే దోరఁజఱచి
        యెదియుఁ దేపగఁ బరలోక నదిఁదరింతు?

శకా— నేను నీకుఁ దెప్ప యిప్పించెదనుగా! ఇదియునుం గాక- వివిక్తమగు నీ యుద్యానవనమునందుఁ జంపెదు నిన్నెవ్వరు చూడంగలరు?

విటు— తే॥ గీ॥ దిక్కులును వనదేవతల్ దినపచంద్రు
        లంతరాత్మయు గగనధర్మానిలములు
        సుకృత దుష్కృత సాక్షియూ క్షోణిదేవి
        మీరు నన్నిప్పుడును జూచువారుగారె?

శకా—అట్లయినచో బట్టగుడ్డచుట్టి మరే మడియఁగొట్టరాదూ?

విటు—మూర్ఖా! ఇహపరలోకములకు రెంటికిని గాక పడిపోయితివి!

శకా— ఈ ముదిపంది యధర్మమునకుఁ భితికివడిరెుదు! కానీ— స్థావరక చేటుని

బుజ్జగించెద! పుత్రకా! స్థావరకా! చేటా! బంగరు కడియాలు వేయించెదను!
చేటు—అయితే నేను దొంగనగుకొందును!
శకా—నీకుఁ గడానిపీఁట చేయించెదను!
చేటు—అయితే నేనందుఁ జదికిలఁబడెదను!
శకా—ఎంగిలి యంతయు నీకే వదిలెదను.
చేటు—నేను దానినంతయు మ్రింగెదను!
శకా—సర్వచేటులలో నిన్ను మహత్తరకుండనఁ బింతునుజూడు!
చేటు—భట్టకా! అట్లే యయ్యెదను!
శకా—కనుక నామాట దాటకుండుము!
చేటు—భట్టకా! ఏమిచెప్పినను జేసెదను— కూడనిపనిని విడిచి.
శకా—ఎక్బె! అట్టివాసనయు లేదురా!
చేటు—అయితే చెప్పండి—భట్టకా!
శకా—ఇదిగో వసంతసేనను బడియతో మడియఁ జదియుమురా!
చేటు— నన్ను మన్నింపుండి— భట్టకా! ఈమెను బండిమార్పించి యిటుదెచ్చిన యకార్యము చాలదా నాకు?
శకా—ఏమిరా—చేటా? నీకును నేను బ్రభువును గాకపోయితిం గా?
చేటు—శరీరమునకే తమరు ప్రభువులుగాని చరిత్రమునకుఁ గారు! కనుకఁ బ్రసన్నులుగండి! ప్రసన్నులు గండి! భట్టారకా! నాకెంతో భయమెత్తుచున్నదిగదా?
శకా—నీవు నాకుఁ జేటుండవై యుండి యేందువలన భీతుఁడ వెదవు?
చేటు—భట్టకా! పరలోకమువలన!
శకా— ఆ పరలోకమనఁగా నెట్టిది?
చేటు—సుకృత దుష్కృతముల పరిణామమె?
శకా—సుకృతమునకుఁ బరిణామమెట్టిది?
చేటు—భట్టారకులును బహుసువర్ణమండితులునగు తమయదృష్టమువంటిదే!
శకా—దుష్కృతమున కేలాగంటిది?
చేటు— పరపిండభక్షకుండనగు నాగతివంటిదె! కనుక నేనకార్యమును జేయనొల్లనండీ!
శకా—అరీ! చంపవుగా? (అని బహువిధములఁ దాడనము చేయుచున్నాఁడు.)
చేటు— నన్ను ముద్దచేయుండి భట్టారకా! చంపుండి భట్టకా! నేనెప్పటికి నకార్యము చేయఁబోను!

క॥ కాని పరులెన్నా చేసిన
దానం దౌర్భాగ్య గర్భదాసుఁడ నైతి
న్నేనిఁకఁ గొని తెమ్మన్కొనం
బోను గనుక నిఁక నకార్యములఁ బోఁబుత్తుఁగ్.

వసం—భావా! శరణాగతనైతిని.

విటు—ఓయీ కులటాపతీ! ఓర్చుకో! శాంతము దెచ్చుకో!— స్థావరకా! సాధు! సాధు!

ఆ॥ వె॥ కూడు లేని దెసలతోడి దరిద్రుండు
బంటువాఁడుఁ నీఁడు పరఫలంబు
వలఁచు వీనిభర్త తలఁపం డసదృశంబు
పెంచి సదృశమూడ్చి విరుగఁ దేమో?

మరియు,

ఉ॥ వీనికి దాస్యమిచ్చి మరి వింతగ నీకిడి యీశ్వరత్వముఁ
జాను కృతాంతుఁడు న్విషమతంగని యెప్పుడుఁ దిట్టువాండు రం
ధ్రాన్వితుఁ—ద్వదీయరమ యూరయవీనిని బొందఁగూడదే
చానుగ వీనియాజ్ఞ శిరసాగొని నీవుచరింపు టొప్పదే?

శకా—(తనలో) ఈబడుగుస్సగాలుఁ డధర్మభీరువు: ఈగర్భదాసుఁడు పరలోక భీరువు: రాష్ట్రియశ్యాలుండనై వరపురుష మనుష్యుండనగు నాకెవ్వనివల్ల భయము? (ప్రకాశముగా) ఓరీ గర్భదాసా! చేటా! నీవు పాతిపో! ఎక్కడనో మూసుఁగు వేసికొని చాటున నిలుచుండురా!

చేటు— భట్టకుం డెది చెప్పిన నది చేసెదను! (వసంతసేనం జేరి) అమ్మా! ఇంతేనా విభవము! (అని నిష్క్రమించెను.)

శకా—(మొలగుడ్డ చుట్టుకొంచు) నిలు! వసంతసేనా! నిలు! ఇదె చంపెదను.

విటు—ఆరీ! నాముండటనే చంపుచున్నావా? (అని కుత్తుక పట్టుకొన్నాఁడు.)

శకా—(నేలంబడి) బావా! భట్టకుని నే చంపుచున్నావుగా? (అని మూర్ఛపాటు గనుపఱ్చి తిరిగి ప్రాణాలురాఁగా.)

తే॥ గీ॥ సర్వకాలంబు నీవు మాంసంబుచేత
ఘృతముచేఁ బుష్టివడి నాదుగీరమందు
దివ్యకార్యమిపుడు తటస్థించినపుడు
నీవు నాకు వైరికుఁడవు గావుటేల?

(ఆలోచించి) బావా! కానీ- నాకు జిరవుదొరికినదిలే! వృద్ధసృగాలము శిరశ్చాలన సంజ్ఞ చేయుచున్నాఁడు. కనుక వీనింబువ్వి వసంతసేనను మఱియుంతును. ఇట్లె చేయఁదగు! (ప్రకాశముగా) బావా! నన్నేమన్నావూ? బృహత్తరమయి గల్లర్క్యప్రమాణమగు కులములంబుట్టి నేనకార్యముం జేయుదునా! నన్నెట్లయిన నంగీకరింపఁ జేసికొనుటకై యట్లుచెప్పితింగాని!

విటు— క॥ కులమును దెలుఁపఁగ నేటికిఁ?
దలపనిటుం గతము శీలధర్మముసుమ్మీ!
మొలవవె సుస్ఫితముగం
బలునేలం గంటకిద్రుమంబులు పెలుచగ్.

శకా—బావా! ఇది నీయెదుట లజ్జింగుఱి చెదును. నన్నంగీకరింపదు. కనుకఁ బోయి యడుగో- స్థావరక చేటుఁడు వాతన్నులుదిని పాఱిపోయి యదే యయుంకుచున్నాఁడు! కావున వానింబట్టి తీసికొనరావయ్యా బావయ్యా!

విటు—(తనలో)

తే॥ గీ॥ నాకెదురుగా వసంతసేనయును మూర్ఖు
వలవఁబోవదు శౌండీర్య భావమునను
కాన నీమెకుఁ జాటయి కాంతుఁగాను
చారుగుణము వివిక్త విశ్రంభరసము.

(ప్రకాశముగా) కానీ! నేనేగెదను.

వసం—(పటాంతమున గ్రహించి) అయ్యా! శరణాగతనైతిని.

విటు— వసంతసేనా! భీతిలనేల? భీతిలకుమా.— ఓయీ వెలిచవులయాంధ్రమగండా! వసంతసేనను నీహస్తమందు న్యాసము చేయుచున్నాను.

శకా—సరే నాహస్తమందు నాసెమయి నిలుచుంగాత!

విటు—సత్యముగానా?

శకా—సత్యము.

విటు— (కొంచెము నడిచి) కాదు. నేను బోఁజూచి యీనృశంసుఁ డీమెను జంపునేమోగదా- కనుక నేను మరుగున నిలఁబడి యీతఁడు చేయఁదలఁచినది యెల్లఁ జూచెదంగాక! (అని యేకాంతమున నిలిచెను.)

శకా— కానీ చంపివేసెదను.— లేదు. కపటకాపటికుఁడగు నీబ్రాహ్మణుఁడు వృద్ధసృగాలము: ఎక్కడనైనా శరీరము దాఁచుకొని నక్కయయి కపటము చేయఁగలఁడు. కనుక వీనిని వంచించునిమిత్తమయి యీవిధముగాఁ జేయుదునుజూడు.

(అని పూలుగోయుచుఁ దన నెమ్మే నలంకరించుకొనుచు) అమ్మా! అమ్మా! వసంత సేనా- రావే!

విటు—పోనీ! కామావిష్టుఁడయిన ట్లున్నాఁడు లే! బ్రతికిపోయితిని! ఇఁకఁ బోయెదను. (అని నిష్క్రమించెను.)

శకా—క॥ బంగరువరాలు ప్రియము లో
సంగెదఁ దలగుడ్డతోడ సాఁగిలనేఁ బ
డ్డంగాని శుద్ధదంతి! న
నుంగోరవు సేవకుల మనుష్యులు చెడిరే?

వసం— ఇందులో సందియమెందులకు? (తలవంచుకొని సంస్కృతమునఁ బల్కరించుచు)

ఆ॥ వె॥ ఖల! చరితనికృష్ట! కలితదోషా! యిట
ధనముచూపి యీడ్వఁదలఁచెదన్న?
సుచరితప్రచార శుద్ధదేహకమల
ములను వదలి మధుపములు జరుగునే?

క॥ కడుబీద రైనఁగానీ
కడఁకం గులశీలవంతుఁ గనవలెఁ బురుషుల్.
విడిపోవని మరులెచ్చును
బడవు పడంతులకు సదృశ వరసంగమునల్.

ఇదిగాక,

సహకార పాదపమును సేవించి పలాశపాదప మెట్లంగీకరింపఁగలను?

శకా— ఓసీ! దాసీకూఁతురా! దరిద్రుఁడగు చారుదత్తకుండా సహకార పాదప మంటివి? మరి పలాశనామమా నాకిచ్చితివి? కింశుకసాదృశ్యమయినఁ గల్పింపక పోయితివె! ఇట్లీవు నన్ను గేలిఁజేసి యింకను జారుదత్తకునే స్మరియించు చున్నావుగదా?

వసం—స్మరించుటేల? హృదయగతుఁడేగదా?

శకా—ఇపుడే నీహృదయగతునిని నిన్నునుగూడఁ గూల్చెదను. అదరిద్ర సార్థవాహక మనుష్యునిం గామించెడుదానా! నిలు! నిలు!

వసం—చదువు- చదువు- తుళ్ళివల్లింపు శ్లాఘనీయములగు నక్షరములను-

శకా—దాసీపుత్రుండగు చారుదత్తకుండు వచ్చి నిన్నుఁ గావనీ- చూతము!

వసం—నన్నుఁజూచిన యేనింగాచునే.

శకా—తే॥గీ॥ కాలనేమియో శక్రుఁడో వాలిజుండో?
రుద్రుఁడో మహేంద్రుఁడో కాకొ ద్రోణకొడుకొ?
ధుంధుమారుఁడో మరి సుబంధుఁడో త్రిశంకు
ఘనజటాయు రంభాపుత్ర చణకసుతులొ?
నీకెవ్వరువచ్చిన నిన్నుఁ గావలేరె.

క॥ మున్నటి భారతయుగమునఁ
జన్నపగిది సీతచావు చాణక్యునిచే
నిన్నిట్టులు చావంగాఁ
దన్నెదను జటాయువప్పుడు ద్రౌపదినివలెన్.

(అని తాడింపనుద్యతుఁడగును.)

వసం— ఓతల్లీ! ఎక్కడఁబోయితివే! ఓ చారుదత్తుఁడుగారూ! ఈమానిసి సంపూర్ణ మనోరథుఁడుగామి విపత్తు గలిగించుచున్నాఁడు. కానీ- బిగ్గ అగా నేడ్చెదను.— కాదు. వసంతసేన గొంతుపగల నేడ్చెదునని కానగాదే? శ్రీ చారుదత్తునిగారికి నా ప్రణామములు!

శకా— ఈగర్భదాసి యిప్పటికి నాపాపునిపేరే తలపోసికొంచున్నదా? స్మరించుకో- గర్భదాసీ- స్మరియించుకోవే!

వసం—శ్రీ చారుదత్తునిగారికే ప్రణామములు!

శకా—చావు- పుట్టుందాసి- చావు- (నాట్యముతోఁ గొంతునలిపి పీడించుచుఁ జావఁద్రొక్కెను. వసంతసేన మూర్ఛపోయి నిశ్చేష్టరాలై క్రిందఁబడెను.)

శకా—(సహర్షముగా)

శా॥ ఈనిం దోసపుబుట్టి దుర్వినయ భూరిస్థాన దుష్టాత్మికన్
వాని స్వచ్ఛినదానిఁ గూడఁగను జావన్ మూఁడి యిలదిట్టులన్
.గానంజేసెదనో యిదేమదుప్ప చన్నా చేతి శూరత్వమున్
నానిట్టూర్పుల సీత భారతములో నంబోలె సిద్ధిగదున్.

శా॥ నేఁగోర న్ననుఁగోరదంచు గణికన్బద్ధించితి లోసంబునన్
రాఁగాఁ జాడుకరండకంబునను వస్త్రాశ్లింభితం దెబ్బలో
జాఁగంభ్రాంతలు పొక్క మత్పితయు హృష్యద్భ్రాపదీ మాతయున్
బాగా నింతటి శౌర్యమున్ గొడుకు సూపంజూడఁగా నోచిరే?

కానీ! ఇడుగో వృద్ధసృగాలము వచ్చుచున్నాఁడే? కనుక దవ్వులకేగి నిలఁబడెదను. (అట్లుచేయునంతలోఁ జేటునితోఁగలిసి విటుఁడువచ్చెను.) [సశేషము.]

వా. వాసుదేవశాస్త్రి.

మృచ్ఛకటికము. (౧౯౨-పుట శేషము.)

విటు— స్థావరక చేటునిం బుజ్జగించితినిగావునం గాణేలీపుత్రునికిం గాన్పించు కొనె దను. (కొన్ని యడుగులు నడచిచూచియు) అహో! తోవలోనే కాళ్ళమీఁదఁ బడుచున్నాఁడే? నేలఁబడ్డ దీఁడా స్త్రీనిజంపినట్లు చూపట్టుచున్నాఁడుగదా! ఓరీ! పాపాత్మ! ఏమిటి కీయకార్యము చేసితివి? పాపివగు నీవు పడిపోవు టేమివింత? స్త్రీవధ దర్శనమువలన నేముగూడ నెంతయు లోఁతుగోతం గూల్పంబడితిమి!— వసంతసేనను గూర్చి నామనస్సులో శంకలు గల్గించుకొనుట యనిమిత్తముగదా! సర్వ ప్రకారములచేతను దేవతలు స్వస్తిపరంపరనే కూర్పఁగలరు! (శకారుంజేరి) ఓ కాణేలీమాతా! ఇదుగో! స్థావరకచేటు ననునయించి తెచ్చితిని!

శకా— బావా! నీకు స్వాగతమేనా? చేట! పుత్రకా! స్థావరకా! నీవును బ్రతికి వచ్చితివా?

చేటు— కాకేమండి!

విటు— నా న్యాసమేది? అప్పగింపవయ్యా!

శకా— న్యాసమనఁగా నెటువంటిది?

విటు— వసంతసేన!

శకా— పోయినది!

విటు— ఎక్కడకు?

శకా— బావా! నీ వీపుండనె.

విటు— (సవితర్కముగా) ఆదిక్కుగా నామెపోనెలేదె?

శకా— నీవేదిక్కుగాఁ బోయితివి?

విటు— పూర్వదిక్కుగా.

శకా— అది దక్షిణదిక్కుగాఁ బోయినదిలే!

విటు— నేను దక్షిణదిక్కుగా!

శకా— అయిన నది యుత్తరముగా.

విటు— అత్యాకులముగాఁ బల్కెడు! నా యంతరాత్మ కలుచపోయి కుదుటఁ బడదయ్యో! సత్యము చెప్పుము నీ పుణ్యముగాని!

శకా— బావ తల నా రెండుకాళ్ళమీఁదఁ బెట్టియొట్టుపెట్టుకొని చెప్పెదను. నీ హృదయమును గట్టిగఁ బట్టుకొమ్మి! అది నాచేఁ జచ్చెనయ్యా!

విటు— (విషాదముతో) సత్యముగా నీవామెను గడతేర్చినావా?

శకా— నామాటలందు నమ్మికలేకున్న ముందుగా రాష్ట్రియశ్యాల సంస్థానుని శూరత్వమిదిగోఁజూడు. (అని చూపించుచున్నాఁడు)

విటు— అయ్యో! చచ్చిపోయితివిగదా మంద భాగ్యుఁడను! (అని మూర్ఛపోయి నేలం గూలెను)

శకా— వహవా! వహవా! ఉపరతిమైఁ బెట్టనిద్దురం జెందెనయ్యా!—బావా!

చేటు— ఊఁఅడిల్లు! ఊఁఅడిల్లు! బావా! అవిచారితముగాఁ బ్రవహణమును దోలి కొనివచ్చి నేనే ముందుగా నామె చావున కయితినిగదా!

విటు— (తెప్పిఱిలి సకరుణముగా) హా! వసంతసేనా!

శా॥ దానెంజూరి స్వదేశముఁ గతివడిందాక్షిణ్య వార్వాహినై
హా! సౌందర్యవదాన్య! క్రీడితరసా! హా! మండితాలంకృతీ!
హా! సౌజన్యనదీ! ప్రహాసపులినా! హా! మాదృశస్వాశ్రయా!
హా! సౌభాగ్య సువణ్యభూమి! మరు పేరంగళ్ళ నానీల్లెఁగా!

(కొలకుల నీరుదేఱ)

అయ్యో! ఎంత కష్టము! ఎంత కష్టము!

క॥ పాప ప్రియుఁడనై యిటు
శ[illegible] పేరెఱుఁగనట్టి పట్టణలక్ష్మిన్
భ[illegible]పాతితగాఁజేసితి
వేపాటిది కర్జమనుచు నెంచెదొ దీనిన్.

(తనలో) ఒకవేళ నీపాపుఁడు తనచేసిన యీయకార్యము నాపైఁ బెట్టునేమొ గదా! కానీ! ఇచ్చటినుండి లేచిపోయెదను! (అని కొంచెము నడువఁగా శకారుఁడు చేరంజని పట్టుకొనుచున్నాఁడు)

విటు— ఓరీ! పాపా! నన్నుఁదాఁకకు! చాలునీతో! నే నేగెదను!

శకా— ఓరీ! వసంతసేనను స్వయముగాఁ జంపి నన్ను దూఱుచెక్కడఁ బోయెదు? ఇప్పుడుచూడు నేను దిక్కుమాలిన యనాథనైతిని!

విటు— కూలిపోయినావులే!

శకా— క॥ బంగరు వరాలు వంద యొ
సంగెదఁ గార్షాపణంబు సహావేష్టనముఁ
బొంగుచు సంస్థానకు నల
వుంగాంచి తెలప్వమో వుభువిమనుజులపై॥

విటు— ఛీ! నీదగ్గఱనే యుండనీ!

చేటు— అయ్యో! ఎంతసిగ్గుపాట్లయ్యె!

శకా—(నవ్వుచున్నాఁడు)

విటు— గీ॥ సర్వమానో మహీశ్రితితో నెుర్వదెచ్చు౦
బరిభవము, గూర్చు మహీశ్రితి పాడుగాను!
నాకు నెన్నఁడు నీచెలిమ్మిలేకయుండ!
నిర్గుణాధనస్సువలెఁ జీల నీవుపొందు!

శకా— బావా! కోపగింపకు! శాంతింపు! తమ్మిక్రొలంకునఁ గ్రీడింతమురా!

విటు—

క॥ పతితునిఁగ నిన్నుఁ గొల్చిన
కతనన్నను జనులుచూడఁగల రిట్టోడఁగ
ర్హితుఁగ నినునెటువెనుకొనెద
హతవధువుం బ్రోలి పొలఁతులఁగని వెఱవక.

(జాలిపడి) వసంతసేనా!

క॥ మరియొకజాతిం బొరసిన
తరుణమునంగూడ వేశ్యతనమొందకు, సుం
దరి! చారిత్ర్య గుణాన్విత
వరవిమల కులమున సుద్భవంబందుసుమా!

శకా— నాదగు పుష్పకరండక జీర్ణోద్యానమందు వసంతసేనను గొట్టిచంపి యెం
దుల కుఱికెదు? రా! మా బావగారి (ఆవుత్త) యెదుట వ్యవహారము నడిపించె
దను. ఏమి చెప్పకొందువోరా! (అని పట్టుకొన్నాఁడు)

విటు— ఆ! నిలు! జాల్మ! (అని ఖడ్గము దూయుచున్నాఁడు)

శకా— (వెఱచుచు సమీపించి) ఏమోయీ! భయపడ్డావా! అయినఁబరుగెత్తుము!

విటు— (తనలో) ఇట నిలందగదు! కానీ! పూజ్యులగు శర్విలకుఁడు చందనకుఁడు
మొదలగువారుండుచోటికేగెదను!

(అని నిష్క్రమించెను.)

శకా— పోయి చావు! ఓరి స్థావరక! పుత్రకా! నేనెటువంటిదిరా చేసినాను?

చేటు— భట్టకా! గొప్ప యకార్యమును జేసినారు!

శకా— ఓరీ! చేటా! ఏమన్నావూ? అకార్యము చేసినాననియా? కానీ— ఇదిగో!
(సొమ్ములన్నివిప్పి) ఈ యలంకారము పుచ్చుకో! ఇది నీకిచ్చినాను! నేనే యే
వేళల నలంకరించుకొందునో యయ్యైకాలములందు నీకుఁగూడ నిదియే మా
యాజ్ఞ!

చేటు— భట్టకుని యందివి శోభిల్లునుగానీ— వీనితో నాకేమి జోలి?

శకా— అయిన నీవద్దను రెంటిని బోలుకొనిపోయి నాదగు ప్రసాదబాలాగ్రప్రతోళిక యందు నిలుకుము! నేను నిదెవచ్చుచున్నాను!

చేటు— భట్టకునిమాట కెదురున్నదా (అని నిష్క్రమించెను.)

శకా— ఆత్మపరిత్రాణమునకై బావ కన్నులకుఁ జాటయ్యెను: చేటునిం బ్రాసాదపు బాలాగ్రప్రతోళికయందు సంకెలలు వైచియుంచెదను. ఇందుచే జాటు గుట్టు కుకురును. కనుక నేను నేగెదను. కాదు, ఏదీ చచ్చినదేమో దీనిం జూచెదను! లేదా—తిరిగి చావబాదెదను! (చూచి) ఏమీ! చచ్చిపోనెపోయెంగద! పోనీ! దీని నీగుడ్డచేఁ గప్పిపెట్టెదను! కాదు! దీనిపై నావిలాసమున్నది. కావున నెవ్వఁడేని పెద్ద మనుష్యుఁడు చదివి తెలిసికొనెదును. కానీ! ఇదిగో! వాతాళిపుంజితమగు శుష్క పర్ణపుటముచే దీనిని గప్పెదను. (అట్లుచేసి యాలోచించి) కానీ— ఇట్లే నిప్పుడెపోయి యధికరణస్థానమున వ్యవహారము దెలిపెదను. ఏమని? "అర్థ కారణమున సార్థవాహకు చారుదత్తకుండు మదీయ పుష్పకరండక జీర్ణోద్యానముం బ్రవేశించి యందు వసంతసేనం జంపెనని"

తే॥గీ॥ చారుదత్తుని సర్వనాశంబు కొఱకు
శపథమిదె చేసెదనుజూడు కపట మొకటి
పన్ని శుద్ధపురిం బశువధము దారు
ణంబుగాఁ జేయుగతిఁ బ్రమోదంబుగాంతు॥

కానీ! పోయెదను! ఓరబ్బ! ఏయే త్రోవబోయిన నసైక్త్రోవనే నీరు దిగి కాఱిపట్టిన చేలము పట్టుకొని యిఁదుగో శ్రమణకుఁ డెదురగుచున్నాఁడు! వీనిని ముక్కు పగలఁదన్నితింగాన నాతో వీఁడు పగపట్టియెప్పుడైన నన్నుఁ జూచి "వీఁడె చంపినాఁడ"ని కైలు పెట్టఁగలఁడే యిప్పుడెట్లుచూతును? కానీ.—యిటు. చేసెద! సగము కూలియున్న యీప్రాకారఖండము దూఁకి దాఁటిపోయెదను!

క॥ మును లంకాపురిననుమని
కానములను మహేంద్రగతిని క్షోణీపాలా
శ నిలయములందు నేఁబో
దును దొందఱ తొందఱగను దాదిబడకుండక్॥

(అని నిష్క్రమించెను)

(భిక్షువయిన సంవాహకుఁడు పటాక్షేపముతోఁ బ్రవేశించెను)

భిక్షు— ఇదిగో! ఈ గుడ్డముక్క యుదుకుకొన్నాను— కొమ్మవయి నాఱఁ గట్టుకొందునా? ఉఁః! ఇక్కడఁ గ్రోఁతులు చింపివేయును! పోనీ.—నేలమీఁదఁ

జఱుపనా?—దుమ్ముఁపడి చెడిపోవును! అయిన మఱియెందెండ వేసికొందును? (చూచి) కానీ! ఇదిగో! ఈయెండాకుఁజొంపు వాతాళి పుంజితమున్నది. దీనిపై నాఱఁబెట్టెదను! (అట్లు చేసి) బుద్ధునికి నమస్కారము!(అని కూర్చుండి) కానీ! ధర్మవాక్యములు పారాయణ చేసికొందునా? (పంచజనులదోరించి మొ॥ పఠించను) కాదు! ఆ స్వర్గము చాలు! బుద్ధోపాసికయగు వసంతసేన కేనైనఁ బ్రత్యుపకార మిదివఱకుం జేసికోలేకపోయితింగదా? పది సువర్ణములిచ్చి పూర్వము నన్నామెయేగదా యిద్దఱు జూదగాండ్ర వలనను విడిపించినది? అది మొదలుకొని నేనామె కమ్ముఁడుపోయినట్లుగానె భావించుకొందును, (చూచి) ఇదేమీ? ఆకుల కదుపులో నిట్టూర్పులాగున నొగసెడును? సరేలే!

క॥ వడలకు నెండిన యాకులు
*తడిచేలపు చినుకురాలి తఱినీ కరంబుల్
ముడివడుచుఁ గదలఁ జొచ్చెను
విడఁబాఱెడు పులుఁగురెక్క విధమునఁగాదా?

వసం—(తెలివివచ్చి చేయి చాపుచున్నది)

భిక్షు—ఆహా! ఆహా! శుద్ధాలంకార భూషితమగు స్త్రీహస్తమొక్కటి పొటకరించుచున్నది! ఏమీ? రెండవహస్తముఁగూడనా? (పలుతెఱంగులఁ బరికించి) ఈ హస్తమును నేను గుర్తు పట్టఁగలనేమో గదా? సరే! మునుపు నాకభయదానమొసంగినదే యీహస్తము! సత్యము! కానీ! చూతును! (నాట్యముతోఁ దెల్లగించి చూచి గుర్తించియు) ఆ బుద్ధోపాసికయే యీమె!

వసం—(పానీయము గోరుచున్నది.)

భిక్షు—ఏమీ! ఉదకమడుగుచున్నదా? దిగుడుబావి దూరముగదా? ఇపు డేమి చేయుదు! కానీ! ఈ కావిగుడ్డను బిండి యీమె దప్పిదీర్చెదను!

(వసంతసేన మొదలు తెలిసి లేచినది. భిక్షుఁడు బట్టయంచుచే వీచుచున్నాఁడు)

వసం—అయ్యా! మీరెవ్వరు?

భిక్షు—పది సువర్ణకాలిచ్చి విడిపించిన బుద్ధోపాసిక నన్ను మఱచినదాయేమి?

వసం—లేదు! ఎఱుఁగుదును. కాని మీరు చెప్పినది గుఱుతులేదు! నేను పెద్ద నిద్దురఁజెందిన నెంత బాగుగానుండును!

భిక్షు—బుద్ధోపాసికా! ఇదియేమమ్మా?

వసం—(నిర్వేదముతో) వేశభావమునకుఁ దగినదే!

భిక్షు—బుద్ధోపాసికా! లేలేవమ్మా! ఇదిగో! కాళ్ళదగ్గఱనుండు తీఁగను బట్టు

కొమ్మా! (అని తీఁగను వంచుచున్నాఁడు)—

వసం— (అది యూఁతగా లేచెను)

భిక్షు— ఇదిగో! ఈ విహారమున మాధర్మభగిని యున్నది: అందుఁ బ్రాణాలు గుదుటఁబఱ్చుకొని, బుద్ధోపాసిక! నీవింటి కేఁగఁగలవు. ఒయ్యొయ్యన నడుగు లిడుము! బుద్ధోపాసికా! (అని నడుచుచుఁజూచి) ఎడఁగలుగ నడు! ఎడఁగలుగ నడు! నీవు తరుణివగు స్త్రీవి. నేను శుద్ధుఁడనగు భిక్షుఁడను. గనుక నాకిది ధర్మము. హస్తసంయతుఁడు ముఖ సంయతుఁడు నింద్రియ సంయతుఁడు నగువాఁడెపో మనుష్యుఁడు. అట్టివానికి రాజకులము గాని పరలోకము గాని నియత శుభప్రదమై యగును జూమా! (అని యందఱు నిష్క్రమించిరి)

ఇది శ్రీమదిష్టదేవతా వరప్రసాదాసాదిత కవితా వనితాధుర ధర సౌజన్య బంధు రాపస్తంబసూత్ర పవిత్ర శ్రౌతాత్రేయ హరితగోత్ర సమస్తమండల తోష్టాయమాన వావిలాలాన్వయ త్రిలింగజ వైదికాన్వయ కమలాకర ప్రభాకరాయమాణ శ్రీమహాలక్ష్మీ వరదాప్పయ్యశాస్త్రీశ్వర ద్వితీయపుత్ర సకలగురుజన సదాశీః పాత్ర వాసుదేవశాస్త్రిచే ననూదితంబగు మృచ్ఛకటికమున వసంతసేనామోటన మనెడి యష్టమాంకము.

మృచ్ఛకటికము.

నవమాంకము.

[ఇంతట శోధనకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

శో—అధికరణభోజకులు నాకిదిగదా యాజ్ఞాపించినారు. ఏమని?—"ఓరీ శోధనకా! వ్యవహారమండపమునకేగి యాసనములు సజ్జీకరింపుమా" అని కనుక నాసనము లాయితంబు చేయనిదె వ్యవహారమంటపమునకుఁ బోయెదను. (నడిచి చూచియు) ఇదిగో! వ్యవహారమంటపము! ఇందుఁ జొచ్చెదను. (ప్రవేశించి యూడ్చి యాసనములునిచి) మంటపమెల్లఁ బరిశుద్ధముచేసితిని. పీఠములు విరచితము లయ్యె. కనక నిపుడె యధికరణికులకు నివేదించెదను. (కొంచెము నడచి చూచియు) ఏమిటి యిది? దుష్ట దుర్జనమనుష్యుఁడగు రాష్ట్రియశ్యాలుఁ డిటె వచ్చుచున్నాఁడు! ఆయన దృష్టిపథమును దొలఁగించుకొని చనెదను. (అని చాటునఁ గూర్చున్నాఁడు)

(అంతట నుజ్జ్వలవేషధారియై శకారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

తే॥గీ॥ పొంగి గంధర్వకరణి హితాంగకములు
గలుగు స్త్రీనారియువతులఁ గలసి తాన
మాడి పానీయ సలిల జలాంతరమున
నుపవనోద్యానవనిఁ గూరుచుంటి నిదిగో!

క॥ నిముసమునుముడి యిడి జొల్పము
నిముసము ముంగురులు గదుల నిముసము విరియన్
నిముసము నడి తల జుట్టొక
నిముసముగా రాజు మఱఁది నైఱబింతైతిర.

మరియు, విసపుముడియ కడుపునఁ జొరఁబడి వెలువడ ద్రోవవెదకెడు ప్రుబ్వ నకుంబోలె నాకిప్పుడ గొప్పకుప్పప్పతిల్లె. ఇప్పుడీకృపణ చేష్టితమెవ్వని మీఁదఁ బడవైతును? (జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని) సరే! జ్ఞాపకమునకుఁ దగిలినది! దరిద్ర చారుదత్తునిపై నీకృపణ చేష్టితము వాపెదను జూడు! ఇంకొకటిగూడ—వాఁడు దరిద్రుఁడు గనుక వాని నేమన్నను మెచ్చుదల గాంచును. కానీ—అధికరణ మంటపమునకేగి ముందుగా వ్యవహారము వ్రాయించుకొనెదను. ఏమని? "చారుదత్తునిచేత వసంతసేన మోఁది చంపఁబడినది" యని. కావున నిపుడధికరణమంటపమునకే పోయెదను. (నడచిచూచి) ఇదె యధికరణ మంటపము. ఇందుఁ

జూచ్చెదను. (చొచ్చి చూచి) ఏమీ! ఆసనములు వేయఁ బడియే యున్నవే! అయినన్ నధికరణభోజకు లిప్పుడెవత్తురు. ఇదిగో! ఈ ప్రక్క నుంగిటిలో గలికమీఁద మూర్తము గూర్చుండి కనిపెట్టెదను. (అట్లు చేసెను.)

శో— (ఇంకొకయెడకేగి యెదుటఁ జూచి) ఇరుగో! అధికరణికులు వేంచేయుచున్నారు. కనుకఁ జేరంజనియెదను. (అని సమీపించెను)

(ఇంతట శ్రేష్ఠికాయస్థాదులతోఁ గలిసి యధికరణికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

అధి— ఏమయ్యా శ్రేష్ఠికాయస్థులారా?

వారు— స్వామీ! ఏమండి యాజ్ఞ?

అధి— అహో! పరచిత్తగ్రహణము వ్యవహార పరాధీనము కావుటంజేసి యధికరణికుల కదియెంతో దుష్కరముగదా!

శా॥ న్యాయత్యక్తముచూపె దర్థనులు కార్యంబెంతొ ఛన్నంబుగా
స్వాయత్తాన్వవగుణంబు న్యాయసభఁజెప్పంబోరు రాగోత్థులై
యా యీపక్షము పెంపుచేయు దురితం బాహాన్నృపుండాఁకెదుర్
దోయంబే యపవాదదెచ్చుగుణముల్ దూరంబగుంద్రష్టకున్ ॥

మరియు,

ఉ॥ నాయకు వాయఁగాఁగనలునంగనఁబర్తురు ఛన్నదోషముల్ ;
వేయిడ నైజదోషములు విప్పిసభం దెలుపం దెగింతురా
యీయెడఁగల్గుదోసము వహించి నశింతురుమంచివారెనూ!
తోయము రూఢుదెచ్చెదును దూరముగుం గుణకోటిద్రష్టకున్.

కనుకనే,

సీ॥ ధర్మసామయిక శాస్త్రజ్ఞుఁడై కపటానుసరణంబునందుఁ గౌశల్యమంది।
యతిమృదువక్తయు నక్రోధమండయి శత్రుమిత్రాత్మీయసమతపొలసి।
చరితంబులెస్సగాఁ బరిశీలనమొనర్పకుండ నొసంగకయుత్తరంబు।
నలసులఁబాలించి వ్యధపెట్టి శఠులను ధర్మాన్వితి లోభాన్విత ప్రతిభల।
ద్వారభావంబు నంబరతత్వబద్ధ।
హృదయుఁడై యధికరణికుఁడెల్లనాఁడు।
పృథ్వీపతికిని సత్యనివేదనమునఁ।
గోపమునువూన్పి సత్కీర్తి గూర్చుచుండు॥

శ్రేష్ఠికాయస్థులు— అయ్యా! తమ యందు గుణమెకాక దోష ముండునా? ఉండెనా వెన్నెల చీఁకటియగునట్లే?

మృచ్ఛకటికము. (౩౪౮-పుట శేషము.)

అధి— భద్రా! శోధనకా! అధికరణమంటపమునకు మార్గము జూపుమురా!

శో— అధికరణికభోజకులారా! రండి! ఇటురండి! (అని నడుచుచుండఁగా) ఇదె యధికరణ మంటపము. కనుక నింక ప్రవేశింపుఁడధికరణ భోజకులారా! (అందఱును బ్రవేశించుచున్నారు.)

అధి— భద్రా! శోధనకా! వెలుపటికింజని యెవ్వరెవ్వరు కార్యార్థు లున్నారో కనుగొనిరా!

శో— తమరు సెలవిచ్చినట్లె! (అనివెళ్ళి) అయ్యా! ఇక్కడఁ గార్యార్థు లెవ్వరెవ్వ రున్నారని యధికరణికభోజ లడుగుచున్నారు!

శకార— (సహర్షముగా) అధికరణికులు దయచేసినారా! వరపురుషుఁడను మను ష్యుఁడను వాసుదేవుఁడను రాష్ట్రియశ్యాలుఁడను రాజశ్యాలుఁడను గార్యార్థి నిదిగో!

శో— (సంభ్రమముతో) అక్కటక్కటా! ప్రథమముగానే రాజశ్యాలుఁడు కార్యార్థియా! కానీ! అయ్యా! మాత్రమునిలు! ఇంతలో అధికరణికభోజులకు నివేదింప వత్తును! (సమీపించి) అయ్యా! ఇఁడుగో! రాజశ్యాలుఁడు కార్యార్థి! వ్యవహారము పుట్టినది!

అధి— ఏమీ! ప్రథమమునందే రాష్ట్రియశ్యాలుండు కార్యార్థియా! సూర్యోద యమందుపరాగము మహాపురుషునిపాతముం దెల్పునట్లున్నదే! శోధనకా! ఈవ్యవహారమున వ్యాకులము గల్గనేవచ్చును! భద్రా! వెలుపటికింజని చెప్పరా! పో! ఇప్పుడు నీవ్యవహారము చూడఁబడదని.

శో— తమసెలవు! (వెళ్ళి శకారునిం జేరఁబోయి) అయ్యా! అధికరణిక భోజు లిట్లని యాజ్ఞయిచ్చిరి. "ఓయీ! పో! నీవ్యవహారము చూడఁబడదు!"

శకా— (క్రోధముతో) ఏమీ? నావ్యవహారము చూడరుగా? చూడక పోయెనేని వెంటనే, మాభగినీపతి, ఆవుఁత్తుఁడు రాజనగు పాలకునితోను,— మాయక్క తోను— మా యమ్మతోను విన్నవించి యీయధికరణికునిం దవ్వులం దొలగించి యింకొక యధికరణికు నింకు స్థాపింపఁ గందును జూడు! (అని చనసెంచు చున్నాఁడు.)

శోధ— అయ్యా' రాష్ట్రియశ్యాలా! ఒక్క మాత్ర మాఁగవయ్యా! ఈలోపలఁ బోయి యధికరణికులకు మనవి చేసెదనుగాని! (అధికరణికులంజేరి) ఇఁడుగో రాష్ట్రియశ్యాలుఁడు కసలుజెట్లు పలుకు చున్నాఁడండీ! (అని వానిమాటలు చెప్పెను.)

అధి— ఈమార్గున నేదిపట్టినవదే! ఓరీ! వానితో “రా! నీవ్యవహారము చూతుర”మ్మని చెప్పరా!

శో— (శకారుంజేరి) అయ్యా! అధికరణికుల యాజ్ఞ యైనది. రావయ్యా!

శకా— మొదటఁ జూడము పొమ్మనిరి. ఇపుడు చూతుమురమ్మనుచున్నారు. కనుక నధికరణభోజకులను నివ్వెఱపెట్టి గడగడ లాడించితినిగదా! నేనేదేని చెప్పకున్న దానిగల్లఁ జేయించి తీఱుదును! పోనీ! లోనఁబోచ్చెదను! (చొచ్చి సమీపించి) మాకు సుఖము! మీకు సుఖమిత్తుఁగాండె నీయకుందునాండె!

అధి— (స్వగతముగా) ఓహో! వ్యవహారార్థి యెంతస్థిరసంస్కారుఁడైయున్నాఁడు! (ప్రకాశముగా) కూర్చుండవచ్చును!

శకా— ఆ! సరే! ఈభూమి యాత్మీయ- నాదే. నాకెక్కడ మనసు వచ్చిన నక్కడఁ గూర్చుండెదను. (శ్రేష్ఠింజూచి) ఇదిగోఁ గూర్చుండెదను. (శోధనకుం గాంచి) కాదు! ఇందుఁగూర్చుందును. (అని యధికరణికులమస్తకమున హస్తముంచి) ఇదిగో నిటుఁగూర్చుండుచున్నాను- (అని భూమిమీఁదఁ గూర్చున్నాఁడు)

అధి— నీవేనా కార్యార్థివి?

శకా— కాకేమి?

అధి— అయిన నీకార్యము దెల్పుము.

శకా— కార్యము చెవిలోఁ జెప్పెదను. ఇదిగో! నేనుగల్లరక్క- ప్రమాణమగు బృహత్కులమందుఁ బుట్టితిని.

క॥ రాజనకు మామ మాంపిత
బాజగ మనరాజతండ్రి జామాతయగుఁ
రాజశ్యాలుఁడనే వి
భ్రాజితముగ రాజు నాకుభగినీ పతియౌ.

అధి— అంతయు మాకుఁదెలియును.

క. ఏలాచాలెను కొలమింట
శీలము కారణము నేఁటిసిద్ధికిసుమ్మా
మేలౌ పొలమున నెదుఁ గం
గాలేచే ముండ్లమ్రాఁకుగములు నిలువుగా.

కాఁబట్టి నీకార్యమేదో వడిందెలుపుమీ!

శకా— ఇదిగోఁ జెపుచున్నాను.— నెనెంత యపరాధము చేసినను నన్నెవ్వఁడు నేమియుం జేయలేఁడు. కనుకనే నాయక్కమగఁడు పరితుష్టిఁ బొంది నేనుఁ

క్రీడించుకొనుటకును రక్షించుకొనుటకును సర్వోద్యానములలోఁ బ్రవరమగు పుష్పకరండక జీర్ణోద్యానమును నాకు ధారాదత్తముచేసెను. అప్పటకను దివసమును శుష్కాలు దీయించుటకును శోధించుటకును బుష్టిగొల్పుటకును గొఱవాలినవానిం గోయించుటకును బోవుచుందును. దైవయోగముచేఁ జూచితినో లేదోగాని స్త్రీశరీర మొండంచఁబడియుండెను-

అధి— ఆపైనట్లు విపన్నయగు స్త్రీయెవ్వరో తెలియవచ్చినదా?

శకా— ఆహా! అధికరణికులారా! ఏమిటి! నూరు బంగారు నగలు దొడిగిన గరమున కెల్ల మండనమగు నల్లదానిని నే నెఱుఁగకుండు టెట్లు? అర్థకల్యవర్తకారణమున శూన్యమగు పుష్పకరండక జీర్ణోద్యానమును బ్రవేశించి బాహుపాశ బలాత్కారముచే నెవ్వఁడో కుపుత్రునిచే వసంతసేన చావఁగొట్టఁబడ్డది. నాచేఁగాదు! (అనుచు గొణుఁగు నగనూటుతో మొగము చాటుచేసి కొనుచున్నాఁడు)

అధి— అక్కటా! నగర రక్షులకెంతటి ప్రమాదము మూఁడెను! ఓయీ శ్రేష్ఠి కాయస్థులారా! "నాచేఁగాద"న్న పలుకు వ్యవహారపదముగనుకఁ బ్రథమమున నది వ్రాసికొండి!

కాయ— తమసెలవు చొప్పున. (అట్లుచేసి) అయ్యా! అట్లె లిఖితమయ్యె.

శకా— (తనలో) అద్దిరా! తొందరపడి పాయసపుఁ బిడికిటి ముద్దను జట్టెను వాఁడుంబోలె నాత్మనే నేను నిర్నాశితము చేసికొంటిని! ఇట్లైకాని! (పైకి) ఓయధికరణి భోజకులారా! నేఁ జెప్పునదే. నాచేనే చూడఁబడ్డది. ఎందులకుఁ గోలాహలము చేసెదరు? (అని లిఖితమును గాలితోఁ దుడిచెను.)

అధి— అర్థనిమిత్తముగా బాహుపాశముచే మడుపఁబడ్డదని నీకెట్లు తెలిసినది?

శకా— ఆహా! అతిస్ఫీతములయ్యె మెడలోను నాసటను నాభరణశూన్యములగు నలంకారస్థానములంబట్టి యట్లూహించితిని.

శ్రే- కా— సరిపడినదేయున్నది.

శకా— (తనలో) ఓరిదేవుఁడా! నాభాగ్యముననే నిప్పటికిబ్రతుకఁగంటిని!

శ్రే- కా— ఇఁక నీవ్యవహార మెవ్వనింబట్టుకొనును?

అధి— ఇట్టివ్యవహారము ద్వివిధము.

శ్రే- కా— ఆరెండువిధము లెట్టివి?

అధి— వాక్యానుసారమని యర్థానుసారమని.— వాక్యానుసారమగునది యర్థిప్రత్యర్థులవలనను మఱియర్థానుసారమగునది యధికరణికబుద్ధివలనను నిష్పాదింపఁబడవలసినది.

శ్రే- కా— కనుక నీవ్యవహారము వసంతసేనతల్లికిఁబట్టినది.

అధి— ఇది కల్లియగును. ఓరీ శోధనకా! వసంతసేన మాతను దొందఱపెట్టక పిలుచుకొనిరా!

శో— చిత్తమండి. (అనివెళ్ళి గణికామాతతోఁ బ్రవేశించి) అమ్మా! ఇటురా! ఇటురా!

వృద్ధా— మాకిల్లది యాత్మయౌవన మనుభవింప మిత్రగృహమున కేగెను. మరి యీచిన్నవాఁడు నన్నధికరణికు లెందులకో రమ్మన్నారని కొంపోవుచున్నాఁడు. కావున నాహృదయము మోహపరవశమై కంపిల్లుచున్నది!— అయ్యా! అధికరణ మండపమునకు దారిచూపవయ్యా!

శో— రావమ్మా! రావమ్మా (అని యిరువురును నడచిరి)

శో— ఇదె యధికరణ మంటపము. ఇందు ప్రవేశింపవమ్మా! (అని యిద్దఱును జొచ్చిరి)

వృద్ధా— (సమీపించి) భావమిత్రులారా! తమకెల్ల సుఖము గలుగుఁగాత!

అధి— భద్రే! స్వాగతముతోఁ గూర్చుండుమా!

వృ— చిత్తము! (అని కూర్చున్నది.)

శకా— (ఆక్షేపముతోఁప) వచ్చితివా! ఓసీ వృద్ధకుట్టినీ! వచ్చితివా!

అధి— అమ్మా! నీవేగదా వసంతసేనతల్లివి?

వృ— కాకేమండి!

అధి— అయిన వసంతసేన యిపుడెందేగినది?

వృ— మిత్ర గృహమునకు.

అధి— ఆమిత్రుని పేరెవ్వరు?

వృ— (తనలో) ఛీ! ఛీ! అతిలజ్జనీయముగదా యిది! (పైకి) జనులడుగఁ దగినది గాని యిదియధికరణికులడుగఁ దగినదిగాదండీ!

అధి— సిగ్గువలదు. నిన్ను వ్యవహారమడుగుచున్నది.

శ్రే- కా— వ్యవహారమె యడుగుచున్నది! దోషము లేదు. చెప్పు!

వృ— ఏమి? వ్యవహారమా! అట్లయిన వినుండో యార్యమిత్రులారా! ఆయన సార్థవాహుఁడగు వినయదత్తుని మనుమఁడు. సాగర దత్తునికొడుకు. సుగృహీత నామధేయుఁడు. ఆర్యచారుదత్తుఁడని పేరు. శ్రేష్ఠి చత్వరమందు నివసించును. అక్కడ నాకూఁతురు యౌవనసుఖ మనుభవించుచున్నది.

శకా— అయ్యలారా! విన్నారా! ఈయక్షరములను వ్రాసికొండి!— ఇందునఁబట్టి

చారుదత్తునిమీఁదనా వివాదము.

శ్రే- కా— చారుదత్తుఁడు మిత్రమన దోషములేదు.

అధి— ఇపుడీవ్యవహారము చారుదత్తునిం దగిలినది.

శ్రే- కా— అట్లాగదండి!

అధి— ధనదత్తా! 'వసంతసేన చారుదత్తుని గృహమునకేగె'నని వ్రాయుము. ఇది వ్యవహారమునకుఁ బ్రథమపాదము. అయిన నార్యచారుదత్తుని మనమిపుడాహ్వానము చేయవలయుంగదా! ఎందులకు— వ్యవహారమే యాయన కాహ్వానముపంపెడును.— ఓరీ! శోధనకా! పోయి యార్యచారుదత్తుని స్వైరముగా నసంభ్రాంతముగా ననుద్విగ్నముగా సాదరముగాఁబిలువు. ఏదో ప్రస్తావముచేత నధికరణికులు మిమ్ముఁ జూడఁగోరుచున్నారని చెప్పు.

శో— ప్రభువు వారిచిత్తమండి(అని నిష్క్రమించితిరిగిచారుదత్తునితోఁగలిసివచ్చుచు) రండి! అయ్యా! రండి!

చారు— (ఆలోచించి)

క॥ కులమున శీలంబున ని
చ్చలు నన్నెఱుంగు రాజు సత్యముగాని
ట్టులు నన్నాహ్వానమ్మునఁ
బిలిపించు నవస్థయేదొ భీ శంకయిడున్.

(సవితర్కముగాఁ దనలో)

ఉ॥ బంధనవిప్రయుక్తుఁడయి పాఱుచుఁదోవను బందిమాటెడా
యంధృతి చెప్పిపోవెరవులన్నియుఁ జూపినదెల్లఁదెల్లనౌ
బంధురచార వీక్షణుఁడు పాలకరాజున కందుచేతనే
మంథరబుద్ధియై తెలుపు మామకనౌ నభియుక్తసూచనల్.

సరే! ఇంతవిచారమేల? అధికరణమంటపమునకే పోయెదంగదా!—ఓరీ శోధనకా! అధికరణమునకు దారిచెల్పు!

శో— రండి! అయ్యా! రండి! (అని నడచుచున్నారు.)

చారు— (సశంకముగా) ఇదిగాక మరియొకంటపు?

క॥ కూసెను బిగ్గఱఁ గాకులు
మీసరముగ సచివభటులు మేకొనిపిలువం
గా సవ్యనేత్ర మదిరెడు
నాసలుగోసెఁగద నాకు ననిమిత్తంబుల్

శో— రండి! అయ్యా! స్వైరముగా. అసంభ్రాంతముగా— రండి!

చారు— (నడచుచు ముందుచూచి)

క॥ ఎండిన వృక్షంబునఁ గూ
ర్చుండిన ధ్వాంక్షంబొకండు సూర్యునకెదురై
మెండుగ నాకై యఱచుచు
వెండియు సంశయముచూడ్కి భీతియఁ గొలుపున్.

(తిరిగి యొండొకదెసఁ గాంచి) అయ్యో! ఏమీ! యిది సర్పమా!

ఉ॥ క్రొంకక చూడ్కి నాదెస నిగుడ్చుచు రంగునమెత్తకాటుకై
కింకను జాఁగు నాలుకల క్రిందుఁ జనన్నలు వెల్లకోరలున్
వంకరగాను మేను బుసవట్టుచు నాకెదురౌచుఁ బ్రాఁకు ని
శ్శంకముగా భుజంగపతి చాలిన నిద్దురఁ ద్రోవకడ్డమై।

ఇదియుఁ గాఁక యింకొక్కటి.

శా॥ జారుంబాదము భూమిపైఁబడ విశ్వంబార్ద్రితాహీనమై
భూరిస్పందితమయ్యెఁ గన్నెడమచే ముమ్మాఱు కంపిల్లఁగా
నారావంబిడుచుండె నీశకుని యన్యంబెన్నిసార్లో మహా
ఘోరంబౌ నపమృత్యువుం దెలుపుచుం గూలన్విచారంబిటన్.

సర్వప్రకారంబులను దేవతలు స్వస్తి సమకూర్తురుగాత!

శో— రండి! అయ్యగారూ! రండి! అయ్యా! అధికరణమంటపమిదిగో- ప్రవేశింపుడీ!

చారు— (ప్రవేశించి కలయఁజూచి) వహవా! ఏమి యీ యధికరణ మంటపము యొక్క పరమశ్రీ!

ఈభవనంబుగదా—

సీ॥ చింతాసమాసక్తి చిరనిమగ్నాత్ములౌ మంత్రులు సలిలంబుమాడ్కిఁ గాఁగ
వార్తావహాదికా వ్యాపారులౌరూత లూర్మిశంఖక్రియ నొఱసిక మసఁ
బర్యంతగతచారబాహుళ్యమే నక్రమకరాకృతి నిజట్టు మసలుచుండ
వధ్యనాశానీత వామనాగాశ్వముల్ తిమితిమింగిలములై దిగులుకొల్పఁ
గర్ణేజపాది సంకీర్ణచాశకులను కంకపక్షులుచెల్లె కట్టనులియ
ముసరికాయస్థ సర్పముల్ మసకలాడ
నీతిగతి నొగుడు దిగుడై నెగడఁడటము
సకలహింస్రాళి కశ్రాంతశయనమయ్యె
రాజకరణంబు సూ! సముద్రాయితంబు.

కాసీ! (ప్రవేశించి ద్వారము తలకుఁ దగులఁగాఁ వితర్కించుచు) అకటా! ఇదిం
కొక్క దుశ్శకునముగదా!

క॥ అదిరెడును సవ్యనేత్రము
పదిరెడు వాయసము త్రోవ భయకరముగఁ దా
నెదిరెడుసర్పము స్వస్తియె
కుదిరెడుఁగావుతను మాకుగురు దేవదయన్.

అయిన లోపల బ్రవేశించెదను. (అని చొచ్చెను.)

అధి— ఈయన యఁటరా చారుదత్తుఁడు! ఎట్లున్నాఁడు!

వసంతతిలక॥ నాసోన్నతశ్రవణసద్ధ విశాలనేత్రా
శ్వాసత్తి హేతురహితాపదలాపదెట్లో!
గోసక్తినాగ నరకోటుల స్వాకృతుల్ వ్య
త్యాసంబువొంద వజహాత్సమవృత్తవృత్తిన్॥

చారు— భో స్వామీ! అధికృతులకు స్వస్తి! ఇరుగో నియుక్తులా! తమకుఁ
గుశలమేగదా!

అధి— (ససంభ్రమముగా)ఆర్యులకు స్వాగతమా! ఓశోధనకా- అయ్యలకాసనము
దెచ్చి యుంపురా!

శో— (ఆసనము దెచ్చి) ఇదేయాసనము. ఇందుఁగూర్చుండవయ్యా!

చారు— (కూర్చున్నాఁడు)

శకా— (సక్రోధముగా) ఓసీ! స్త్రీఘాతకా! వచ్చినావా? వచ్చినాడఁవా!—
ఆహా! వ్యవహారమెంత న్యాయ్యము! ఆహా! వ్యవహారమెంత ధర్మ్యము!
స్త్రీఘాతకున కాసనదానము చేయఁబడెను! కానీ— యీయండి!

అధి— అయ్యా. చారుదత్తా. ఈయమయొక్క కొమరితతోఁ దమకేమైనఁ బ్రసక్తి-
ప్రణయము- ప్రీతియైనఁ గలిగియున్నదా?

చారు— ఏయమయొక్క?

అధి— ఈయమయొక్క (అని వసంతసేనామాతను జూపెను.)

చారు— (లేచి) అమ్మా. అభివాదనము చేయుచున్నాను.

వృద్ధ— నాయనా. నాప్రాణాలు పోసికొని తడవుకాలము బ్రదుకు. (స్వగతముగా)
ఇతఁడేనా యీచారుదత్తుఁడు. మాయమ్మి జవ్వనము మంచిచోట దాఁచు
కొన్నది పోసీ.

అధి—అయ్యా. గణిక తమకుమిత్రమా?

చారు— (లజ్జ గనఁబఱ్చుచున్నాఁడు.)

శకా—

మాయగబిరగడ! ఒజ్జలట్లు కట్టుకోన
మజ్జనంబు దోరఁబుచ్చి
లజ్జ వెలిచి రిత్తనడఁత
సొజ్జమిప్డు దాఁచు రెట్లు?

శ్రే- కా— అయ్యా. చారుదత్తుఁడుగారూ. చెప్పండి. సిగ్గుచాలును. ఇది వ్యవహారముగదా.

చారు— (సలజ్జముగా) భో అధికృతులారా. నేనుగా నీతీరున నెట్లు చెప్పను? గణిక నాకు మిత్రమనుచు—ఇంకులో యౌవనమపరాధము చేసినే మొగాని చారిత్ర్యము గాదే?

అధి— క। వ్యవహారమిబ్బందువలనను
సవిఘ్నమదియ్యం త్యజింపఁజను హృదిలజ్జా
ప్రవిమలధీరత సత్య
ప్రవచనమే వలయు చలమువని గొనదిచటన్.

లజ్జ సరిపెట్టు.— వ్యవహారము కలతమునఁగదా పృచ్ఛపుట్టినది.

చారు— అధికృతులారా—ఎవ్వరితోడ నాకు వ్యవహారము?

శకా— (సాటోపముగా) ఓరీ—నాతోడనురా వ్యవహారము.

చారు— నీతోడి వ్యవహారము నాకు దుస్సహమెగదా.

శకా— అరే- స్త్రీఘాతక- అటువంటి రత్నశతభూషణయగు నావసంతసేన నట్లు చావఁబాఁది యిచ్చోటఁ గపట కాపటికుండవై యీలాగున దాఁగుదువు మాఁతలాడుదువురా.

చారు— నీవసంబద్ధుఁడవై తివిపో.

అధి— అయ్యా—చారుదత్తా- వానితోఁ బనియేమి? సత్యముపలుకు. గణికమీకు మిత్రమా?

చారు— అట్లే.

అధి— అయ్యా— వసంతసేన యెక్కడ?

చారు— ఇంటికేగె.

శ్రే- కా— ఎట్లుపోయినది? ఎప్పుడేగినది? అప్పుడెవ్వరు తోడుపోయినారు?

చారు— (స్వగతముగా) ఏమి! ప్రచ్ఛన్నముగా నేగెనని చెప్పఁబోలునా?

శ్రే. కా— అయ్యో! చెప్పండి!

చారు— గృహమేగినది.— ఇతరమేమి చెప్పను?

శకా— నాదగు పుష్పకరండ జీర్ణోద్యానమునఁ బ్రవేశించి యర్థనిమిత్తముగా బాహుపాశబలాత్కారము చేదోరించి— ఓరీ! ఇప్పుడు గృహమేగినదనవచ్చితివా?

చారు— ఓరీ! అసంబద్ధప్రలాపీ!

ఉ॥ అబ్బురమయ్యెనీకు మొగమాకసమందును జాపపటీవోల్
మబ్బులనీదునానక యమద్దితనంబును జాల్చఁజూచుకో!
నిబ్బరమైన కాంతి చెడ నిక్కముగాఁ జలికాలుతమ్మిరౌ
దబ్బఱలాడకుండినను దానికినీగరిపట్టకుండుఁజూ!

అధి— (జనాంతికముగా)

సమా॥ ధారుణీధ్రతోలనముల్
వారిరాశితారణముల్
మారుతంబుపట్టుటలే
చారుదత్తదూషణముల్॥

(ప్రకాశముగా)

ఆర్యుఁడగు నీ చారుదత్తుఁ డింతటి యకార్యమును జేయంగల్గెనా? (నాసోన్నత ము॥ దిచదిరి)

శకా— ఏమి? పక్షపాతము చేతనా వ్యవహారము చూచెదరు?

అధి— అవలజరుగు— మూర్ఖా!

స్రగ్ధర॥ వేదోక్తుల్ ప్రాకృతుండై వెలఁగపలికెడే ప్రేలదే నాల్కనేలన్
బ్రోదిన్మధ్యాహ్నసూర్యుంబుడికెనెదేవోవ వెనీదుదృష్టుల్
చేదీప్తాగ్నింగరంబుం దివుటనని పెదే తీంద్రదగ్ధంబుగాదే
వాదింతేచారుదత్తుం బ్రలపనములతోఁ బాయదే మేనుభూమిన్

ఆర్యుఁడగు చారుదత్తుఁడెట్లకార్యము చేయఁగలుగును?

తే॥ గీ॥ కడలిశిష్టోడ మొనరించి యడుగకుండ
మణులు ధనములొసంగిన మంచిగొనవు
గనిమహోత్సుండు దాయలు వెనుకఁదివియ
నిట్టిపాపంబుచేయంగ నెట్టుదొగడు!

శకా— ఏమిటీ! పక్షపాతముచేతనా వ్యవహారమును జూచెదరు!

వృద్ధ— అయ్యో దుర్మార్గా! న్యాసముగా నుంపఁబడిన సువర్ణభాండమును రాత్రి

చోరులు దోఁచుకొనిపోఁగా దానికి బదులుగాఁ జతుస్సముద్ర సారభూతమగు రత్నావళి నిన్న నిచ్చినవాఁడె ప్రొద్దుటి చలిదిముద్దఃబ్బి కోసము నేఁడీ యకార్యమును జేసినాఁడా! అయ్యో! కూఁతురా! ఓసీ! నాపట్టి రాతీ! (అనియేడ్చుచున్నది)

అధి— ఓయీ చారుదత్తా ఏమి? ఆమె కాలినడకతో నేగినదా? లేక గూడు బండిలోనా?

చారు— అయ్యా! నా కన్నులయెదుట నేగలేదు. కనుక నాకుఁ దెలియదు. కాలి నడకతో నేగినదో లేదా ప్రవహణమెక్కినదో!

వీరక— (ప్రవేశించి యమర్షముతో)

క॥ తన్నులుదిని దూలోంచుచుఁ
జిన్నతనంబులయి యెంతో చేశ్వడి చేరం
జెన్నుచు రాతిరి నేనుం
గన్నిటుమూయంగ లేదుగద తెలవాతెక॥

కానీ! ఇదిగో అధికరణమంటపములోఁ జేరెదను. (చేరియుత్తి) — ఆర్యమిత్రుల కెల్లశుభము!

అధి— ఓయీ! నగరీరక్షాధికృతుఁడగు వీరకుఁడవు గావా?-వీరకా? ఏమి నీవచ్చినపని?

వీర— స్వామీ! చెఱసాలఁబీల్చుకొన్న త్రొక్కిడిలో నార్యకుని జాడలరయుచారము గూడుబండి చాటుచేసికొని పోవుచున్నదేమని విచారించి పరికించుచో ‘‘నీవు మాత్రము చూడఁగనేసరియా నన్నుఁ గూడఁ జూడని’’ మ్మన్నానో లేదో మహత్తరకుఁడైన చందనుఁడు కాలెత్తి నన్నుఁదాఁచెను. ఇది విన్నారుగదా! ఈ పైనఁ దమకే యున్నారు! తమ చిత్తము!

అధి— అయినే నోయీ! ఆ మునుఁగుబండి యెవ్వరిదో యెఱుంగుదువా?

వీర— ఇదుగో! ఈ చారుదత్తయ్యదే!—వసంతసేన యెక్కినది. పుష్పకరండక జీర్ణోద్యానమునఁ గ్రీడింప వయ్యాళి యేగుచుండె. ఇంతవట్టు బండివాఁడు చెప్పెను జండీ-

శకా— అయ్యా! తిరిగివించున్నారా?

అధి— తేఁగీ॥ కటకటా! నిర్మలజ్యోత్స్నగాయు శశిని
జేటు కాలారాహు గ్రసింపకున్నె!
చెలమలోఁ బేఁటఁ బాలిన సలిలమందుఁ
గూలమురులంగఁ గలుషతగూడదోటు?

వీరకా! నీకు న్యాయము తరువాతఁ జూచెదము గాని—యదిగో అధికరణద్వార

మంతు గుఱ్ఱము నిలుచున్నదే— దానినెక్కి పుష్పకరండకోద్యానమునకుఁజేరి యచ్చట నిపన్నయగు స్త్రీ శవ్యతనైన నున్నదో లేదో చూచిరమ్ము!

వీర— అయ్యలయాన తలపోవఁ బోయెదనండి! (అని పోయి తిరిగివచ్చి) పోయితి నండి! అక్కడ శ్వాపదములచే విలుప్యమానమగు స్త్రీ కళేబరముంగను గొంటి నండీ!

శ్రే-కా— స్త్రీ కళేబరమని నీకెట్లు తెలిసినది?

వీర— సావశేషములగు కేశహస్తపాణి పాదములవలన నుపలక్షితమయ్యె!

అధి— అహో! ఈ- లోక వ్యవహారపు వైషమ్యమును గాల్పనా!

స్వాగతము॥ ఎంతో నేర్పుగొని యుండుఁగనంగా
నంత సంకటమె హా! కననయ్యెన్—
హంత! ఈ లెవ్యవహారపునీతుల్
పుంతఁగోవుగతిఁ ద్రుంగెను బుద్ధుల్.

చారు— (తనలో)

క॥ తొలివిప్పనఁబూఁదేనెకు
గులఁగ్రోలఁగనెట్లు తేఁటులు గుమిగూడునాయ
ట్టులె కాలమున మూఁడినవరు
నలవడుఁగదా ఛిద్రములననర్థము లెన్నో?

అధి— అయ్యా! చారుదత్తా! సత్యము చెప్పవయ్యా!

చారు— చ॥ పరగుణమత్సరంబుగల పాలిశమర్త్యుఁడు దుష్టబుద్ధియై
పరనిజఘాంస గూరుచును బట్టినపట్టునఁగన్నురాక కా
వరమున జాతిదోషమునఁ బ్రల్లదనంబులనెంతె వాఁగినం
దరమె గ్రహింపఁగా నదియు దానివిచారము చేయఁబాడిరే?

మఱియు,

ఉ॥ పుష్పితమైన యేలతను బోలునటుంచును లాఁగియొక్కఁడేఁ
బుష్పముఁ ద్రుంపఁగా వెఱపుపొందుచునుండెదు నేను నేఁడిటుల్
పుష్పలిహంపుఁబక్షములఁ బోలుచుఁ గాంతిసుదీర్ఘమైనయ
ద్దాప్పు రుదత్సలీకచమువట్టి తినన్నను విశ్వసింతురే?

శకా— ఓహోహో! అధికరణభోజకులారా! ఏమిటి మీరు పక్షపాతముచేత వ్యవహారము చూచుచున్నారా! అందుచేతనే హంతకుఁడగు చారుదత్తుని నింకను నాసనమునందె కూర్చుండనిచ్చినారు కాఁబోలును!

అధి— భద్రా! శోధనకా! శిలాగునఁజేయురా! (వాఁడట్లు చేయుచున్నాఁడు)

చారు— విచారణ చేయుఁడీ! ఓ యధికృతులారా! విచారము చేయుండీ! (అని యాసనమునుండి దిగి భూమిమీఁదఁ గూర్చున్నాఁడు)

శకా— (హర్షముతో నాడుచుఁ దనలో) వహవా! ఇందుమైనాచేఁ జేయఁబడిన పాపము మరొక్కనితలం జెట్టితింగదా! కనుకఁ జారుదత్తుఁడెక్కడఁ గూర్చున్నాఁడో యక్కడనే నేనుం గూర్చుందును! (అట్లు చేసి) చారుదత్తుండా! ఏది చూడుము! నన్నుఁజూడుము! ఇకనైన 'నేనే చంపితి'నని చెప్పుము!

చారు— ఓ! ఓ! అధికృతులారా! (పరగుణ—మొదలుగల పూర్వోక్తమె చదువుచు సనిశ్వాసముగాఁదనలో)

శా॥ దాసెంగావలెనేలొకో మరుపఘూతంబిష్ట మైత్రేయుఁడా!
ఓసీ! బ్రాహ్మణి! నిర్మలద్విజకుల ప్రోద్భూతవీవాడుకే!
హా! పుంతైనను రోహసేన! సుత! నాయాపత్తు వీక్షింపకే
నీ సంతోషముతో ఁబరవ్యసనముల్ నిక్కఁగ వృథాకుల్కెదే!

మైత్రే:కరడక జీర్ణోద్యానమున కేల రాదయ్యెనాయని వార్త వెదకిరమ్మని వసంతసేనయొద్దకుఁగదా మైత్రేయునిం బంపియుంటిని! మరియు శకటికా నిమిత్తముగా నామెయిచ్చిన యలంకరణములుగూడఁ దిరిగియిమ్మని యతనిచేతనే పంపితిని- ఇంతయేల తడసెడునోగదా! (ఇంతట నాభరణములు పట్టుకొని విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

విదూ— ఆర్యచారుదత్తుఁడు వసంతసేనా సకాశమునకుఁగదా నన్నుఁబంపెను. ఏమని?— “అయ్యా మైత్రేయా! మాయబ్బాయి రోహసేనునకిదిగోఁ దన యాభరణములుదొడిగి వసంతసేన వానిని తల్లియొద్దకంపెనఁట- ఈనగలామెకిచ్చి రాఁదగును. మఱలఁగైకొనందగివుగాదుసూ- సమర్పించి మరేరమ్మీ” యని. అట్లే యాభరణములు గ్రహించి బయలువెడలితిని. వసంతసేన ఈయింగటికే రేగెదను (కొంతనడచి చూచి యాకసమందు) ఏమీ! రెభిలయ్యబావా?— ఓయీ బావా రేభిలా! నీవిట్లు వ్యగ్రుఁడవై కాన్పింప నిమిత్తమేమయ్యా? (విని) ఏమన్నావూ? ప్రియవయస్యుఁడగు చారుదత్తుఁడధికరణ మండపమునకుఁ బిల్వఁబడెననియా? అదియేదో యల్పకార్యము మాత్రమయియుండదు సుమా! (ఆలోచించి) కనుక నావలవసంతసేనచెంత కేగెదంగాని యిపుడధికరణమండపమునకే పోయెదను బో- (నడచిచూచి) ఇదె యధికరణమండపము! కావుననిందుఁజొచ్చెదను(ప్రవేశించి)అధికరణభోజకులకుసుఖముగదా!—ఎక్కడనా ప్రియవయస్యుఁడు?

అధి— ఇదుఁగో! ఇంచెరదికిలఁబడెంగదా!

విదూ— వయస్యా- నీకు స్వస్తికలదుగదా?

చారు— కల్గఁగలదు.

విదూ— నీకు క్షేమమున్నదా?

చారు— ఇదియునుండఁగలదుసుమ్మీ!

విదూ— ఓయీ- వయస్యా- ఎందుచేతనోయి యత్యుద్విగ్నుఁడవై కాన్పించెదవు? నిన్నిక్కడకెందుకై పిల్పించిరి?

చారు— వయస్యా-

క॥ పరలోకంబినుమంతయు
నరయంబోవని నృశంసుఁడగు నాచేతన్
వరయువతియఁటామరియును
పరరతియఁట— శేషమితఁడె పనివడినుడువున్॥

విదూ— ఏమేమీ?

చారు— (చెవిలో)— ఇట్లిట్లని—

విదూ— ఎవ్వఁడిట్లు చెప్పుచున్నది?

చారు— (చేసన్నతో శకారుంజూపుచు) ఓయీ- ఈ తపస్వి నాపాలికృతాంతుఁడై నన్నుద్దేశించి దోషకల్పన చేయుచున్నాఁడు-

విదూ— (జనాంతికముగా) ఎందులకుఁ జెప్పరాదయ్యా- గృహమునకేగినదని?

చారు— చెప్పుచున్నను నాయవస్థదోషముఁబట్టి యంగీకరింపఁబడదయ్యెఁగదయ్యా-

విదూ— ఓ- ఓ- అయ్యా- ఎవ్వరుగదా- పురస్థాపనములచే- విహారారామములచే- దేవాలయములచే- తటాకములచే- కూపములచే- యూపములచే నీ యుజ్జయినీ నగరినలంకరించినారో యట్టివీరేయనీతులై యర్థకల్యవర్త కారణమున నీదృశంబగు నకార్యము ననుష్ఠించిరనియా! (సక్రోధముగా) ఓరీ- ఓరీ- కులటాపుత్రా- రాజశ్యాల సంస్థానకా- ఉచ్ఛృంఖలకా- కృతజనదోషభాండా- బహు సువర్ణ మండితమర్కటకా- ఏదీ- నాయెదుటఁ జెప్పు- చెప్పు- ఆకర్షించినచోఁ బల్లవచ్ఛేదమగునను వెఱపునఁగుసుమితమయ్యు మాధవీలతను జేరలాఁగి కుసుమాపచయంబు చేయనొల్లని యీ నా ప్రియవయస్యుఁడిపుడుభయలోక విరుద్ధమగునట్టి యకార్యము చేయుటెట్లు? నిలురా- ఓరీ- కుట్టనీపుత్రా- నీహృదయమట్లు కుటిలమగు నీదండకాష్ఠమున నీతలకాయ నూఱు వ్రక్కలు చేసెదనిదెనిలురా-

శకా— (క్రోధములో) వినుండయ్యా ఆర్యమిత్రులారా- వినుండయ్యా- చారుదత్త

నితోఁగలదు నాకు వివాదమో వ్యవహారమో- మరియేల కాకపదశీర్షమస్తకుఁ
డగు వీఁడు నాసెత్తిశతఖండము చేయును! కాదు పోరా- ఓరీ- దాసీపుత్రా
దుష్టవటుకా-

విదూ— (దండకాష్ఠమెత్తి వెనుకటివాక్యములే తిరిగియనెను.)

శకా— (సక్రోధముగా లేచి వానిఁదన్నుచున్నాఁడు)

విదూ— ఎదురు గుద్దుచున్నాఁడు—

(ఇట్లా డొరులు గొట్టుకొంచుండఁగా విదూషకుని కక్షదేశమునుండి నగలు జారిపడెను)

శకా— వానిఁ గొనిచూచి ససాధ్వసముగా చూడుండి- చూడుండయ్యా- ఇవే సుండీయా తపస్విని యలంకారములు- ఈ యర్థపుఁ బ్రొద్దుటి ముద్దమూలముగా నామెమారితి- వ్యాపాదితయు.

(అధికృతులందఱు నధోముఖులై నిలిచిరి)

చారు— (జనాంతికముగా)

క॥ మూఁడిన యీకాలంబునఁ
జూడంబడె భూషణముల స్తోమఁబధిక
శ్రీడాదభాగ్యవిషమత
గూడంబడెనింక నన్నుఁ గూల్చెడునకటా-

విదూ— ఓయీ- జరిగిన యర్థము నేలనివేదింపవయ్యా?

చారు— వయస్యా-

క॥ నరపతి దుర్బల చక్షువు
వరతత్వం బిందుఁగనఁగవలను పడకుసూ-
జరిగినది చెప్పదీనత
మరియశ్లాఘ్యమగునట్టి మరణమెమూఁడుఁ॥

అధి— కష్టముగదా- అయ్యో- కష్టముగదా-

క॥ అంగారక వైరమ్మున
హంగుచెడిన బలముగల బృహస్పతికకటా।
చెంగటను ధూమకేతువ
నంగానపరగ్రహంబునానిదిపొసఁగెఁ॥

శ్రే- కా— (చూచివసంతసేన తల్లినుద్దేశించి)

అమ్మీ- ఈ సువర్ణభాండము నవహితవై చూడుము- ఇది యదో కాదో చెప్పు-

వృద్ధ — (అవలోకించి) ఇది దానికి సరి. కాని యది గాదండీ.

శకా— ఏమీ. వృద్ధకుట్టినీ. కన్నులుమంత్రించినారా? నోరుమూఁగవోయెనా?

వృ— హతాశా! పో. పో.

శ్రే. కా— అప్రమత్తురాలవై చెప్పు. అదో యిది. కాదో.

వృ—అయ్యా. శిల్పికుశలతచే నాకన్నులు బమ్మెరలువోవుచున్నవి. కానియది గాదు.

అధి— భద్రా. ఈ యాభరణము తెలుఁగుదువా?

వృ—అయ్యా. నేను జెప్పవలసినదండీ. కాదు. ఇది నాకుఁదెలియనిది గాదండీ. శేక-రెప్పుడైన నిట్టిది శిల్పివల్ల మాకు ఘటితమై యుండునేమో గదండీ.

అధి— శ్రేష్ఠి. చూడుము.

క॥ కృత్రిమభూషణగుణముల
చిత్రపురూపులకు సాటిచేయంగలరౌ
స్తోత్రమునకుఁదగుశిల్పులు
మాత్రము లేరనఁగవలదు మహిఁగృతహస్తుల్॥

శ్రే. కా— అయ్యా. ఇవి చారుదత్తునివండీ.

చారు— కావు. కావు.

శ్రే. కా— మరి యెవ్వరివి?

చారు— ఇదిగో. ఈ యమకూఁతురివి.

శ్రే. కా— అయినచో వీని నాయమయేలవదలెను?

చారు— ఈలాగున నామె—(మాపిల్లనికి) వీనినిచ్చెను—ఇది సరియే.

శ్రే. కా— అయ్యా. చారుదత్తా. ఇందు సత్యమువచింపవలయు. చూచితివా. చూచితివా.

క॥ సత్యంబున సుఖమబ్బును।
సత్యాలాపమున దురిత సంగములడఁగున్
సత్యాక్షరయుగ మరయుము।
సత్యంబును దాఁగురింపఁజనదనృతమునన్॥

చారు— ఆభరణము లాభరణములనఁగా నాకుఁదెలియదు. గాని మాగృహమువలన దేఁబడినవని తెలియును.

శకా— మొదట నుద్యానమునఁజొచ్చి చావఁగొట్టితివు: ఇప్పుడు కపటరాపటికత్వముచే దాఁచెదవా?

అధి— ఆర్యా. చారుదత్తా. సత్యమభిహితమగుఁగాక.

క॥ విశదంబుగఁ దెలియందగుఁ
గళలు భవత్సుకుమారగాత్రంబునఁగ
ర్కశముగఁబడనైకలవు ని
ర్విశయాస్మదభీప్సితములు వెనుకొనవానిన్॥

చారు— క॥ పాపరహిత కులజన్మముఁ
బ్రాపించిన నాకు నెట్లు పాపంబంటున్।
బాపముగలదని బ్రమసినఁ
బాపము లేనట్టి నాకు భయపడ నేలా?

(తనలో) పోనీ- వసంతసేన లేని నాకీజీవితములోఁ బనియేమి? (ప్రకాశముగా)
అయ్యా- మాటలుపెక్కేలఁడీ-

క॥ పరలోకం బినుమంతయు
నరయంబోవని నృశంసుఁడగు నాచేతన్
వరయువతియఁటా- మరియు న
పరరతియఁట— శేషమితఁడె పనివడి నుడువున్

శకా— వ్యాపాదిత- ఓరీ- నీవుగూడఁజెప్పు. ‘నాచేత వ్యాదిత’ యని-
చారు— నీ చేతనే చెప్పఁబడినది-
శకా— వినుండి- వినుండి- భట్టారకులారా- ఈతనిచే మారిత- దీనిచే సంశయము ఛిన్నముగాఁగా నీ దరిద్రచారుదత్తునకు శారీరదండమేల విధియింపరు?
అధి— శోధనకా- రాష్ట్రియుఁడు చెప్పినట్లే- ఓ రాజపురుషులారా- యీచారుదత్తునిఁబట్టుకొండి- (వారు పట్టుకొంచున్నారు.)
వృద్ధ— ప్రసాదింపుండీ- ఆర్యమిత్రులారా- ప్రసాదింపుండయ్యా- న్యాసముగా నుంపఁబడిన సువర్ణభాండమును రాత్రిచోరులు- మొ॥ (పూర్వోక్తము నెపలికి) పోనిండి- మాపిల్ల చంపఁబడ్డదా చంపఁబడ్డది- నాకై యీయనను దీర్ఘాయువై జీవింపనిండి- ఇంకొక్కటి- వ్యవహారమర్థి ప్రత్యర్థులంబట్టినది. నేనర్థినిని. గనుక నీయనను నాకై విడుపింపుండయ్యా-
శకా— అవతలజరుగు- గర్భదాసీకానా- పో- నీకు వీనితో నేమి?
అధి— అమ్మీ- నీవు పొమ్మీ- ఓ రాజపురుషులారా- దీనిని వెడలింపుఁడీ-
వృద్ధ— అయ్యో- కొడుకా- అయ్యో- పుత్రకా-
శకా— (తనలో) వీనికిం దగినపని చేయించితినిగదా- ఇఁక నిపుడు పోయెదనా? (అని నిష్క్రమించెను)

మృచ్ఛకటికము. (౩౯౨-వ పుట శేషము.)

అధి—ఆర్య! చారుదత్తా! నిర్ణయమందు మేము ప్రమాణము! శేషమందు రాజు! అయినను శోధనకా! పాలకరాజుగారితో నిట్లని విజ్ఞాపించుమనది!

జలదము॥ పాతకివిప్రుఁడీతఁ డనిపట్టువడెన్
ఘాతము చేయఁ గామనువు గాదనియెన్
నీతిని నేలనుండి చన నెట్టవలెన్
బ్రాతిని ముట్టరాని విభవంబులతో

శోధ—తమయాజ్ఞ (అనివెడలి చని తిరిగివచ్చి కన్నీరొలుక) అయ్యా! వెళ్ళితి నక్కడకు. పాలకరాజుగారిట్లని యాజ్ఞ యొసంగినారండీ! "అర్థకల్యవర్తము కారణముగా నెవ్వనిచే వసంతసేన వ్యాపాదిత యయ్యెనో యవ్వానిని దదాభరణములే గొంతుకకుఁ గట్టి డిండిమవాద్యము చిట్టులియ దక్షిణశ్మశానమునకుం గొంపోయి శూలమునఁ గొఱతవేయుఁడి! ఇట్టియకార్య మింకెవ్వఁడేని యనుష్ఠింపఁదెగినచో నట్టివాని కెల్లపుడే నని కారదండమె విధింపవలయునని యస్మచ్ఛాసనము."

చారు—అహో! పాలకరాజు మిగుల నవిమృశ్యకారిగదా! కనుకనే

క॥ ఈదృగ్వ్యవహారాగ్నిం
బాముగఁ బడఁద్రోయఁబడుచు మంత్రులచేతం
భూదయితులధిక కృపణం
బౌదశఁ బొందుదురుచూడ నదితగదెగదా!

మరియు,

తే॥గీ॥ రాజశాసన దూషకు లైజరిగెడు
శ్వేతకాకీయులొనిట్టి వారివలనఁ
బృథ్వివేఁదన పాళ్ళులు వేనవేలు
గూలుచున్నారు—మరియున్న కూలినారు!

సఖీ! మైత్రేయా! పొమ్ము! మాయమ్మగారితో నిదేయపశ్చిమంబగు నాయభివాదనమని మనవిచేయుమీ! నాపుత్రుఁడగు రోహసేనునింబరిపాలింపుమీ!

విదూ—మూలము ఛిన్నముగాఁ గాఁబాదపమునకుం బాలనమెక్కడ?

చారు—కాదు! అట్లుకాదు!

క॥ లోకాంత రస్థవరులకుఁ
బ్రాకటముగ నిందుమేని ప్రతికృతి సుతుఁడౌ
నీకేస్నేహము నాపైనఁ
బైకొనునటె రోహసేనుపైఁ గూర్పఁదగున్.

విదూ—ఓయీ! వయస్యా! నీకుఁ బ్రియవయస్యుఁడనగు నేనుమాత్రము నీవు లేకుండఁ బ్రాణములు నిల్పుకొనెదనా ?

చారు—రోహసేను నొక్కతేపఁ జూపింపలేవుగా!

విదూ—సరె! అదియుక్తమే!

అధి—భద్రా! శోధనకా!—ఈవటువునవతలఁ దొలఁగింపురా! (వాఁడట్లు చేయుచున్నాఁడు)

ఎవ్వరెవ్వరురా అక్కడ!—చాండాలురకా దేశమీయఁ బడుంగాత!
(అని చారుదత్తుని వదలి రాజపురుషులందఱు నిష్క్రమించిరి.)

శోధ—అయ్యా! ఇటురండీ!

చారు—(సకరుణముగా)

శా॥ దాసెంగావలె నేలొకో (మొదలగు వెనుకటిదె పలికెను.)
(ఆకాశముకై తిరిగి)

ఉ॥ నాదువిచారమున్ విషము ఖండులమీఁద జలాగ్నులందురి
ప్పాదము చేయకీయొక్కెడలు పట్టునఅంపము వాతఁబెట్టెదో
పోదుసుమీ! దురాత్ముడు రిపుప్రతిబోధను బ్రాహ్మణున్ననున్
బూదికొసంగి నారకముఁ బుత్రుల పౌత్రులతోడఁగూడవే!
ఇదె వచ్చినవాఁడనైతిని. (అందఱు నిష్క్రమించిరి.)

గద్య. ఇది శ్రీమదిష్ట దేవతా వరప్రసాదాసాదిత కవితావనితా ధురంధర సౌజన్య బంధురాపస్తంబసూత్ర పవిత్ర శ్యావాశ్వేయ హారితగోత్ర సమస్తమండల తోష్టాము మాణ వావిలాలాన్వయత్రిలింగజ వైదికాన్వయ కమలాకర ప్రభాక రాయమాణ శ్రీమహాలక్ష్మీ పదాప్పయ్య శాస్త్రీశ్వర ద్వితీయపుత్ర సకలగురుజనసదా శీఃపాత్ర వాసుదేవ శాస్త్రిచే ననూదితంబగు మృచ్ఛకటికమున 'వ్యవహార' మను నవమాంకము ముగిసెను.

మృ చ్ఛ క టి క ము.

ద శ మా ం క ము.

[ఇంతట నిరువురు చండాలురచే ననుగమ్యమానుఁడై చారుదత్తుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

ఇరు—క॥ నవవధ బంధన గణమున
నవగమనము గల్గఁజేయుటయ్యా నిపుణుల్
విపులం గౌశలిగలమే
మవునై తలల్ ద్రెంచి శూలమారోపింపన్॥

ఓ అయ్యా! అవతలఁబొండి! అవతలఁ బొండి! ఇఁడుగో! చారుదత్తయ్య

క॥ కరవీరపుఁ జేరిఁబడి
యిరువురమగు వధ్యపురుషు లిటు త్రోలంగా
సరిచ మఱులేని దివ్వెయు
కరణినతి స్తోకముగను క్షయముం గాంచున్॥

చారు—(సవిషాదముగా)

చ॥ చోటచోటఁ గన్నాలంపులను బొబ్బలు నోడికముంచి యొత్తను
ద్భటమగు పాంసువుల్ పరుషభావము గూర్పఁ గమేని కిట్లు సం
కటపడుచున్ శ్మశాన సుమకల్పితభూషిత నెత్తుఱూఁతమై
రటనము లార్చెడున్ విరసరాగముతో దుత వాయసంబులిం
తటిబలిభుక్తులుం డమకుఁడక్కానటుంచు వితర్కితంబులై॥

ఇద్ద—చాం—అవతల జరుగుండి! అయ్యా! అవలజరుగుండి!

క॥ ఎంచఁ గనేలిటుఁ జూతురు?
మంచిపురుషుఁ గాలపరశు మండితధారల్
గొంచక సజ్జన పత్తుఁ
జెంచిన సద్రుమము నటికి ద్రెళ్ళెదమిపుడే!
రారా! ఓరీ! చారుదత్తా! రారా!

చారు—పురుష భాగ్యములకుఁగల వ్యాపారము లచింత్యములుగదా! కనుకనే నన్ని దృశదశయను ప్రాపించినది!

తే॥గీ॥ రక్తచందన హస్తముల్ వ్రాసిరెల్ల
మేనసలందియుఁ జూర్ణముం బిష్టములను
గాలచోదితప్రరుషుఁ జండాలురిట్లు
కృపదొఱంగి—ననుబతూకరించినారు !

(ఎదుటనిరూపించి) ఆహాహా ! నరులకుఁగల తారతమ్యము ! (సకరుణముగా)

మ॥ పౌరకదిస్నానమున నాల్కి బీటవృవులం జూడంగఁ గవ్రానివా
రిలగో ! ధిక్కని కన్గొలంకఁ జెలమల్ బాచ్చా అమర్త్యన్నమం
బరిరక్షింప నశక్తులైన కతనన్ "స్వర్గంబు నీకబ్బెడుం
ద్వర" నంచున్న మ్నూఱడించెదరు మాపౌరుల్ పరాధీనులై॥

ఇ—చాం—ఆవలఁబొండి ! అయ్యలారా ! ఆవలంబొండి ! ఏమిచూచెదరు ?

క॥ నాలుగివి చూడరానివి
శైలునకింద్రుని సేనఁబుఁ బంపుటలిక్కల్
రాలుట యాలీనుటమరి
శీలోత్తమపురుషుని - యసురు భేదించుటయున్॥

ఒండొకఁడు—అరీ ! ఆ హింతా ! చూడు ! చూడురా !

క॥ కొమరాలు ప్రోలిపెద్దరు
జమునానదిచేత నేఁడు చంపఁబడంగాఁ
గమలుచు నేడ్చెదు మిన్నలు
నిముసములోఁ బిడుగుపడిరో నేమొయశేషి ?

రెండవవాఁడు—అరీ ! గోహీ !

క॥ దబ్బాటున మిన్నెద్దను
మబ్బులు లేకుండఁ బిడుగుమాటలు సన్నే
బిబ్బోకవతీ మేఘము
గొబ్బున నయనాంబువృష్టి గురియనుజడిగా !

ఇదే కాక—

క॥ పెనుద్రోవపేఁట గోతియం
గొనిపోవంజూచిరేయేడ్పు గుంపులకన్నీ
టనలెస్స వడిసినదిపో
లేనుదెరువున దుమ్మమైకి లేవదుగంచే !

చారు—(నిరూపించి సకరుణముగా)

ఉ॥ ఏరెవ్వరీవిభూషణములు పెక్కువినిస్స్రితవక్త్రభావులై
సౌరణగండ్లలోసగము చూచిన సున్వొలిచాంద్రుడోలెఁగాఁ
వేదనఁ జారుదత్తయని పిల్చుచు నిల్చుచు జాలిబొమ్మలై
చేరిరి బాష్పధారలిలఁ జిమ్ముగఁ గొట్టములందుఁగావలెన్.

చాం—(జనాంతికముగా) రారా! ఓరి! చారుదత్తా! రారా! ఇదేరా! ఘోషణా స్థానము! డిండిమము వాయించరా! ఘోషణము చాటించరా! (ప్రకాశముగా) అయ్యలారా! అందఱు వినండయ్యా! వీఁడు సార్థవాహుఁడగు వినయదత్తునికి నప్త—సాగరదత్తునికిఁ బుత్రకుఁడు—ఆర్య—చారుదత్తుఁడని పేరు—వీఁడంటా అకార్యము చేయఁజొచ్చి వసంతసేనయను గణికను శూన్యమగు పుష్పకరండక జీర్ణోద్యానము నందున్నదానిని బాహుపాశబలాత్కారముచేత నర్థకల్యవర్త కారణమునఁ జావఁగొట్టినాఁడంట! కనుకనే యాచట్చిన దాని సొమ్ము మెడఁ జుట్టి వీనిం బట్టి తెచ్చినాము! తనకుఁ దానేయొప్పుకొన్నాఁడు!—కావునఁ వీనింగొంతఁ గొట్టి పొరిపుచ్చమనుఁ బాలకరాజుగారి యాజ్ఞయైనది. మరియింకెవ్వరైన నిట్టిఅఁగున నుభయలోక విరుద్ధమగు నకార్యముం జేసితిరేని యట్టివారిఁ గూడఁ బాలకరాజుగారిట్లె శాసించెదరు సుండీ!

చారు—(నిర్విణ్ణుఁడై తనలో)

చ॥ క్రతుశతపూతమై యశసు గాంచెను గోత్రము నానిమున్ను-సం
తతము సదస్సులో నిగమనాదము చైత్యము లంద్రమోయఁగా
మృతిదశయందుఁ బాపపుసమృద్ధిం దే రుటులక్కటక్కటా!
చెలకుడుసంగఁ గావలనె పెట్టి మనుష్యులు చాటి తెల్పఁగా॥

(ఎగువఁ జూచి చెవులు మూసికొని) ఓసీ! ప్రియా! వసంతసేనా!

చ॥ సువిమల చాంద్రదీధితుల జొబ్బిలుచుండెడు దంతపఙ్క్తితో
బవడపుఁబోరుతోఁ దగవు పంతములాడెడు మోవిజున్నుతో
నవుదలఁ గూడు నీవదనామృతముం గడు పాఱఁ గ్రోలినేఁ
డవశతఁ బుచ్చుకోవలసె నక్కటసేనయశోవిషంబిటుల్॥

ఇద్ద—అవతలంబొండీ! అయ్యా! అవతలంబొండీ!

క॥ గనిగుణరత్నములకు స
జ్జనదుఃఖోత్తరణమునకుఁ జనుసేతువు-చూ
డను వైడిశేనిరవణము
ఘననగరము వెలికి నీడ్వఁగాఁ బడెనేఁడుగో!

ఇంకొకటి—

కం॥ లోకములో సుఖముండెను
లోకులకందఱకు వేగొలుపుదురు సుఖముల్
చీకాకు వర్తకులను
దోకొను ప్రియకారియింక దొరకఁడు సుండీ!

చారు—(అన్నివైపులంగాంచి)

తే॥గీ॥ వలువయుంచుఁగ మాటిడి వక్త్రపాళి
నరిగెదరు దొలనాకు వయస్యులరుగో!
శుభసమస్థితిఁ బరఁచును జుట్టమగును
విషమగతినాఁడు మిత్రమ్ము వింటిపుళ్ళ॥

చాం—పౌరులందూరమున నుండుఁ బుచ్చితిమి: రాజమార్గము విరిక్తమయ్యె: కనుక వధ్యచిహ్నములఁగొన్న నీనింగొంపోదము రా!

చారు—(నిట్టూర్చి-డాసెంగావలె మొందితిరిగి చదువుచున్నాఁడు)

తెఱలో—ఓ! మానాయనా! ఓ! నా ప్రియవయస్యా!

చారు—(వినిజాలివడి)—ఓయీ! స్వజాతిమహత్తుఁడా! నీవలనఁ బ్రతిగ్రహ మొందవేడుకొందును జుమ్మీ!

చాం—ఏమిటయ్యా మాచేతనీవు ప్రతిగ్రహముగాఁ గొనఁ దలఁచినది?

చారు—ఏమిపుణ్యము! దురాచారుఁడగు పాలకునివలె నీచాండాలుఁడపకీర్తి కారి గాఁడుగదా: కనుక—పరలోకార్థము పుత్రముఖముఁదర్శింపనీయ నర్థించెదను.

చాం—ఇట్లు చేయవచ్చును!

తెఱలో—ఓరినాయనా? ఓతండ్రీ!

చారు—(వినిజాలింగూరి "ఓయీ! స్వజాతి" యెు॥ ది అడుగుచున్నాఁడు)

చాం—ఓపౌరులారా! క్షణమోపిక చేసి యెడమిండి! చారుదత్తయ్య పుత్రుని ముఖముఁ జూచునంట (తెఱకైచూచి) అయ్యా! ఇటు! ఇటు! ఓరీ! అబ్బాయీ! ఇటురా! ఇటురా! (ఇంతటఁ బిల్లనింగొని విదూషకుఁడుప్రవేశించుచున్నాఁడు)

విదూ—ఓరీ! భద్రముఖా! వడిగానడు! వడిగానడు! మీనాయనను జంపుటకైకొంపోవుచున్నారు!

పిల్ల—ఓరీనాయనా! ఓతండ్రీ!

విదూ—ఓయీ! ప్రియవయస్యా! నిన్నెక్కడఁ జూడఁగలను ?

చారు—(పుత్రుని మిత్రునిఁజూచి) హా! పుత్రా! హా! మైత్రేయా! (దుఃఖము పొంగి) ఆహా! ఎంతకష్టము!

క॥ పరలోక మొందినంతటఁ
జిరకాలము దప్పిచేతఁ జేడ్వడుదుఁజుమీ
ధరనాసఁగఁబడు నివాప
స్వరూపజల భోజనములు చాలవుమాకున్ ॥

అబ్బాయి కేమియిత్తును ? (తనయొడలికై తిరిగి జన్నిదముంజూచి) ఔను! ఇదొక్కటి యున్నదిగదా నాకు!

క॥ ముత్తెములు గ్రువ్వకుండఁగ
హత్తింపక పైఁడి తొడుగు లబ్బనదివిజ
ప్రోత్తముల సొమ్ము దీనం
జొత్తిలునది దే. తంకుఁ జూ! పితరులకున్ ॥

(అని యజ్ఞోపవీత మిచ్చుచున్నాఁడు)

చాం—రా! రా! ఓరీ! చారుదత్తా! రా!

చాం—౨. ఓరి! చారుదత్తయ్యను గారవంపుఁ బేరులేకుండఁ బిలిచెదవేలరా? ఓరీ! చూడు!

చ॥ అహాసులరాత్రులందనక యభ్యుదయంబుకదేఁ ముగింపులో
నహాతపథంబుగా నియతి యాడుచునందలఁ కన్నిరూపులై
విహితసుదామదాటి ప్రభవించెను నేఁడుఁగుఱంటిగున్నయా
త్మహితసమాగమంబునకుఁ దాఁ చెడుతీరున నిష్టమందెడున్ ॥

మఱియొండు,

తే॥గీ॥ కీర్తివ్యపదేశములు శుష్కమైనఁ బ్రాణి
మస్తకముతోడఁ జేయంగ మనకుఁదగదె?
వందనీయుఁ డెగద జనపదమునకును
జందమామ రాహువుచేత సడలికూడ ॥

చాం—ఓరీ! చండాలులారా! ఎక్కడికిరా మా నాయనను గొంపోవుచున్నారు?

చారు—వత్సా!

క॥ కరవీర మాలమూపున
నురుశోకం జెదను శూల మొగిస్కంధమునం

బోరిఁదాల్చి కొఱతచోటికి
జరిగెద యజ్ఞపశువవలె శామిత్రముకై ॥

చాం—ఓపిల్లఁడా!

క॥ చండాలవాటిఁబుట్టినఁ
జండాలుర మేముగాము చక్కనరయఁగా
నిండైన సాధునారసెడు
చండదురితులైనవారె చండాలురగా ॥

పిల్ల—అయితే మానాయనగారి నెందుకుఁ జంపుచున్నారు?

చాం—ఓయీ దీర్ఘాయుష్మంతుఁడా! ఇందులో రాజనియోగమది తప్పగాని మాదిగాదన్నా!

పిల్ల—నన్నుఁజంపుండి! మానాయనను వదలుండి!

చాం—ఓయబ్బాయీ! ఇట్లన్నందుకై నాప్రాణాలుగూడఁ బోసికొని తడవు బ్రదుకుమీ!

చా—(కన్నీరు చోటచోటరాలఁ బుత్రుని మెడకాయ పట్టియెత్తుకొని)

తే॥గీ॥ స్నేహసర్వస్వ మిదిగదా నిచ్చఁబుత్రు
స్పర్శమాధుర్యదరిద్రతా సమము జగతి
మంచిగంధము పట్టిపెళ్ళించలేక
లీలఁగొల్పెడు హృదయాను లేపనమ్ము ॥

(“కరవీరమాల మొ॥ నది తిరిగిచదువుకొనుచుదిక్కులుచూచితనలోవలువయంచుల మాటిడి” మొ॥ ది హెచ్చరించుచున్నాఁడు)

విదూ—ఓరీ! మాలవాండ్రారా! మీరు మంచివాండ్రుగాని నన్నుఁజంపుకొని మాప్రియవయస్యుని విడిచిపెట్టుండిరా!

చారు—అకటకటా! ఎంతటిపాపమువచ్చె! (చూచినంతలో)—ఇప్పుడు తెలిసినది! శుభసమస్థితిమొంది చదువుకొంచుఁ బ్రకాశముగా ‘వీర పురీవధూమణులు’ మొ॥ ది చదువుచున్నాఁడు.

చాం—(. జరుగుండి! అయ్యో! అవతల జరుగుండి!

క॥ అయశోవశమున జీవా
శయడంగిన సత్పురుషుని సత్రాణుడగం
బయిఁడి కడవబావి మునుఁగు
శ్రేయవానింజూచుచుఁ వలరింపనిదేలా?

 వా - వాసుదేవశాస్త్రి.

(మృచ్ఛకటికము. ౪౩౨-పుట శేషము.)

చారు— (సకరుణముగా సువిమలచాంద్రమో॥ ది చదువుచున్నాఁడు)
చాం— ౨- ఓరే! మళ్లి చాటింపురా!
చాం— ౧- (అట్లు చేయుచున్నాఁడు)
చారు— క. వ్యసనకృశానార్యమ్నగు
దెసనాపాలఁబడె నేనె తెగనోడితి న
ద్దెసరే నాచేనాయ
మ్మసంపఁబడెన నేడు ఘోషమది వెతకుడుపుల్.

(ఇంతట మేడమీఁదఁగట్టివేయఁబడిన స్థావరకుఁడను చేటుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

స్థా— (ఘోషణమునువినిభయవివశుఁడై) ఏమీ! ఏపాపము నెఱుంగని చారుదత్తు నా చంపుచున్నారు! అయ్యో! నన్ను నాసామి గొలుసుతోఁ గట్టిపెట్టినాఁడే! కానీ! బిగ్గఱగా నఱచెదను- అయ్యా- అయ్యా- వినుండీ- వినుండి- ఇప్పుడింటిలోఁ బాపాత్ముఁడవగు నాచేతఁ బ్రవహణ పరివర్తనముచేతఁ బుష్పకరండక జీర్ణోద్యానమునకు వసంతసేన గొంపోఁబడినది. పిమ్మట మాయెకిమీఁదు తనకై యామె వలపుఁగొనమిని బాహుపాశ బలాత్కారముచే నామెను జావఁబాదినాఁడు. కాని- పుణ్యాత్ముఁడీయన యేమి యెఱుఁగఁడు సుండీ— అయ్యో- మిగులదవ్వౌట నామాటలెవ్వరికిని చెవులఁ జొరకున్నవి- ఇందుల కేమిచేయుదును? నేనే క్రిందికిదుమికిపడెదను. నేనట్లుచేసితినా చారుదత్తునిగారికిఁ జావుదప్పును. కానీ- ఈ ప్రాసాదబాలాగ్ర ప్రతోళికనుండి జీర్ణ గవాక్షముగుండ గుభాలుననుఱికెదను. నేను జచ్చినామేలే, కులపుత్ర విహంగములకెల్ల వాసపాదపమగు నీచారుదత్తుఁడుగారు చావకున్నఁ జాలదే? ఇదెకాక, యిందుచే నేను బ్రతికితినా నాకుఁ బరలోకమరచేతిలోనిదే కాదే? (అనుకొంచు నెమ్మెను గ్రిందికొఱఁగించె) ఆశ్చర్యము- నేను జావలేదే? నాదండనిగళము భగ్నమయ్యెఁబోనీ. ఆ చాండాల ఘోషముకై పరుగువాఱెద (చూచిచేరి) ఓరీ- ఓరీ- చాండాలురారా- నాకు దారియీయండి- దారి- దారి-

చాం— ౨- ఓరె- ఎవఁడురా దారి యీయుమని వేడుకొంచున్నాఁడు-
చేటు— వినుండి- (అనుచు వెనుకటిదే తిరిగి యఱచుచున్నాఁడు)
చారు— అహో- ఏమి నాపుణ్యము-
మృత్యుచేఁబాశమునలాగి యీడ్వఁబడుచు,
డీలువడి నేను మిడికెడు కాలమందు
వానవఱపున కెండిన పైరుమీఁద
క్రొత్తమేఘముదిగినట్లుతోఁచె నెవరో.

ఓయీ- అయ్యా- మీరందఱును విన్నారా?

క. వెఱవను మరణము వలనను
కొఱతపడియె యశమటంచుఁ గుందెదను మదిలోఁ
మఱిచావు పుత్త్రు నన్నను
తెలఁగున నను సౌఖ్య పెట్టెదే శుద్ధతమై.

ఇంకొకఁడు—

క. తన కేమిపగలుపూనని
ననుతఃఁ బ్రాత్యల్పబుద్ధి నారీవధయా
మణయుత్తుఁడు తెగి దూషిం
చెను విషదిగ్ధాస్త్రమునను జీవ్వలు చుక్రియుక్.

చాం— స్థావరకా- నీవుసత్యమే యూహించుచున్నావా?

చేటు— సత్యము- ఎవ్వరికైన నిది చెప్పిపోయెదనని ప్రాసాదబాలాగ్రప్రతోళికయందు నన్నుఁ గజ్జిగొలుసులతోఁ గట్టిపెట్టఁగా నిజ ద్రెంచుకొని దుమికి పఱతెంచితిని-

[శకారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

శకా— (సహర్షముగా)

తురగవల్లనరగడ. మీనుపోగుపులెత్తుపప్పు మెదిపి కూరదింటిగాదె
పూనివగరుపులుసులెక్క పాలసునూరగూర లేదె
పేరుగల్గినవరికూడు బెల్లపచ్చుపానకానఁ
గోరినంతయారగించు కొంటిఁగాదె నాగిరాన.

(చెవియొగ్గి) అహ్హా- చండాలవాక్కుల స్వరసంయోగము కంచువాయించిన ట్లే ఖంగు ఖంగుమంచున్నదిగదా- అతీరునవే యివిగో వధ్యడిండిమశబ్దము లేమి పటహముల చప్పుళ్ళేమి చెవులు చిల్లులు వుచ్చుచున్నవి- ఇదియంతయు నెందులకో- ఆలోచింపఁగాఁ దెలిసినది- దరిద్రుఁడగు నా చారుదత్తుని వధ్యస్థానమునకుఁ దోలుకొని పోవుచున్నారు కాఁబోలును- కనుకఁజూచెదంగాక- శత్రువినాశమునందు నాహృదయమునకు మహాపరితోషము కలుగుచున్నదిగదా- ఇదిగాక మరొక్కటి విన్నానుగూడ- శత్రువు చంపఁబడుచుండఁగాఁ గన్నులారఁ జూచినవానికి నింకొక జన్మాంతరమందుఁగంటిరోగము రాదఁటా- విషగ్రంథి గర్భముం బ్రవేశించి వెలికిరాఁగొట్టుకొను కీటకమువలె నంతరము వెదుకుచు వెనుకుచున్న నాకు నేఁటికి దరిద్రగొట్టు చారుదత్తుని వినాశము దొరకినదిగదా- ఇప్పుడె నాదగు ప్రాసాదబాలాగ్రప్రతోళిక పైకెక్కి నా పరాక్రమమును గన్నులపండువుగాఁ జూచుకొందును- అయ్యో-

ఏమియిది- దరిద్రదగ్ధుడైన యీ చారుదత్తుఁడు వధ్యమానుఁడుగాఁగా నింత జనసమ్మర్దముపుట్టెనే- ఇంక మావంటి ప్రవరులు వరమానుషులు తలగొట్టి వధింపఁబడఁగలరేని యిప్పటిలో నెట్లుండునోగదా- (చూపునిగుడించి) ఏడీ- ఇఁదుగో వాఁడు- మత్తగిల్లిన క్రొత్తగిత్త సత్తువరొత్తుకొన హత్తుకొంచు దక్షిణపుదిక్కునకుఁగొంపోవఁబడుచున్నాఁడు- సరేగాని- ఇదియేల మాసొత్తైన ప్రాసాదబాలాగ్ర ప్రతోళికకుఁ గుఱంగట పీఘోషణమాగినది- అపఁబడినదిగూడ- (విలోకించి) ఏమిటీ- మాచేటుఁడు స్థావరకుఁడు నిటలేఁడే? కిఁడంజేసి మంత్రభేదమేమియుఁ జేయుఁడుగదా- కనుక మునుముందుగా కీనిని వెదకెదనుజూడు- (అనుచు దిగి చేరఁబోవుచున్నాఁడు.)

చేటు— (చూచి) భట్టారకులారా- ఇఁదుగో- అయనే వచ్చినాఁడు-

చాం— క. జరుగుండియవల నూకుం
డెరువిండీ- వాకిటులను డెఱవకమూయుం
డరుగుఁడీతుష్ణీకత
నరుదెంచెదు నెట్టిదనన యనిపాణంబై.

శకా— ఓరీ- ఓరీ- తాపిండి- తాపిండి- (చేరఁజని) పుత్రకా- స్థావరకా- చేటకా- పోవుదమురారా-

చేటు— ఛీ- పో- అనార్యా- వసంతసేనను జంపినతరువాతఁగూడ నీకుఁ బరితోషము గల్గలేదా? అంతకుఁబోక యిపుడు ప్రణయి జనకల్పపాదపమగు నీయార్యచారుదత్తునిని సైతముదోలింపఁ బాల్పడితివిగా-

శకా— లేదు- రత్నకుంభ సదృశుఁడనగు నేనేమి స్త్రీని జంపులేమి?

అందఱును— అయ్యయ్యో! నీవేచంపినావు- చారుదత్తుఁడుగాడు-

శకా— ఇట్లు వాదించువాఁడెవ్వఁడు?

అంద— (చేటుంజూపి) ఇఁదుగో- ఈపుణ్యాత్ముఁడు-

శకా— (భయముప్పతిల్ల నపవారితముగా) అకటా- నా చేటుఁడు స్థావరకుఁడేనా? వీనిని గట్టిగాగట్టి పెట్టనైతినా? కీఁడేగదా నాచేసిన యక్కార్యమును గన్నులారఁ జూచిన సాక్షి- (ఆలోచించి) అయితే ఈపనిచేసెదను (ప్రకాశముగా) ఉశక్కు- ఉశక్కు- భట్టారకులారా- యీ మాచేటుఁడయ్యో- సువర్ణచోరిక చేయఁగా బట్టుకొని తన్నిచావబాది కట్టిపెట్టితిని దానికై పగపట్టి యేమేమో వాఁగినదియెల్ల సత్యమెట్లగు? (చాటుగాఁ జేటునికిమురుగిచ్చి స్వైరకముగా) పుత్రకా- స్థావరకా- ఇది సైకొని యింకొకరీతిం బలుకుమురా-

చేటు— (పుచ్చుకొని) చూడుండి- అయ్యలారా- ఇదిచూడుండి- అహో- సువర్ణముచే నన్ను బ్రలోభింపఁజేయఁజూచుచున్నాఁడు-

శకా— (మురుగులాగుకొని) ఇదిగో ఆ సువర్ణము- ఇది దుమ్ముచ్చిలించిన కారణమునవే వీనింగట్టి పెట్టితిని- ఏమిరా- చాండాలురారా- ఇఁడుగో- వీనిని సువర్ణభాండార మున నియోగింపఁగా నీసొమ్ము దొంగిలించినాఁడు గనుకఁ జంపికొట్టితిని. నా మాటలు నమ్మలేని వీనివీపు చూడుండిరా-

చాం— ౧- (చూచి) లగ్గేచెప్పుచున్నది- చేటువృష్ఠము బాడెలువడ్డవి- ఇంతటి పని జరిగినపుడు వీఁడు పగపట్టి యెంతలెంతలు చేయఁడు-

చేటు— అయ్యయ్యో- నేనేమిచేసెదను- నా దాసభావముచే నామాటలునమ్మికొలెక్క- కుండనున్నవిగదా- (జాలిపడి) ఆర్యా- చారుదత్తుఁడుగారూ- నావిభవమింతటిదే-

(అని పాదములమీఁదఁబడుచున్నాఁడు.)

చారు— (సకరుణముగా)

ఉ. శీలసుధర్మబాంధవముచే గతమండెరయుంగఁబోవకే
చాలునులేవయా యెప్పుడుసాధులుగూలిన నాచ్చువాఁడో- నన్
లీలనుమిత్రినుండి వదిలింపఁగఁ జెన్నతనంబుచేసితో
చాలునునాకు దైవమిటఁబాలిన చేదియుఁజేయకుంటివే?

చాం- ౨— భట్టకా- ఈచేటుని నొక్కలన్నదన్ని యవతలకుఁ గొట్టుమురా-

శకా— ఓరే- వెడలిపో- (అని వెడలనడిచినాఁడు) ఓరీ- చండాలురారా- ఎందుకురా తడయుచున్నారు- వీనింజంపివేయుండిరా-

చాం- ౨- ఇంతకుంబెఁదొండలగాఁగావలసెన్నేని మీరుచేరిమీఁదుగాని చంపుండయ్యా-

పిల్లవాఁడు (రోహసేనుఁడు) — ఓరీ- చాండాలురారా- నన్నుఁ జంపుండి- మా నాయనగారిని విడుపుండి-

శకా— కొడుకుతోఁగూడ వీనింజంపుండిరా-

చారు— ఈమూర్ఖుని చూడ్కికంతయును జెల్లుబడియగుచున్నది- కనుకఁ బోరా అబ్బాయీ- తల్లియొద్దకుఁబోరా-

రోహ— నేనుబోయి యేమిచేయుదు?

చారు— క. తల్లినిదోఁకొని యిపుడే
వెళ్లుమి యాశ్రమమునకును- పిత్ృదోషమునం
బిల్లఁడి యుఁకమీఁదట వా
టిల్లంగానీకు నీకు దెప్పరపుగతుల్.

కనుక వయస్యా- నీనిఁగొనిచనుమా-

విదూ— ఓయీ- వయస్యా- నీవులేనిది నాకుఁబ్రాణాలు నిలుచునని యీ యింత కాలానకుఁ దెలిసికొన్నావు?

చారు— వయస్యా- స్వాధీనజీవితుఁడవగు నీకుఁ బ్రాణపరిత్యాగము యోగ్యము గాదుసుమీ-

విదూ— (తనలో) ఔను- ఇది యుక్తము గాదు- అయినను బ్రియవయస్య విరహితుఁడనై ప్రాణములు ధరియింప శక్తుండఁగాను గావున నీ బిల్లని దల్లియగు పొఱుత చెంతఁజేర్చి మేనువోకార్చుకొని నాగాదిలిచెలిని వెనువెంటనె యరిగెదను జూడుము- (ప్రకాశముగా) ఓయీ-వయస్యా- వీనిని శీఘ్రముగా నింటికిఁగొంపోయెదను-(అని గొంతుపట్టుకొని కాళ్ళపైఁబడెను. పిల్లఁడు నేడ్చుచుండబడియెను)

శకా— ఓరీ- ఇదే నేను జెప్పుచున్నానే- 'చారుదత్తుని సపుత్రకముగాఁ జంపివేయుండిరా' అని-

చారు— (భయపడుసట్లు గాన్పించుచున్నాఁడు)

చాం— ఆ- చారుదత్తునిని సపుత్రకముగాఁ జంపుండియని మాకు రాజాజ్ఞ గాలేదు- కనుక- పారిపో- ఓరి- అబ్బాయీ- పారిపో- (అని వెడలఁబంపిరి)

చాం— ఆ- ఇదె మూఁడవ ఘోషణాస్థానమునకుఁ జేరుకొన్నాము- డిండిమము గొట్టుండిరా- (తిరిగి ఘోషణము చాటుచున్నారు)

శకా— (తనలో) ఏమి- చూచితివా- ఇవిరియెల్లఁ బౌరులు నమ్ముచున్నారుగారా? (ప్రకాశముగా-) ఓరె-చారుదత్తా- ఓరీ-వటుకా- ఇంతమంది పురజనము నమ్ముచుండలేదా- కనుక నీ నాలుకతోనే యొక్కసారి 'నే నే వసంతసేనను జంపిన వాఁడ' నని చెప్పుము-

చారు— (మిన్నకుండెను-)

శకా— ఓరీ- చండాలా- మనుష్యా- ఈ చారుదత్తవటుకుండు మాటాడఁడు. కావున జర్జర రవముతోడి వెదురుశంఖలముతో బాదిబాది యనిపింపుండిరా-

చాం— (ప్రహరింపఁబోడఁగి) ఓ- ఓ- చారుదత్తా- చెప్పు- పలుకు-

చారు— (సకరుణముగా)

మత్తకోకిల. ఇంతదుఃఖమహార్ణవంబున నిట్లుగూలిన నాకుఁ గా
సంతత్రాసము లేదు నెమ్మదికార్తిరాదు విషణ్ణతన్
వంతమాడ్చు జనాపవాదపువహ్ని యొక్కటినన్నునే
నింతినా ప్రియఁ జంపినానని యెట్లు చెప్పెదఁ దప్పుగా.

శకా— (వెనుకటట్లె)

చారు— ఓయీ- ఓయీ- పౌరులారా-

క. పరలోకంబిసుమంతయు

నరయంబోవని నృశంసుఁడగు నా చేతన్

శకా— పౌరిగొనఁబడెనా?

చారు— ఇట్లగు-

చాం- ౧— ఓరీ- ఈదినమున వధ్యపాలిక నీవంతెగాదురా?

చాం- ౨— ఓరె- నీదిరా-

చాం- ౧— ఓరె- కమ్మవ్రాసి చూచుకొందమురారా-

(అని బహువిధములుగా లెక్కలువ్రాసి చూచుకొనిరి)

చాం- ౧— నేటివధ్యపాలికవంతు నాదయ్యేనేని, సరె-ఒక్కముహూర్తము సేఁపుండురా-

చాం- ౨— ఎందునిమిత్తము?

చాం- ౧— వెనుక మాయయ్య స్వర్గమేగువాఁడు నన్నుఁబిలిచి "ఓరీ- నాయనా-వీరకా- ఎప్పుడైన వధ్యపాళిసీపాలఁబడెనా వధ్యునివెంటనే హఠాత్తుగాఁ జంపఁబోకుమా" యనిచెప్పి మరిపెళ్ళెను.

చాం— ౨- ఓరీ- ఎందునిమిత్తమట్లు చెప్పెనో-

చాం— ౧- ఎప్పుడైనను ఎవ్వరైనను సాధువు డబ్బిచ్చి వధ్యుని విడిపింపవచ్చును— ఎప్పుడైనను రాజునకుఁ బుత్రుఁడుకలిగిన నావృద్ధిమహోత్సవముచే సర్వవధ్యులకును మోక్షము దొరకఁదగును- ఒకానొకప్పుడు హస్తికట్టువూడ్చుకొని విడివడఁగా నాసంభ్రమమందు వధ్యుఁడు విడుదలగాంచును- లేదా- ఎప్పుడో యొకప్పుడు రాజులే మారుదురు. అప్పటిలో వధ్యులెల్లరకును విడుపులే విడుపులు-

శకా— ఏమి- ఏమిటీ- రాజు పరివర్తమే యగునుగా?

చాం— ఓరె- వధ్యపాలికకు లేఖవ్రాసికొందమురా-

శకా— ఓసీ- శీఘ్రముగాఁ జంపుండిరా చారుదత్తుని- (ఇట్లనుచుఁ జేటుఁజేతంబట్టుకొని యేకాంతమున నిలఁబడె)

చాం— ఆర్యా- చారుదత్తయ్యా- రాజనియోగముగదా యపరాధము చేయఁబోవుచున్నది- చండాలురమగు మేముగాముగదా- కనుక క్షమించుకోఁదగ్గదే దేని స్మరింపుకోవయ్యా-

చారు— ఉ. భాగ్యవిహీనతంబ్రబలవాగ్యుత పూరుషవాణిబల్మిచే

యోగ్యతలేని నాదెసనిఁ గొక్కటిధర్మువుచిక్కె నాస్వరా

భోగ్యపదస్థయేని తరకపూలిసమేతయు నైనయట్టి సా
భాగ్యవతీలలామ నిజభావముచేతఁగలంకదీర్చెడుఁ.

ఓయీ- ఎక్కడ నేనుకలఁబడవలసినతావు?

చాం—(ఏట్టవైదుటఁజూపి) ఓరీ- ఇదిగోఁగనఁబడుచుండలేదా దక్షిణసంపుమసనము దీనింగాంచి వధ్యులందఱును గుభాలునఁ బ్రాణాలువదలెదరే- చూడు- చూడు-

క. సగము కళేబరమదిగో
దిగలాగెను జాడఁజూడు దీర్ఘపునక్కల్
సగమదిగో శూలలగ్నం
బగుదెంచెడుఁ బండ్లుదెఱచి యట్టైనగుచుఁ.

చారు— అయ్యో- మందభాగ్యుకతనహతుండనైతింగదా- (అని సావేగముగాఁ గొఱ్ఱుపైఁగూరుచుండెను)

శకా— నేనెందుకుఁ బోయెదను? చారుదత్తుంజగపుచుండఁగాఁ జూచుచుండెదంగాక ఏమీ- అక్కటా- కూర్చుండఁబెట్టినారూ-

చాం— చారుదత్తయ్యా- ఏమి? భీతిల్లెదవయ్యా-

చారు— (దభాలున లేచి) మూర్ఖా-

క. వెఱవను మరణమువలనను .... (అని తిరిగిచదివెను)

చాం— అయ్యా- చారుదత్తయ్యా- గగనతలమునఁ బ్రతివసించెడు సూర్యచంద్రముసులుగూడ విపత్తిఁబొందుచున్నారు. ఇట్లున మరణశీలకులగు మానవజనులమాట యేమిచెప్పవలెను? లోకములో నొక్కఁడు లేచువాఁడు పడిపోవును- పడిపోవువాఁడెలేచును. మఱి- బట్టవేలరాలి యెగిరినట్లు పీనుంగునకునుబడి లేచుట ధర్మమయియున్నది. ఇదియెల్లనుదిలోఁగుఱుర్చుకొని మనసును నిబ్బరపఱ్చుకోవయ్యా- (ఒండోరులతో) ఇదెనాలవచాటింపుఁజోటు- కావున బిగ్గిఱ ఘోషింతముపట్టురా-

(వెనుకటట్లు కెల్లునజాటించిరి)

చారు— ఓసీ- ప్రియురాలా- వసంతసేనా-

చ. సువిమలచాంద్రదీధితుల .... (మొ॥ తిరిగిచదువుచున్నాఁడు)

[అంతట ససంభ్రమురాలయి వసంతసేనయును భిక్షువును బ్రవేశించుచున్నారు.]

భి— ఆశ్చర్యము- అస్థానపరిశ్రాంతయగు వసంతసేనికఁగొని తెచ్చుటలో నాకుఁ బ్రవ్రజ్య యెంత యనుకూలించెను- ఉపాసికా- నిన్నెచ్చటకుంగొంపోవవలెను?

వసం— ఆర్య చారుదత్తునిలోఁగికే- మృగలాంఛనుని యెడుటఁగుముదినిరాగిల్లునట్లాయన దర్శనమువలననే నేనానందపడునట్లు గూర్పఁదగును-

భి— (తనలో) ఏమార్గముచేతఁ బ్రవేశించెదను? (ఆలోచించి) రాజమార్గముచేతనే ప్రవేశించెదను. (ప్రకాశముగా) ఉపాసికా. రమ్ము. ఇదె రాజమార్గము. (విని) ఏమియిది? రాజమార్గమందు మహాకలకలము వినఁబడుచున్నది.

వసం— (ఎదుటఁజూచి) ఏమీ. ముందుచూడుము. ఎంతెంతో జనసమూహము. అయ్యా. ఇదియెల్ల నేటికో యెఱుఁగుదువయ్యా. వసుంధరయెల్ల విమతభారాక్రాంతమయ్యె. ఉజయిని యేకవాసోన్నతయగుచుఁగానవచ్చెడు.

చాం— ఇదె పశ్చిమఘోషణాస్థానము. కనుకఁ జిట్టచివరకు డిండిమము గొట్టుండిరా. ఘోషణముం బిగ్గఅగాఁ జాటింపుండిరా. (అట్లుచేసి) ఓ. ఓ. చారుదత్తయ్యా. మమ్మలోఁగొనియుండుకో. వెఱవకుమీ. చెచ్చెఱనే పొరివుచ్చెదములే.

చారు. భగవతులగు దేవతలారా.

భిక్షు— (విని సంభ్రమముతో) ఓసీ. ఉపాసకురాలా. నీవేమొ చారుదత్తునిచేఁ జంపఁబడితివని చారుదత్తునిం జంపఁ గొంపోవుచున్నారుసుమ్మా.

వసం— (ససంభ్రమముగా) అయ్యో! నాపాపము. అయ్యో. నాకర్మము. దురదృష్టవంతురాలనగు నామూలముగాఁ జారుదత్తుడుగారు చంపఁబడుచున్నారా. అయ్యా. త్వరితముగాఁ ద్వరితముగా దారిదీయవయ్యా.

భి— ఆర్య చారుదత్తుఁడు జీవనములతో నుండఁగానే నూఱడింతువుగాని యుపాసికా. త్వరపడుమీ. త్వరపడుమీ. అయ్యా. అయ్యా. దారియిండి. సందీండి.

వసం— సందు. సందు.

చాం— ఓచారుదత్తయ్యా. స్వామినియోగమది సమాతప్పిదము. కనుక స్మరింపఁ దగ్గదేదేని స్మరియించుకో.

చారు— ఇక్కేల? "భాగ్యవిహీనతం........" (చదువుచున్నాఁడు)

చాం— (ఖడ్గముదొడిగి) అయ్యా. చారుదత్తయ్యా. ఉత్తానుఁడవై సమముగా నిల్వవయ్యా. ఒకేప్రహారముచే నిన్నుఁ దలద్రెంచి చిటికలో స్వర్గానకుఁ బంపెదముగాని.

(చారుదత్తుఁడు నట్లె నిలుచుండెను)

చాం— (ప్రహరింపనెంచి కత్తి నేలపై జారిపడుటచూచి) ఆహా. ఏమియిది.

క. పిడికిటఁ బిఱికెటునాడియుం
బడియుసకోపమ్ముగాను బడెనేందులకో
పుడమిపయిఁ గయిదువిదియా
పడువున వెఱపుచ్చుచిడుగువలె దారుణమై.

ఇది యిట్లు వాటిల్లుట నిపుడు చారుదత్తయ్య చంపఁబడఁడని తలంచెద- భగవతీ- సహ్యవాసినీ- ప్రసాదింపు- ప్రసాదింపు- చారుదత్తయ్యకు మోక్షము కల్పించితివేని యపుడు చండాలకులమెల్ల నీవనుగ్రహించినట్లె-

చాం- ౨— మన కాజ్ఞయిచ్చినచొప్పున నడపింతమురా-

చాం- ౧— కానీ- అట్లె చేయుదము రా-

(అని యిరువురును జారుదత్తుని శూలమున నారోపింపఁజొచ్చిరి.)

భిక్షు- వసం— (చూచి) అయ్యా- అయ్యా- అట్లువలదు- అట్లుచేయకుండి- అయ్యా- ఏమందభాగినికారణమున నీయన యిట్లు చంపఁబడుచున్నాఁడో యది నేనే-

చాం— (చూచి)

క. వేసలిమూఁపున వ్రేలఁగ
చానయొకతొ చేతులెత్తి చావకుఁడనుచుఁ
బీనలుబద్ధలుగాఁగాఁ
దానిట నరుదెంచెనిదిగొ త్వరత్వరపడుచుఁ.

వసం— ఆర్య- చారుదత్త- ఏమియిదియెల్ల? (అని యురమ్మునఁబడియెను.)

భిక్షు— ఆర్య- చారుదత్త- ఏమి యిది? (అని కాళ్లమైఁబడియె)

చాం— (సభయముగా సమీపించి) ఏమీ- వసంతసేనమ్మా- పోనీ- మేమును సాధువుం జంపక బ్రతికిపోయినాము లే-

భిక్షు— (లేచి) బ్రతుకునా చారుదత్తుఁడు- ఓరీ?

చాం— నూఱేళ్ళు బ్రతుకఁగలఁడయ్యా-

వసం— (సహర్షముగా) చచ్చిబ్రతికిననాననైతిఁగదా-

చాం— కనుక నీ వృత్తాంతమును యజ్ఞవాటమందున్న రాజుగారికి నివేదింతమురారా- (అని నిష్క్రమింపఁబోగా)

శకా— (వసంతసేనంజూచి గుండెలదఱ) అమ్మయొయ్యా- ఈ గర్భదాసికి జీవనలెవ్వఁడిచ్చినాఁడురా- నాప్రాణాలు పైకి లేచిపోవుచున్నవే- కానీ- పాఱిపోయెదను- (అని యుఱుకఁజొచ్చె)

చాం— (చేరఁబోయి) ఓరె- విను- మనకురాజాజ్ఞయిది- ఎవ్వనిచే నీయమ చంపఁబడెనో వానిం జంపుమని-సరెకదా- ఇప్పుడు రాష్ట్రియశ్యాలునే చంపుదమురారా- (అని నిష్క్రమించిరి.)

చారు— (సవిస్మయముగా)

క. మిత్తిపెనువాతనన్నిడ
మొత్తంగా గత్తిదూసి మొనసినవేళన్
బొత్తిగ వెలవగుపైరున
కొత్తిన బలువంటవాన యీయమయెనతో.

(చూచియు)

క. రెండవ వసంతసేనయొ
మెండుగ నాయమయె పుడమిమీఁదికిదివమం
దుండిడిగెనొ- మదిభ్రమనైనొ
కాండయగు వసంతసేన చావేదిదిగో.

శాదేని— క. ననుబ్రదికింపఁగస్వర్గం
బున నుండియు నామెయిట్లు పుడమికిడిగెనో
పనివడి యప్పోవలిక డా
ల్చిన యింకొక్కరితయొక్కొ- చివరకుఁదెలఁపన్.

వసం— (కాలఁకులూరఁబాదములపైఁబడి) ఆర్య చారుదత్తుఁడుగారు- దానసే నేను మహాత్మురాలను- నాకారణముననే కాదా మీకిప్పుడీయసదృశావస్థపట్టినది-

తెలలో— ఆశ్చర్యము- ఆశ్చర్యము- బ్రతికియేయున్నది వసంతసేన- (అని యందఱును బలుకుచున్నారు.)

చారు— విని హఠాత్తుగాలేచి నిమిరిసుఖానుభవమభినయించుచుఁ గన్నులుమూసి కొని హర్షముపై మాటడగ్గుత్తపడ ప్రియురాలా- వసంతసేనవా నీవు-

వసం— ఆమె నేను మందభాగ్యురాలను-

చారు— (నిరూపించి సహర్షముగా) ఏమీ- వసంతసేనయే- (సానందముగా)

క. అత్యంతబాష్పధారల
నిత్యస్నపనంబొసంగి నిజకుచములకున్
బ్రత్యంత విద్యవలెనను
మృత్యువుపెనువాతఁదప్పి మిడుకఁగఁజేసెన్.

ప్రియురాలా- వసంతసేనా-

ఆ. వె. నీనిమిత్తమిట్లు నేఁడుగూలెడు నాదు
మేని ముక్తిఁదేఁగ మెచ్చితీవ
చచ్చిగూడ వచ్చివచ్చెడు నసురుతోఁ
బ్రియసమాగమంబు విలువయెంతొ.

మఱియు, ప్రియా- చూడు-

తే. గీ. ఇదిగో- పెండిలికొడుకున కెత్తుబట్టు
కూర్చెనిదె దండపెండిలికూఁతురాక
కొఱఁతబఱువాని చాటింపుఘోష యెల్లఁ
బెండ్లిడోల్లయులిభులతోఁ బెనఁగెనెనని.

వసం— అతిదక్షిణతతో మీరిట్లు వ్యవసితము చేయుటేల?

చారు— ప్రియా- నీవు నాచేఁజంపఁబడ్డదానవని-

క. తొల్లి టిపగమదిఁ గూరుచుఁ
జెల్లుబడులుగల్గు దాయచేసరముసం
దొల్లఁగువానిచేనిటు
బొల్లింపఁగఁబడితిఁ గొంత చరదృష్టమునన్.

వసం— (రెండుచెవులుమూసికొని)

అయ్యో- ఎంతపాపము- వానిచేతనే చంపఁబడితినే- రాజశ్యాలునిచేతనే-

చారు— (భిక్షుంజూచి) వీరెవ్వరు?

వసం— ఆయనార్యునిచేఁ జంపఁబడి- యీయార్యునిచే జీవముంగంటిని-

చారు— అకారణబంధువులగు మీరెవ్వరండి-

భిక్షు— అయ్యా- నన్ను మీరానవాలుపట్టలేకుండనున్నారు- మీయొద్దఁ జరణసంవాహనము నిరంతరముచేయు చింతగల్గిన సంవాహకుఁడను పేరటిసేవకుండను. జూదగాండ్రు నన్నుఁబట్టుకోఁగా మీయాత్మీయుఁడనని యీయుపాసిక నన్నలంకార పణమిచ్చికొని విడిపించెను. ఆజూదపు నిర్వేదముచేత శాక్యశ్రమణకుండ నైతిని. ఈయమ్మయు గూడుబండి పొరఁబాటునమాఱి పుష్పకరండక జీర్ణోద్యానమునకుం గొంపోఁబడి. యాయనార్యునిచే 'నన్నొల్లవా' యని బాహుపాశ బలాత్కారముచేఁ జంపఁబడి నాచేఁగనంబడియెను.

తెఱలో— కలకలము-

తరల. వృషభకేతుఁడు దక్షుజన్నము వీటఁబుచ్చుచుగెల్చుతన్
విషధరాత్మజ షణ్ముఖుండును క్రౌంచుని హెచ్చుతన్
విషమనేత్రుని కొండదాఁకను బృథ్విమెల్లవిశాలమున్
ముషితశత్రువరేణ్యుఁడార్యకముఖ్యుఁడింతట నేలుతన్.

(దళాయిన్ ప్రవేశించి)

శర్విలకుఁడు—

ఉత్సాహ. కుచ్ఛితంపుజేసిఁ బాలఁబడఁగూర్చివానిరా
లచ్చియందు నార్యకుని కెలాసమొంద్వనిల్పి నేఁ
డచ్చుగాను శేషభూతమా తదాజ్ఞమోచుచుక
వచ్చితినిటఁజారుదత్తువ్యసనముండొలంపఁగాక.

చ. రిపుభుజంపి మంత్రిబలరిక్తునిఁ బౌరులనూఱడించి త
ద్యుపలుకులం బ్రకర్షమున నైంద్రపదంబునుబోలునీ సమ
గ్రపువసుధాధిరాజ్యమును బ్రాప్తముఁజేసితి నార్యకప్రభుక
గపటజయంబు భూమిఁజిరకాలమునిల్వఁదుసూ తలంచినక.

(అగ్రభాగమునసనిరూపించి) ఇందు జనపద సమవాయముగలదే- అతఁడిందుండఁజను. అపునుగాని యార్యకక్షితిపతిగారి ప్రభుత్వారంభము చారుదత్తుని జీవితప్రాప్తివలన నాఁటెంతో సఫలమయ్యెంగదా- (సత్వరముగా సమీపించి) అవతలఁబొండి- పాలి పొండిరా- జాల్ములారా- (చూచి సహర్షముగా) ఇదుగో- చారుదత్తుఁడుగారు వసంతసేనతోఁగూడి సుఖమున్నారో! మాస్వామి మనోరథములు సంపూర్ణము లయినవిగదా!

శా. అమ్మా! యెంతటిభాగ్యమయ్యె! వ్యసనవ్యాకీర్ణమాలోఁతు సం
ద్రమ్ముఁదుండి సుశీలతాగుణభృతిన్నాతక వలెందేల్చెనీ
కొమ్మగాదిలి మేలిబంతి కడుఁబెక్కుల్ నాల్లకుంగంటిఁజం
ద్రుమ్ముక్షుంగ్రహణంబునుండివలెఁ దోడ్తోవెన్నెలల్ గాయఁగా.

సరే- మహాపాతకములు చేసియున్న నేనిట్టిపుణ్యాత్ముసెట్లు చేరంబోవఁదెగుదును? అగ్ని యన్నియెడలవెలుఁగును- (ప్రకాశముగాఁ జేరఁబోయి దోసిలివట్టి) అయ్యా- చారుదత్తుఁడుగారూ!

చారు— ఓయీ- నీవెవఁడవు?

శర్వి— క. కన్నమిడిమీదులోఁగిటఁ
దిన్నగన్యాసాపహరణభృతిగొంటిని యు
ష్మన్నేమహాదురితముల
సన్నగిలుచు నేఁడు మిమ్ముశరణముగంటిక.

చారు- సఖీ! అట్లుగాదు. నీవునాకిదెప్రణయమొకావించితివి! (అనిమెడచుట్టియలమును.)

శర్వి— ఇంకొకఁడు-

తే. గీ. కులముఁబూనమ్ము రక్షింపఁదలపుఁగొనుచు
నార్యవృత్తమునీకొను నార్యకుండు

పాలకునిదురాత్ముని యజ్ఞవాటమందుఁ

బశువునుంబోలెఁ బొరిఁబుచ్చెవహవ- నేఁడు.

చారు— ఏమీ?

శర్వి— క. నీబండియెక్కి పఱచుచుఁ

దాఁటితుననీదుచాటుదాటినవాఁడే

శ్రీబల్మిదగ్గుపాలకు

నూఁబవసరమట్లుచంపెనహో! జన్నములో

చారు— శర్విలకా- ఏవరు? నిష్కారణముగాఁ బాలకుండు గొల్లపల్లెనుండి రప్పించి కూటాగారమున బంధింపఁగా నీసాయమునఁ జెఱలు వదల్చుకొన్న యార్యకుఁడను వాఁడేనా యీయన?

శర్వి— తమరానతిచ్చినదే.

చారు— ప్రియముగదా- మనకుఁ బ్రియముగదా-

శర్వి— మీసుహృదుఁడగు నార్యకుఁడుగారు మహారాజ్యప్రతిష్ఠిత మాత్రుఁడుగాఁ గనే యుజ్జయినీ మహారాష్ట్రమున వేణాతటమందలి కుశావతియంతు దమకు రాజ్యము ధారాదత్తముచేసినారు. కనుక నిది ప్రథమ సుహృత్ప్రీతిముక్రింద మన్నించి స్వీకరింతురుగాత- (తిరిగి) ఓరే- ఓరే- ఇందుగో- ఈ రాష్ట్రియ శకునిటఁ దోకొనిరండి-

చెటులో— శర్విలకుఁడాసంగిన యాజ్ఞలెల్లఁ జెల్లుఁగాత-

శర్వి— అయ్యా- ఆర్యకరాజుగారిట్లని విన్నవింపుమన్నారు- "ఇది యెల్లయుష్మద్గుణోపార్జితమగు రాజ్యము. కనుక మీరెల్లరు దీనినుపయోగింతురుగాక-" అని-

చారు— అస్మద్గుణోపార్జితమగు రాజ్యమా?

చెటులో— ఓరీ- ఓరీ- రాష్ట్రియశ్యాలకుండా- రారమ్మురా- నీయవినయఫలమును జేసేతం గుడిచెదుగాని రారా-

[ఇంతటఁబురుషులచే నధిష్ఠితుఁడై వీపున జెక్కలుకట్టఁబడిన శకారుండు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

శకా— అయ్యరొయ్యా- నాకర్మమా-

హాయప్రచారను. తలఁకకిట్లు దవులఁదూలి

కలఁకఁబాఱు గాడ్దెఁబోలి

వెనుక జెక్కవిరవనైతిఁ

గునుకుదుష్టుకుక్కరీతి.

(దిశలుచూచి) ఏవైపునంజూచినను రాష్ట్రియబంధమె యాముకొనైదు. కనుకనశరణుఁడనగు నేనిపుడెవ్వరిని శరణముఁజొత్తునోగదా యీశ్వరా- (ఆలోచించి) కానీ- అభ్యుపపన్న శరణరక్షణుఁడగు నాయననే శరణువొందెదనుగాని- (అనిచేరంజని) అయ్యా- చారుదత్తుఁడుగారూ- పరిత్రాణముసంగుఁడీ- పరిత్రాణముసంగుండీ- (అని రెండుమోగుల పయింబడియెను.)

వెలిలో—అయ్యా-చారుదత్తుండుగారా-వదలుండి-వదలుండి- వీనిని జంపెదముగాని-

శకా— (చారుదత్తుంజూచి) ఓయశరణశరణా- పరిత్రాణమిండీ-

చారు— (అనుకంపమొప్ప) ఆహాహా- అభయమభయము శరణాగతునికి-

శర్వి— (సావేగముగా) ఛీ- ఛీ- వీనిని జారుదత్తుని పార్శ్వమునకు దూరగతునిం జేయుండీ- (చారుదత్తునితో) ఏమండి- అయ్యా- యీపాపుని నేమిచేయింపవలసినదో యానతిండి-

పెడకెక్కులుగట్టింపమ?
కడుకొనికుక్కగమిచేతఁ గఱపించెదమా?
పొడిపింతుమశూలమ్మున?
కడువాఁడిది అంపమునను గడతేర్చెదమా?

చారు— ఏమి? నేనేదన్ననదిచేయింతే?

శర్వి— ఇందేలసందియము?

శకా— భట్టారకా- చారుదత్తా- శరణాగతుఁడనైతిని- కనుక రక్షింపుండి- కాపాడుండీ- మీవంటివారికి సదృశమగునట్లు కావింపుండి- ఇఁకముందెన్నటికినేట్లు చేయఁగలవాఁడగానుజుండీ-

వెలిలోఁ వారలు— చంపింపుండి- ఇట్టిపాతకినేనేనిమిత్తమున బ్రతుకనిత్తురు?

వసం— (వధ్యమాలను జారుదత్తుని మెడనుండితీసి శకారునిపై విసరినది)

శకా— అమ్మా- గర్భదాసీపుత్రీ- ప్రసన్నురాలవుగమ్మా- ప్రసాదింపవమ్మా- ఇఁకెప్పటికిని జంపనమ్మా- కనుక రక్షింపవమ్మా-

శర్వి— ఓరీ- ఓరీ- దొలగొంపొండి- అయ్యా- చారుదత్తుఁడుగారూ- ఆజ్ఞాపింపుండీ- ఈపాపునకేమియనుష్ఠింపవలసినదో-

చారు— ఏమీ- నేఁజెప్పినదే చేయఁబడునా?

శర్వి— సందియమెందులకింకు!

చారు— సత్యముగా?

శర్వి— సత్యముగా-

చారు— అట్లైన శీఘ్రముగా వీనిని-

శర్వి— ఏమి? కొట్టిచంపవా?

చారు— కాదు- వలదు- విడిచిపెట్టుండి-

శర్వి— ఎందుచేతను?

చారు— క. అపరాధియైనశత్రువు
కృపణతశరణంబుసొచ్చి క్రిందుపడఁగ శ
స్త్రపుఁజావుచంపఁగూడునె?

శర్వి— అట్లుగాదేనికుక్కలచేబొక్కింపుండి-

చారు— ఉపకారహతుండుగాఁగ నొనరింపఁదగున్

శర్వి— ఏమి? ఈ యాశ్చర్యము- ఏమిచేయుఁదునో సెలవిండయ్యా-

చారు— అయిన- విడిపింపుండి-

శర్వి— (అనఁగా విడిపించెను.)

శకా— ఏమిదింత- ఎవ్వఁడనుకోనిది తిరిగి బ్రతికినాను- (అనుచుఁ బురుషులతోను నిష్క్రమించెను.)

* తెరలోన— (కలకలధ్వని సాఁగినపిమ్మట) ఇదిగో- ఆర్యచారుదత్తునిభార్య ధూతాయమ్మ యడుగడుగునను బట్టయంచుఁబట్టి లాగెడుపిల్లని వలుక్కాలల్లక యాడ్చుకొంచు బాష్పభరితనయనులగు జనులచే నివార్యమాణయయ్యుఁ బ్రజ్వలితపావకముఖమునం బ్రవేశించుచున్నదిగదా-

శర్వి— (విని తెరవైపుచూచి) ఏమిటీ- చందనకుఁడా? చందనకా- ఏమిటోయిది?

చంద— (ప్రవేశించి) ఏమయ్యా- నీవింకఁజూడనేలేదా? మహారాజప్రాసాదమునకు దక్షిణముగా గొప్ప జనసమ్మర్దమున్నదిచూడు- ఇదిగో- (మొ॥ తిరిగిచదివి) నేనామెతోఁజెప్పితినయ్యా- ఏమని- "అమ్మా- సాహసముచేయకమ్మా- ఆర్యచారుదత్తుఁడుగారు బ్రతికియున్నారమ్మా" అని. ఇంతకును దుఃఖవ్యాపృతత్వముచే నెవ్వరువిందురు- నమ్మెడువారెవ్వరు?

చారు— (ఉద్వేగముతో) హా! ప్రియురాలా! నేను బ్రతికియుండఁగానే నీకీపనికేమి వచ్చినది? (పయిఁజూచినిట్టూర్చి)

---

* జ్ఞాపిక. ఈపట్టునుండి చందనోక్తి తుదగాఁగల గ్రంథభాగమును రూపకోత్కర్ష సంపాదనముకొఱకు నీలకంఠుఁడను కవి యొకరువ్రాసినట్లు ప్రతీతిగలదయ్యును మూలగ్రంథ సంలగ్నములు ప్రస్తుతార్థానుకూలములగుటచే నిదియుననువదింపఁబడుచున్నది.

క. చారుచరిత- నీచరితము
ధారుణిపై నిల్వఁదగని ధన్యంబైనన్
గూరిమిపతినిటడించుచుఁ
గోరఁగఁబరలోకసుఖము గ్రొత్తడి- చనునే?

శర్వి— అహో- ప్రమాదమువచ్చెనే?

క. వడివడిఁబరుగిడవలె న
క్కడికిద్యోడమోహమిట్లు గ్రమ్మినతనికిన్
గడఁకచెడుసన్నలెచ్చెడుఁ
గడుకొనుచున్ సర్వతోముఖంబుగనకటా!

వసం— అయ్యా- లెప్పిలిబుండి- అక్కడకేగియమ్మగారిని బ్రదికింపుండి- కాకున్న నధీరత్వఫలముగా ననర్థమేదేని పాసంగఁబోలును-

చారు— (లెప్పిలిలి గుభాలునలేచి) హా- ప్రియా- ఎక్కడకేగితివి- నా మాటలకుఁ బల్కరింపవే-

చంద— ఇటురండి- అయ్యా- ఇటురండి-

(ఇట్లందఱును నడచుచున్నారు)

ఇక్కడను నీలకంఠప్రతిష్ఠితమునగానైనట్లీక్రింది తన్నిర్మితార్యయె చెప్పక చెప్పుచున్నది-

క. రవియుదయవుభయమునసైనా
కవిపాత్రవు మేళనంబుగావింపఁడిటన్
సువిమలవాగ్వ్యక్తులచే
సవరించెను నీలకంఠ సరసుండిదిగో.

(ఇంతట యథానిర్దిష్టయగు ధూతాంబయును దచ్చేలాంచలమును లాగుచు విదూషకుచేననుగమ్యమానుఁడై రోహసేనుండును రదనికయును బ్రవేశించుచున్నారు.)

ధూత— (సాస్రముగా) ఓయీ నాకొడుకా- నన్నువిడుము- నాకడ్డవాట్లురానీకు- మీసాయనగారి యమంగళపుమాట వినుటకు మిక్కిలి వెఱపుగల్గుచున్నదిరా- (అని లేచి కొంగూడఁబెఱుకొని పావకాభిముఖురాలై నడచుచున్నది).

రోహ— ఓయమ్మా- ఓయమ్మా- నన్నుఁ గాపాడవె- నీవులేకపోయిన నేనెట్లుప్రాణాలు నిల్పుకోఁగలనే- (అని యుఱికెత్తిరిగి కొంగందుకొన్నాఁడు)

విదూ— భిన్నరూపమున బ్రాహ్మణపురంధ్రులగు మీరిట్లుచితాధిరోహణము చేయుట పాపమని బుధులువ్యాహరించుచున్నారమ్మా-

ధూతా— మాయాయనగారి యమంగళశ్రవణముకంటెఁ బాపాచరణమునుమేలెపో-

మృచ్ఛకటికము. (౫౭౬-పుట శేషము.)

శర్వి— (ఎదుటఁజూచి) హుతవహునకాసన్నురాలయ్యెంగదా యీమె! త్వరగా నడువుండి- త్వరగానడువుండి-

చారు— (సత్వరముగాఁ బఱచుచున్నాఁడు)

ధూతా— ఓసీ! రదనికా! అబ్బాయిని బట్టుకో- నేనుదలంపిదేర్చికొందునుగాని-

చేటి— (సకరుణముగా) అమ్మగారికి నేను జెప్పెడుదాననా? అయినను నామాటలు వినుండమ్మా-

ధూతా— (విదూషకుంజూచి) అయ్యా- మీరు పట్టుకొందురు-

విదూ— (సావేగముగా) సమీహితసిద్ధియందు బ్రవృత్తులగువారికెల్ల బ్రాహ్మణుఁడు ముందుండవలెను- కనుక మీకును నేనే యగ్రణినయ్యెదను-

ధూతా— ఏమియిది? ఇద్దఱును నాకడ్డమేవచ్చిరి- (బాలకువిలోకించి) ఆబ్బాయీ- మంచివాఁడవుగాని, నీకునీవె వెనుకనిలఁబడి నిన్నుఁగాపాడుకో- మాకుఁ దిలోదక దానమొసఁగనీకుఁ దలంపులు లేవనుకోనా? (నిశ్వాసముతో) ఎందులకు? మీ నాయనగారు నిన్ను వ్యవస్థాపనచేయఁగలరులే-

చారు— (విని జట్టునఁజేరి) నేనెయీబాలికుని వ్యవస్థాపింతునులే- (అని పిల్లని కొక్కలతోనెత్తి అమ్మని యాలింగనమిచ్చెను)

ధూతా— (విలోకించి) ఆశ్చర్యము- మాయాయనగారి దానివలె నున్నదె యీస్వర సంయోగము- (తిరిగి నిపుణముగాఁజూచి సహర్షముగా) ఏమి నాభాగ్యము- మావారెవీరు- ప్రియమయ్యె నాకు- సంబరమయ్యె నాకు-

బాలకు— (విలోకించి సహర్షముగా) ఆశ్చర్యము- మా నాయనే నన్ను గౌఁగిలించు కొనుచున్నాఁడు- (తల్లితో) అమ్మా- నీవును నాయదృష్టాన బ్రదికితివి- నన్ను మా నాయనే వ్యవస్థాపించుచున్నాఁడులే- (అని గౌఁగిలిచ్చుచున్నాఁడు)

చారు— (ధూతాంబంజూచి)

క. ఓప్రేయసీ- తెగువేలే
నీప్రాణేశుండనైన నేనుండఁగ నే?
యప్రస్తుతమింభోజని
క్షిప్రముగా భానుఁడుండఁ జిడిముడిపడు నే?

ధూతాం— ఆర్యపుత్రా- కనుక నే యచేతనస్సై యది చుంబింపఁబడుచున్నది-

విదూ— (చూచి హర్షముతో) వహవా- ఈరెండుకన్నులుండఁగానే నాకూర్మిచెలిం జూచుకోఁగల్గితిని- అహెూ- సతీప్రభావమెంతెంతనిచెప్పను- కనుక నే జ్వలన

ప్రవేశవ్యవసాయమాత్రమునఁ బ్రియసమాగమ మెదురువచ్చెను (చారుదత్తుం జూచి) మాప్రియవయస్యునకు జయము- విజయము

చారు— ఇటురావోయి మైత్రేయా- (అని యాలింగనము చేసికొనుచున్నాఁడు)

చేటి— ఆహాహా- ఏమేమిసంబరాలు- అయ్యా- దండాలండీ- (అని చారుదత్తుని కాళ్లమీఁదవాలినది)

చారు— (వెన్నునఁజేయూన్చి) రదనికా- లేలెమ్మి- (అని లేవఁదీసెను)

ధూతా— (వసంతసేనం గాంచి) మాయదృష్టవశానఁగుశలినివిగదా భగినీ-

వసం— ఇప్పటికిఁ గుశలిని నైతినమ్మా- (అని యొండొరులు కౌఁగిలించుకొనిరి)

శర్వి— ఏమిభాగ్యము- తమసుహృద్వర్గమెల్ల బ్రతికుగాంచిరి-

చారు— మీప్రసాదముచేతనే గాదె-

శర్వి— అమ్మా- వసంతసేనా- పరితుష్టులగు మన రాజుగారు వధూశబ్దముచే మిమ్ము ననుగ్రహించుచున్నారు-

వసం— అయ్యా- కృతార్థురాలనైతినండీ-

శర్వి— (వసంతసేనకుఁ బయ్యెదకొంగుముసుఁగు తలమీఁదుగా రానిచ్చి చారుదత్తుం గూర్చి) అయ్యా- ఈభిక్షుకున కేమిచేయందగును?

చారు— ఓభిక్షూ 3.! ఏదిమీకు బహుమతము?

భిక్షు— పరిదృశ్యమానమగు నిదియెల్ల ననిత్యమనియెఱిఁగి ప్రవ్రజ్యయందె తేట్టిగా బహుమానపడువాఁడను-

చారు— సఖీ- వీని నిశ్చయము దృఢము- కనుక వీనిని బృథివియందలి యెల్లవిహారములకును గులపతినిగా నియమింపఁదగును-

శర్వి— తమరు సెలవిచ్చినట్లే-

భిక్షు— ప్రియము- మన కెల్లఁ బ్రియము-

వసం— ఇప్పుడు జీవాలుచేరుకొన్నవి-

శర్వి— స్థావరకుని పనియేమండి-

చారు— ఓయీ సువృత్తా- వీనిన దాసుంగానిండు- ఆచాండాలురను సర్వచాండాలురలో నధిపతులను జేయుండి- చందనకుండు పృథివీదండపాలకుండు గావలెను- ఆరాష్ట్రియశ్యాలునకు పూర్వమే యేపన్నులుండెనో యిప్పుడు నయ్యవానినె వానిం దాల్పనిండు-

శర్వి— ఇదియంతయు భవదిష్టానుసారముగానే- కాని — వీనిని వదలుండి- చంపెదనుగాని-

చారు— శరణాగతునకభయము-

క. అపరాధియైనశత్రువు (పు॥ ది చదివెను)

శర్వి— అయిన— మీకిఁకనింతకంటెఁ బ్రియమేదేది చేయందగునో సెలవిండి-

చారు— ఇంతకుమించిన ప్రియమువుండుఁగా?

సీ. చారిత్రశుద్ధియే సర్వత్రలభియించె శత్రువువిడుపొందె శరణుసొచ్చి
క్రేళ్లతోఁ దాయను బెకలించిగాదిలి చెలియార్యకనృపతి చెలఁగెనచల
మునుపటియైశ్వర్యమునకంటెఁ బెక్కువల్ తొలినోముపంటయై తొలకరించె
నేఁగంటిఁ గ్రమ్మఱనీప్రియ- నర్మిలి సేయునిఁ గూడితి నిన్నునిట్టు
లిన్నిసమకూడె సమయాననింతకంటె
మించినది యేమిగలదోయి మంచినాడు
నింతకెక్కువలేనిదే మేమియిపుడు
తిదిరినినుఁ గూర్చిపెట్టఁ బ్రార్థించువాఁడ.

మాలిని. కొందఱనెంతయుఁ గ్రిందనుబెట్టుచుఁ గొందఱనెత్తుచుఁ గొండపయిన్
గొందఱఁగూల్చుచుఁ గొందఱఁదేల్చుచుఁ గొందలపెట్టుచుఁ గొందఱనున్
జిందఱవందఱ ముందఱవెన్కలఁ జెందెడు లోకగతిందెలుపన్
సందియమొందని చందపుటివ్విధి సాఁగెడు నేతపుచట్టివలెన్.

భరతవాక్యము.

భాస్కరవిలసితము.

క్షీరిణులగుచును గోవులునిచ్చల్ * చేఁపను వసుమతిఁ జెలఁగనుబంటల్
వారిదముదమున వానలుగుర్యన్ * వాయువువిసరను బ్రజలెనయంగా
వారకముదమున బ్రాణులువొందం * బ్రాహ్మణులరయనురమగలసత్తన్
ధారుణిపములను దాయలుగూలన్ * ధర్మముసతతముగ నిలుపుచునేలన్.

(అని యందఱును నిష్క్రమించిరి.)

ఇది శ్రీమదిష్టదేవతా వరప్రసాదాసాదిత కవితా వనితాధురంధర సౌజన్యబంధు రాపస్తంబసూత్ర పవిత్ర త్ర్యార్షేయ హరితగోత్ర సమస్తమండల తోష్టూయమాన వావిలాలాహ్వాయ త్రిలింగజ వైదికాన్వయ కమలాకర ప్రభాకరాయమాణ శ్రీమహాలక్ష్మీసదాప్పయ్యశాస్త్రీశ్వర ద్వితీయపుత్ర సకలగురుజన సదాశీఃపాత్ర వాసుదేవ శాస్త్రిచే ననూదితంబగు మృచ్ఛకటికమున దశమాంకము సంపూర్ణము.

సత్య[illegible] పూర్వదేశ యాత్రలు.

ద్వితీయభాగము.— లంకాద్వీపము.

మొదటి ప్రకరణము.

అందు మళయాళములో నాకు సిద్ధుఁడనుగ్రహించిన పసరుయొక్క మహిమచేత నడవవలసిన ప్రయాసము లేక మనోవేగమున గగనమార్గమునఁ బోయి క్షణకాలములో నేను లంకాద్వీపమున వాలితినని చెప్పియున్నానుగదా! హనుమద్దేవుని తరువాత నీకలికాలములో మన పెద్దలెవ్వరును పురాణములలోఁదక్క దర్శింపనోచుకోని లంకాద్వీపమును వాయుపథమునఁ బోయి చేరఁగలుగుటకు మన భరతఖండవాసులలోనెల్ల నేనే ప్రథముఁడనగుటచేత, ఇంతటి ఘనకార్యమును నిర్వహించిన యీ యుత్తమోత్తమ దినమును మహాపుణ్యదినమునుగా భావించి యేటేట మీరుత్సవము చేసికోకమానరన్న దృఢవిశ్వాసమునుబట్టి నేనక్కడ నడుగిడిన దినమును మీకు సరిగా త్రుటిలవలతో చెప్పుచున్నాను. సావధానచిత్తులరై గ్రహింపుఁడు. నేనా దేశములో కుడికాలు మోపిన పుణ్యకాలము హూణశకము ౧౮౭౩వ సంవత్సరము మార్చి నెల ౨౩వ తేది మధ్యాహ్నము మూడుగంటల రెండు మినిట్లు నాలుగు సెకనుల ముప్పాతిక మీఁద మూడు క్షణముల కాలము. నేనా దేశమునందు వాలెడునప్పుడు సహితము మన దేశమందలి కాలజ్ఞులు తప్పుపట్టుట కవకాశము లేకుండ త్రోవలోనే యెడమకాలు ముడుచుకొని కుడికాలొక్కటియే భూమిమీఁదఁ బెట్టినాను. హూణపంచాంగములు లేని యాదేశములో సంవత్సరమును మాసమును తిథియు సరిగా నెట్లు తెలిసికోఁగలిగితివని సూక్ష్మబుద్ధి లేనివారు కొందఱడుగవచ్చును. అందు మళయాళ దేశములో మూడుసంవత్సరముల రెండుమాసముల పందొమ్మిది దినము లుండుటచేత దానిని బట్టి లెక్కచేసిచూడఁగా, నేనక్కడ ప్రవేశించిన దినము సరిగా నేనిప్పుడు చెప్పినదే యయియున్నట్టు తేలినది. అంతేకాక లంకానగరమునందు జ్యోతిశ్శాస్త్రవిద్వాంసులనేకు లున్నందున వారినాశ్రయించి తరువాత కొంతకాలమునకు వారిచేత వేయించిన లెక్కను బట్టికూడ రెండుమూడుదినము లెక్కువతక్కువగా నేను జెప్పిన తిథి సరియైనట్టు సిద్ధాంతమయినది. ఆ రెండుమూడుదినముల వ్యత్యాసమును లంకాద్వీపమునకును మనదేశమునకును గల కాలవ్యత్యాసమువలనను జ్యోతిశ్శాస్త్ర

సిద్ధాంత భేదములవలనను వచ్చినదగుటచేత మీ... ములు పాటింపక కర్మానుష్ఠానమునకు నేను జెప్పిన దినమే సిద్ధాంతము చేసికొనుఁడు. శాలివాహన శకాది హిందూశకముల నన్నింటిని విడిచిపెట్టి హూణశకప్రకారముగా సంవత్సర పరిగణన మేలచేసితివని కొందఱు బుద్ధిమంతులు శంక చేయవచ్చును. దానికిని సమాధానము వినుఁడు. ఇప్పుడు మనభారతఖండమునం దంతటను వ్యాపించియున్న యింగ్లీషు పాఠశాలల మహత్త్వమువలన ముఖ్యపట్టణములయం దెల్లవారును తెలుఁగుసంవత్సరములను తెలుఁగు తిథులును మఱచియున్నారనియు, ఇప్పుడించుమించుగా కలినిషిద్ధముగా నంగీకరింపఁబడుచున్న సంధ్యావందనమును జేయు ఛాందసు లక్కడక్కడఁ గొందఱున్నను వారు సహితము "అస్మిన్ వర్తమాన వ్యావహారిక హూణమానేన ౧౯౨౩ సంవత్సరే, మార్చిమాసే, ౨౩ తిథౌ" అని సంధ్యావందనములో నింగ్లీషు తిథులనే వాడుచున్నారనియు, నే నక్కడి జ్యోతిష్కులవలననే యెఱిఁగినవాఁడనగుటచేత మీకు సుబోధ మగుటకయి యింగ్లీషుతిథులను వాడితినేకాని నాకు తెలియక కాదు. ఈకలికాలమునందు సహితము జ్యోతిషమిట్లు ప్రత్యక్ష నిదర్శనముగా నున్నదికదా! లంకాద్వీపమునందు జ్యోతిశ్శాస్త్రమే ప్రబలియుండని పక్షమున, ద్వీపాంతరమునం దేకాకి నయియున్న నేను దూరదేశమునందలి మీస్థితిగతులనెఱుఁగక తిథి మాస సంవత్సరాదులను మీకు దురవగాహమగునట్లు బార్హస్పత్యమానప్రకారముగా తెలిపియుందును. నాకింతటి దివ్యజ్ఞానము ప్రసాదించిన యో జ్యోతిశ్శాస్త్రరాజమా! నీకు పదివేల నమస్కారములు. పశ్చిమఖండమునుండి హూణులు తెచ్చి విడుచుటచేత నిప్పుడు భారతఖండమునం దెల్లయెడలను పిశాచములవలె సంచరించుచున్న ప్రకృతిశాస్త్రములకు భయపడక నీవు మాదేశము నెప్పుడును విడువక మావారి హృదయపీఠముల నధిష్ఠించి రాజ్యముచేయుచుందువు. సంధ్యావందన విసర్జనకథనముచేత శాస్త్రోల్లంఘనము చేసినట్లు పామరులు భావింతురన్నభీతిచేత జ్యోతిశ్శాస్త్రమును బట్టి నేనెఱిఁగిన యీసత్యమును మనవారు కొందఱుపయికొప్పుకోకపోయినను, మనస్సులలో నయిన సత్యమునుగ్రహించి జ్యోతిషమును మునుపటికంటె నెక్కువగా గౌరవింతురని నమ్ముచున్నాను.

నేను లంకాద్వీపమును జేరినతరువాత నెటుపోదునాయని యాలోచించుచు క్షణకాల మొకమఱ్ఱిచెట్టు నీడను గూర్చున్నాను. మఱ్ఱిచెట్టని చెప్పఁగానే యది మనదేశపు మఱ్ఱిచెట్టువంటిదేయని మీరనుకోవచ్చును. కాని యది యాకారమునందు మనమఱ్ఱిచెట్లనే పోలినను పరిమాణమునందు మాత్రము శతగుణము లధికమైనదిగా నున్నది. దానియాకులు మనదేశమునందలి తామరాకు లంతలేసియున్నవి;

దానిపండ్లు పెద్ద ... నె యున్న ... లు నాకౌఁగిటి కడఁగి నవి కావు; కొమ్మలారంభమైన మ్రానిప్రకాండముయొక్క యెత్తు నూఱడుగుల కంటె హెచ్చుగానున్నది; మ్రానియొక్క కైవారము సరిగా కొలవలేదుగాని నూఱడుగులకంటె నెక్కువగానే యున్నట్టు తోఁచినది; కొమ్మలు రెండుమూఁడు యోజనములదూరము వ్యాపించియున్నవి. చెట్టెంతయెత్తుండునోయని యాకాశము వంకఁ జూచితినిగాని నాదృష్టి వ్యాపించినంతవఱకు కొన కనఁబడలేదు. పయి వంకఁ జూచుచుండఁగా నొకకాకి కొమ్మలలోఁ గూరుచుండి కావుమని కూసినది. ఉరుమువలెనున్న దానికూఁత వినఁబడఁగానే నాగుండెలు పగిలిపోయినవి; దాని రూపమును జూచినను నాభయము తక్కువకాలేదు. అది రూపమునందు గేదెదూ డంతయున్నది. దానినిజూచి యేపక్షిన నన్నెగ నెత్తుకొనిపోవునోయని భయపడి ప్రాణ రక్షణార్థమయి యొక యూడచాటునకుఁ బోయితిని. అవంక చూడఁగానే యూడ మీఁదఁ బ్రాఁకుచు రెండు కండచీమలు నాకంటఁబడినవి. అవి మనదేశమునందలి యెలుకలంతలేసి యున్నవి. అవి కుట్టినపక్షమున యేనుఁగువంటి దృఢకాయుఁడు సహితము నిమిషములో పీనుగగుటకు సందేహముండదు. శివునాజ్ఞలేనిది చీమ కుట్టదన్న లోకోక్తి యథార్థముగా నేను సమీపమునకుఁ బోయినను నన్నొక చీమ యు కుట్టలేదు. అయినను వానిదర్శనమువలననైన భీతిచేతనే నాదేహమంతయు గాలిలోపెట్టిన దీపమువలె కంపింప మొదలుపెట్టినది. అప్పటి నాదురవస్థ నేమని చెప్పఁగలను! దుత్తూరపర్ణి పసరు కొంచె మక్కడ దొరకినపక్షమున మరల కాలికి రాచుకొని శీఘ్రముగా స్వదేశము చేరి ప్రాణరక్షణము చేసికోవలెనన్న బుద్ధి పుట్టినది. నేనేవైపునఁ జూడ్కి నిగిడ్చినను దుత్తూరపర్ణి యొక్క మొక్కయినను చుట్టుపట్ల నెక్కడను చూపుమేర దూరములో నాదృష్టికి గోచరముకాలేదు. అప్పుడు మన పూర్వులు మహాబుద్ధిమంతులయి దూరదేశయాత్రలు నిషేధించిన దూరదృష్టియొక్క మహిమ నామనస్సునకు బోధపడి వారిసర్వజ్ఞత స్పష్టపడినది. అహా! మనపూర్వు లను బోలిన ధీమంతు లిప్పుడున్నవారిలోను ముందు పుట్టఁబోవువారిలోను కూడ నుండరు. ఇప్పుడు మనపెద్దలబుద్ధిని మెచ్చుకొనుచు వారియందు పూజ్యతాబుద్ధి కల వాఁడనయి నాభాగ్యహీనతను యెంచుకొని, పెద్దలు నిషేధించిన ద్వీపాంతర యానమునకు పూనిన పాపఫల మనుభవింపక తీఱదని నిశ్చయము చేసికొని, వడ వడ వడఁకుచు ప్రాణములమీఁది యాశ వదులుకొని యీశ్వర నామస్మరణము చేసి కొనుచు, చెట్టుక్రింద నిలువఁబడి యుంటిని. ఇట్లుండఁగా గాలిచేత మఱ్ఱిపండొకటి నాకాలిసమీపమున రాలి కుండపగిలినట్లు బళ్ళున పగిలినది. ఈశ్వరకటాక్షము చేత

పండు కొంచెము దూ ... కాని నా ... దవపక్షమున తల రెండు ప్రక్కలయి మీకీవృత్తాంతమును చెప్పువారు లేక నేనీపాటి స్వర్గలోకమున పాంతకాపునయి యుండియుందును. ఈ నా యాపదలకన్నిటికిని హూణులు చేసిన భూగోళశాస్త్రము మూలము. వారిశాస్త్రములను నేను నమ్మనివాఁడనగు నను వారు దేశములను తిరిగి చూచివచ్చి సత్యము వ్రాసినారన్న విశ్వాసము చేత లంకయనఁగా వారుచెప్పినట్లు సింహళద్వీపమనియు, అక్కడ మనవంటి మనుష్యులే యున్నారనియు, వారువ్రాసిన వ్రాఁతలు నమ్మి భ్రమపడి మోసపోయి యీ యాపదలను తెచ్చుకొన్నాను. కాని సత్యమునకు లంకయనఁగా సింహళద్వీపము కాదు సుండీ. అది వేఱు; ఇది వేఱు. ఈ రెంటికిఁగల భేదమునుగూర్చి మీకు ముందు ప్రకరణమునందుఁ దెలిపెదను. మహారణ్యమధ్యమున నేనిట్లు భయభ్రాంతుఁడనయి యున్న సమయములో గోరుచుట్టుమీఁద రోకటిపోటుపడ్డట్టు మఱియొకవిపత్తుకూడ సంప్రాప్తమైనది. దిగ్భ్రమనొంది నేను దిక్కులు చూచుచుండఁగా నిరువదిముప్పది యడుగుల యెత్తుగల నల్లని దిగంబర పురుషవిగ్రహ మొకటి నావంక నడిచి రానారంభించెను. ఆ ఘోరరూపము నాకంటఁబడఁగానే పురాణములలో వర్ణింపఁబడిన రాక్షసుల రూపములును కథలును స్మరణకువచ్చి యది తప్పక రాక్షసదేశమనియు, ఆ క్రూర రాక్షసుని నాటిసాయంకాల భోజనమునకు నేనే ప్రథమకబళము నగుదుననియు, తోచి నామనస్సులో నానావిధములైన యూహలుత్పన్నములు కానారంభించినవి. నేను కన్నులెత్తి యా వికృతవిగ్రహమువంకఁ జూచునప్పటికి ముందుగా పెద్దగాడుగంత యున్న యాభీకరముఖమునందు నిప్పుబంతులవలెనున్న వెలగపండ్లంతలేసిమిడిగ్రుడ్లు రెండును నిప్పులుగ్రక్కుచుఁ గానఁబడినవి; అటుతరువాత మొసలినోరంత నోటిలో పులికోఱలను మించియున్న తెల్లని వ్రేలెడేసిమునిపండ్లు భయంకరముగా కానఁబడి నాదృష్టిని మిఱుమిట్లు కొల్పినవి అంతట నేనా ఘోరాకారమును చూడలేక కన్నులు మూసికొన్నాను. కాటుక కొండవలె నడిచివచ్చుచున్న యావిగ్రహము సమీపింపఁగానే నా దేహము నిలువున చెమర్చి కంపమెత్తినది; నాలుక తడఁబడి నోట మాట రాకపోయినది; భయపడి ప్రాణము లెక్కడకు లేచిపోయినవో కాని దేహస్మృతి సహితము తప్పిపోయినది. ఆక్షణముననే నేను మూర్ఛలో మునిఁగి శవమువలెనయి మొదలునఱికిన వృక్షమువలె క్రిందపడిపోయినాను. అటుపిమ్మట నక్కడ నేమిజరిగినదో నాకు తెలియదు.

నా ప్రాణము లెంతసేపటికి మరలవచ్చి నాబొందెలో చేరుకొన్నవో నేను నిశ్చయముగా చెప్పలేనుగాని యవి చేరినపిమ్మట నేను కన్నులువిచ్చి చూచునప్ప

టికి నేను మును[illegible] భూమి [illegible] రుత్తున చెట్టుక్రింద నా కగపడిన రాక్షసునియొక్క యొకయఱచేతిలో నున్నాను. వానియొక్క రెండవచేతి వ్రేళ్ళు రెండును నానడుమును చుట్టుకొనియున్నవి. నాతొడలకంటెను నెక్కువ లావుగా నున్న యావ్రేళ్ళనడుమ నడకొత్తులోని పోకలాగున నిఱుకుకొని బాధ పడుచు పయికిఁ జూచునప్పటికి వానిముఖమప్పుడు సమీపమున నాకు మఱింత స్పష్టముగాఁ గానఁబడినది. తెఱచియున్న వానినోరు పర్వతగుహవలె నున్నది; నాలుక గుహలోనుండి పయికివెడలుచున్న కొండచిలువవలెనున్నది; దంతములు లా కొండచిలువను పట్టుకొనుటకయి చాలుపుగా వచ్చి ముక్కులుచాచి క్రిందనుమీఁదను గుహాముఖమున నిలుచున్న గరుడపక్షులవలె నున్నవి. ఆస్థితిచూచి నన్నప్పు డా రాక్షసుఁడు గుటుక్కున మ్రింగుటకయి నోర వ్రేసికొనఁబోవుచున్నాఁడని భావించి, ఆక్రూరకృత్యమును చూడలేక మొగము వెనుకప్రక్కకు త్రిప్పుకొన్నాను. అట్లు మొగము త్రిప్పుకొనఁగానే మల్లుపుచ్చి కొట్టిడచినట్లు తొంటికంటెను ఘోరతరమైన వికృతరూపమొకటి నాకన్నులకు వెఱపుగొలుపుచు నావెనుకతట్టున నిలువఁబడియున్నది. ఈక్రొత్తవిగ్రహము నాకంటఁబడఁగానే నన్ను చేతిలోఁబెట్టుకొనియున్న యారాక్షసవిగ్రహము దానిముందు కేవల శిశుప్రాయమయినది. మొదటి రాక్షసవిగ్రహ మీనూతన రాక్షసవిగ్రహము మొలవద్దకయినను రాలేదు. మొదటి విగ్రహమునకంటె మూడంతలున్న యీవిగ్రహ మెంత పెద్దదిగా నుండునో దీనిని చదివెడివారే యూహించుకోవచ్చును. సమస్తావయవములును మొదటివిగ్రహమునకున్నదానికంటె మూడేసిరెట్లున్నవి. ఆవిగ్రహముయొక్క మొగము చూడవలెనని నేను తలయెత్తితినిగాని దేవాలయములోని గాలిగోపురముయొక్క శిఖరమువలె నున్న యాతనిశిరస్సు తిన్నగా కంటికి కనఁబడినదికాదు. అడవిపందియొక్క వెన్నుమీఁది నిడుదవెంట్రుకలవలె నున్న యాతని కడుపుమీఁది నూగారు నడుమ నా దృష్టి కడ్డమువచ్చి బెదరింపఁగా క్షణకాలము తొలఁగిపోయిన భయదేవత మరలవచ్చి నాహృదయములోఁ బ్రవేశించి నాకన్నులను మూఁతవేసినది; అంగముల నల్లలనాడించినది; మొగమును వెలవెలఁబాఱించినది; ప్రాణములనుబాఱఁదోలి శరీరమునంతను మరల వివశము చేసినది. ఇట్లు కొంతసేపు మరలమూర్ఛపోయి రెండవసారి తెలివి తెచ్చుకొని కన్నులువిచ్చి చూచునప్పటికి నేను మొదట ననుకొన్నట్లుగా పయికి పిన్నరాక్షసుని నోటిలోనికిఁబోక క్రిందికి భూమిమీఁదికి వచ్చి యున్నాను. అప్పుడు భూమిమీఁదనున్న నన్నాయిరువురు రాక్షసులును మోకాళ్ళమీఁదఁ గూరుచుండి వంగి నాయవయవములను శోధించి చూచుచున్నారు. ఆసమయమునందు నేను కదలి

భూమిమీఁద నడువనా [illegible] సంతో [illegible] మేమో చెప్ప
కొని నన్ను మరల చేతులతోఁబట్టి మన దేశమునందు పిల్లలు పక్షిపిల్లలను బుట్టలలోఁ బెట్టుకొని తీసికొనిపోవునట్లు నన్ను తమబుట్టలలోఁ బెట్టుకొని మఱియొక యింటికిఁ గొనిపోయి వాకిట బల్లమీఁదఁ గూరుచుండి చదువుకొనుచున్న మఱియొక రాక్షసుని జూచి నమస్కరించి యాతనితో నేమేమోచెప్పి మెల్లగా నన్నాతనిబల్లమీఁదఁ బెట్టిరి. అతఁడును నన్ను మొట్టమొదట తన చేతిలోనున్న పుస్తకముతో మెల్లగా కదల్చిచూచి, కొంతసేపు నామొగమువంకను చేతులవంకను వంగిచూచి యాశ్చర్యపడి, పురుగును కఱచిపోవునేమోయని భయపడి మనము నేర్పుతో పట్టుకొను నట్లుమెల్లగా తనచేయి నావెనుకకుపోనిచ్చి సాహసించి చటుక్కున రెండువ్రేళ్ళతో నానడుము పట్టుకొని పయికెత్తి, వెల్లవెలికిలఁబట్టి మొగము చేరువను బెట్టుకొని కొంతసేపు నన్ను నిదానించిచూచి చిఱునవ్వునవ్వి, నన్ను మెల్లగా మరల బల్లమీఁదఁ బెట్టెను. కఱతునో కుట్టుదునోయన్న భయముచేత నన్నతఁడు గట్టిగా పట్టుకొన్నందున వ్రేళ్ళయొత్తుడుచేత నా నడుమునలిగి తరువాత మూఁడు దినములవఱకును నా నడుమునొప్పి పోయినది కాదు.

నన్ను మొట్టమొదట మఱ్ఱిచెట్టుక్రింద చూచినవాఁడు నాలుగేండ్ల ప్రాయము గల బాలుఁడు. బాలుఁడైన హేతువుచేతనే యాపిల్లవాఁడు దిగంబరుఁడుగా నున్నాఁడుగాని యాలంకలోని కాపులందఱును దిసమొలవారు కారు. అక్కడ పెద్దవారందఱును మనవలెనే తమకుతగిన వస్త్రములను ధరించుకొందురు. ఆబాలుఁడాడుకొనుటకయి యూరివెలుపలనున్న మఱ్ఱిచెట్టువద్దకువచ్చి నన్నుచూచి మూర్ఛపోయియున్నప్పుడు పసివాఁడగుటచేత నన్ను నిర్భయముగా పిల్లికూననువలె తన యింటికి బట్టుకొనిపోయి నేను మూర్ఛతేఱునప్పటికి నన్ను తనతండ్రికి చూపుచుండెను. అతఁడును నన్నాశ్చర్యపడిచూచి మనుష్యరూపమున నంతచిన్నజంతువున్న వార్త యెప్పుడును విననందున, ఇటువంటి యద్భుతవస్తువును గొనిపోయి తనయజమానునికి కానుకిచ్చుట యుక్తమని భావించి, తత్క్షణమే కొనిపోయి యాతనికి సమర్పించెను. ఆతఁడును నారూపమును జూచి వింతపడి, అంతచిన్నదిగా నున్నను మనుష్యరూపమగుటకు సందేహము లేదని నిశ్చయించి, అయినను లంకాద్వీపము జ్యోతిషభూమియగుటచేత జ్యోతిష్కుల నడిగి మఱిసిద్ధాంతము చేయుట మంచిదని యెంచి, జ్యోతిష్యులనిమిత్తము సేవకులను బంపెను. ముహూర్తగ్రంథములను, జాతకగ్రంథములను, సాముద్రికగ్రంథములను చేతఁబట్టుకొని కొంచెము సేపటికి నలుగురు సిద్ధాంతులక్కడకువచ్చిరి. అప్పుడతఁడు నన్నాకాలజ్ఞులకుచూపఁగా వారు నేనేజాతి

జంతువులో నిద్ధా… …క్షత్రగ్రహగతు… …శ్వాసలు పరీక్షించియు శకునములను జూచియు గణనచేయుట కారంభించిరి. ఆజ్యోతిష్కులలో నిద్దఱు మంచి పురాణవేత్తలు. మనదేశమునందువలెనే యాదేశమునందును పురాణములున్నవి. వారిలో నొకపురాణవేత్త కొంచెము సేపాలోచించి యొకచోట కలియుగములో నేలములగ చెట్టుకు నిచ్చెనలు వేయునంతటి హ్రస్వాంగులు పుట్టుదురని చెప్పియున్నందున నట్టివారిలో నేను ప్రథముఁడనని చెప్పెను. ఇంకొకపురాణవేత్త తనవ్రేలితో నన్ను కొలిచి వాలఖిల్యాదులని యొక తెగ మహర్షు లంగుష్ఠమాత్ర శరీరులుందురని పురాణములలోఁ జెప్పియున్నందున నేను వాలఖిల్యాదుల సంతతివాఁడనని చెప్పెను. ఇట్లు పురాణమార్గమున మాత్రమే కాక తరువాత నలుగురు సిద్ధాంతులును జ్యోతిషమార్గమున కూడ నాలోచించి నేను మనుష్యుఁడనని యేకవాక్యముగాఁ బలికిరి. క్రొత్తగా పోయినవానికి నీకు వారిసిద్ధాంతములన్నియు నెట్లు తెలిసినవని కొందఱు ప్రశ్న వేయవచ్చును. నాకప్పు డాసంగతులేవియు తెలియనే లేదు. తరువాతఁ గొంతకాలము వారిదేశములోనుండి నేను వారిభాష నేర్చుకొన్న తరువాత నాకీసంగతు లన్నియు వారు చెప్పఁగా బోధపడినవి. వారిభాష కొన్ని దేశ్యపదములతోఁ గలిసియున్నను విశేషభాగము సంస్కృతపదములతో నిండియున్నది. అందుచేత మనభరతఖండనివాసులకు వారిభాష నేర్చుకొనుట మిక్కిలి సులభము. నేను వారిభాష నేర్చుకొన్న క్రమము చెప్పఁబూనుకొన్నచో మీకింపుగా నుండకపోవచ్చునని యెంచి మీ కావివరములు చెప్పక నేను మూడుమాసములలో వారిభాష నొకవిధముగా మాటాడుటకు నేర్చుకొన్నానని మాత్రము విన్నవించుచున్నాను. ఇట్టి స్వల్పాంశములను గూర్చి కూడ వివరములు వినవలెనని వేడుకపడువారు కొందఱున్న పక్షమున, వారు శ్రద్ధాళువులయి నాయొద్దకు వత్తురేని నేను మర్మము విడిచి వారికి సమస్తమును తనివిదీఱ వినిపించెదను.

రెండవ ప్రకరణము.

మొదటి ప్రకరణములో నేను జెప్పిన సత్యములను విన్నవారు నాసత్యసంధతనుగూర్చి సంశయపడకపోయినను మనుష్యాశనుల దేశమునకుఁ బోయి వారిచేత భక్షింపఁబడక యొక్క మనుష్యుఁ డెట్లు మనకీకథలను జెప్పుటకు జీవింపఁ గలిగెనోయని యాశ్చర్యపడకపోరు. నేను రాక్షసులచే భక్షింపఁబడక పోవుటకుఁ గారణము లనేకములు కలవు. అందు ప్రధానమయినది నేనాఁడు మళయాళములో నేర్చుకొన్న మంత్రమహిమ. రెండవది యాకాలమునందు రాక్షసులు మనుష్య

భక్షణమును మానుక[…] […]భుజురు చెప్ప[…] […]సాశనము మాని
చేయుదురా? స్వభావముచేత మర్త్యాశనులయిన దనుజులు మనుజ భోజనము త్యజించుట యెట్లు సంభవించును? ఈవార్త నమ్మఁదగియుండలేదు." అని మనకర్మశ్రేష్ఠులయిన శ్రోత్రియులొకవేళ నామాటలు పూర్వపక్షము చేయఁగూడవచ్చును. అయినను సత్యమెప్పుడును సత్యమేయగును. సూర్యచంద్రాదుల గతులు తప్పినను తప్పవచ్చును గాని నానోటినుండి మాత్ర మసత్య మెప్పుడును రాదు. నేను సూర్యుఁడు పశ్చిమమున నుదయించి దక్షిణమున నస్తమించునన్నను నామాట సత్యము కావలసినదే. నాయథార్థమును పరీక్షించుటకయి మీలో నెవ్వరయిన నీదేశమునకొక్కసారి నావెంట వచ్చినపక్షమున మీకు నా సత్యవాక్యధురీణత బట్టబయలగును. దానవులు మానవాశనతను మానుటకును కారణము లేకపోదు. దానికిని రెండు కారణములున్నవి. అందొకటి మనుష్యులు క్రమక్రమముగా హ్రస్వశరీరులగుచువచ్చుటచేత నెందఱిని భక్షించినను నొక్కముద్దకయినను చాలకపోవుట. రెండవది విభీషణుఁడు లంకాధిపత్యము వహించి రాక్షసరాజయిన తరువాత శ్రీరాములవారి మీఁదఁగల భక్తిచేత నిఁకముందు రాక్షసులెవ్వరును మనుష్యభక్షణము చేయఁగూడదని శాసనము చేయుట. ఇప్పటికిని లంకారాజ్యమును విభీషణుఁడే యేలుచుండుటచేత రాజశాసనమును బట్టి రాక్షసులు మనుష్యాశనత్వమును విడిచిపెట్టి కామరూపులయినను మనుష్యసంచారముగల దేశములకుఁబోవుట బొత్తిగా మానుకొన్నారు. నామాటయొక్క సత్యమును సిద్ధాంతపఱుచుటకయి మనదేశమునకిప్పుడు రాక్షసులు రాకుండుటయే ప్రత్యక్షనిదర్శనము కదా? విభీషణుఁ డిప్పుడు లంకారాజ్యము చేయుచున్నాఁడన్నమాట విన్నప్పుడు "త్రేతాయుగమునందు రాముని పరిజనుఁడైన విభీషణుని కాలమెక్కడ? ఈకలికాలమెక్కడ? అతఁడిప్పుడు లంక నేలుచుండుట యెక్కడ?" అని తెలియనివారు సందేహపడుదురేమో! తెలియనివారు తమమనస్సులలో నేమనుకొన్నను తెలిసినవారు మాత్రము విభీషణుఁడు చిరకాలజీవులలో నగ్రగణ్యుఁడని పురాణములవలన నెఱిఁగియుండుటచేత నేను చూచివచ్చి చెప్పిన యీసంగతిని గూర్చి యణుమాత్రమును సందేహపడరు. ఈవిభీషణుఁడు రాజయియున్న హేతువును బట్టియే లంకాద్వీపము సింహళము కాదని వెనుకటి ప్రకరణమునందు వ్యాఖ్యానము చేసియున్న ప్రకారముగా నేనిప్పుడు సిద్ధాంతము చేయఁబోవుచున్నాను. పట్టాభిషేకకాలమందు శ్రీరాములవారే యాచంద్రతారార్కముగా లంక నేలుమని విభీషణునితో నానతిచ్చినందున, ఇప్పుడింగ్లీషువారేలుచున్న సింహళద్వీప మెప్పుడును లంకాద్వీపము కాఁజాలదు. అంతేకాక యీరెండు ద్వీపములకును గల వైశాల్యాది భేదములను గూడ విచారింపుఁడు.

56 [సశేషము.] కం. వీరేశలింగము.

సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు. (౧౧౨-పుట శేషము.)

ఆమె ప్రశ్నయడిగిన కాలమునందు లగ్నరవిగురు చంద్రులు విషమరాశినవాంశములయందుండుటచేత

శ్లో॥ ఓజర్క్షే పురుషాంశకేషు బలిభిర్లగ్నార్క గుర్విందుభిః ।
పుంజన్మప్రవదేత్సమాంశకగతైర్యుగ్మేషు తైర్యోషితః ।
గుర్వర్కౌ విషమేనరం శశిసితౌ వక్రశ్చయుగ్మే స్త్రియం ।
ద్వ్యంగస్థా బుధవీక్షణాచ్చయమలౌ కుర్వంతి పక్షే స్వకే॥

అను బృహజ్జాతక వచనమునుబట్టి కుమారుఁడు కలుగునని చెప్పినాను. శాస్త్రము తప్పుడు సబద్ధములు కావుగనుక వృద్ధాంగన యింటికిఁబోయిన జాములోపల కోడలికి నేను జెప్పినట్లు పురుషశిశువు కలిగెను. అక్కడి జ్యోతిష్కులు మాత్రము లెక్కవేసి తమశాస్త్రప్రకారముగా తప్పక స్త్రీశిశువు కలుగునని చెప్పిరఁట! చూచి నారా? వారి శాస్త్రములకంటె మనశాస్త్రములయం దెంత యాధిక్యమున్నదో! ఆవృద్ధాంగన నేను జెప్పిన సంగతి జ్యోతిష్కులకుఁ జెప్పఁగానే వారందఱు నావద్దకు మహాకోపముతో పరుగెత్తుకొని వచ్చి నీవేశాస్త్ర ప్రకారముగా కొడుకు పుట్టునని చెప్పినావో చెప్పుమని పట్టుకొనిరి. వారిశాస్త్రములకు విరుద్ధముగానున్న మనశాస్త్ర ప్రమాణమును జెప్పిన స్వదేశాభిమానముచేత శాస్త్రబద్ధులయినవారు నాకేమిహాని చేయుదురోయని జడిసి యసత్యము పలుకుట కిష్టములేనివాఁడనయి వారిప్రశ్నకుత్తరముచెప్పక మౌనము ధరించి యూరకున్నాను. అందుచేత వారు నేనాఫలమును జ్యోతిశ్శాస్త్రముచేతఁగాక మునులకుఁగల యోగాంతరదృష్టిచేతనే చెప్పితినని తమలోఁ దాము సిద్ధాంతము చేసికొని యాసిద్ధాంతము గ్రామములో నాదివ్యజ్ఞానమునుగూర్చి గొప్పవారితోనెల్లఁ బ్రశంసించిరి. అందుమీఁద నన్ను ప్రశ్నలడుగుటకయి గొప్పవా రందఱును రా మొదలుపెట్టిరి. బుద్ధిమంతుఁడను గనుక నాలో నేనాలోచించుకొని జ్యోతిషభూమియైన యాదేశములో నేమియుత్తరముచెప్పిన జ్యోతిష్కులవలన నేమి చిక్కువచ్చునోయని భయపడి యేమియు నుత్తరముచెప్పక యెవ్వరేప్రశ్న వేసినను తలయూఁచి యూరకుండుచువచ్చితిని. తరువాత నావద్దఁజేరిన జ్యోతిష్కులు తమ శాస్త్రములనుబట్టి నాశిరఃకంపమున కర్థముచేసి యడిగినప్రశ్నలకన్నిటికి నుత్తరములు చెప్పి భక్తులను సమాధానపఱిచి పంపుచువచ్చిరి.

నాయొద్ద నుంచఁబడిన యర్చకులు మన దేశములోని పూజారులవలెనే ధనార్జనోపాయములయందు మహాబుద్ధిమంతులగుటచేత నాప్రసాదము సర్వాభీష్టప్రదమని ప్రశ్నలడుగవచ్చిన వారితోఁ జెప్పి యరఁటిపండ్లు మొదలయినవి విద్యచేత చెడిపోని యాభక్తుల చేతులలోఁ బెట్టి ధనాకర్షణము చేయసాగిరి. ఇట్లుండఁగా నాకనాఁడు

చెరువుపల్లెనుండి చాకలివాఁడొకఁడువచ్చి నాకు సాష్టాంగనమస్కారముచేసి తప్పిపోయిన క్రొత్తగాకొన్న తనగాడిద కనఁబడునట్లనుగ్రహించవలసినదని ప్రార్థించి దక్షిణయును పండ్లును పళ్లెములోఁబెట్టి యర్చకులకు సమర్పించెను. ఆయర్చకు లాదక్షిణను స్వీకరించి తిన్నగాపండని యరఁటిపండొకటి వానిచేతిలోఁబెట్టి యాదేవతాప్రసాదమును దేవతాసన్నిధానమునందే పరిగ్రహించి మ్రొక్కిపొమ్మని వానికాజ్ఞయిచ్చిరి. వాఁడాప్రకారముగా ప్రసాదమును స్వీకరించి భక్షించి తనగ్రామానికి పోవుచుండఁగా త్రోవలోనే యాప్రసాదము వరదానమయి, భక్తిపరిశోధనార్థమయి వానికడుపులో శూలనుపుట్టించి విరేచనమిషమీఁద వానిని చెఱువుగట్టుకీఁడికి పరుగెత్తించి యక్కడ తుమ్మచెట్లక్రింద మేయుచున్న వానిగాడిదను జూపెను. వాఁడు నాప్రసాదమహిమ కత్యద్భుతపడి తనగాడిదను తిన్నగా తనయింటికిఁ దోలుకొపోయి తనబంధువులకెల్లను జూపి నామహిమలను గాథలుగా పొగడెను. ఇట్లు నా మహత్త్వములు దేశమంతటను వ్యాపించినందున, గాడిదలు, గేదెలు, ఆవులు మొదలయినవి తప్పిపోయిన వారందఱును చుట్టుపట్లగ్రామములనుండి ప్రసాదస్వీకారార్థమయి నాదర్శనమునకు రాఁదొడఁగిరి. ఆమఱునాఁడే యాచాకలివాని గ్రామమునుండి తనగాడిద తప్పిపోయినదని వానిచుట్టమొకఁడును, తనయెద్దు తప్పిపోయినదని కాపువాఁడొకఁడును రాఁగా, మాయర్చకులు వారివలన విధ్యుక్తములయిన దక్షిణలను గ్రహించి యరఁటిపండ్ల ప్రసాదమును వారిచేతులలోఁబెట్టి నాయెదుటనే వారిచేతఁ దినిపించి పంపివేసిరి. అయినను చాకలివాని గాడిదగాని, కాపువాని యెద్దుగాని త్రోవలో వారికి కనఁబడలేదఁట! గాడిదమాత్రము మఱియెప్పుడును కనఁబడనే లేదఁటగాని తరువాతఁ గొన్నిదినములకెద్దు పొరుగూరి బందెలదొడ్డిలో నుండఁగా కాపువాఁడు బందెయిచ్చి దానినివదల్చి తెచ్చుకొనెనఁట! ఈవార్త నాచెవినిబడఁగానే యొకరివిషయమున వెంటనే ఫలించిన నాప్రసాద మింకొకరివిషయములో నేల ఫలింపకపోవలెనని నాలో నేనాలోచించుకొన మొదలుపెట్టితిని. తరువాత వచ్చినవారికి నాయెడల నిజమయిన భక్తిలేదేమోయని సంశయించి, భక్తియే లేకపోయినయెడల వారంతదూరము శ్రమపడివచ్చి భూరిదక్షిణలు సమర్పించుట తటస్థింపదుగాన వారి కార్యవైఫల్యమునకు భక్తిహీనత కారణముకాదని నిశ్చయించి యావిషయమున వారిని నిర్దోషులనుగా నిర్ణయించినాను. భక్తిహీనత కారణముకాకపోయినపక్షమున నాయమోఘప్రసాదము విఫలమగుట కేమికారణమయి యుండునని నాలోనేను తలపోయుచు కన్నులు మూసికొని యీశ్వరధ్యానము చేయుచుండఁగా మంత్రద్రష్టలైన మహర్షులకు వేద మంత్రములు ప్రత్యక్షమయినట్లే నాకును స్వప్నములోఁ గొన్ని

యూహలు సాక్షాత్కారములుకాఁగా, శాస్త్రజన్మముయొక్క క్రమమిట్టిదేకదాయని తెలిసికొని తోడనే నేనొక యభినవశాస్త్ర నిర్మాణమున కారంభించినాను. మేలు కొన్నప్పుడును నిద్రపోవుచున్నప్పుడును స్వప్నరూపమున నీశ్వరాదేశముచేత సన్నిధి చేసిన యూహలను బట్టియు నాయనుదినప్రత్యక్షానుభవమును బట్టియు మూఁడు మాసములలో మహత్తరమయిన ప్రసాద జ్యోతిశ్శాస్త్రము నాకదానిని సాంగోపాంగముగా సొంతముచేసితిని. ఆ శాస్త్రమంతయు వినిపించినచో గురూపదేశము లేనివారికి దురవగాహమగుట యాలోచించి పూర్వోక్తరహస్య కథనమునుబట్టి మీరు గ్రహింపఁగలిగిన మూఁడుసూత్రములను ముఖ్యముగా నిందుదాహరించుచున్నాను:—

సీ. క్రొత్తగాడిదఁ బోఁగొట్టుకొన్నవాఁడు
వాలఖిల్య ప్రసాదంబు వచ్చి యరఁటి
పండ్లు దక్షిణయిచ్చి సాపడియె నేని,
దొరకుగార్దభంబది యింటిత్రోవలోనె. ౧.

సీ. గోవృషంబులఁ బోఁగొట్టుకొన్నవాఁడు
వచ్చి కదళీఫలంబుల వాలఖిల్య
సన్నిధినిబుచ్చుకొన్నఁ బక్షంబులోన
దొరకు గోవది బందెలదొడ్డిలోన. ౨.

సీ. తనదుగాడిదఁ బోఁగొట్టుకొనినవాఁడు
వచ్చి రాహుకాలంబున భక్తితోడ
వాలఖిల్య ప్రసాదంబుఁ బడసెనేని,
కంటఁబడదెప్పుడును వాని గార్దభంబు. ౩.

మూల సూత్రములు దేవభాషయందే యున్నను స్త్రీశూద్రులు వానిని పఠింపరాదని సర్వజనోపయోగార్థముగా వానినిట్లు తెనిఁగించినాను. ఈయభినవ మహాశాస్త్రమునకు ప్రసాదజ్యోతిశ్శాస్త్రమన్న పేరెట్లుసార్థక మగునో మీరేయూహించి తెలిసికోవచ్చును. వాలఖిల్యప్రసాదమువలనఁ గలుగు ఫలములను దెలుపుశాస్త్ర మగుటచేత ప్రసాదశాస్త్రమును, ఆయాఫలములకు జ్యోతిశ్శాస్త్ర సంబంధమును గల్పించుటచేతఁ గొంత వఱకు జ్యోతిశ్శాస్త్రమును, అయి యీపేరీయపూర్వ శాస్త్రమున కన్వర్థమయినది. ప్రసాదమునుస్వీకరించుకాలమునుబట్టి వార దోషములు, తిథి దోషములు నక్షత్ర దోషములు, రాహుకాల దోషములు, మొదలయిన కాలదోషము లన్నియు నీయపూర్వ శాస్త్రమునందుఁ జొప్పింపఁబడియున్నవి. మొట్టమొదట వచ్చిన చాకలి వాఁడు తనగాడిద తప్పిపోయినదనుటకు ప్రశ్నయడుగుటకు శుక్రవారమునాఁడు

పదిగడియల ప్రాఁతఃకాలమున వచ్చి ప్రసాదస్వీకారము చేసినందున, నాఁడు రాహుకాలము ౧౧౹ గడియలకగుటచేత వాని కార్యము సఫలమయినది. మఱునాఁడు శనివారము నాఁడు వచ్చిన చాకలివాఁడును పదిగడియల ప్రాఁతఃకాలమే వచ్చి ప్రసాద స్వీకారము చేసినను, నాఁడు రాహుకాలము ౭౺ గడియలకే వచ్చినందున వాని కార్యము విఫలమయినది.

"సూ॥ విధుసౌరీ భృగుసుతజీవభౌ మార్కాః॥ త్రిపాదత్రిణివృద్ధిః॥" అను ముహూర్త దీపికాసిద్ధాంతమునుబట్టి రాహుకాలము సోమవారము ౩౻ గడియలకును, శనివారము ౭౺ గడియలకును, శుక్రవారము ౧౧౹ గడియలకును, బుధవారము ౧౫ గడియలకును, గురువారము ౧౮౻ గడియలకును, మంగళవారము ౨౨౺ గడియలకును, ఆదివారము ౨౬౹ గడియలకును, మూఁడుగడియల ముప్పావు వృద్ధిచొప్పున వచ్చుచుండును. ఈ ప్రసాదజ్యోతిశ్శాస్త్రములోని జ్యోతిశ్శాస్త్రమన్న యందిమ శబ్ద సారస్యమువలన, అభినవ వాలఖిల్య మహర్షినయిన నాసిద్ధాంతము ననుసరించిరో పూర్వమహర్షులును మన దేశములోని జాతకముహూర్తభాగముల నేర్పఱచిరన్న పరమ రహస్యమునుగూడ బుద్ధిమంతులూహించి తెలిసికోవచ్చును. ఈ ప్రసాదజ్యోతిశ్శాస్త్రము బహుఫలప్రదమయినదగుటచేత శాస్త్రశిక్షాసమమానీయులయిన మనదేశపు పెద్దలు దీనిని గురుముఖమున నుపదేశముఁ బొంది భరతఖండమునందు వ్యాపింపఁజేసి యాసేతు హిమాచలమును సర్వజనులకును దానివలని యనంతములైన ఫలములను శీఘ్రకాలములోనే కలిగింతురనుటకు సందేహములేదు. అయినను వాలఖిల్యమూర్తి ప్రస్తుతమున మనదేశమునందు లేకపోవుట యొక ప్రతిబంధకముగాఁ గనఁబడి దూరాలోచన లేని వారికి వాలఖిల్య ప్రసాదశాస్త్రము వ్యాపింపఁజేయుట దుస్సాధ్యమని తోఁచవచ్చును. గాని, రామ కృష్ణాదుల విగ్రహములను ప్రతిగ్రామము నందును నెలకొల్పి పూజింపఁ గలిగిన మహాపురుషులకు వాలఖిల్యమూర్తిని ప్రతిగ్రామమునందును ప్రతిష్ఠించి యనంత ఫలప్రదమయిన తత్ప్రసాదశాస్త్రమును వ్యాపింపఁ జేయుట పరమ సాధ్యమేయని స్ఫురించకపోదు. నేను వ్రాయుటకుఁ దగిన యాకులు గాని గంటములు గాని యా దేశములో లేనందున నాప్రసాదజ్యోతిశ్శాస్త్రమున కధిక గౌరవము కలుగుటకయి నేను దానిని వాగ్రూపకముగానే యుంచి మన మహర్షులు వేదమును కాపాడినట్లు కాపాడుచున్నాను. ఆదేశమునందలి గంటములు మన గునపములకంటె మూఁడురెట్లు పొడుగును రెండురెట్లు లావునుగలిగియుండుటచేత వాని నెత్తుటకే నాకు సాధ్యము కాదు. ఇఁకనక్కడి తాటాకులన్ననో మన పెద్ద పరుపులంత లేసి వెడల్పుకలవయి వాని కంటె దశగుణములు నిడివికలవిగానుండును.

నా ధర్మకర్తయైన మహాకాయుఁ డొకనాఁడు నావద్ద నియమింపఁబడిన యర్చకులు నాకు మ్రొక్కుకొనువారు చెల్లించు ముడుపులు కానుకలు దక్షిణలు నిలువుదోపులు మొదలయినవానినిగూర్చి క్రమమయిన లెక్కలుంచి వచ్చినసొమ్మంతయు ప్రతిదినమును సరిగా ధర్మకర్తకుఁ బంపుచున్నారో లేదో విచారించుటకయి నన్నుంచిన యాలయమునకువచ్చి నా యాదాయవ్యయములను విమర్శించి వారినిండ్లకుఁ బంపివేసి, తరువాత వారు స్వామిసొమ్ము నేమయిన నపహరించుచున్నారాయని నన్నడిగెను. నేను చిఱునవ్వునవ్వి యడిగినదానికి తగిన సముత్తరమియ్యక జ్యోతిష భూమిలోఁ దమకువిశదముకానిదేమున్నదని పలికి, జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రసంగముచేసి మొదటి సంగతి మఱపించి మెల్లగా నతనిని శాస్త్రచర్చకు దింపితిని. తిరుమల మొదలయిన దివ్యస్థలములలో భక్తులు సమర్పించు దేవుని సొమ్ములో పూజారులు మొదలయినవారు నిత్యకృత్యముగా చేసెడు కైంకర్యరహస్యములు మీకు కొట్టినపిండి యగుటచేత మీకా దేవరహస్యములను తెలుపవలసిన యావశ్యకము మొదలే లేదుగదా? నేను శాస్త్రచర్చకు దింపినతరువాత మహాకాయుఁడు జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందు మహాభిమానమును సంపూర్ణవిశ్వాసమును గలవాఁడయ్యును, తమదేశమునందిప్పుడు గ్రహగతి యనుకూలముగా లేనందునకుఁ గొంత సంతాపపడి యిట్లు సంభాషణ మారంభించెను;—

మహా—పూర్వము మా రావణ మహారాజు కాలములో గ్రహము లన్నియు సదా మంచిస్థలములయందుండి యెల్లవారికిని సత్ఫలములనే యిచ్చుచుండెను. ఆ మహారాజుపోయి విభీషణుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాత గ్రహములు తొంటిభయము విడిచి యథేచ్ఛముగా సంచరించుచు తమ యిచ్ఛవచ్చిన ఫలములనే యిచ్చుచున్నవి. అయినను జ్యోతిశ్శాస్త్రమునం దఖండపాండిత్యముగల మహానుభావుల యనుగ్రహమువలన గ్రహగతులవలని ఫలాఫలములుమాత్రము మాకిప్పుడు తెలియుచున్నవి.

సత్య—గ్రహములగతి దోషములను తప్పించుకొనుటకయి యీ దేశమునందు సాధనములున్నవా?

మహా—ప్రయాణాదులయందు మంచి ముహూర్తములు పెట్టించికొని పని యారంభించుట యొక్కటే సాధనముగ నున్నది. అంతకంటె వేఱుగతి లేదు.

సత్య—ఈ దేశస్థులు ప్రయాణాది సమస్తకార్యములయందును మంచిముహూర్తములు పెట్టించుకొని శుభలగ్నమునందే కార్యారంభము చేయుచున్నారా?

మహా—సాధ్యమయినంతవఱకు చేయుచునే యున్నారు. మఱి మీ దేశమునందో?

సత్య—మా దేశమునందును జనులు శాస్త్రబద్ధులయి నడుచుకొనుచున్నారు కాని—

మహా—ఏమో "కాని" యనుచున్నావు. మీవారుశాస్త్రవిశ్వాసము లేనివారయి కొందఱు విహితధర్మములను మీఱి నడుచుచున్నారా?

సత్య—మా వారెప్పుడును బుద్ధిపూర్వకముగా శాస్త్ర మర్యాదలను మీఱు వారుకారు. అయినను మాదేశమునం దిప్పుడు ప్రభుత్వము చేయుచున్న హూణులు క్రొత్తగా నావిరియంత్రములను కల్పించి, నీటి యావిరియొక్క బలముచేత నినుప దారులమీఁద తిథి వార నక్షత్ర హోరానియమమును పాటింపక నిర్ణీత సమయముల యందు ప్రతిదినమును పొగబండ్లను వాయువేగమున నడిపించుచు జనులశాస్త్రచోదితా చారములకు భంగము చేయుచున్నారు. అందుచేత జనులిప్పుడు శాస్త్ర మర్యాదల నంతగాపాటింపక ప్రయాణసౌలభ్యమునుబట్టి యాపొగబండ్లలో నెక్కి జ్యోతిష్కులు పెట్టినముహూర్తములనుమాని జాతివారేర్పఱచిన వేళలలోనే యాత్రలుచేయ మొదలు పెట్టినారు.

మహా—ప్రయాణసౌలభ్యమును బట్టి శాస్త్రవిధుల నతిక్రమించుట మహా దోషము. అందులోను జ్యోతిశ్శాస్త్ర సిద్ధాంతములను మీఱిన పాపమును మించిన మహాపాతకము లోకములో మఱియొకటి యుండదు. మఱియేపాపమున కైనను నిష్కృతి కలదుగాని యీపాపమునకు నిష్కృతి లేదు. దేశాభిమానులందఱును జేరి పొగబండ్లలో పోయినవారిని జాతినుండి బహిష్కారము చేసెదమని దోషజ్ఞసమయము చేయరాదా?

సత్య—శిష్టాచార సంపన్నులయిన శ్రోత్రియశిఖామణుల నేకులు పొగబండ్లలో ప్రయాణము చేయుట పాపమని బోధించినారుగాని జనుల యనాదరము వలనను ధర్మ సంస్థాపకులయిన ప్రభువులు లేని లోపమువలనను వారియుపదేశములన్నియు నరణ్య రోదనములయిపోయినవి. ప్రయాణములకు ముహూర్తములు పెట్టించు[illegible] లేక విధివిహితమయిన తమవృత్తికే భంగమురానారంభించినందున, జ్యోతిష్కులందఱును జేరి ముహూర్తములు పెట్టించుకొనకుండ యాత్రలుచేయుట పాతకములలో నెల్ల ఘోరపాతకమనియు కాలజ్ఞులయిన విప్రోత్తముల జీవనాధారమును మూలచ్ఛేదము చేయుట దోషములలో నెల్ల మహాదోషమనియు ఘోషపెట్టిరి. రాజావలంబము లేక పోవుటచే వారిఘోషములన్నియు చెవిటివానిముందఱి శంఖ ఘోషములే యయినవి.

మహా—అహాహా! మీదేశమునకిప్పుడెంత కష్టమువచ్చినది! అయ్యో! శాస్త్ర మన్యాయముగా చెడిపోవుచున్నదే! జనులను సన్మార్గమున నడిపించుటకు మీదేశ ములో మతగురువులు లేరా? మీతాధిపతులు లేరా? ఎవ్వరు లేకపోయినను మతాభి మానులందఱును జేరి పొగబండ్లను ప్రతిస్థలము నుండియు రాహు కాలములను వర్జ్య ములను వారశూలలను గ్రహవేధలను నక్షత్ర దోషములను తారా బలములను చంద్ర

బలములను విచారించి మఱి బయలుదేఱఁ దీయునట్లు శాసన మేర్పఱుప వలసినదని ప్రభుత్వమువారికి సంఘసంజ్ఞాపనములు పంపుకొనరాదా?

సత్య—ఈ యాలోచన సర్వోత్తమముగానున్నది. ఇటువంటి మంచి యాలోచన యిదివఱకు మావారల బుద్ధులకు గోచరముకాలేదు. మాదేశము చేరఁగానే యీసంఘసంజ్ఞాపనలవిషయమయి నేను కృషిచేసి దొరతనమువా రొకవేళ నామొఱ్ఱ వినకపోయినను నాదేశాభిమాన మాననీయతను గనఁబఱిచి దేశమునకు మహోపకారము చేసెదను.

మహా—అట్లుచేయుము. అక్కడమీకేగాని మీప్రభుత్వమువారికి జ్యోతిశ్శాస్త్ర విశ్వాసము లేనట్టున్నది.

సత్య—లేదు. వారికి ముహూర్తములు లేవు; జాతకములు లేవు; ఏమియు లేవు.

మహా—గ్రహములు వారిని బాధింపవా?

సత్య—బాధింపవు. అమావాస్యనాఁడు బయలుదేఱినను వారికి కార్యసిద్ధి యగుచున్నది. శూన్యమాసములో శనివారమునాఁడు దుర్ముహూర్తవేళ లగ్నముపెట్టి వివాహముచేసికొన్నను దంపతులు సంతానవంతులయి వర్ధిల్లుచున్నారు. గ్రహములు కూడ వారికి భయపడినట్లు తోఁచుచున్నది.

మహా—నీకు తోఁచుచున్నదిసత్యమే. పంచభూతములను లోఁబఱుచుకొని నిప్పుచేతను నీళ్ళచేతను బండ్లులాగించువారికి గ్రహములుభయపడిలోఁబడుట యాశ్చర్యము కాదు. ఏవియు భయముచేత కార్యసిద్ధిచేసినట్టు భక్తిచేతచేయవు. వెనుక మా రావణునికిని భయము చేతనే కదా సూర్యచంద్రాది గ్రహములును వాయువైశ్వానరాది భూతములును చెప్పినచోట్లనుండి సేవచేయుచువచ్చినవి!

సత్య—అదిసత్యము. ఆహా! ఏమి మీబుద్ధివిశేషము! మీకుఁగలవర్ణనీయమయిన శాస్త్రాభిమానము మీబుద్ధివిశేషమునకు వన్నెతెచ్చుచున్నది!

మహా—దేనినివిడిచినను శాస్త్రాభిమానమునుమాత్రము విడువరాదు. శాస్త్ర విశ్వాసముచేత నేను విధ్యుక్తముగా వివాహము చేసికొన్న ధర్మపత్నిని సహితము తృణప్రాయముగా విడిచిపెట్టినాను.

సత్య—ఓహో! మీరు త్రిలోకపూజ్యులుగా కనఁబడుచున్నారు. మీ విచిత్ర చరిత్రమును నాశ్రోత్రపేయముచేసి నన్ను చరితార్థుని జేయుఁడు.

మహా—నాప్రథమభార్య వృషభలగ్నమున లగ్నమందు చంద్రుఁడును సింహమందు సూర్యుఁడును వృశ్చికమందు గురుఁడునుకుంభమందు శనైశ్చరుఁడునుఉండఁగా ప్రథమకుమారుని గన్నది. అట్టిలగ్నమందుఁబుట్టినవాఁడు జారజాతుఁడని శాస్త్రదృష్టి

చేతఁ జూచినవాఁడనయి గుణవతియైన యాభార్యను తత్క్షణము త్యజించినాను.

సత్య—“వృషసేందౌలగ్నే శుభగ్రహాయుతైరనైః సుహృత్క్షేత్రగైః శ్వవతి నియమాన్నానవపతిః” అను వరాహమిహిరవాక్యమునుబట్టి మీరుచెప్పిన రాజయోగమునందుఁ బుట్టినవాఁడు జారజుఁడుగాక మానవపతికావలెను—

మహా—ఆవిషయమయి చర్చ యక్కఱలేదు. జారజుఁడు మానవపతియైనను శిక్షింపవలసినదే.

సత్య—మీ భార్యయందు జారత్వ దోషమున్నట్లు మీరదివఱ కెన్నఁడయిన విన్నారా?

మహా—పుత్రజన్మముచేత శాస్త్రము చెప్పవఱకును నాభార్యయట్టిదని నేను స్వప్నావస్థయందును ననుకోలేదు. అదిమహాపతివ్రతయనియే యెల్లవారును నేఁటివఱకును విశ్వసించి, నేనువానిని నిష్కారణముగాఁ బరిత్యజించితినని నన్నూరక నిందించుచున్నారు. జారత్వ మెప్పుడును గూఢముగా జరుగునది గాని యొకరికిఁ దెలియునదికాదు. సర్వజ్ఞకృతమయిన శాస్త్రము చెప్పువానికంటె జనుల కెక్కువ తెలియునాయని శాస్త్రవిశ్వాసము గలవాఁడనయి, జనులనిందలను లక్ష్యము చేయక ప్రత్యక్షసాక్షియైనశాస్త్రమును బట్టి భార్యాపరిత్యాగము చేసి నేనుమావంశ పరిశుద్ధతను నిలుపుకొన్నాను.

సత్య—పాపము! ఆమెగతి యేమయినది?

మహా—దానికేమిలోపము? దానికి తగిన భరణమేర్పఱిచి నేను మఱియొక కన్యను పాణిగ్రహణము చేసికొన్నాను. నాద్వితీయభార్యకు నిర్దోష మయిన సుముహూర్తమునందు ప్రథమపుత్రజనన మయినది. ఆశిశుజన్మమయినది యెంత మంచి లగ్నమో యెఱుఁగుదువా? వాని జననసమయమునందు బృహస్పతి యేకరాశిగతులయిన సూర్యచంద్రులను చూడక చక్కగానున్నాఁడు.

సత్య—ఆహా! ఏమి మీశాస్త్రవిశ్వాసము!

మహా—ఏమి? నా శాస్త్ర విశ్వాసమున కింతయాశ్చర్య పడుచున్నావు! మీదేశమునందు శాస్త్రవిశ్వాసము లేదా!

సత్య—కావలసినంత యున్నది. మాతుల మరణ యోగమునందు శిశువులు పుట్టినపక్షమున తమగండములను తప్పించుకొనుటకయి మేనమామలు మొదలయినవారు శాస్త్ర విశ్వాసముచేతనే మంత్రసానులకు లంచమిచ్చి శిశువులను చంపించి వేయుదురు. అయినను మాదేశమునం దింగ్లీషు చదువుచేత నట్టిసత్యములను నమ్మని నాస్తికులు కొందఱిప్పుడు బయలుదేఱుచున్నారు. [సశేషము.]

కం—వీరేశలింగము.

సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు. (౧౬౮-పుట శేషము.)

మహా— కలికాలమహిమచేత నట్టి బౌద్ధులు మా ద్వీపమునందును గొందఱు వెలసి జ్యోతిష మబద్ధమని కుత్సితబుద్ధివాదములు చేయుచున్నారు. ఈ సారి నిన్ను వారి సభలకుఁ దీసికొనిపోయెదనులే.

సత్య— ఆనాస్తికాధముల సభలకుఁ గొనిపోవుటకంటె ముందుగా మీ రిదివఱకు వాగ్దానముచేసియున్న ప్రకారముగా నన్నొకసారి శాస్త్ర విశ్వాసము గల పండితసభకుఁ దీసికొనిపోయి జ్యోతిష్కులు న్యాయముతీర్చు విధమును జూపుఁడు.

మహా— మంచిది. ఈమాటల సందడిలో నీకు శివపూజా సమయము మించి పోయినట్లున్నది ఆఁకలిచేత నీకన్నులు గుంటలు పడిపోయినవి. నేను లోపలికిఁ బోయి మండోదరిచేత నీకు నైవేద్యము పంపెదను. భక్తులు దేవతా దర్శనమునకు వచ్చుచువేళకూడ నగుచున్నది. (అని లోపలికిఁ బోయెను.)

ఆ మహాకాయుండు చెప్పినదానిని బట్టి యాతని రెండవ భార్యకు పుట్టిన కొడుకు జారజాతుఁడని యెఱిఁగినవాఁడనయి,

శ్లో॥ స్వలగ్నమిందుంచ గురుర్నిరీక్షతే నవా శశాంకం రవిణా సమాగతమ్।
సపాప కోర్కేణ యుతోథవాశశీ పరేణజాతం ప్రవదంతి నిశ్చయాత్॥

అని యేకరాశి గతులయిన సూర్య చంద్రులను బృహస్పతి చూడకున్న కా॥ మనఁ బుట్టినవాఁడు నిశ్చయముగా జారజుఁడన్న బృహజ్జాతక వచనమునకు ప్రత్యక్ష విరుద్ధముగానున్న వారి శాస్త్రము సత్యము కాదని నాలో నేననుకొని, అతనికిఁ గోపము వచ్చునన్న భయముచేత నతనితో నేతద్విషయమును గూర్చి ప్రస్తావింపక వారిది రాక్షస శాస్త్రమగుటచేత నట్లు వ్యత్యస్తముగా నున్నదని నిశ్చయము చేసికొని యప్పటి కూరకుంటిని.

నా ల వ ప్ర క ర ణ ము.

వెనుకటి ప్రకరణమునందుఁ జెప్పిన ప్రసంగము నడిచిన నాలుగుదినములకొక నాఁటి మధ్యాహ్న సమయమునందు నా యజమానుఁడయిన మహాకాయుఁడుగారు నాయొద్దకువచ్చి, నేఁడు రాజసభ జరుగఁబోవుచున్నది గనుక జ్యోతిషవిద్వాంసులు చెప్పు తీర్పుల యొక్క రీతిని జూచి యానందించుటకయి నీ కోరిక ప్రకారముగా నిన్నక్కడకుఁ గొనిపోవ వచ్చినానని సెలవిచ్చెను. నేనాయన యాజ్ఞను శిరసా వహించి తత్క్షణమే యుచిత వస్త్రాదులను ధరించి యరగడియ లోపలనే ప్రయాణమునకు సంసిద్ధుఁడను కాఁగా, నాయజమానుఁడు నా యాలాయముయొక్క తలుపులు

మూయించి నన్నుఁ గొనిపోయి తన గుఱ్ఱపుబండిలో తాను కూర్చున్న మెత్తమీఁద నన్ను తన కుడివైపునఁ కూర్చుండఁబెట్టుకొనెను. నేనెక్కిన బండి రాక్షసిబండి యనియు, దానికిఁ గట్టఁబడిన గుఱ్ఱములు రాక్షసి గుఱ్ఱములనియు, నేనిప్పుడు వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదుగదా! ఆబండి భవనేశ్వరపు కొండంతయున్నది; దానికిఁ గట్టఁ బడిన గుఱ్ఱములును ఒక్కొక్కటి పదియేనుఁగులంతలేసియుండి నాదృష్టికి నడ గొండలవలెఁ గానఁబడినవి. ఉత్సవ విగ్రహములను దేవాలయములలోని యర్చకులు మోసికొని పోవునట్లుగా నా యజమానుని సేవకులు నన్ను తమ చేతులలోఁ గొని పోయి యాశకటమునందుఁ గూరుచుండఁ బెట్టఁగా, భయముచేత నిశ్చేష్టుఁడనయి దేవాలయములలోని పీఠముమీఁద దేవుఁడు కూర్చున్నట్లుగా భూదేవుండనైననేనును కదల మెదలక యందలి మెత్తమీఁదఁ గూరుచున్నాను. కొంతసేపటికి తెలివితెచ్చుకొని నేను ముందు చూచునప్పటికి గుఱ్ఱములు బండి నీడ్చుకొని వాయు వేగమునఁ బరుగెత్తు చున్నవి; బండిచక్రముల ధ్వనులు మేఘగర్జనమువలె చెవులు చిల్లులు వోవునట్లు కర్ణ కఠోరముగా వినఁబడఁ జొచ్చినది. ఈయవస్థలో గాలిలోఁబెట్టిన దీపమువలె వెనుకకును ముందుకును బండికుదుపుచేత నూగులాడుచు ప్రాణములు బిగఁబట్టుకొని మెత్తకుఁ గుట్టిన పగ్గములవంటి దారములను రెండుచేతులతోను గట్టిగాఁ బట్టుకొని యరగంటసేపు కూరుచుండునప్పటికి సభామందిరము సమీపించినందున బండి నిలిచినది. అప్పుడు మహాకాయుఁడుగారు బండిదిగి సభాగృహద్వారమువద్దికి నడువఁగా వెనుక నుండి భృత్యులు తదాజ్ఞానుసారముగా నన్నుఁ గొనివచ్చి యాయనచేతి కందిచ్చిరి. నావంటి యల్పునిఁ దమవంటి ఘనులు మోచుట ధర్మము కాదని నేనాయనతో నా వినయవిధేయతలు తేటపడునట్లుగా మనవిచేసినన్ను మఱియొకరిచేతికియ్యవలసిన దని ప్రార్థించినను, ఆయన నాప్రార్థన నంగీకరింపక నీచ సేవకులు సభాభవనము లోనికిఁ బోఁగూడదని హేతువుచేతఁ గాఁబోలును నన్ను స్వయముగానే చేతులలో నెత్తుకొనిపోయి ధర్మాధికారిగారు చూపిన పీఠముమీఁదఁ దాను కూరుచుండి నన్ను తన ప్రక్కను కూరుచుండఁబెట్టుకొనెను. మేమక్కడకుఁ బోవునప్పటికే సభాస్తారు లందఱును వచ్చి తమకర్హములయిన పీఠములమీఁద నాసీనులయి యుండఁగా, సభ యంతయు వ్యవహారమును జూడవచ్చిన మహాజనులతో నిండిపోయినది. వారిలో ధర్మాధికారియగు ఖరుఁడు దక్షిణముఖముగా నొక యున్నతాసనముమీఁదఁ గూరు చుండి యుండెను. ఆయనకు కుడిప్రక్కను రెండుమూఁడు బారల దూరములో వరు సగా వేసియున్న పీఠములపయిని పంచామర తరువులవలె జ్యోతిషవిద్వాంసు లయిదు గురు తలలకు శాలువులు చుట్టుకొని చెవులను కుండలము లల్లలనాడ గంభీరముగాఁ

కూరుచుండియుండిరి. వారి నామములు వరుసగా వృశ్చికరోముఁడు, సర్పరోముఁడు, ఖడ్గరోముఁడు, అగ్ని రోముఁడు, కంటక రోముఁడు, అని తరువాత నేను మాయజ మానుని వలనఁ దెలిసికొన్నాను. రోమకసిద్ధాంతము నభ్యసించుట చేతనో మఱి యేహేతువుచేతనో కాని యాదేశమునందు సామాన్యముగా జ్యోతిషసిద్ధాంతుల నామముల చివరను రోమశబ్దము చేర్పఁ బడుచున్నది. ఆ మహావిద్వాంసులకును ధర్మాధికారికిని నడుమగా లేఖనోద్యోగి యొకఁడు నిలువఁబడియుండెను. అప్పుడు నిలువఁబడియున్న యాలేఖకునిపై రతికాయుఁడు. రాజభటులు చేతు లాడించుచు మాటాడుచున్నవారి నూరకుండుఁడని కేకలు వేయుచుండఁగా, ధర్మాధికారి తల యెత్తి చూచి లేఖకుని వైపునకుఁ దిరిగి వ్యభిచార వ్యవహారమును విమర్శించుటకు ముందుగా నందలి వాది ప్రతివాదుల నెదుటఁ బెట్టింపుమని యుత్తరువు చేసెను. అతఁడు రాజభటులను జూచి ప్రహస్తుని వజ్రహస్తుని కేకసిని దీసికొని రండని చెప్పెను. వారు వెంటనేపోయి యిద్దఱు ప్రహస్తులను కైకసిని దీసికొనివచ్చి యెదుట నిలిపిరి.

లేఖ—భటులారా! మీరిద్దఱు ప్రహస్తులను దెచ్చినారేమి? వీరిలో వజ్రహస్తుఁ డెవరు? ప్రహస్తుఁ డెవరు?

భటు—మేము వాది ప్రతివాదులను గొనిపోయి యొక గదిలోఁ బెట్టి యావలఁ గూరుచుండఁగా ప్రభువువారు పిలిచెడి లోపలవారిలో వజ్రహస్తుఁడు తన కామరూప ప్రభావముచేత ప్రహస్తుఁడుగా మాఱిపోయినాఁడు.

ఇట్లేక రూపమును బొందినవా రిరువురిలో నెవ్వఁడు ప్రహస్తుఁడో యెవ్వఁడు వజ్రహస్తుఁడో నిర్ణయించుటకు శక్యము కానందున వారిలో నొకనిని మొదటి ప్రహస్తుఁడనియు నింకొకనిని రెండవ ప్రహస్తుఁడనియు నిజము తెలియు వఱకును జెప్పవలసి యున్నది.

ధర్మా—నిష్కారణముగా మాకు శ్రమ కలుగఁజేయక మీలో నిజమైన ప్రహస్తుఁ డెవఁడో శీఘ్రముగాఁ జెప్పుఁడు.

మొ-ప్రహ—నేనే నిజమయిన ప్రహస్తుఁడను. ఇతఁడు మాయ ప్రహస్తుఁడు.

రెం-ప్రహ—నేను నిజమయిన ప్రహస్తుఁడను. ఇతఁడు మాయ ప్రహస్తుఁడు.

ధర్మా—మీరబద్ధము లాడఁగూడదు. మీలో వజ్రహస్తుఁ డెవఁడు?

మొ-ప్రహ—అతఁడు వజ్రహస్తుఁడు.

రెం-ప్రహ—అతఁడు వజ్రహస్తుఁడు.

లేఖ—ఈవ్యవహారము చక్కఁగానే యున్నది. సత్యమును కనుఁగొని శిక్షించువఱకును మీరిలో నొక్కరును నిజము చెప్పరు. ఈసత్యాసత్యముల నిష్కర్ష

విద్వాంసులే నిర్ణయము చేయవలెను.

ధర్మా—ఆ సంగతి తరువాత చూచుకొందము గాని ముందుగా మీ యభియోగమేదో వాది సభవారితో మనవి చేయవలెను.

ము-ప్రహ—శైకసీయను నీ కామిని నా భార్య. నేనింట లేనప్పు డీవప్రహస్తుఁడు నావేషము వేసికొనివచ్చి—

రెం-ప్రహ—ఛీఛీ! అబద్ధము లాడకు. ప్రహస్తుఁడవు నీవా? నేనా?—ఓ మహాప్రభూ! న్యాయప్రభువులు నా మొఱ్ఱ యాలకింపవలెను. శైకసీయను నీకామిని నాభార్య. నేనింటలేనప్పుడీప్రహస్తుఁడు నా వేషము వేసికొనివచ్చి—

ధర్మా—ఇంక వీరివలన సత్యము బయలుఁబడదు.—ఓ శైకసీ! వీరిలో నీభర్త యెవ్వఁడో నీవు చెప్పు.

శైక—(ఇరువుర మొగములవంకఁ జూచి) ఓ మహాప్రభూ! నేను గదిలో నున్నప్పుడు నా భర్తకు కుడివైపునఁ గూరుచున్నాను. అప్పుడు కూర్చున్నట్లు కూర్చుండఁబెట్టినపక్షమున నా భర్తయెవ్వరో నేను జెప్పఁగలను. రాజభటులు వారి నిక్కడకుఁ దీసికొనివచ్చునప్పుడు తమతమ స్థానములను వదలి వారిద్దఱును గలిసిపోయినారు. ఇప్పుడు నేనెవరివంకఁ జూచిన నతఁడే నా భర్తగాఁ గనఁబడుచున్నాఁడు.

ము-ప్రహ—ఓ ప్రాణేశ్వరీ! నావంక తిన్నఁగాఁ జూడుము. నేను నీభర్తను కానా?

రెం-ప్రహ—ఓ ప్రాణేశ్వరీ! అతనివంకఁ జూడక నావంకఁ జూడుము. నేనే నీకు భర్తను కానా?—ఓరి వంచకుఁడా! నీవు మాయచేసినంత మాత్రమున పెండ్లి నాటినుండియు నన్నేలిఁగిన నా ధర్మపత్ని నిన్ను భర్త యనుకొను ననుకొన్నావురా?—ఓ ప్రాణేశ్వరీ! నిజము చెప్పవేమి?

శైక—మీరే నా ప్రాణవల్లభులాగున నున్నారు.

ము-ప్రహ—ఓ ప్రాణేశ్వరీ! ఈ మోసగాని మాయమాటలనునమ్మి మోసపోకు. నీవిందాఁక నాకుడిప్రక్కను గూరుచుండలేదా? ఇంతలోనే నన్ను గుఱుతు పట్టలేకపోయినావా? నేనే నీకు నిజమయిన భర్తనగుదునో కానో నా మొగము చూచి చెప్పు.

శైక—మీరును నా ప్రాణవల్లభులాగుననే యున్నారు.

ధర్మా—ఈ యంశమీలాగున తేలదు. నీ భర్త యెవ్వరో యామాట యటుండనిచ్చి నేరము జరిగినదో లేదో నిజము చెప్పు.

శైక— నాభర్తనుదప్ప నేను పరపురుషుని కన్నెత్తి చూడలేదు.

ధర్మా— అదికాదు. ఈయభియోగ పత్రికలోఁ జెప్పఁబడిన కాలమునం దొకపురుషుఁడు శయన గృహమున నీయొద్దనున్నాఁడా?

శైక— నాభర్త నాయొద్దనున్నాఁడు.

మొ- ప్రహ— అప్పుడున్నవాఁడు నీభర్తగాఁడు. నీభర్తయొక్క రూపమును ధరించివచ్చిన వజ్రహస్తుఁడు.

రెం- ప్రహ— ఆమాట పరమసత్యము. ఆవేషము వేసికొనివచ్చి నీతో నున్నవాఁడు వంచకుఁడయిన వజ్రహస్తుఁడే.

ధర్మా— ఇటువంటి వ్యవహారములలో పెద్దమనుష్యులు సభల కెక్కరాదు. ఎక్కిన పక్షమున నుభయుల గౌరవమును బోవుటయేకాక యిల్లాండ్రకుఁగూడ నపఖ్యాతి వచ్చును. ఈవిషయములో వాదిప్రతివాదులిద్దఱును సఖ్యపడి సమాధాన పడవలెను.

మొ- ప్రహ— సభ కెక్కిన యీవ్యవహారములోనిక సఖ్యము కుదురదు. ధర్మాధికారులు సత్యము కనిపెట్టి దోషిని క్రూరముగా శిక్షింపవలెను.

రెం- ప్రహ— ఈవజ్రహస్తుఁడు చెప్పినమాట సర్వజనశ్లాఘా పాత్రముగా నున్నది. ఏలినవారు దోషికి క్రూరదండనము విధింపవలెను.

మొ- ప్ర— ఓరిద్రోహీ! వజ్రహస్తుఁడవు నీవా? నేనా?

రెం- ప్రహ— ఓరి వంచకుఁడా! నీవు వజ్రహస్తుఁడవు గాక మఱియెవ్వఁడవురా? నీవు లోకమును వంచింపఁదలఁచుకొన్నను శ్రీమహేశ్వరుని పంచముఖముల వలెఁ గూరుచున్న యీపండిత పంచకమైనను నీమోసము తెలిసికో లేరనుకొన్నావురా? ఓరి పాపాత్ముఁడా! ఓరి క్రూర—

ధర్మా— మీలోమీరు పోట్లాడక యూరకుండుఁడు.— ఓవిద్వద్గణ్యులారా! మీరే యిప్పుడు శాస్త్రసిద్ధాంతానుసారముగా ధర్మనిర్ణయము చేయవలెను. నిజము చెప్పక యింతసేపువఱకు నిష్కారణముగా నాయాసము కలుగఁజేసినందున కయి యీసారి యపరాధికి మేమతిఘోరశిక్ష విధింపఁదలఁచుకొన్నాము. మీరిప్పుడు సిద్ధాంతీకరింపవలసిన యంశములు— ౧. వీరిలో వజ్రహస్తుఁ డెవఁడు? ౨. వజ్రహస్తుఁడు నేరము చేసినాఁడా? లేదా?; ౩. ఈమె నిజమయిన శైకసి యగునా? కాదా?—ముఖ్యముగా నీమూఁడంశములను మీరుశాస్త్రపద్ధతిని నిర్ధారణము చేయవలెను.

అని ఖరానురుఁడు సెలవియ్యఁగానే సిద్ధాంతు లాకాశమువంకఁ జూచియు వ్రేళ్ళు మడచియు నేలమీఁద సంకెలు వేసియు ముకుపుటముల వేళ్ళ చొనిపియు నొండొరులతో గుసగుస లాడియు లెక్కలువేసితలపోఁతలకుఁ జొచ్చిరి. ఈ లోపల

ధర్మాధికారి పీఠముమీఁద వెనుకకొఱఁగి యొక్క కునుకు కునికెను. సభలో నిలిచియున్న యుభయ వాదుల పక్షమువారును విద్వాంసులు లేమి నేలవిత్తురో యని వినుతుత్సుకులై వేచియుండిరి. చూడవచ్చినవారందఱును వివిధ విషయములను గూర్చి తమలోఁదాము సంభాషించుకొనుచుండిరి. ఈప్రకారముగా రెండుగడియలు నేపు నడచునప్పటికి సిద్ధాంతులలో నొకరు లేఖకునిఁ బిలిచి తమ యభిప్రాయములను వ్రాయవలసినదని చెప్పెను. మనదేశమునందు వలెనే యాదేశము నందును విద్వాంసులకు శాస్త్రజ్ఞానమేకాని యక్షరజ్ఞాన ముండదు. అందుచేతనే యాదేశమునందు వైయాకరణుఁడు తనచుట్టముల కుత్తరము వ్రాయవలసివచ్చినను లౌకికుల యొద్దకిఁబోయి వ్రాయించుకోవలసినవాఁడే కాని స్వయముగావ్రాసికొనేర్చినవాఁడు కాఁడు. ఆసంగతి యటుండనిచ్చి కార్యాంశమును చిత్తగింపుఁడు. లేఖకుఁడు ధర్మాధికారిని లేపినపిమ్మట జ్యోతిష్కులు తమ సిద్ధాంతములను దెలిపిరి. వారిలో వృశ్చికరోముఁడును కంటకరోముఁడును రెండవ ప్రహస్తుఁడే వజ్రహస్తుఁడని చెప్పిరి. తక్కిన ముగ్గురును మొదటి ప్రహస్తుఁడే వజ్రహస్తుఁడనిరి. ఇఁక రెండవ సారాంశములో వృశ్చికరోముఁడును ఖడ్గరోముఁడును కంటకరోముఁడును వజ్రహస్తుఁడు నేరము చేసినాఁడనిరి. అగ్నిరోముఁడును సర్పరోముఁడును వజ్రహస్తుఁడు నేరము చేయలేదనియు నతనియందలి ద్వేషముచేత భార్యాభర్త లేకమయి యీదోషారోపణము చేసినారనియు పలికిరి. మూఁడవసారాంశమునుగూర్చి యేవురు సిద్ధాంతులును నైకకంఠ్యముతో నామె నిజమయిన నైకసియనియే సిద్ధాంతము చేసిరి. అప్పుడా వాది బంధువు లగ్నిరోమ సర్పరోములు వజ్రహస్తునివలన లంచము గొనిరని కేకలు వేయఁజొచ్చిరి; ప్రతివాది బంధువులు వృశ్చికరోమాదులు ప్రహస్తునివలన లంచములు గైకొనిరని కేకలువేయ నారంభించిరి. ధర్మాధికారి వారికలకలములు వారించి సిద్ధాంతులలో నధికసంఖ్య గలవారి యభిప్రాయాను సారముగా వజ్రహస్తునికి రెండు సంవత్సరములు కారాగృహవాసశిక్ష విధించినట్లు తీర్పు వ్రాసి వినిపించెను. సిద్ధాంతుల యభిప్రాయము ననుసరించి తనకు శిక్షయగునని మొదటి ప్రహస్తుఁడు గడగడ వడఁకుచు భూమిమీఁదఁబడి మూర్ఛపోయెను. అందఱును మూఁగి చన్నీళ్ళు చల్లి యాతనిని మూర్ఛ తేర్చునప్పటి కాసందడిలో రెండవ ప్రహస్తుఁడు కనఁబడక యదృశ్యుఁడయ్యెను. అప్పుడా యంతర్ధానము నొందినవాఁడే నిజమయిన వజ్రహస్తుఁడని యెల్లవారికిని బోధపడెను. ధర్మాధికారి రాజభటులనుజూచి యీఁగయయి యతఁడెగిరిపోయి యుండును పట్టుకొండని రాజభటుల కాజ్ఞాపించెను. వారు నానాముఖముల నలుచుచు పరుగెత్తిరి కాని వారికంటి కెవ్వరును నక్షత్రమండలములోపలం

గానఁబడలేదు. ఈప్రకారముగా మొదటివ్యవహారము తీర్పఁబడిన తరువాత దొంగతనపు వ్యవహారమును తీర్చుటకయి నేరము మోపినవానిని మోపఁబడినవానిని పిలిపింపుమని మరల ధర్మాధికారి లేఖకుని కుత్తరువు చేసెను.

అంతట లేఖకుని యొక్క యాజ్ఞాప్రకారముగా రాజభటులు దూషణుని ధూమాక్షుని గొనివచ్చి ధర్మాధికారియెదుట నిలువఁబెట్టిరి.

ధర్మా—ఓదూషణా! నీవు తెచ్చిన యభియోగమేమి?

దూష—ఈ ధూమాక్షుఁడు మాబంధువర్గములోనివాఁడు. దుష్టసహవాసము చేత నితఁడు చిన్ననాఁటినుండియు దుష్టవర్తనుఁడయి జూదములాడుచు పూర్వులార్జించియుంచిన ధనమునంతను పాడుచేసి బిచ్చలవిడి గాఁదిరుగుచున్నాఁడు. ఇతఁడు తనతల్లిదండ్రులు విధ్యుక్తముగా వివాహము చేసిన భార్యను విడనాడి జారవృత్తి నవలంబించి యొకవేశ్యనుంచుకొని యున్నాఁడు. విత్తములేనిదే వేశ్యచిత్తమును లోఁగొనుట యెప్పుడును సంభవింపనేరదు గనుక, విత్తహీనుఁడయినప్పుడు జారత్వమును చోరత్వమనుసరించి యుండకమానదు. ఇతఁడు కొంతకాలము క్రిందట మా యింటికి చుట్టపుచూపుగావచ్చి చావడిలో నాడుకొనుచున్న మా చిన్నదాని నగనొకటి త్రెంపుకొనిపోయి వేశ్యకిచ్చినాఁడు. రక్తస్పర్శ గలవాఁడగుటచేత మేమప్పుడితనిని రచ్చకీడ్వక చీవాట్లుపెట్టి క్షమియించి యూరకున్నాము. నిన్నటిదినము మా యింటికి మరల వచ్చి నా భార్యనగలపెట్టె యెత్తుకొని పాఱిపోయినాఁడు. పిల్లది చూచి యఱవఁగానే మేము వెంటఁబడితిమిగాని యితఁడు వీధినిబడి యేదో సందులోదూఱి యదృశ్యుఁడయినాఁడు.

ధర్మా—తరువాత నగలపెట్టె దొరకినదా?

దూష—దొరకలేదు. నేను వెంటనే రాజభటులనుగొని యితని యింటికిఁ బోయినాను. అప్పుడితఁడింటలేఁడు. ఇల్లుశోధించినాము గాని పెట్టెదొరకలేదు.

ధర్మా—ఇతఁడింటికే రానప్పుడు పెట్టె యెట్లు దొరకును? మీరు మొట్టమొదట వేశ్యయింటికిఁ బోవలసినది.

దూష—ఆపనియుఁ జేసినాము. పెట్టెకాని యితఁడుకాని యింట దొరకకపోఁగా మేమక్కడనుండి తిన్నగా వేశ్యయింటికిఁబోయి దాని యిల్లు శోధింపఁగా నొక మూలగదిలో నితఁడు దొరకెనుగాని పెట్టెమాత్రము దొరకలేదు. రాజభటులితనినిపట్టుకొని దేవరసన్నిధికిఁ దెచ్చినారు. ఇతఁడు నగలపెట్టెను చంక క్రిందఁ బెట్టుకొని పరుగెత్తుచుండఁగా మేమందఱమును గన్నులార చూచినాము.

ధర్మా—ధూమాక్షా! నీవేమిచెప్పుకొనెదవు? నీవు రాజబంధుఁడవయ్యును

నీదుష్ప్రవర్తనముచేత బంధులమయిన మాకందఱికిని తలవంపులు తెచ్చుచున్నావు.

ధూమ్రా — నా వెనుకటి నడతనుబట్టి నేనేమిచెప్పినను నామాట యెవ్వరును నమ్మరు. మొదట చిన్నదాని నగయెత్తుకొనిపోయినమాట వాస్తవమేకాని యీ సారి మాత్రము నగలపెట్టెను నేను దొంగిలింపలేదు. నగలపెట్టె పోయినదన్న సమయమున నేను వేశ్యయింటనే యున్నాను.

ధర్మా — జారచోరులమాట నమ్మరాదు. — ఓ విద్వచ్ఛిఖామణులారా! నగలపెట్టె పోయినదో లేదో, ఆపెట్టె నితఁడపహరించినాఁడో లేదో, ఆపెట్టెయిప్పు డెక్కడ నున్నదో, మీరే శాస్త్రదృష్టిచేతఁజూచి సత్యము చెప్పుఁడు.

న్యాయస్థానమునకు వచ్చిన ప్రత్యర్థియోగమునందున మూఁడు సారాంశముల నేర్పఱుచుట యచ్చటి శాస్త్రమర్యాద. ధర్మాధికారి యీప్రకారముగా సారాంశములు నేర్పఱిచి వ్యవహారనిర్ణయము చేయఁగోరఁగా వెనుకఁజెప్పిన ప్రకారముగానే సిద్ధాంతులు యథావిధిగా చేయవలసిన తంతునంతను నడిపి యాలోచించి యీ సారి యభిప్రాయభేదము లేకుండ సారాంశముల మాటిని శాస్త్రదృష్టితో సావధానముగాఁ జూచి యేకవాక్యముగా సిద్ధాంతీకరించి సత్యమును తేల్చిరి. నగలపెట్టె పోవుట సత్యమేయనియు, దానిని తస్కరించినవాఁ డీధూమ్రాక్షుఁడే యనియు, ఇతఁడాపెట్టెను తానుంచుకొన్న వేశ్యకియ్యఁగా నావేశ్య యాపెట్టెను తానుంచుకొన్న విటపురుషుని చేతికిచ్చి యిల్లు దాటించెననియు, వారేర్పఱిచిన నిష్కృష్టాశయమును లేఖకుఁడు వ్రాసి ధర్మాధికారిచేతికిచ్చెను. అదిమాచుకొని ధర్మాధికారి యాకాశమువంకఁ జూచి కొంతసే పాలోచించి, రాజబంధుని నీచతస్కరునివలె చెఱసాలకుఁ బంపుట యుచితము కాదనినిశ్చయించి, ధూమ్రాక్షునకు నూఱు సువర్ణములు ధన దండనమును విధించి, ఆమొత్తమును నెల దినముల లోపల చెల్లించునట్లు తీర్పుచెప్పెను. ఆతీర్పు వినిపింపఁగానే సభలోనుండి త్రిశిరుఁడను రాజకుమారుఁడు ధర్మాధికారి వద్దకు నడిచివచ్చి, దొంగిలింపఁబడిన నగలపెట్టెను దెచ్చి యాతని పీఠముమీఁదఁ బెట్టి, ఆపెట్టెను ధూమ్రాక్ష రూపముతో తానే దొంగిలించితినని చెప్పి, శిక్షగా విధించిన నూఱు సువర్ణములును చెల్లించి ధూమ్రాక్షుని విడిపించెను. అంతట ధర్మాధికారి మఱియొక వ్యవహారమును పరిష్కరించుటకయి వాదిప్రతివాదులను పిలిపింపుమని లేఖకుని కుత్తరు విచ్చెను. అప్పటికి నాపూజా సమయమును భక్తులు నా యాలయమునకు వచ్చు సమయమును సమీపించినందున, మహాకాయుఁడుగారు సభ ముగియువఱకు నుండక నన్ను వెంటఁబెట్టుకొని బండియెక్కి యింటికివచ్చిరి.

సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు. (౨౩౨-పుట శేషము.)

బాడికమువుచేతఁ గలిగిన యాయాసము కొంత శాంతిపొందినపిమ్మట నేను నా యజమానునితో నాఁటి సభావ్యవహారములనుగూర్చియు జ్యోతిష్కుల సిద్ధాంత నిర్ణయమునుగూర్చియు మాటాడ నారంభించితిని. నాయజమానుఁడు కొంతసేపు తానా విషయమయి నాతో మాటాడుటకిష్టము లేనివానివలెఁ గనఁబడినను నేను విడిచిపెట్టక వేసిన ప్రశ్ననే మరల వేయుచు వచ్చుటచేత తుదకిష్టము లేకయే నా ప్రశ్నలకుత్తరము చెప్పవలసినవాఁడయినందున మాయిరువురకు నీ క్రిందిరీతి సంభాషణము జరిగినది—

సత్య— ఓ మహాప్రభూ! ఈ జ్యోతిష్కుల వ్యవహార నిర్ణయమెల్లప్పుడు నీప్రకారముగానే యుండునా? వేఱువిధముగానుండునా?

మహా— ఎప్పుడు నిదేప్రకారముగానుండును.

సత్య— ఏకశాస్త్రమువలననే సిద్ధాంతనిర్ణయము చేయవలసినప్పుడు వీరిలో వీరికభిప్రాయభేదము లేలకలుగును!

మహా— శాస్త్ర మొక్కటి కాదు; శాస్త్రములనంతములు.

సత్య— శాస్త్రములనంతములయినను, అన్నియు నేకవిధముగా ఫలమును జెప్పకపోయినపక్షమున వానిలో గొన్ని యసత్యములు కావలసివచ్చును.

మహా— శాస్త్రము లసత్యము లెన్నటికిని గావు. ఈ భేదమునకుఁ గారణము శాస్త్రార్థము చేయువారిబుద్ధి విశేషములోనుండును. ఫలములను జెప్పువారు తమతమ బుద్ధ్యనుసారముగానూహించి చెప్పుటవలన నిట్టిభిన్నాభిప్రాయములు కలుగుచుండును.

సత్య— నియమము లేక యెవరిబుద్ధికి తోఁచినట్లు వారర్థము చేయుచువచ్చినచో శాస్త్రములవలన ప్రయోజనమేమి?

మహా— శాస్త్రము లెవరిబుద్ధికి తోఁచినట్లు వారికర్థమిచ్చునవి కావు. అవియందఱికి నేకార్థమునే యిచ్చును. అయినను శాస్త్రార్థనిర్ణయము చేయువారు ముహూర్తము తిన్నగా కట్టలేకపోవుటవలనను గణన తిన్నగా చేయలేకపోవుటవలనను ఫలములోఁ గొన్ని వ్యత్యాసములు కలుగుచుండును.

సత్య— జనుల ధనప్రాణములతో సంబంధించిన వ్యవహారములలో సత్య నిర్ణయము చేయుటకేర్పఱుపఁబడిన పండితోత్తములైనను చక్కగా కాలము కట్టఁగల వారిని సరిగా లెక్కవేయఁగలవారిని విచారించి యేర్పఱుపరా?

మహా— పండితోద్యోగమునకు దేశములోఁగల జ్యోతిష విద్వాంసులలో శ్రేష్ఠతములనే యేరి యేర్పఱుతురుగాని యిది గుప్తశాస్త్రమగుటచేత నెవ్వరు గట్టివారో యెవ్వరు కారో యేర్పఱుచుట యసాధ్యము. ఇటువంటి శాస్త్రములు రహస్యముగా నుంచఁబడినంతకాలమే తమ మహిమలను గలిగియుండునుగాని యందఱికిని

వెల్లడించినచో మహిమలను గోల్పోయి పాటి తప్పిపోవును. కాఁబట్టి శాస్త్రమన్నది యెవరికిని దెలియకుండ సదా గోప్యముగానుండవలెను.

సత్య— తమరు సెలవిచ్చినది కొంతవఱకు సత్యమే కాని—

మహా— కానియని నీవేమో సంశయపడుచున్నావేమి? నేను చెప్పినది సత్యమగునా? కాదా?

సత్య— తమరు సెలవిచ్చినది నిస్సందేహముగా సత్యము. అందసత్యమణుమాత్రమును లేదు. నాకు వేదవాక్యమునకంటెను తమవాక్యమునందెక్కువగౌరవము. సూర్యచంద్రులు గతులుతప్పినను తమనోటినుండి యసత్యవాక్కు బయలువెడలునా? శాస్త్రమర్మమెప్పుడును సర్వజనులకును వెల్లడిచేయఁగూడదు. అందులో ముఖ్యముగా మూడుశాస్త్రములు పరమగుహ్యములు. అందుచేతనే మాదేశమునందుఁగూడ చదువెఱుఁగనివారు సహితము జ్యోతిశ్శాస్త్రములోను, వైద్యశాస్త్రములోను మంత్రశాస్త్రములోను మహావిద్వాంసులయి జనసమ్మానముఁబొంది కోటీశ్వరులగుచున్నారు.

మహా— ఈ సంభాషణనుబట్టి నీవు రహస్యోపదేశమునకు పాత్రుఁడవయినట్టు నాబుద్ధికి పొడకట్టినది. కాఁబట్టి నేనిప్పుడు మర్మమువిడిచి సిద్ధాంతులుచెప్పు ఫలములలో వ్యత్యాసము కలుగుటకుఁగల నిజమయిన కారణమును తెలిపెదను. నీవిది విశ్వాసహీనులతోఁజెప్పక మహా రహస్యముగానుంచవలెను. ఇట్టి జ్ఞానదానమున కెల్లవారును నర్హులుకారుసుమా!

సత్య— తమరు సెలవిచ్చినది పరమసత్యము. జ్ఞానోపదేశమున కందఱును యోగ్యులుకారు. నేను యోగ్యుఁడనని తమ చిత్తమునకు తోఁచినపక్షమున—

మహా— నీయోగ్యతావిషయమై నాకణుమాత్రమును సందేహము లేదు. జ్యోతిషము తప్పిపోవుటకు నిజమైనకారణము పరమేశ్వరశాపము. నీవు భక్తాగ్రేసరుఁడవగుటచేత పరమరహస్యమైనను దాఁచక నీకిది నేను సమర్మకముగానుపదేశించినాను. నీవిది భక్తిహీనులకెప్పుడును చెవినివేయఁగూడదు. ఇప్పుడు నీకు తృప్తికలిగినదా?

సత్య— నిజమైనకారణమును గ్రహించుటచేత నేనిప్పుడు పరమసంతుష్టాంతరంగుఁడనయినాను. ఇది యత్యంతగుహ్యమైన పరమరహస్యమగుటకు సందేహము లేదు. ఇది దేవరహస్యమే కాకపోయినపక్షమున, పురాణములను రచించిన మాదేశములోని సర్వజ్ఞులయిన మహర్షులకొక్కరికైనఁ దెలిసియుండకపోవునా? నేను మాదేశముచేరినతోడనే దీనిని పద్మపురాణముయొక్క యుత్తరభాగములోని యష్టోత్తరశతసహస్రాధ్యాయమునందుఁజేర్చి వ్యాసప్రోక్తము చేయించెదను. తమరీశాపకారణము నామూలాగ్రహముగా సెలవియ్యవలెను.

మహా— పూర్వకాలమునందు శ్రీ సాంబమూర్తి వారు త్రిపురాసుర సంహారము చేయఁబూని యుద్ధసన్నద్ధులయియున్నప్పుడు ముందుగా శుక్రాచార్యులవారా వృత్తాంతమును తమ జ్యోతిశ్శాస్త్రమహిమచేతఁ దెలిసికొని శిష్యులకు తెలుపఁగా, వారు శివుఁడు వచ్చులోపల తమ పురములతో పాతాళలోకమునకు యాత్రవెడలిరి. తరువాత సమస్త సన్నాహములతోను శివుఁడు వచ్చి త్రిపురములనుగానక తన దివ్యదృష్టిచేత నిదియంతయు శుక్రాచార్యుల కృత్యమని తెలిసికొని జ్యోతిషమెల్లప్పుడును యథార్థము కాకపోవునుగాకయని శపించెను. దీనిమర్మమిది.

సత్య— నేను ధన్యుఁడనయినాను. తమరు మర్మముగునిడిచి యీరహస్యమును నాకానతిచ్చినందున, సెలవయినపక్షమున నాకు తెలిసిన రహస్యము నాకదానిని దేవరవారితో మనవి చేసెదను. జ్యోతిషమునకు పార్వతీశాపమున్నమాట మీ పురాణములయందెచ్చటనైనఁ జూచియున్నారా?

మహా— లేదు. జ్యోతిశ్శాస్త్రమునకొక్క యీశ్వరశాపమేగాక పార్వతీశాపముకూడనున్నదా? ఏమి యీ వింత!

సత్య— జ్యోతిశ్శాస్త్రము సందిగ్ధఫలములనిచ్చుటకు ముఖ్యకారణము పార్వతీశాపమే. పూర్వము సాంబశివులవారు సభలోఁగూరుచుండి జ్యోతిశ్శాస్త్రముయొక్క సత్యమును పరీక్షింపవలెననియెంచి బృహస్పతినిజూచి యిప్పుడు పార్వతీదేవి యేమి చేయుచున్నదో చెప్పుమని యడిగెను. అతఁడు శాస్త్రదృష్టిచేతఁజూచి పార్వతీదేవి వస్త్రహీనరై యభ్యంజనస్నానము చేయుచున్నదనిచెప్పెను. ఆ వాక్యముయొక్క యథార్థతను కన్నులార చూడవలెనని శివుఁడు తత్క్షణమే కొలువువిడిచి లేచి తిన్నగా నంతఃపురమునకుఁబోయి, నలుగుపిండితోఁజేసి ప్రాణప్రతిష్ఠచేసి కావలియుంచిన విఘ్నేశ్వరుఁడు లోపలికిపోనీక పోఁగా నతనిశిరస్సు ఖండించిపోయిచూచి జ్యోతిశ్శాస్త్రముయొక్క సత్యమునకత్యాశ్చర్యపడెను. జ్యోతిశ్శాస్త్రమువలన స్త్రీలగుట్టు మగవారికి తెలిసిపోవుచున్నదిగదా యని పార్వతీదేవి యాగ్రహముతో జ్యోతిశ్శాస్త్రము ఫలింపకపోవునుగాకయని ఘోరశాపమిచ్చెను. జ్యోతిష్కులు చెప్పినఫలము తప్పిపోవుటకీశాపములే కారణములుగాని శాస్త్రమెంతమాత్రము నబద్ధముకాదు.

మహా— దేవతలందఱును మహాదుర్మార్గులు. అందులోను దేవగురువైన బృహస్పతి పరమ దుర్మార్గుఁడు. కాకపోయినపక్షమున నమూల్యమైన జ్యోతిశ్శాస్త్రమునకు నిష్కారణముగా శాపము తెచ్చిపెట్టునా? ఇటువంటి దుష్కార్యమును జేసినందునకు మారావణమహారాజుగారు లేకపోఁబట్టి బ్రతికిపోయినాఁడు. పాపీ చిరాయువనుటచేత నెల్లకాలము నాతనినే బ్రతుకనిమ్ము. సత్యమిప్పుడు నాకు పూర్ణముగా బోధ

పడినది. జగత్తునకు దల్లిదండ్రులయిన పార్వతీపరమేశ్వరులిద్దఱును శాపములు పెట్టిన తరువాత సిద్ధాంతులు చెప్పినఫలములు తప్పిపోవుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది? సిద్ధాంతులు లంచములు పుచ్చుకొని తప్పుఫలములను చెప్పుచుండురుగాని చెప్పినఫలములు తప్పిపోవుటకు లంచములక్కఱలేక యీ శాపములే చాలును.

ఇంతవఱకు సంభాషణ జరగునప్పటికి నాపూజాసమయమును భక్తులు దర్శింప వచ్చు సమయమును సమీపించినందున నాయర్చకులు రాఁగా మహాకాయుఁడుగారు నన్నువిడిచి లోపలికిఁబోయిరి. అంతట నేనిదివఱకు వర్ణించిన ప్రకారముగా నానిత్య కృత్యములు యథావిధిగా జరగనారంభించెను.

అయిదవ ప్రకరణము.

సభాసందర్శనముచేసివచ్చిన తరువాత మూడవనాఁడు మధ్యాహ్నము మూడు గంటలవేళ మహాకాయుఁడుగారువచ్చి, నేఁడు జ్యోతిశ్శాస్త్రమునుగూర్చి సభజరగఁ బోవుచున్నదిగనుక తనవెంటఁజూడ రమ్మని నన్నుపిలిచిరి. మొన్న బండిలో తగిలిన కుదుపువలనఁ గలిగిన నొప్పులింకను తిన్నగాపోకపోయినను, ఆయనమాటకు మాఱు పలుక వెఱచి ప్రయాణమయి యాయనవెంట బయలుదేఱితిని. బండిలో నెక్కినది మొదలుకొని సభామందిరము చేరువఱకును జరిగిన కథ యంతయు నించుమించుగా వెనుక వర్ణించినరీతిగానే యున్నదిగాని బండిదిగినతరువాత వెనుకటివలె మా యజమానుఁడుగాక సేవకులే నన్ను లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి రొక యున్నతాసనము మీఁదఁగూరుచుండఁబెట్టిరి. మేము వీధిగుమ్మముచేరఁగానే నాఁటిదినము సభలో తాను ధూమ్రాక్షవేషముతో నగలపెట్టెను దొంగిలించితినని తెచ్చియిచ్చిన త్రిశిరుఁడు మాకెదురుగావచ్చి ప్రత్యుత్థానముచేసి మమ్ము లోపలికిఁగొనిపోయి యుచితాసనము మీఁదఁ గూరుచుండఁబెట్టెను. మేము పోవునప్పటికే సభాభవనము మహాజనులతో నిండియుండెను. అందులోఁ గొందఱు జ్యోతిశ్శాస్త్రమబద్ధమని వాదించుటకయి యక్కడకువచ్చిరి; మఱికొందఱు వారి వాదమును ఖండించి పూర్వసిద్ధాంతమును స్థాపించుటకయివచ్చిరి; తక్కినవా రుభయవాదములను విని వేడుక చూచుటకొఱకును నవనాగరికులను గేలిచేయుటకొఱకును వచ్చిరి. అప్పుడుపన్యాస సమయ మయినందున పూర్వపక్షులలో నొకరు లేచి త్రిశిరుఁడుగారి నగ్రాసనాసీనునిగా నేర్పఱుపఁగోరెను; వెంటనే సిద్ధాంతులలోనొకరు లేచి నవనాగరికాగ్రగణ్యుఁడయిన యాయన నాపనికి నియమించుటకాక్షేపించి మహాకాయుఁడుగారి నగ్రాసనాసీనునిగా నేర్పఱుపఁగోరెను. అట్టి పూర్వనాగరికాగ్రగణ్యుఁడగ్రపీఠమున కనర్హుఁడని మఱి

రొకఁడు లేచి నిషేధించెను. ఈప్రకారముగా మీరు నియమించినవారిని వారు పనికి రారనియు, వారు నియమించినవారిని మీరు పనికిరారనియు, ఉభయపక్షములవారును రెండుగడియలు తగవులాడినపిమ్మట నుభయపక్షములవారు నంగీకరించినవారొక్క-రును దొరకకపోవుటచేత నాఁటికి సభ ముగియునట్లు కనఁబడెను. ఇంతలో నొక బుద్ధిమంతుఁడు లేచి లంకానగరవాసులందఱు నేదో యొకపక్షములోఁ జేరినవారగుటచేత వారినివిడిచి విదేశీయుఁడయి నిష్పక్షపాతబుద్ధిగలవాఁడయిన వాలఖిల్యమహర్షిని అగ్రాసనాసీనునిజేసి సభ సాగింపవచ్చునని యాలోచనచెప్పెను. ముల్లోకములను మ్రింగఁజాలిన దేవాంతక నరాంతకులవంటి మహాసమర్థులింతమంది స్వదేశస్థులుండఁగా వ్రేలికణుపెడు లేని యంగుష్ఠమాత్రశరీరునికి పరదేశస్థునికగ్రపీఠమిచ్చుట యవమానకరమని దేశాభిమానులు కొందఱాక్షేపించినను, అర్హాతరులు మఱియెవ్వరును దొరకనందున పరస్పరజయకాంక్షులయియున్న యుభయపక్షములవారిలో ప్రధానపురుషులు నాఁడే తమ విజయమును లోకవిశ్రుతము చేయవలెనన్న యపేక్షచేత నన్నగ్రాసనాసీనునిగా నంగీకరించిరి. నేను సూక్ష్మకాయుఁడనగుటచేత కుర్చీలోఁగూర్చున్న పక్షమున నన్ను సభికులు చూడఁజాలరని యుపన్యాసకుని ముందుంచిన బల్లమీఁద నన్నుఁగూరుచుండఁ బెట్టిరి. ఉపన్యాసకుని పేరు దీర్ఘరోముఁడని సభవారిలో నొకరు నాతోఁ జెప్పిరి. అతఁడు వచ్చి బల్లముందు నిలువఁబడినప్పుడు మనదేశపునరపరిమాణమునుబట్టి నీలిపగ్గములవలె మూఁడునాలుగు నిలువుల పొడవుగలిగి నేను గూరుచున్న బల్లనంటుచున్న యాతని గడ్డపువెంట్రుకల దీర్ఘత్వమునుబట్టి దీర్ఘరోముఁడన్నది సార్థకనామధేయమని నేను భావించితిని. ఉపన్యాసవిషయమయి నేను సభవారికి విన్నవించినపిమ్మట నుపన్యాసకుఁడు తన యుపన్యాసమునుపక్రమించెను. మనవారు గ్రంథములలో మేఘగంభీరభాషణములని వర్ణింపఁగా వినుటయేకాని పిడుగులుపడినట్లు కర్ణకఠోరముగా నాఁడాతనిమాటలు చెవినిబడువఱకును మేఘగంభీరభాషణముల యర్థము నాకనుభవమునకు రాలేదు. ఆ దుస్సహమయిన శ్రవణవిదారణదారుణ శబ్దములకు తాళలేక నేను నాచెవులలో గుడ్డలు చొనుపుకొంటిని. అయుపాయముచేత సద్దణఁగినందునను బండికుదుపుచేతఁగలిగిన యాయాసముచేత నిద్రవచ్చినందునను నావెనుకనుంచిన దిండునకుఁ జేరగిలఁబడి నేనుహాయిగా నిద్రపోయినాను. సభికులుమాత్రము నాగుట్టు తెలిసికోలేక నేను యోగముపట్టి యోగనిద్రనవలంబించి దివ్యదృష్టిచేతను దివ్యజ్ఞానముచేతను నాఁటి యుపన్యాసమునుమాత్రమేకాక జ్యోతిశ్శాస్త్రముయొక్క సత్యమునుగూడ గ్రహించుచున్నానని తలఁచిరి. అందుచేత నుపన్యాసముయొక్క ప్రథమభాగమును మీకుఁదెలుపలేకపోయిన తప్పిదమును దీనిని జదువువారు మన్నింతురని

నమ్మెదను. ఆవిషయమును తరువాత నితరులనడిగి తెలిసికొని మీకు తెలిపియుందును గాని, అట్లుచేసినచో నా యోగమహిమకే భంగముకలిగి జనులలో శాస్త్రమునం దవిశ్వాసము కలుగునన్న భీతిచేత నేనితరులనడుగక శాస్త్రమర్యాదను కాపాడుటకు కంకణము కట్టుకొన్నమీరు నా సమయోచితబుద్ధిని శ్లాఘింతురన్న పూర్ణవిశ్వాసము చేత శాస్త్రగౌరవమును నిలువఁబెట్టినాను. నేను గాఢనిద్రలోనుండఁగా నుపన్యాస కుఁడేదో ముఖ్యాంశమును జెప్పుచు బల్లమీఁదనొకగుద్దుగుద్దెను. ఆగుద్దుతో నన్నదివఱ కాశ్రయించియున్న నిద్రాదేవి భయపడి నన్ను ముందుకుపడఁద్రోచి క్షణకాలములో నన్నువిడిచి పాఱిపోయెను. నేనును కన్నులుతెఱచిచూచి మెల్లగాలేచి మరల యథా స్థానముచేరి దిండునానుకొని సావధానచిత్తుఁడనై కూరుచుంటిని. అప్పుడు నన్నుఁ జూచిన సభాస్తారులీమహామునియొక్క యోగనిష్ఠకునడుమ భంగమువచ్చినదని కొంద ఱును, ఈ మహర్షి తనంత తానే లేచినాఁడు కాని సమాధి చెడలేదని కొందఱును, సమాధి చెడినపక్షమున మౌనముద్రపూని ప్రాణాయామముపట్టి మరల యోగనిద్ర వహించునని కొందఱును, నానావిధములఁ జెప్పుకొనసాగిరి. ఇంతలోనుపన్యాసకుఁడిత రులమాటలు చెవిచొరకుండ తానే యుచ్చైస్స్వరముతో మాటాడఁజొచ్చినందున వారిమాటలు పూర్ణముగా వినుటకు నాకవకాశము లేకపోయినది.

ఉపన్యాసకుఁడు— ఈ పాడుజ్యోతిశ్శాస్త్రము వివేకమును పాఱఁద్రోలి బుద్ధిని మ్రింగివేసి యాలోచన నడఁగఁద్రొక్కి తెలివిగలవారిని సహితము సమస్త విషయములయందును వంచకులయిన మూర్ఖులకు దాసులనుజేయుచున్నది. శాస్త్రనామము ధరించిన యీ పిశాచముయొక్క సమ్మోహనయంత్రములోఁజిక్కి భ్రమపడి మనుష్య ప్రకృతికలంకారమయిన స్వాతంత్ర్యమును పోఁగొట్టుకొని మనమందఱమును నిష్కా రణముగా బుద్ధిపూర్వకముగాఁ దెచ్చుకొన్న కష్టములపాలయి బాధపడుచున్నాము. మన మొకయిల్లు కట్టుకోవలెనన్నచో మనకిష్టమయిన తావునను సమయమునను కట్టు కొనక మూర్ఖసిద్ధాంతిచెప్పిన తావునను ముహూర్తమునను కట్టుకొనవలసినవారమగు చున్నాము; నుయ్యిత్రవ్వించుకోఁదలఁచుకొన్నచో మన మనసువచ్చిన యనుకూలమైన తావున త్రవ్వించుకొనక మూర్ఖసిద్ధాంతిచూపిన మూలను త్రవ్వించుకొనవలసినవార మగుచున్నాము; మనబిడ్డను పెండ్లిచేయఁదలఁచుకొన్నచో మనకనుకూలుఁడుగా కనఁబడువరుని నిర్ణయించి వీలయినకాలమునందు వివాహముచేయక మూర్ఖసిద్ధాంతి పెట్టిన నిశాముహూర్తమునందో యెప్పుడో ప్రవర్తనచేతఁ గాకపోయినను జన్మ పత్రముచేత నతఁడు మంచివాఁడన్న వరునికిచ్చి పెండ్లిచేయవలసిన వారమగుచు న్నాము; మన మొకయూరికి పోఁదలఁచుకొన్నచో మనకు తీఱికయైనసమయమున

బయలుదేఱఁగ మూర్ఖసిద్ధాంతిచెప్పిన దినమునందును వారమునందును కాలమునందును ప్రయాణము కావలసినవారమగుచున్నాము; మనము క్షౌరముచేయించుకోఁదలఁచు కొన్నచో మనకవకాశముగానున్ననాఁడు చేయించుకొనక మూర్ఖసిద్ధాంతిచెప్పిన తిథి వారములయందే తలగొఱిగించుకోవలసినవారమగుచున్నాము; మనము క్రొత్తబట్టను కట్టుకోఁదలఁచినచో కావలసినప్పుడు కట్టుకొనక మూర్ఖసిద్ధాంతి తెలిపిన దినమును వారమును వచ్చువఱకును వేచియుండవలసినవారమగుచున్నాము. వేయేల? మనము క్రొత్తగా భార్యవద్ద పరుండఁదలఁచుకొన్నను, గృహమునఁబ్రవేశింపఁదలఁచుకొన్నను, రోగమునకు మందుపుచ్చుకోఁదలఁచుకొన్నను, మూర్ఖసిద్ధాంతియే మనకు కాలనిర్ణయము చేయవలెను. ఇట్టి నిత్యకృత్యములలోనే మనకు స్వాతంత్ర్యము లేనిచో లోకములో నింతకంటె క్రూరదాస్యము మఱియేముండును! మూర్ఖసిద్ధాంతి—

వృశ్చికరోముఁడు— మీరు మూర్ఖసిద్ధాంతియని లోకోపకారులయి మహావిద్వాంసులయిన జ్యోతిష్కులను నిర్హేతుకముగా దూషించి మహాదోషము కట్టుకొనుచున్నారు. ఈ సిద్ధాంతులేయుండిరి వివాహాదికార్యములయందు మంచిముహూర్తములుపెట్టి లోకమునకుపకారము చేయనిచో లోకమెట్టి దురవస్థలపాలగునో—

ఉప— మీరుపన్యాసమధ్యమున మాటాడరాదు—

మహాకాయుఁడు— మీరు సిద్ధాంతులను మూర్ఖులని దూషింపరాదు.

శ్రోతరుఁడు— మీరిఁక ముందు సిద్ధాంతికిముందు మూర్ఖశబ్దము పెట్టకమాటాడుఁడు.

ఉప— సిద్ధాంతులులోకమునకుఁ జేయుచున్న యుపకారము చెప్పనక్కఱలేదు. లోకములోనున్న జాతకపత్రికలలోనెల్ల నుత్తమమైనదనిచెప్పి యొకవరుని నిర్ణయించి మంచిముహూర్తముపెట్టి వివాహముచేయించి యీసిద్ధాంతి మంచిదోవతుల చాపుకట్టుకొనిపోయిన మూడుమాసముల పదిదినములలో జాతకపత్రికలోని నూరేండ్లును ముహూర్తబలముచేత నూఱుదినములుగా మాఱఁగా నాచెల్లెలు వైధవ్యదుఃఖమనుభవింపవలసినదైనది. ఈ సిద్ధాంతి చెప్పిన ముహూర్తమునందు కట్టించిపెట్టిన సుముహూర్తమునందు గృహప్రవేశమయినను మా పొరుగువారు నెలదినములలోపల గృహయజమానుఁడు స్వర్గస్థుఁడుకాఁగా తామాఱుమాసములిల్లుపాడుపఱిచి పొరుగువారిపంచను జేరవలసినవారైరి. నామిత్రునితండ్రి యెన్నియోదినములాగి యీసిద్ధాంతి చెప్పిన ముహూర్తమునందు గ్రామాంతరమునకు బయలుదేఱినను త్రోవలో దొంగలుకొట్టఁగా బండిమీఁదనుండి క్రిందఁబడి కాలువిఱుగఁగొట్టుకొని యర్ధరాత్రమునందు మరల స్వగృహమును జేరవలసినవాఁడయినాఁడు.

వృశ్చి— అయ్యలారా! చిత్తగించినారా? ఈయన నన్నెట్లు దూషించు

చున్నాఁడో! మూర్ఖపదము ప్రయోగించినప్పటికన్నను, ఈ దూషణభాషణము లధిక కర్ణకఠోరములుగానున్నవి. పెద్దమనుష్యులింతమందియుండి పండితదూషణ జరుగుచుండఁగాచూచి యూరకుండుటమీకు ధర్మమా? వారిగ్రహచారముచాలక యాపదలు తటస్థమయినప్పుడు నేనేమిచేయఁగలను? ముహూర్తములుపెట్టుట నాపనికాని యాపదలు తప్పించుట నాపనికాదుకదా?

శ్రీశి— మీరు మంచిముహూర్తములు పెట్టుటచేత విపత్తులుతొలఁగనిపక్షమున మీముహూర్తములతో నేమిప్రయోజనము?

మహా— మధ్య మీరు మాటాడుట యుక్తముకాదు. సామాన్యముగాఁ జెప్పక వక్కాణించి యొక్కరినిగూర్చి చెప్పుట యుపన్యాసకునికిని మంచిపనికాదు. జ్యోతిషమువలన లాభమే లేకపోయినపక్షమున నింతకాలమునుండి సర్వజ్ఞులయిన మన పెద్దలందఱును జన్మపత్రములువ్రాయించుకొని సమస్తకార్యములకును శుభముహూర్తములు పెట్టించుకొనుచుందురా? వ్యవహారదక్షులయిన ప్రభుత్వమువారు వ్యవహార నిమిత్తము జ్యోతిష విద్వాంసులను నియమించుచుందురా?

శ్రీశి— మీరి వ్యవహార నిర్ణయమునందలి సత్యము మొన్ననే కాదా సభలో బయలఁబడినది? కల్పవృక్షములవలె పండితులయిదుగురుచేరి సభలోఁగూరుచుండి నేను గొనిపోయిన నగలపెట్టెను ధూమ్రాక్షుఁడు దొంగిలినట్లు సిద్ధాంతముచేసినారు.

మహా— అదియంతయు మోసము. నిజమైనవ్యవహారముల్లో నిజము తెలియును గాని పరీక్షింపవలెనని మోసముచేసిన వ్యవహారములో సత్యమెట్లుబయలఁబడును?

ఉప— నాయుపన్యాసము ముగియనియ్యరా?

మహా— కానిండి.

ఉప— లోకమునకుఁగలిగెడి యుపకారము లోకములలోనివారైన యీ సిద్ధాంతులకే కాని యితరలోకమునకణుమాత్రమును గలుగదు. మనయింట కన్య రజస్వలయైనచో శాంతికావలెనో లేదో తెలిసికొనుటకయి ముందుగా సిద్ధాంతిగారికి దక్షిణ ముట్టవలెను; మనయింటనెవ్వరయిన పుట్టినపక్షమున పితృగండమున్నదో లేదో తెలిసికొనుటకయి ముందుగా సిద్ధాంతిగారికి దక్షిణముట్టవలెను; మనయింటనెవ్వరయిన చచ్చునేని యిల్లువిడిచిపెట్టి లేచిపోవలయునో లేదో తెలిసికొనుటకయి ముందుగా సిద్ధాంతిగారికి దక్షిణముట్టవలెను. ఈప్రకారముగా పుట్టినదిమొదలుకొని చచ్చువఱకును చెవులుకుట్టినను, పుట్టువెండ్రుకలు తీయించినను, అన్నము ముట్టించినను, చదువ వేసినను, మఱియేపనిచేసినను సిద్ధాంతిగారిచేత ముహూర్తముపెట్టించుకొని యాయనకు ముట్టవలసిన ముడుపు నెప్పుడో యొకప్పుడు చెల్లింపకతప్పదు.

296 (సశేషము) కం. వీరేశలింగము.

సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు. (౨౯౬-వ పుట శేషము.)

మహా— మీరు సిద్ధాంతులను వారివృత్తిని నిందింపఁగూడదు. వారు జనులకు ఫలములు చెప్పియు ముహూర్తములు పెట్టియు పడిన ప్రయాసమునకు ప్రతిఫలముగా ధనస్వీకారము చేయుచున్నారు కాని యూరక చిల్లిగవ్వనైనను గ్రహించుచుండలేదు. చేతనైనపక్షమున మీరు జ్యోతిశ్శాస్త్ర మబద్ధమనుటకు చాలిన యుక్తులను చెప్పుఁడు. అప్పుడు మీహేత్వాభాసములను ఖండించుటకు నేను పూనుకొందును.

ఉప— ముహూర్తజాతక భాగము లసత్యములనుట కణుమాత్రమును సందేహము లేదు. ఈగ్రామమునం దిద్దఱు రాజపుత్రు లొకస్త్రీనిమిత్తమున గర్భశత్రువులయి యొకరి నొకరు చంపవలెనని నిశ్చయించుకొని యిద్దఱును వేఱవేఱ యొక జ్యోతిష్కునియొద్దకుఁబోయి యుద్ధవిజయమునకు ముహూర్తము పెట్టుమనియడిగిరి. ఇద్దఱు జోస్యులును శాస్త్రవిచారము చేసి నాఁటిసాయంకాలము నాలుగుగడియలప్రొద్దుండఁగా శత్రువిజయమునకు మంచిసమయమని ముహూర్తము పెట్టిరి. తనకే విజయము కలుగునని మొదటివాఁడును తనకే గెలుపుకలుగునని రెండవవాఁడును మనస్సులలో నమ్మి తాము జ్యోతిష్కుల నాలోచించిన మాట యొండొరులకు తెలియ నీయక రహస్యముగానుంచి యుద్ధాహ్వానము బహుమాత్రము చేసికొని యిద్దఱును బయలుదేరి ముహూర్తసమయమున కూరిబైలికి పోయి ఘటికాయంత్రములు ముందుంచుకొని సరిగా యుక్తసమయమున దుడ్డుకఱ్ఱలతో యుద్ధమారంభించిరి. ఇద్దఱును పరస్పర జయకాంక్షచేత చావమోఁదుకొనఁగా నందొకఁ డప్పుడే దెబ్బలచేత కాలధర్మము నొందెను. రెండవవాఁడు కంటికిదెబ్బ తగిలించుకొని చావుతప్పి కన్ను లొట్టపడి యొంటికంటితో బ్రతికెను. ఆమహాశూరులెవ్వరో, వారికి ముహూర్తము పెట్టినమహాశూరు లెవ్వరో, మీరందఱు నెఱుఁగుదురు. శాస్త్రమేయసత్యము కానిపక్షమున,ఏకముహూర్తమునందే యుద్ధ మారంభించిన యొక్కరికపజయమును నొక్కరికిజయమును నేలకలుగవలెను! ఇంకొక్క నిదర్శనము చూడుఁడు. మాపెద్దతమ్ముఁడును మాపాలికాపువాని పెద్దకొడుకును త్రుటికాలమైనను భేదములేక సరిగా నేకముహూర్తమునందే జనన మొందిరి. జనన సమయమునం దిరువురకును గ్రహము లేకస్థానమునందే యున్నందున సమాన ఫలమునే యియ్యవలసినను, మావాఁడు చదువుకొని పరీక్షల నిచ్చి గొప్పయుద్యోగము చేయుచుండఁగా మాపాలికాపు కొడుకు చదువెఱుఁగక పొలము దున్నుచు నీచదశయందే యున్నాఁడు. శాస్త్రమబద్ధము కాని పక్షమున, ఏకసమయముననే జనన మొందిన యిరువురకును గ్రహములు విరుద్ధఫలముల నేల కలుగఁజేయవలెను? సిద్ధాంతులు చెప్పిన ఫలములు కొందఱికి సరిగా కలుగ వచ్చును. అప్పుడుసహితమాఫలములు దైవికముగా కలిగినవేకాని సిద్ధాంతి యొఱిఁగి

చెప్పుటవలనఁ గలిగినవి కావు. ఏఁబదియేండ్లు బ్రతుకుదురని జన్మపత్రములలో వ్రాయఁబడియున్నవారు కొందఱంత కాలము జీవించినను, పలువురంతకులోపలను ముగ్గురు నలుగురటు తరువాతను గూడ మృతులగుదురు. ఈప్రకారముగానే కష్టములును సుఖములును దైవికముగా కొందఱికి చెప్పినట్లు కలిగినను పలువురకు కలుగవు. కార్యసాఫల్యమెప్పుడును యుక్తసమయమున తగినపని చేయుటవలనఁ గలుగును గాని ముహూర్తము వలనఁ గలుగదు. ఇల్లు కాలుచున్నప్పుడు వెంటనే నీరుపోసిన చల్లాఱును గాని ముహూర్తము నిమిత్తము వేచియుండినచో చల్లాఱదు. పాము కఱచినప్పుడు తత్క్షణమే విషవైద్యునికొఱకు పరుగెత్తి చికిత్స చేయించిన విషము దిగును గాని ముహూర్తము నిమిత్తము వేచియుండినచో విషబాధ తగ్గదు. ఈవిధముగానే వ్యవసాయమునందైనను, వాణిజ్యమునందైనను, మఱియేయితర వ్యాపారమునందైనను ముహూర్తముల నిమిత్తము వేచియుండక యుక్తసమయమునందు కృషిచేసినప్పుడు మాత్రమే కార్యసాఫల్యమగును. మంచిముహూర్తమును నిరీక్షించుచు పనిచేయక యోగ్యసమయమును వ్యర్థపుచ్చినచో మేలు కలుగుటకు మాఱుగా కార్యవిఘాతము కలిగి కీడు మూడును.

మహా— మీరుచెప్పెడు మాటలు యుక్తికిని లోకానుభవమునకును శాస్త్రమునకును విరుద్ధముగా నున్నవి. మంచిసిద్ధాంతి శాస్త్రముచూచి యాలోచించి చెప్పినప్పుడొక్కయక్షరమైనను హెచ్చుతగ్గులు లేక ఫలములు సరిగా కలుగును. నాతమ్ముని జన్మపత్రమును మొన్న నేనొకసిద్ధాంతికి చూపఁగా వెనుక జరిగినదంతయు పూసగ్రుచ్చినట్టు సరిగా నతఁడేకరువుపెట్టినాఁడు. శనిమహాదశలో నాకు ప్రాణాంతకరమైన రోగము వచ్చునని ముందుగానే యొకసిద్ధాంతి చెప్పి తప్పించుకొనుటకు ప్రతిక్రియ చేసికొమ్మని యుపదేశింపఁగా, నేను మెలఁకువపడి యుక్త సమయములో శనిగ్రహ జపముచేయించి గ్రహశాంతి నిమిత్తము సంతర్పణము చేయించు నప్పటికి నాకు రోగము రానేలేదు. జ్యోతిశ్శాస్త్రము నిజమనుట కింతకంటెను ప్రబలనిదర్శనములు మఱేమి కావలెను?

ఉప— మీరు సెలవిచ్చిన దానిలో నొక్కటియు నిదర్శనమని చెప్పుటకు వీలుపడదు. గతముచెప్పుట యొక గొప్ప కాదు. అట్లు చెప్పినదంతయు శాస్త్రజ్ఞానము వలననే చెప్పఁబడినదనుటకును వలనుపడదు. ఈజ్యోతిష్కులవద్ద సాధారణముగా లోకులసంగతులను తెలిసికొనివచ్చి గ్రహములకంటె సూటిగా రహస్యముగా గురువులకు తెలుపఁగల శిష్యులుందురు. అంతేకాక వారు తఱుచుగా మాయోపాయముల చేతను కొన్నిసమయములయందు ధనదానముచేతను కుటుంబములయందలి పరమ

రహస్యములను సహితముకుటుంబములలోని స్త్రీలవలనను పిల్లలవలనను సేవకుల వలనను గ్రహించి యవి తమకు ప్రాణములేని గ్రహములు చెప్పినట్టుగా చెప్పి వివర్శ లేనివారి కాశ్చర్యము కలిగింతురు. గ్రహపూజవలన మీకు రావలసిన రోగమేమో రాక తప్పిపోయినట్టు మీరు నెలవిచ్చుచున్నారు. శాస్త్రమే నిజమయి దానివలన తప్పక రోగము రావలసియుండినపక్షమున రోగమువచ్చి తీఱవలెనుగదా? గ్రహశాంతికయి సంతర్పణములు సమారాధనములు చేయుటవలన రావలసిన యపాయము తప్పుననుట జ్యోతిష్కులును పురోహితులునుచేరి స్వోదర పూరణార్థమయి పన్నిన మాయోపాయము. నిజముగా రోగము వచ్చినపక్షమున, గ్రహచారము తిన్నగాలేక శాస్త్ర ప్రకారము వచ్చినదందురు. రోగము రాకపోయినపక్షమున, నవగ్రహజపాదులవలనను సంతర్పణముల వలనను తప్పిపోయినదందురు. ఈ కపటోపాయమువలన జ్యోతిష్కులు చెప్పినఫలము తప్పిపోయినయెడల తమ మీఁద నిందలేకుండ తప్పించుకొనుటయును, పురోహితులు మొదలయినవారి కందఱికి నుదరపోషణము జరుగుటయును, మార్గము కలుగుచున్నది. అంతేకాక యాకాశమందలి యచేతనములైన గ్రహము లెక్కడ? సచేతనులైన జీవులకు ఫలములిచ్చు టెక్కడ?

మహా— మీ కుయుక్తులెంతమాత్రమును విశ్వాసార్హమయినవి కావు. గ్రహములు జీవకోట్లకు తప్పక ఫలములిచ్చును. గ్రహములకును మనకును సంబంధము కలదనుటకుమీకు నేనుకొన్ని ప్రత్యక్షనిదర్శనములుచూపెదను. చంద్రోదయాస్తమానము లనుబట్టి సముద్రమునకు పోటును పాటును వచ్చుచుండుట మనకు ప్రత్యక్షమేకదా? దీనికి మీరేమి చెప్పఁగలరు? అదిగాక పూర్ణిమ మొదలయిన పర్వదినములయందు వెఱ్ఱి మొదలయిన రోగములు ప్రబలుచుండుట యనుభవసిద్ధము. గ్రహములకే మనరోగాదికములను వృద్ధిచేయుట మొదలైన శక్తులు లేకపోయిన పక్షమున, అట్లేల జరగును? దుర్ముహూర్తమునం దారంభించిన పనులు చెడుటనేను స్వానుభవముచేత నెఱుఁగుదును. నేను కొన్ని దినములక్రిందట బృహస్పతి కాలమునందు బయలుదేఱి దేవతా దర్శనమునకు వెళ్ళి పూజారులు దేవాలయముయొక్క తలుపులుతీయకపోఁగా దేవతా సందర్శనము చేయకయే యెండలో మరల నింటికి రావలసినవాఁడనయినాను.

బృహస్పతి కాలమనఁగా నేమో మన భరతఖండవాసులకు తెలియకపోవచ్చును. లంకలోఁబుట్టినవారెల్లను రాక్షసులగుటచేత రాక్షసుఁడైన రాహుగ్రహము వారికి శుభగ్రహము; దేవతా గురువగుటచేత బృహస్పతి వారికి పాపగ్రహము. ఈదేశము నందు మనము రాహుకాల మశుభసూచకమని యెట్లెంతుమో యట్లే యాదేశము నందు వారు ప్రతిదినమును తొమ్మిది గడియలకాలమును బృహస్పతికాలమని చెప్పి

యా కాల మశుభ సూచకముగా పరిగణించి యేకార్యమును జేయక విడుతురు.

ఉప— వేఁడిమెండ కానీనప్పుడు తీక్ష్ణములయిన సూర్యకిరణములచేత నేయి మొదలయినవి కరఁగునట్లును మనదేహములకు తాపమెక్కునట్లును మొత్తముమీఁద చంద్రాది గ్రహములు పదార్థములకు కొన్నిమార్పులను గలుగఁజేయఁ గలుగును గాని యొక పదార్థమున కొకవిధముగాను మఱియొక పదార్థమునకు మఱియొక విధముగాను మార్పులను గలుగఁజేయఁజాలవు. ఎండలోఁ బెట్టినప్పు డన్ని గిన్నెలలోని నేయి కరుఁగవలసినదే కాని యొక గిన్నెలోని నేయి కరఁగుటయు నొకగిన్నెలోని నేయి కరఁగక పోవుటయు తటస్థింపదు. చంద్రోదయాదులనుబట్టి పోటో పాటో సమస్త సముద్రములకు నేకరీతిగా కలుగునే కాని చంద్రోదయముచేత నొక సముద్రమునకు పోటును మఱియొక సముద్రమునకు పాటును కలుగవు. ఆవిధముగానే గ్రహగతుల వలనను గ్రహస్థితుల వలనను ఫలము గలిగెడుపక్షమున సమస్త జనులకు నేకఫలము కలుగవలెనే కాని వివిధజనులకు వివిధ ఫలములు కలుగుట యెన్నఁడును తటస్థింప నేరదు. కాఁబట్టి వివిధజనులకు వివిధఫలముల నిచ్చునని చెప్పెడు జ్యోతిశ్శాస్త్రము విశ్వాసార్హమయినది కాదు. బృహస్పతికాలమునందు వెళ్ళినవారికి కొందఱికి దైవికముగా కొన్నిసమయములయందు కార్యవిఘాతము కలిగినను కొందఱికి కొన్ని సమయములయందు కార్యసిద్ధి యగుటయుఁగలదు. నేననేక పర్యాయములు బృహస్పతి కాలములో బయలుదేఱినను నాకు కార్యసిద్ధియగుచునే వచ్చినది. కాఁబట్టి కార్యసాఫల్యమునకుఁగాని కార్యవైఫల్యమునకుఁగాని బృహస్పతి కాలాదులు కారణములు కావు. కొన్నికాలములు మంచివని కొన్నికాలములు మంచివి కావని భావించి యుక్తకాలమునఁ బనికిఁబూనక వృథా కాలహరణమును జేసెడు మౌఢ్యమునుబట్టి పెక్కుకార్యములు చెడుచున్నవి. ప్రతిసంవత్సరమును శూన్యమాసలమని కొన్ని మాసములు వ్యర్థపఱుపఁబడుచున్నవి; మిగిలిన మాసములలో శుభదినములు కావని కొన్ని దినములు వ్యర్థపఱుపఁ బడుచున్నవి; శేషించిన తిథులలో మంచి వారములు కావని కొన్నివారములు వ్యర్థపఱుపఁబడుచున్నవి; ఆయున్న కొన్ని వారములలో సహితము దుర్ముహూర్తమని, వర్జ్య సమయమని, బృహస్పతి కాలమని, నక్షత్రము మంచిది కాదని, విశేషకాలము వ్యర్థపఱుపఁ బడుచున్నది. ఈప్రకారముగా మూఢవిశ్వాసముచేత మంచి కాలమును వృథాగా పోఁగొట్టక యనుకూల కాలమునం దెల్లను పనులు చేయుచు వచ్చినచో దేశమున కెంతక్షేమము కలుగును?

వృశ్చి— ఇదియంతయు శాస్త్రదూషణము. శాస్త్రనిందచేత నెంతయైనపాపమున్నది. ఏమయ్యా? వాలఖిల్యా! అగ్రాసనాధిపత్యము వహించి శాస్త్ర తిరస్కా-

రము జరుగుచుండఁగా చూచుచు నూరకున్నావేమి?

మహా— ఆగ్రాసనాసీనుఁడు తన యభిప్రాయమును జెప్పి దూషణ మాన్ప వలెను.

ఇప్పుడు నాకు గొప్ప చిక్కు తటస్థమయినది. ఇంక మాటాడక యూరకుండుటకు వలనుపడదు. మాటాడినచో నెవ్వరి పక్షమున నేమిచెప్పిన కోపావేశము చేత మూర్ఖరాక్షసు లెవ్వరేమిచేయుదురో! అయినను నేను బుద్ధిమంతుఁడనగుటచేతను, పరమప్రమాణములైన మనశాస్త్రములు వచ్చి సమయములో నాకుతోడుపడుటచేతను, ధైర్యము తెచ్చుకొని యెవ్వరిమనస్సును నొవ్వకుండ సమయోచితముగా నిట్లంటిని—

"ఓ సజ్జనాగ్రగణ్యులారా! దూషణ యెవ్వరికిని కూడదు. అందులోను ముఖ్యముగా జ్యోతిశ్శాస్త్ర దూషణ కూడదని మీశాస్త్రములుమాత్రమే కాక మాశాస్త్రములును భేరీధ్వనితో ఘోషించుచున్నవి. జ్యోతిష్కుల మాటలను గాని జ్యోతిశ్శాస్త్రమునుగాని పరిహసించినవారు తామిస్రనరకములో పడుదురని వరాహమిహిరులవారు బృహత్సంహిత రెండవ యధ్యాయములో సెలవిచ్చియున్నారు. అయినను దీర్ఘరోములవారిప్పుడు చెప్పుచున్నది పరిహాసము కానందున శాస్త్రదూషణమని చెప్పుటకు వలనుపడదు. చెప్పెడిదంతయు పూర్ణముగా వినక యిది యిట్టిదని నిర్ధారణము చేయుటయు మంచిది కాదు. కాఁబట్టి సభవారు దయచేసి వారు చెప్పెడి దంతయు పూర్ణముగా విని తరువాత వారివాదమును ఖండించి తమపక్షమును సిద్ధాంతము చేయఁబూనవలెను."

వృచ్చి— ఇవితప్పక దూషణ వాక్యములే. ఇటువంటి మాటలు మనము వినను కూడదు; ఇతరులను చెప్పనియ్యను కూడదు.

మహా— ఇదివఱకు కొంత విన్నాముగనుక కడముట్టవిని యీ యుక్త్యాభాసములను ఖండించి యెల్లవారికిని భ్రాంతి నివారణము చేయుదము. జ్యోతిశ్శాస్త్ర మబద్ధమని యిటువంటివారు లక్షమంది లక్షయుపన్యాసము లిచ్చినను, ఎవ్వరును నమ్మరు. జ్యోతిశ్శాస్త్రములో చెప్పినట్టు సంతానము కలుగుచుండలేదా? కలిగిన సంతానమునకు విద్యాబుద్ధులు వచ్చుచుండలేదా?

ఉప— మీరు సంతానమనుచున్నారుగనుక చెప్పెదను వినుండి. మాపెద్దన్నగారి జన్మపత్రములో నాతని కాఱుగురు పుత్రులు కలుగునట్లున్నది; ఆయనభార్య జన్మపత్రములో నిద్దఱు కొడుకులును ముగ్గురు కూఁతులును కలుగునట్లున్నది. ఆయన వృద్ధుఁడయినను భార్యకు ముట్లుడిగినను వారికిదివఱకును సంతానయోగ్యత కలుగు చిహ్నము లేవియుఁ గానరాకున్నవి. ఈప్రకారముగానే నామిత్రుల జన్మపత్రముల

ననేకములను శోధించిచూడఁగా సంతానవిషయమున వానిలోఁ జెప్పఁబడిన దానికిని సరిగా జరిగిన దానికిని మిక్కిలి వ్యత్యాసము కనఁబడుచున్నది. ఇఁక విద్యావిషయమన్ననో యంతకంటెను తారుమారుగా నున్నది. ఇదివఱకు నేనుజెప్పిన ప్రకారముగా నాచిన్నన్నగారి కుమారుఁడును పాలికాపువాని కుమారుఁడును సరిగా నేకలగ్నమందును, ఏకముహూర్తమునందును, ఏక తారయందును పుట్టినవారయినను మా యన్నగారి కుమారుఁడు పండితుఁ డగుటయు పాలికాపు వాని కుమారుఁడు నిరక్షర కుక్షి యగుటయు మీరందఱు నెఱుఁగుదురు. దీనికి మీరేమి సమాధానము చెప్పఁగలరు? ఇదంతయునేల? మనకు సమీపమునందే హిరణ్యాక్ష ద్వీపమున్నదిగదా? అక్కడ వసించు వారందఱును మూఢులయి మనుష్య భక్షకులయి యనాగరికులుగా నున్నారు. అక్కడివారనేకులు విద్వాంసులు కావలసిన ముహూర్తములలోఁ బుట్టినను వారిలో నొక్కరికిని విద్యయన్న వాసనయే లేక యందఱును జ్ఞానశూన్యులుగానున్నారు. నేనీపనినిమిత్తమయి యక్కడకుఁ బోయి యనేకులజన్మపత్రికలు వ్రాసికొనివచ్చి చూచినాను. చేతనైనపక్షమున నీవైపరీత్యమునకు కారణమేమో జ్యోతిష్కులను చెప్పుమనుఁడు.

వృశ్చి— జ్యోతిశ్శాస్త్రమాద్వీపమునకు చెల్లదు.

మహా— విశ్వాసహీనులకును నిరక్షరకుక్షులకును గ్రహములు సహితము ఫలములను కలిగింపవు.

ఉప— ప్రత్యక్షవిరోధము చూపినను చూడనొల్లక కన్నులు మూసికొని జ్యోతిశ్శాస్త్రము సత్యమని చెప్పనిశ్చయించుకొని వచ్చినవారి ముందఱ యుక్తివాదము వలన కంఠశోషణము కలుగుటతప్ప వేఱుప్రయోజనము కలుగదు. ఈపాడు జ్యోతిశ్శాస్త్రము మనదేశమున కెంతహానినైనను జేయుచున్నది. కొందఱు సిద్ధాంతులు చెప్పిన యాయుఃపరిమాణమును నమ్మి తమకు చావుసమీపించినదనుకొని చెంగపెట్టుకొని నిష్కారణముగా దీర్ఘవిచారమును కొన్నిసమయములయందు మరణమునుకూడ పొందుచున్నారు. కొందఱు సిద్ధాంతులు రోగాదికము వచ్చునని చెప్పినమాటలునమ్మి రోగములు వచ్చినప్పుడు బాధపడుటకు మాఱుగా రాని రోగములనిమిత్తము మనోవ్యథచెంది వానిని తప్పించుకొనుటకయి తమవిత్తమును వంచకులపాలు చేయుచున్నారు. శిశువులు పుట్టిననక్షత్రములనుబట్టి సిద్ధాంతులుచెప్పిన మాతృగండములను పితృగండములను మాతులగండములను భ్రాతృగండములను విశ్వసించి శిశుహత్యలను గూడఁ జేయించుచున్నారు. అనేకులు సిద్ధాంతులు చెప్పిన రాజయోగములు నమ్ముకొని దుర్భ్రమలుపడి కాలము వ్యర్థపుచ్చి తుదకాశాభంగము పొంది వ్యాకుల పడుచు

న్నారు. ఒకజ్యోతిష్కుఁడు మనయూరిలో నొక కాపువానివద్ద ధనము స్వీకరించి వానికి తోఁటలో చెట్టుమొదల పాతు దొరుకునని చెప్పఁగా వాఁడొకటి తరువాత నొకటిగా చెట్లమొదళ్ళెల్లను త్రవ్వియెందును ధననిక్షేపమును గానక చెట్లు చచ్చుటచేత దరిద్రుఁడయి మున్నున్నది సహితము పోఁగొట్టుకొని కలకాలము దుఃఖపడ వలసినవాఁడయ్యెను. ఇట్లనేక నిదర్శనములు కనఁబడుచున్నను జనులు తమ మూఢవిశ్వాసమును విడువఁజాలక సూర్యచంద్రాదిజడపదార్థములకును జడపదార్థములవలనఁ దెలిసికొని ఫలములను జెప్పుచున్న మహాత్ములకును బానిసలయి బుద్ధిపూర్వకముగా కష్టములకు తలయొగ్గుచున్నారు. మనమునను వచ్చినప్పుడు కన్నబిడ్డకు పేరుపెట్టుకొనుటకును, క్రొత్త తలగుడ్డ ధరించుకొనుటకును, క్రొత్తనగ పెట్టుకొనుటకును, పొలమును దున్నకొనుటకును, విత్తనములు చల్లుకొనుటకును, పండినపంట కోసికొనుటకును, గుఱ్ఱమునో గోవునో కొనుటకును, మందు పుచ్చుకొనుటకును, ప్రభుదర్శనము చేయుటకును, విజ్ఞాపనపత్రికను పంపుకొనుటకును, ఇటువంటి మఱియే యల్పకార్యమును చేయుటకును కూడ స్వతంత్రులము కాక మనము సమస్తమునకును మింటనుండు గోళాకారము గల నోరులేని జడపదార్థములు చెప్పినట్లే నడుచుకోవలసిన యెడల లోకములో నింతకంటె బానిసతనము మఱియేముండును! ఓ యగ్నిసనాసీనా! ఇది మనముకోరి తెచ్చుకొన్న బానిసతనముగునో కాదో నీవు చెప్పుము. దురభిమానముచేత మావారు తెలిసియు తెలియనట్లు నటించినను పక్షపాతమును దురభిమానమును లేని నీవైనను సత్యము చెప్పుము. ఈ పాడునమ్మకము మనుష్యుల హృదయములలో ననావశ్యకము లయిన భయములను, విచారములను, బాధలను తెచ్చిపెట్టుచుండలేదా! ఇది పలువూఱు దురాశలను కలిగించి క్రమమైన ప్రయత్నమును మాన్పుచుండ లేదా? ఇది ప్రజలయొక్క పండువంటి బుద్ధిని పడఁగలిపి వారిని జడవస్తువులను నమ్మి పొట్టపోసికొను వారికి దాసులనుగాఁ జేయుచుండలేదా? ఓ మహర్షీ! నీమౌనము చాలించి యీప్రశ్నలకు సదుత్తరము చెప్పు.

వెనుక సభవారు నన్ను హెచ్చరించినప్పుడు నేను తన కనుకూలముగాఁ జెప్పుటచూచి యీదీర్ఘరోముఁడు నేను శాస్త్రప్రమాణబద్ధుఁడనైన శిష్టాచార పరాయణుఁడనన్న సత్యము తెలిసికోక నేనేమో తన కనుకూలముగా నుత్తరము లిత్తునని భ్రమపడి యిప్పుడీప్రశ్నలు వేసెను. అప్పుడీదీర్ఘరోముఁడు చెప్పిన దానిలో శాస్త్రదూషణమంతగా లేదని చెప్పినదానినిబట్టియే ప్రాచీనాచార పరాయణులయిన సభవారందఱును మనసులో నామీఁద కొంకొలఁగా నుండుట బుద్ధిమదగ్రగణ్యుఁడనగుటచేత నేనదివఱకే కనిపెట్టియున్నవాఁడనుగాన మహాజనుల యనుగ్రహమునకు

మరల పాత్రుఁడ నగునట్లుగా— "ఓయీ దీర్ఘరోమా! త్రికాలవేదినైన నేనుసత్యము పలికెదను వినుము. నేనిప్పు డాంతరదృష్టిచేతఁ జూచి యథార్థమును కరతలామలక ముగా కనిపెట్టినాను. శాస్త్రమెప్పుడును లవలేశమైన నబద్ధము కాదు. జ్యోతి శ్శాస్త్రము పరమసత్యము. సత్యమునం దాదరముగల శాస్త్రబద్ధులయిన యాస్తికు లందఱును శాస్త్రవిశ్వాసముచేత నీవిప్పుడు చెప్పినదిగాక యింక వేయిరెట్లు నష్ట ములు వచ్చినను వానికన్నిటికి సహింపవలెను. మనకు శాస్త్రము ప్రమాణము గాని బుద్ధిప్రమాణముకాదు. ఈసత్యమును శిష్టులందఱు—"అని చెప్పుచుండఁగా దీర్ఘ రోముఁడు నావంక కన్నులెఱ్ఱచేసి చూచి నామాటనున్న వాక్యమైనను ముగియక మునుపే తనముందు బల్లమీఁదనున్న నన్ను కుడిచేతితోఁ బట్టుకొని పయికెత్తినోటవేసి కొని గుటుక్కున మ్రింగెను. చూచితిరా? ఆహారిరాక్షసుఁ డెంతపనిచేసినాఁడో! ఎంతచదువుకొన్నను రాక్షసులకు మనుష్యభక్షణముచేయు స్వభావగుణము విడువదు గదా? మహోపాయసంపన్నుఁడనగుటచేత నాతని నోటఁబడి నేనుకాఁబట్టిబ్రతికి బయలఁబడితినిగాని సామాన్యమానవుఁడైన పక్షమున నంగుష్ఠప్రమాణముగల వాని జఠరాగ్నికాహుతి కావలసినవాఁడే. నేను సూక్ష్మబుద్ధినగుటచేత వాఁడునన్ను తనగొంతుకోవిలి చొప్పింపఁగానే తిన్నగా లోపలికిపోవక యిందుండియేమిచేయుదు నా యని యాలోచింపఁ జొచ్చితిని. అప్పుడు నాకు గరుత్మంతుఁడు మ్రింగిన కిరాత కాంతనుంచుకొన్న బ్రాహ్మణోత్తమునివలె గొంతుకలోనుండి మండి పయికి వత్తునా యని యొకయాలోచన కలిగినది. రామరావణ యుద్ధమునందు కుంభకర్ణుఁడు కపు లను మ్రింగినప్పుడు వారు నవరంధ్రములలోనుండియు వెడలివచ్చినట్లు వెడలి వత్తునా యని యొకయాలోచన కలిగినది. కంఠనాళమునుండి గర్భములో ప్రవేశించి యక్కడ జరగుచుండు విశేషములనెల్లను కన్నులార చూచివచ్చి జీవించియున్న పురుషుని యుదరములో నేమేమి విచిత్రములు నడుచుచుండునో తెలిపి సత్యము తెలియక చిక్కులుపడుచున్న యిప్పటి శారీరశాస్త్రజ్ఞులకు జ్ఞానోపదేశము చేయుదునా యని యొక యాలోచన కలిగినది. ఇట్లు నాకప్పుడనేకములైన యూహ లుత్పన్నములు కాఁగా దీర్ఘవిచారముచేయక వేగిరపడి కార్యనిశ్చయము చేయుట బుద్ధిమంతుని లక్షణము కాదని యెఱిఁగినవాఁడనయి దీర్ఘముగానాలోచించి, గర్భకుహరము ప్రవే శించిన పక్షమున నపవిత్రమైన మలద్వారమున పయికి వెడలవలసి యుండునుగాన బ్రాహ్మణుఁడనైన నాకది తగదని శారీరశాస్త్రజ్ఞుల కుపకారముచేయు పనిని విడిచి పెట్టి, శ్వాసకోశములనుశోధించి వైద్యశాస్త్రజ్ఞులకుపకారముచేయవలెనని నిశ్చయించి గొంతుకోవిలోనున్నప్రాణద్వారమునఁబోయి తిన్నగా నూపిరితిత్తులలోఁ బ్రవేశించితిని.

సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు. (౩౩౬-పుట శేషము.)

అక్కడ నాయిష్టదైవమైన ముఖ్యప్రాణదేవుఁడు నాకు దర్శనమిచ్చి తన భక్తుని నిట్లు చేసినందునకయి కోపముచేతనో యాయన నన్ను తక్షణమే తనబలము కొలఁదిని బయికి బంపివేసెను. వాయు బలముచేత నేనప్పుడాకాశబాణమువలె పయికెగసి బయలఁబడి యేప్రకారముగానో క్షణకాలములో నాతనిశ్మశ్రువులనడుమఁ జిక్కుకొని యక్కడనుండి యుట్టిచేరులలోనుండి యెలుక క్రిందికి ప్రాఁకినట్లుగా నీలిపగ్గములవంటి గడ్డపు వెంట్రుకలు పట్టుకొని మెల్లగా క్రిందికి దిగజారి బల్లమీఁద నా యథాస్థానముచేరి మరల పద్మాసనాసీనత్వము వహించి కూరుచుంటిని. నేనప్పుడా రాక్షసుని నోటినుండి పయికివెడలితినో ముక్కునుండి పయికివెడలితినో చెప్పలేనుగాని మఱియేయితర మార్గమునుండియు వెలువడ లేదని మాత్రము దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను. నేను పయికివచ్చునప్పటికా దుష్టరాక్షసుఁడు మెతుకు గొంతుకఁబడి పలకఁబాఱినప్పుడు మనకగునట్లుగా క్రిందిగ్రుడ్డు మీఁదికిని మీఁది గ్రుడ్డు క్రిందికిని వచ్చినవాఁడయి యెక్కిరిబిక్కిరియయి దగ్గుచు నెంతో నేహాయాసపడెను. నిష్కారణముగా సజ్జనసంతాపము చేసినవారి కాపదలు ఘటింపక యీశ్వరుఁడు సహించి యూరకుండునా? నేను సురక్షితముగా పయికి వెడలివచ్చుట చూచి సభాస్తారులందఱును నామహిమ కత్యాశ్చర్యపడి నేను నిజముయిన మహర్షినని నమ్మిరి. సూక్ష్మరూపుఁడనయిన నేను హనుమానునివలె తపోమహిమచేత స్థూలరూపము నొంది యా దుష్టరాక్షసుని పొట్ట చీల్చుకొని పయికిరానందునకయి సభవారిలో ననేకులు నా దయాగుణమును వేయినోళ్ల శ్లాఘించిరి. నాయజమానుఁడు నావద్దకు పరుగెత్తుకొని వచ్చి వాత్సల్యముతో నాదేహము తడి యొత్తి నాతడిబట్టలు తీసివేసెను. నామహత్త్వముచేత నాద్వీపమునందు నాఁటినుండియు జ్యోతిశ్శాస్త్రము నిరపాయముగా స్థిరపడినది. జ్యోతిశ్శాస్త్రమే సత్యము కానిపక్షమున, కాదన్నవాని గర్భములోఁజొచ్చి వానిని ప్రాణావశిష్టునిజేసి నిరపాయముగా పయికి రాఁగలుగుట మనుష్యమాత్రునకు సాధ్యమగునాయని యెల్లవారును సంతుష్టులయిరి. మాపక్షమువారు తమవాదము గెలిచినదని జయజయధ్వనులతో బయలు వెడలఁగా నాఁటికి సభ ముగిసినది. ఇప్పటివలె గుటుక్కున మ్రింగక యేహారిరాక్షసుఁడయినను నన్ను పండ్లసందునఁ బెట్టుకొని నమలివేయునేమోయన్న భయముచేత మహాకాయుఁడుగా రటుతరువాత నెప్పుడును నన్నేసభకును దీసికొనిపోలేదు. ఓహిందూమహాజనులారా! మీవాఁడొకఁడు బయలుదేఱి దేశదేశముల వెంటఁబోయి యక్కడ మీకుప్రియతమమైన జ్యోతిశ్శాస్త్రమును స్థిరపఱచి యాచంద్రార్కమైన శాశ్వతకీర్తిని పొందఁగలిగినందునకు మీరును పరమానందము పొందుఁడు.

ఆ ల వ ప్ర క ర ణ ము.

ఆమఱునాఁటినుండియు నాకీర్తి లంకాద్వీపమునందు దిగంత విశ్రాంతముగా వ్యాపించినది. పడిపోవుచున్న జ్యోతిశ్శాస్త్రమును నిలువఁ బెట్టితినని విద్వాంసులు వేయినోళ్ళ శ్లాఘింపఁ జొచ్చిరి. జ్యౌతిషమును పునరుద్ధారణము చేసి దేశమునకు మహోపకారము చేసినందునకయి కవీశ్వరులు నామీఁద పాటలను పద్యములను జేసి యీశ్వరుని యవతారమునని నన్ను స్తుతింపఁ జొచ్చిరి. ఇఁకనామహిమలను విని యానందించి యింటింటను నాచిత్ర చరిత్రమును కథలుగాఁ జెప్పుకొనుచు పామరులు చేసిన స్తోత్రపాఠములకు పరిమితియే లేదు. పామరుల నోళ్ళలోనుండి స్త్రీల చెవులు సోఁకి నూతులవద్దను నీళ్ళరేవులవద్దను జరుగు మహాసభలలో చిత్రవిచిత్రముగా పెరిగి స్త్రీల నోళ్ళలోనుండి శాఖోపశాఖలుగా వ్యాపించి యంతఃపురములు చేరు నప్పటికి నామహిమలు నిజముగా కోటిగుణితములై యుండెను. కొందఱు నేను సింహికగర్భములోఁ జొచ్చి కాయము పెంచిన హనుమద్దేవునివలె నాకాయమును పెంచితినని చెప్పుకొనఁ జొచ్చిరి; కొందఱు నేను సురసగర్భములోఁ జొచ్చి యంగుష్ఠ మాత్ర శరీరుఁడై బయలువెడలిన హనుమద్దేవునివలె సూక్ష్మాతిసూక్ష్మమగు రూపమును ధరించితినని చెప్పుకొనఁ జొచ్చిరి; కొందఱు నేను శుక్రాచార్యుల గర్భమును చీల్చుకొని వెలువడిన కచునివలె దీర్ఘరోముని గర్భగోళమును భేదించుకొనివచ్చి యాతనిని మృత సంజీవనీ విద్యచేత మరల బ్రతికించితినని చెప్పుకొనఁజొచ్చిరి; కొందఱు నేను దీర్ఘరోముని పాదములు మొదలుకొని శిరస్సువఱకును నడిమికి రెండు చీలికలుగా చీల్చి తరువాత జరయను రాక్షసి జరాసంధుని యర్ధదేహములనొకటిగా సంధించినట్లుగా రెండు ఖండములను మరల నతికించి మంత్రప్రభావముచేత పునర్జీవితుని జేసితినని చెప్పుకొనఁ జొచ్చిరి. ఇట్టికథలనన్నిటిని పూర్ణముగా వివరించినచో నొక్క పెద్దపురాణము కా వచ్చునుగాని స్వోత్కర్షమును జెప్పుకొనుట యిష్టము లేనివాఁడనగుటచే వానిని నే నభివర్ణించుటమాని నాయపూర్వ మహిమలను లోకోపకారార్థముగా పురాణ రూపమున రచియించి యాచంద్రార్కముగా లోకమున వ్యాపింపఁజేసి మనవమహర్షులవలె శాశ్వతకీర్తిని సంపాదించుకొనెడు పుణ్యమును భక్తాగ్రేసరులకు విడిచిపెట్టుచున్నాను. నాఁటినుండియు నన్ను దర్శింపవచ్చు భక్తుల యొక్కయు భక్తురాండ్ర యొక్కయు సంఖ్య దినదినాభివృద్ధియగుచు వచ్చినదన్న సత్యమును బుద్ధిమదగ్ర గణ్యులయిన మీ తో నేను విన్నవింపవలసిన యావశ్యకము లేదుగదా? అయినను మీకెంకొక సత్యమును మాత్రమిప్పుడు విన్నవింపవలసి యున్నది. లోకములో మనుష్యుఁడు గొప్పవాఁడయిన

కొలఁదిని గొప్పతనముతోడఁ గూడ కష్టములును పెరుగుచుండును. భక్తులయిన వారు స్వప్రయోజన పరులయి స్వలాభము కొఱకాశ్రయించి పీడించుచుందురు; అసూయా పరులయినవారు పరోత్కర్షమును సహింపలేక యపవాదములను వేసి బాధించుచుందురు.

లంకాద్వీపమునందు ప్రాచీనాచార నిష్ఠాగరిష్ఠులయిన శిష్టులందఱును నన్ను సనాతన సదాచారములను స్థాపింప నవతరించిన యీశ్వరాంశ సంభూతునిగా భావించి బహూకరింపఁ జొచ్చినను, జ్యోతిశ్శాస్త్రమును రూపుమాప దీక్ష వహించి బంధకంకణులయి విఫలమనోరథులయిన నవనాగరికులు నన్ను ద్వేషించి నాయశస్సునకు భంగము కలిగించుటకును నాకపాయము కలిగించుటకును నానా విధములఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. ఆరాక్షసుల క్రౌర్యము నెఱిఁగి నాయజమానుఁడయిన మహాకాయుఁడుగారు నాఁటినుండియు నన్ను సభలకుఁ దీసికొని పోవుట మాని వేసిరని యిదివఱకే చెప్పియున్నానుగదా! ఆపదలు రానున్న కాలమునం దంతఃపురములలో దాఁచి సహస్రభటులను కావలియుంచినను రాకమానవు. ఆపదలు రారాని కాలమునందు సముద్ర మధ్యమునఁ బడవైచినను రావు. నాయజమానుఁడు తన యింట నన్నెంత సురక్షితముగానుంచి కాపాడుచుండినను, ఒకనాఁటి రాత్రి నాకొక్క ఘోరవిపత్తు సంప్రాప్తమయినది. ఓ చదువరులారా! విధివిధాన మప్రతివిధానమగుట తెలిసికొని నావిషయమయి మీరు చింతిలఁబోకుఁడు.

ఒకనాఁటి యర్ధరాత్రమునందు నేను నాపాన్పుమీఁద సుఖనిద్ర చేయుచుండఁగా నానడుమెవ్వరో పట్టుకొని నొక్కుచున్నట్టయి యులికిపడి లేచితిని. లేచి కన్నులు తెఱచి చూచునప్పటికేదో జంతువు నన్ను నడుము పొదువుకొని పెడవఱకును నోటఁగఱచుకొని పోవుచున్నట్టు దీపము వెలుతురున కనఁబడినది కాని యాజంతువేదో యానవాలు తెలిసినది కాదు. ఆభయములో నన్ను వ్యాఘ్ర మీడ్చుకొని పోవుచున్నదని భ్రమకలిగినది కాని ప్రక్కలనుండి దాని కాళ్ళు నల్లగా కనఁబడినందున వెంటనే యాభ్రమనివారణ మయినది. అటుతరువాత నది భల్లూకమో వరాహమో యని తలఁచి యరణ్యములో నుండఁదగిన యాజంతువులు నట్టింటి కెట్టువచ్చునాయని వితర్కింప నారంభింపఁగా నింతలో నీటెతో పొడిచి నట్లుగా వీపునకు కొఱలొకటి గ్రుచ్చుకొని తీవ్రవేదనను కలిగించినది. ఆవేదనకు భయము తోడ్పడి నన్ను కొంతసేపు మూర్ఛలో ముంచినందున నావల నేమి జరగినదో నేను చెప్పలేను. మూర్ఛ తేఱి నేను మరల కన్నులువిచ్చి చూచునప్పటికి చుట్టును నంధకార బంధురముగా నుండెను; ఏప్రక్కఁ జూచినను నాకంటి కేదియు కనఁబడ లేదుగాని

నాముక్కునకు మాత్రము మఱికి కాల్వలలోనుండి వచ్చునట్టి దుర్గంధము గుప్పున కొట్టుచుండెను. దానినిబట్టి నన్నాజంతువు మాయింటివారి తూముకాల్వ నుండి యీడ్చుకొని పోవుచున్నదని నేనూహించినాను. ఇట్లనుకొనుచుండఁగానే నాకా దుర్గంధవిముక్తి కలిగినదికాని యాసౌఖ్యమును చిరకాలముండినదికాదు. ఆజంతువు నన్ను నోటఁగఱచుకొని మాయింటివారి తూముకాల్వలోనుండి వీధిలోని కీడ్చుకొనివచ్చి కొంతదూరము నడచినతరువాత మరల నధిక దుర్వాసనగల మఱియొకరి తూము కాల్వలోనుండి మఱియొకరి యింటిలోనికిఁ గొనిపోయి దీపము వెలుఁగుచున్న యొక గదిలో నన్ను క్రిందదింపినది. ఇదియంతయుఁ జూచి యీకపట కృత్యమంతయు నాకు శత్రువులుగానున్న కామరూపులయిన యానవనాగిరిసుల పనియని నేను మనస్సులో నిశ్చయించుకొన్నాను. దీపము వెలుఁగున నన్నీడ్చుకొని వచ్చిన జంతువును నల్లగా నాకంటికి స్పష్టముగాఁ గనఁబడినది. దానిని జూచు నప్పటికె నామేను నిలువునను జెమర్చి కంపముండఁ జొచ్చినది. అది మనదేశమందలి యెలుఁగుబంటియంత యున్నది; ఎలుఁగుగొడ్డునకువలె దాని శరీరమందంతటను బొచ్చులేదుగాని వరాహమునకున్నట్లుగా వెండమీఁకమాత్రము దబ్బనములవలెఁ బయికి నిక్కిఁబొడుచుకొనియున్న దీర్ఘరోమములున్నవి. మీరయిన పక్షమున దానిని పెద్ద యడవిపందియని భ్రమించియుందురుగాని యాదేశపు జంతువుల పరిమాణముల నెఱిఁగియున్న నేనప్పుడొక్క నిమిషములో నది పందికొక్కని తెలిసికొని యది మాంసభక్షకజంతువు కాదని యంతరంగమునఁ గొంత సంతోషించినాను. అప్పు డొక్కమూలుగుమూలిగి నన్నుఁ గొనివచ్చిన జంతువు నన్ను నట్టింట దిగవిడిచి తా నొక కన్నములోనుండి యావలికిఁ బోయెను. అంతట సమస్తాభరణ భూషితు రాలయి యున్న యొక కాంత మంచముమీఁదినుండి దిగివచ్చి మనపిల్లలు చందనపు బొమ్మను పయికెత్తినట్టుగా నన్ను తనకుడిచేతితో పయికెత్తి రెండవచేతిలోనియంగవస్త్రముతో నాశరీరమంతయు తుడిచి నన్ను తనమంచముమీఁదఁ గూరుచుండఁబెట్టి తాను నాకెదురుగాఁ గూరుచుండెను. కాళికాశక్తివలె నెదురఁ గూరుచున్న యామె మొగమును జూడఁగానే నామనస్సులో పరిపరిలాగుల నాలోచనలు పుట్టఁ జొచ్చినవి. నాశత్రువు లెవ్వరైన నన్ను బాధింపి చంపుటకయి యిట్లు తెప్పించి యుందురని మొట్టమొదట తోఁచినది. తరువాత నొకటి తరువాత నొకటిగా ననేకాలోచనలు కలిగిన పిమ్మట కట్టకడపట రాక్షసాంగనయైన యీయామె నన్ను మోహించి బాణాసురుని కూఁతురైన యుషాకన్య యనిరుద్ధుని చిత్రలేఖచేతఁ దెప్పించుకొన్నట్లుగా నన్నీమూషకరాజుచేతఁ దనయొద్దకు రప్పించుకొని యుండునాయని సంశయము తోఁచినది.

తరువాత మాయిరువురకును నడిచిన సంభాషణమును బట్టి నా యాకడపటి యూహామే సిద్ధాంతమయినట్టు మీరిప్పుడే తెలిసికొనఁగలరు. ఆ కాంత యద్భుతపడి చూచుచున్న నాకు తన్ను తెలుపుకొని, తనపేరు త్రిజటయగుట చెప్పి యిట్లనియెను—

త్రిజ— ఓ ఋషివర్యా! నావంక వెఱఁగుపడి చూడకు. ముల్లోకములను జయించిన సార్వభౌముని వంశములోని రాజకన్యకు జీవితేశ్వరునిగావించి ధన్యుని జేయు తలంపున నిన్నిటకు రావించితినిగాని హాని చేయు తలంపున రప్పింప లేదు. ఇంద్రుని జయించి యింద్రజిత్తని పేరొందిన మేఘనాదుఁడను రావణపుత్రునకు నేను మునిమనమరాలను.

సత్య— అమ్మా! నీకు నామీఁదఁగల యనుగ్రహముచేత నేను నిజముగానే ధన్యుఁడనయినాను. నాపేరు సత్యరాజాచార్యులు. నేను ఋషివర్యుఁడన్న పేరున కర్హుఁడనుగాను.

త్రిజ— నీపేరేదియైనను గానిమ్ము. నీవొక్క ఋషివనిమాత్రమే కాక యంగుష్ఠమాత్ర శరీరులయి నిరంతరమును సూర్యరథముచుట్టుతిరుగుచుండెడు క్రతుపుత్రులైన యఱువదివేల వాలఖిల్యులలో నొక్కఁడవనికూడ నేనెఱుఁగుదును. ఇఁక నావద్ద నేమియు దాఁచఁబోకు.

సత్య— మీ రట్లన్న నేనేమిచెప్పఁగలను?

త్రిజ— ఏమియుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. ఇఁక రాత్రియెంతో లేదు. మాటలతో వృథా కాలహరణము చేయక కార్యాంశమును వినుము. నీయొక్క మహామహిమలను నాచెలికత్తెలవలన విని నీకు వలచి చిక్కినదానను. గాంధర్వ విధినివరించి యిప్పుడే నన్ను చరితార్థురాలిని జేయుము.

సత్య— అటువంటి మాటలు మీరు సెలవియ్యఁగూడదు.

త్రిజ— దీనురాలనయి ప్రార్థించుచున్న నాకోరిక వ్యర్థపుచ్చుట మీకు ధర్మము కాదు. మీ ఋషులయొక్కయు దేవతలయొక్కయు గుట్టంతయు నే నెఱుఁగుదును. వారు రాక్షసస్త్రీలమాట యటుండఁగా తిర్యగ్జంతువులతో సంభోగించుటకు సహితము సంశయింపలేదు.

సత్య— సంశయింపనివారెవ్వరు? మహర్షులా?

త్రిజ— ఒక్క మహర్షులు మాత్రమే కాక వారిదేవతలును సంశయ పడలేదు. మందపాల మహర్షి లావుకపిట్టతో సంభోగించి సంతానము కనెను. విభాండకమహర్షి లేడిని పొంది ఋశ్యశృంగుఁడను కొడుకును గనెను. మీవాయుదేవుఁడు కేసరియను వానరుని భార్యవలన హనుమంతుని గనెను. సూర్యుఁ డశ్వమును జేరి యశ్వనులను

గనెను. శ్రీకృష్ణుఁడు జాంబవంతుఁడను భల్లూకరాజుయొక్క పుత్రికను వరించెను. దేవేంద్రుఁడును సూర్యుఁడును ఋక్షవిరజుఁడను మర్కటమును కామించి వాలి సుగ్రీవులను గనిరి. మీవారికిగుట్టు నాకు తెలియదనుకొన్నావా?

ఈమాట లనునప్పటికారాక్షసియొక్క పురాణపరిజ్ఞానమునకు నాకత్యాశ్చర్యము కలిగినది. మనపురాణములలోని రహస్యములిన్ని యా యాఁడుదాని కెట్లు తెలిసినవో! శ్రీరాములవారికి తరువాత నేనొక్కఁడనుదక్క భరతఖండ వాసులు మఱియెవ్వరును లంకాద్వీపమునకు వచ్చియున్నట్టు నేను వినియుండలేదు. ఇఁక నెవ్వరీమెకీగాథలను జెప్పియుందురు? ప్రపంచమునం దంతటను లోకానుగ్రహార్థముగా తిరుగుచుండెడు హిమాలయ భ్రాతలయిన మహాత్ములెవ్వరో యీమెను శిష్యురాలినిగా నంగీకరించి గుప్తవిద్య నీమెకుపదేశించి యుందురు. ఇదినిశ్చయము. కాకపోయినయెడల లంకాద్వీపములో నంతఃపురములయం దుండెడు రాజకన్యకకిట్టి శాస్త్రమర్మము లెట్లు తెలియును? ఎటువంటి మహాత్ములు చెప్పినను పరదేశస్థులకు మనవారి మహిమలు సవిస్తరముగాఁ దెలియవు. ఈమెచెప్పిన విషయములలో నెన్నో ప్రమాదవచనములున్నవి. ఊర్వసిని జూచుటచేత స్నానము చేయుచున్న విభాండక మహర్షికి జలములో వీర్యపతనమగుటయు లేడి యానీరు త్రాగి గర్భము ధరించి ఋశ్యశృంగుని కనుటయు తెలిసికోలేక విభాండకుఁడు లేడిని పొందినట్లు చెప్పినది. ఋక్షవిరజుఁడు నీటిలోమునిఁగి వానరస్త్రీయైనప్పు డింద్రసూర్యులు కామించినకథ తెలియక వారు పురుషరూపముతోనున్న ఋక్షవిరజునినే కామించినట్లు చెప్పినది. ఇట్టి వ్యత్యాసములనుగూర్చి నాలో నేనాలోచించుకొనుచుండఁగా నారాక్షసాంగన కొంతసేపూరకుండి మరల ప్రశ్నలువేయుట కారంభించినది

త్రిజ— ఓమునీంద్రా! నేనడిగినదానికి ప్రత్యుత్తరము చెప్పక మౌనముధరించి యూరకున్నావేమి? శీఘ్రముగా సమ్మతిని తెలుపు సదుత్తరమును జెప్పుము.

సత్య— నేనేమని యుత్తరము చెప్పఁగలను? వారు మహర్షులును దేవతలు నయినందున వారికెట్టిపనికయినను సామర్థ్యము కలిగినది. మనుష్యమాత్రుఁడ నయిన నాకెట్లుకలుగును?

త్రిజ— నీవు నిజముగా మనుష్యుఁడవయినను సందేహింప వలసిన పనిలేదు. రాక్షసస్త్రీలను వివాహము చేసికొన్న మనుష్యులను మీలోననేకులున్నారు. భీముఁడు హిడింబయను రాక్షసితో సంభోగించి ఘటోత్కచుని గనెను. ప్రద్యుమ్నుఁడు వజ్రనాభదైత్యుని కూఁతురైన ప్రభావతినిబొంది పుత్రునిగనెను. అనిరుద్ధుఁడు బాణాసుర పుత్రియైన యుషాకన్యను వరించెను. ఇఁక మాఱుమాటాడక స్థూలరూపమును ధరించి

నన్ను కృతార్థురాలినిజేయుము. కామరూపములను ధరించి యిష్టకామోపభోగములను పొందిన మీ ఋషుల మహిమలు నాకపారముగాఁ దెలియును.

సత్య— పూర్వకాలపు మహర్షులవద్దనేకాని యిప్పటివారి కటువంటి శక్తులు లేవు. కామరూపమును వహించు సామర్థ్యము నావద్దలేదు.

త్రిజ— నీమాట నేను నమ్మను. ఆలస్యముచేసి స్త్రీహత్య కొడిగట్టక స్థూల రూపమును పొందుము. తెల్లవాఱఁబోవుచున్నది. మంచిమాటలచేత నాప్రార్థనను విననిపక్షమున బలాత్కారముగానైన నామనోరథము తీర్చుకొనెదను. కొన్ని దినములక్రిందట నీవు దీర్ఘరోముని గర్భములోఁజొచ్చి వెక్కసముగా పెరిగి పొట్టచీల్చుకొని వయికివచ్చినకథ నేను వినలేదనుకొన్నావా? ఇఁక నావద్ద నీమాయ మాటలు మాని నీకామరూపమహిమచేత స్థూలాకారమును ధరింపుము.

అప్పుడు నాకేమిచేయుటకును తోఁచలేదు. బ్రాహ్మణులకు రాక్షస స్త్రీని గాంధర్వవివాహమున కలియుగమునందు స్వీకరింప వచ్చునాయన్న ధర్మసందేహ మొక్కటి నామనస్సును బాధింపఁజొచ్చినది. రాక్షసస్త్రీలను వరించిన భీమాదులు క్షత్రియులు; అది ద్వాపరయుగము. ఈధర్మసందేహమును విడిచి లంకాద్వీపమునందు మన ధర్మశాస్త్రములతో పనిలేదని యంగీకరించి యొప్పుకొన్నను, మనదేశమునందలి గ్రామ దేవతలనుసహితము పొత్తులలోని చంటిపిల్లలనుగా గణింపఁదగినంతమహాకాయముగల యీరాక్షసికి వరుఁడు కాఁదగినంత పొడుగు నేనెక్కడఁ గలను? ఆచిన్నది యిదిగాంధర్వవివాహమని చెప్పుచున్నను నాదృష్టికిది కేవలరాక్షస వివాహముగాఁ బొడకట్టుచున్నది. మనదేశములో రాక్షస వివాహములో కన్యను వరు డెత్తుకొని పోవుటధర్మము; ఈరాక్షసవివాహమున కన్యయే వరునెత్తుకొనివచ్చుట తటస్థించినది. హా దైవమా! నేనేమి చేయుదును! కామదేవుఁడు కల్పించిన యీయాపద నెట్లు తప్పించుకొందును? ఎంతచదువుకొన్నను స్త్రీలబుద్ధి యెప్పుడును పెడదారినే పోవును గదా! మహావిద్వాంసులారా! యీచిన్నదానికి నన్ను తనంత స్థూలరూపమువహించుమని నిర్బంధించుటయేకాని తాను నాకుఁదగిన సూక్ష్మరూపమును ధరింపవలెనన్న యాలోచన తోఁచినదికాదు. ఇక్కడ నింకొకధర్మసూక్ష్మత యున్నది. రతిసమయమునందు స్త్రీలు నిజరూపమును పొందుదురని పెద్దలు చెప్పుదురు. అది యాలోచించియే యీమె నన్ను స్థూలరూపము పొందుమనినిర్బంధించుచున్నదేమో! రాక్షసవిగ్రహములు గల హిడింబాదులను పొందునప్పుడు భీమాదు లేమిచేసిరో! ఓ భరతఖండవాసులారా! మనుష్యులైన భీమాదులే పెరిగి రాక్షసరూపమును ధరించిరో, రాక్షసులైన హిడింబాదులే చిక్కి మనుష్యరూపమును ధరించిరో, పురాణములను శోధించి నాకు తెలు

పుడు. నేనీమాట లనుకొనుచుండఁగా త్రిజట నామీఁద చేయివేసి వేగరము స్థూలరూపము పొందుమని నన్నుసుక్కెను. అప్పుడు నా బ్రతుకు సింహపు పెంజికోరులకు కాలిక్రిందఁబడి నలిగిన యెలుక పెండ్లికూఁతురు బ్రతుకుకాఁగా, ఆనఖక్షతములను సహింపలేక నేను బాపురని పెద్దపెట్టున నేడ్చితిని. అకూఁతవిని వెలుపలి నుండి యెవ్వరో "అమ్మాయీ! అపిల్లికూఁత యెక్కడిది?" అని యడిగిరి. ఏమియు లేదని చెప్పి త్రిజట యెవ్వరైనను వచ్చి చూచిపోవుదురన్న భయముచేతఁ గాఁబోలును నన్ను మంచముమీఁదినుండి దించి గోడమూలనున్న మందసము తాళముతీసి నన్నందులోఁ బెట్టి మరల తాళము వేసెను. ఆమందసము చిన్నగదియంత యున్నది. తాళముచెవి పెట్టు రంధ్రము గవాక్షమంత యున్నందున లోపలికి తగినగాలి వచ్చుచుండుటచేత నే నాయాసపడక యొక బట్టమడతమీఁద నొరిగి కొంచెము సేపు నిద్ర పోయినాను. ఆనిద్రలో మహాకాయముగల వానరమొకటివచ్చి నన్నెత్తుకొనిపోవుచున్నట్టు కలగని యులికిపడి లేచితిని. స్వప్నములో కోఁతినిగాని వరాహమునుగాని చూచినపక్షమున భయముకలుగునని స్వప్నశాస్త్రాభిజ్ఞులగు పెద్దలు చెప్పుదురుగదా? ఈ కల వేఁకువ జామునవచ్చినదగుటచే నెలదినములలోనే దాని ఫలము కలుగునని నేను మఱింత భయపడఁజొచ్చితిని. "దుస్స్వప్నే దుర్జనస్పర్శే స్నానమేవ విధీయతే" యన్న శాస్త్రప్రకారముగా స్నానము చేయవలెనన్నను పెట్టెలో మూయఁబడి యుండుటచే నా కదియు సాధ్యమైనదికాదు.

శ్లో॥ రామంస్కందం హనూమంతం వైనతేయం వృకోదరం
శయనేయస్స్మరేన్నిత్యం దుస్స్వప్నం తస్యనశ్యతి॥

అన్న శ్లోకమును నేనురాత్రి పరుండఁబోవునప్పుడు పఠింపమఱచిపోయిన దోషముచేత నాకీదుస్స్వప్నము సంప్రాప్తమయినది. కామరూపులయిన రాక్షసులయొక్కయీదేశమునందు దీనికేమి ప్రతిక్రియ చేయవలెనో తెలియకున్నది. ఈ పెట్టెలోనుండి ముందుగా నీవలఁబడినఁగదా తరువాత ప్రతిక్రియమాట యాలోచింపవలెను? నాశత్రువు లెవ్వరీరూపమును ధరించివచ్చి నాకేయపాయమును జేయుదురోయని నా యుల్లము తల్లడిల్లుచున్నది. హా! దైవమా! ఏమిచేయుదును? కామరూపమును పొందు శక్తిని మా భరతఖండవాసుల కెప్పుడును ప్రసాదింపకుము. ఈ కామరూపధారణము దుష్టులకు మాయవేషములు వేసికొనివచ్చి సాధువులకు హానిచేయుట కొఱకేకాని మంచివారికి సత్కార్యములు చేయుట కొఱకును నావశ్యకమైనదికాదని నాకిప్పు డనుభవమువలనఁ దెలియుచున్నది.

సత్యరాజా పూర్వదేశ యాత్రలు. (౪౦౮-వ పుట శేషము.)

ఏడవ ప్రకరణము.

ఆపెట్టెలో నేనొక బట్టమడతమీఁదఁ గూరుచుండి పైనిచెప్పినట్లు నాలో నేనాలోచించుకొనుచుండఁగా నేదో తేలుకుట్టినట్టు నానడ్డిమీఁద నొకపోటు పొడిచినది. ఆపోటుతో నా ధ్యానమంతయు చెడినందున నిప్పుత్రొక్కినక్రోఁతివలె నొక్కమొగు రెగిరి యులికిపడిలేచి నాలుగుమూలలను గంతులువైచుచు నిది యేదుస్స్వప్నఫలమని భయపడుచు ముందుకు తిరిగిచూచునప్పటికి నాకన్నులయెదుట మనమూహకందని వింతజంతువొకటి మహాభయంకరముగా కానఁబడెను. అది మొలుకవలెనున్నను దానికి తోకగాని వెనుకవైపున కాళ్ళుగాని యేమియులేవు; అవయవరహితమై తోలుగప్పిన మొసుకలులేని నల్లనిమాంసపుముద్దవలెనున్న యాచరమకాయమే దానిశరీరములో నాలుగింట మూడువంతులున్నది; ద్రాక్షసారాయముపోసిన తోలుతిత్తివలెనుబ్బి పొత్తగానున్న యాచరమకాయమునకంటె దానిలో చతుర్థాంశమంతయున్న పూర్వకాయమున్నది; ఆపూర్వకాయమునకు ప్రక్కకు గూడేసిచొప్పున రావణాసురుని భుజములవలె నాలుకాళ్ళున్నవి; దక్షప్రజాపతిమెడ కతికించిన మేకశిరస్సువలె చిన్నదిగానున్నదాని శిరస్సున కిరుపార్శ్వములయందును పట్టుకారులవలె రెండుదెక్కలున్నవి; దానిదేహచ్ఛాయ యమవాహనమైన మహిషచ్ఛాయనుబోలి నామనస్సునకప్పుడంధకాసురుని స్మరణకు తెచ్చినది. నాకన్నులయెదుట నట్లు నిర్భయముగా నిలువఁబడిన యాజంతువు పయికి మత్కుణమువలె కానఁబడినను, అది కామరూప ప్రభావముచేత నట్టిరూపమునువహించిన ఘోరరాక్షసుఁడయినందుకు సందేహములేదు. విద్వన్మహాసభలో నేనట్లు ప్రతిపక్షులనోడించి జ్యోతిశ్శాస్త్రము నాచంద్రార్కముగా నిలువఁబెట్టిననాఁటినుండియు పరాజితులయిన క్రూరరాక్షసులు నామీఁద పగపట్టి నానావిధమాయవేషములచేత నాకపాయముచేయఁ జూచుచున్నారు. ఆదేశమునందలి జ్యోతిశ్శాస్త్రమహిమచేత నేఁటిరాత్రి నేనీపెట్టెలోనుందునని ముందుగాఁదెలిసికొని నాకుహానిచేయవలెనన్న ద్రోహబుద్ధితోవచ్చి యెవ్వఁడో యొక రాక్షసుఁడు నాకంటె ముందుగానే పెట్టెచొచ్చి దాగియున్నాఁడు. అట్లుకానియెడల తాళమువేసిన పెట్టెలోనికాజంతువెట్లువచ్చును? వచ్చినను మత్కుణరూపము నేలధరించును? ధరించినను నేనువచ్చినదాఁక దాఁగియుండి దొంగవలె నేమఱుపాటున మీఁదఁబడి నన్నేలకఱచును? ఇన్నిహేతువులనుబట్టి యాజంతువు రాక్షసుఁడగుట నిశ్చయము. అయినను నాకిప్పుడీరాక్షసునిపేరు తెలియనందున నిజమైనపేరు బయలఁబడువఱకును మనకథాంశమునిమిత్తము నేనాతనిని మత్కుణాసురుఁడని పిలిచెదను. నేను భూదేవుఁడ

నన్ను యంశము మీకు తెలిసినదేకదా? దేవతలు రాక్షసులను తారసిల్లినప్పుడు మహా యుద్ధము సంభవించుననియు మీ రెఱుఁగుదురు. మనుష్యాకారుఁడగుటచేత నన్ను మ్రింగ వలెనని యారాక్షసుఁడే మొట్టమొదట నామీఁదఁబడెనో దుష్టశిక్షణము చేయవలె నని నేనే మొట్టమొదట రాక్షససంహారమునకు పూనితినో వీరావేశపరవశుఁడనయి యుండుటచేత నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేనుగాని మా యిరువురకును జరగిన యుద్ధము దేవాసురయుద్ధమును మించినదనిమాత్రము దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను. ఆరంభదశలో కొంతసేపు మా యిరువురకును బాహాబాహిని నఖానఖిని దంతాదంతిని ఘోరయుద్ధము జరగినది. నాగకుమారునిమీఁదికి దుముకుగరుత్మంతుని వలె నేనా రాక్షసునిమీఁదికి కుప్పించి యుఱికి నా రెండుబాహువులతోను వాని బాహువొకటి యొడిసిపట్టి శ్రీకృష్ణులవారు గోవర్ధనగిరి యెత్తినట్లు పయికెత్తి గిరగిర త్రిప్పి నేలమీఁదవేసి కొట్టఁబోయితిని. కాని యారాక్షసుఁడు క్రిందఁబడక మాయచేసి తన బాహువులతో నాచేయి గట్టిగాపట్టుకొని వదలక కత్తులవంటి తన డెక్కలతో నాకుత్తుక కత్తిరించవలెననియో యమపాశములవంటి తన బాహుపాశముల నాలింటిని నామెడకొక్కసారిగా చుట్టి బిగించి యూపిరివెడలనీయక ప్రాణములు గొనవలెననియో దక్షిణభుజముమీఁదుగా నాకంఠసమీపమునకు ప్రాకఁ జొచ్చెనుగాని నేనింతలో మెలఁకువపడి నాచేతివద్దికి పరుగెత్తునప్పటికే యెడమచేతితో నేనా రాక్షసుని కాలుపట్టుకొని నేలమీఁదమోది సింహనాదముచేసితిని. నాసింహనాదము యొక్క దారుణధ్వనిచేత దిగ్గజముల చెవులకు చెవుడుపట్టియుండును; ఆకాశము నుండి గవ్వలవలె నక్షత్రములన్నియు నేలమీఁద రాలియుండును. నేనప్పుడా పెట్టెలో నిర్బంధింపఁబడియుండుటచేత పయికివచ్చి చూడలేకపోయితినిగాని లేనియెడల క్రింద రాలిన నక్షత్రములను కొన్నిటి నేఱి మూటగట్టితెచ్చి నామాటకు నిదర్శనముగాను నా పౌరుషప్రకటనమగునట్లుగాను మీకుఁజూపి మీకద్భుతము కలిగించియుండుదును. నేను విసరివైచినప్పుడా రాక్షసుఁడు పర్వతమువలె నేలఁగూలియు చావక బట్టమడత మీఁదపడి మరలలేచి మహావేగముతో నావంక పరుగెత్తుకొని రాఁజొచ్చెను. నేనెదురుగాఁబోయి కుంజరముమీఁదికి కుప్పించు సింహమువలె రాక్షసునిమీఁదికి లంఘించి కాలికొలఁదిని యొక్కతన్ను తన్నితిని. అతన్ను తగిలియున్నయెడల వాఁడు పొట్టపగిలి చావవలసినవాఁడే కాని యారాక్షసుఁడు తన మాయాబలముచేత నా పాదఘాతమును తప్పించుకొని ప్రక్కకు తొలఁగెను. ఆ పదతలాఘాతముచేత పెట్టెయంతయు నదిరి పర్వతగుహవలె మాఱుమ్రోగెను. నా కాలితాఁకున పెట్టెక్రిందికిదిగి పెట్టెతోఁగూడ భూమిపాతాళమంట క్రుంగుటచేత నాఁడు శేషునితలలకెంతో నొప్పికలిగియుండును.

అతఁడా దుర్భరవేదనచేత శిరస్సు కదల్చినప్పుడు భూకంపము కలుగకమానదు. ఓ భరతఖండవాసులారా! హూణశకము ౧౮౮౭వ సంవత్సరము మార్చి నెల యేడవ తేదినిగాని దానికి కొన్నిదినములీవలావలనుగాని భూకంపము కలిగినదేమో స్మరణకుఁ దెచ్చుకొనుఁడు. ఆకాలమునందెక్కడనైనను భూకంపము కలిగినట్లు మీకు జ్ఞప్తికి వచ్చినను వార్తాపత్రికలయందు చదివినను పెద్దలవలన వినినను స్వప్నములయందుఁ జూచినను, అది నాపాదతాడనముచేతనే నైనదని గ్రహింపుఁడు. ఎన్నివిధములచేత విచారించినను మీకాభూకంపవార్త గోచరముకానిపక్షమున, మీరు మన పంచాంగములను జదివి వానియందైనను జూచి జ్యోతిషశాస్త్ర మహిమకు సంతోషింపుఁడు. ప్రక్కకు తొలఁగిన యా రాక్షసుఁడు బట్టమడతచివరవఱకును పరుగెత్తి యక్కడనుండి మరలి మరల నావంకకునడువనారంభింపఁగా నేను వెనుకకుఁబోయి పార్శ్వభాగమునకువచ్చి యొక్కకాలొడిసిపట్టిద్వంద్వయుద్ధమున కారంభించితిని. భీమదుర్యోధనులకు జరగిన ద్వంద్వయుద్ధమువలె మాపోరాటము మహాఘోరముకాఁగా రాక్షసుఁడు ధర్మయుద్ధమున నన్నుగెలువలేక యధర్మయుద్ధమున కారంభించి నాకాలుకఱవఁబోయెను. నేనా కాటునకుభయపడక ధైర్యమువిడువక పట్టినపట్టువదలక నట్టుగదలక విష్ణుమూర్తియొక్క పంచాయుధములవంటి నఖములతోఁజీల్చి వాని వజ్రకాయమును ఛేదింపలేక తుదకు వాఁడుపదేశించిన మార్గమునే యవలంబించి దంతములుపయోగించి తన గదాఘాతమున భీముఁడు సుయోధనుని తొడలు విఱుగఁగొట్టినట్లు కఱుక్కునకొఱికి నానునిపండ్లతో వానికాలొక్కటి తొడవఱకు రెండుఖండములు చేసితిని. ఈప్రకారముగా యుద్ధమునంతను వర్ణించినపక్షమున భారతరామాయణములంత గ్రంథముపెరుగునని భయపడి యాపనిని పురాణకర్తలకువిడిచి నేనిక్కడ మాసమరపర్యవసానమునుమాత్రము చెప్పెదను. శ్రీరాములవారు రావణాసురుని వింశతి బాహువులను నఱికినట్లును శ్రీకృష్ణులవారు బాణాసురుని సహస్రబాహువులు నఱికినట్లును నేనామత్కుణాసురుని యాఱుబాహువులను దంతాదంతిని నఖానఖిని యుద్ధముచేసి నఱికి నాయసహాయశూరత్వమును జూపితిని. అప్పుడా రాక్షసుఁడు దేవేంద్రుని వజ్రాయుధముచేత రెక్కలు తెగిపడినపర్వతమువలె కదలమెదలనేరక కూలఁబడెను. ఈలోపల ప్రభాతసమయమగుచుండెను. అది రాక్షసులకు మంచిసమయము కాదని యెఱిఁగినవాఁడనయి వెంటనే మీదఁబడి కాలికొలఁదిని పొట్టమీఁదత్రొక్కితిని. ఆదెబ్బతో మనుష్యరక్తపానముచేసి బలిసియున్న వానిపొట్టపగిలి చిమ్మనగొట్టములతోఁగొట్టినట్లు బుస్సుమని రక్తధారలు పయికెగసి నాముఖమునఁబడెను. పరశురామునివలె క్షాత్రమును పూని శత్రుసంహారముచేసి పెట్టెలో నెత్తుటిమడుగులుచేసినను, ఆరక్తముకంటఁబడఁ

గానే బ్రాహ్మణధర్మమైన దయాగుణము మరలవచ్చి నన్ను క్షణకాలము మూర్ఛలో ముంచెనుగాని నేనంతలో తెలివితెచ్చుకొని మరల శత్రువువంకఁ జూచితిని. శత్రువప్పటికిని జావక తనడెక్కల నాడించుచుండెను. అగ్నిశేషమును ఋణశేషమును శత్రుశేషమును నుండఁగూడదని రాజనీతివేత్తలు చెప్పుట స్మరణకుఁ దెచ్చుకొని నేనప్పుడు నారెండుచేతులతోను రాక్షసుని రెండుడెక్కలనుబట్టుకొని శ్రీకృష్ణులవారు బకాసురుని చీల్చినట్లునిలువునఁ జీలఁజూచితినిగాని యీలోపలనే నా భుజబలాతిశయముచేత వానిడెక్కలున్నడిమికి విఱిగిపోయినవి. అంతట రాక్షసుఁడు విగతాసుఁడయినాఁడు. అప్పుడు దేవతలు నామీఁద పుష్పవర్షము కురిసియుందురుగాని పెట్టెలోనుండుటచే దానినిఁజూచి యనుభవించు భాగ్యము నాకన్నులకు కలిగినది కాదు. మహాపుణ్యప్రదమైన యీ మత్కుణాసురవిజయకథను శ్రద్ధతోఁజదివినవారును భక్తితో విన్నవారును పద్యకావ్యముగా రచించి లోకమున బ్రసిద్ధపఱిచినవారును మూఁడులోకములయందును మత్కుణబాధనుండి విముక్తులగుదురు.

శ్లో. మవర్ణాది మకారాంతమ్
సతమ్ కువర్ణసంయుతమ్
అదంతణకారోపేతమ్
ఏతన్మంత్రం విదుర్బుధాః.

పరమగోప్యమైన యీ మత్కుణ మహామంత్రమును పరమవిశ్వాసముతో నిత్యమును జపించువారికి సమస్తవిధబాధలును తొలఁగును.

మత్కుణాసురవధానంతరమా రాక్షసునిదేహమునుండి యొకవిధమయిన దుర్గంధము బయలువెడలి నా ఘ్రాణేంద్రియమునకు దుస్సహము గాఁజొచ్చెను. ఆదుర్గంధసముద్రమునుండి వెలువడు సాధనమెట్లాయని నాలో నేనాలోచించుచుండఁగా నింతలో మా రణకోలాహలముచేత మేలుకొనవచ్చిరో పెట్టెలోని బట్టను దేనినైన తీసికొనవలసివచ్చిరో మఱి యేహేతువుచేతనో త్రిజట మంచముదిగివచ్చి పెట్టె తాళముతీసి మూతపయి కెత్తెను. అందువలన పయినున్న వాయుదేవుఁడు లోపలికివచ్చి దుర్వాసనను కొంతతొలఁగించి భక్తుఁడనైన నాకపరిమిత సుఖప్రదాయకుఁడయ్యెను. ఇంతలో త్రిజట పెట్టెవద్దఁ గూరుచుండి లోపలతొంగిచూచి బట్టమడతమీఁద మడుగుకట్టియున్న రాక్షసుని రక్తప్రవాహమునుగని యీ యెఱ్ఱమరక యెట్లయినదని వాసనచూచి యూ నల్లిపోతుదని పలుకుచు మత్కుణాసురుని కళేబరముతీసి దూరముగా విసరివైచెను. ఆ మహావిగ్రహమునుజూచి భయపడి యొకమూలనొదిగియున్న నన్ను చేతితోఁ బట్టుకొని కొంచెము పయికెత్తి "ఓ వాలఖిల్యా! ఇంతటవైనను నీవు

స్థూలరూపమును ధరించి నా మనోరథము సఫలము చేయుము. రాక్షసాంగనాపరిగ్రహమువలన నీకు పాపములేదు. పూర్వము మీ భూలోకములో చంద్రవంశపురాజైన యయాతి వృషపర్వుఁడను రాక్షసరాజు కూఁతురైన శర్మిష్ఠను వరించి వంశకర్తయైన పూరుఁడులోనుగాఁగల కొడుకులనుగన్నవార్త మీపురాణములయందు వినలేదా? మాఱు పలుకవేమి?' అని తనప్రేమతో నాప్రక్కలు నొక్కెను. నేనా బాధను తాళలేక యింతకుముందే మత్కుణాసురునితోడి సంగరమునందు నఖానఖిని దంతాదంతిని పోరాడి గడిచేసియున్న దనికూఁడనగుటచే నాకన్య నొక్క పాణిగ్రహణముచేసి యా మృదుహస్తముమీఁద నఖక్షత దంతక్షతములను జేసితిని. నవోఢయగుటచే నాసుందరి నారసికత్వమును గ్రహింపలేక కెవ్వున కేకవేసి చేతిలోనున్న నన్ను క్రిందవిడిచిపెట్టెను. భాగ్యముచేత నేను బట్టమీఁదపడఁబట్టిగాని యంతయెత్తునుండి పెట్టెకొయ్యమీఁదనే పడుట తటస్థించినపక్షమున నాతల రెండుప్రక్కలయియుండును. ఆచిన్నది కెవ్వున కేకవేయఁగానే లోపలినుండి యెవ్వరో "అమ్మాయీ! అట్లు కేకవేసితివేమి?" అని యడిగిరి. "మఱేమియులేదు. ఎలుక' అని త్రిజట యుత్తరమిచ్చెను. "ఎలుక నిన్ను కఱిచినదాయేమి? ఎలుక కాటువలన విషమెక్కును. ఎక్కడ కఱచినది?" అని పలుకుచు నొకయంగన లోపలికివచ్చెను. ఆమె వచ్చుటచూచి వెంటనే పెట్టెమూఁత వైచి తాళమువేసి త్రిజట "అమ్మా! ఎలుక నన్ను కఱవలేదు. నాచీరనిమిత్తము పెట్టె మూఁతతీయఁగా పెట్టెమీఁదనున్న యెలుక నాచేతిమీఁదినుండి ప్రాఁకి యీపెట్టెలో నుఱికినది. నేను భయపడి కేకవేసి పెట్టెమూఁతవేసినాను." అనిచెప్పెను. "మంచిపని చేసినావు. ఎలుకలబాధ మనయింట విస్తారముగానున్నది. ఎక్కడిదో చూరెలుక యొకటి మనగదిలో ప్రవేశించి దండెముమీఁది బట్టలన్నియు కొట్టివేయుచున్నది. నేఁటికి దానికాయువు మూడి పెట్టెలో దూఱినది. పాఱిపోవునేమో పెట్టెతలుపుతీయకు. పెట్టె నెత్తిమీఁదఁబెట్టి మనచాటకచేత నావలికిఁబంపెదను." అని యారెండవసుందరి చెప్పెను. వారిసంభాషణమువలన నేనాకాంత త్రిజట తల్లియని గ్రహించితిని. అప్పుడు తల్లిబిడ్డలకు మఱియు నీక్రిందిరీతిని ప్రసంగముజరగెను.

బిడ్డ — అమ్మా! ఈ పెట్టెచాటకచేత పంపరాదు. అది యిందులోని యెలుకను చంపివేయును.

తల్లి—అమ్మాయీ! నీకిష్టములేనియెడల చంపక దీనిని దూరముగాఁగొనిపోయి యూరిబైల విడిచిరమ్మని నేను చాటకతో గట్టిగా చెప్పెదనులే.

బిడ్డ—నీవెన్నిచెప్పినను చాటక దీనిని చంపకమానదు. అది క్రూరురాలు. దాని మాట నేననమ్మను. నాసఖియైన హిడింబినికూడ వెంటఁబంపి దూరముగా వదిలి

పెట్టించెదను.— ఓ హిడింబీ! ఓ హిడింబీ! వేగిరము రా.

తల్లి— ఇష్టమున్నయెడల హిడింబినిపూడఁ బంపవచ్చును.— ఓ తాటకా! నీ చీపురుకట్టవిడిచి యిటురా. వీధి యరుగులు తరువాత తుడువవచ్చునులే.

“అమ్మా! వచ్చుచున్నాను” అని దూరమునుండి యొకధ్వని వినవచ్చినది. “శీఘ్రముగా నీవిటురా. నీపని తరువాతచేసికోవచ్చునులే.” అని మరల త్రిజటతల్లి దానినిపిలిచెను. “పనికావచ్చినది. చేసికొని వచ్చెదను.” అని దూరమునుండి మరల ధ్వనివినవచ్చెను. “అది యెంతటినేపటికిని రాకున్నది. నేనుపోయి తీసికొనివచ్చెదను.” అని త్రిజటతల్లి నడిచెను. ఆమె కాలిచప్పుడు వినఁబడఁగానే నాకు భయ మధికముగాఁ జొచ్చినది. ఇంతలో నెవ్వరో లోపలికి వచ్చుచున్నట్టు మరల కాళ్ళ చప్పుడయినది. ఆ యడుగులచప్పుడు చెవినిబడఁగానే నాపాలిటికి మృత్యుదేవతయైన తాటకయే వచ్చుచున్నదని నాగుండెలు తటతటకొట్టుకొన నారంభించినవి. అప్పు డెవ్వరో యిద్దఱు గుసగుసలాడుచున్నట్టు మాటలు వినఁబడఁజొచ్చినవి. అది రాక్ష సుల కేకాంతమైనను వారి గుసగుసలు సూక్ష్మశబ్ద గ్రహణశక్తిగల మనుష్యుల శ్రవ ణేంద్రియములకు స్పష్టముగా వినఁబడుచునేయుండును. అందుచేత నేను చెవియొగ్గి వారిమాటల నాలింప మొదలుపెట్టితిని.

“ఓ హిడింబీ! రాత్రినీవు తెచ్చిన వాలఖిల్యుఁడీపెట్టెలో నున్నాఁడు. అమ్మతో నిందున్నది యొంటికయని నేను బొంకినాను.”

“ఇప్పుడు నేనేమిచేయవలెను?”

“ఇతని కపాయము కలుగకుండ కాపాడి యేలాగుననైనను నీవితనిని నాకడ మరలఁ జేర్పవలెను. నాఁటిరాత్రి తెచ్చుట తెచ్చుటగాదు. నేఁటిపగలు తెచ్చి నీప్రాణ సఖినైన త్రిజట ప్రాణములు నిలుపవలెను.”

“ఓ త్రిజటా! నీనిమిత్తమయి నాప్రాణములయిన నిచ్చెదను. ఆరాక్షసికనుండ కన్నులుగప్పి మరలతెచ్చి నీప్రియవల్లభుని నీకెట్లు సమర్పింపఁగలుగుదునో నాకు తోఁచకున్నది.”

“అమ్మ తాటకను తీసికొనివచ్చుచున్నది. ఇఁక మాటలకవకాశములేదు. ఇదిగో పెట్టెతాళముచెవి. ఇది నీవు దానిచేతికియ్యక పదిలముగా నీయొద్దనుంచుకొని యేదో మాయోపాయముచేత దానిని దూరముగా పంపివేసి పెట్టెతీసి యీ వాలఖిల్యుని నీ యొడిలోవేసికొని తీసికొనిరా.”

“త్రోవలో నేదో యుపాయమాలోచించెదను.”

అనుచుండఁగానే మరల పాదములచప్పుడు వినఁబడినది. ఇఁక నాకు ప్రాణ

భయములేదని నాగుండెలు కొంతకుదుటపడినవి. "ఈపెట్టె దీనినెత్తిమీఁదికెత్తు" అను శబ్దముతోనే పెట్టె కదలనారంభించెను. ఆపెట్టెలో నాకప్పుడు కలిగిన యనుభవైకవేద్యమయిన సౌఖ్యము మనదేశమునందలి మోటుబండ్లలో నెక్కి యెత్తు పెల్లక పల్లములుగల దారులలో ప్రయాణములుచేసి మోకాళ్లకును మోచేతులకును శిరస్సులకును దెబ్బలు తగిలించుకొన్నవారికిఁ దక్క మఱియెవ్వరికిని దెలియదు. హృదయైకవేద్యమయిన యాభోగమును గొంతసేపనుభవించినతరువాత పెట్టె భూమిమీఁద మోపినట్లయి యాకాంతల సంభాషణమారంభమయ్యెను.

"ఓ హిడింబీ! ఈయెలుక నేమిచేయుదము?"

"ఓ తాటకా! చేయుటకేమున్నది? ఈపొదలచేరువను విడిచిపెట్టుదము. దీనిని చంపవలదని త్రిజటచెప్పినమాట నీవు వినలేదా?"

"త్రిజటమాటలకేమిలే. మనము దీనినిచంపక విడువరాదు. మొన్న నాయెలుకను గుడ్డ కన్నములోని కీడ్చుకొనిపోయినది యీయెలుకే."

"మంచిది. ఆలాగుననే చేయుదము. నీవాశ్మశానములవద్దికిఁబోయి యొకకఱ్ఱతీసికొనిరా. నేను పెట్టెమూఁతతీయఁగానే కఱ్ఱతో నీవీయెలుకను చావమోదుదుగానిలే."

"ఈ యాలోచన దివ్యముగానున్నది. కాలుచున్న కాష్ఠములలోనుండి యొక కఱ్ఱనుగాని యిక్కడనున్నట్టే వచ్చెదను."

ఈమాటలు చెవినిబడఁగానే నేనదివఱకు పెట్టెకుదుపులవలనఁగలిగిన గాయముల బాధను మఱచిపోయి ప్రాణభీతిచేత తూసనీకరమైన మరణవేదనను పొందనారంభించినాను. ఈ మనోవేదనముందఱ నాశరీరవేదన పర్వతములో పరమాణువంతగానైనను తోఁచలేదు. ఏమియు పాలుపోక యిట్లారాటపడుచున్న సమయములో హిడింబి పెట్టెమూఁతతీసి నన్ను పైకితీసినది. ఇంతలో నెవ్వరో దూరమునుండి "హిడింబీ! హిడింబీ!" అనిపిలువఁజొచ్చిరి. "అయ్యో! ఈవాలఖిల్యుని నాయొడిలోఁ బెట్టుకొని నాబట్ట సవరించుకొనుటకైన నవకాశములేకపోయినది! కానీ! ఇతని నిప్పటికీపొదలో దాఁచి వారిని సాగనంపి మరలవచ్చి యొడిలోఁ బెట్టుకొనిపోయి నాచెలికి సమర్పించెదను. ఈలోపల తాటకవచ్చి యడిగినయెడల పెట్టెతీయఁగానే యెలుక పాఱిపోయి యేదో కలుఁగులోదూఱినదని బొంకెదను." అని తాననుకొనుచు నన్ను చేరువ పొదలోఁబెట్టి తానావచ్చెడివారికెదురుగాఁ బోయెను. నేను దూరముగానున్నను వారిమాటలు నాకు వినఁబడుచునేయుండెను.

ఆవచ్చినపురుషులలో నొక్కఁడు— ఓ హిడింబీ! రాత్రి వాలఖిల్యమహర్షి నెవ్వరో యెత్తుకొనిపోయినారఁట! అతనిని వెతకుటకయి మహాకాయుఁడుగారు

మమ్ముఁబంపినారు. అతనిజాడ నీకేమియు తెలియలేదుగదా!

హిడిం — తెలియలేదుగాని నేనొక్కమాటవిన్నాను. ఎవ్వఁడో యంగుష్ఠమాత్ర శరీరుఁడైన పురుషుఁడొక్కఁడు జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రతిపత్తులైన నవనాగరికుల సభలోనున్నాఁడని విన్నాను.

పురు — ఆసభయెక్కడనో మాకుఁగొంచెమానవాలు చెప్పఁగలవా?

హిడిం — ఇక్కడకు నాలుగుయోజనముల దూరములోనున్న తోఁటలోనున్నది. దానిచూపెదనురండి.

అని వారిని తీసికొని హిడింబి ప్రక్కసందునకుతిరిగి యదృశ్యయైనది. "మీరనుకొన్న బాలభిక్షుఁడను నేనే. నాపేరు సత్యరాజాచార్యులు." అని నేనుమహాకాయుని భృత్యులను పేరుపెట్టిపిలిచి గొంతుపగులునట్లుగా నఱచితినిగాని నామాట వారు వినిపించుకొన్నవారుకారు. పొదనుండివెడలి వారివెంట పరుగెత్తుటకు తాటక కత్తి గొనివచ్చి యెక్కడచావమోదునోయన్న భీతిచేత నాకు సాహసములేకపోయినది.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

హిడింబి నన్ను పొదలోఁగూరుచుండఁబెట్టి పోయినతరువాత మనస్సులో పరిపరిలాగులనాలోచనలు కలుగఁజొచ్చినవి. తాటక కత్తిగొనివచ్చి చావఁగొట్టునేమో యన్న భయము మొట్టమొదటపుట్టినదిగాని యారక్కసి పెట్టెలోనున్నది యెలుక యనుకొని యెలుకను చావమోదునిమిత్తము కత్తికొఱకు వెళ్లినదన్నమాట స్మరణకువచ్చిన తరువాత భయనివారణమయినది. ఇంతలో హిడింబివచ్చి నన్నుపట్టుకొనియేమిచేయునో యన్నభయము మఱియొకటివచ్చి నామనస్సును మఱింతబాధింపఁజొచ్చినది. హిడింబి చేతిలో మరలఁజిక్కుకొన్నపక్షమున నాకు మరణవేదనకన్నను క్రూరతరమయినబాధ సంభవించును. అది నన్నొడిలోఁ బెట్టుకొనిపోయి తనచెలియైన త్రిజటకు మరల సమర్పించినపక్షమున, త్రిజట నన్నేమిబాములఁబెట్టునో! మరల నేపెట్టెలోనో పలుపు క్రిందనో పెట్టి త్రిజట నన్ను దాచినపక్షమున నేనీసారి యూపిరివెడలక యజ్ఞపశువువలె చావవలసివచ్చును. అని యాలోచించుకొని హిడింబివచ్చులోపలనే పొదవిడిచి పాఱిపోవలెనని నిశ్చయించుకొని నేనుమెల్లగా వెలుపలికివెడలివచ్చి యొక చెట్టుచాటునకు నడిచితిని. ఇట్లొక చెట్టుమొదలుచేరి నలుదిక్కులకును చూడ్కి నిగుడించునప్పటికొక దిక్కునుండి తాటక చేత కత్తిధరించి మృత్యుదేవతవలె నావంకకేవచ్చుచుండెను. మఱియొకదిక్కునుండి శ్మశానములుదాటి పెద్దవానరమొకటి నావంకకే వచ్చుచుండెను.

సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు. (౪౪౭-పుట శేషము.)

ఇంకొక దిక్కునుండి యాపురుషులను విడిచి హిడింబియొక్కతెయు నావంకకే వెనుకొత్తుకొని వచ్చుచుండెను. త్రేతాగ్నులవలె నామమూఁడుదురూపములును నాకంటఁ బడఁగానే నాకప్పుడు ముగ్గురు మృత్యుదేవత లాసన్నమయినంత భయము వేసినది. చెట్టునకెగఁబ్రాఁకుదమన్న దాని ప్రకాండము నాకౌఁగిటికొదుగదు. తొఱ్ఱలో దూఱుద మన్న నెందు వెదకినను తొఱ్ఱగానరాలేదు. ఏమిచేయుటకును దోఁచక నేను దిగ్భ్రమ నొంది దిక్కులుచూచుచుండఁగా ముందుగా హిడింబి వచ్చి పొదచేరి నన్నేకాఁ బోలును వెదక నారంభించెను. ఇంతలో తాటక వచ్చి పెట్టెచేరి మూఁతతెఱచి యాశ్చర్యపడ నారంభించెను. అప్పుడు తాటక హిడింబిని జూచి నీవాపొదలో నేమి వెదకు చున్నావని యడిగెను. నీవుకఱ్ఱకొఱకు పోయి నతరువాత నెలుక యెంతయున్నదో చూడవలెనన్న చపలత్వముచేత పెట్టెమూఁత యిట్టె తీయఁగా నెక్కడ యెగురెగిరి యీ వలఁబడి యెలుక యీపొదలో దూఱినందున దానిని వెదకుచున్నానని హిడింబియుత్త రము చెప్పెను. నేనామాట లాలకించుచు నేచటి యున్నసమయమునందు వెళ్లఁగా వానరము నావద్దకువచ్చి నన్నుచంకఁబెట్టుకొని చెట్టుమీఁది కెగఁబ్రాఁకెను. నా దుస్స్వప్నఫలమిప్పుడు నాకుపూర్ణముగా ననుభవమునకు వచ్చినది. నాకుకలలోఁ గనఁబడిన కోఁతియే యిప్పుడు ప్రత్యక్షమయి నన్ను వృక్షాగ్రమునఁబెట్టినది. అక్కడ నుండి క్రిందికి జాఱిపడితినా చప్రాతిమీఁదపడిన గాజుకాయవలె నాతల వేయి వ్రక్కలు కాకమానదు. ఏ కొమ్మనైనను గట్టిగా కౌఁగిటఁ బట్టుకొనవలెనన్నను పట్టు కొనీయక యీ పాడుకోఁతి యెడమచేతితో భల్లూకపు పట్టుపట్టి నన్నొడిలోఁబెట్టు కొని కదలనియ్యకున్నది. చెట్టుపయిని నేనిట్టియవస్థలో నుండఁగా క్రింద హిడింబియు తాటకయు నన్ను వెదకుచు నేనున్న చెట్టుమొదటికి వచ్చిరి.

తాట—అయ్యో! చేతఁజిక్కినయెలుకను నిష్కారణముగాఁబోఁగొట్టితివిగదా!

హిడిం—నీవుకఱ్ఱనిమిత్తమయిపోయి యెంతసేపటికిని రాకపోఁగా నెంతపెద్ద యెలుకో చూడవలెనని మూఁతకొంచెము తీయఁగానే యెలుక పైకెగిరి పాఱిపోయినది.

తాట—మహాకాయుని యింటనున్న వాలఖిల్య మహర్షి నెవ్వరో యెత్తుకొని పోయినారని చెప్పుచుండఁగా వినుచు నిలుచుండుటచేత కఱ్ఱతెచ్చుటకు కొంచెమాలస్య మయినది. ఎలుక పైకిరాఁగానే తఱుముకొనిపోయి పట్టుకొలేకపోయినావా!

హిడిం—ఇంతలో మహాకాయుని భృత్యులిద్దఱిక్కడకు వచ్చియుండనియెడల దానిని నేను పోనిత్తునా? వాలఖిల్యమహర్షి రాత్రి యంతర్ధానమయిన మాట చెప్పుచు వారునన్ను కొంతదూరము తమవెంటఁ గొనిపోయినారు.

తాట—ఇక్కడ కలుగులులేవు. ఎలుక యీ చెట్టుపైకిప్రాఁకలేదుగదా?

హిడిం—ఎలుకలు చెట్లెక్కునా?

తాట—చూచితివా చెట్టుమీఁద నెంతపెద్దవానరమున్నదో!

హిడిం—ఏదీ? అదా? అవునవును. దానియొడిలో నేమో యున్నట్లున్నది.

తాట—అదృశ్యుఁడయిన వాలఖిల్యునివలె కనఁబడుచున్నాఁడు. అవునవును. అతఁడే. మాకోడిపిల్ల పోయినప్పుడు ప్రశ్నయడుగఁబోయిన వాలఖిల్యుఁడితఁడే.

హిడి—ఈ వాలఖిల్యుఁడు మనకుదొరకిన బాగుండును. మనత్రిజట వాలఖిల్యుని జూడవలెనని యెన్నోసారులు నాతోఁజెప్పినది. మనమితనినిదీనికొనిపోయి యామెచేతికిచ్చి రెండుమూడు దినములు మనయింటనుంచుకొందము.

తాట—నీవన్నయాలోచన బాగున్నది. ఈ కోఁతిని బెదరించి మనమీవాలఖిల్యుని పట్టుకొంటిమా వేయిసువర్ణములు సంపాదించి మనము ధనికురాండ్రము కావచ్చును. మహాకాయుఁడెంత సొమ్మిచ్చినను నీతనిని వదల్చుకొని పోకమానఁడు.

హిడి—అట్లయిన మనమీవాలఖిల్యుని పట్టుకొందము. నీవుచెట్టెక్కఁగలవా?

తాట—ఎలుకనుబట్టుకొనుటకయి దుమికెడు పిల్లివలె నేనీచెట్టుమీఁదికొక్క గంతువేసి వాలఖిల్యుని బట్టుకొనెదను. నీవీకఱ్ఱ చేతఁబట్టుకొని క్రోఁతి క్రిందికుఱికి పాఱిపోకుండ జాగరూకతతో కాచి చూచుచుండుము.

ఆమాటలు వినునప్పుడు నాబ్రతుకు ముందఱికివచ్చిన గోయియు వెనుకకుఁబోయిన నూయియు వలెనుండెను. ఈ ముగ్గురిలో నెవ్వరిచేతిలోఁబడినను నాకు ప్రాణసంశయస్థితియే సంభవించును. ఆ ముగ్గురను త్రేతాగ్నులనుగా నేనిదివఱకే పోల్చియున్నానుగదా! నన్నుఁగొనిపోయి దక్షిణస్వీకరించి విడువఁదలఁచినందున తాటకను దక్షిణాగ్నియనవచ్చును. నన్నుఁగొనిపోయి తనచెలికత్తె కర్పించి నన్ను గృహపతినిగాఁజేయఁ దలఁచినందున హిడింబిని గార్హపత్యాగ్నియనవచ్చును. నానోటిలోనేదో క్రుక్కెదో తోఁక నామెడకుఁ జుట్టఁబెట్టిరో హోమమునకు నిమిత్తమై బ్రాహ్మణులు పశువును బట్టినట్టుగా నూపిరివెడలనియ్యక నాప్రాణములు గొనఁదలఁచినందున మర్కటము నాహవనీయాగ్నియని చెప్పవచ్చును. ఈమూడగ్నులలో నాకప్పుడు దక్షిణాగ్నియే మేలుగ తోఁచినందున నాయజమానుఁడైన మహాకాయునివద్దఁజేరి సుఖింపవచ్చునన్న యాశచేత నేను తాటకచేతిలోఁ జిక్కఁదలఁచుకొని వానరముయొక్క యొడిలోనుండి దుమికి యారాక్షసిని కౌఁగిలించుకొనుటకయి చేతులుచాచుకొని సంసిద్ధుఁడనయి కూరుచుండియుంటిని. తానొకటి తలఁచిన దైవమొకటి తలఁచును గదా! తాటకవృక్ష మారోహించుట చూచి యాదుష్టవానరము నన్నువిడిచి పాఱిపోక తనతోఁకను నేనుమొదట నను కొన్నట్టుగా నామెడకుఁగాక నాపొట్టకు

చుట్టఁబెట్టి నన్నుతనవీపుమీఁద నదిమిపెట్టి యాచెట్టుమీఁదినుండి మఱియొకచెట్టుమీఁదికి దుమికెను. అంతట తాటక చెట్టుదిగివచ్చి హిడింబితో నేమో యాలోచించి వానరమును రాళ్ళతో విసరనారంభించెను. దానికిసహాయురాలయి హిడింబియు మామీఁదశిలలు రువ్వసాగెను. ఆశిలాయుద్ధమునకు తాళఁజాలక వానరరాజు చెట్టుమీఁదినుండి యిలకి నన్నువీపుమీఁదవేసికొని పాఱిపోవఁజొచ్చెను. వెనుకనుండి యఱచుచు నారాక్షసాంగన లిరువురును మమ్ముతఱుముకొనివచ్చిరి. ఇట్లుకొంత దూరము పరుగెత్తునప్పటికి వెనుకఁజెప్పిన మహాకాయునిభృత్యులిద్దఱును ప్రక్కదారిని వచ్చి వారినిగలిసికొని యేలపరుగెత్తుచున్నారని యడిగిరి. ఆచెడుకోఁతివాలఖిల్యుని నెత్తుకొని పాఱిపోవుచుండఁగా విడిపించుటకయి పరుగెత్తుచున్నామని వారుత్తరము చెప్పిరి. ఇట్లునలుగురును నొక్కచోటఁ జేరునప్పటికి పూర్వము నన్ను మండోదరి యప్పుడప్పుడు తీసికొని వచ్చెడి యుద్యానవనముకడకు మేమువచ్చితిమి. అంతటనలుగురును గలిసి తనవెంటఁబడ మర్కటరాజుమాత్రమును భయపడక నన్నువిడువక యక్కడనుండి యొక్కయంగవేసి యెగిరి సువేలాద్రిమీఁదికి దుమికెను. ఆవానరుఁడు గంతువేసినస్థలమునకు సువేలాద్రి నాలుగు యోజనముల దూరములోనున్నదని నేనింతకుముందే మండోదరివలన నెఱిఁగియున్నాను. మర్కటమునన్ను వెన్నునఁబెట్టుకొని కుప్పించి యుఱుకఁబోయినప్పుడు దైవమాయచేత నాకొక్కయావులింత వచ్చినది. పూర్వాచారపరాయణుఁడనగుటచేత పెద్దలయాచారమును మీఱరాదని నేనప్పుడు కొండంత యాపదలోనున్నను నాయావులింత పోవునంతకును చిటికలు వేయుచుంటిని. ఆకోఁతితో నేను సువేలాద్రి శిఖరమున వాలునప్పటికి లెక్కవేయఁగా నాచిటికలు సరిగా పదియైనవి. ఆలెక్కనుబట్టి పదిచిటికల కాలములో వానరము నాలుగు యోజనములదూరము దుముకునని నేను తెలిసికొంటిని. అప్పుడు నేను ముందువంకఁ జూచునప్పటికి నాయెదుట లవణసముద్రము మేఘమండలమునంటు తరంగములతోను మేఘనాదములతో వియ్యమందుసంతతధ్వనితోను భయంకరముగాఁ గానఁబడెను. వానరమింక ముందువంకకు పాఱిపోవుట కవకాశము లేనందున నలుగురునువచ్చి చుట్టవేసి నన్నుదక్కించుకొని మహాకాయున కియ్యవచ్చునని నాలో నేను సంతోషపడుచుంటిని. ఇట్లు నేను మనోరథసామ్రాజ్యానందము నొందుచుండఁగానే వానరముకుప్పించి ముందువంక దుముకుట కుద్యుక్తమయి యున్నట్టుకనఁబడెను. అందుచేతనే నీసారి యెంతదూరము దుముకునో చూడవలెనన్న యుత్సాహము చేత ముందు సముద్రమున్నమాటమఱచిపోయి చిటికలువేయుటకు మొదలుపెట్టితిని. ఇన్నూటయేఁబది చిటికలు లెక్కపెట్టునప్పటికి వానరమునన్నుఁగొని సముద్రమున కావలియొడ్డుననున్న

యొకవిశాలమయిన యీసుకతిప్పలో వాలినది. అప్పుడు నేను గణితశాస్త్రప్రకారముగా లెక్కవేసి యిన్నూటయేఁబదింటిని పదింటిచేత భాగింపఁగా వచ్చినలబ్ధమిరువదియైదు కాఁగా, పదిచిటికెలకాలములో దుముకఁగలదూరము నాలుగుయోజనములగుటచేత నిరువదియైదును నాలుగుచేతగుణించి సముద్రముయొక్క వెడల్పు సరిగా నూఱుయోజనములని తెలిసికొని నేనత్యాశ్చర్యపడితిని. ఆహా! మనపూర్వుల సామర్థ్యము నేమని శ్లాఘింపను. వారు నిజముగా సర్వజ్ఞులే సుండీ. అణుమాత్రమయినను హెచ్చుతగ్గులు లేక నూఱుయోజనములని రామాయణములోఁ జెప్పినదానికిని నేను కన్నులారకొలిచి లెక్కవేసినదానికిని సరిగా సరిపోయినది. లంకకును మనదేశమునకును నడుమనున్న సముద్రమిదియే కదా? నేను సముద్రమును దాఁటునప్పుడు శ్రీరాములవారు కట్టిన వారావధిని స్పష్టముగాఁ జూచినాను. మనుష్యులు లంకకుఁ బోవకుండుటకయి మరలి వచ్చునప్పుడు శ్రీరాములవారు కట్టినసేతువునడుమ తెగఁగొట్టిన సందులును నాకంటికి కరతలామలకములుగాఁ గనఁబడినవి. మనపూర్వులను గుఱించి యాలోచించుచు నేను కొంచెమేమఱియుండఁగా వానరము నన్ను వెన్నుమీఁదినుండి తోఁకతోపైకెత్తి మఱియొక్కదుముకు దుమికినది. ఈసారి నేను వీపుమీఁద నానుకొని దృఢముగా నుండక వాలమున వ్రేలుచు భయభ్రాంతుఁడనయి యుండుటచేత చిటికలు వేసి దూరముఁ గనుఁగొనలేకపోయినాను. నేనిట్లు దిగ్భ్రమనొందియుండఁగానే యావానరము నన్ను నట్టడవిలో విడిచి యదృశ్యమయినది. అప్పటికి సూర్యగతినిబట్టి నాలుగయిదు గడియల ప్రొద్దెక్కినట్టు తోఁచినది. కన్నులువిచ్చి చూడఁగా నక్కడిచెట్లు మొదలయినవి లంకలోనివానివలె నత్యున్నతములుగాక మనదేశములోని సామాన్యవస్తుజాలమువలెనే యున్నవి. ఆవానరముయొక్క వీపునానుకొని సముద్రమును దాఁటునప్పుడు నాకు తోఁచలేదుగాని నన్నిక్కడకుఁ గొనివచ్చి విడిచిన యామహానుభావుఁ డెవ్వఁడాయన్న యాలోచన నామనస్సునకిప్పుడు కలిగినది. అతఁడు వాయుపుత్రుఁడైన హనుమంతుఁడయి నందును సందేహములేదు. అతఁడు హనుమంతుఁడే కాకపోయినచో శతయోజనాయామమయిన సముద్రము నొక్కయంగను దాఁటుటకు మఱియొక్కనికి సాధ్యమగునా? కాదు. మన పెద్దలు చెప్పినట్లుగా నతఁడు రావణాసురుని కాష్ఠము నాఱిపోకుండునట్లుగా ప్రతిదినమును తాను దంతధావనము చేసికొన్న పుడకలనందు వేయుటకయి పోవుచుండును గాన నేఁటియుదయమున నన్నుఁ జూచి జాలిపడి పాదలేపము లేని నేను రాక్షసులదేశమునుండి రాలేనని యిక్కడ తెచ్చి విడిచినాఁడు. నేనీయడవిలోని ఘాతుకమృగముల వాతఁబడక బ్రతికి యిచ్చటివారి యొద్దఁ జేరఁ గలిగిననక్షత్రమున, రెండుమూడు మాసములలో వారిభాష నేర్చుకొని తరువాత నాకథను మీకు మహాత్ములచేతఁ బంపెదను.

… మంజరి.

గ్రద్ద, పావురములు.

అనేకపర్యాయములు గ్రద్దయొకటి పావురములను పట్టుకొనుటకయి ప్రయత్నము చేసి, అవి దొరకక పాఱిపోయి గూటిలో దూరుచువచ్చినందున చేసిన ప్రయత్నము విఫలముకాఁగా తరువాత మఱొకయుపాయమొకటి యాలోచించి, వానిని చేరవచ్చి "ఓ పావురములారా! మీరు నామనోభావమును గనిపెట్టలేక నేనేమో మీకు శత్రుపక్షము వాఁడనని భ్రమపడి నేనుదగ్గఱకు రాఁగానే వృథాభయపడి దూరముగా తొలఁగుచున్నారు. సాధుపక్షులయిన మీకు నిత్యమును సంభవించుచున్న యాపదలకు దుఃఖపడి మీహితముగోరి నేనిప్పుడు మీదాపునకు వచ్చినాను. డేగలు మొదలయిన వానివలన మీకుసదా కలుగుచుండెడి యపాయమునుండి మిమ్ము రక్షింపవలెనన్న సదుద్దేశము తప్ప నామనస్సులో వేఱుచింతలేదు. పనికిమాలిన యవిశ్వాసమును విడిచి మీఅందఱు నన్ను రాజునుగా స్వీకరించెదుపక్షమున మీకు శత్రుభయము కలుగకుండఁగాపాడి మిమ్మందఱ నాకడుపులోఁ బెట్టుకొని యాదరించెదను" అని హితోపదేశము చేసెను. ఆపావురము లామాటలకు సంతోషించి యాగ్రద్దను తమరాజునుగాఁ జేకొనుట కంగీకరించి, సర్వస్వాతంత్ర్యముల నిచ్చి గృధ్రమునకు రాజ్యాభిషేకము చేసి తామాతనిని ప్రభుభక్తిగలిగి సేవించునట్లు ప్రమాణములుచేసెను. అంతట నా గృధ్రరాజు పావురములవద్దఁ బ్రవేశించి ప్రజలయొక్క దేహప్రాణములు రాజుయొక్క సొత్తగుటచేత వాని నిచ్చవచ్చినట్లనుభవించుట తనకుఁగల స్వాతంత్ర్యములలో

నొక్కటియని చెప్పి యొక్కొక్క పావుం... అందుచేత దినదినక్రమమున పలచబడి హతశేషములయిన పావురము లన్నియు నొక్కచోటఁ జేరి, స్వభావ మెఱుఁగక పరునికిఁ దమపై నధికారమిచ్చి తమలోఁ దెచ్చిపెట్టుకొన్న పాప ఫల మనుభవింపక తీఱదని విలపింపఁజొచ్చెను.

గీ. పరుల నైసర్గిక గుణంబు లరయకుండ
విశ్వసించిన నాపదల్ వే ఘటిల్లు;
దీర్ఘముగఁ గ్రొత్తవాని శోధింపకుండఁ
బ్రియసఖుండని యంగీకరింపఁజనదు.

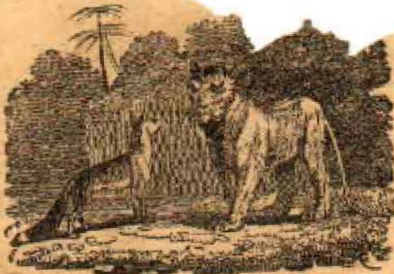

తగవుల మాఱిపిల్లులు.

ఒకనాఁడు రెండుపిల్లులొకరియింట రొట్టె యెత్తుకొనివచ్చి, దానిని పంచుకొనుటకు పాళ్ళు తెగనందున రెండునుగలిసి న్యాయమును పొందుటకయి సభకుఁ బోయెను. ఆసభయందా మహా వ్యవహారమును తీర్చుటకు మర్కట చక్రవర్తిగారు న్యాయాధికారిగా కూరుచుండి రొట్టెను రెండుముక్కలుచేసి పెద్ద ముక్క నొక ప్రక్కను చిన్నముక్క నొకప్రక్కను త్రాసులోవేసితూచి, అందొకటి బరువుగా నున్నందున పెద్దముక్కనుండి నోరుపట్టినంతముక్క కొఱికి న్యాయ నిర్ణయమునందు చేతులకేకాక దంతములకుకూడ పనికల్పించెను. అప్పుడు చిన్నముక్క పెద్దదికాఁగా కోఁతి విచారపడి "అయ్యో! ప్రమాదము సంభవించినదిగదా!" అని యిప్పుడు పెద్ద

పైనభాగము ... లికి నోటికిని కడుపునకును మరల పని పెట్టెను. తగవు తీర్చుటయం దద్భుతశక్తిని జూపుచున్న యా న్యాయదాత యొక్క సామర్థ్యమునుబట్టి యొకదానితరువాతనొకటి పెద్దముక్క చిన్నదిగాను చిన్నముక్క పెద్దదిగాను మాఱిమాఱి కోఁతి కడుపునిండించుచుండుటచూచి పిల్లులు తమ తెలివి తక్కువ తెలిసికొని "అయ్యో! ఇదియెక్కడిన్యాయము! అంతకంతకు రొట్టె తఱిగి పోవుచున్నది. ఇప్పుడున్నదానిలో చెఱియొకముక్కను మాకిచ్చివేసి మమ్మంపుఁడు. మేముదానితోనే తృప్తిపొందెదము." అని న్యాయాధిపతిని వేఁడుకొనెను. "మీరు తృప్తినొందినమాత్రమున న్యాయము తృప్తినొందునా? తొందరపడక మీయుభయులలో నెవ్వరికిని హెచ్చుతగ్గులురాకుండ మీయిరువురకును పూర్ణమయిన న్యాయము దొరకు వఱకును కొంచెమోపికచేయుఁడు. ధర్మాధికారిననికూర్చుండి పక్షపాతము చూపిన పక్షమున నన్ను నలుగురును నిందింపరా?" అనిపలికి యాయపూర్వ న్యాయాధిపతి యథాప్రకారముగా ముక్కలుకొఱికి దౌడలు తాటించుచున్యాయమును తీర్పసాగెను. ఇంతవఱకును కోఁతి రొట్టెముక్కలు మ్రింగుచుండఁగా తాము గుటకలుమ్రింగుచు చూచుచున్న మార్జాలములు శాంతతయంతయు పోఁగా "అయ్యా! ఇఁకమానిమిత్తము మీరాయాసపడనక్కఱలేదు. ఈమిగిలిన రవంతముక్కను మాకిచ్చివేసినను మాలో మేము సమాధానపడి యూరకుండెదము. మీవంటి ధర్మదాతలు లోకములో మఱి యెవ్వరునులేరు. దుర్బలులమయిన మమ్మన్యాయము చేయక మీకుతోఁచినంత దయ చేసి మమ్ము పంపివేయుఁడు" అని దీనత్వముతో ప్రార్థించెను. అప్పుడు కోఁతి "అన్యాయమెవ్వరికిని గూడదు. మీకును నాకును గూడ న్యాయమే కావలెను. ఇంతసేపటి నుండి మీవ్యవహారముయొక్క చిక్కు వదల్చుచు మీనిమిత్తముయి శ్రమపడుచున్నందున కయి యిప్పుడు శేషించియున్నయీముక్క నాది." అని తినఁగామిగిలిన ముక్కను నోరవేసికొని చేతులుదులిపి "మీలో నెవ్వరికిని పక్షపాతముజరగలేదు. ఇఁకశీఘ్రముగా మీయిండ్లకుపొండు." అని తగవుతీర్చి తాను లేచిపోయెను.

గీ. వడిగ సభకెక్కి తగవులుపడెడువారు
చెఱుచుకొందురు తమతొంటిస్థితిని గూడ.
ఒకరికింతనష్టంబైన నోర్చి సభకుఁ
బఱవ కింటసమాధాన పడుటయొప్పు.

ఆఁడుసింహము, నక్క.

ఒకనాఁడొక సింహమును నక్కయు కలిసి మాటాడుకొనుటలో సంతానమును గూర్చి ప్రసంగమువచ్చెను. ఆప్రస్తావనలో నక్క సంతానవిషయమున లోకములోని సమస్తజంతువులలోను తమజాతిమిక్కిలి ధన్యమయినదనియు, తమకు కడుపుచక్కగా ఫలించి ప్రతిసంవత్సరమును మూఁడునాలుగేసి పిల్లలచొప్పున సంతానలాభము కలుగుచుండుననియు, చెప్పి "కొందఱుభాగ్యశాలులీలోకములో రెండుమూఁడు తడవలకంటె నెక్కువగా బిడ్డలను కననోచుకోకపోయినను, ఆకన్నప్పుడైన నొక్క కూనకంటె నెక్కువపెట్టలేకపోయినను, తమయంతటివా రొరులులేరని గర్వముచేత విఱ్ఱవీఁగి యితరులను దమకంటెఁ దక్కువగాఁ జూచుచుందురు." అని సింహమునకు తాఁకునట్లుగా నెగతాళిచేసెను. సింహ మాపరిహాసమును గ్రహించి రోషముతో "నీవన్న మాట సత్యమే కావచ్చును. అయినను కొందఱట్లు గర్వపడుటకు హేతువు లేకపోలేదు. నీవెన్నిసారులు పిల్లలు పెట్టినను పెట్టినప్పుడెల్ల నెన్నెని పిల్లల నీనినను నీకడుపునఁబుట్టిన వన్నియు నక్కకూనలే. నేనొక్క సారియే బిడ్డను గన్నను నాకడుపునఁ బుట్టిన దొక్కటియు సింహపుపిల్ల." అని యుత్తరమిచ్చెను.

సీ. శక్తిలేనట్టి దుష్పుత్రశతముకంటె
గుణయుతుండైన వాఁడొక్క కొడుకె మేలు;
ఉత్తమగుణంబులేకున్న, నొక్కగొప్ప
వంశమునఁబుట్టినంతనె వాసిలేదు.

పిల్లి, నక్క.

ఒకనాఁ డొకయడవిలో పిల్లియు నక్కయుఁగలిసి యాత్మరక్షణోపాయములను గూర్చి మాటాడుకొనుచుండఁగా నక్క "నాకు వేయుపాయలు తెలియును. కాఁబట్టి శత్రువులు తారసించినప్పుడు నే నేదియోపాయముచేతనైనను తప్పించుకోఁ గలను. శత్రుభయము కలిగినప్పుడు నీ వెట్లు ప్రాణరక్షణము చేసికోఁ గలుగుదువు?" అని పిల్లినడిగెను. "మిత్రుఁడా! నాకొక్కయుపాయము మాత్రము తెలియును. నాకు తెలిసిన యాయొక్కయుపాయమును తప్పిపోయినయెడల నేను ప్రాణములకు నీళ్ళు వదులుకోవలసినవాఁడనే" అనిపిల్లి చెప్పెను. "పరితాపకరమయిన నీదుస్స్థితికి నామనస్సు ఖేదపడుచున్నది. కానిమ్ము. నీయసహాయస్థితికి చింతిలఁబోకు. సమయము వచ్చినప్పుడు నాయుపాయములలో నొకటి రెంటిని నీకు నేర్పెదను లే." అని నక్క పిల్లి నూరడించుచుండెను. ఈమాటలు నోటనుండఁగా నే యచ్చటికి వేఁటకుక్కలు పరుగెత్తుకొని వచ్చెను. అప్పుడు పిల్లి తనకుఁ దెలిసిన యొక్క విద్యతోను శీఘ్రముగా చెట్టుమీఁది కెగఁబ్రాఁకి తనప్రాణములు కాపాడుకొనెను. నక్కమాత్రము తా నెఱిఁగిన కోటివిద్యలతోను రక్షణమార్గమును గానక కొంతదూరము పరుగెత్తి తుదకు కుక్కలకు చిక్కి ప్రాణములు విడిచెను.

గీ. బూటకములైన విద్యలు నూటికంటె
నుత్తమంబైన సద్విద్య యొకటిమేలు.
ఎల్లవిద్యల నింతవ్రే లిడుటకంటె
నొకటి చక్కగా నేర్చిన నొదవుసుఖము.

పంది, తోడేలు.

పిల్లలపందియొకటి తనపిల్లలెల్లను చుట్టునుజేరి యాడుకొనుచుండఁగా వేడుక చూచుచు వానిసమీపమునఁ గూరుచుండెను. అప్పుడాదారిని బోవుచున్న తోడేలొక్కటి పందిపిల్లలనుజూచి వానిలో నొక్కదానిని తనగర్భమునందుఁ జొప్పింపవలెనని యెంచి, తనకోరిక తీర్చుకొనుటకు మార్గముకానక వానితల్లితో స్నేహముచేసి తదనుగ్రహ సంపాదనము చేయఁదలఁచి మెల్లగా సమీపమునకు వచ్చి "ఓయిల్లాలా! నీవు నీబిడ్డలతో సుఖముగానున్నావా? గంపెడు పిల్లలను నిన్నును చూచుటచేత నాకు కన్నులపండువుగానున్నది. ఈపిల్లలను రక్షించుటలో నీకు నావలని తోడ్పాటేమైనఁ గావలసియున్నయెడల వీనిని నాకడుపులోఁ బెట్టుకొని నీకుబాలుగా పెంచుటకు నేను సిద్ధముగానున్నాను. నీకిష్టమున్నయెడల నీబిడ్డలను నాకొప్పగించి నీవు కొంచెము సేపు దూరముగాఁబోయి మంచిగాలి యనుభవించిరావచ్చును." అని తనశిశువాత్సల్యమును గనఁబఱచెను. "అయ్యా! మీహృదయములోని దయారసమంతయు నాకుబోధపడినది. నావంటి యల్పులు తమవంటిపెద్దల కాయాసము కలుగఁజేయుట యపచార మగును. తమరు మాక్షేమసమాచారమును విచారించుటకయి తఱచుగా శ్రమపడి యిక్కడకు విజయం చేయకుండుటయే నాయభిమతము. కాఁబట్టి మీకు మామీఁద నిజమయిన యనుగ్రహమున్నపక్షమున, మీరు మఱియెప్పుడును మాకుదర్శనమియ్యక మీచాటున మమ్మొంటిగా బ్రతుకనిండు. ఇదియే మీరుమాకుఁజేయవలసిన మహోపకారము" అని ప్రార్థించి పంది తోడేలును సాగనంపెను.

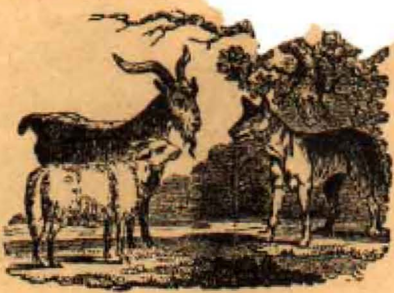
సీ. క్రొత్తవారలు తమయంతఁ గూర్మిచూప
వత్తురేనియు శంకింపవలయు వారి;
బాలురన్యుల యుపచార వాక్యములను
శీఘ్రముగ విశ్వసించుచుఁ జెడుదురిలను.

గుఱ్ఱము, గాడిద.

యుద్ధభూమికిఁ గొనిపోవుటకయి మంచిజీనుకట్టి యలంకరించుటచేత సంతోషము పట్టఁజాలక పర్వతగుహాలు మాఱు మ్రోయునట్లుగా నికిలించుచు గుఱ్ఱమొకటి నానాముఖములపరుగులెత్తమొదలుపెట్టెను. అప్పుడు పెద్దబరువు మీఁదవేసికొని మోయలేక కాళ్లీడ్చుకొనుచు నడుచుచున్న గాడిద యొకటిమార్గమధ్యమున దానికంటఁబడెను. ఆగార్దభమునుజూచి గుఱ్ఱము మహాగర్వముతో "నీవు దారితొలఁగి దూరముగాపో. నీమందగమనమువిడిచి వేగిరముకదలలేకపోతివా నీవు నాకాలి క్రిందఁబడినలిగిపోదువు సుమా!" అనిపరిహాసముగాఁ బలికెను. గర్వాంధతచేత క్రింద చూడక గంతులు వేయుచున్న గుఱ్ఱముముందఱమాఱుమాట పలుకుటకు సాహసింపక యాగాడిద మెల్లగా నొక ప్రక్కకొత్తిగిలి దానికి దారియిచ్చెను. ఇట్లు జరగిన కొంతకాలమునకా గుఱ్ఱము యుద్ధములో గాయపడి కుంటిదయి యొకకాపువాని కమ్మఁబడి వాఁడు తన మీఁద మూటలువేసి తోలుకొనిపోవుచుండఁగా కుంటికాలితో మెల్లగానడుచుచు మరల నాగాడిద కెదురుపడెను. అప్పుడాగాడిద ప్రతిసత్కారము చేయుటకు తనకిప్పుడువంతు వచ్చినదని భావించి "ఓమిత్త్రుఁడా!" అనిపిలిచి, "నాఁడు నానడకనుజూచి పరిహాసించిన మహానుభావులు కారా! తమరు? అప్పటితమ గర్వమునుజూచితమ కెప్పుడో యిట్టి యవస్థపట్టునని నేను నాఁడే నామనస్సులో ననుకొన్నాను" అనిపలుకరించెను.

గీ. ముందుగర్వంబునడువ, నెప్పుడును దాని
వెనుక నే యవమానంబుఁ జనుచునుండు;
గర్వితుని కాపదయొకింతకలుగునేని,
ఉల్లములసంతసిల్లుదు రెల్లజనులు.

తోడేలు, మేఁక, గొఱ్ఱెపిల్ల.

ఒకదినము మేఁకయొకటి గొఱ్ఱెపిల్లకు పాలిచ్చుచుండఁగా తోడేలు చూచి "ఓ వెఱ్ఱిశిశువా! ఇది నీకన్నతల్లి కాదు. అదిగో నీతల్లి యక్కడమందలో మేయుచున్నది. అక్కడకుపోదమురా" అని దూరముగా నున్నయొక గొఱ్ఱెలమందను జూపెను. "అయ్యా! మీరిప్పుడు చూపినది నాతల్లియే కావచ్చును. అయినను పుణ్యాత్మురాలయిన యీమేఁకయే నన్నుఁ జిన్నప్పటినుండియు పుత్రప్రేమతోఁ బెంచుచుండుటచేత దీనినే నేను తల్లినిగా భావించుకొనుచున్నాను. ఈమేఁక తనకన్న బిడ్డలకయినఁ గొంచెము పాలు తక్కువచేసి నాకే లోపమును గలుగకుండ పాలిచ్చి పెంచుచున్నది. కాఁబట్టి యిట్టి పుత్రవాత్సల్యముతో నన్నుఁ గాపాడుచున్న యీమేఁకయొద్దనే నేనుండి దీనికే మాతృభక్తిని జూపెదను" అని యాగొఱ్ఱెపిల్ల మాఱుపలికెను.

గీ. బాగుగాఁ దమసుతులఁ గాపాడినట్టి
వారులోకంబులోఁ బహుప్రియులెపుడు;
విద్యయును బుద్ధిచెప్పించి పెంచువారి
యెడఁ గృతజ్ఞులై బాలురు నడువవలయు.

కం. వీరేశలింగము.

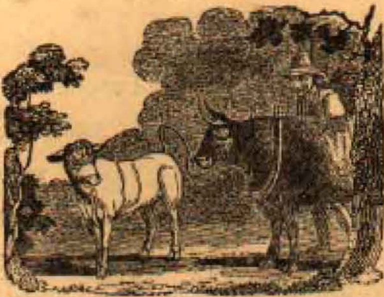

కడుపు, అవయవములు.

పూర్వకాలమునం దొకసారి కడుపుతో నితరావయవములకు పెక్క కలహ మొకటి సంభవించెను. అప్పుడు కార్యనిశ్చయము నిమిత్తమయి తక్కిన సమస్తావయవములును సభచేసి యాలోచన చేయ మొదలుపెట్టఁగా వానిలో నొకటి "మనము పడుశ్రమకు ప్రతిఫలమేమియుఁ జేయక తేరతిండితిని యంతకంతకు బెగబలియుచున్న యీ పొట్టనిమిత్తమయి మనమేలపాటు పడవలెను?" అని పలికెను; ఇంకొకటి "మనము కష్టపడియర్జించిన సమస్తపదార్థములను పనిపాటలులేక యూరకకూరుచుండి యనుభవించుట కీపాడుపొట్ట కేలసమర్పింపవలెను?" అని న్యాయము చెప్పెను; మఱియొకటి "రేపటినుండి మనసేవను మానివేసి తిండిపెట్టక పొట్టను మాడ్చివేయవలెను." అని కర్తవ్యము నుపదేశించెను. అందుమీఁద నవయవములెల్ల నౌనౌ ననుకొని, పస్తుపెట్టి పొట్టక్రొవ్వడఁపవలెనని యేకవాక్యతగా నిశ్చయము చేసెను. ఆనిశ్చయమును బట్టి పనిచేయక తిరుగఁబడి చేతులాహారపదార్థములను నోటికందియ్య మానుకొనెను; నోరు పదార్థముల నందుకొనుట చాలించెను; పండ్లు నములుట వదలివేసెను; గొంతుక మ్రింగుట విడిచిపెట్టెను. ఈప్రకారముగా సాధ్యమయినంతవఱ కవయవములన్నియు తమతమ వ్యాపారములను గట్టిపెట్టి కడుపును శిక్షింపవలెనన్న దీక్షపట్టి నియమమును గొన్నిదినములు జరుపునప్పటికి దేహములోని రక్తమాంసములు క్షీణించి యెముకలు బయలఁబడఁగా, బలహీనపడి చిక్కి చేతులు కదలమెదలలేకపోయెను; నోరు దవడల నాడింపలేకపోయెను; పండ్లుపయి కెగయలేకపోయెను; గొంతుక యెండిపోయెను. అంతట నాయవయవములన్నియు బుద్ధితెచ్చుకొని, తమయవివేకమునకు పశ్చాత్తాపపడి, పయికి సోమరివలెఁ గానఁబడినను కడుపు తమ యారోగ్యసౌఖ్యములకొఱకు సాహాయ్యపడు

చున్నదని తెలిసికొని, మరల యథాపూర్వముగా పాటుపడి తమతమపనులను నిర్వహింప మొదలుపెట్టెను. అటుపిమ్మటఁ గొన్ని దినములలో నదుమఁగలిగిన బలహీనత పోయి క్రమక్రమముగా వెనుకటి జవసత్వములు రాఁగా, అవయవములన్నియు నైకమత్యముతో పరస్పర క్షేమము నిమిత్తము పాటుపడుచు నెప్పటిసుఖము ననుభవించుచుండెను.

గీ. భువిని మనుజుఁడు తనసౌఖ్యమున కె కాక
పరులకయిఁ గూడఁ బుట్టింపఁబడినకతన
స్వార్థపరతను విడనాడి సర్వజనులు
నొండొరులకయి శ్రమపడుచుండవలయు.

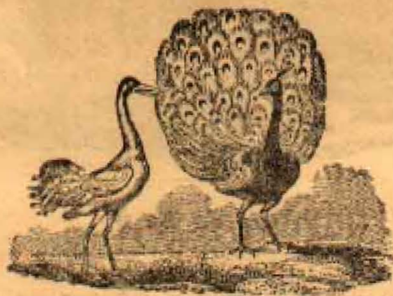

ఎద్దు, దూడ.

ఒకయెద్దు పొలములో నాఁగలియీడ్చుచుండఁగాఁజూచి యాపొలములోనే మేఁతమేసి బలిసిపొగరెక్కి గంతులు వేయుచున్న దూడయొకటి దానియొద్దకు వచ్చి గర్వముతో "ఓయెద్దా! సూర్యోదయము మొదలుకొని సూర్యాస్తమానము వఱకును మెడమీఁద కాడివేసికొని విరామములేక యున్నచు నీవెంతనిర్భాగ్యపు జీవనము జీవించుచున్నావు! ఇన్నియేండ్లుగడచినను నీవు నీయజమానునికి బానిసవై యుండి బండపని చేయుచు దుఃఖపడుచుండుటతప్ప వేఱేమియు నేర్చుకోలేదు. పిన్ననయ్యు నీకన్నుల యెదుట నేనెట్లు సుఖపడుచున్నానో చూడుము. కొంతసేపు చెట్లనీడను విశ్రమించుచు కొంతసేపు బయల గంతులు వేయుచు నేను నాచిత్తము వచ్చినట్లు సంచరింపఁ గలను. స్వేచ్ఛలేని నీకష్టజీవనము చూచి నాకు సంతాపము కలుగుచున్నది." అని పరిహాసము చేసెను. ఆయెద్దాయవమానమునకు సహించి దానిమాటలు గణనచేయకతనపని తాను జేసికొనుచుండెను. నాఁడుదున్నవలసినపని యైనతరువాత పొలము కాపా యెద్దు మెడ

గాడి విప్పి దానిని పచ్చికబీటిలో మేంతకు విడిచిపెట్టెను. మఱికొన్ని నిమిషములకు యజమానుఁడాదూడను పట్టుకొని దానిమెడలో వేపరొట్టకట్టి తాను వెనుక మ్రొక్కుకొన్న మ్రొక్కు చెల్లించుటకయి నాఁటిసాయంకాల మాదూడను గ్రామదేవతకు బలి యిచ్చుటకొఱకు తీసికొనిపోవుచుండెను. తన సమీపమునుండి బలవంతముగా నీడ్చుకొని పోఁబడుచున్నప్పుడెద్దు దూడచేరువకుఁబోయి చెవిలోమెల్లగా "ఓవత్సా! రెండు గడియలక్రిందట మహాగర్వముతో నాస్థితినిజూచి పరిహాసముచేసిన నీకిప్పు డెట్టిగతి పట్టుచున్నదో చూచినావా? ఈపనినిమిత్తమే నీయజమానుఁడు యథేచ్ఛముగా విడిచి నిన్నింత బలిపించినాఁడు. నీస్థితిమంచిదో నాస్థితిమంచిదో యిప్పుడునీకు బోధ పడి పడినదా?" అని హెచ్చరించెను.

గీ. పడుచుతనమును గర్వంబుఁ బడమిమీఁదఁ
జెలిమిమై సదా జనులందుఁ గలిసియుండుఁ
గావునను బాలురెప్పుడు గర్వమునను
జేరి పెద్దల నెగతాళి చేయరాదు.

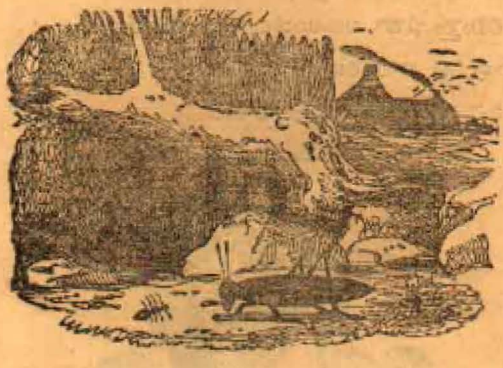

నెమలి, కొంగ.

దైవికముగా నొకనాఁడు నెమలియు కొంగయు నొకచోట సమావేశమగుట తటస్థించెను. అప్పుడు నెమలి గర్వముతో తోకపయికెత్తి చిత్రవర్ణములుగల తన పింఛముయొక్క సౌందర్యమును జూపుచు, రూపహీనమయిన కొంగను జూచి తిరస్కారభావముతో దాని శ్వేతవర్ణమును గూర్చి హేళనముగా మాటాడెను. ఆసంగతి కనిపెట్టి యాబకము దాని గర్వభంగము చేయవలెనని తలఁచుకొని నెమలిని జూచి "ఓమిత్రమా! ఒక్క ఱెక్కల వన్నెలనుబట్టి చూచిన పక్షమున, పక్షిజాతిలో నెల్ల

నెమళ్ళు మిక్కిలి చక్కనివగుట నిశ్చయమే. అయినను భూమినివిడిచి పది బారలు పయికెగయలేక సదా నీచపదమునందే యుండి పయివన్నెలను చిన్నెలనుబట్టి మూఢుల చేత మెప్పొందుచుండుటకంటె మావలె గగనమార్గమున మేఘమండల మతిక్రమించి మహోన్నతపదము నొందఁగలిగిన యెడల నెమళ్ళను సర్వజన శ్లాఘాపాత్రములయి యుండునుగదా!" అని యెత్తిపొడిచెను.

గీ. జగతిలోపల బాహ్యవేషములకంటె
సద్గుణంబులు గలుగుటె శ్లాఘ్యతరము.
పయిమెఱుంగులు రంగులపసలు లేక
శుద్ధహృదయులు లోకవిశ్రుతులుగారె?

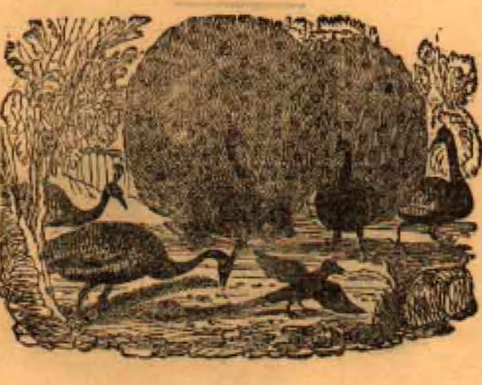

చీమ, మిడుత.

చలికాలము రాఁగానే సందడిచేయుచు చీమలన్నియు తమ కలుగుచుట్టును గుంపుగాఁజేరి తాముదివఱకు వేసవికాలములో సంపాదించి నిలువచేసికొన్న ధాన్యము నంతను పయికిఁదీసి యెండఁబోసి తూరుపాఱఁబెట్టి శీతకాలగ్రాసమునిమిత్తము బాగు చేసికొనుచుండెను. అప్పుడాఁకలిచేతను చలిచేతను బాధపడుచు నొకమిడుత వాని యొద్దకువచ్చి, తనకుఁ గొంతధాన్యమిచ్చి శీతకాలములో తిండిలేక చావకుండ తన్ను కాపాడుఁడని మిక్కిలి దీనత్వముతో వేఁడుకొనెను. అప్పుడొకచీమ ముందుకువచ్చి "మిత్రుఁడా! నీవు వేసవికాలమంతయు నెట్లుగడపినావు? మావలె కష్టపడి పనిచేసి శీతకాలమునకుఁ గావలసిన యాహారము కూడఁబెట్టుకోలేదా?" అనియడిగెను. "లేదు. వసంతకాలమంతయు ఆటలతోను పాటలతోను వినోదముగాఁ గడపినాను. నాకప్పు

దన్నముపుట్టని పాడు శీతకాలమొకటి ముందువచ్చునన్న స్మరణయే లేకపోయినది.” అని మిడుతయుత్తరమిచ్చెను. ఆమాటలకు మందహాసముచేసి చీమ “అట్లయినపక్షమున వేసవికాలములో పాటుపడక యాటపాటలతో కాలము వ్యర్థపుచ్చినవారు శీతకాలములో పస్తుపడి చావవలసినవారే.”అని పలికి యేమియు నియ్యక దానిని సాగనంపెను.

గీ. యౌవనంబునఁ గాలుచేయాడు తఱినె
కూర్చి ముదిమికించుక దాఁచుకొనఁగవలయుఁ;
బ్రాయమును వేడుకలఁ బాడుచేయువాఁడు
వయసుజాఱిన వెనుకను వ్యసనమందు.

బొంతకాకి, నెమళ్ళు.

బొంతకాకియొకటి తనస్థితితో తృప్తిపొందియుండక తనజాతివారిని మించవలెనన్న దురతిశయము కలదయి యందందుతిరిగి నెమలియీఁక లేఱితెచ్చి తనతోఁకను గ్రుచ్చుకొని నెమళ్ళగుంపులోనికిఁ బోయి చేరెను. అది తమలో వచ్చి చేరఁగానే యా సుందర మయూరములు మాలకాకినిజూచి యలిగి, దాని మెరుపు ఱెక్కలనూడఁబెఱికి ముక్కులతోఁబొడిచి కాళ్ళతోఁదన్ని యర్ధదండనముచేసి యావలకు సాగనంపెను. ఇట్లు గర్వభంగము కలిగి యవమానము జరిగిన మీఁదట నాకాకి సిగ్గుతో నేడ్చుచుమరలవచ్చితనబంధువర్గముతోఁ జేరెను.అవి యాపలుగాకికాకియొక్క పూర్వపు దురహంకారమును దలఁచి తమలోఁజేర్చుకొనక దానిని తఱిమివేసెను. అది

తలవంచుకొని తొలఁగుచుండఁగా నొకకాకి దానినిజూచి “ఓచెడుగా! నీవునీకర్హమైన స్థితితో తృప్తిపొంది యీపెద్దవేషమును వేయకుండిన పక్షమున, నీవు కోరుకొని చేరఁబోయినవారిలో నవమానమును స్వజాతివారిలో బహిష్కారమును పొందక సుఖముగానుండియుందువు. కుడిచి కూరుచుండలేక నీవీలేనిపోని వేషము వేసినందుకు నీకు తగినగర్వప్రాయశ్చిత్త మైనది” అని పరిహసించెను.

గీ. తలకుఁదగని వేషంబును దాల్పఁబోక
యెల్లరు యథార్థగతినె వర్తిల్లవలయు.
అర్హతకుమించు నాధిక్య మభినయించు
నీచుఁడు స్వపక్ష పరపక్ష నింద్యుఁడగును.

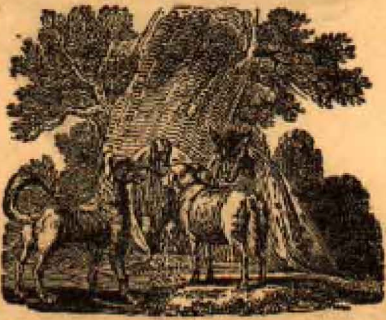

ఇంద్రుఁడు, బండివాఁడు.

బండివాఁడొకఁడు తనకట్టెలబండిని బురదసందులోనుండి తోలుకొని పోవుచుండఁగా చక్రములు రొంపిలో దిగఁబడి యెడ్లెంతలాగినను బండి కదలక పోయెను. అదిచూచి బండిదిగినిలిచివాఁడాకాశమువంకఁజూచి చేతులుజోడించి తనకుసాయము చేయవలసినదని యింద్రుని ప్రార్థించెను. అప్పుడు దేవేంద్రుఁడక్కడ ప్రత్యక్షమయి మేఘములలోనుండి మొగము చూపి, క్రిందచేతులుజోడించుకొని నిలువఁబడియున్న బండివానిని జూచి “ఓరిమూర్ఖుఁడా! ఆకాశమువంకఁజూచుచు పనిచేయక యూరక మొద్దులాగున నిలుచున్నావేమి? ఎడ్లనుగొట్టి యుత్సాహపఱిచి నీసత్తువకొలఁదిని రెండు చేతులతోను బండిచక్రములుపట్టి గట్టిగా త్రోయుము. నావలన సాహాయ్యముపొందు

క్రమమిదే" అనిచెప్పెను. అంతట వాఁడింద్రుఁడు చెప్పినప్రకారముగా తన సత్తువయంతయుఁజూపి త్రోయఁగానే చక్రము బురదలోనుండిలేచి బండికదలెను.

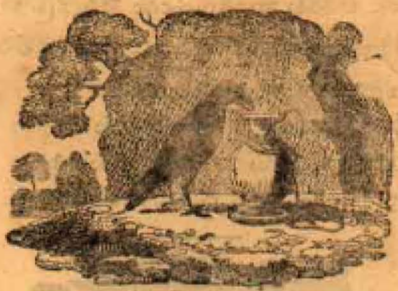
గీ. ఒడలువంచి బాగుగఁ గష్టపడెడునట్టి
వానికేతోడుపడును దైవంబునెపుడు;
పనికిఁజొరక దేహము దాఁచుకొనెడునట్టి
మందునకెవండు తోడ్పడ మదిఁదలంచు?

కుక్క, గొఱ్ఱె.

కుక్క తనకియ్యవలసిన యప్పు తీర్పవలసినదని గొఱ్ఱెతో లేనితగవొకటి పెట్టుకొనెను. గొఱ్ఱెతనకాఋణముసంగతియే తెలియదనిచెప్పెను. అప్పుడు కుక్క మధ్యవర్తుల వద్దకు తగవునకు పోదము రమ్మని గొఱ్ఱెను బిలుచుకొనిపోయి, తోడేలును గ్రద్దను ధర్మాధికారులుగానుండి తగవు తీర్పవలసినదని కోరెను. అవి మాధ్యస్థ్యమున కొప్పుకొని న్యాయాధిపతులవలె మంచిబట్టలు వేసికొని ధర్మనిర్ణయము చేయుటకయి గంభీరముగాఁ గూరుచుండి వాది ప్రతివాదుల వాదములు విని, అప్పు పుచ్చుకొన్నందునకు సాక్ష్యములేకపోయినను వాదిపక్షమున న్యాయముతీర్చెను. ఆతీర్పు ప్రకారముగా వెంటనే కుక్క గొఱ్ఱెమీఁదఁబడి దానిని కఱచిచంపఁగా వాదియు న్యాయాధిపతులును గలిసి దాని మాంసమును పంచుకొనితినిరి.

గీ. లంచము గ్రహించి కొంపలు ముంచువారు
తగవులను దీర్చుటకు ధర్మదాతలైన,
మాలముట్టుగ ధర్మంబు మాలఁబట్టి
సత్పురుషులకనర్థంబు సంభవిల్లు.

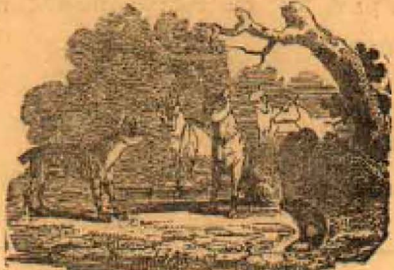
కాకి, కుండ.

కాకి దాహముచేత బాధపడుచు నీటినిమిత్తమయి వెదకుచుండఁగా నొకచోట దానికొకకుండ కనఁబడెను. అప్పుడది సంతోషించి కుండవద్దకుఁ బోయిచూచునప్పటికి దానిలోనీరట్టడుగున నుండెను. అందుచేతనా కాకి మెడ చాచియు తలక్రిందుగా వ్రేలియు నీరందుకొనఁ జూచెనుగాని యెన్నివిధముల కృషిచేసినను దాని యభిప్రాయము ఫలించినదికాదు. తరువాత కాకి యాకుండను తలక్రిందుచేసి క్రిందకాఱినసీరు త్రాగవలెనని ప్రయత్నముచేసినను కుండమిక్కిలి బరువయినదగుటచేత దానిని కదలించుటయే సాధ్యమయినదికాదు. అటుపిమ్మట నేమిచేయుటకును తోఁచక కాకి కొంచెముసేపాలోచించి యాచేరువను గులకరాళ్ళుండుట చూచి యారాళ్ళొక్కొక్కటే ముక్కునఁ గఱచుకొనివచ్చి యాకుండలోఁ బడవైచి నీరు పయికివచ్చిన తరువాత మెడవంచి కావలసినసీరు త్రాగి దాహము తీర్చుకొని తనదారినిబోయెను.

గీ. పనికి మంచియాలోచన వలయు మొదలఁ
నిష్ఫలంబగు బలమెల్ల నేర్పులేక,
బలము నాలోచన రెండును గలియునేని,
సర్వకార్యంబులను కృషి సఫలమగును.

[సశేషము.]

కం. వీరేశలింగము.

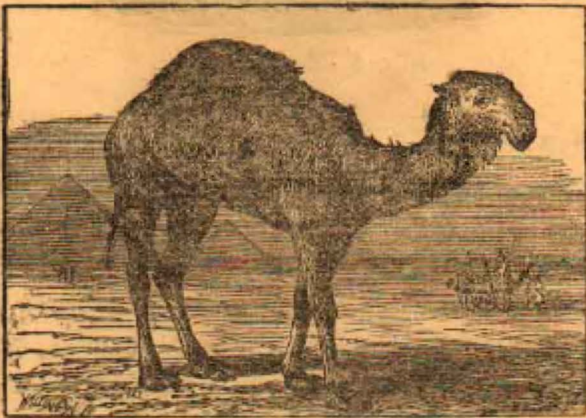

తోఁకలేనినక్క.

ఒకనాఁటి రాత్రి యొక నక్క యొక్క తోఁక కత్తెరబోనులోఁ జిక్కుకొని యూడిరాకపోఁగా, తోఁకపోయినను బ్రాణములు తప్పించుకొని యీవలఁబడినఁ జాలునని సంతోషించి యానక్క తోఁక ద్రెంచుకొని పాఱిపోయెను. అది తరువాతఁ దన యింటికిఁ బోయి సావకాశముగా తన మొండితోఁకను జూచుకొని తనవారికీ సంగతి తెలిసినపక్షమునఁ గులమువారిలోఁ దనకు తలవంపులుగా నుండునని తలఁచి యటువంటి యవమానపు బ్రతుకు బ్రతుకుటకంటె మరణము నొందుట మంచిదని యెంచుకొనెను. కాని మఱికొంతసేపటికి ప్రాణములమీఁది యాశచేత నాసాహసకృత్యమును మానివేసి, దైవికముగా వచ్చినకష్టములకోర్చి కష్టములవలన సహితము లాభమును బొందనేర్చుకొనుట బుద్ధిమంతుల లక్షణమని తలపోసి, తనబంధువర్గమునంతను ఒకచోటఁ బోగుచేసి సభచేసి, యాసభలోఁ దోఁకలేకపోవుటవలని లాభములనుగూర్చి మహోపన్యాస మొకటిచేసి, తోఁకద్రెంచుకొని లాభకరమయిన యీ నూతనాచారము నవలంబించి సుఖపడవలసినదని యన్నిటికిని హితోపదేశము చేసెను. అది చేసిన యుపన్యాసములో సామాన్యముగా తోఁక యనుపయుక్తమగుటయు, జల్లితోకయుండుటవలన పొదలలోఁ దగులుకొనుట మొదలయిన యనేక కష్టములు సంభవించుచుండుటయు, తోఁకలేకపోవుటవలన శరీరమునకధిక సౌందర్యము వచ్చుటయు, వెనుకటివలె వట్టియూహలచేతనే కాక తోఁకలేని సౌఖ్యమిప్పుడు తాననుభవమువలనఁ గనిపెట్టుటయు, పెంచిచెప్పెను. ఆయుపన్యాసము ముగిసినతరువాత విశేషలోకానుభవము గలిగిన ముదినక్క యొక్కటి ముందుకువచ్చి యామొండితోఁక యుపన్యాసమునకు నిజమయిన కారణము నూహించి తెలిసికొని–మిత్రుఁడా! నీవలెనే యెప్పుడైన మేమును కత్తెరబోనులోఁ దగులుకొనుట తటస్థించినపక్షమున మేమప్పుడు స్వానుభవమువలన తోఁకతీసివేసికోవలసిన యావశ్యకమును దెలిసికొని

యాప్రకారముగాఁ జేసెదములే." అని మందహాసముతోఁ బలికి బంధుబృందమును వెంటఁబెట్టుకొని లేచిపోయెను.

గీ. తమరు దుష్ప్రవర్తనమునఁ దప్పుదారి
ద్రొక్కి యితరులఁ ద్రొక్కింపఁ జూడరువార
లన్యహితబోధకు ననర్హులగుట తెలిసి
వారిబోధ నిరాకరింపంగవలయు.

ఇంద్రుఁడు, లొట్టిపిట్ట.

వృషభములు మొదలయిన జంతువులకువలెఁ గొమ్ములు గాని యితర జంతువులకువలె నితరవిధములయిన రక్షణసాధనములుగాని తనకు లేకపోవుటచేత దేవుఁడు తనకన్యాయము చేసినాఁడని మొఱ్ఱపెట్టుకొని, ఇఁకనయినను దనకుఁదగిన పరిహారము కలుగఁజేయవలసినదని యొకలొట్టిపిట్ట యింద్రునిఁ బ్రార్థించెను. దేవుని బుద్ధికి సంతోషింపక యటువంటి తెలివిమాలిన కోరికను కోరినందునకయి యింద్రుఁడు దానిమీఁదకోపపడి "నీబుద్ధిహీనతకు శిక్షగా నిఁకముందు నీకు కొమ్ములుమాత్రమే కాక చెవులుకూడ లేకుండపొట్టిగాఁ జేసెదను." అనిపలికిదాని ప్రార్థననిరాకరించిపంపివేసెను.

గీ. ఇమ్మతలంబునఁ దనకు సౌఖ్యంబు కొఱకు
నేమికావలెనో మర్త్యుఁడెఱుఁగలేఁడు.
నరుఁడు తాఁగోరునదియెల్లఁ బొరయునేని,
పూర్వపు సుఖంబుఁగూడఁ గోల్పోవవచ్చు.

దుప్పి, దుప్పి పిల్ల.

ఒకదుప్పి మిక్కిలి బలిసినదయి కండక్రొవ్వున కనఁబడిన వానినెల్లఁ గొమ్ములతోఁ బొడుచుచు కాళ్ళతోఁ దన్నుచు మందలోఁగల దుప్పులకన్నిటికిని భయము కలుగఁజేయుచుండెను. ఇట్లుండఁగా నొకనాఁడు దుప్పిపిల్లయొకటి దానియొద్దకు వచ్చి “అమ్మా! నీవింతబలిసి యీటెలవంటి కొమ్ములతోఁ బొడిచి మందలోఁగల దుప్పులనన్నిటిని దటీమి బెదరింప శక్తిగలదానవయ్యును, నీకంటెఁ జిన్నవయిన వేఁట కుక్కలమీఁద నీబలమును జూపక వానికూఁత వినఁబడఁగానే పాఱిపోయెదవేమి?” అని యడిగెను. “నీవన్నట్లిప్పుడు నాదేహములో పుష్కలముగా జవసత్వములున్నవి. ఆబక్కకుక్కల నొక్కొక్కదానినే యొక్కొక్కపోటుతో నేలపాలు చేయఁగల బలము నాకుఁ గలదనియే నానమ్మకము. ఇంకొకసారి వేఁటకుక్క నామీఁదికివచ్చినప్పుడు వడఁగ్రుమ్మి నాశక్తినంతను జూపి దానికి బుద్ధివచ్చునట్లు చేయవలెనని ప్రతి పర్యాయమును నేను మనస్సులో ననుకొనుచునే యుందును. అయినను కుక్క నా కంటఁబడఁగానే నాకాళ్ళు నామాటవినక మనస్సును భయపెట్టి నన్ను కుక్కతోఁ బోరాదనియ్యక దూరముగా నీడ్చుకొనిపోవుచుండును. నేనేమిచేయఁగలను? ఎవ్వరికిని స్వభావమును మీఱుటశక్యముకాదుగదా?” అని దుప్పి చెప్పెను.

గీ. పయికి మాటలనెన్నిటిఁ బలుకుచున్నఁ
బనితలీని స్వభావము మార్పఁగనశక్యముండు.
జగతి దీర్ఘకాలాగతాచారములును
రెండవ స్వభావములుగనాఁచుండు నెపుడు.

కాపువాఁడు, కొంగ.

తన చేనిలోపండిన ధాన్యమును నిత్యమును వచ్చి తినిపోవుచుండుటచేత కాకులను బాతులను పట్టుకొనుటకయి కాపువాఁడు పొలములో వలపన్నఁగా, కాకులతోను బాతులతోను వచ్చి యొక కొక్కెరకూడ దానిలోఁబడెను. అప్పుడా కాపు వలలోఁ బడ్డ పక్షులనన్నిటినిబట్టి యొక్కొక్కదానినే బాతులనుకాకులనుజంపుచు వాని మధ్య నున్న కొక్కెర మెడకూడఁ బట్టుకొని చంపఁబోఁగా, కొక్కెర తాను నిర్దోషి ననియు తక్కినవానివలె తా నాచేనిలోని ధాన్యమును దొంగిలి తినుటకయి రాలే దనియు తన పోషణములోనున్న వృద్ధులయిన తల్లిదండ్రులింటఁ దన రాకకయి యెదురు చూచుచుందురనియు చెప్పి తనకు ప్రాణదానము చేయవలసినదని వేడుకొనెను. "నీవు చెప్పినదంతయు సత్యమే కావచ్చును. అయినను దుర్మార్గులగుంపులోఁ గలిసియుం డఁగా నిన్నుఁ బట్టుకొన్నాను. కాఁబట్టి నిన్నూరక విడిచిపెట్టఁగూడదు. దుస్సహవాసము చేసినందునకయి నీకును దుష్టులకర్హమయిన శిక్ష కావలసినదే." అని యా కాపువాఁ డుత్తరమిచ్చెను.

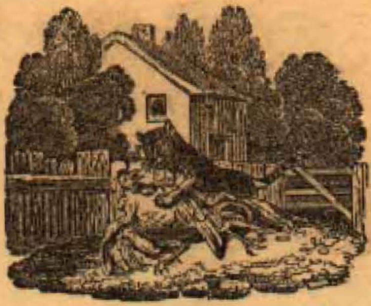
గీ. సర్వదా దుష్టతతితోడి సంగమంబు
పుడమిలో నాపదల కెల్ల మూలమగును;
కావున వివేకి మిత్రవర్గంబుఁ గూర్చు
కొనుటలో నెంతొ శ్రద్ధ నైకొనఁగవలయు.

నెమలి యొక్క మొఱ్ఱ.

ఎల్లవారును మెచ్చుకొనునట్లుగా కోవెలకటువంటి మృదుమధుర కంఠస్వరమును దయచేసి తనకట్టి కంఠనాదము ప్రసాదింపక పోవుటచేత నన్యాయము జరిగినదనియు, తాను నోరువిప్పి పాడఁబోయినప్పుడెల్లను తన వికారమయిన కీచుగొంతుకను జూచి యందఱును నవ్వుదురనియు, నెమలి దేవునితో మొఱ్ఱపెట్టుకొనెను. దేవుఁడు దానిని దయతో నాదరించి "కోయిలకు శ్రావ్యనాదమున్నను నీకాలోపము కనఁబడకుండ నిరుపమానమయిన సౌందర్యమున్నది. కాఁబట్టి నీవు విచారింపవలసిన పనిలేదు." అని యోదార్చెను. "కర్ణరసాయనములయిన పలుకులచేత నన్నది మించుచున్నప్పుడు నాకీ కేవల దేహసౌందర్యముతో నేమిప్రయోజనము?" అని నెమలి మరల విన్నవించుకొనెను. అప్పుడు దేవుఁడు దానినిజూచి "ఓమయూరమా! వినుము. సృష్టిలో నొక్కొక్క పక్షికొక్కొక్క యాధిక్యమియ్యఁబడినది. నీకుఁ జక్కఁదనమియ్యఁ బడినది; గరుత్మంతునకు బలమియ్యఁబడినది; కోకిలమునకు మధురరుతమియ్యఁబడినది. చిలుకకు మాటాడుశక్తి యియ్యఁబడినది; పావురమునకు సాధుత్వమియ్యఁబడినది. అవియన్నియు తమతమ స్థితులతో తృప్తిపొంది సంతోషించుచున్నవి. నీవు నిష్కారణముగా పరితాపపడుచుండఁ దలఁచుకొనినపక్షమున, వానివలెనే నీవును నీస్థితితో తృప్తినొంది సుఖించుటకు నేర్చుకొమ్ము." అని పలికి దానిని బంపివేసెను.

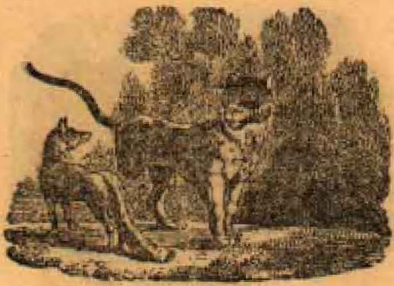
గీ. సకలసౌఖ్యంబులకును నీ జగతిలోన
సతతమును దృప్తియే ముఖ్యసాధనంబు.
న్యాయలబ్ధంబుతోఁ దృప్తినందలేక
తొలఁగని దురాశలకుఁ బోవ దుఃఖమొదవు.

పిల్లి, పుంజు.

పెంపుడుపిల్లి చిరకాలమునుండి యొక బలిసిన కోడిపుంజుమీఁద కన్నువేసి యుండి దాని నెప్పుడయినఁ బట్టుకొని భక్షింపవలెనని మనస్సులో నిశ్చయించుకొని యొకనాఁడు ప్రాతఃకాలమున నేమఱుపాటున దానిమీఁదపడి పట్టుకొని "ఎప్పుడును క్రిందనిలువక యెగసిపడుచుండెడు నిన్నిప్పుడు చంపక క్షమించి విడుచుటకేదైన హేతువున్నదా?" అనియడిగెను. తెల్లవాఱుజామున హానికాలమును దెలిపి యెల్ల వారిని లేపిపనులకుఁబంపుచుండుటచేఁ దాను మనుష్యుల కుపకారము చేయుచున్నందున తన ప్రాణము రక్షింపవలయునని పుంజు చెప్పెను. "ఓరి బుద్ధిహీనుఁడా! అందుచేతనే నాకు నీమీఁద మహాకోపము. నీవు తెల్లవాఱుజామున లేచి కీచుగొంతుకతో నఱచి మనుష్యులకు నిద్రాభంగము చేయుచున్నావు. ఇంతకాలమునుండి నీవు ప్రతిదినమును మంచివారినిద్ర చెడఁగొట్టుచున్నప్పుడు నీకు తగినశిక్ష చేయక నేనిఁక చూచి సహించి యూరకుండలేను. నీవిప్పుడు చెప్పుకొన్నదానివలననే నీవు వధ్యుఁడవని రూఢిపడుచున్నది." అని దానిని చంపి విందుగుడిచెను.

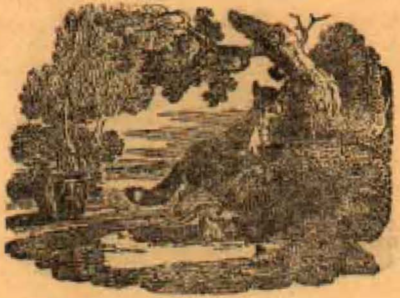
సీ. క్రూరుఁడొక యకృత్యము చేయఁగోరినపుడు
తగుసమాధానము లభించుఁ దక్షణంబ.
తాను బత్తెను గాఁదంగఁదలఁచుకొన్న.
మొదటిపెట్టునసే చువ్వరొదవుగాదె!

చిఱుతపులి, నక్క.

ఒకదినమున చిఱుతపులి యొకటి తనశరీరముమీఁది మచ్చలయందమునుజూచి యానందించుచు, అటువంటి చక్కని చుక్కలు లేకపోవుటచేత సింహమే తనకాలి గోరునకుబోలనప్పుడు తక్కిన మృగము లేమిలెక్కయని మహాగర్వముతోఁబలికి తన్నుఁ దామెచ్చుకొని పొగడుకొనుచుండెను. ఆగర్వాలాపములుఁ విని యొకనక్క తనకది పరాభవముగా భావించుకొని కోపము తెచ్చుకొని, దానిమాటలవలనఁ దనకు మాత్రమే కాక వనములోని మృగకులమున కెల్లను గలిగిన యవమాన దుఃఖమును దగిన ప్రత్యుత్తరమిచ్చి పోఁగొట్టవలెనని నిశ్చయించుకొని ధైర్యసాహసములతో చిఱుతపులిని జేరఁబోయి "ఓమిత్రుఁడా! నీగొప్పతనమునుగూర్చి నీవిప్పుడు పడుచున్న యభిప్రాయము సరియైనదికాదు. లోకములో బుద్ధిమంతు లొకని గొప్పతనమును లోపలిగుణసామర్థ్యములనుబట్టి నిర్ణయింతురుగాని పయితోలుయొక్క చక్కఁదనమును బట్టి నిర్ణయింపరు. దేహసౌందర్యమెప్పుడునుమనస్సౌందర్యమునకు చాలదుసుమా!" అని పలికి దానిని తలవంచుకొనునట్లుచేసెను.

గీ. హృదయ సౌందర్యమునకు నొక్కించుకైన
దేహసౌందర్య మెప్పుడు దీటురాదు.
కావున నిరంతరంబును గడఁగవలయు
సద్గుణాలంకృతులఁబూన సర్వజనులు.

నక్క, మేఁక.

అంచుమీఁద కాలానుకొని నీరుద్రాగఁబోయి నక్క నూతిలోఁబడి యేవిధము చేతను బయికిరాలేక యేమియుతోఁచక యీగండముగడచి నేఁ డెట్లుగట్టెక్కి బయలఁ బడుదునాయని యాలోచించుచుండెను. ఇంతలోఁ గొంతసేపటికి మేఁకయొకటి నీరు ద్రాగవలెనని నూతియొద్దనకువచ్చి నీటిలోనున్న నక్కనుజూచి "అయ్యా! ఈ నీరు తియ్యగానున్నదా?" అని యడిగెను. "ఈనీరమృతప్రాయముగానున్నది. అందు చేతనే నేనీనీరు కడుపునిండ కావలసినంత ద్రాగియు వదలిపోలేక యీనీటిలోఁబడి యీఁదులాడుచున్నాను. ఈనీటి మాధుర్యము దీనిలోదిగి యనుభవించిన వారికేఁగాని తెలియదు. నీవుకూడ దిగివచ్చి దీనిచవిచూడుము." అని నక్క మిక్కిలి యాశ పుట్టునట్లుగా పలికెను. ఆమాటలు నమ్మి మాఱుమాటాడక వెంటనే మేఁక నీటిలో దుమికెను. అప్పుడు నక్క మేఁకయొక్క కొమ్ములూఁతచేసికొని నీటిపయినుండి గట్టు మీఁదికిదుమికి, పయికిరాలేక నీటిలో కొట్టుకొనుచున్న మేఁకను నూతిలో దిగవిడిచి, హాయిగా తనదారిని బోయెను.

గీ. కూళయును సాధువాక్కుచోఁగూడిరేని,
పలువ నూజనువంచించి లాభంబు నొందు.
నిర్మలులు మాయలనుబన్న నేర్వరెపుడు;
నేర్చినను బ్రయోగింపరు నీచమతిని.

[సశేషము.]

కం. వీరేశలింగము.

నీతికథామంజరి.

ద్వితీయభాగము.

నక్క, కోడి.

నక్కయొకటియొకనాఁటి తెల్లవాఱుజామున కోళ్ళదొడ్డి వద్దకువచ్చి తననిమిత్తముయిపన్నియున్నవలలోఁ బడెను. అదియొక కోడిపుంజు దూరమునుండిచూచి,అటువంటి భయంకరమయిన శత్రువును సమీపించుట కొక్కసారిగా సాహసింపలేక భయపడుచు మెల్ల మెల్లగాఁ గొంతదాపునకువచ్చి, గుండెలు తటతట కొట్టుకొనఁగా చాటుననుండి తొంగిచూచెను. నక్క దానిరాకచూచి చేరఁబిలిచి మాయయచ్చుపడునట్లుగా "ఓ మిత్రమా! నాకిక్కడ నెటువంటికష్టము సంప్రాప్తమయినదో చూచితివిగదా? ఈ యాపత్తంతయు నాకు నీమీఁదియపేక్షచేతవచ్చినది. నేను గ్రామసంచారము చేసియాకంచె దాపుననుండి యింటికిఁబోవుచుండఁగా నింతలోనీకంఠస్వరము వినఁబడినందున నీక్షేమ సమాచారము విచారించి పోవలెనని వచ్చి యీ వలలో పడినాను. కాఁబట్టి నీవీ యురిని ఛేదించుటకయి నాకొకకత్తిని తెచ్చిపెట్టవలెను. అపని నీచేతకాకపోయెనా, నేనీయురిత్రాటిని నాపండ్లతో మెల్లగా తెగఁగొఱుకు వఱకును నాదుర్దశను నీవెవ్వరితోను జెప్పక యూరకుండుము" అని మంచిమాటలు చెప్పెను. ఆకోడిపుంజు మాఱుమాటాడక పరుగెత్తుకొనిపోయి బిగ్గఱగాఁ గూసి వెంటనే తనయజమానుని కా

నక్క వార్తతెలియఁబలికెను. అంతట వాఁడొక దుడ్డుకఱ్ఱ తీసికొనివచ్చి పాఱి పోవుట కవకాశము కలుగకముందే నక్కను చావమోదెను.

గీ. ముఖము ముందటి స్తుతులకు మోసపోక
తానువారింపఁదగు నాపదల విధంబు
ముందుగ విమర్శ మొనరించి బుద్ధిమంతుఁ
డర్థులకుమాత్ర ముపకార మాచరించు.

సింహపుతోలు కప్పుకొన్న గాడిద.

సింహచర్మ మొకచోటఁ బడియుండఁగాఁ జూచి యొకగాడిద యాతోలు తనమీఁదఁ గప్పుకొని పట్టరాని గర్వముతో గంతులువేయుచుఁ బరుగులెత్తి మనుష్యులను మృగములను బెదరించుచు సాయంసమయమునం దొకపొలములోఁ బ్రవేశించి మేయుచు నింటికిఁబోకుండెను. అంతట యజమానుఁడు తనగాడిద వేళకింటికిరాక పోవుటచేత దానిని వెదకుకొనుచువచ్చి దాని నిడుదచెవులనుబట్టి యానవాలుపట్టి చేరువకుఁబోయి, సింహచర్మము కప్పుకొన్నను సింహముగాక గాడిద గాడిదగానే యుండునని తెలిసికొని బుద్ధితెచ్చుకొనునట్లుగా దుడ్డుకఱ్ఱతోఁగొట్టి, దానినింటికిఁ దోలుకొని పోయెను.

గీ. అధికుఁడనితోఁప మాయచేయంగఁబోక
నరుఁడు స్వదశకుఁ దగినట్లే నడవవలయు.
లేనివేషంబు వేసెడు హీనునకును
గల్లపయికుచ్చి కష్టముల్ వెల్లువచ్చు.

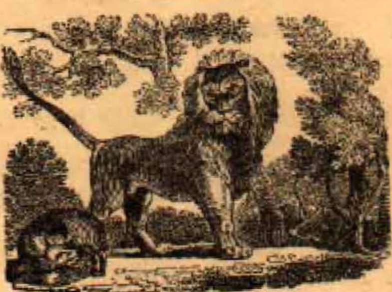

పురమూషకము, వనమూషకము.

బాల్యస్నేహమును బట్టి తన్నుచూడవచ్చిన పట్టణవాసియైన యెలుకను వనమునందు వాసముచేయుచున్న యెలుకయొకటి విందుచేసెను. ప్రతిదినమును తానెట్టి భోజనముచేసినను గృహస్థధర్మమునుబట్టి యతిథియింటికివచ్చినప్పు డధికసత్కారము చేయవలసి యుండుటచేత నాఁడాయడవియెలుక తానుసాధారణముగా భుజించెడు జొన్నకంకులు మొదలయినవి పెట్టక తనమిత్రునకపూర్వములయిన గుమ్మడికాయ ముక్కలు చిక్కుడుగింజలు మొదలయిన పదార్థములను గుడువఁబెట్టెను. అప్పు డాయూరియెలుక తనచెలికానిని జూచి "మిత్రుఁడా! ఇంతకాలమునుండి నీవీయిఱుకు బొఱియలలో వనవాస మెట్లుచేయుచున్నావో నాకు మహాశ్చర్యకరముగానున్నది. ఇక్కడ చెట్లును పుట్టలును రాళ్ళను రువ్వలునుదప్ప మఱియేవియు కంటికిఁ గానరావు. మాపట్టణ మిట్టిదిగాక దర్శనీయములయిన సమస్తవస్తువులను గలదయి భూతలస్వర్గమువలె కన్నులపండువుగానుండును. మాయూరొక్కసారి చూచితివా యిఁక నెప్పుడును నీవుదానిని విడిచిపెట్టవు. రేపటిదినము మనదికాదు. బ్రతికియున్న దినములలో నేఁడేసుఖ మనుభవింపవలెను. కాఁబట్టి యీరీతిగా నట్టడవిలో కాలము వ్యర్థముగా పోఁగొట్టక వెంటనే నావెంటరమ్ము" అని వేగిరించి యాయెలుకను దనతోఁ బ్రయాణముచేసెను. ఆవనమూషకమును మిత్రవాక్యమునునమ్మి భోగాశచేత నాఁటి రాత్రి చీఁకటిపడఁగానే బయలుదేఱి మిత్రునితో నడిచి యర్థరాత్రమునకు పురమూషకము యొక్క గృహమును జేరెను. ఆదివ్యాళవనమునందు నాఁటిరాత్రి గొప్పవిందగుట

చేత విందారగించినవారు విడిచిపోయిన పంచభక్ష్యపరమాన్నముల శేషము నట్టింట చెదరియుండెను. అప్పు డాపురమూషిక మామెతుకుల నేఱితెచ్చి వనమునుండి వచ్చిన మిత్రునకుఁ గుడువఁబెట్టుచు పురవాసమువలని సౌఖ్యములను వేయినోళ్ళ శ్లాఘింప మొదలుపెట్టెను. ఈశ్లాఘన సగమయినను ముగియకమునుపే యింటిలో లోపలినుండి యెవ్వరోవచ్చి యదలించి యామెలుకలను కఱ్ఱతో తఱిమివేసిరి. ఆమెలుకలు ప్రాణములు తప్పించుకొని కలుగులో ప్రవేశించుటయే తడవుగా వాని యలుకుడువిని లోపలినుండి పెంపుడుపిల్లియొకటి పరుగెత్తుకొని వానిని తనపాలఁబెట్టుకొనుటకయి యాకన్నము ముందు నడయాడసాగెను. అది యంతయుఁజూచి యడవియెలుక కలుగులో మూర్ఛపోయి కొంతసేపటికి తెలివితెచ్చుకొని నాఁటిదినమంతయు నాకారాగృహములో నెట్లోగడిపి తనమిత్రునితో "చెలికాఁడా! నీపురనివాస సౌఖ్య మంతయు నింతేకదా! నీసౌఖ్యమునకును నీకును వేయినమస్కారములు. ఈభోగములు నీవే యీదివ్యభవనములో ననుభవించుచు మాయిఱుకు బొఱియలో నా జొన్నకంకులతో కష్టపడుటకయి నన్ను శీఘ్రముగా నాయడవికిఁ బంపివేయుము" అని సెలవు గైకొని మఱునాఁటి సాయంకాలము చీఁకటిపడఁగానే బయలుదేఱిపోయి మరల నిజనివాసము చేరెను.

గీ. భూరిభయయుక్త పాయసభుక్తికంటె
గానిలేకుండ లభియించు గంజిమేలు.
పరులకృపనబ్బు భాగ్యజీవనముకంటె
వసుధ స్వచ్ఛందమా బీదబ్రతుకె లెస్స.

నక్క, సింహము.

నక్కయొక్కటి మెట్టమొదట సింహమును జూచినప్పుడు భయముచేత

వడఁకుచు కదలమెదలలేకపోయెను. రెండవసారి మరల సింహమును జూచినప్పుడు నక్క కొంచెము భయముతోటి యెదుట నిలువఁబడి సింహమువంకఁ దలయెత్తిచూడఁ గలిగెను. ఆటుతరువాత మూఁడవసారి సింహ మెదురుపడినప్పు డానక్క నిర్భయముగా సమీపమునకుఁ బోయి నమస్కరించి ప్రసంగమున కారంభించెను.

గీ. అతిపరిచయంబున నవజ్ఞయగుట తెలిసి
తెలివిగలవారు కనుగల్గి మెలఁగవలయు.
అధికగర్వంబుకాని నైచ్యంబుకాని
విడిచి ఋజువృత్తి నెప్పుడు నడుచుటొప్పు.

పర్వతము ప్రసవించుట.

ఒకదేశమునందున్న యొకపర్వతములోనుండి యేదోయొక గొప్పధ్వని వినఁబడెను. అదివిని కొందఱు జనులు పర్వతము నొప్పులుపడుచున్నదని యొకప్రవాదము వేసిరి. ఆమాటలు వెంటనే దేశమందంతటను వ్యాపింపఁగా మూఢులునమ్మిపర్వతముయొక్క ప్రసవవేదనను జూడవలెనని పట్టణములనుండియు పల్లెలనుండియు ప్రతిదినమును గుంపుగుంపులుగారాఁదొడఁగిరి. ఇట్లువేలకొలఁదిజనులువచ్చిపర్వతమేమి బిడ్డను కనునో వేడుకచూడవలెనని చిరకాలమత్యాసక్తితో కొండచుట్టునుజేరి కనుపెట్టుకొని యుండఁగా తుట్టతుద కొకనాఁటి యాపర్వత బిలములోనుండి యెలుకపిల్ల యొకటి పఱుకివచ్చెను.

గీ. అల్పు లాక కొంద ఱేరి యత్యద్భుతంపుఁ
గార్య మాచరించెదు నట్లుగా నటించి
వట్టియాడంబరము చేసి తుట్టతుదకు
హాస్యపాత్రులగుదు రల్పమాచరించి.

గరుత్మంతుఁడు, కాకి.

క్షుద్బాధచేత గరుత్మంతుఁ డొకఁడు పర్వతాగ్రమునుండి వచ్చి పొలములో మేయుచున్న గొఱ్ఱెపిల్ల నొకదానిని కాళ్ళసందున నిఱికించుకొని నిమిషములో మరల గగనమార్గమున నెగసిపోయెను. చేరువచెట్టుమీఁదఁ గూరుచుండి చూచుచున్న కాకి తానుగూడ గరుత్మంతునివలెఁ జేయఁదలఁచుకొని, చివ్వన నెగిరివచ్చి యొకగొఱ్ఱె వీఁపుమీఁదవాలి తనకాళ్ళు దానిబొచ్చులో తగులొ్కనఁగా వదల్చుకొలేక యఱచుచు గిజగిజకొట్టుకొన నారంభించెను. అది చూచి గొల్లవాఁడు గొఱ్ఱెవద్దకువచ్చి గోళ్ళు గొఱ్ఱెబొచ్చులో చిక్కుకొనుటచేత నెగరలేకున్న కాకిని సులభముగా పట్టుకొని యాడుకొనుటకయి తనపిల్లవాండ్ర కిచ్చెను.

గీ. ఆత్మపరశక్తులరయక స్వాతిశయతఁ
జేతకానట్టి పనులకుఁ జేయిచాపి
యధికునట్లు నటించెడి యధమజనుఁడు
ధాత్రిలోపలఁ బరిహాసపాత్రుఁడగును.

కుక్క, తోడేలు.

ఒకనాఁటిరాత్రి వెన్నెలలో వనమంతయుఁ దిరిగి తిరిగి వేసారి యాహారమెక్కడను దొరకకపోవుటచేత సాహసముచేసి చిక్కియున్న బక్క తోడేలొక్కటి గ్రామములోఁ బ్రవేశించి యొకధనికుని యింటిముందటఁ దిరుగుచున్న బలిసియున్న యొకకుక్కను జూచెను. అప్పుడాతోడేలు కుక్కసమీపమునకుఁబోయి నమస్కరించి కుశలప్రశ్నముచేసి తనబంధుత్వమును దెలుపుకొని "మిత్రుఁడా! నీవు మిక్కిలి యారోగ్యదశలో నున్నట్లు కనఁబడుచున్నావు. ఇటువంటి కాయపుష్టియు సుందరవిగ్రహమునుగలవానిని మనబంధువర్గములో మఱియెవ్వరిని నేనిదివఱకుఁ జూచి యుండలేదు. నాకంటె నెక్కువ మంచిస్థితిలో నీవెట్లుండఁగలిగితివో కారణముకొంచెము నాయందనుగ్రహించి తెలుపుము. నన్ను నేను బ్రశంసించుకొన్నచో నాత్మస్తుతిగాఁ దోఁచునేమో కాని నిజముగా నేను నీకంటె పదిమడుఁగు లెక్కువ సాహసముతో వెలుపలి యెక్కడ నెక్కడనోయున్న రహస్యస్థలములన్నియు నీకంటె నెక్కువగా తిరిగి ప్రతిదినమును పాట్టకయి నేను నీకంటె సహస్రగుణము లెక్కువగా పాటుపడుదును. అయినను కడుపునిండక యాఁకలిచేత బాధపడుచు నేనిట్లు చావునకు సిద్ధముగా నున్నాను." అని పలికెను. "నేను జేసినట్లే నీవును జేసినపక్షమున నీవును నావలెనే యుందువు" అని కుక్కయుత్తరమిచ్చెను. "నీవు చేసెడుపని యేమో నాకుఁ జెప్పుము." అని తోడేలడిగెను. "ఇల్లు కావలికాచి దొంగలను లోపలికి రానియ్యకుండుట. ఇంతకంటె మఱేమియులేదు." అని కుక్క బదులుచెప్పెను. "ఇంతేకదా? ఈపని నేను నామనఃపూర్తితోఁ జేసెదను. ఇప్పటి నాస్థితి మహాదుఃఖకరమయున్నది. గాలికి వానకు మంచునకు సహించి వులవులమాడుచు నట్టడవిలో బట్టబయలను నివాసము చేయుచుండుటకంటె వేళతప్పకుండ ప్రతిదినమును మంచి భోజనము చేయుచు

హాయిగా మంచికప్పుగల వెచ్చనియింట వాసముచేయఁ గలుగుట మహాభాగ్యము కాదా?" అని తోడేలు పలికెను. "అందుకు సందేహములేదు. ఇఁక నీవు నీయింటిమీఁది ధ్యానమును విడిచిపెట్టి యిక్కడ నాతోనుండి నావెంటఁ దిరుగుచుండుము." అని కుక్క తోడేలునకు హితోపదేశము చేసెను. అంతట నారెండును దొడ్డియంతయుఁ దిరుగుచుండఁగా తోడేలు కుక్కమెడలో పట్టెడయొకటి యుండుటచూచి, అది యేమో యడిగి తెలిసికోవలెనన్న వేడుకగలదయి "మిత్రుఁడా! నీమెడలో నేమోకనఁబడుచున్నది. దానియుపయోగ మేమోవివరించి నాయభిమతమును దీర్పుము." అని వేఁడుకొనెను. "అట్లయినచోఁ జెప్పెదనువినుము. నేనుకొంచెముకోపస్వభావము కలదాననగుటచేత మనుష్యుల నొకవేళ కఱచిపోదు నేమోయని పగటిపూట నన్నుకట్టిపెట్టి యింటివారు రాత్రిపూటమాత్రము నన్ను విడిచిపెట్టుదురు. అంతేకాక నేను పగలు నిద్రపోయి రాత్రులు మెలఁకువగలిగియుండి యింటికి జాగరూకతతో కావలికాచుచుండవలెనన్న యుద్దేశముచేత నన్ను ముఖ్యముగా నీపట్టెడకు గొలుసు తగిలించి యింటి స్తంభమునకు కట్టిపెట్టుదురు. ఇట్లు పగళ్ళు కట్టిపెట్టినను సూర్యాస్తమానము కాఁగానే మెడగొలుసువిప్పి నన్ను విడిచిపెట్టుచుండుటచేత రాత్రులు నేను యథేచ్ఛముగా సంచారము చేయవచ్చును. నాయజమానుఁడు ప్రతిదినమును మాంసము తానుతిని మాంసములో దిగఁబడిన యెముకలు మొదలయిన వానినన్నిటిని స్వయముగాఁ దీసికొనివచ్చి తనచేతులతో నాకుఁ బెట్టును. ఇంటనున్నవారి కందఱికిని నామీఁదప్రేమయగుటచేత వారందఱును తాము తినఁగా మిగిలిన వస్తువులనుదెచ్చి మనుగుడుపు పెండ్లికొడుకునువలె నాకుఁగుడుపఁబెట్టుదురు. నేను సుఖపడువిధమంతయు నీవు విన్నావుకదా? ఇఁక నావెంటరమ్ము. ఏమి? అనుమానించుచున్నావేమి?" అని కుక్క పలికెను. "రాను. నేను నీవెంటరాను. నీసౌఖ్యమంతయు నీకేయుంచుకొని యిఁకనన్ను విడిచిపెట్టుము. నీవు చెప్పినసౌఖ్యము నాకక్కఱలేదు. నాకుముఖ్యముగా కావలసినది స్వతంత్రత్వము. అదిలేకపోయినతరువాత రాజ్యాధికారమిచ్చినను నాకక్కఱలేదు." అని పలికి యచ్చట నిలువక తోడేలువెడలిపోయెను.

గీ. అన్యునకు దాసుఁడయియుండి యనవరతము
పాయసాన్నంబుఁ గుడుచుచు బ్రతుకుకంటెఁ
దాను బరువేఁడఁబోక స్వతంత్రవృత్తి
గంజిత్రాగుచు బ్రతుకుట కరములెస్స.

నీతికథామంజరి.

నక్క, తోడేలు.

ఒక తోడేలు తాను వాసము చేయుచున్న గుహయందాహార పదార్థములను నిలువచేసికొని యిల్లు కదలవలసిన పనిలేక సుఖముగా జీవనము చేయుచుండెను. నక్క యీసంగతివిని యోర్వలేక నిజము తెలిసికొనిరావలెనని తోడేలు యొక్క దర్శనము నిమిత్తముపోయి తన రాకను లోనికిఁ జెప్పిపంపఁగా, తోడేలు తనదేహ మస్వస్థముగానున్నదని మిషపెట్టి దానికి దర్శనమియ్యక పంపివేసెను. అందుచేత నక్కమిక్కిలి కోపించుకొని తిన్నగా గొల్లవానియొద్దకుఁబోయి తోడేలు మందలోని గొఱ్ఱెపిల్లలనెత్తుకొనిపోయి తనగుహలోఁ బెట్టుకొని తినుచున్నదనియు, మంచి యీటె తీసికొని తనవెంటవచ్చి దానిని పొడిచి చంపినపక్షమున నేఁటితో దానిబాధ మానుననియు, చెప్పి వానిని గుహ యొద్దకుఁ దీసికొని పోయి వానిచేత నా తోడేలును జంపించెను. తోడేలు చావఁగానే దానిస్థానమున నక్క యాగుహలో ప్రవేశించి యది సంపాదించుకొన్న భోజనపదార్థములను తాను యథేచ్ఛముగా ననుభవించుచుండెను. కాని యాభోగము నక్కకు చిరకాలము దక్కినది కాదు. ఆగొల్లవాఁడు తన గొఱ్ఱెపిల్లయొకటి తప్పిపోఁగా దానిని వెదకుకొనుచు మరల గుహవద్దకు వచ్చి నక్క యక్కడనుండుట చూచి తోడేలును పొడిచిన యీటెతోనే దానిని పొడిచి చంపి తనదారిని బోయెను.

గీ॥ పరుల నతితుచ్ఛవృత్తితో హాయములను
జెఱిచి తా బాగుపడ నపేక్షించువాఁడు
కోరిపరులకై త్రవ్విన గోతిలోనె
యవలఁ దానును గూలి దురంతమొందు.

పాము, కాపువాఁడు.

కాపువాఁడొకఁడు శీతకాలములో ప్రాతఃకాలముననే లేచి తనపొలము లోనికిఁ బోయి యందందు తిరిగి కంచెవద్ద నొకపాము మంచుచేత బిఱ్ఱబిగిసికొని చచ్చినట్టు పడియుండఁగా చూచి జాలిపడి దాని నింటికిఁదీసికొనివచ్చి పొయివద్ద వెచ్చని స్థలములో నుంచెను. ఆవెట్టచేతఁ గొంతసేపటి కది తేఱుకొనిలేచి యిల్లు నాలుగు మూలలు తిరుగుచు బుసకొట్టుచు వానిభార్యమీఁదను బిడ్డలమీఁదనుబడి కఱువఁబోయెను. పామునకు భయపడి వారందఱు నఱచుచు నానాముఖముల పరుగు లెత్తఁగా క్షణకాలములో నిల్లంతయు నల్లకల్లోలమయ్యెను. ఆసందడివిని కాపువాఁడు వీధిలోనుండి పరుగెత్తుకొనివచ్చి సంక్షోభకారణమును తెలిసికొని "ఓపాపపు సర్పమా! నీయందు దయతలఁచి ప్రాణము రక్షించినందుకు ఫలము తోడనే కలిగినది. ఇఁక నీవు నీ కృతఘ్నతకు తగినచావు చావుము" అని యొకదుడ్డుకఱ్ఱతో దాని తల చితుకఁ బొడిచి దానిని మృత్యుగృహమునకుఁ బంపెను.

గీ॥ ధరణిఁ బాపాత్ములందుఁ గృతఘ్నుతోడఁ
దుల్యుఁడగు పాపియెందును దొరకఁబోఁడు.
లగ్గుచేసినవానికై యెగ్గుచేయు
నధముఁడెంత శిక్షకునైన నర్హతముఁడు.

ముసలివాఁడు, కొడుకులు.

ఒక ముసలివానికి కొడుకులనేకులుండిరి. వారు తమలోఁదాము తఱుచుగా తగవులాడుచుండిరి. వారి తగవులాటలు మాన్పి వారిలోవారి కైకమత్యము కలిగింపవలెనని యెన్నిసారులో తండ్రి ప్రయత్నము చేసెనుగాని యాతని కృషి యంతయు నిష్ఫలమయ్యెను. అతఁడు తరువాత నొకయుపాయ మాలోచించి యొకనాఁడు కొడుకుల నందఱిని దనయొద్దకుఁ బిలిపించి, వారిముందొక కట్టెలమోపుపెట్టి మీలో నెవ్వఁడైన తనబలమునంతను జూపి దీనిని విఱువఁగల మగవాఁడున్నాఁడేమో ప్రయత్నము చేసి చూడుఁడని చెప్పెను. అప్పుడు వారొక్కొక్కరే మహాపౌరుషముతో ముందుకు వచ్చి రెండుచేతులతోను కట్టెలమోపును గట్టిగాఁబట్టి యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి విఱువఁ జూచిరిగాని కట్టెలు కట్టగాఁ గట్టఁబడి దుర్భేద్యముగా నుండుటచేత విఱువలేక సిగ్గుపడి పండ్లికిలించుచు వెనుకకు తొలఁగిపోయిరి. అటుతరువాత వాఁడు వారిని మరలఁ బిలిచి మోపువిప్పి యెదుటఁబెట్టి యిప్పుడు తలయొకకట్టెయుఁ బుచ్చుకొని విఱువఁగలరేమో చూడుఁడని చెప్పెను. అప్పుడు వారందఱును మహాసంతోషముతో నొక్కొక్క కట్టెనే చేతఁబట్టుకొని యవలీలగా క్షణకాలములో కట్టెలన్నియు విఱిచి పోగులుపెట్టిరి. అంతట తండ్రి కొడుకులను జూచి "ఓ పుత్రులారా! సంఘీభావము యొక్క శక్తిమీకిప్పుడు బోధపడినదిగదా! ఈకట్టెలవలెనే స్నేహానుబంధముచేఁ గట్టఁబడి మీరందఱు నేకమయి యున్నపక్షమున మీరెవ్వరికిని సాధ్యులు కాకుందురు. ప్రేమానుబంధమును బోఁగొట్టుకొని కలహములచే విడిపోయి యుంటిరి గాండ్రయిన

పక్షమున మీరు పరులకు సుఖసాధ్యులయి పరస్పరైకమత్యము వలనను బ్రేమవలనను గలుగు లాభములను సౌఖ్యములను బోఁగొట్టుకొని దుఃఖముల పాలగుదురు." అని బోధించెను. ఆమాటలవలన వారు బుద్ధితెచ్చుకొని నాఁటినుండియు నన్యోన్యానురాగము గలవారయి పోరాటముమాని సుఖపడఁజొచ్చిరి.

గీ॥ వసుధ నేకకుటుంబము వారలెపుడుఁ
గలిసి యన్యోన్య మైత్రితో మెలఁగవలయు.
ఒండొరులతోడఁ బోరాడుచుండురేని,
యహితులకు వారు సుఖసాధ్యులగుదురొకట.

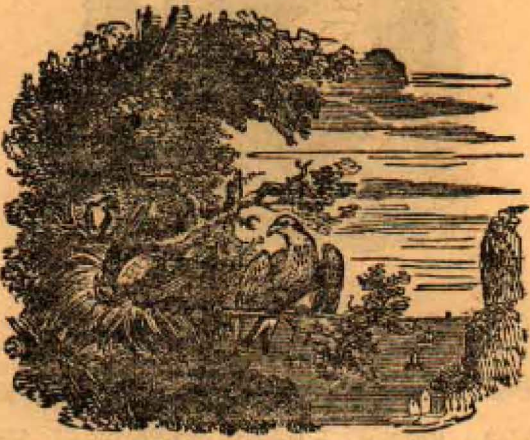

ముసలి కుక్క.

ఒక వేఁటకుక్క తనవయఃకాలములో మిక్కిలి యుపయుక్తముగా నుండి యెంతబలవంతమైన జంతువుమీఁదనైనను పులివలెఁబడి వేఁటాడి యజమానునికెంతో సంతోషము కలుగఁజేసి యిప్పుడు కాలమహిమచే ముసలిదయి బలహీనపడిపోయెను. ఇట్టిస్థితియందా కుక్క యొకనాఁడు తనయజమానునితో పొలమునకుఁ బోయినప్పుడు దుప్పియొక్కటి యక్కడకు పరుగెత్తుకొనిరాఁగా, మహావేగముతోఁ బోయి దాని మీఁదఁబడి చిక్కపట్టుకొనెనుగాని కుదిమినిబట్టి పండ్లతో గట్టిపట్టు పట్టలేకపోవుట చేత దుప్పి యాపట్టు వదల్చుకొని యావృద్ధశునకమును తన్ని తప్పించుకొని పాఱి పోయెను. అప్పుడు యజమానుఁడు దుప్పిని వదలిపెట్టినందునకయి మిక్కిలి కోపము గలవాఁడయి దానియొద్దకుఁబోయి కఱ్ఱయెత్తికొట్టఁబోఁగా, "కాలమంతయు నీసేవకే ధారపోసి దుర్బలుఁడనయియున్న నన్ను నిష్కారణముగా నేల కొట్టెదవు? ఇప్పుడు సహితము నామనస్సు నీసేవకొఱకే దీక్షవహించి యున్నను శిథిలములయి పోయిన

గా యవయవములు పనిచేయఁజాలకున్నవి. నేనేమి చేయుదును? ఇప్పటినాస్థితి నీకు కోపము తెప్పించుచున్నను నాపూర్వస్థితిని గొంచెము స్మరణకుఁ దెచ్చుకొని శాంతి వహించి నన్ను మన్నింపుము" అని యాకుక్క పలికెను.

సీ॥ కాలమెల్లను బ్రభుసేవఁ గడపినైచి
పూర్వజవసత్వములఁ బాసి ముసలులైన
మంచి భృత్యుల కృతమును మఱచిపోక
నాయకుండు వారిపోషణ చేయవలయు.

రోగము వచ్చిన గ్రద్ద.

ఒకగ్రద్ద దీర్ఘవ్యాధిచేత బాధపడుచు దేహము మరల స్వస్థపడునన్న యాశ లేనిదయి తల్లిని జేరఁబిలిచి "అమ్మా! నీవిప్పుడు దేవాలయములకుఁ బోయి దేవతలకు మ్రొక్కి యభిషేకములు చేసి నాపాపముల క్షమించి నాకారోగ్యము దయచేయుట కయి ప్రార్థనచేసిరమ్ము." అని వేఁడుకొనెను. "నాయనా! నీబ్రతుకునిమిత్తమయి నేనే పని చేయుమన్నను జేసెదను. అయినను నేను దేవతలనేమని ప్రార్థించవలయునో తెలియఁజాలకున్నాను. నీవు పిన్నగా నున్నంతకాలమును జీవహింసనే నిత్యవ్రతముగాఁ జేసికొని సదా సాధుజంతువులను బాధించుచుంటివి. అంతేకాక ప్రతిదినమును నేనిప్పుడు మ్రొక్కఁబోయెడు దేవతల సన్నిధానమునందా దేవాలయములలోని పావురములనే హింసించి వానిరక్తముతో దేవతల నెత్తిమీఁదనే యభిషేకము చేయుచు

వచ్చిన నిన్ను దయచూడవలసినదని యాదేవతలను నేనేమొగముతో వేఁడుకోఁగలుగుదును?" అని పలికి యాముసలిగ్రద్ద కన్నులనీరు పెట్టుకొనెను.

గీ॥ మరణకాల మందఘములు మనసునెపుడు
బాధపెట్టునుగావున వ్యాధితతినె
పాపముక్షమింప వేఁడక ప్రాజ్ఞుఁడెపుడు
దురితమును జేయకుండంగఁ దొడఁగవలయు.

ము స లి సిం హ ము .

ఒకసింహము జంతువులను జంపి చంపి ముసలిదయి యవసానకాలము సమీపించినందున దొమ్మ తెగులుచేత బాధపడుచు మూలుగుచుండెను. అప్పుడు పూర్వము దానివలన బాధపడి తప్పించుకొని బ్రతికిన జంతువు లనేకము లక్కడకువచ్చి మరణవేదన ననుభవించుచున్న తమ వృద్ధశత్రునిమీఁద పగతీర్చుకొన నారంభించెను. ముందుగా వరాహమొకటి వచ్చి యాసింహమును తన వాడికోఱలతోఁ బొడిచెను; అటుతరువాత వృషభమొకటి వచ్చి సింహమును కొమ్ములతోఁ గ్రుమ్మెను; ఆరెంటిని జూచి యిఁకసింహమువద్దకు నిర్భయముగాఁ బోవచ్చునని ధైర్యము తెచ్చుకొని గాడిదయొకటి మెల్లగా దాపునకుఁబోయి వెనుకటికాళ్ళతో దాని తలతన్నెను. ఆ యవమానమును సహింపలేక కుట్టూపిరితోనున్న సింహము "అయ్యో! అవమానము ధైర్యశాలులవలనఁ గలిగినప్పుడు సహితము దుస్సహమయి మానవంతునకు చావువలె నుండును. అటువంటి స్థితిలో నిప్పుడీచచ్చుగాడిద వచ్చి మొగముమీఁద తన్నఁగాఁ జూచుట వేయి చావులు చచ్చుటకన్నను దుఃఖకరముగా నున్నది." అని పలికి ప్రాణములు విడిచెను.

గీ॥ వార్ధకంబునఁ బురుషుండు పరులవలనఁ
దాను గౌరవమొందంగఁ దలఁచునేని,
పడుచుతనమున నెప్పుడుఁ బరులయెడల
మిత్రతయు సాధుతయుఁ గల్గి మెలఁగవలయు.

వేటకాఁడు, సింహము.

పూర్వకాలమునందొక వేటగాఁడును సింహమును వనములో నొక చోటఁ దారసించినప్పుడు జరగిన సంభాషణములో బలమునందు మనుష్యుఁ డెక్కువా సింహ మెక్కువాయన్న ప్రశ్నము వచ్చెను. అప్పుడా వేటగాఁ డడవిలోఁ దమ కెదురుగా సింహమును మనుష్యుఁడు పట్టుకొని యలయించుచున్నట్లు మలఁచఁ బడియున్న రాతి విగ్రహమును సింహమునకుఁ గనఁబఱిచి, మృగరాజా కంటె మనుష్యుఁడే యధికుఁడన్న తన వాదమును స్థాపించుటకయి దానినొక నిదర్శనముగాఁ జూపెను. ఆమాటలకు పకపక నవ్వి "నీ వాదమునకుఁగల బలమంతయు నింతేనైన పక్షమున నింత కంటె దుర్బలహేతువింకొకటిలేదు. రాతియందా విగ్రహములను మలఁచిన శిల్పి మనుష్యుఁడు గాక సింహమే యయి యుండిన పక్షమున, సింహమే మనుష్యుని బట్టుకొని యలయించుచున్నట్లు చెక్క యుండును." అని సింహ ముత్తరము చెప్పి వాని వాదమును ఖండించెను.

గీ॥ నరుఁడు స్వాధిక్య నిర్ధారణంబునందుఁ
దానె యర్హుఁడు కాఁడెందుఁ దలఁచిచూడ.
ఉభయపక్షంబులను గల్గు యుక్తులరసి
యన్యులే కార్యమును దీర్ప నర్హులెపుడు.

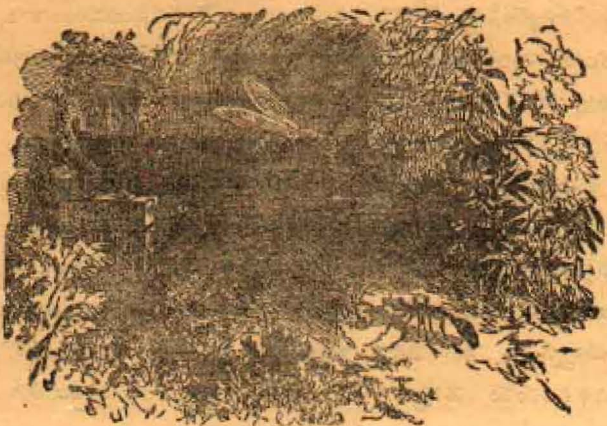
సింహము మనుష్యస్త్రీని కామించుట.

ఒక చెంచువాఁడును కూఁతురును వనములో సంచరించు చుండఁగా సింహ మొకటి వారి కెదురుపడి యాచెంచుకన్నియయొక్క చక్కఁదనమును జూచి యద్భుతపడి మోహించి యాకన్యను దనకిచ్చి వివాహము చేయ వలసినదని తండ్రి నడిగెను. ఆచెంచువాఁడు తనకొమార్తెను మృగరాజు పాలుచేయుట కిష్టములేనివాఁడయి తానా ప్రార్థన నంగీకరించని పక్షమున సింహమేమిచేయునోయన్న భీతిచేతఁ దానియ్యనని స్పష్టముగాఁ జెప్పలేక కొంతసేపేమి చేయుటకును తోఁచక యాలోచించి యొక యుపాయము కనిపెట్టి "ఓ మృగేంద్రా! నాపుత్రిక కపాయము కలుగకుండుట కొఱకును నిన్నుఁజూచి యీచిన్నది జడియ కుండుటకొఱకును నీవు ముందుగా నీపండ్లను గోళ్లను దీసివేసికొనుట కొప్పుకొన్న పక్షమున, నా కొమార్తెను నీకిచ్చి వివాహము చేసెదను." అని సింహముతోఁ జెప్పెను. కామాంధమయియున్న సింహ మాచిన్నదానిమీఁది వలపుచేత వాఁడు చెప్పినపద్ధతి కంగీకరించెను. అంతట వాఁడు క్రొత్తపెండ్లికొడుకుయొక్క పండ్లను గోళ్ళను పట్టుకారుతో నూడఁబెఱికి నిరాయుధుని జేసి, తన కూఁతునకు భర్తగా నపేక్షించియున్న యా నాలుగుకాళ్ళ యల్లుని దుడ్డుకఱ్ఱతో చావ మోఁది గృహప్రవేశము నిమిత్తము యమ మందిరమునకుఁ బంపెను.

గీ॥ వలచి కామాతురుండైనవాఁడు పుడమి
నెట్టియిడుమల నైనఁ బైఁబెట్టుకొనును.
కరము నితరేతరానురాగంబుచేత
జోడుకలిసిన పెండ్లియే సుఖమునిచ్చు.

(సశేషము.) కం - వీరేశలింగము.

నీతికథామంజరి.

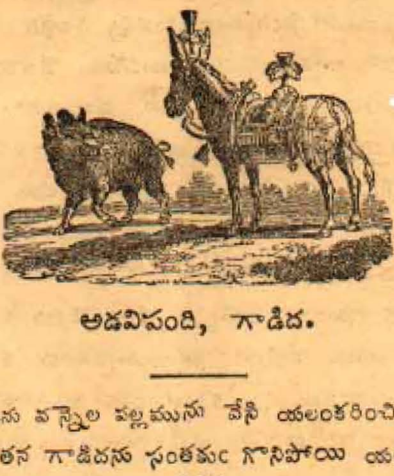

చీమ, ఈఁగ.

ఉభయులలో నెవ్వరి జీవన మాశ్చర్యకరమయినదన్న విషయమును గూర్చి యీఁగకును చీమకును నొకనాఁడు గొప్ప చర్చ జరిగెను. అప్పుడా యిరువురును గొంతసేపు పూర్వపక్ష సిద్ధాంతపూర్వకముగా నన్యోన్య యోగ్యతలను గూర్చి మహా వాదము చేసిరి. ఆవాదములో నీఁగ ముందుకువచ్చి గంభీర స్వరముతో "నాస్థితి యెంత పూజ్యమయినదో లోకమంతయు నెఱుఁగును. దేవతానివేదనమున కుంచిన పవిత్ర ప్రసాదమును సహితము దేవునికంటెను ముందుగా నేనాఘ్రాణించి రుచి చూచెదను. నేను సమస్తపుణ్యస్థలములకును బోయి యెల్లవారును పూజించెడు దేవతల శిరస్సు మీఁదనే యెక్కి యున్నతపదవి ననుభవించెదను. నేననన్య ప్రాప్యము లగు రాజాధిరాజుల దివ్యభవనములయందు సహిత మిష్టవిహారము సలుపుచు వారి కిరీటములమీఁద నాపాదములు సోఁకునట్లు నిలిచి గౌరవము పొందుదును. లోకములోని యెటువంటి యంతఃపుర సుందరి చెక్కుల మీఁదనైనను వ్రాలి యథేచ్ఛముగా ముద్దుపెట్టుకొనఁ గలుగుదును. వేయేల? నేనణుమాత్రమును కష్టపడ నక్కఱలేకయే లోకములోని యుత్తమపదార్థముల నెల్ల ననుభవింపఁ గలుగుదును. ఇటువంటి మహా వైభవము నీకెక్కడనున్నది?" అని తన యాధిక్యమును జెప్పుకొని చీమ నాక్షేపించెను.

అప్పుడు చీమ రోషముతో ముందు నిలిచి "ఇప్పుడు నీవు చెప్పినదానిలో మానవంతులు విని లజ్జపడవలసినదే కాని సంతోషింపఁ దగినదేదియు నాకుఁ గానరాదు. ఆహూయము చేసి సమ్మానించినప్పుడు నీవిప్పుడు చెప్పిన విందులన్నియు గౌరవనీయములు కావచ్చును గాని పిలువని పేరంట మెంతమాత్రమును శ్లాఘాపాత్రము కానేరదు. ఆభోగముల మాట యటుండనిమ్ము. లోకములోని యుత్తమపదార్థముల నెల్ల తేరగా ననుభవించు చున్నా నని నీవెంత గర్వించి దంభములు పలికినను, నేను పొలములో ధాన్యము నేకరించు చున్నప్పుడు నీచుట్టము లందఱును జేరి గట్టుక్రింద కుళ్ళి కంపెత్తుచున్న కుక్కమాంస ముతో విందారగించుచుండఁగా నిన్ననే నేను కన్నులారఁ జూచినాను. శరీరభరణ మునకయి కష్టపడనక్కఱలేదని నీవిప్పుడేమో గొప్పగా ప్రజ్ఞ చెప్పుకొను చున్నావు. యుక్తసమయములో పాటుపడక పోవుటచేతనే నీవు వర్షాకాలములో తడిసి తిండి లేక చచ్చుచున్నప్పుడు నేను వేసవి కాలములో కష్టపడి సంపాదించుకొన్న పదా ర్థముల ననుభవించుచు వెచ్చగా నాయింటనుండి బంధుమిత్రులతో హాయిగా సుఖించుచున్నాను" అని యుత్తరమిచ్చెను.

గీ. చెమటయూడ్చి స్వార్జితముతో జీవనంబు
చేయు వారొక్కరే సుఖజీవు లెందు.
ఉర్విలోపల నన్యభాగ్యోపజీవు
లెపుడు సుఖమును బడయ లేరించుకైన.

అడవిపంది, గాడిద.

గజ్జెల కళ్ళెమును వన్నెల పల్లమును వేసి యలంకరించి యమ్మివేయుటకయి యొక చాకలివాఁడు తన గాడిదను సంతకుఁ గొనిపోయి యడవిసమీపమున పోద

లలో మేఁతకు విడిచిపెట్టెను. అది యలంకారములు తగిలించుకొన్న సంతోషము చేత నిక్కి ముండ్లపొదలు మేయుచు దారిని బోవువారినెల్ల గర్వముతోఁ జూచుచు, అప్పుడామార్గమున తలవంచుకొని పోవుచున్న యొక వరాహమును పరిహాసముచేయవలె నన్నయుద్దేశముతోఁ బిలిచి "మిత్రుఁడా! నీవిధేయ సేవకుఁడిక్కడనున్నాఁడు." అని పలుకరించి యికిలించెను. వరాహము వెనుకతిరిగి చూచి పనికిమాలిన గాడిదతన్ను "మిత్రుఁడా!" యని పిలుచుట యవమానకరముగా భావించుకొని, మిక్కిలికోపము గలదయి, "ఓపశువా! నన్నునీకుపరమాప్తుఁడనయి నట్లుగాఁ బిలిచియెక్కసక్కెము చేసిన నీకండక్రొవ్వడఁగునట్లుగా నిన్నుపడఁబొడిచి పొట్టచీల్చెదను జూడు" అని దానిని బెదరించెను." కానియింతలోకోపమాపుకొని 'ఓగాడిదా! ఇఁకమాఱు మాటా డక ప్రాణములుదక్కించుకొని యిక్కడినుండి పాఱిపో. నిజముగాఁ దలఁచుకొన్న యెడల నేనొక్క నిమిషములో నీప్రాణములు పుచ్చుకొని నన్ను నీవిప్పుడు చేసిన పరాభవమునకు తగినశిక్ష చేయఁగలను. అయినను నాస్వచ్ఛమయిన కోఱలను నీపాడునెత్తురుతో తడిపి మయిలపఱచుట నాకిష్టములేదు. ఇఁకనైన నీవెప్పుడును నీకంటె నధికులనుజూచి యికిలింపక బుద్ధిగలిగి బ్రతుకు." అని మందలించి యా వరాహము తనదారినిబోయెను.

గీ. అల్పులొక్కింత సిరి తమకబ్బఁగానె
గర్వమున చెక్కిరింతురు ఘనులఁజూచి.
పాటిపట్టక తుచ్ఛుల వచనములను
బటు తిరస్కృతితోఁ జూడవలయు బుధులు.

తండ్రి, కొడుకులు.

ఒక కాపువాఁడు తాను బ్రతికియున్నంతకాలమును కష్టపడి పనిచేసి గౌరవ ముతో జీవించి, అవసానకాలము సమీపించినప్పుడు తనవలెనే తనకొడుకులను గూడ పాటుపడువారినిగాఁ జేయవలెననియుద్దేశించివారినందఱిని తనమంచము వద్దకుఁ బిలి పించి, "ఓప్రియపుత్రులారా! నేను మిమ్మందఱిని విడిచి యీలోకమునుండి పోవుచు న్నాను. నాప్రాణములు పోకముందే నాధనమును మీకప్పగించిపెట్టవలెను గదా? నాకున్నధనమంతయు మన పొలములో నున్నది. దానిని మీరు త్రవ్వుకొని నా యనం

తరమున మీయాజ్జీవమును దానితో సుఖజీవనము చేయుఁడు. " అని చెప్పి దేహము విడిచెను. తండ్రిపోయినతరువాతకొమాళ్ళందఱును జేరిగడ్డపాఱలును పాఱలును గైకొని పొలమునకుఁబోయి, అందెక్కడనో తమతండ్రి ధనము పాతిపెట్టి పోయినాఁడని తలఁచి దానిని త్రవ్వుకొనవలెనన్న యపేక్షచేత పొలమంతయు మరల మరల త్రవ్విరి. వారెన్నిసారు లెంతలోతుగా త్రవ్వి క్రిందిమన్ను మీఁదికిని మీఁదిమన్ను క్రిందికిని కదలించినను దానిలో నెక్కడను వారికొక్క రాగికాసయినను కంటఁ బడలేదు. కాని వారట్లు వెదకివెదకి వేసారి తుదకందులో ధాన్యము చల్లఁగా, పలుమాఱు కదల త్రవ్వుటచేత పొలమాసంవత్సర మధికముగా ఫలించి యెక్కువలాభము కలిగినందున ధనము మఱియొకవిధముగా వారికంటఁబడెను. అందుచేత వారు తమతండ్రి పొలము లోనుండి ధనము త్రవ్వుకోవలసినదని చెప్పిపోయిన మార్గమిదియేయని తెలిసికొని యప్పటినుండి ప్రతిసంవత్సరమును చక్కఁగా పాటుపడుచువచ్చి కొంతకాలములో నిరుగు పొరుగులవారికంటె నధిక ధనమును గౌరవమును సంపాదించుకొని సుఖపడిరి

గీ. ఒడలువంచి చక్కఁగఁ బాటుపడినఁగాని
కలుగదుఫలంబు జగతి నేకార్యమందు.
కావున జనుండు సర్వదా కష్టపడుచు
గౌరవ సుఖంబులొందంగఁ గడఁగవలయు.

బోయవాఁడు, వృక్షములు.

వనచరుఁ డొకఁడడవిలో తిరుగుచు తనకేదో కావలసియున్నట్లుగా నన్ని చోట్లను వెదుక నారంభించెను. వాఁడేమి వెదకుచున్నాఁడో తెలిసికోవలెనన్న యపేక్షచేత వృక్షములు వానినిజూచి నీకేమి కావలెనని యడిగెను. "మఱియేమియు

నధికమక్కఱలేదు. ఈగొడ్డలికామకొఱకై నొక చిన్నకఱ్ఱమాత్రము కావలెను.' అని వాఁడుత్తరమిచ్చెను. వాఁడు కోరినకోరిక యల్పముగా కనఁబడినందున గట్టికఱ్ఱ నొక దానినిచ్చి వానియభిమతమును తీర్పవలెనని నిశ్చయించి చెట్లు దృఢమయిన కఱ్ఱనొక దానినివానికి దానము చేసెను. వాఁడాకఱ్ఱపుచ్చుకొని చెక్కి తనగొడ్డలికి కామగా నమర్చుకొని, తత్క్షణమే బయలుదేఱి కట్టెలనిమిత్తమయి తనమీఁద దయదలఁచిన మహావృక్షములనన్నిటిని నఱికి నేలఁ గూల్పనారంభించెను. అప్పుడందులో నొకవృక్షము తక్కిన చెట్లనుజూచి "మిత్రులారా! మనము పాత్రవిచారముచేయక కిరాతునకు దానముచేసిన పాపఫలమనుభవించక తీఱదు." అనిపలికి నేలఁగూలెనఁట!

గీ. ఇతరులొగిఁ దన్నుయాచించునెడ వివేకి
పాత్రమెఱిఁగి దానము చేయవలయునెపుడు.
ఈవియరయ కపాత్రునకిచ్చెనేని,
తనకుఁ దనవారికిని ముప్పు దానవచ్చు.

గొల్ల పిల్లవాఁడు

ఒక గొల్లపిల్లవాఁడు పొలములో గొఱ్ఱెలను మేపుచు, చుట్టుపట్లవారిని రప్పించి వేడుకచూడవలెనని యూరక "తోడేలు! తోడేలు!" అని ఆటలకొఱకఱచుచువచ్చెను. వాని యఱుపులువిని యనేకపర్యాయములు చుట్టుపట్టుల పొలములలో పని చేసికొను

చున్న కాపులు తమపనిని మాని వానికి సాయము చేయుటకయి వచ్చి, వాఁడు తమ్ముఁ జూచినవ్వుచు రాఁగా వాఁడూరక తోడేలు రానిదే వచ్చినదని యఱచి తమ్ము మోసము చేసినాఁడని తెలిసికొని యింకముందెప్పుడును వాఁడు కేకలు వేసినప్పుడెవ్వరును రాకుండవలయునని కడసారి నిశ్చయము చేసికొని వెడలిపోయిరి. అటుతరువాతఁ గొన్నిదినములకు నిజముగానే తోడేలు వచ్చెను. అప్పుడు వాఁడు భయపడి వెనుకటి వలెనే తోడేలు తోడేలని మరల నఱచెను. కాని వానియఱపులు విని యెవ్వరును తోడు రానందున తోడేలు మందమీఁదఁబడి కావలసినన్ని గొఱ్ఱెలను జంపి యీడ్చుకొనిపోయెను.

గీ. బొంకువలన నెప్పుడుఁ గీడె మూడుఁ గాన
నాటలందు సైత మసత్యమాడరాదు,
పురుషుఁ డొకసారి మొదలను బొంకెనేని,
సత్యమాడిన నమ్మరు జనులు పిదప.

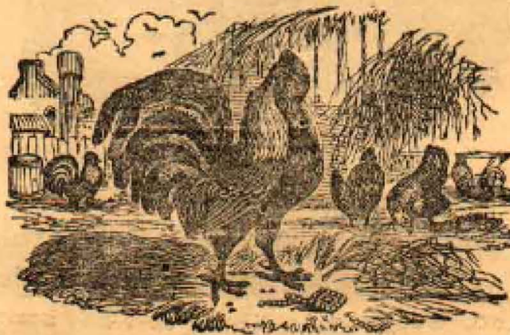

కోడి, పనికత్తెలు.

ఒక ముసలామెవద్ద నిద్దఱు పనికత్తెలుండిరి. ఆమె వారిని ప్రతిదినమును కోడి కూసినతోడనే పనిచేయుటకు లేపుచుండెను. ఈప్రకారముగాఁ గొంతకాలము జరగినతరువాత తమకు ప్రతిదినమును నిద్రాభంగము కలుగుచుండుటకు విచారపడి పనికత్తెలిద్దఱును జేరి యాలోచించి "మనమీకోడిమూలమున తెల్లవాఱుజామున లేవవలసి వచ్చుచున్నది మనమీపాడుకోడిని చంపివేసిన పక్షమున ఁపటినుండి హాయిగా

ప్రొద్దెక్కునదాఁక నిద్రపోవచ్చును. కాఁబట్టి యీకోడిని చంపివేయుదము." అని నిశ్చయించి మఱునాఁడాకోడిని చంపివేసిరి. ముసలివాండ్రకు రాత్రులు తిన్నగా నిద్రపట్టదుగనుక సాధారణముగా మేలుకొనియుండెడి యావృద్ధాంగన కోడి లేకపోవుటచేత ప్రొద్దు తెలియనిదయి యాదినము మొదలుకొని పనికత్తెలను రాత్రి రెండు జాములకే లేవ మొదలుపెట్టెను.

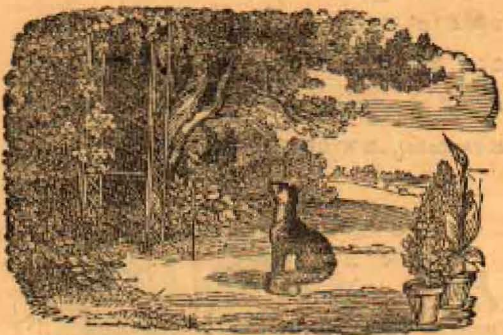
గీ. పనికిఁ దొంగలై తప్పించుకొనుట కొఱకు
వివిధ యుక్తులతో పాయముల్ వెదకువారు
మహిని సౌఖ్యంబుఁ గనుటకు మాఱుగాఁగ
దుఃఖమెక్కువ గాంతురు తొంటి కంటె.

కోడి, రత్నహారము.

ఒకకోడి తనపిల్లలమేఁతనిమిత్తమయి పెంటపోగులను పెల్లగించు చుండఁగా దగదగలాడుచున్న మణిసరమొకటి దాని కాలికి తగిలెను. కోడి కన్నులు మిఱుమిట్లు కొలుపుచున్న యారత్నమాలను జూచి "ఓరత్నహారమా! తళతళలాడుచు నీవెంతో సుందరముగాఁ గనఁబడుచున్నావు. ఇట్టి నీవీపెంటపోగులయడుగున కేల వచ్చితివో నేను తెలియఁజాలకున్నాను. నీవిప్పుడు నాకు మాఱుగా నీయజమానునికి కంటఁబడిన పక్షమున, అతఁడెంతో సంతోషమును బొందియుండును. నీతోడ నాకేమియు ప్రయోజనము లేనందున నిన్ను నేను గొప్పగా భావింపను. ఇందు లోకములోని రత్నములన్నియు దొరకుటకంటె నాలుగు ధాన్యపుగింజలు దొరకిన పక్షమున నాకధిక సంతోషకరముగా నుండును." అనిపలికి దానినివిడిచి పోయెను.

గీ. పయిపయి మెఱుంగు వీక్షించి భ్రాంతిపడక
పనికివచ్చు వస్తువులె చేకొనఁగవలయు.
కడుపునిండఁగఁ దిండిని గానకున్న
భూషణముల కానింతురు మూఢజనులు.

నక్క, ద్రాక్షపండ్లు.

మిక్కిలి యాఁకలిగొనియున్న నక్క యొకటి ద్రాక్షతోఁటలోఁ బ్రవేశించి పరిపక్వములయిన ఫలములు గుత్తులుగుత్తులుగా పయిని తీఁగలకు వ్రేలాడుచుండుట చూచి సంతోషించి, ఆపండ్లను భక్షింపవలెనన్న యాశచేత పయికెగిరియు తీఁగెల తెగఁబ్రాఁకియు బహుప్రయత్నములు చేసి చూచెనుగాని తుదకేయుపాయముచేతను వానినందుకోలేకపోయెను. ఇట్లు చేసినకృషియంతయు భగ్నమయిన తరువాత వివేకము తెచ్చుకొని యానక్క యొకరాతి బండమీఁదఁ గూరుచుండి "ఈపాడుపండ్లెవరికిఁ గావలెను? ఇవి తిన్నగా పండనైనను పండలేదు. ఈపచ్చిపండ్లనమలిన పక్షమున పండ్లన్నియు పులిసిపోవును. నేనీపండ్లను వాసనయైనను జూడను." అని ద్రాక్షపండ్లను దూషింపమొదలుపెట్టెను.

గీ. తమకృషి నశింప, సత్పదార్థములమీఁద
దోషములనెంతు రూరక దుష్టజనులు.
యత్నవైఫల్య మొదవిన నధికకృషిని
జేయవలెఁగాని దూషణఁ జేయరాదు.

నీతికథామంజరి.

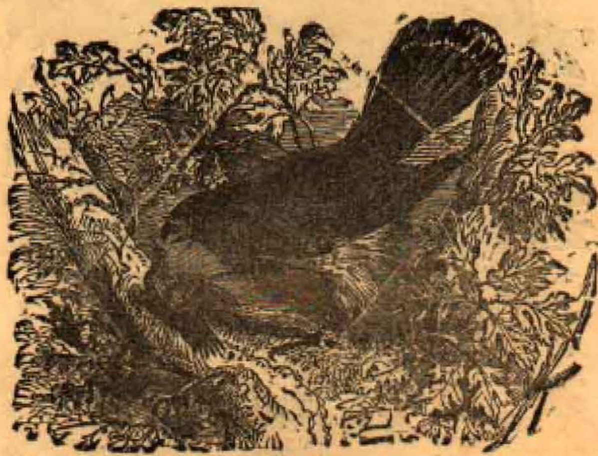

దాది, పిల్లవాఁడు.

ఒకనాఁటిరాత్రి పిల్లవాఁడు పోరుపెట్టి యేడ్చుటకారంభించి యెంతయూఱార్చినను మాననందున దాది విసిగిపోయి కోపముతో "నీవీ యేడుపుమాననిపక్షముననిన్నీ గవాక్షములోనుండి వీథిలోనున్న తోడేలుకు పాలువైచెదను" అని పిల్లవానిని బెదరించెను. అప్పుడాదారిని బోవఁదటస్థించిన తోడేలామాటనువిని నమ్మి నిజముగా దాది పిల్లవానిని వీథిలోఁ బడవేయునన్న యాశతో తెల్లవాఱినదాఁక గవాక్షమువద్ద వీథిలో వేచియుండెను. ఆ పిల్లవాఁడేడిచి యేడిచి యలసి తెల్లవాఱుజామున నిద్రపోయెను. అంతట తోడేలు నిరాశచేసికొని భోజనములేక మాడుచు మెల్లగా తన యడవికిఁ బోవుచుండెను. అప్పుడు నక్కయొకటి యెదురుపడి విచారముతోఁ దలవంచుకొని యింటిదారిని నడుచుచున్న తోడేలునుజూచి "బావా! రాత్రియంతయు గ్రామసంచారముచేసి విచారముతోఁ బోవుచున్నావేమి?" అని యడిగెను. "ఓ నక్కబావా! ఏమనిచెప్పుదును! నేనొక పనికిమాలిన యాఁడుదానిమాట నమ్మి మోసపోయి యింత

నేను వేచియుండి తుదకు ఇంటికి చేరి యున్నారని యింటికిఁ బోవుచున్నాను." అని తోడే లుత్తరమిచ్చెను.

గీ. ఆగ్రహంబున మానవుం డాడునట్టి
పలుకు లెప్పుడుఁ బాటిగాఁ బట్టరాదు.
పదరి క్రుద్ధుఁడు తా నన్న పలుకులకును
దాని శాంతుఁడైనపుడు సంతాపమొందు.

డేగ, కోయిల.

కోకిల యొకటి మామిడిచెట్టుమీఁదఁ గూరుచుండి వనమంతయు మారుమ్రోఁగు నట్లుగా కర్ణరసాయనమయిన మృదుమధురస్వరముతో కోయని కూయనారంభించెను. ఆసమయమునందుఁ దనకడుపు చిచ్చార్పుకొనుటకయి పిట్టను దేనినైనఁ బట్టుకో వలెనని నలుదిక్కులు చూచుచుఁ గాచియున్న డేగయొకటి దాని కంఠస్వరమును విని యావంకకు దృష్టిసారించి శ్రావ్యనాదముతో రుతము చేయుచు నొక కొమ్మ మీఁదఁ గూరుచుండియున్న కోయిలను జూచి, బాణమువలె తిన్నగా దాని మీఁద వ్రాలి వాఁడిగోళ్ళతో దానిని బట్టుకొని, చావుకు సిద్ధముగా నుండుమని చెప్పెను. అప్పుడాకోయిల దానినిజూచి "నిష్కారణముగా నావంటి సాధుజంతువును హింసించుట నీకు ధర్మముకాదు. నేనెప్పుడును నీకపకారలేశమయినను జేసి యుండలేదు.

అంతేకాక నావంటి యల్పజంతువును జంపిభక్షించుటచేత నీకదుపును నిండదు. కాఁబట్టి నన్ను విడిచిపెట్టి నీగౌరవమునకుఁ దగినట్టుగా మహాజంతువును దేనినైనను బట్టుకొమ్ము." అని ప్రార్థించెను. "నీవెంత చెప్పినను, ఆఁకలి గొనియున్న నామనస్సున నిప్పుడు నీమీఁద జాలి పుట్టనేరదు. ఈదినమెల్లను వేచియున్నను నాకింతవఱకొక్క జంతువయినను లభించినదికాదు. ఇంతసేపటికి నీవొక్కతెవు నాగోళ్ళలో తగులుకొన్నావు. ఇట్లు చేతఁజిక్కినదానిని వదలివేసి రానిదాని నపేక్షించు బుద్ధిహీనుఁ డెక్కడనైన నుండునా?" అని డేగ పలికెను.

ఆ. దాపునఁ గరస్థమయి యున్నదానివిడిచి
దవుల సందిగ్ధమగుదానిఁ దగదుకోర,
మింటి మేఘంబులను నమ్మి యింటి చెఱువు
జలముఁ బాఱఁజల్లించెడు జడుఁడు గలఁడె?

వేఁటగాఁడు, తిత్తిరిపిట్ట.

వేఁటగాఁ డరణ్యములో వలపన్నిపోఁగా తిత్తిరిపిట్ట యొకటివచ్చి యావలలోఁ బడెను. అంతట వేఁటగాఁడు వచ్చి దానిని బట్టుకొని చంపఁబోఁగా, అది వానిని జూచి తన్నిప్పుడు చంపక వదలివేసిన పక్షమునఁ దానుబోయి తనజాతి పక్షులనన్నిటిని వంచించి వలలోఁబడునట్లు ప్రేరేపించెదనని చెప్పెను. "నిన్నిప్పుడు నేనెంత మాత్ర

మును వదలివేయను. నీప్రాణము తీయుటకు నేను మొట్టమొదటనే నిశ్చయించుకొన్నాను. అయినను నీవిప్పుడు నీదుష్టవర్తనముచేత మఱెంత ఘోరదండన కర్హమయినదాన వయినావు. తుచ్ఛమయిన తన శరీరమును కాపాడుకొనుటకయి మిత్రులకును బంధువులకును ద్రోహము చేయఁదలఁచుకొన్నవాఁడు సాధ్యమయిన యెడల మరణదండనమునకంటెను క్రూరతరమయిన శిక్షకర్హుఁడు." అని పలికివాఁడు దానిని వధించెను.

గీ. ప్రాజ్ఞునకు మానహీనమౌ బ్రతుకుకంటె
గౌరవముతోడి మరణంబె కరము మేలు.
జీవనంబునకై కీర్తి చెఱుపుకొనక
యశము నెల్లరు గడన చేయంగవలయు.

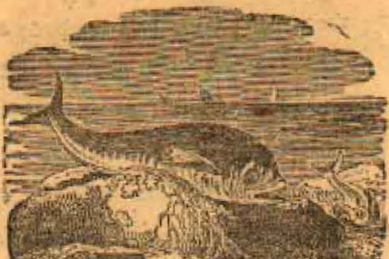

మార్గస్థులు, ఎలుఁగుబంటి.

ఒకనాఁడిద్దఱు బాటసారు లడవిమార్గమునఁ బోవుచుండఁగా వారిలో నొకఁడు రెండవవానినిజూచి "మిత్రుఁడా! అడవిమృగములు వచ్చినప్పుడు మన మొకరి కొకరు సాయముచేసికోవలెను." అని చెప్పెను. రెండవవాఁడును దాని కంగీకరించినందున, వారిద్దఱును పరస్పర సాహాయ్యము చేసికొనుట కొడఁబడిక చేసికొనిరి. ఈమాటలనుకొని కొంచెము దూరము నడుచునప్పటికి వారికొక యెలుఁగుబంటి యెదురుపడెను. దానిని జూచి భయపడి మొట్టమొదట స్నేహము కలిపి తోడుపడవలెనన్న శూరుఁడు తన నూతన మిత్రుని నెలుఁగుగొడ్డుయొక్క దయకు విడిచిపెట్టి, పలచనివాఁ డగుటచేత పరుగెత్తి యొకచెట్టున కెగఁబ్రాఁకి తనప్రాణములు కాపాడుకొనెను. రెండవవాఁ

దసహాయుఁడయి స్థూలకాయుఁ డగుటచేత పరుగెత్తలేక క్రిందపడుండి, ఊపిరి బిగియఁ బట్టి కాలును చేయియు కదలింపక చచ్చినట్టు పడియుండెను. ఎలుఁగుబంటి వాని సమీపమునకు వచ్చి ముక్కును నోరును చెవులును వాసనచూచి శవమనుకొని వానిని విడిచి తనదారినిపోయెను. అదిపోయినతరువాత చెట్టుమీఁది వాఁడు క్రిందికి దిగి, రెండవవానివద్దకు నవ్వుమొగముతో వచ్చి, "భల్లూకరాజు నీచెవిలో నేమో చెప్పి పోయినాఁడు. ఆరహస్యమును నీమిత్రునకుఁగూడ వినిపింపుము." అని యడిగెను. అందుమీఁద రెండవవాఁడు "తమ కార్యము కొఱకు మంచిమాటలాడి యాపదవచ్చి నప్పుడు మిత్రులనువిడిచిపెట్టెడు నీక్రొత్తమిత్రునివంటి స్వప్రయోజనపరులైననిర్భాగ్యులమాట యెప్పుడును నమ్మి మోసపోక యుండుము తెలివిగలిగి బ్రతుకవలసినది." అనిబుద్ధిచెప్పి పోయినదని బదులుచెప్పెను.

గీ. మంచిమాటలు పలికెడు మనుజులెల్ల
మిత్రులనుచు భావించుట మేలుగాదు.
మాటలధికంబుగాఁ జెప్పు మానవులను
విశ్వసింపకయుండు వివేకియెపుడు.

సొరచేప, ఱెక్కలచేప.

సాధారణముగా సముద్రవ్యాఘ్రమని చెప్పఁబడు సొరచేపయొకటి తన్ను తఱుముకొనిరాఁగా భయముచేత బహుదూరము పరుగెత్తుకొనివచ్చి యొక ఱెక్కల చేప సముద్రములోనుండి యెగిరి యొకమెట్టమీఁదఁ బడెను. అక్కడ తన చావు

నిశ్చయమని యీ పెక్కులచే(ప మొటిం(గినదయినను, శత్రువయిన సారచే(ప కూడ తన్ను మ్రింగవలెనన్న యాశచేత తరంగములలో నుండి దరికి తనవెంబడినే యీ మెట్ట యొద్ద సొక్కున పడి పగర్చుచుండుట చూచి "ఇప్పుడు నాకు చావు తప్పక పోయినను, నాచావునకు మూలమయిన యీ సారచే(పకూడ నాతోనే చచ్చుచున్నందున నేను తృప్తితో ప్రాణములు విడుచుచున్నాను." అని పలికెను.

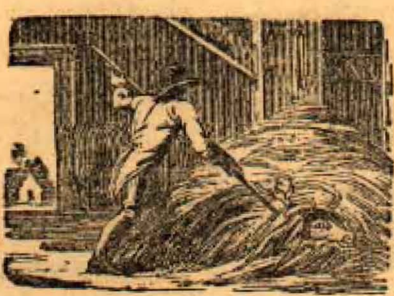
గీ. పగను సాధించు టల్పులకు ప్రజలమదికి
జగతిలోపల నానంద జనకమగును.
అయినను మహాత్ములగువార లహితులకును
గీడుకోరక మేలె కాంక్షింతురెపుడు.

ముసలి నక్క, పడుచునక్క.

ఒకనా(టిరాత్రి యొకముసలి నక్కయు పడుచు నక్కయు(గలిసి బయలుదేరి యొకయింటనున్న కోళ్ళదొడ్డిలో దూరి కోడిపిట్ట(ను జంపుచు పరస్పర సంభాషణమున కారంభించెను. అప్పుడు పడుచునక్క వృద్ధ జంబుకమును జూచి "ఓ మిత్రమా! మనకిప్పుడెన్ని పుంజులు, పెట్టలు, పిల్లలు లభించినవో చూచినావా? మన మీరాత్రియే వీనినన్నిటిని జంపి కడుపునిండ తిని మరియిక్కడనుండి కదలుదము." అని చెప్పెను. ముసలినక్క "బిడ్డా! నేను నాచిరకాలానుభవమునుబట్టి చెప్పుచున్నాను. మనము వీనినన్నిటిని నే(డే తినివేసినయెడల రేపాహారము దొరకక పోవచ్చును. కా(బట్టి మనము స్థలము తెలిసికొంటిమి గనుక(గొన్నిటిని నిలువ చేసికొని ప్రతిదినమును వచ్చి తినిపోవుచుందము." అని హితబోధచేసెను. ఆమాటలకు పకపక నవ్వి పడుచునక్క "ఓ తాతా! ముసలివాండ్రకు మతియుండదు. నీబుద్ధి యత్యద్భుతముగానున్నది. ఈ దినమిన్నికోళ్ళను చంపి రేపటిదిన మిక్కడకు మరల వచ్చిన పక్షమున, యజమానుడు కాచియుండి మనప్రాణములు పుచ్చుకొనక విడుచునా! నేను నాకడుపు పట్టినన్ని పిట్టలను భక్షింపక యీస్థలము విడిచిరాను." అని బదులు చెప్పెను. ఈసంభాషణము ముగిసిన తరువాత పడుచునక్క ప్రక్కలుబ్బ కోడిపిట్టలను మిక్కిలి వెక్కసముగా మెక్కి కదలలేక మెల్లగా నింటికి(బోవుచు త్రోవలో కడుపు నొప్పివచ్చి చచ్చెను. ముసలినక్క నా(టికి కొంచెమే తినిపోయి మరునా(టి

రాత్రి యూరు సద్దుమడఁగిన తరువాత కోళ్ళగూటి పద్దికి మరల వచ్చెను. తనకోళ్ళన్ని యొక్కరాత్రి చచ్చుటకు దుఃఖించి కోళ్ళయజమానుఁడు నాఁటిరాత్రి కోళ్ళదొంగను గాచి పట్టుకోవలెనని పొంచియుండి యావృద్ధనక్కవచ్చి కోళ్ళగూటిలోఁ బ్రవేశింపఁ గానే దుడ్డుకఱ్ఱతో మోది దానిని చంపెను.

గీ. వృద్ధుఁడతికాంక్షఁ దినలేక వెతలఁగుడుచు;
వ్యథలపాలగు నతిభుక్తిఁ బడుచువాఁడు.
కావున వివేకి యీరెండుగతులఁ దాను
వదలి మితముగా ననుభవింపఁగవలయు.

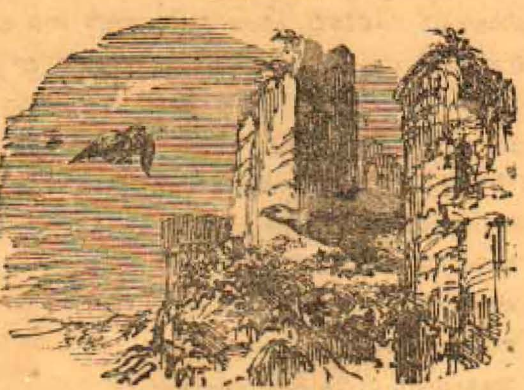
పశువులదొడ్డిలో దూఱినదుప్పి.

ఒకదుప్పి తన్నరణ్యము నుండి వేఁటకుక్కలు తఱుముకొని రాఁగా భయము చేత పరుగెత్తుకొని వచ్చి యొకపొలములోఁ బ్రవేశించి యందున్నపశువుల దొడ్డిలో దూఱి వట్టిగడ్డిలో దాఁగియుండెను. అప్పుడక్కడనున్న యెద్దులలో నొకటి దానిని జూచి యడవినివిడిచి ప్రాణాపాయకరమయిన యీస్థలమునకేల రాసాహసించితి వని యడిగెను. "మీరు నాజాడచెప్పి నన్నుపట్టి యిప్పింపక రక్షించిన పక్షమున, మీ ధర్మమున నేనిక్కడఁ గొంతసేపు తలదాఁచుకొనియుండి చీఁకటి పడఁగానే నాయడవికిఁ బోయెదను." అని దుప్పియుత్తరము చెప్పెను. అటుతరువాత దుప్పి దీపములవేళ వఱకును గడ్డిలోనుండెను. అంతట పసులకాపరివాఁడు కొన్ని యావులను తోలుకొని

వచ్చి గుంజలకు కట్టిపెట్టి వానికి గడ్డివేసి పోయెనుగాని వాఁడాదుప్పిని మాత్రము చూడలేదు. అటుతరువాత కొందఱు పాలేరువాండ్రొకని తరువాత నొకఁడుగా పశువులదొడ్డిలోనికి వచ్చి పశువులనుజూచి యెల్లకు గడ్డివేసి పోయిరిగాని వారును దుప్పిని జూడలేదు. అపయిని తోఁటకావలివాఁడు వచ్చి దొడ్డి నాలుగు మూలలు తిరిగి పశువులు కట్టియున్నవో లేవో చూచిపోయెనుగాని యాఁడేదియు వింతజంతువు వాని దృష్టికిని గోచరముకాలేదు. ఈకడపటివాఁడు వెడలిపోయినతరువాత దుప్పి తనకిఁక ప్రాణభయము తప్పిపోయినదని సంతోషించి మెల్లగా తలయెత్తి యచ్చటి గిత్తలను బిలిచి "మిత్రులారా! మీరు మిక్కిలి దొడ్డవారు. ఆపత్సమయమునందు కావిచ్చి నాప్రాణములు కాపాడినారు." అని తనకృతజ్ఞతను దెలుపుచుండెను. అందొకయెద్దు దానిమాటలువిని "మిత్రుఁడా! నీవింకను సంతోష పడవలసిన సమయము రాలేదు. నీవీరాత్రియిందుండి తప్పించుకొనిపోయి సుఖముగా నీయడవిచేరఁ గలుగుట మాకందఱకును పరమసంతోషమేకాని యింకొకఁడువచ్చి చూచి పోవు వఱకును నీవు ప్రాణములు దక్కినవనుకోఁగూడదు. మాయజమానుఁ డప్పుడప్పుడు వచ్చి మమ్ముఁజూచి పోవుచుండును. అతనికి వేయికన్నులున్నవి; ఈయుండటి కన్నులను గప్పి తప్పించుకొన్నను నీవతనికంటఁబడక తప్పించుకొనుట యసాధ్యము. అతఁ డిప్పుడిచ్చటకు వచ్చుట తటస్థించెనా, నీప్రాణములు నీవికావు." అని చెప్పుచుండఁగానే యజమానుఁడువచ్చి పశువుల దొడ్డిలోఁజొచ్చి యందున్న పశువుల నొక్కొక్క దానినే చూచుచు "దీనికి గడ్డితిన్నగా వేసినారుకారు.", "దీనివద్దపేడతీసివేయలేదు." "దీనిమందలు రొచ్చుగా నున్నది." అని సేవకులమీఁద కోపపడుచు దొడ్డియెల్లఁ దిరిగి గడ్డియొద్దకుఁబోయి చేతితో తడవిచూచి గడ్డిలో దుప్పి కొమ్ములుచేతికి తగులఁగా నిందులో నేదోయున్నది రండని కేకలువేసెను. ఆకేకలు విని పొలములో నున్న పాలేరువాండ్రందఱును కఱ్ఱలు పట్టుకొనివచ్చి యజమానుని యాజ్ఞాప్రకారముగా దుప్పిని గొట్టిచంపిరి.

గీ. భృత్య జనములబహు నేత్రదృష్టికంటె
నురుబలంబుండుఁ బ్రభు నేత్ర యుగ్మమందె.
భృత్యులకె సర్వమును స్వామి విడువఁబోక
తనదు కనులతోఁ బనిచూచు కొనఁగవలయు.

నీతికథామంజరి.

గ్రద్ద, గుడ్లగూబ.

ఒకనాఁడొక గ్రద్దయు గుడ్లగూబయు నొకచోటచేరి యిఁకముందొకరిపిల్లల నొకరు మ్రింగకుండ నేర్పఱచుకొని మైత్రిచేసికొనెను. అప్పుడు గ్రద్ద గూబను జూచి "నాపిల్లల నీవానవాలెఱుఁగుదువా?" యని యడిగెను. "ఎఱుఁగను" అని గూబపలికెను. అంతట తనబిడ్డలరూపమును ఉన్నది యున్నట్లుగా గృధ్రము దానితోఁజెప్పి, "నీబిడ్డల నానవాలు పట్టుటకు గుఱుతులేవి?" అని ప్రశ్నవేసెను. అందుమీఁద గూబ తనపిల్లలు లోకములోని పక్షులలో నెల్లను మిక్కిలి సుందరము గాను మృదుమధురస్వరము కలవిగాను ఉండునని యానవాలు చెప్పెను. ఈప్రకారముగా సంధిచేసికొని యాపక్షులు రెండును తమ వాసస్థానములకుఁ బోయినతరువాత మఱి కొన్ని దినములకు గృధ్రి మాహారార్థ మక్కడక్కడ సంచారము చేసి మధ్యాహ్న సమయమునం దొకపాడింటికలుగులోనున్నపక్షిగూడును జూచి యందులోనున్న పిల్లలు తనమిత్రురాలివే మోయని మొట్టమొదట కొంత సందేహపడెను. ఇట్లు సంశయము మనస్సును బాధింపఁగా గృధ్రము కొంతసేపు పిల్లల మొగము పరిశీలించి చూచి యింత వికృతరూపము గలవి లోకములోని పక్షులలో నెల్లను సుందరమయిన నామిత్రురాలి పిల్లలయి యుండవని యాలోచించుచుండఁగా, ఇంతలో గూబపిల్లలు చేరువకేదో పక్షివచ్చిన ట్లెఱుకపడయినందున వికృతముగా కూసెను. ఆకూఁత చెవినిబడఁగానే గ్రద్దకదివఱకున్న సంశయము పోయినందున, ఇట్టియసహ్యపుకూఁత లఱచెడుపక్షులు

మృదుమధురస్వరముగల తనమిత్రురాలి బిడ్డలు కావని నిశ్చయించి యాగృధ్రము వానిని భక్షించి కడుపుచిచ్చార్చుకొని యథేచ్ఛముగాఁ బోయెను. అటు తరువాతఁ గొంత సేపునకు గూబ తన గూటికివచ్చి యందు పిల్లలనుగానక వాని యీఁకలు మొదలయినవి చూచి దుర్మార్గు రాలయిన యాపాడుగ్రద్దయే నమ్మించి ద్రోహము చేసెనని దానిని దూషించుచు విలపింపసాగెను. ఆసంగతియంతయు నెఱిఁగిన గబ్బిలమొకటి దానిసమీపమునకు వచ్చి, ఇది యంతయుఁ గృధ్రము నీబిడ్డల గుఱుతడిగినప్పుడు యథార్థమును జెప్పక నీవేదో లేనిపోనియాధిక్యమునుకల్పించిచెప్పినస్వయంకృతాప రాధము యొక్క ఫలమేయగుటచేతదీనినిగూర్చియన్యులను నిందింపవలసినపనిలేదని బుద్ధిచెప్పెను.

గీ. తమదు బిడ్డలలోపముల్ దాఁచిపెట్టి
తల్లిదండ్రులు చెఱుతురు తామెకారి.
కొడుకుల సుఖంబు జనకులు కోరునెడల,
తెలిపి తప్పులు తఱిని దిద్దింపవలయు.

జింక, ద్రాక్షతీఁగ.

ఒకజింక తన్నువేఁటగాండ్రు తఱుముకొనిరాఁగావారికంటె ముందు పరుగెత్తుకొనిపోయి యొక ద్రాక్షపొదలో దూఱి దాఁగియుండి ప్రాణరక్షణము చేసికొనెను. మఱికొంతసేపటికా వేఁటగాండ్రక్కడకు వచ్చి యాద్రాక్షతీఁగల వద్దనుండియే ముందుకు సాగిపోయినను జింకను జూడక యాస్థలమును దాఁటి పోయిరి. ఇంత వఱకును లోపల నడఁగియున్నజింక వారు దాఁటిపోఁగానే తలయెత్తి యీఁక తన

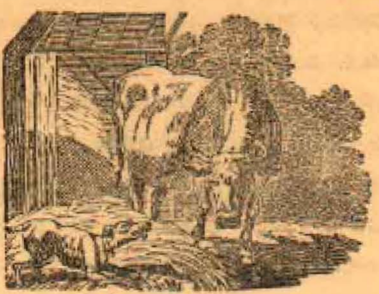
నుపద్రవము తప్పిపోయినదని ధైర్యము తెచ్చుకొని తనకు ప్రాణ రక్షణము చేసిన ద్రాక్షతీఁగలనే కొఱికి తిన మొదలుపెట్టెను. ఇంతలో వేఁటగాండ్రు కొంతముందుకు పోయి యక్కడ జింకజాడ గానక మరల వెనుకతిరిగి వచ్చుచు ద్రాక్షతీఁగలు కదలు చుండుటనుబట్టి జింకయందు దాఁగి యుండవచ్చునని యూహించి సమీపమునకు వచ్చి దానిని పట్టుకొని చంపిరి. తన్ను రక్షించినదానినే భక్షింప నారంభించిన పాప ఫల మనుభవింక తీఱదని మనస్సులో ఖేదపడుచు జింకప్రాణములు విడిచెను.

గీ. అవనిలోనఁ గృతఘ్నతయరసిచూడఁ
ఘాతకంబులలో ఘోరపాతకంబు.
బాగుచేసినవారికి నోగుచేయు
పాపినెప్పుడు దేవుండె పాడుచేయు.

ఆత్మస్తుతిపరాయణుఁడైన యాత్రికుఁడు.

దంభప్రతుఁడైన యాత్రికుఁడొకఁడు బహుతీర్థయాత్రలు సేవించి దేశాట నము చేసివచ్చి తాను దర్శించిన దివ్యక్షేత్రముల మహిమలను తాను నిర్వహించిన యద్భుతకార్యములను తన యూరివారితోఁ దెలుపుచు "ఓమహాజనులారా! రామే శ్వరమువద్ద నేను పంతమువేసి యొక్క యంగతో పెద్దకాలువను దాఁటి యావల పదియడుగుల దూరము దుమికినాను. దక్షిణదేశ మందంతటను మహా బలవంతుఁడని ప్రసిద్ధిగన్న మల్లుఁడు సహితము తనయావచ్ఛక్తిని వినియోగించియు నాతో సమాన ముగా దుమకలేక నాకంటె మూడుకాలడుగులు తక్కువ దుమికినాఁడు. రామేశ్వ రము వచ్చినపక్షమున మీకీసంగతి కన్నులార చూచినవారిచేత ఋజువుపలికించెదను" అని యాత్మశ్లాఘ చేసికొనుచుండెను. అప్పుడాసంఘములోనున్న బుద్ధిమంతుఁ డొ కఁడు ముందుకువచ్చి "అయ్యా! సాక్షులనిమిత్తము మనమంతదూరము రామేశ్వరము పోవలసిన పనిలేదు. మనయూరే రామేశ్వరమనుకొని మన చిన్నకాలువ నిక్కడనే యొకసారి లంఘించి మీసామర్థ్యమును జూపుఁడు. మేమందఱమును ప్రత్యక్షముగాఁ జూచి యానందించెదము." అని పలికి యాతని నోరడఁచెను.

గీ. స్వస్తుతులు నసత్యంబులుఁ బలుకువారి
వారల యసత్య వాక్కులే పట్టియిచ్చు.
ఘన విరుద్ధవార్తలు తామువినినయట్లు
చెప్పనెడలఁ జూడక విశ్వసింపరాదు.

గడ్డిమేటిలోని కుక్క.

ఒకనాఁడొకయెద్దు మిక్కిలి యాఁకలిగొనివచ్చి గడ్డివామి యొద్దకుఁ బోయి మేయఁబోయెను. ఎక్కడనుండియోవచ్చి యాగడ్డి మేటిలో పరుండియున్న చెడు కుక్కయొకటి మొఱుగుచు లేచి యెద్దుమీఁదఁబడి కఱచి దానిని గడ్డి తిననీయ్యక తఱిమివేసెను. అప్పుడాయెద్దు కుక్కనుజూచి "నామీఁద మొఱుగుటవలన నీదుష్టత్వమును వెల్లడి చేసికొనుటతప్ప నీవిందేమి బావుకొనుచున్నావు? వెఱిబొమ్మవలె నిందుఁ గూరుచుండి నీవును తినవు; తినువారిని తిననియ్యవు." అనిపలికి యుస్సురని విచారముతో వెడలిపోయెను.

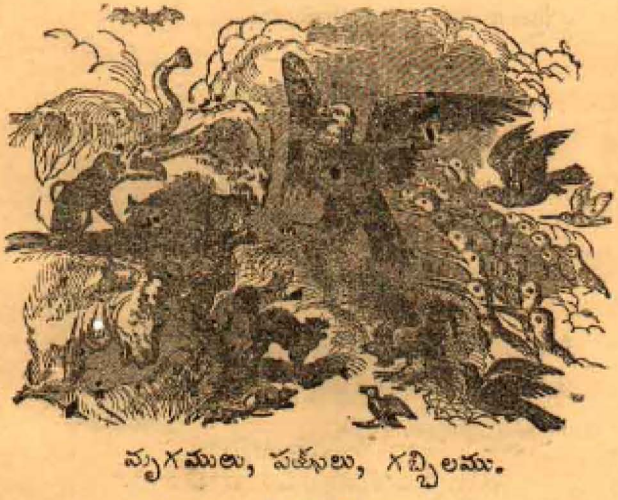
గీ. అల్పులు ధనాదులను దాము ననుభవింప
నితరులనుగూడ భుజియింపనీయకుండ్రు;
పరులకును దమకుపయోగపడెడునట్లు
చేయుదురు సజ్జనుల్ తమసిరుల నెపుడు.

బంగారము పాతిపెట్టిన లోభి.

ధనికుఁడయిన యొక పిసీఁడివాఁడు తనకున్నసొత్తంతయు బంగారముగామార్చి యాబంగారమంతయు కరఁగి యొకదిమ్మగాఁబోసి యొకనాఁటిచీఁకటిరాత్రి దానిని రహస్యముగాఁ గొనిపోయి తనతోఁటలో నొకమూల పాతిపెట్టి నిత్యమును బోయి దానినొక్కసారి దర్శించుచుండెను. వాఁడక్కడకు తఱచుగా పోవుచు వచ్చుట చూచి యందేమో యున్నదని కనిపెట్టి యొక దొంగ యొక చీఁకటిరేయిపోయి దానిని త్రవ్వితస్కరించెను. కొన్నాళ్ళకాలోభి తనధనముపోయినదని తెలిసికొని తలబీడ బట్ట యూడ రొమ్ముబాదుకొని యేడ్చుచు సొమ్మునిమిత్తమయి క్రిందపడి పొరల మొదలు

పెట్టెను. ఆయేడుపువిని చేరువతోఁటలోనున్న మిత్రుఁడొకఁ డక్కడకు వచ్చి "చెలికాఁడా! పోయిన బంగారమును తలఁచుకొని యేలవిలపించెదవు? ఉన్నప్పుడు సహితము నీవెప్పుడును దానినుపయోగించి యెఱుఁగక పోవుటచేత నిజముగా నీకది యెప్పుడును లేనట్టే. అప్పుడదియున్నట్టు భావించుకొని సంతోషించుచుంటివి. నీవిప్పుడు సహితము దానిస్థానమున నొక పెద్దరాయి తెచ్చి పాతిపెట్టి యదియే పోయిన బంగారమనుకొని సంతోషపడవచ్చును. పూర్వమాబంగారము నీకెంత యుపయుక్తముగా నుండెనో యిప్పుడీరాయియు నీకంత యుపయుక్తముగా నే యుండును." అని యోదార్చెను.

గీ. లోభికంటె దరిద్రుండు లోకమునను
వేఱొకండు గల్గఁడు భోగవిరహమునను.
కలిమి గల్గినఫలము లోకంబునకును
దాని నుపయోగపఱుపంగఁ దగుటకాదె ?

మృగములు, పక్షులు, గబ్బిలము.

పూర్వకాలమునం దొకసారి పక్షులకును మృగములకును యుద్ధము సంభవించినప్పుడు గబ్బిలము తా నేపక్షమును జేరక దేహము దాఁచుకొనుటకయి చూచెను. ఇట్లుండఁగా మొట్టమొదట యుద్ధములో మృగములకు గెలుపు కలుగునట్లుగా కనఁబడినందున గబ్బిలము వానియొద్దకుఁ బోయి "ఓ మృగములారా! నేను మీవాఁడను. నేను పక్షినయిన పక్షమున నానోటిలో రెండువరుసల పండ్లుండునా?" అని

వానిలోఁ జేరెను. అటుతరువాతఁ గొంతసేపు ఘోరయుద్ధము జరిగిన మీఁదట గరుత్మంతుని పరాక్రమము చేత కట్టకడపట పక్షులకే విజయము కలిగెను. అప్పుడు గబ్బిలము మెల్లగా పక్షులవద్దకువచ్చి “ఓపక్షులారా! నేను మీవాఁడను. నేను మృగము నయినయెడల నాకీ రెక్కలును పయి కెగరఁగల శక్తియుఁ గలుగునా?” అని వానితో తన చుట్టఱికమును తెలుపుకొనెను. పక్షులు దాని మాటలు నమ్మక కాళ్ళతోతన్ని ముక్కులతో పొడిచి దానిని దూరముగా తఱిమివేసెను. అంతట గబ్బిలము మరల మృగములయొద్దకుఁ బోఁగా నవియుం దమ్ముఁ జేరనీయక దానిని వెడలఁగొట్టెను. అందుచేత గబ్బిల మప్పటినుండియు నెవ్వరిలోను గలియక పక్షులును మృగములునుకూడ నిద్రపోవు కాలములలో రాత్రిమాత్రము లేచి తిరుగసాగెను.

గీ. ఎల్లరకు మంచివారుగా నెదనుగోరి
యిచ్చకములాడుచును నీతి యెడలితిరుగు
స్వప్రయోజన ధూర్తవాచాల్ సర్వగతుల
భ్రష్టులగుదు రెరికి మంచివారుగాక.

చెట్టుక్రిందశయనించిన బాటసారి.

ఒక మార్గస్థుఁడు బహుదూరము నడిచి యలసివచ్చి చల్లనిమఱ్ఱినీడను విశ్రమించి, చేరువనుప్రాఁకి కడవలంతలేసి కాయలతోనున్న గుమ్మడి తీఁగను జూచితనలో తానిట్లు చింతింప మొదలుపెట్టెను— “భగవంతుఁడు వట్టి బుద్ధి హీనుఁడుగా నున్నాఁడు. బలిష్ఠమయిన యీమఱ్ఱిచెట్టుకు కుంకుడు గింజలంతలేసి చిన్నకాయలు పెట్టి, దుర్బలమయిన గుమ్మడితీఁగెకు బానలంతలేసి పెద్దకాయలు పెట్టినాఁడు. ఈ

చిన్నమఱ్ఱికాయ లీగుమ్మడి తీఁగకును, ఈపెద్దగుమ్మడికాయ లీమఱ్ఱిచెట్టునకును బెట్టి యుంచిన యెడల, దేవునిబుద్ధి యెంతశ్లాఘాపాత్రముగా నుండును!" అని యాలోచించుచు హాయిగా నిద్రపోయెను. ఇంతలో పెద్దగాలివీచి మఱ్ఱికాయలు కొన్ని మీఁదరాలినందున మెలఁకువ రాఁగా, అతఁడొకసారి కన్నులు తెఱచిచూచి "అయ్యో! ఈపెద్దకాయలు మఱ్ఱిచెట్టుననే యుండి గాలికి నామీఁద పడియుండిన పక్షమున నే నీపాటి తలవ్రక్కలయి చచ్చిపోదునుగదా! అజ్ఞానముచేత నిష్కారణముగా సర్వజ్ఞుఁడయిన యీశ్వరునియెడ లోపమారోపించి పాపముకట్టుకొన్నాను." అని పశ్చాత్తాపపడుచు తనదారినిపోయెను.

గీ. మూఢజనములు తమయల్పబుద్ధిచేతఁ
దత్త్వమెఱుఁగ కొనర్తురు దైవనింద.
తమకుఁ దోఁచినదెల్లను తథ్యమనక
సృష్టిమహిమలెల్ల నెఱుంగ నెన్నవలయు.

ఇంద్రుఁడు, గొల్లవాఁడు.

ఒకగొల్లవాఁడుతనమందలోని గిత్తయొకటి యాకస్మికముగా కనఁబడకపోఁగా దానినిమిత్తమయి యడవియంతయు వెదకెనుగాని దాని జాడ యెక్కడను తెలియ రాలేదు. అంతటవాఁడు మనుష్యప్రయత్నమువలన కార్యము లేదని యెంచుకొని "నా గిత్తను దొంగిలిన దొంగ నొక్కసారి నాకంటికిఁ గనఁబఱచిన పక్షమున నీకొక మేకను బలియిచ్చెదను." అని యింద్రునకు మ్రొక్కుకొనెను. ఇట్లు మ్రొక్కుకొని వాఁడరణ్యములో ముందుకు కొన్నియడుగులు నడువఁగానే యొక పొదలో వాని

గిత్తను దొంగిలించిన చోరుఁడు వానికన్నులయెదుట ప్రత్యక్ష మయ్యెను. అప్పుడా వంకను గొల్లవాఁడు చూడఁగానే గిత్తను దొంగిలినది రెండుకాళ్ళ దొంగ కాక నాలుగుకాళ్ళ దొంగయయ్యెను. ఎర్రని నోటఁ గఱచుకొని సింహమొకటి కన్నుల యెదుట కనఁబడఁగానే భయముచేత వానిప్రాణములు పయికెగసి పోయినవి. ఇట్లు కొంతసేపు వాఁడు చిత్రప్రతిమవలె నిశ్చేష్టితుఁడయి యుండి కొంత తడవునకు తెలివితెచ్చుకొని ప్రాణభీతిచేత దేహము వడవడవడఁక గద్గదస్వరముతో “ఓభగవంతుఁడా! నాకిప్పుడు నీవీదొంగను మరల కనఁబడకుండఁ జేసిన పక్షమున, నేను నాప్రాణములు దక్కించుకొని యిల్లుచేరఁగానే యీసారినీకు మేకపోతును గాక యాఁబోతును బలియిచ్చెదను.” అని దేవేంద్రునకు మరలమ్రొక్కుకొనెను.

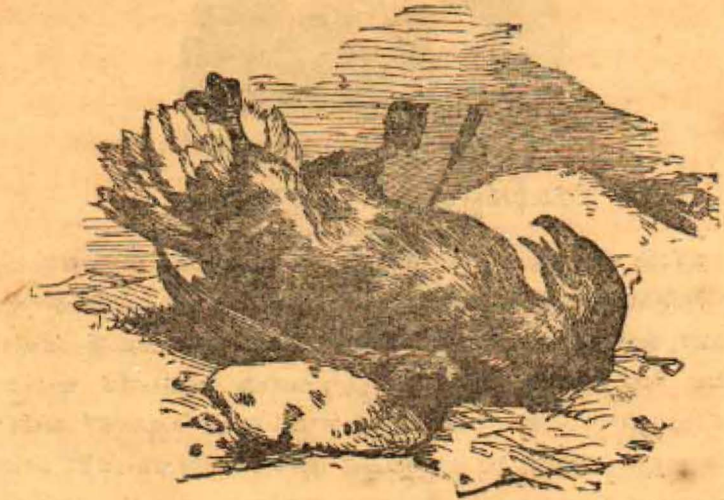
గీ. ఇలను మనకోరు కోరికలెల్ల దేవుఁ
డొసఁగునేనియు మనకెంతొ దొసఁగుపొసఁగు.
కాన, నిహలోకవస్తువుల్ కాంక్షచేయ
కాత్మసుఖమునై భగవంతునడుగవలయు.

నక్క, గాడిద.

సింహచర్మమొకటి కనఁబడఁగా దానిని మైనికప్పుకొని యొకగాడిదవనములో విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగుచు రూపాటోపముచేత మృగముల నన్నిటిని బెదరించుచుండెను. ఇట్లుకొంతసేపు విహరించిన తరువాత దానికంటికొక నక్కకనఁబడఁగా, తక్కిన మృగములవలెనే దానినికూడ భయపెట్టవలెనని తలఁచి సింహనాదము చేయుచుఁ బోయి దానిమీఁదికి భయంకరముగా దుమికెను. కంఠస్వరముచేత నక్కదానిని గుఱుతుపట్టి “ఓహోహో! గార్దభస్వాములా తమరు? ఏలినవారు కొంచెముసేపు మౌనముద్రధరించి నోరువిప్పకుండినపక్షమున తక్కినమృగములవలెనేనేనును దేవర వారిని సింహముగా భ్రమించియుందును. ప్రభువువారాగౌరవముకాపాడుకొనక నోరు తెఱచుటచేత నిప్పుడు తమరెవరో గుట్టుతెలిసిపోయినది.” అని పరిహాసము చేసెను.

గీ. నరుఁడుచేసెడు సంభాషణంబు వలన
నెట్టిగుణవంతుఁడో వాని నెఱుఁగవచ్చు.
భూషణాంబరములుదాల్చి మూఢజనుఁడు
పెదవియెత్తనందాఁకె శోభిల్లుఁగాదె?

నీతికథామంజరి.

గ్రద్ద, బాణము.

కంటఁబడినజంతువును దేనినైనను జంపి తినవలెనని యొకగ్రద్ద కొండకొమ్ము మీఁదఁగూరుచుండి చూచుచుండఁగా, వెనుకనుండి వేఁటగాఁడొకఁడు దానిని బాణముతోఁగొట్టెను. ఆదెబ్బచేత గ్రద్ద తలక్రిందుగాఁగూలి తనను గ్రుచ్చుకొన్న బాణము వంకఁజూడఁగా, ఆబాణముయొక్క పుంఖమునకు తనయీఁకలే కట్టఁబడియున్నట్టు తెలియవచ్చెను. అందుచేత గృధ్రము మరణసమయమునందు తనకుఁ గలుగుచున్న శరవేదనకంటె తన శరీరమునఁబుట్టిన యీ యీఁకయే తనచావునకు మూలమయిన బాణమును జేరియున్నదన్న విచారమే యెక్కువ వ్యథ పెట్టఁగా దేహము త్యజించెను.

గీ. ఇడుమలకు నాత్మదోషంబె హేతువైనఁ
గష్టము మఱెంత యధికంబుగాఁగఁ దోఁచు.
బహువిపత్తులు తనవల్ల వచ్చుఁగానఁ
దెలిసి జనుఁ డప్రమత్తుఁడై మెలఁగవలయు.

సోమరిగుఱ్ఱము, బరువెత్తుకొన్నగాడిద.

ఒకఁడు తనవస్తువులన్నిటిని గాడిదమీఁదవేసి మోపించుకొని దానివెంట వట్టి గుఱ్ఱమును నడిపించుకొని తనయూరికి పోవుచుండెను. శక్తికిమించిన యాబరువును మోయలేక తూలుచు గాడిద తనబరువులోఁ గొంతవహించి సాయముచేయవలసినదని గుఱ్ఱమును వేఁడుకొనెను. గుఱ్ఱము దుస్స్వభావముగలది యగుటచేత దానిప్రార్థన యంగీకరింపక నిరాకరించెను. అందుపయిని గాడిద యెంతోకష్టముతో మఱికొంత దూరము కాళ్లీడ్చుకొనుచునడిచి దుర్భరమయిన యాభారమునకు సహింపలేక వగర్చుచు మార్గమధ్యమున ముందుకుఁగూలఁబడి ప్రాణములువిడిచెను. అప్పుడు యజమానుఁడు తన గాడిదచచ్చుటచూచి దుఃఖపడి దానిమీఁది బరువంతయుఁదీసి గుఱ్ఱముమీఁద వేయుటయేకాక చచ్చినగాడిదయొక్క చర్మమువలిచి దానిని సహితము పయినివేసి యాగుఱ్ఱమును తోలుకొనిపోయెను. అందువలన గుఱ్ఱము తనతోడి జంతువునకు కొంచెము తోడుచూపక ప్రాలుమాలిన తప్పితమునకు శిక్షగా రెట్టింపుభారమునువహించి శ్రమపడవలసినదయ్యెను.

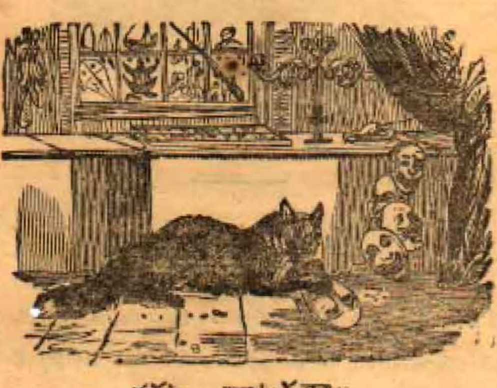
గీ. శ్రమములోనున్నవానికి సాయ మదనఁ
జేయకున్నను దుదకెంతొ చేటువచ్చు.
కావున నరుండు కొంత స్వకార్యపరత
విడిచితోడివారికిఁ దోడు పడఁగవలయు.

కుక్క, దొంగ.

ఒకనాఁటి యర్ధరాత్రమందు కొందఱు దొంగలువచ్చి యొకయింటికి కన్నము వేయుచుండఁగా, కావలికుక్క వారినిజూచి మొఱుగనారంభించెను. అప్పుడు దొంగ

లలో నొకఁడు కుక్క నోరడఁచుటకయి రొట్టెముక్క యొకటి దానిముందు విసరి వైచెను. ఆకుక్క దానిని పుచ్చుకొనక "ఓ చోరులారా! నే నెప్పుడును లంచమున కాశపడి నా యజమానునికి ద్రోహముచేయు స్వభావముకలవాఁడనుగాను. అంతే కాక నేఁడీచిన్నరొట్టెముక్క నిమిత్తము నా భావిసుఖమును స్వాతంత్ర్యమును మీకు విక్రయించి యెల్లకాలము కష్టమనుభవించుటకు నేనంత బుద్ధిహీనుఁడనుగాను. మీరు నా యజమానుని కొంపఁగూల్చినతరువాత రేపటినుండి యిఁక నన్ను పోషించువా రెవ్వరు?" అని మఱింత బిగ్గరగా మొఱిగి యింటివారినిలేపి దొంగలను పట్టియిచ్చెను.

గీ. స్వచ్ఛవృత్తియె సర్వార్థసాధకంబు.
కాపునజనుండు నిమిష సౌఖ్యంబుకొఱకు
లంచముగ్రహించి యతిహేయలాభమొంది
చెఱుచుకోరాదు ఘనతయు స్థిరయశంబు.

నక్క, నాటకశాల.

ఒకనక్క యాహారము నిమిత్తమందందు తిరిగి యెక్కడను దొరకక పోయిపోయి తుదకొక నాటకశాలలో ప్రవేశించెను. నాటకులు వేషములు వేసికొను నప్పుడు మొగములకు తగిలించుకొను కాగితపుతలలు కొన్ని దానికక్కడ కనఁబడఁగా, వయిరంగులనుజూచి యవి నిజమయినతలలని భ్రమించి వానిలోపలి మెదడు భక్షింప వచ్చునని సంతోషించి చెంతకుఁబోయి కాలితో వానిని కదలించిచూచెను. కదలింపఁగానే యవియంతస్సారములేనివయి లొటలొటమని ధ్వనిచేయఁగా, నక్క విచారపడి

“ఈ శిరస్సులు పయికెంతో యందముగానున్నవి. అయినను లోపలనెంత వెదకినను లేదన్నమాత్రమావగింజంతయు కంటఁబడకున్నది.” అని పలికి యున్నస్సరనియందుండి వెడలిపోయెను.

గీ. ఈప్రపంచనాటకశాలనెల్లయెడల
సతతమునటించుచుండు ననసంఖ్యాజనులు
ప్రజలఁ బయివేషముల భ్రమపఱచుచున్న
సారమెంచటలోపలలేని వారెనుమ్మ.

గుఱ్ఱము, సింహము.

సింహమొక బలిసినగుఱ్ఱముమీఁద కన్నువేసి దానినెలాగునైనఁ దనపొట్టను బెట్టుకోవలెనని తలఁచెనుగాని దానినిపట్టుకొను మార్గమేదియు తోఁచినదికాదు. అయినను కొంతసేపాలోచించి యాసింహము గుఱ్ఱమును తనయొద్దకాకర్షింపఁదగిన యుపాయమొకటి యూహించి, తాను సకలమూలికలును దెలిసిన ఘనవైద్యుఁడననియు సమస్త జంతువులయొక్కయు సర్వవ్యాధులను నివారణముచేయఁ గలుగుదుననియు ప్రకటనచేసెను. జంతువులను సులభముగా తన గర్భములోఁ జొప్పింపఁగలుగుటకు పన్నియుండునని యా మాయోపాయముయొక్క యుద్దేశమును గుఱ్ఱము గ్రహించి, మాయకుఁదగిన ప్రతిమాయపన్ని యా యభినవవైద్యుని రోగము ముందుగాకుదిర్చి గర్వభంగము చేయవలెనని నిశ్చయించుకొని, తానేమియునను మానపడక యా వర్తనమును నమ్మినట్టు నటించి తన యెడమకాలిలో ముల్లువిఱిగినట్లభినయించి కుంటుచు మెల్లగా సింహమువద్దకునడచి, తనకు మరణవేదన కలిగించుచున్న ముల్లుతీసి కాలికి మందువేయవలసినదని వెనుక కాలుచూఁచెను. సింహము తక్షణమే వైద్యముచేయుట కంగీకరించి

దగ్గఱకువచ్చి కాలుచూపుమని గుఱ్ఱమునడిగెను. గుఱ్ఱము వెనుకవంకతిరిగి తనవెనుకటి కాలొకటి పయికెత్తిచూపి, సింహము కాలుపట్టుకొని శోధించుటకయి ముందుకు జరగుచున్న సమయములో వెనుకటికాళ్లతో సత్తువకొలఁదిని నెత్తిపెంకెగిరి దిమ్మెక్కి పడునట్లుగా దానిమొగముమీఁద నొక్కతన్నుతన్నెను. సింహము వెనుకకొఱఁగి క్రిందఁబడి కొట్టుకొనుచున్న సమయములో తన్ను వంచించి చంపఁదలఁచుకొన్నదానిని తానే వంచింపఁగలిగితినన్న సంతోషముచేత సకిలించుచు కాలికొలఁదిని పరుగెత్తి యదృశ్యమయ్యెను.

గీ. అవని నంగిటబెల్లంబు నాత్మవిషము
పెట్టుకొని తేనెమాటలు పలికిఁ బలికి
పరులవంచింపనెంచెడు పాపరతులు
కడకుఁ దమమోసమునఁ దామె చెడుదు రెపుడు.

ముసలివాఁడు, మృత్యుదేవత.

బలహీను డయిన యొక బీదముసలివాఁడు తనయూరిచేరువనున్న యడవికిఁ బోయి చితుకులేరి మోపుకట్టుకొని నెత్తిమీఁదఁ బెట్టుకొని యింటికి మరల వచ్చుచుండెను. ఎండదెబ్బచేతను దారినడచిన బడలికచేతను ముసలివాఁడలసిపోయి యాకట్టెల మోపు మోయలేక కొంతదారి సాగినతరువాత క్రిందఁబడవైచి నేలమీఁద చతికిలఁబడి రొఁజుచు విసుగుచేత "ఓ మృత్యుదేవతా! నీవొక్కసారివచ్చి నాశ్రమ నివారణము చేయుము" అని మృత్యువును పిలిచెను. ఆమాటలు పలుకఁగానే మృత్యుదేవత వాని వద్దకువచ్చి "ఓ వృద్ధుఁడా! నన్నేలపిలిచినావు? నావలన నీకేమి కావలెను?" అని యడిగెను. ఆవృద్ధుఁడు మృత్యువు తనకంతసమీపములో నున్నదని యెఱుఁగక మృత్యు

దేవత సన్నిహితురాలు కాఁగానే భయముచేత వడవడ వణఁకుచు “అమ్మా! ఈకట్టెల మోపు నా నెత్తిమీఁదినుండి జాఱిపడినందున ముసలితనమువలనఁ గలిగిన బలహీనతను బట్టి మరల నేఁడి నెత్తిమీఁదికెత్తుకోలేక నిన్నుఁ బిలిచినాను. ఇంతకంటె నీవలన నాకు మఱేమియు నక్కఱలేదు.” అని వాఁడుత్తరమిచ్చెను.

గీ. కొంతశ్రమకల్గఁగనె చావుకోరుకొనుచు
మరణమనఁగానె వెఱతురు మనుజులిలను.
మరణముఁ గోరక నరుండు మరణమొదవ
భయపడని సాధువర్తన వఱలవలయు.

గాడిద, గుఱ్ఱము.

ఒకవర్తకుఁడు తన గాడిదమీఁద రెండు బొచ్చుమూటలును గుఱ్ఱముమీఁద రెండుప్పుమూటలును వేసి తన గ్రామమునకు తోలుకొని పోవుచుండెను. ఇట్లు పోవుచుండఁగా నడుమ నొకకాలువ యడ్డమువచ్చెను. ఆ రెండుజంతువులును నీటిలో దిగి నడుచుచుండఁగా గుఱ్ఱముదిగిన వైపున నీరు మిక్కిలి లోతుగానున్నందున తడిసి మూటలలోని యుప్పు కొంతకరఁగి మూటలు తేలికయ్యెను. ఇట్లవి రెండును కాలువ దాఁటి మరల మెట్టను నడుచుచుండఁగా గుఱ్ఱము తనమూట తేలికగుటయు తేలికయిన కారణమును మెల్లగా గాడిదతోఁజెప్పెను. అదివిని గాడిద తనమూటలను కూడ తేలికచేసికోవలెనని తలఁచి కొంతదూరము సాగినతరువాత మఱియొక కాలువ కనఁబడఁగానే దానిలోదిగి బుద్ధిపూర్వకముగా తన వీపుమీఁదిమూటలను నీటిలో ముంచివేసెను. గాడిద యనుకొన్నట్లు నీళ్లలో ముంచుటచేత బొచ్చుమూటలు తేలికకాక మఱింత బరువెక్కినందున, అది యామూటలుమోచుకొని నడవలేకచచ్చెను.

గీ. సరిగఁ దాలోచించి, యితరులు సలుపునట్టి
కార్యముల మేలుకీడులు కనఁగలేక,
యన్యులాచరించునట్లు చేయఁగఁబూన
నష్టమె పొసంగు లాభంబునకును మాఱు.

గుడ్లగూబ.

మధ్యాహ్నసమయమునం దొకగుడ్లగూబ తొఱ్ఱిలోనుండి వెడలివచ్చి యొక కొమ్మమీఁదఁగూరుచుండి, అద్భుతముగా వెలుఁగుచున్న సూర్యబింబమువంకఁ జూచి యిట్లు ప్రలపింప మొదలుపెట్టెను. "ఓహో! ఈ సూర్యకిరణములెంత పనికిమాలినవిగానున్నవి! కన్నులు మిఱుమిట్లుకొలిపి యెలుకలుమొదలయినవానిని కనఁబడకుండఁ జేయుటతప్ప నాకీసూర్యప్రకాశమువలన లేశమును ప్రయోజనము కానరాకున్నది. ఇటువంటి నిష్ప్రయోజనకరమయిన సూర్యబింబమును దేవుఁడేలచేసెనో నేనూహింపఁ జాలకున్నాను. పగలుకూడ చీఁకటియున్నపక్షమున, ఎంత మనోహరముగానుండును!" —అని తలపోయుచుండఁగా చేరువకొమ్మమీఁదికివచ్చుచున్న గరుడపక్షి యామాటలు విని "ఓబుద్ధిహీనుఁడా! సూర్యబింబ మేమిప్రయోజనముకొఱకు చేయఁబడినదో తెలిసికోఁజాలక నిష్కారణముగా నేలదూషించెదవు? ఉన్న లోపమంతయు నీకన్నులలో నున్నదికాని సూర్యబింబములో నెంతమాత్రమునులేదు. గుడ్లగూబ యెలుకలనుపట్టుకోలేకపోవునని, నీమూలమున లోకమంతయు కన్నులున్న ప్రయోజన మనుభవింపకుండవలెనని కోరుచున్నావా? నీవు పనికిమాలినదనుకొనుచున్న సూర్యబింబము లోకమునకంతకును పరమప్రయోజనకరముగానున్నది. బుద్ధిహీనులుతప్ప లోకములో మఱి యెవ్వరును తామే బుద్ధిమంతులమని తలఁచుకోరు." అని బుద్ధిచెప్పెను.

గీ. ధారుణిని దామెకఁడుగొప్పవారమనియుఁ
దమకుఁ గొఱగానిదెల్ల వ్యర్థంబెయనియు

భావమునఁదలంపక యెల్లవారికొఱకు
నీశ్వరుఁడు సృష్టిచేసెనంచెఱుఁగవలయు.

కోఁతి, నక్క.

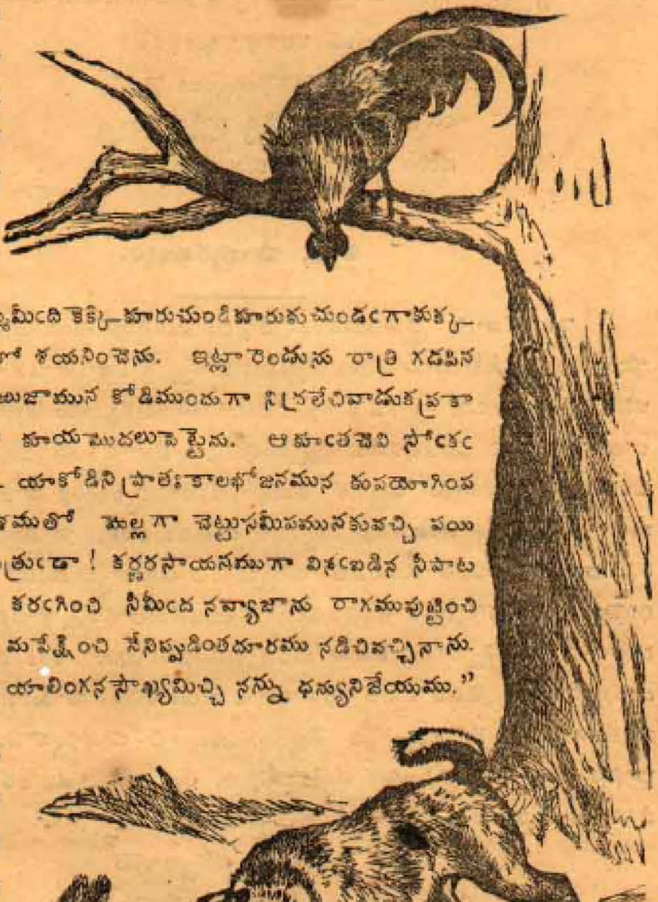
ఒకపర్యాయము మృగరాజయిన సింహము మృతినొందఁగా, అరణ్యమునందుఁ గల జంతువులన్నియు మృగరాజు నేర్పఱుచుకొనుటకయి సభచేసి యొక వానరపతిని మృగరాజ్యమునకభిషిక్తునిఁజేసెను. మృగరాజ్యాధికారము నిమిత్తమయి ప్రయత్నము చేసిన జంతువులలో నొకటియయిన నక్క మర్కటమును రాజునుగాఁ జేయుటచేత లోపల మిక్కిలి కోపముగలదయి పయికాకోపమేమియుఁ గనఁబడనీక యడఁచుకొని నవ్వుమొగముతో మిత్రునిగా క్రొత్తరాజువద్దకుఁబోయి యేకాంతదర్శనముచేసి నమస్కరించి, "దేవా! నేనిప్పుడొకధననిక్షేపమును జూచివచ్చినాను. అయినను తనరాష్ట్రములో దొరకిన ధనమంతయు రాజుదయినందున నేను దానిని ముట్టుకొనక యీ శుభవార్తను దేవరకు నివేదించుటకయి వచ్చినాను. ఈనిక్షేపమితరుల కంటఁబడకమునుపే దేవర వారక్కడకు విజయంచేసి చేతికి దక్కించుకొనవలెను." అని మహావినయభక్తులతో విన్నపముచేసెను. అప్పుడాకోఁతిరాజు ధనాశచేత తన నక్క భృత్యునివెంట తత్క్షణమే బయలుదేఱి ధనమును స్వాధీనముచేసికొనుటకయి నడిచెను. నక్క యీ యపూర్వ మృగరాజును దూరముగాఁగొనిపోయి యెలుకలనుబట్టుటకయి పెట్టిన యినుపయంత్రము నొకదానినిచూపి యీసందుననుండి చేయిపెట్టితీసినయెడల మూఁత విడిపోయి ధనము పయికివచ్చునని చెప్పెను. కోఁతి యామాటనమ్మి యాయంత్రములో చేయిపెట్టఁగానే శెట్టువదలి మీటపడి చేయి యందులోచిక్కుకొని యూడిరాకపోయెను. చేయి యూడి రాక బాధపడుచు రాజు "రాజద్రోహీ! ఇదియేమి? ఇట్లు మోసముచేసితివి." అని కోపపడి యడుగఁగా నక్క "ఓ వెఱ్ఱిరాజా! ఈయంత్రములో తగులుకొన్న నీవ్రేళ్ళనే నీవు పయికిఁదీసికొని కాపాడుకొలేనివాఁడవు నీప్రజలయాపదలనుదీర్చి వారి నెట్లు కాపాడఁగలుగుదువు?" అని రాజు నక్కడవిడిచి తనదారినిబోయెను.

గీ. జనులుప్రభువుఁగా నొకనిఁ జేకొనెడునపుడు
గుణజలాఢ్యుని నేయేర్చుకొనఁగవలయు.
తమపనులె చక్కఁబెట్టుకోఁ దగనివారు
పరులకార్యములెటు చక్కఁబఱుపఁగలరు!

 (సశేషము.) కం - వీరేశలింగము.

కోడి, కుక్క, నక్క.

ఒకకోడియు కుక్కయు మిత్రములయినందునఁ గలిసి దేశాటనము చేయుటకు నిశ్చయించుకొని ప్రయాణ మయి బయలుదేఱి, అడవిమార్గమునఁ బోవుచు చీఁకటిపడిన తరువాత కోడి యొక పెద్దచెట్టు

యొక్క పయికొమ్మమీఁది కెక్కి కూరుచుండి కూరుకుచుండఁగా కుక్క దానిక్రిందితొఱ్ఱలో శయనించెను. ఇట్లా రెండును రాత్రి గడపిన తరువాత తెల్లవాఱుజామున కోడిముందుగా నిద్రలేచి వాడుకప్రకారముగా బిగ్గరగా కూయ మొదలుపెట్టెను. ఆకూఁతచెవి సోఁకఁగానే యొకనక్క యాకోడిని ప్రాతఃకాలభోజనమున కుపయోగింప వలెనన్న యుద్దేశముతో మెల్లగా చెట్టుసమీపమునకువచ్చి పయికిఁజూచి "మిత్రుఁడా! కర్ణరసాయనముగా వినఁబడిన నీపాట నాహృదయమును కరఁగించి నీమీఁద నవ్యాజానురాగముపుట్టించినందున, నీదర్శన మపేక్షించి నేనిప్పుడింతదూరము నడిచివచ్చినాను. నాకొక్కసారి నీయాలింగనసౌఖ్యమిచ్చి నన్ను ధన్యునిజేయుము."

అని వేఁడుకొనెను కోడిదాని మాయమాటలువిని యనుమానపడి "మిత్రుఁడా! నీవింతదూరము నన్ను వెదకుకొనుచు వచ్చినందున కయినా కుపర

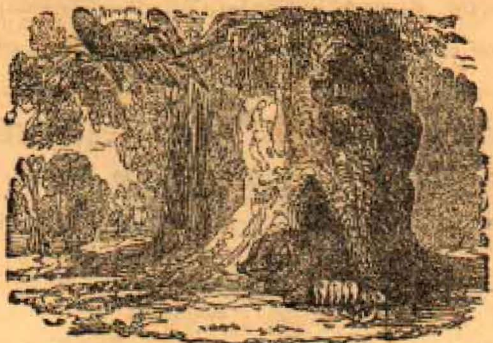
మానందము కలిగినది. నీవుదయచేసి చెట్టుయొక్క వెనుకవైపునకుఁబోయి తొఱ్ఱలో నిద్రించుచున్న ద్వారపాలకుని లేపినపక్షమున, నీకాతఁడు పయికివచ్చుటకు దారి చూపును." అనిచెప్పెను. ఆమాటలువిని నక్క చెట్టుయొక్క తొఱ్ఱవద్దికిఁబోయి పిలుచునప్పటికిలోపలినుండికుక్క లేచివచ్చి దానిమీఁదికురికిగొంతుకొఱికిచంపివేసెను.

గీ. స్వప్రయోజన పరతతో సరసఁజేరి
యాత్మలోపల లేనినెయ్యంబు నెఱపి,
యిచ్చకములాడు నట్టి నిర్హేతు కాప్త
వరుల నమ్మక మెలఁకువ పడఁగవలయు.

కాకి, పావురములు.

పెంచినవారు ప్రతిదినమును వేసెడు మేఁతలని యొకరియింట పావురములు సుఖపడుచుండుటచూచి చేరువచెట్టుమీఁదనున్న కాకివానిలోఁగూడి తానునుసుఖపడవలెనని తలఁచి, వానివలె కనఁబడుటకయి రెక్కలకు తెల్లరంగువేసికొని తన బంధువులనువిడిచి సంజవేళనుబోయి పావురపుగూటిలోఁ బ్రవేశించెను. పావురములు చీఁకటిలో నానవాలు పట్టలేక తమలోనికి రానిచ్చినందున కాకియారాత్రి సుఖముగా వానితో భోజనముచేసి పవ్వళించి యూరకుండక, తానువానిని మోసపుచ్చి తినిగదాయన్న సంతోషముచేత తన్నుమఱచి యుత్సాహముతో పాటపాడనారంభించెను. ఆకంఠస్వరము చెవినిబడఁగానే యదితమలోనిపక్షి కాదని తెలిసికొని పావురములాకాకిని తన్నిపొడిచి తమలోనుండి వెడలనడఁచెను. కాకి దెబ్బలకు భయపడి యక్కడనుండి వెడలి మరల తనవారిలోఁ జేరుటకయి కాకులవద్దకు పరుగెత్తెను. కాకులు దాని రెక్కలయొక్క తెల్లరంగునుజూచి యదిస్వజాతిపక్షి కాదనుకొని దానిని తమలోనికి రానియ్యక తఱిమివేసెను. తన యవివేకముచేత కాకియిట్లు లేనిపోని కష్టమును తెచ్చుకొని యుభయభ్రష్టమయ్యెను.

గీ. స్వసుఖలబ్ధికై మాయలు పన్నువాఁడు
దుర్దశలపొందు మితిలేక తుట్టతుదకు.
ప్రజలువయివేషములఁ బొత్తు భ్రమముగొన్నఁ
దెలిసికొందురు పిదపఁ జేష్టలనుబట్టి.

గ్రద్ద, పిల్లి, పంది.

ఒకపెద్దచెట్టుయొక్క కొనకొమ్మలలో గూడుకట్టుకొని గ్రద్దయొకటి వాసము చేయుచుండెను; చెట్టుకు నడిభాగమునందున్న తొఱ్ఱలో నొకయడవిపిల్లి కాపురముండెను; చెట్టుయొక్క యడుగునబోలుగానున్న భాగములో పందియొకటి తనపిల్లలతో నివసించుచుండెను. అవియన్నియుఁ గలిసి కొంతకాలము సుఖముగానే యుండెను గాని యటుతరువాత పిల్లి యొకకుతంత్రము పన్ని సహవాసుల సౌఖ్యమునకు భంగము కలుగఁజేసెను. ఒకనాఁడాపిల్లి చెట్టుపయికిప్రాఁకి గృధ్రమువద్దకుఁబోయి మెల్లఁగా దానిచెవిలో "మిత్రమా! చెట్టుక్రింది పంది యేమి చేయుచున్నదో చూచినావా? అది చెట్టుచుట్టునుత్రవ్వి వ్రేళ్ళనన్నిటిని పెల్లగించివేయుచున్నది. ఇట్లుత్రవ్వఁగా చెట్టుకూలినపక్షమున మనము లేనప్పుడు మనపిల్లలకు హానిచేయవలెనన్న ద్రోహచింతతోనే యదియీపని చేయుచున్నదని నాకిప్పుడు తోఁచుచున్నది. కాఁబట్టి యిల్లు విడువక నెలదినములవఱకును నీవు సదా దానినికనిపెట్టి చూచుచుండవలయును." అనిచెప్పెను. ఆమాటలునమ్మి భయపడి గ్రద్దతనగూడు విడువక యాహారనిద్రలుమాని దివారాత్రములు కాచుకొని యుండెను. అంతటపిల్లి మెల్లగా చెట్టుదిగివచ్చి దీనముఖముతో పందియొద్దకుఁబోయి యేకాంతముగా "మిత్రమా! నీవీదిన మిల్లువిడిచి బయటపోఁగూడదు. నేఁడునీవావలికిఁబోఁగానే నీపిల్లలలో నొకదానినితెచ్చి కుడువఁబెట్టెదనని చెట్టుపయినున్న పాడుగ్రద్ద తనపిల్లలతో మెల్లగాఁ జెప్పుచుండఁగాఁ గొన్నిమాటలిప్పుడు నాచెవినిబడినవి. ఈ సంగతి ముందుగా నీకుఁదెలియఁజేయుట మంచిదని సహవాసదోషముచేత నీయొద్దకు పరుగెత్తుకొని వచ్చినాను. నేనువేగిరము

నాయింటికిఁబోవలెను. ఈలోపల గ్రద్దనాపిల్లలకేమి హానముతెచ్చునోయని భయ మగుచున్నది.'' అని యచటనిలువక పరుక్కిఁబోయెను. ఈకుత్సితవాక్యములను నమ్మి తనపిల్లలకు గ్రద్ద యేమిహానిచేయునోయని క్రిందిపందియు, తనపిల్లలకు పందియేమి హానిచేయునోయని పయిని గ్రద్దయు, తమనివాసములు వదలక యెక్కడనే రేయిం బగళ్ళు కాచుకొని యుండుటచేత పస్తుపడి కృశించి కొన్నిదినములలో గ్రద్ధవరాహ ములుచావఁగా మాయలమారిపిల్లి వానిపిల్లలను తానును తనపిల్లలునుజేరి భక్షింపఁ జొచ్చెను.

గీ. వారియొద్దఁగొన్నియుఁ గొన్నివీరియొద్దఁ
జెప్పి చెడఁ గొట్టుదురు ఖలుల్ చెలులసుఖము.
కావునను బుద్ధిమంతులు కపటులైన
పొరుగువారిమాటలు త్రోచి పుచ్చవలయు.

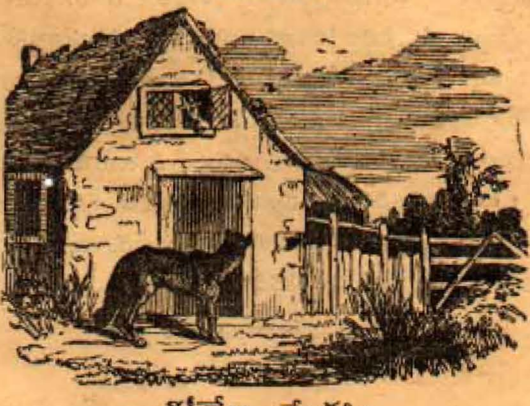

గాడిద, కుక్క, తోడేలు.

ఆఁకలిగొనియున్నకుక్కను బరువువేసిన గాడిదను దనవెంటఁగొని యొక పాంథుఁడు దారిప్రయాణము చేయుచుండెను. కొంతదూరము పోయినతరువాత వాఁడలసి యొకచోటతనగాడిదను కుక్కను నిలిపి తానొకచెట్టుక్రింద పరుండి హాయిగా నిద్రపోయెను. అంతటగాడిద చేరువనున్న పొదలు మొదలయినవి మేయుచుండెను. కుక్కమాత్రమాఁకలిచేత బాధపడుచు దాపునఁగూరుచుండి గాడిదనుజూచి "చెలి

కాఁడా! నీవొక్కసారివంగి నానిమిత్తమునీవీపుమీఁద వేసియున్న యన్నము కొంచెమునన్ను తీసికోనిమ్ము.' అనియడిగెను. గాడిదవానిమాటలు పెడచెవినిపెట్టి యదియెన్నివిధములఁ బ్రార్థించినను వినక తానుగద్దించుచు "మనయజమానుఁడు నిద్రలేచినదాఁక నీవుకొంచెము సేపోపికపెట్టవచ్చును. అతఁడులేచిమాటతీసినీయన్నము నీకు పెట్టకమానఁడులే. ఇంతలో తొందరపడకు." అనికసరెను. ఇంతలోనొక తోడేలు చేరువయడవిలోనుండివచ్చి గాడిదమీఁదికుఱికి గొంతుపట్టుకొనెను. అప్పుడా గాడిద "చెలికాఁడా! రమ్మురమ్ము. శీఘ్రముగావచ్చి తోడేలుపట్టి దీనినివిడిపింపుము." అనికుక్కను పిలిచెను. "మనయజమానుఁడు నిద్రలేచినదాఁక నీవుకొంచెము సేపోపిక పెట్టవచ్చును. అతఁడులేచి నీకుతోడుపడకమానఁడులే. ఇంతలో తొందరపడఁబోకు.' అనిపలికి కుక్కయక్కడనుండి కదలకుండెను. ఈమాటలనుచుండఁగానే తోడేలుగాడిదను గొంతుకొఱికిచంపివేసెను.

సీ. ఒక్కచోటను గొలువులోనుండువారు
సాకులనుజెప్పి తగువేళ సాయపడక
తాముతప్పించుకొనఁ బ్రయత్నంబుపడక
యొండొరులకును తోడ్పడుచుండవలయు.

తోడేలు, మేఁకపిల్ల.

ఒకమేఁకపిల్లయింటినడికొప్పుమీఁదికెక్కి చూచుచుండి యాదారినితోడేలొకటి పోవుచుండఁగా దానిని పిలిచి యనేకదుర్భాషలాడి తిట్టెను. ఆమాటలువినితోడేలు

తలమెత్తిపయికిఁజూచి “ఓరిదుష్టుఁడా! ఈమాటలవలన నన్నవమాన పఱుపఁగలిగితి నని యెంచుకొని గర్వపడఁబోకుము. ఈమాటలు నీవిప్పుడెక్కియున్న యున్నతస్థలము నుండి వచ్చినవని భావించుచున్నాను గాని నీనోటినుండి వచ్చినవని నేనెంచను. అధికులనవమానపఱిచెడి యీమహిమ యీస్థలమునిది కాని నీది కాదు.” అనివానిమాటలు పాటిగాఁబట్టక తనదారినిబోయెను.

గీ. అల్పుల కతిశయస్థాన మబ్బెనేని,
తూలనాడుదు రధికులఁ దుచ్ఛమతిని.
తులువమాటలు పలుకుట వలనఁదమకు
వేఱుహానిరాకున్నను వేరుచెడును.

దొంగ, పిల్లవాఁడు.

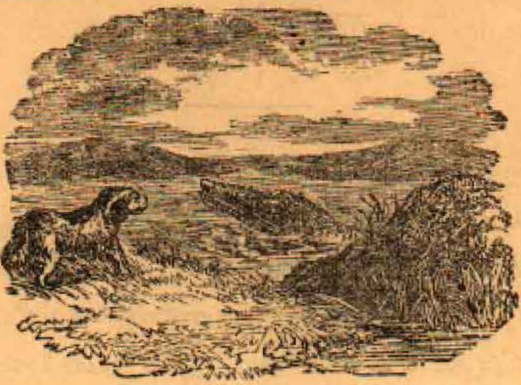
ఒకపిల్లవాఁడు నూతిగట్టునఁగూరుచుండి యొంటిగా నేడ్చుచుండెను. వాని యొద్దనేమయిననున్న తస్కరింపవలెనని దొంగవాఁడొకఁడాబాలునియొద్దకుఁబోయి “ఏలయేడ్చుచున్నావు?” అనియడిగెను. “నూతిలో తొంగి చూచుచుండఁగా నామెడలోని కంటెయూడి నీటిలోపడిపోయినందున నేడ్చుచున్నాను.” అని యాబాలకుఁడు చెప్పెను. అప్పుడాచోరుఁడు వానికంఠాభరణమును దా నపహరింపవలెనన్న దురాశచేత తనపయిబట్టలుతీసి యొద్దునఁబెట్టి చూచుచుండవలసినదని యాబాలునితోఁజెప్పి నూతిలోదిగి కొంత తడవు తడవులాడి యందేమియుఁగానక మరల పయికి వచ్చెను. ఇట్లుపయికివచ్చి చూచునప్పటి కక్కడ తనబట్టలుగాని బట్టలకు కావలియున్న చిన్నవాఁడుగాని కనఁబడకపోఁగా వాఁడు మోసముచేయఁబోయి తానే మోసపోతినని దుఃఖించుచు నింటికినడిచెను.

గీ. పరుల మోసముచేసెడు వారుకూడఁ
బోగులుదురు తమ్ముఁ బరులింత మోసపుచ్చ.
కడకువంచన వ్యథతెచ్చుఁగాన, మనుజు
లొండొరుల మోసపుచ్చక యుండవలయు.

గొల్లవాఁడు, కుక్క.

ఒకగొల్లవాఁడొక కుక్కను పెంచి తానుపనిమీఁద పోవలసినప్పుడెల్లను గొఱ్ఱెలమందకు దానిని కావలిపెట్టి పోవుచుండెను. వాఁడు తన్నెంతో ప్రేమతో పెంచి కాపాడుచున్నను, కొంతకాలమున కాచెడుకుక్క తనయజమానుఁడు దూరముగాపోయిన తరువాత గొఱ్ఱెలలో నొకదానినిపట్టి కఱచి చంపి భక్షించి యజమానుఁడు వచునప్పటికి తానేమియు నెఱుఁగనట్లు తోఁకయాడించుచు నెదురుగాఁ బోవుచుండెను. ఒకటి రెండుసారు లీప్రకారముగా జరగిన తరువాత తానుపనిమీఁదఁ బోయినప్పుడెల్లను గొఱ్ఱెయొకటి తక్కువగుచుండుట కనిపెట్టి యదితనకుక్కపనియే యని తెలిసికొని యాగొల్లవాఁడు దాని నురిపెట్టి చంపి చెట్టుకు వ్రేలాడఁదీయవలెనని నిశ్చయించి మెడకుత్రాడు తగిలింపఁబోఁగా, కుక్క వానినిజూచి "ప్రతిదినమున గొఱ్ఱెలనెత్తుకొనిపోయి చంపిభక్షించుచుండెడు తోడేలును విడిచిపెట్టియెప్పుడో యొకసారి యొకగొఱ్ఱెనెత్తుకొనిపోయెడు నన్నేల కరుణమాలి చంపెదవు? పెంచిన ప్రేమచేతనయినను నాప్రాణములు రక్షింపుము." అనివేఁడుకొనెను. అందుమీఁద గొల్లవాఁడు "నీవిప్పుడు చెప్పినదినిజమే. అయినను తోడేలుకంటె నీవే యధికశిక్షకర్హుఁడవు. తోడేలు గొఱ్ఱెలకు శత్రువని యెఱిఁగినదగుటను నేనుదానిని వారించుటకై యెప్పుడును కనుగలిగియుందును. నీవో గొఱ్ఱెలను కాచుపనికి నియమింపఁబడి యాపని నిమిత్తమే పోషింపఁబడుచున్నందున నేను నిన్నునమ్మి గొఱ్ఱెలను నీకప్పగించి యేమఱియుందును. అందుచేత నీవుచేసిన యీస్వామిద్రోహమెంతమాత్రమును క్షమింపఁదగినదిగాదు." అనిచెప్పి దాని నురితీసెను.

గీ. పగతుఁడొనరించు ఘోరపాపంబుకంటె
భటునిశ్వాస ఘాతమల్పమె యఘంబు.
చేరినమ్మినమిత్రుని జెఱచువాఁడు
ఘోరపాతకికంటెను క్రూరతరుఁడు.

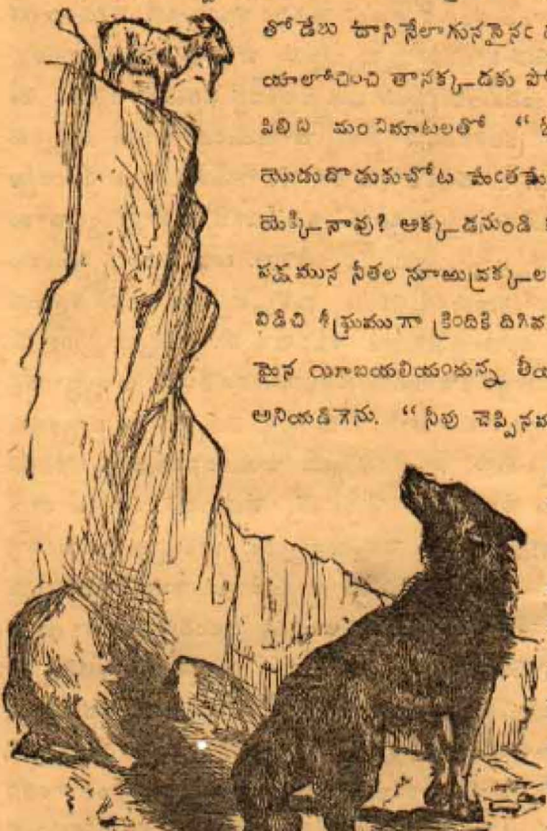

కుక్క, మొసలి.

కుక్కయొకటి యొకగొప్పనదియొడ్డుననుండి పరుగెత్తుచు దప్పిగయయుండుటను నీరుత్రాగవలెనని యెంతో యభిలాషకలదయినను నదిలోని మొసళ్ళను దలంచుకొని నీటిలో దిగుటకు భయపడి పయినుండియే మూతిచాచి నడుమ నడుమ కొంచెము నీరు కతుకుచు పరుగిడంజొచ్చెను. అప్పుడొక మొసలి దానిజాడకనిపెట్టి నీటిపయికి తలయెత్తి "మిత్రుండా. నీవంత తొందరపడి పరుగెత్తుచున్నావేమి? ఎంతో కాలమునుండి నేను నీతో చెలిమిచేయవలెనని మనసుపడియున్నాను. దైవమిప్పుడు నిన్ను నా సమీపమునకుం దెచ్చినందున నీవు నామనోరథమును సఫలముచేసితివా మహానందభరితుండనయ్యెదను." అనికుక్కనుపలుకరించెను. "నీవు నాయెడలం జూపిన గౌరవమున కెంతో సంతోషించినాను. నేనిప్పుడింత తొందరపడి పరుగెత్తుచున్నది నీవంటియాప్తులను తప్పించుకొనుట నిమిత్తమే." అనియుత్తరమిచ్చి కుక్కయచ్చట నిలువక ముందుకు పరుగెత్తెను.

గీ. సఖులమనిచేరు కుజనుల సంగమంబు
ననయము వివేకి తప్పించుకొనంగవలయు.
దుష్టతతితోడిసాంగత్య దోషమునను
సాధులకుసర్వ కష్టముల్ సంభవించు.

తోడేలు, మేఁక.

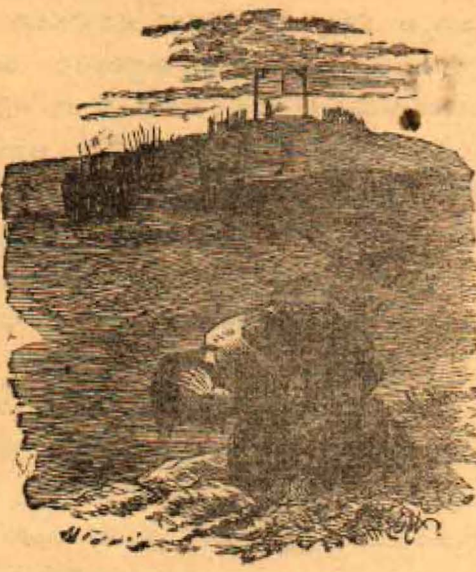
ఒకమేఁక పర్వతశిఖరమునందు విషమప్రదేశమున మేయుచుండఁగాఁ జూచి తోడేలు దానినేలాగుననైనఁ దనపొట్టను బెట్టుకోవలెనని యాలోచించి తానక్కడకు పోలేమికి విచారపడి మేఁకను పిలిచి మంచిమాటలతో "ఓ వెఱ్ఱిదానా! అటువంటి యొడుదొడుకుచోట మేఁతమేయుటకయి కొండమీఁదికేల యెక్కినావు? అక్కడనుండి కొంచెము కాలుజాఱిపడిన పక్షమున నీతల నూఱుప్రక్కలగును. ఆయపాయస్థలమును విడిచి శీఘ్రముగా క్రిందికి దిగివచ్చి హాయిగా నిరపాయకరమైన యీబయలియందున్న తీయనిపొదలు మేయరాదా?" అనియడిగెను. "నీవు చెప్పినమాటలన్నియు మంచివిగానే యున్నవి. అయినను నీమాటలునమ్మి నేనిప్పుడు క్రిందికి రాఁజాలను. నాదృష్టికి నీవిశ్వదాఁకలిగొనియున్నట్లు కనఁబడుచున్నావు. కాఁబట్టి నీవున్నచోటెంత సుఖప్రదమైనదైనను సాహసముచేసి వచ్చుటకు నాకు బుద్ధిపుట్టకున్నది." అనిచెప్పి మేఁకయక్కడనే యుండెను. అంతట మేఁక తన మాయలోఁ బడనందునకయి చింతిల్లి నిరాశచేసికొని తోడేలు తనదారినిబోయెను.

గీ. చెప్పుహితబోధ మంచిదై యొప్పుచున్న
నదియె స్వప్రయోజనపరుఁడైనయట్టి
వంచకుని నోటినుండి వెల్వడియె నేని
జాగరూకతవలయు నాచరణమందు.

వైద్యుఁడు, అంధురాలు.

ఒక వృద్ధురాలంధురాలయినందున వైద్యుని నొకనిఁ దనయింటికిఁ బిలిపించి తన నేత్రములు బాగుచేసినపక్షమున కొంతసొమ్మిచ్చునట్లును బాగుచేయలేకపోయినపక్షమున నేమియు నియ్యనక్కఱలేకుండునట్లును మధ్యవర్తులవద్ద నిర్ణయము చేసెను. ఈ యేర్పాటుచేసికొన్నతరువాత ప్రతిదినమును వైద్యుఁడామెయింటికిఁబోయి కన్నులకు కాటుకవేసి, ఆమె గ్రుడ్డిదయి చూడలేకపోవుటచేత నేదోయొకవస్తువును చేతఁబట్టుకొనిపోవుచువచ్చెను. ఇంటఁగల వస్తువులన్నియు కడలేరునప్పటి కావైద్యుఁడామె కన్నులుకుదిర్చి, తనకిచ్చెదనన్న బహుమానమిమ్మనియడిగెను. ఆమె మరల దృష్టిబలము పొంది తనసొత్తును జూచుకోఁగలుగునప్పటికింట నొక్కవస్తువును కంటికి కనఁబడనందున వైద్యునికిచ్చుటకుఁ దనయొద్దనేమియు లేదని చెప్పెను. అప్పుడా వైద్యుఁడు తనకు రావలసినరొక్కమునిమిత్తమధికారులయొద్ద నభియోగము తేఁగా, ఆ వృద్ధాంగన ధర్మసభకుఁబోయి "ఓ ధర్మాధికారులారా! నాకు దృష్టి యెప్పటియట్లు వచ్చినపక్షమునఁ గొంతసొమ్మతనికిచ్చుటకును నా యంధత్వము బాగుపడనిపక్షమున నేనీతని కేమియు నియ్యకుండుటకును నేనువ్వకొని నేత్రచికిత్స చేయించుకొన్నమాట వాస్తవమే. నాకన్నులు కుదిరినవని యీతఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. నాకన్నులు బాగుపడనే లేదని నేననుకొనుచున్నాను. నాకన్నులీతఁడు బాగుచేయుట కారంభింపకమునుపు మాయింటనెన్నోవస్తువులను నేను చూచుచుండెడిదానను; ఇతఁడిప్పుడు నా యంధత్వముపోయి నాకన్నులు బాగుపడినవని దృఢముగా చెప్పుచున్నను నాకంటికిప్పుడు నాపూర్వపువస్తువులలో నొక్కటియుఁ గానఁబడకున్నది. నేనీయనకు నిర్ణయించుకొన్న సొమ్మియ్యవలయునో లేదో ధర్మాధికారులయిన మీరే నిర్ణయించి చెప్పుఁడు." అని విన్నవముచేసెను. అప్పుడు సభవారామె వస్తువులనతఁడు దొంగిలించినాఁడని తెలిసికొని యతఁడు తెచ్చిన యభియోగము కొట్టివేసి నలుగురిలో నతని నవమానపఱచి పంపివేసిరి.

గీ. న్యాయమార్గంబుచేత ధనార్జనంబు
చేయుటకు మాఱు మోసంబు చేయునేని,
గౌరవము గోలుపడి పరివారిలోనఁ
బండితుండైనఁ దానవ్వఁబాటుపొందు.

తల్లి, పిల్లవాఁడు.

ఒకపిల్లవాఁడు పాఠశాలలో మఱియొక బాలునియొక్క పుస్తకము నొకదానిని దొంగిలించితెచ్చి తల్లిచేతికిచ్చెను. దొంగపనిచేసినందుకు తల్లి వానినిశిక్షింపక వాని శక్తినిమెచ్చుకొని తల్లి తనకొడుకెంతో ఘనకార్యము చేసినాఁడని సంతోషించి వానికొక నారింజపండు బహుమానముచేసెను. ఈ ప్రోత్సాహముచేత వాఁడు ధైర్యము తెచ్చుకొని యప్పుడప్పుడు పొరుగువారివస్తువులను వా రేమఱియున్నప్పుడెల్లను తస్క-రించితెచ్చి తల్లికిచ్చుచు క్రమక్రమముగా చౌర్యవిద్యయందు గడితేఱి తుదకు పరిపూర్ణ పండితుఁడయి పెద్దవాఁడయినతరువాత నొకరియింట బందిపోటు దొంగతనము చేసెను. అప్పుడు రాజభటులు వానినిపట్టుకొని దండనాధికారి కొప్పగింపఁగా నతఁడు విమర్శించి వానికి మరణదండనము విధించెను. ఆశిక్షను జరపుటకు చేతులు వెనుకకు విఱిచికట్టి వానిని తలారులురికొయ్యవద్దకు తీసికొనిపోఁగా వేడుకచూచుటకొఱకు గుంపులుగుంపులుగావచ్చిన పౌరజనులతోఁగలిసి యక్కడకు వానితల్లికూడవచ్చి క్రిందఁబడి పొరలుచు ఱొమ్ముమోదుకొనుచు కొడుకునిమిత్తము పెద్దపెట్టున నేడ్వఁజొచ్చెను. తన నిమిత్తమట్లు నేలఁబడి విలపించుచున్న తల్లినిజూచి వాఁడు తన తల్లిచెవిలో

నొక్కమాటచెప్పివచ్చుట కనుజ్ఞయియ్యవలసినదని యధికారులను వేఁడుకొని వారి సెలవుపొంది రాజభటులవెంట చిన్నగా తల్లియొద్దకునడిచి, చూచువారందఱును తల్లితో నేదో యేకాంతమాడుచున్నాఁడని తలఁచుచుండఁగా తల్లిచెవి రెండుపండ్ల సందునను బెట్టి కఱుకుఱ్ఱనకొఱికి ముక్కయూడఁదీసెను. ఆబాధను సహింపలేక తల్లి మఱింత బిగ్గరగా నేడ్చుచు చెవినుండి నెత్తురువఱదలుగట్ట మూఁకలలోఁబడి పరుగులెత్తఁజొచ్చెను. అప్పుడక్కడనున్న వారందఱును వాని దౌష్ట్యమున కాశ్చర్యపడి మహాకోపముతో వానినిజూచి "ఓరి పాపాత్ముఁడా! ఇదివఱకొక ఘోరపాతకముచేసి యురిశిక్ష ననుభవింపఁబోవుచుండియు బుద్ధిలేక యీనడుమను కన్నతల్లి చెవులుత్రెంపి యీ క్రొత్తపాపమేల కట్టుకొన్నావు?" అనియడిగి వానిని నానావిధముల దూషింపసాగిరి. అందుమీఁద వాఁడా పౌరబృందమునుజూచి "అయ్యలారా! నామనవియొక్కటి చిత్తగింపుఁడు. నేను నాచిన్ననాఁడు బడిదినములలో నొకబాలుని పుస్తకమును దొంగిలించి తెచ్చి తనచేతికిచ్చినప్పుడీముండ నన్ను మెచ్చుకొని బహుమానమిచ్చి ప్రోత్సాహపఱుపక నాకప్పుడే తగినదండన చేసియుండినపక్షమున నాకిప్పుడీగతిపట్టకపోయియుండును. నాయొక్క యీ దుర్దశకంతకును మాతృరూపమునసున్న యీ శత్రువేయాదికారణము. కాఁబట్టి నామృత్యువునకు మూలమయిన యీతల్లి నావిషయమునఁజేసిన యపరాధమునకు నేనిప్పుడుచేసిన యీ యల్పశిక్ష చాలదు." అనిచెప్పి యురికొయ్యలవద్దికి నడిచెను.

గీ. జనకుల యుపేక్షవలననె జగతిలోనఁ
జెడుదురెందఱో బాలురు శిక్షలేక.
చిన్నపుడునాటు మంచియొ చెడుగొ పిదప
బలపడి శిలాక్షరంబట్లు వదలదెపుడు.

సింహమును గాడిదయుఁగలిసి వేఁటాడుట.

గాడిదనుతోడుచేసికొని వేఁటాడవలయునన్న బుద్ధిపుట్టఁగా సింహమొకనాఁడు గాడిదనుబిలిచి "నీవు నావెంటవచ్చి పొదలలోదాఁగియుండి నీచేతనైనంత బిగ్గరగా భయంకరధ్వనిచేయుము." అని యాజ్ఞాపించెను. గాడిదకూఁతవిని మృగములుబెదరి తమస్థానములువిడిచి ప్రాణరక్షణార్థమయి నానాముఖముల పరుగెత్తునప్పుడు కొన్నిటిని సులభముగా పట్టుకోవచ్చునని సింహమీయుపాయమాలోచించెను.

ఇట్లు మృగరాజుయొక్క యాజ్ఞానుసారముగా గాడిద యరణ్యమునకుఁబోయి యొక
పొదలో దాఁగియుండి దిక్కులు ప్రతిధ్వనిలుచ్చునట్లుగా నోండ్ర పెట్టనారంభిం
చెను. ఆ భీంతశబ్దమువిని భీతిచేత గుండెలదర మృగములుకొన్ని కాలికొలఁదిని
పరుగులెత్తి మృత్యుముఖమునకుఁబోవునట్లుగా సింహము పొంచియున్నచోటికేపోయి
సింహముచేఁ జంపఁబడి భక్షింపఁబడెను. ఈప్రకారముగా కావలసినన్ని మృగము
లను సింహమనాయాసముగా భక్షించి తృప్తినొంది, ఇఁకనీవు నీ సంగీతము చాలించి
వెలుపలికి రావచ్చునని గాడిదను బిలిచెను. అప్పుడా గాడిద తన రహస్యావాసమునుండి
బయలువెడలివచ్చి సింహమునకు నమస్కరించి యెదుటనిలువఁబడి మహాగర్వముతో
"ఓ మహాప్రభూ! మీసేవకుఁడిప్పుడు చూపిన పాండిత్యప్రకర్షమెట్లున్నది?" అని యడి
గెను. "దివ్యముగానున్నది. నీప్రభావము నేనిదివఱకెఱుఁగియుండనిపక్షమున దీర్ఘ
మయిన నీకూఁతకు నేను సహితము భయపడియుందును." అని సింహము మెచ్చుకొనెను.

గీ. క్రొత్తవారికి మదిభీతిఁ గొలుపుచున్నఁ
బరిచితులకు హాస్యార్హుఁడౌ వదరుపోతు.
అలఁపులనుబట్టి సింహంబులట్లయున్న
గాడిదలె చేష్టలందుఁ జెక్కండ్రుజనులు.

ఇద్దఱు బాటసారులు.

ఇద్దఱుమనుష్యు లరణ్యమార్గమున నడుచుచుండఁగా వారిలో నొకనికి దారి
ప్రక్కనున్న చెట్టుమొదట గొడ్డలియొకటి కనఁబడెను. వాఁడప్పుడు రెండవవానిని
జూచి సంతోషముతో "మిత్రుఁడా! నాకిక్కడ గొడ్డలిదొరకినది." అనిచెప్పెను.
"చెలికాఁడా! నాకని చెప్పఁబోకు. సహచరులమయిన మనయిద్దఱిలో నెవ్వరికేది
దొరకినను మనముభయులమును పంచుకొని యనుభవింపవలసిన వారమగుటచేత మన
కనిచెప్పు" అని రెండవవాఁడనెను. ఆమాటకు మొదటివాఁడొప్పుకోక గొడ్డలి
చేతఁబట్టుకొని నడువనారంభించెను. ఈప్రకారముగా వారిరువురును తగవులాడుచు
కొంచెముదూరము నడుచునప్పటికి గొడ్డలిపోఁగొట్టుకొన్నవాఁడు ప్రక్కతోఁటలో
నుండిపరుగెత్తుకొనివచ్చి "దొంగలారా! నిలువుఁడునిలువుఁడు. నేనీచెట్టుమొదటఁ
బెట్టుకొన్న గొడలినెత్తుకొని పోవుచున్నారా?" అని కేకలువేయుచు వారివెంటఁబడెను.
రెండవదండధరునివలె వెనుకపరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్న మనుష్యునిజూచి భయపడి

గొడ్డలి చేతఁబట్టుకొనియున్న మొదటివాఁడు రెండవవానినిజూచి "మిత్రుఁడా! మనముచెడితిమి." అనిపలికెను. "మిత్రుఁడా! మనమనఁబోకు. నేను చెడితినను. మొట్టమొదట లాభమువచ్చినదనుకొన్నప్పుడాలాభములో నాకు భాగమిచ్చుటకు నీవొప్పుకోనందున నిప్పుడీనష్టములోఁగూడ నాకు భాగములేకుండ సర్వమును నీవనుభవింపవలసినదే" అని తోడివాఁడనెను.

గీ. చెలులమంచును సుఖవేళఁజేరవచ్చి
తొలఁగుదురు కష్టవేళను దుష్టజనులు.
సుఖము దుఃఖము నిజమైన సఖులు రెండుఁ
పాలికాపులై యనుభవింపంగవలయు.

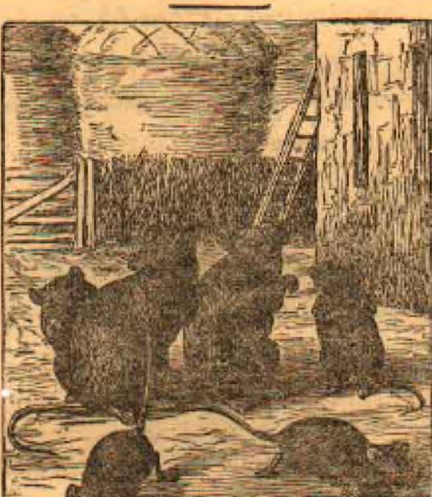

విగ్రహమును మోచుకొనిపోవుచున్న గాడిద.

ఒకనూతన దేవాలయములో ప్రతిష్ఠచేయుటకయి యర్చకులు మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కిన యొక విగ్రహమును పొరుగూరనున్న యొకానొక జీర్ణాలయమునుండి తెచ్చి గాడిదమీఁదఁబెట్టి వీధులలోనుండి తీసికొనిపోవుచుండిరి. అప్పుడావిగ్రహమున కెదురుపడినవారందఱును చేతులుజోడించి వీధిపొడుగునను గాడిదకాళ్లవద్ద విగ్రహమునకు సాగిలఁబడి మ్రొక్కసాగిరి. ఆగాడిద పురజనులందఱును తనయందలి భక్తిచేత

తనకే మ్రొక్కుచున్నారని తలఁచుకొని గర్వము తలకెక్కఁగా తల నిక్కఁబెట్టి దిక్కులుచూచుచు స్వగౌరవము నందఱికిని జూపవలెనని వీధినడుమ నిలువఁబడి యచ్చోటినుండి కదలకుండెను. తోలువాఁడెంత యదలించినను కదలకుండుటచూచి యది మాటలతో నడుచు జాడ కానక "ఓ మొద్దుగాడిదా! జనులెల్లను గాడిదను గొలుచునంతటి బుద్ధిహీనులయిన కాలమింకను రాలేదు. నీగర్వమింతటితో చాలించి యిఁకముందుకు నడువు." అని పలుకుచు చబుకుతో చుఱ్ఱున వీపుమీఁద నాలుగుదెబ్బలు వేసి నిమిషములో క్రొత్తగావచ్చిన గొప్పతనమునంతను మఱచి పరుగెత్తునట్లుచేసెను.

గీ. తమకుయోగ్యతలేని సద్గౌరవమున
కర్హులమటంచు నిక్కువారల్పమతులు.
విఱ్ఱవీఁగుచుఁ దగని దుర్వ్యసనములను
బూనెనేనియు జనుఁ డవమానమొందు.

ఎలుకలసభ.

అందఱును నిద్రపోయి తలుపువేసికొన్నతరువాత నెలుకలన్నియు నర్ధరాత్రము నొకసభామందిరములో పెద్దసభచేసి తమకు ప్రతిదినమును సంభవించుచున్నపిల్లి

బాధను తొలఁగించుకొనుటకయి మార్గము నాలోచింప మొదలుపెట్టెను. అప్పుడా సభికులందఱును రెండుపక్షములుగా నిలిచి సాధకబాధకములాలోచించి మహావాదములు చేసి పూర్వపక్షసిద్ధాంతములతో గొప్పగొప్ప ప్రసంగములు చేసిరి. ఆసమయమునందు మహావక్తయైన మూషికకుమారుఁ డొకఁడు ముందుకువచ్చి తక్కినవారి నూరకుండ నియమించి, ముందెప్పుడును తమకు పిల్లిబాధ కలుగకుండుటకుఁ దగిన మంచి యుపాయమును తాను కనిపెట్టితినని పలికి, "మనమిప్పుడు పిల్లిమెడలో నొకగంట కట్టవలెను. ఆ ఘంటానాదముచేత పిల్లి ప్రయాణమయి కొంచెము కదలఁగానే దాని రాకనుండుగానే మనకుఁ దెలియును. ఆగంటచప్పుడు కొంచెము చెవినిబడఁగానే మెలఁకువపడి మనమందఱమును మన కలుగులలో దూఱి సురక్షితులమయి యుండవచ్చును. నిరపాయమైన పరమోపాయ మింతకంటె మఱియొకటిలేదు." అని తన సామర్థ్యము ప్రకటనము చేసెను. ఆయాలోచన శ్లాఘాపాత్రముగానున్నదని యా మూషికకుమారుని సభవారందఱును వేయినోళ్లఁ గొనియాడిరి. అప్పుడింతవఱకును మౌనము ధరించియున్న యొక వృద్ధమూషికము లేచి "ఓ సభికులారా! ఈయాలోచన చక్కగానే యున్నది. నిశ్చితకార్యమును వెంటనే నిర్వహింపవలయును. అయినను మనలో నిప్పు డాపిల్లిమెడకు గంటకట్టువా రెవ్వరో బయలుదేఱవలసియున్నది. ముందుగా నా పౌరుషశాలిని నిర్ణయింపుఁడు." అనియడిగెను. "మీరందఱును జేరి పిల్లియొక్క సర్వాంగములును గట్టిగా పట్టుకొన్నపక్షమున నిశ్చయముగా గంటను మెడకు నేను గట్టెదను." అని యుపన్యాసకుఁడు మహాధైర్యముతోఁ జెప్పెను. తరువాత తక్కిన యవయవములన్నిటిని పట్టుకొనువారు కుదిరినను ముందుగా గోళ్లను పండ్లను బట్టుకొనువారు మాత్ర మెవ్వరును మహాసభికులలో దొరకనందున నాఁటికి సభ కలిసిపోయెను.

గీ. ఇంటనూరక కూర్చుండి యెంతదైనఁ
గానఁబడుదు రుపాయముల్ గఱపువారు.
కాని, కానరా రొక్కరుఁ గష్టమైన
పనిని బయివ్రేసికొనిచేయు బాహుబలులు.

రామాభ్యుదయము.

ప్రథమాశ్వాసము.

శా. శ్రీరామాకుచహార నాయకమణిశ్రీఁ జేయుసాకార శృం
గారంబై తగుమచ్ఛవక్షమున భూకాంతాస్థితిం దెల్ప సౌ
ఖ్యారూఢిన్విలసిల్లు వేంకట నగాధ్యక్షుండు రక్షించు గొ
బ్బూరింతిమ్మనృపాలసింహు నరసింహోర్వీశ చూడామణిన్.

చ. పలుకువెలందియేయువిద పజ్జలఁ గోడలికంబు సేయు నే
కలికి కనుంగొనుటూడిగపుఁ గత్తియపిండు శచీముఖామరీ
కుల మగజాతయే చెలువకుం జెలి యయ్యలమేలుమంగ భా
సిలుసిరులుంచు గొబ్బురి నృసింహనృపాలుని మందిరంబునన్.

ఉ. ఆయతధర్మబోధము నిరంతరశాస్త్ర వివేకమున్ జగ
ద్గేయ పటుప్రతాపమునుఁ గీర్తియు నూర్జితబాహుశక్తియున్
నాయకయుండఁ జేసి నిరపాయముగాఁ గరుణించి విష్ణు పం
చాయుధి యేలుఁగావుత మహామహు గొబ్బురి నారసింహునిన్.

చ. అలరులపాన్పు పచ్చడము నై నవరత్నమయాతపత్రమై
కొలువుహజారమై యలముకొందుని యిచ్చకువచ్చినట్లనే
యలరుననంతకుండలి సహస్రముఖంబుల నాకు సూక్తి మం
డలి కృపచేసి ప్రోచుఁ గృతినాయకుఁ గొబ్బురి నారసింహునిన్.

చ. పసిఁడిమెఱుంగు చెక్కులిరుఁ బక్కియలన్ సురటుల్ వలెన్ప్రమ
ల్లసదసమానిలాంకురములం బొరలించుచు సేదదేర్ప రా
క్షసుల జయింపనేగు నెడశౌరికి వారువమై భజించి సొం
పెసఁగెడు పుల్గురాయఁడు జయోన్నతులిచ్చు నృసింహశౌరికిన్.

శా. లంకారిన్ జలరాశి లంఘనజవాలంకారజంఘున్ నిరా
తంకున్ నిశ్చలు నిర్భయున్ నిపుణు సీతాశోకలుంటాక ని
శ్శంకప్రాభవు రామచంద్ర చరణాబ్జాతద్వయీసర్వదా
కైంకర్యప్రియు నాంజనేయు నగదంకార ప్రభుం గొల్చెదన్.

చ. వినుసికదేవర స్మలువ వేల్పులముప్పదిమూడుకోటులం
బనిఁగొనిముజ్జగంబు మనుపంగల వీరుఁడు వేత్రపాణి వె

న్నని దళవాయి సూత్రవతి నోములపంటకనుంగొనుం జయం
బని మొనలన్ ఘటించుచు దయామతి గొబ్బూరి నారసింహునిన్.

ఉ. పాలును నీరు నేరుపఱుపంగల మాళ్వులవేదవీథి వా
హ్యాళి రొనర్చు నేయలికులాలకతానితవర్ణయయ్య నే
బాలనువర్ణరూపమున భాసిలునాశలు మోము వేల్పుప్రో
యాలు ప్రవీణ మామక మహాకృతినాథుఁ గృతార్థుఁ జేయుతన్.

సీ. వ్యాసవాల్మీక భవకాళిదాసభాస। చోరభవభూతి బాణమయూరదండి
మాఘుధారవి బిల్హణ మల్లనాది। పూర్వవిద్వత్కవివ్రాతముల భజించి.

గీ. శబ్దశాసన సుకవికంజలిఁ రొనర్చి। యుభయకవిమిత్రునకు హస్తయుగళి మోడ్చి
శంభుదాసుని సోమభాస్కరుఁ దలంచి। యాంధ్రవాగ్భవకర్త నభినుతించి.

క. పరవస్తు వంశరత్నా। కరకౌస్తుభమణి ప్రభావ ఖనియగు నాకుం
బరమగురు వయినముమ్మడి। వరదాచార్యాంఘ్రివనజ వందారుఁడనై.

వ. ఇట్లభీష్ట దేవతాగురు నమస్కరణంబును బురాతనాద్యతన సుకవి స్మరణంబును గావించి యేనొక్క మహాప్రబంధ నిర్మాణంబునకుం బ్రారంభించియున్న సమయంబున నతులవితరణ గుణప్రభావిభూత మందారుండును సరస్వతీ మనోభండార చోరుండును బ్రతిపక్ష భూపాలహృదయ భల్లుండును నప్రతీకమల్లుండును ధవళకీర్తిచ్ఛవిచ్ఛటాచ్ఛాదిత బ్రహ్మాండుండును హాత్తుమువ్వరగండాంకుండును జిరత్ననూత్న రాజరత్న గాథాధఃకరణ నిపుణ చారిత్రుండును గాశ్యపగోత్ర పవిత్రుండును నిఖిలగుణరత్నరత్నాకరుండును నష్టదిగ్గాజ భీకరుండును నిరంతరారాధితేందిరానేతృకుండును గొబ్బూరికుల జలధిచైవాతృకుండును సరససభాజనకృత సభాజన భోజనపల్లి నారాయణాచార్య కైంకర్య పరాయణుండును దాటకానారాయణుండును నవక్రవిక్రమజితసింహుండును నగు గొబ్బూరి నారసింహుండొక్కనాఁడు వైదిక తార్కిక శాబ్దికాలంకారిక లాక్షణిక జ్యౌతిషిక పౌరాణిక సాముజిక సకల భాషాప్రగల్భవిద్వత్కవిరంజితంబును వందివైతాళిక వైణిక గాయక నర్తక గ్రామ్య పరిహాసక విలాసినీభాసితంబును నగు సభాభవనంబునఁ జతురుపాయ చతురస్వతంత్రులగు మంత్రులును సుగుణసింధువులగు బంధువులును నవార్యశౌర్యకృత కృత్యులగు భృత్యులును గొలువం గొలువు చెంగలువ కొలనుం బోలి కలకలనగుచుఁ జెలువుమిగులం బేరోలగంబుండి సాహిత్యగోష్ఠి గరిష్ఠుండై కృపారస శీతలకటాక్షంబుల నన్నుంగనుంగొని యిట్లనియె.

చ. క్షితిపతి యెవ్వఁడైన నగుఁ గీర్తియశోమ్య నృపాలకోటికిం
గృతిపతి యైనవాఁడె కృతకృత్యుఁడు గాన నొనర్పు సత్త సం
తతులకు నెక్కుడంద్రు కృతి దాశరథీయ కథాసుధా చమ
త్కృత కృతి రామభద్ర చెవికింజవి కాల్పు భవత్కవిత్వముల్.

వ. అని బహూకరించి కర్పూర తాంబూల పురస్సరంబుగా సగ్రహార ప్రత్యగ్రహారాభరణ సమీచీనాంబరంబు లొసంగి గారవించిన నేనును మహాప్రసాదంబని యంగీకరించి మదీయ కృతికన్యకాహారవల్లికి సఫలంబుగా ననుగుణ నాయకరత్నంబు గొబ్బూరి నారసింహ నృపాలుండు గలిగెనని హర్షించి రచియింపం బూనితిఁ దదీయ వంశావతారం బెట్టిదనిన.

క. మిత్రబ్రహ్మకుఁ బౌల్ప జ। గత్త్రియ నయనమ్ముఁ జిత్ప్రకాశకమును సూ
త్రిత్రితయాన్వితమును సమ। యత్రయ కారణము మహా మహత్త్వము నగుచున్.

క. హరిఁ గొనియాడందగు। హరిఁ బ్రసన్నోదయుం డ్రయీమయు హరి
కేళీసంకీలితకరు। కేళిగుళుచ్ఛ స్వరూప ఘృణిరింఛోళిన్.

గీ. పలుకుటిల్లాలి నెమ్మోము భావనయ్య। పాదము నైలవయ్య సంపతిపుప్పబోఁడి
కాటపట్టయ్యె నేవేల్పు మేటిచేత। నలరు నెత్తమ్మియాకాఁక వెలుఁగు చెలఁగు.

చ. సమధిక భక్తపోషణవశంకర శంకరమూర్తి భేదమే
యములు నిరూప మెవ్వఁ డమృతాంబుధి తుంగతరంగ రంగ దా
శ్రమునకు ఘౌఘ శిక్షణ విచక్షణ దక్షిణ వీక్షణస్వరూ
పముఁ గనఁ దనర్పు నాభువన బాంధవు నెన్నెద సప్తసైంధవున్.

శా. ఆనాళీకవనావన ప్రవణుఁ డార్యస్తోత్రపాత్రుండు సం
జ్ఞానామాంగనయందుఁ గాంచె మనువున్ సౌజన్య ధన్యున్ బుధా
ధీనున్ వర్ణవిభేదనిర్ణయ విధాధిష్ఠాన భూయిష్ఠ ని
ష్ఠానిష్ణున్ హితామరద్రుమసుఖశ్లాఘా దక్షదీక్షానిధిన్.

క. ఆ వైవస్వత సుతుఁడు మ। హీవరకుల సార్వభౌముఁ డిక్ష్వాకుఁడు త
త్పావన వంశమున సుధాం। భోనిధి విధువిభవుండు దశరథుండుదయించెన్.

క. ఆదశరథునకుఁ గౌస। ల్యాదేవికి రాముఁ డుదయమై మించెన వా
ర్యౌదార్య శౌర్య ధైర్యస। మాదరణగుణాభిరాముఁ డై జగమెన్నన్.

క. ఆరఘుపతివంశ సుధా। నీరధిఁ గలికాలభోజ నృపచంద్రుఁడు దు
ర్వారరణభిన్నవిమతా। కారుఁడు దారుఁడు జనించెఁ గలియుగవేళన్.

ఉ. ఆకలికాలచోళ వసుధాధిపువంశమునందు నార్త ర
క్షాకుశలుండు బంధుజన కల్పకశాఖి జనించె రంగ రా
జాకరుణాధురంధరున కాత్మజుఁడై పొగడొందెఁ దిమ్మ రా
జాకులభర్తకుం దనయుఁడయ్యెను గొండనృపాలుఁ డున్నతిన్.

శా. ఆరాజన్యునియందు నేగురుదయంబై రిద్ధ సత్క్రతో
దారుల్ తిమ్మవిభుండు వెంగళధరాధారాగ్రగణ్యుండు గొ
బ్బూరిత్మావరచంద్రుఁడుం దిరుమలాఖ్యుం డౌబళేశుండు మం
దారత్మారుహపంచకంబు కలశోదన్వంతు నందుం బలెన్.

వ. తత్కుమార పంచకంబునందుఁ దిమ్మరాజానుజుండు.

ఉ. బెబ్బులితోలు పచ్చడము పెద్దనినీయని సవ్వ కయ్యపుం
బబ్బములాచరించుమనిఁ బాఱఁగఁ బట్టి వడంకుగుబ్బ పే
రుబ్బుడఁగించి పాల్కడలి నోర్చి కనించు మహామహిందగన్
గొబ్బురివెంగళ క్షితిపకుంజరు మంజులకీర్తి మంజరుల్.

చ. అలయనఘుండు వెంగళ ధరాధిపచంద్రుఁ డుదాత్తధీరతా
కులగిరిరాముఁ రాజు పెదకొండనృపాలుని కన్యకామణిం
గులసతిగా వరించెఁ దగఁ గోపమదేవిని దత్కుమారుఁ డు
జ్జ్వలజయశాలి చిన్న నరసక్షితిపాలక మౌళి రాజిలున్.

సీ. కంఠీరవాకుంఠ కటుపరాక్రమభిన్న పరసామజుఁడు పిన్న నరసరాజు
బంధుసాధుసుహృ ద్వసుంధరాసురరాజ సరసావరుఁడు పిన్ననరసరాజు
కాళించవిద్యుర్గ భార్గవవిక్రమాదిత్య సరసాహసుఁడు పిన్ననరసరాజు
పృథుతరైశ్వర్య గాంభీర్యరేఖాజిత మకరసాగరుఁడు పిన్ననరసరాజు
స్మరసదృశవిగ్రహుఁడు పిన్ననరసరాజు। సరసబాహార్గళుఁడు పిన్ననరసరాజు
సురసరిద్గురుమతి పిన్ననరసరాజు। ధరసమున్నత ధృతి పిన్ననరసరాజు.

క. వెంగళవిభుసంతతి యీ। భంగిన్ భాసిల్ల నా నృపతితమ్ముఁడు భ
వ్యాంగుఁడు గొబ్బూరయ్యప। తంగకులోత్తంసమతనిఁ దరమే పొగడన్.

గీ. పాదములుగల్గిన దడక చొప్పడకయుండు। గదలలేవు విపక్షముల్ కఠినభావ
ముడుగవేల సురాద్రుల గొడవ యనుచుఁ। బుడమి గొబ్బూరి రాజుమూర్తి నవనించె.

ఉ. భాసుకకీర్తి గొబ్బూరి నృపాలకుమారులు ధన్యులామర
గ్రామణిభుండు గొండవధరావరశేఖరుఁ డున్నదుల్లస
ద్ధీవిజితాహినాయకుఁడు తిమ్మమహీపతి పిన్నరంగ నృ

ధీవరుఁడోబళపార్థివుఁడు వేంకటరాజును దిమ్మధీరుఁడున్.

గీ. ధరణిఁ గొబ్బూరి రాజసంతానమిట్లు। చిగురుఁ గొమ్మయుఁ జేవదై చెలఁగె నతని
యనుజమణిరైన తిరుమల మనుజవిభుని। శుభచరిత్రంబు పొగడ శేషునకుఁ దరమె.

చ. గురుతరబాహువిక్రముఁడు గొబ్బురివంశవరుండునైన యా
తిరుమలరాజు రాజిలు సుదీర్ఘవిరోధివరూథినీ శర
స్ఫురనిజవాటికాసమద సామజనై బహుదిగ్విలాసినీ
తరుణనఖక్షతద్యుతివిధాయి నిజాశ్వఖురాంకకోటినై.

గీ. ధీరుఁడామేటి గొబ్బూరితిరుమలయ్య। రమణఁ గోనేటి పినకొండ రాజతనయ
రంగమాంబ వరించె వారాశికన్య। నబ్జనాభుండుబలె హర్ష మావహిల్ల.

క. ఆరంగాంబకుఁ దిరుమల। శౌరికి సుతులైరి కొండజనపతిరంగ
క్ష్మారమణగ్రామణి క। స్తారీరంగక్షితీశ చూడామణియున్.

వ. అందగ్రజుండు.

క. కొండమనుజాధినాథుఁడు। ఖండపరాక్రముఁడు పుణ్యఖనిసకలకలా
కుండలి విభుఁడనిధారా। దండితరిపున్నృపతి యతనిఁ దరమే పొగడన్.

క. ఇదిగొబ్బూరితిరుమల। త్రిదశాధీశ్వరుని సంతతి సమున్నత సం
పదఁ దామరతంపరలై। పొదలెం దశదిశలఁ గీర్తి పూర్వకుఁ బర్వన్.

వ. తదనుజుండు.

మ. కలనం గవ్వడినైనఁ గాదను భుజాగర్వాతి దుర్వారతన్
బలభిత్పుత్రవసంతకంతులఁ దృణప్రాయంబుగాఁ జూచు మం
జులసౌందర్య కళావిశేషమున రాజన్నేరు గొబ్బూరి యా
బళరాజన్యునిఁ బోలువారు హిమవత్పర్యంత భూమండలిన్.

ఉ. కోనేటిచిన్నతిమ్మనృప కుంజరునాత్మజ వెంగళాంబఁ జం
ద్రాననఁ బెండ్లియై కనియె నాబళభూవిభుఁడోబళేశ్వరున్
ధీనిధిఁ గొండ భూవిభునిఁ దిమ్మనృపు న్నరసేంద్రు ఖడ్గధా
రానిహతాహితప్రకరు రామధరావరు లక్ష్మణాధిపున్.

వ. ఏతత్కుమారాగ్రజుండు.

ఉ. అల్లుఁడు రామరాజనుఁ గుటల్లుఁడు గొబ్బురి యాబళేశుఁ డా
హల్లకపాణిఁ గన్న ఘనునల్లుఁడు పోషణ బుద్ధి గట్టు రా
జల్లుఁడు వింటినేర్పున సమంచితరూపము నందుఁ జందమా
మల్లుఁడు దేవకీరమణి యల్లుఁడు శత్రుసమిజ్జయంబునన్.

క. ఈరీతి నాబళేశమ। హీరమణునివంశమునందె నీయిందటిలోఁ
ధీరుఁడు సర్వజ్యేష్ఠుఁ డు। వారుఁడు గొబ్బూరితిమ్మ ధరణీపుఁడలరున్.

ఉ. గొబ్బురితిమ్మభూవిభుని ఘోరతరాసిని ద్రెవ్వి వైరులా
గుబ్బున నేగి వేల్పువెలఁగుబ్బితలంగన గూడి పైఁబయిం
జొబ్బనఁ జూచి లాడుటకుఁ జొత్తురు తన్మధురాధరామృతం
బబ్బక పొంచియబ్బుజను లవ్వల నుర్విని లూరుచుండఁగన్.

చ. కపటములేదు సంగరముఖంబున నోటమికెక్కి యెట్టిచోఁ
గృపణవిధంబు నాస్తి నహి కెల్చి పవర్తన మిల్లకల్ల యె
ల్లపుడు మహోన్నతోన్నత యహంకరణం బెటువంటిదోకదా
కుపితవిరోధిహార్తయగు గొబ్బురితిమ్మ నృపాలమౌళికిన్.

సీ. పలుకుటింతికిఁ గ్రొత్త తెలిదమ్మిగద్దియ యలవిరించికి వింత యంచతేజి
భవునకు నుండ రెండవవెండిగుబ్బలి పద్మాక్షునకు మాఱు పాపపాన్పు
మిగులుఁ గుప్పసము పన్నగలోకభర్తకు వేఱొక్క వెలిమావువేల్పు దొరకుఁ
గుములీని విభున కెక్కుడుఁ జుక్కతోక్కుడు నిలకు నొండొక్క రేయెండపిండు
నగుచు జగముల వారిజాయాయయు చితి। రూపములఁ దాల్చి తన ప్రాపుఁ జూపనేర్పు
మించి యఖిలదిక్కులను నాక్రమించి ధళీర। వెలయు గొబ్బూరితిమ్మభూవిభునికీర్తి.

క. ఆతిమ్మవిభునకుం బ్ర। ఖ్యాతశ్రీ నోబమాంబ యాత్మేశ్వరియై
శీతాశాతోదరికిం। ఖ్యాతి ప్రత్యప్రసిద్ధిఁ బ్రబలిమై మించెన్.

వ. తన్మందగమనా మందారవల్లీజననంబునకు రత్నాకరస్థానంబగు సోమవంశంబునకు పేటియగు నార్వేటిబుక్కభూపాల పుత్రీమరామరాజన్య మూర్ధన్య శ్రీరంగ రాజ రాజత్పుత్రీ భవంబెట్టిదనిన.

సీ. మర్యాదరతరగర్వ దుర్వహాహిత ఘోర సంగరార్జునుఁడు శ్రీరంగరాజు
సకలవిద్యాద్వైత శాస్త్రీతిగుంభనా భంగురసభుఁడు శ్రీరంగవిభుఁడు
ధనురస్త్రశస్త్రవిద్యాసార సాహిత్య సంగీత మాత శ్రీరంగశౌరి
గురువృద్ధబుధబంధు శరణాగతార్తాంత రంగికకృపుఁడు శ్రీరంగనృపుఁడు
ప్రతిభఁబన్నగరాజు శ్రీరంగరాజు। ప్రకటతర కాంతిరాజు శ్రీరంగరాజు
ప్రాభినవభోజరాజు శ్రీరంగరాజు। ప్రథిత ధనరాజరాజు శ్రీరంగరాజు.

క. శ్రీరంగరాజసుతులు ధ। రారంగత్కీర్తులిడ రామాధిపుఁడున్
ధీరుఁడు తిరుమలవిభుఁడును। వారుఁడు శ్రీవేంకటాద్రి ధరణీధవుఁడున్.

గీ. అతిపవిత్రత మూర్తిత్రయంబునంగ। నతులతరదీప్తి వహ్నిత్రయంబనంగ
రామరాజును దిరుమల రాజువేంక। టాద్రిరాజును మనిరి విఖ్యాతమహిమ.

వ. అందు

ఉత్సాహ. రామరా జనూనభోగరమ్య మానధనాతను
త్రామరాజరాజుకీకర ప్రతీపభూపసం
గ్రామరాజమౌళిసత్రమరాజ రాజిమిత్రగో
త్రామరాజభృత్యకృపాసమగ్రచిత్తుఁ డెత్తఱిన్.

ఉ. ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాయ ధా
త్రీపతిసార్వభౌమ దుహితృప్రియుఁడై వితతప్రతాప సం
తాపితశత్రుఁడై యలసదాశివరాయ నిరంతరాయ వి
ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మికి నిదానము దానయి మించె నెంతయున్.

శా. రామక్షోణివిభుండు కృష్ణమనుజేంద్రగ్రామణీ ధీమ సం
గ్రామేంద్రాత్మజుఁ బెద్దతిమ్మవిభునిన్ నాచారి తిమ్మాధిపున్
శ్రీమంతుం బినకొండభూవరవరున్ శ్రీరంగరాజన్య సు
త్రాముం గాంచెఁ గుమారరత్నముల మందారోపమోదారులన్.

వ. అందు.

సీ. జనియించె నేరాజు జైవాతృకాన్వయాంభోరాశినవకల్ప భూజమనఁగఁ
గప్పముల్గొనియె నేఘనుఁడు కేరళచోళ పాండ్యలాటాంగ భూపతులచేత
దిక్కరికరమాహి ధిక్కారిదైలీల నేలె నేవిభుఁడు మహీపురంధ్రిఁ
జనియించె నేనృపోత్తముఁడు భూదేవసంతతుల సంతతమహాదానగరిమ
నతఁ డభయదాన సంరక్షితాజిరంగ। ధీతభూతలనేత వాగ్ధాతధాత
యసమసమరోగ్ర చండబాహార్గళుండు। రమ్యగుణశాలి పెదతిమ్మరాజమౌళి.

మ. అరశేయంద్యశ్రీ రామరాజు పెదతిమ్మాధీశు బాహాభయం
కరకాక్షేయకధారభోరుసఁ గడంకం బ్రౌఢ్యవీరారి మ
ల్లరకున్మట్టియగుం దదీయబలధూళుల్ సంగడాలౌవియ
చ్చరకాంతాననపాళి విన్నదడి కాశ్చర్యంబు చర్చింపఁగన్.

వ. తదనుజుండు.

క. రామారి తిమ్మవిభునిక। రామాఱిందెగి నిరంతరమునమర మృగీ
లోచనలమదనశాస్త్రి। లోచనలందఱిలివర్తిలుదు రభియాతుల్.

మ. పినకొండక్షితినాథు నెన్నఁదగు గాంభీర్యాంబురాశిం గరా
సినికృత్తప్రతివీరబాహుజవరున్ శీతాంశుబింబాననా
జనపుండ్రేక్షుశరాసనున్ యవనపాంచాలాంగనేపాళభూ
పనికాయార్పితదర్పితద్విపమదాంభఃపంకిలప్రాంగణున్.

క. పరిపంథినృపాలకసం। హరుఁడగు పినకొండవిభున కైశ్వర్యమునన్.
సరిగారెవ్వరు గౌరీ। శ్వరుఁడునునరడెగిన పౌరుషము వాఁడేసుమీ.

క. శ్రీరంగరాజురామ। క్ష్మారమణునిరంగరాజు మహిరహికెక్కెన్
ధారాధరశేఖరమం। దారాద్యాకారిదాన ధారానిధియై.

వ. ఏతాదృశకుమారజనకుండయి రామరాజశేఖరుండలరుఁ దదనుజుండు.

క. ఘృణిదినమణిగుణియాదిమ। ఫణిధరణీధరణసరణి ప్రతిభటగజతా
స్పృణివితరణజిత చింతా। మణితిరుమలభూమిపాల మణివినుతింపన్.

క. కృపణావనుఁడా తిరుమల। నృపుఁడలరఘునాథరామ్మనిన్ శ్రీరంగా
ధిపురామధరణిపురిపు। ద్విపకేసరివేంకటాఖ్యవిభునిం గనియెన్.

వ. అందు.

చ. స్థిరయశుఁడున్ సువర్ణనగధీరుఁడు నారఘునాథరాజశే
ఖరుశరకాండకుండలితకార్ముకకుండలిచండిమోగ్రని
ర్భరరిపుమండలేశ్వరుల ప్రాణసమీరమె క్రోలుసంగరాం
తరమున జాతిధర్మమెకదా యదియంచుజగంబు లెంచఁగన్.

మ. కదనోగ్రారిచమూరజోవ్రజతమఃఖద్యోతకీటాయితా
రిదురంతాసిలతాస్ఫులింగుఁడయి ధాత్రీరక్షణోదారసా
రదయారంగదపాంగవీక్షణుఁడు శ్రీరంగక్ష్మాజాని స
ర్వదిశావారణకర్ణచామరితభాస్వత్కీర్తియై వర్తిలున్.

చ. సరసుఁడు శుద్ధసాత్త్వికుఁడు సత్యవచోనిపుణుండు ధర్మత
త్పరుఁడు సమిద్ధనంజయుఁడు బంధువిధానము మానకౌరవే
శ్వరుఁడు సమగ్రభోగజితవాసవుఁడాశ్రితకల్పశాఖి యా
తిరుమలరాజురామ జగతీపతిచంద్రుఁడు రాజమాత్రుఁడే.

చ. పరమదయాగుణంబు ప్రజపట్టునుగుట్టును నోర్పునేర్పు కా
తరశరణాగతోద్ధరణధైర్యముశౌర్యమునీతియుగాతి త
స్కరపరిహారమున్ శుభవిచారముగల్గిన ధన్యుఁడంచు మా
...రాజువేంకటపతిన్నుతియింపఁ దగుంజగంబులన్.

(సశేషము.)

రామాభ్యుదయము. (౪౯౬-పుట శేషము.)

వ. ఇట్టి పుత్రసంతానంబు గాంచి తిరుమలరాజు రాజిలుఁ దదవరజుండు.

మ. తన దుర్వారతరప్రతాపశిఖిచేతం బుట్టు పీరాహితా
వనిరాట్పట్టణభస్మపాళిగొని తేవక్షవన్నెగావించునా
ర నిజశ్రీకర కీర్తిదర్పణము శ్రీరంగక్షమానాథనం
దనరత్నంబగు వేంకటాద్రి జయపత్త్రాదర్శనార్థంబనన్.

క. ఆవేంకటాద్రివిభునకు । గ్రావాధిపశైర్యనిధికిఁ గలిగిరి రంగ
క్ష్మావరమణియును సుచరిత । మోవిభుఁడగు రామరాజు మొదలగు తనయుల్.

వ. అందు.

సీ. అరిపురంధ్రీమంకహాసచంద్రిక కీనచ్ఛాయయెవ్వాని తేజఃప్రశస్తి
నవజయశ్రీనటీ నటనలీలకు నీలమణియష్టి యెవ్వాని మహితహేతి
యహితవీరప్రతాపారుణాస్తమయసూచకతమం బెవ్వాని సైన్యరజము
దిగ్వధూకుంతల దేశంబులకు ముత్తియపు సేసలెవ్వాని విపులకీర్తు
లతఁడు లోకైకనృపాలవేశ్యాభుజంగుఁ । డతులకారుణ్యరసపూరితాంతరంగుఁ
డంగనామోహనాంగుఁ డుదగ్రవిభవ । తుంగుఁ డవ్వేంకటాద్రీంద్రు రంగవిభుఁడు.

క. రంగావనీశ్వరుండు తు । రంగారోహణపటుత్వ రవిసూనుఁడు సా
రంగాక్షీమదనుఁడు చతు । రంగాధిక రాజ్యలక్ష్మీభాగ్యుండిలలోన్.

వ. ఏతాదృశతనూజరత్నంబులం గాంచి వేంకటాద్రి రాజన్యుండు మించునంత.

క. ఆ రామరాజు తిరుమల । శౌరియు శ్రీవేంకటాద్రిజనపతియును గుమున్
గారాపుం దోఁబుట్టువు । లై రాజిల సాధ్వి యోబమాంబ దనర్చున్.

మ. ప్రభురత్నంబగు తిమ్మభూవిభుతపః ప్రారబ్ధపుణ్యోదయం
బభిరామాకృతి నాంచె నాక్కయనఁగా నాయోబమాంబాంగనా
శుభగర్భాబ్ధి జనించి రానరసరాజున్ జగ్గభూభర్తనా
స్తుభచింతామణులుం బలెన్ సహజతేజోదానధారేయులై.

చ. శరభగ వేంకటాద్రిమనుజేంద్రుని భుజంబుల ప్రాపుదాపునన్
శరసవసుంధరావలయనాథుఁడు జగ్గనృపాలచంద్రుఁడున్
హరికిరుఁ గేలుఁ దామరలయందును జక్రము పాంచజన్యమున్
దొరయఁగ తిం ప్రతాపపరమర్ద్యయకీర్తులు గాంచిరున్నతిన్.

వ. అందనుజుండగు జగ్గధాత్రీకళత్రుని చరిత్రం బెట్టిదనిన.

ఉ. గుబ్బలితేనిఁ దాలిమిన గుస్నిజభూరికిభూతిసంపదన్
గిబ్బవయాళిజోడు నడఁకించు మురాంతకునంతవాఁడె పో

నిబ్బరపుం గృపన్మతి ఫణిప్రభు గెల్వఁగ నోపు బాపురే
గొబ్బురిజగ్గభూపతి యకుంఠపరాక్రమ శక్రజండిలన్.

మ. నిజధాటీతురగీఖురాంకితములై నిత్యంబు నెవ్వాని ది
గ్విజయక్రీడ భయప్రతాములకెత్తింగించుం గులక్ష్మాధర
వ్రజముల్ సాక్షులువోలె నట్టిరణనిర్వారప్రతాపాధికుం
డు జగత్ప్రాజ్యుఁడు జగ్గరాజుకృతపుణ్యుండెన్న సామాన్యుఁడే.

ఉ. జగ్గనృపాలశేఖరుఁడు శాత్రవజైత్రచరిత్రుఁడుల్లస
ద్వాగ్గరిమాంభిభూత ఫణివల్లభుఁ డాత్మపటుప్రభాజిత
ప్రాగ్గిరికూటభాగ హిమభానుఁడు భూసుర పోషణైకస
మ్యగ్గుణశాలి బంధుభరణాభరణుండు దగున్నుతింపఁగన్.

చ. సమరకిరీటి జగ్గనృపచంద్రుఁడు సాంద్రతరప్రభావమం
జిమఁదగు నోరుగంటినరసింగనృపాలవరేణ్యపుత్రినో
బమను వరించి యంనుఁగులపావనులన్ గిరియప్పఁబాపభూ
రమణునిఁ గాంచెఁబుత్రుల నిరంతరకీర్తిరమాకళత్రులన్.

చ. తరుణతనూవిలాస సముదగ్రకళాపరిభూతశంబరా
సురహరుఁ డర్థిరక్షణ యశోధనపుంగవుఁ డష్టదిగ్ధరా
వగపటలీభయంకరుఁ డవారితశౌర్యుఁడు ధైర్యశాలి గొ
బ్బురిగిరియప్పరాజతనిఁ బోలనృపాలురు గల్గ నేర్తురే.

క. సరియప్పతిగంభీరత । హరియప్పతియతుల కరుణ నలిధృతిదివిష
ద్గిరియప్పావనిశూరత । గిరియప్పావనిపుఁ డలరుఁ గీర్తిస్ఫూర్తిన్.

క. ధరబాపిరాజరిపుశ్రీ । కరమూర్తిలసత్కృపాపగా భర్తకపీ
శ్వరధైన్యపాపసంహార । నిరుపమదాతృత్వశాలి నృపమాత్రుండే.

వ. ఆజ్జగ్గరాజాగ్రజుండును నృపతినాయకుండును నోబమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలంబును
దిమ్మరాజతపఃఫలంబును నగు గొబ్బూరినారసింహరాజసింహుని ప్రభావం బెట్టిదనిన.

మ. దయకుం గంసువ దానకేలి కిరవంతత్సద్ధికిన్ జన్మభూ
మి యుదారత్వమురచ్చపట్టు జయలక్ష్మీవిలసింబట్టుఁ గొ
మ్మయవిస్ఫూర్తికి నాస్పదం బఖిలవిద్యా తారతమ్యజ్ఞతా
శ్రయమీగొబ్బురినారసింహ మనుజేంద్రస్వామి సామాన్యుఁడే.

ఉ. కోటతిమ్మభూవిభునికూఁతురు రంగమఁ బుణ్యగొబ్బురి
శ్రీనరసింహుఁ డాహరిసిరింబలెఁ బ్రేమవరించి కాంచె న

త్పూనులఁ బెద్దతిమ్మవిభుశూరమణిం జినతిమ్మరాజ సం
ఘానిధిఁ గృష్ణు ధీరరఘునాథునిఁ జాపనృపాలు రంగనన్.
సీ. అప్రతీపప్రతాపాటోప నైపుణీ దినసాయకుఁడు పెదతిమ్మవిభుఁడు
వైరివీరవిహారదూరకృద్దుర్వారధీరతానిధి చిన్నతిమ్మఘనుఁడు
విష్ణుపాదాబ్జవర్ధిష్ణుభక్తివ్యక్తిజిష్ణుకుమారుఁడు కృష్ణశౌరి
శరణాగత హితార్థిభరణాదరణ కరుణాసనాథుఁడు రఘునాథనృపుఁడు
రూపనిర్జిత రతిరాజపాపరాజు । రత్నసానుస్థిరాకృతి రంగనృపతి
మనిరి గాబ్బూరి నరసేంద్రుననుఁగుఁదనయు । లతిపవిత్రతధరణి వేదాంగసరణి.
చ. పలుకుశిలాక్షరంబు నయపాలనరూపము లానిరూపముల్
నిలువుదయామయంబు మహనీయములానడకల్ తలంపఁగాఁ
దలఁపులు రారినిర్మలపదప్రవణంబితరుల్ సమానులే
యలనరసక్షితీంద్ర తనయాగ్రణికిన్ బెదతిమ్మశౌరికిన్.
ఉ. ఆ పెదతిమ్మభూవరకులాగ్రణి కొండనవోలిభర్త సం
భావితశాస్త్రవృందుఁ డనతమ్ముఁడు ధర్మయుతుండు కొండవీ
టీపురవర్గరక్షణపటిష్ఠమతిం జినతిమ్మశౌరి యా
జ్ఞాపరిపాలన ప్రథిమసంధిలరాజ్యము చేయరంజిలున్.
ఉ. మూపు వసుంధరాభరణము ద్రకుఁ బ్రాపు సిరుల్లసించఁగా
నోపు మెఱుంగుఁజూపు వినయోదయమాధురిగుల్కుఁ బల్కుల
శ్రీపరిణామదైవరికి మేలగు నవ్వులమోమహిమాధరి
ప్రాపకు లెవ్వరీడు జగతిం జినతిమ్మనృపాలశౌరికిన్.
సీ. ఘోటీపరంపరా ఘాటీపలాయిత వైరివర్గమునకు వనదమగుచుఁ
గదనరంగంబున నెదిరించు పగతురసతుల కన్నులకును జలదమగుచు
శరణాగతాహిత ధరణీతలాధీశవరులకు నిత్యజీవనదమగుచు
హితులకుముక్తి కన్యాదానమిచ్చుచో నలఘుధారాధరంబగుచుమించు
బహువిధఘనాకృతులు చూపి రహివహించు । శాత్రవలలాటపట్టికాంచత్కురంగ
నాభికలితాంఘ్రి నరసభూనాథుపట్టి । చిన్నతిమ్మనృపాలుకక్షేయకంబు.
సీ. చోటీతనుస్నిగ్ధపాటీరచర్చాముచర్చికాహారణప్రశస్తి నలరి
కోసలీపేశలసహోలీలాసముల్లాసాపనయజయశ్లాఘ మెఱసి
యాంధ్రీవినీలవీరంధ్రీభవత్కేశపాశ ప్రసవకాంతిఁ బరిభవించి
చోళీపయోధరపాళి మనోహరహారప్రభాస్ఫూర్తి నపహరించి

పరఁగెఁజెలువొందిగొబ్బూరి నరసరాజ । కృతతపఃఫలరూపమైయతిశయిల్లు
కృష్ణపాదాబ్జ భజనరోచిష్ణుమూర్తి । కృష్ణవిభుఁడు ప్రతాపవర్ధిష్ణుకీర్తి.
ఉ. ఆదరమొప్పనిత్యమహిమాఢ్యతఁ జక్రముపంపుచేయుస
త్వోదితహర్షకేళివిజయోత్సుకబుద్ధిఁ జెలంగుచున్ బుధా
హ్లాదకరప్రసన్న హృదయాంబుజుఁడై పొగడొందుసంతత
శ్రీదశకోత్తగొబ్బురి నృసింహుని కృష్ణుఁడు కృష్ణుఁడేకదా.
చ. నరసనృపాల చంద్రరఘునాథుఁడు తారఘునాథుఁడేయగున్
భరతశుభాగమోత్సుకత బంధురభూత నయాదరంబునం
దరుదొనరించునీలలలితాంగదశోభితబాహువిక్రమ
స్ఫురణను మిత్రవంశపరిపోషణశక్తిని సామ్యమొందుటన్.
ఉ. కోపముచూపినం బగరకుం దలచూపఁగరాదు సుప్రసా
దోపగతింగనుంగొనిననొందు సిరుల్నరకార్థికోటికిన్
గోపముమంప్రసాదమునకుంటితముల్ నృపులీతువత్తురే
పాపనృపాలచంద్రునకుఁబాపకమూరునిలింగళాధృతిన్.
క. ఆ పన్నగనాథుఁడుమరి । నాపన్న గణాదరమున హరికింబ్రతిసై
పాపన్నగపతిధృతి యా । పాపన్నగరిష్ఠకీర్తిఁ బ్రబలుఁ జగతిన్.
ఉ. రంగనపద్యమైసుధతెలుంగనశోభిలిశిగ్గాలంకృచే
రంగనదింకుదీప్తినెకురంగనకోదరుకంబుకంఠిరూ
అంగననంగుజాతిపగరం గనలంగమకింబ కీకిమీ
అంగనటించుగొబ్బురిపురప్రభురంగనకీర్తిరంజిలున్.
క. ఇట్టికుమారులఁగనిచే । పట్టెజయేందిరనృసింహపార్థివుఁడాజి
న్నట్టించెవైరిశిరములు । ఘోట్టాణకఠోరఘోరఖురపుటపటలిన్.
మ. తనచేయించు ననంతయాగములచేతం దేవతల్తృప్తులై
వనటాతాహితుఁ జోవఁబోవమిఁగృశత్వంబెదియహారాజవ
ర్ధనమొందంగని దానవార్థియభివృద్ధంబై నిజాత్మీణదా
ననిధానాంబువగున్ విశీర్ణుఁడగు నెన్నన్నారసింహాధిపున్.
సీ. ఉప్పులోఁ దొమ్మిదియును జెట్టి కృపనారతణము గావించు నేగుణసముద్రుఁ
డమగుమాత్రనె పెక్కువడుగులకిచ్చి కీర్తనఁబొందు నేపుణ్యజనవిభుండు
నెలకట్టడలుచేసి నిఖిలబుధత్రాణ మొనరించు నేపురుషోత్తముండు
వర్షాశనంబులవ్వారిగా నొసఁగు యోగ్యద్విజశ్రేణికేఘనుఁడు కరుణ

వరుణాకరణ ప్రశాఖ్రండే ధరణీరిపుఁడు । సనయవినయప్రభావుఁ డేయనఘమూర్తి
యతఁడు గొబ్బూరి తిమ్మరాజాగ్రసుతుఁడు । సరసగుణహారి గొబ్బూరినరసశౌరి.

సీ. వరలఁ దేసీవజ్రమాతంగహయములఁ గలయనీపది యూలుకళలకోషుకు
నూర్మి కాచకచకవ్యజ్రులు మిన్నందనీ చెలఁగనీగంగతోఁగలసి మెలసి
సవధరింపంగనీ శంఖసంఘంబుల ముఱియనీనాత్త్రికంబులు ధరించి
మగుడంగ నీవనీ తెగుచారి బ్రూఁకులఁ బ్రబలనీ వెన్నునిపాన్పుచెలిమిఁ
గ్రిఘటింపంగఁ జాలు నే పాలకడలి । శూరమణియైనగొబ్బూరి నారసింహ
రాజసింహభుజాబల ప్రభవమైన । కీర్తిరోచిప్రవాహవిస్ఫూర్తితోడ.

ఉ. సంగరభూమిశత్రునృపసంఘము గెల్చి ధృతిందదీయస
ప్తాంగములన్ హరించి సరసాగ్రణియై నరసక్షమాధిపుం
డంగమనోజ్ఞకుంతల సమంచిత మంజులలాటభూమియో
మంగదియించెఁ దాభుజభుజంగనిరంతర భోగకేళికిన్.

సీ. ఒకనిపైనొక్కఁడు దోర్వకచాడిచెప్పిన మనవిగాఁ దలపోసి మనుపనేర్చు
నన్యనిందాధృతి యాత్మగుణస్తుతి కలనైనఁగలుగుటకానివాని
పలికినచోఁ బొంకు పగతురయెడఁగొంకు మఱచియుఁ దనయందుఁబొరయనీయఁ
డనుచితోక్తియు నితరాంగనాసక్తియు నాచరింపఁడు నవ్వులాటకైనఁ
బుత్రకులఁగాంచె నిధులుంచె బుధులయిండ్లు । నిలిపె నల్లిండ్లు దేవళంబులునమర్చెఁ
గావ్యపతియయ్యె వనతటాకములొనర్చె । వెనరయెగొబ్బూరినారసింహునకునృపులు.

ఉ. శ్రీరమణీయ గొబ్బురి నృసింహుని శత్రులశోణితంబుఁద
ద్భూరినిరూఢదాన జలముల్ వదవిస్రమదాంజనాశ్రులున్
నీరధిసంగసౌఖ్యమున నిచ్చలునర్తిలుశోణజహ్నుక
న్యారవిజా నదీమిషమునం జని యారవిచిత్రమెయ్యెడన్.

క. పోరనుగొబ్బురి నరసని । ధారాక్రూరమగు నేకతరవారియని
స్త్రీరాజినేత్రములకును । ధారాక్రియనిడునసేక తరవారియహా.

మ. హరికిం బ్రీతిఘటిల్ల గొబ్బురినృసింహక్ష్మాతలాధీశుఁడా
దరమొప్పందనచేయు సంతత మహాదానాంబుధారల్ నిరం
తరవృత్తిం బ్రవహించి పెన్నధులచందం బొంది వర్తిల్లఁగా
ర్చిరసజ్ఞస్థితి నిచ్చఁ జెండ్లికొటుకుం జేయుంగదా వారిధిన్.

పంచచామరము. హరిన్ హరిత్తురంగునిన్ దయామహాస్సభృద్ధిఁగే
సరిన్ సరిత్పశత్రుశౌర్యచారిమన్ గభీరిమన్

మరల్ మరుద్గురుం డనూరమస్త్రిం జయించి గొ
బ్బూరిప్రగీ నృసింహశౌరిపోల్చు శౌర్యహారినై.

క. ఏతాదృశగుణమణికిన్ । శాతాసి నివారితారిజనవరఘృణికిన్
సీతాపతి సేవాకృతి । కాతతనయవినయ శుభగుణాలంకృతికిన్.

క. లాటీకుచహారత్క । ర్ణాటీవక్షోజ చందనత్కరహాటీ
ఘోటీకబరీభరపరి । పాటీసుమద సమకీర్తి పరిణాహునకున్.

క. ఓబాంబా పుత్రునకు ఘు । జాబలవిధ్వస్త సకలశత్రునకు న్నా
నాబంధుసింధుశరధికి । నాబుధగురు భాస్కరాయరయజయనికిన్.

వ. అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నాయొనర్పంబూనిన రామాభ్యుదయ ప్రబంధంబు నకుఁ గథాక్రమం బెట్టిదనిన.

క. మనుకులము రాచవారల । మనుకులకిరవగుచుఁ గలిమిమగువకు నెలవై
తనరున యోధ్యానగరము । తనరుచిర శ్రీ రసజ్ఞతతి నుతియింపన్.

క. ఘనజాలంబునుమించిన । ఘనసాలము మణులఘృణులు కమలాప్తునకున్
దినమునునప్పరిమధ్యం । దినమునఁబరివేషలక్ష్మిఁ దిరముగఁ జేయున్.

క. పురిపరిఘాసాలము లం । బురుహాభవాండమలు గడిచిపోవఁగఁజాలున్
దెరువునఁ బామర్థంబును । నారయికగా నెమకుచుక్కయును గాకున్నన్.

సీ. ఖరకరహతి ఖురాగతసింధుపంకంబు గంగాతరంగశీకరములడపఁ
గరికర్ణపుటమరుద్గతిపేఁక వినుచాఁకపూవు పుష్పాడిఘూళిఁబోవఁద్రోయ
దగ్గతిపెంపెక్క నగ్గలపుంజక్కనిగ్గులు ముత్యాలగ్రముగ్గుగాఁగ
వాలుగాఁ గైగ్రాలు పేలుపుప్రాబంతి చాలుమేలైన బాసనలుగుప్ప
నెపుడుఁ జేయని శృంగారమొనయుచుండఁ। గొమరుమీఱిన రత్నశృంగములయొఅపు
నెట్టుకొనిమించు బాళివాగట్టుతోడి। జోడుకోడియ లక్ష్వాటిమేడగములు.

ఉ. సౌరనగండ్లకన్నకుల సౌప్పులతాంగులకన్నుఁద్రామి బం
గారమువంటియంగలసికాతతి కాంతులు దొంగిలించెనాఁ
గారుమెఱుంగు రంగులెసఁగన్ దమిఁజోరుల తీరునంజనున్
వారిదముల్ నిజోగ్రతరవారి నెవిచ్చిన వారినాంచుచున్.

సీ. నెలకాతిచాలు నిగ్గులలోని మిన్నేటిరాయంచగముల నార్భటులవలన
హీరకాంతులలోని యింద్రకరీంద్రంబుఁ బ్రకటదానాంబు సౌరభమువలనఁ
బచ్చనిడాలులోపలి ప్రోడ్డు బాబాలరత్నకింకిణుల యారవమువలన
ముత్యాలగ్రుగ్గులో మొనయు సప్తర్షులఁదమయంగసంగ సౌఖ్యములవలన

సమరులా ఘోరణులఁ బసూతుఁ దల్లితపసి । యింతులును నేర్పుమై నేర్పరింతురన్న
నన్నగరినున్న మేటిలయున్న తత్వ । మచటమణులున్న తత్త్వంబు నడుగ నేల.

క. పురిసౌధరాజులా మయక్ । శరదంబుబమిత్రవృత్తి సంధిలఁ దటి ను
త్కారకోపాగ్నికణంబులఁ । బురికొని గర్జిల్లఁ బాపములు గైకొనుచున్.

మ. అనిశంబున్ బురిహాలికుల్ పయిరుసేయం గాంక్రవేల్పుండు నా
తన ధాన్యంబులు రాశికెక్కి తనుఁ జెందంగఁ ద బృందంబు దా
ర్కొని యా మొప్పలకుప్పలం గని చెలంగున్నింగి మట్టన్ ఘనుల్
మునుదార్ జెందిన వారివంగడము పై మోహంబు వాటింపరే.

క. చెలఱేకటి గలుగఁ గామరు । చెలికున్ లోనైతి మనుచుఁ జెలికులగమినే
తలఁగగనగానుఁగులాడును । రెటిఁగి ప్రజల్ సుగుణులన్న రేంద్రుని పేటన్.

మ. పొలుపొందం బురిసింహమధ్యలు ధనుర్భ్రూవిభ్రమల్ మీననే
త్రలు కుంభస్తనపాళికల్ మకరచిత్రశ్రీల సద్గండభా
గలు నైమించిన వారకన్యలు త్రిలోకఖ్యాత సౌభాగ్య రా
సులు దా రై యతులాకృతిన్ మెఱయుటల్ చోద్యంబుగాదే మహిన్.

క. లతకూనల కొనలలసు । గతి గైకొని రోమరాజిఖడ్గలతల్ పొం
దతతి గెలువమీ నాంకుని । కతయప్పురి నప్రయోజకతఁ జూపట్టెన్.

మ. ప్రకటేందిందిరవేణి వెన్నుబలమై ఘాశిల్లుక్రొవ్వాడివా
లికచూపుల్ విరిదూపులై బొమలు కేళీశార్ఙ్గసీతిన్ దగన్
మకరాంకస్థితిఁ జెక్కుటద్దముల విన్నాణంబుగాఁ జూపి పొం
ధకులస్వాంతముఁ గుందఁజేయుదురు కాంతల్ పీటనక్రాంతమున్.

మ. అల తారాపతి తారకాసతుల నిత్యం బంద అంబోంయులన్
గలయంగా నమిఁ గుందికుంది బాహుళ్ళాకారంబు లవ్వారిని
చ్చలు నవ్వారిగఁ గూడెనాఁగ నవనాసామహాక్తి కాసక్తిచే
నలువొప్పన్ బురిరమ్యహర్మ్యవిహారన్నారీముఖాంభోజముల్.

క. నెలతాలయిుండ్లఁ బురివె । న్నెల రేలం గరఁగి తొరుఁగు నీరలవంబుల్
చలచేత శ్రీతు పటాం । చలచాలితమైన చుక్క చాలనఁ జాలున్.

క. కరికలభంబులు నిర్ఝర । సలిలంబులు పీల్చి చిమ్మి శ్రమమడఁ జేయం
గ రథంబు నిలిపి యప్పురి । తెరువుననడి ప్రౌఢ ప్రౌఢగిరమైనిలుచున్.

క. పరిభూతరంగడోలలఁ । బరగఁగ సమకట్టు పట్టుపగ్గములన స
స్వరవరణమణికిరణో । త్కరములు ఫణిరాజకన్యకల నలరించున్.

చ. మెలఁతలు మిన్నుఁదన్ను తెలిమేడలఁ గ్రీడలుసల్పుచుండి క్రొ
న్నెల విలుగానమర్చి హరినీలపుఁజేరున నారిగూర్చి రం
జిలు చెవినల్లగల్వ విరిచేకొని తూపుఁగ దాల్చి కూర్చు నె
చ్చెలులకుఁ గంతు పువ్వువిలుచెల్వముఁ దెల్పుదురప్పురంబునన్.

మ. జిలుఁగుంజీఁకటి నీలకుట్టిమ రుచిశ్రీదొట్టి రెట్టింప జా
రలతాంగుల్కుహనారతిం బతుల నిద్రల్పుచ్చి ప్రాపింతురా
వల రాజాత్మసహాయుఁడున్ జరణముల్ వ్రాల్గన్నులున్ రాగ ము
జ్జ్వలదీపంబును రేయి నెచ్చెలియుఁగా సంకేతభూభాగముల్.

చ. అలహరివదనాంబుజమునందు జనించుటఁ జేసి మేము ము
ఖ్యులము తదీయనాభికమలోద్భవుఁడౌవిధిమాకు నెవ్విధిన్
దెలిసెనసీడు గాఁగలఁడె సిగ్గునుమాకని గ్రేణి సేయుచుం
బొలుతురు విప్రపుంగవులు ప్రోలునవేదరహస్యవేదులై.

క. అనయము నిజప్రచారం । బనయముగాకుండనచట నతిశౌర్యమునన్
మనసరియే కేసరియని । మనసరి రాకొమరుమూఁక మనుమనుకీలన్.

సీ. ఆరయ రాజానుగ్రహముగల్గుఁగా కేమి కలువలదళముల గెలువనోపు
మిత్రబలంబునమ్మిక గల్గుఁగాకేమి తమ్మితావులెదిర్చి క్రమ్మనోపు
ఘనపరిగ్రహసమగ్రతగల్గుఁగాకేమి యలకలాపికలావు లడఁపనోపుఁ
దనవారిప్రాపు దాపునుగల్గుఁగాకేమి యంచలగతిమాన్చి మించనోపు
సతీముఖగంధకచబంధయానవిభవ । గరిమతో రారయని విటాగ్రణులుసారెఁ
బొగడఁబొగడొందునెందు నప్పురమునందు । నంగజునిదండునా వెలయాండ్రపిండు.

క. అన్నగరిస్వాలనవలా । చన్నుఁగవల్ సదృశవస్తుసంఘములిలలో
నెన్నికలవెన్ని చూడఁగ । వన్నిటికిని మేలిబంతులై చూపట్టున్.

చ. ధనులగుకోడెకాండ్రకును దంగెటిజన్నులు కోరినిండు జ
వ్వనముసఁజేరు పేదగొరువర్ణకు వందని ప్రాణిపండ్లు డా
సినగతిదక్కియేరికిని జిక్కని చక్కనిమాయలేర్లు హా
హానమధురాధర స్తనదృగంచల భాసినులక్కెలాసినుల్.

క. దళపత్రంబులుగలవని । యలరుచుఁ దమకన్నఁబెద్దలాయన్నుల క
న్నులనక పగలూనెందు । వ్నులమోకడపటుఁ బ్రదోషములఁ గుందవాకో.

గీ. విరహిణీజనంబు వీఁడెపో నాప్పించు । వసులమూటుయిట్టివానిఁబట్టి
పగలునీ శ్రమంచుఁ దొంగ తేనిఁబోఁతురు । నగరిపాథశ్శృంగ నలినముఖులు.

రామాభ్యుదయము. (౫౦౭-పుట శేషము.)

గీ. నారదాకృతిఁ గుంభజచారిమంబు । నాశుకప్రౌఢిమంబుఁ దాల్చి యతిశయిల్లి
యతులగతిఁ బొల్చునవ్వారి నబ్జముఖుల । కచకుచాభోగములు సూక్తి కలకలములు.
గీ. తటియొఱిఁగి యన్యవాహినీతతులఁ గ్రమ్మి । దేవమణిజన్మభూములై తేజరిల్లి
భువనవిదిత ఘనావర్తములఁ దనర్చి । సైంధవాకృతిఁ దెల్పు నాసైంధవములు.
క. ఆకర్షింతురు నారుల । నాకుంచిత ధమ్మిలగుచు నసమశరశ్రీ
డా కౌశలం బెలర్పఁగఁ । బ్రాకటముగ వీటిమేటి భటులున్ విటులున్.
సీ. బాలనీమోమున వ్రేలకయున్నె యీపద్మములు ఘనిమిన పాలకంబు
కలకంఠినీకన్నుఁ గవఁ గప్పకున్నె యీ కువలయసంతతి కోయునఘము
కొమ్మనీమెడఁ జుట్టుకొనకున్నె యీపోకపూఁబొత్తి చిదిమినభూరికలుష
మెలనాగనీపదంబులఁ జెన్నకున్నె యీపల్లవంబులు గిల్లుపాపమొకట
ననివిటాలినిజాలిగ మోహనతలెంచి । మరులుకొని త్రెస్తరులు పల్కు విరులుకొనఁగ
మొలకనవ్వుల తళుకులు దొలఁకఁగలిగి । పుష్పలావికలవ్వీరిఁ బొల్తురెపుడు.
సీ. గోప్యంబుగా నేను గోరంటవలెనన్న జాతులే పచరింపఁ జనునె నాతి
మరువమ్ము నొందించుమనా నన్నుఁ జేపట్టి వట్టివేరేటికి వనరుహాక్షి
పొగడవలతునన్నుఁ బోరచి నేయ కేతకముదంబు చూపి రొమ్ముకొనలాంగి
దండఁ గోరితి నింతె దయ నేయుమిప్పుడీననవద్దు నాకుఁ గన్యాలలామ
యనుచు నీగతి నర్మోక్తులాడవినుచు । హావభావవిలాసంబు లలరఁగనుచు
నాత్మవిటకోటిఁ దేలింపనగుచునగుచు । నలరులమ్ముదురవ్వీట నలరుఁబోండ్లు.
ఉ. ఈ మొలదోఁట కెంజిగురు లీమొలయింపులచిల్కబోద లీ
కోయిలపిండు లీశుకకిశోరకులీమొలచేఁటిమూఁక మ
న్నాయిగురుంగటారి దొరకబ్బినఁ దాఁగను విచ్చిచూడఁగా
నాయలికాద్భుఁడేపఁ గలఁడాయనఁగాఁ దగియొప్పునవ్వరిన్.
సీ. సరసులా యవికవిజాలంబుఁ బోషించు సరసులు గాక రోసరసిజాక్షి
మల్లులా యిది చైత్రమహ ధర్త యేలిన మల్లులు గాక రోమందగమన
చిగురులా యివి వనశ్రీహస్తమణిమరీచిగురులు గాక రోయిగురుబోఁడి
మంజరులా యివి మధుపగీతములైన మంజరుల్ గాక రోమంజులాంగి
యనుచుఁ గుసుమములు లిఖించములను జయింపఁ । గచములోడింపనలి శాబకచయములను
లతలఁ దనుకోమలతలు గెల్వఁగవిసొంద । వనులమింతురువీటి జవ్వనులు మెలని.
చ. వలపులవింటివాని దళవాయి వసంతుని జోడుకోడె పా
టలఋబడకుండఁ గుండలికుటుంబము నాఁకలిఁదీర్చు చందనా

చలగృహమేధి యొప్పు వడచల్లని చల్లనిగాడ్పువీటఁ జె
ల్వలరతిశాంత కాంతలయలంతలు మాన్చుచుఁ బ్రాణబంధుఁడై.

చ. రుచిరవిలాస హాలిక సరోజముఖీపరిపాలితంబులై
ప్రచురతరప్రసూన రసపాండురసాల రసాపగాఝుర
ప్రచయములన్మనోరథము పండఁగఁ బండిన పుష్పమంజరుల్
రుచిదళుకొత్తముత్తెపు సరుల్గనుపట్టు విచిత్రవైఖరిన్.

వ. మఱియునప్పురంబు కప్పురంబులవ్వ లుప్పరిలు తెలియిసుకతిప్పలును నిస్తంద్ర చంద్రకాంత కృతసౌధసోపాన మార్గచ్ఛవిచ్ఛటలు తరంగమాలికా చకచకలును వివిధ విహారణోద్భట వీరభట హస్తవిన్యస్తఖేటక ఖడ్గసందోహంబులు జలరకమత పాఠీన గ్రాహంబులునై విజయలక్ష్మీజన్మవాసంబును విస్ఫురద్వాహినీ విలాసంబును నగుచు సముద్రంబుననుకరించి యసమవసుధాశనానవరతాచరితాధ్వర హవిర్భుగావిర్భవద్ధూమసముదయంబు ఘనాఘనోదయంబును దివ్యదేవాలయవిచిత్ర వాదిత్రోర్జితారవంబులు గర్జితారవంబులును విపణివిరచితాబ్జ రాగమణిగణంబు లింద్రగోపకలాపంబులును విహరమాణ హరిణలోచనా కటాక్ష వీక్షావిలాసంబులు తళుక్కారు తొలుకాఱు మెఱుపుల మొఱుంగులును నగుచు నచ్చోనృపకుమారక దాన ధారావృష్టికి ననుగుణంబగుటకుంబలె రంజిల్లు నత్తెఱంగునం గాక కోకబంధు సైంధవంబులు లాయంబులకుం బాసినవనియును వెన్నుఁడెక్కు జెక్కెపక్కెర యెక్కిరింత పెద్దవయసనియును హేషామిషంబునం గేరించి వదనగర్వదచ్ఛ ఫేన చ్ఛలంబున నెలవిఁబాఱ నవ్వి నటియించు శత్రుజిత్వరాపరాభూత మాతరిశ్వంబులగు నశ్వంబులవలనను గ్రీడాలంపటత్వంబున నితాంత దీర్ఘశుండాదండంబులు సాఁచి సాఁచి తుహినరోచికి ననేకరాహుశంకాతంకంబు నంకురింపం జేయు నున్నతోద్దండ వేదండంబులవలనను బంధురగంధసింధురగండమండలీ నిరర్గళ గళద్దాన ధారాబహు పరిచయంబున సముచివాడమి వింతవింత వలపుగొలుపు పొలుపుగల కళావతీ విమల వదనకమలంబులఁ జేరంజని తదీయనాసాచంపక ప్రసూనవాసనానిలంబు లాయ్యనం బౌరయ వెలిఁచి యసమ కుసుమరసనిసరంబులు వెసమెసవి విసవిసనగుచుఁ బ్రసవ సాయక ధనుష్టంకారశంకాకారి సాహంకారఝంకారంబులఁ బాంథహృదయంబు లవియించి మించు దర్పాంధ పుష్పంధయంబులకు భవనంబులగు నుపవనంబుల వలనను వరణశిఖరసరణి పరిణద్ధ నానామణి కిరణజాలంబులు శక్రధనువనియు గోపు రాగ్రసముదగ్ర రుచిజాగ్రన్నీల మణిఘృణిప్రచారంబు కాలమేఘమాలికా విభవం బనియుఁ బ్రమోదస్ఫూర్తి నర్తించు క్రీడామయూరంబుల విహారంబులం బ్రకాశించు

కుట్టిమప్రదేశంబులవలనను నితాంత సురతాంతతాంత కృశాంతశుద్ధాంత కాంతా కాంత స్తనాంత స్వేదసలిలార్ద్రీభ్యుగ మదామోదసారంబులు చూఱగొనివటీరకోటర కుటీర వటీరమ్యభోగినీ వితానాను భూతంబులగుచు నారామకరు లతాలతాంగు లకు నట్టువులై చందంబున నర్తనంబులు గఱపుచు సజ్జనవిధంబున సుమనస్సంగం బునంబరాగంబులు సహించి యుల్లసిల్లి యెల్లతావులం దావులు వెదచల్లు శీతవాత పోతంబులవలనను వలనుమిగిలి యనవరత బుధప్రకాశంబయ్యును సుధిష్ణాకారణం బయి సంపూర్ణ రాజమండలంబయ్యును బ్రకటపద్మాకరంబయి సౌభాగ్యంబులకు నారోగ్యధామంబును సౌఖ్యంబులకు ముఖ్యస్థలంబును సకల విద్యావిలాసంబులకు నివాసంబును బుణ్యంబులకు శరణ్యంబును బుధులకు నవనిధులదాఁపురంబును విపుల విజయలక్ష్మికిఁ గాపురంబును నుదగ్రగోపుర శ్రీచుంబితగోపురంబును ధరా పురంధ్రీరత్ననూపురంబును నగు నాపురంబున కధీశ్వరుండు.

సీ. ఘనయాజ్ఞయాదిత్య తనయాగమారూఢి ఖలశిక్షు సుజనరక్షయు నొనర్పఁ
దనవాసినిజనిశాతనవాసిఁ గనిగానివిపులదైన్యముఁ బొందురిపులమనుపఁ
దనమతి ధర్మచింతన మతిస్థైర్య చాతుర్యధుర్యత కల్మిదూఁకొనంగఁ
దనభోగకళ భురాతనభోగ ధరతల్పకల్పితా నల్ప సౌఖ్యములఁ బ్రబల
నీతిపారగభూతి నిరీతిరీతి । నేకచ్ఛత్రిని సామ్రాజ్యవేలుమేలు
పంక్తిరథుఁడాత్మధాటికా పటుతురంగ । పటలఖురటంక దళితాపంక్తిరథుఁడు.

మ. సుకృతుల్ దుష్టియు మంత్రపాల విజయాశోకుల్ జయంతార్థ సా
ధకసిద్ధార్థ సుమంత్రులాత్మసచివాధ్యక్షుల్ నిజాంగంబుఁ బా
యక కొల్వందగి యష్టమూర్తియుతుఁడౌ నాశంభుఁడోనాఁగన
వ్యకవాధుర్యుఁడు మించుఁ బంక్తిరథుఁడైశ్వర్యం బహార్యంబుగన్.

క. ఆలోక నిరస్తతమో । జాలుఁడు వసునందితార్య చక్రుఁడునై భూ
పాలుఁడు ద్వాదశమండల । పాలనమున నాత్మవంశ పతిగతినమరెన్.

గీ. అల దశస్యందనుఁడు త్రిశక్తులనుబోలెఁ । బరమసౌశీల్యఁ గౌసల్యభవ్యచరితఁ
గైకయీదేవి యువతిలోకైకమాన్యఁ । గులపవిత్రసుమిత్రఁ జేకొనియెఁ బ్రేమ.

క. తరుణులనకృత్రిమోక్తి । స్వరసరసపదక్రమ ప్రసన్నతగలము
ఖ్వరఁగూడి త్రయీయాయుత బం । ధురధర్మములీల దశరథుఁడు రంజిల్లెన్.

క. దిక్పయజయశీలుండై । ప్రక్పందన భోగయుతనిజ శ్రీసుఖ స
మృక్పర్య నిట్టులాభా । భుక్పంద్రుఁడు ప్రాజ్యరాజ్యమునఁ బొల్చుతఱిన్.

వ. అంత,

మ. జనితాశేషవియోగినీ నిచయనిశ్వాసంబు సంసూచితా
వనిజోదగ్రవిలాసమత్త మధుపవ్రాతోత్క ఛాయాసమా
స్త్రనితాంతాకుల కీరకోకిలకులాన్విష్టోమ సుగ్రాసమిం
పానరించె వ్యథుమాసమున్న కకుబంతోల్లాసమై యద్యోడన్.

గీ. కాలకంఠసమిద్ధ సఖ్యంబు మెఱయ । నతులతరవైఖరి సుపర్ణ గతులు దొరయ
నలఘుకాదులకక్షయ ఫలదుఁడగుచుఁ । జేరెమాధవుండుపవన శ్రీదలిర్ప.

గీ. మాధవవరప్రసాద సామగ్రివలన । యామ్యదిక్కాంత నికటవనాగజీర్ణ
పర్ణచిత్రపరిష్కారపటలిసడలి । యనిలడింభక గర్భిణియగుటదెలిపె.

సీ. దక్షిణాశావధూ తనయుఁడై వనలక్ష్మి పెంపునఁ బొదరిండ్లఁజేరిగి పెరిగి
తేఁటిజోటులజోల పాటలఁబాటిల్లి తీఁగెయుయ్యాలలఁ దూఁగితూఁగి
కమలాకరంబుల కమ్మపూఁదేనియ యానుచుఁజిల్లు పోరాడియాడి
కమలధూళిపాళికా కేళికలఁబొల్చి మందమందవిహార మొందియొంది
యాగమస్థితిమెఱిఁగి బాల్యంబుతలఁగి । మల్లెలఁజెనంగి పాంథులమర్మమెఱిఁగి
సాముచేయుచు మాధవస్వామియాజ్ఞఁ । గంతుజోడైమెలంగులేగాడ్పుఁగుఱ్ఱ.

క. బలుమంచు మించుడారవో । నలయరుణాంశువులు పర్వనాకృతితోఁజెన్
జలితలిచనుశలేఁదరువులఁ । దలిరుల జొంపములకొత్త ధగధగలెసఁగెన్.

చ. అలరెవనీవధూటి మధుఁడన్ పతిఁజేరితుపారబాష్ప ధా
రలుడిపి పద్మరాగహరిరత్న విభూషణముల్ ధరించు ఖా
గొలయఁగఁ బల్లవాళిశులకోరగమున్నం గడునుల్లసిల్లు న
త్కాళికలమించె హర్షపులకంబులు దాల్చినభాతి నంతటన్.

క. పసగలరాగాంకురములు । పసిగొన మాధవగృహీతపాణ్యవన శ్రీ
యసమాశుగ శిశుగర్భిణి । ప్రసవావసరంబు గానఁబడఁగానమరెన్.

సీ. భూరికాంతార కేదారకముల్ సమకట్టి కోడెగాడ్పులజంటగూడఁగట్టి
పెలుచఁగాఱాకుబెల్లులు పెల్లగిలమున్ని తలిరాకుడాలునీరలవరించి
కళికాంకరంబుల మొలకనారులునాఁటి వెలిగజాదులఁబొంపు కలుపుదిగిచి
కాపుగాసుకుమార కలకంఠినియమించి యాయాతరులఁబ్రోదిసేయనేర్చి
నమ్మికవసంతుఁడను పేరికమ్మతీఁడు । నెఱయనెన్లైడవలరాజు కలవుదీఱ
నారయామనివచ్చె నాహాయటంచు । జగముతనియంగఁ బువ్వుమంజరులువండె.

గీ. అలవసంతధరాకాంతుఁడరుగుదేర । రాచిలుకచాలుఁ బచ్చతోరణములమర
సాంద్రగతిఁ గట్టుమేల్కట్టు చంద్రకావి । యంశుకంబులు నాఁబరాచెఁగింశుకములు.

క. తలఁపనుదాహరణాకృతిఁ । గలికలరంజిల్లి సరసకవికావ్యమునం
బలెనెడలను ద్రకోకిల । కలనక్మృగు వేళ వననికాయంబలరెన్.

క. తరుణీమాన మదాంధ । ద్విరదమణీఘృణులు విరహిదేహస్రవహ
స్మరదైత్య దంష్ట్రలోయన । నరుణాంకుశ కింశుకంబులౌమని నమరెన్.

ఉ. అక్రమమొప్పఁ జైత్రుఁడను మదాళిమదావళి మత్తిమీలఁ జే
లిక్రియ నూత్నపల్లవతతిన్ ధరియించి యుదగ్రవైఖరిన్
విక్రమశాలులైన తరువీరుల పాఁజాలుదీర్చి పాంథులై
త్రిక్రమయాత్రపూనె వలరాయనికిం దళవాయి చందమై.

సీ. కేళికామణి సౌధజాలయాతాయాత వాతపోతములుప్పై ప్రాలఁగోరి
యలరారు నెఱకాలనెలవుల నెత్తావిసావిపూఁబాన్పుల చక్కిఁజేరి
రణితమధుమార్గమార్గణిత సంగతబంధసాతత్య వైయాత్య సరణిమీఱి
తలిరాకుఁగొఱుకుపుల్గులతీవి కెమ్మోవి పలుసోఁకుఁ గొతుకుఁబల్కులనుదేలి
ప్రమదజలరాశిఁ దేలిపుంభావకేళి । మగలదానికళామర్మమగలఁజేసి [దగిలి.
రాహిమాత్యయమందుఁ జోద్యంబుగాఁగఁ । బ్రియులబహుకంపపులక సీత్కృతియలఁ

వ. ఇట్టి యఖిలాశాదేశప్రకాశకరవాసనా విలాసమయంబగు వసంతసమయంబునం బ్రచురరుచిర రేఖాకళావిదగ్ధముగ్ధ మోహనాళీ సహస్రసహిత జాయాత్రయ సమన్వితంబుగా దశరథావనీపతిలకంబు నీపతిలకాశోకామ్రసరళామ్రాతక వకుళ వంజుల ఖర్జూర భూర్జముఖ నిఖిలోర్వరాజరాజ రాజీవిరాజితంబును బింజర్ణభూతమంజరీపుంజగుంజాకుంజగుంజదళినీ సంజాతమంజులానూనగాన మాధురీ సుధారంజితాశాంగనాజనంబును నిజసరోవరారవిందకందళస్యంది మకరంద ధారాసందోహ సంవర్ధితాపార కేదారంబును నభ్రంలిహదభ్రతరసాలశాలరసాల శాఖిశాఖోపరిపరిభ్రమద్భృంగమురజాలనవాభ్రవిభ్రమాయత్తసమ్మదోదాత్త చిత్తమత్త మయూరకాబన్నృత్తంబును సరసకిసలయచయ ఫలాదికాస్వాదిక్రమ కలకంఠకీరశారీ సుధామాధురీ వికస్వర స్వరాలాప లీలాకోలాహలాకులంబును నగుచుం బ్రత్యక్ష సురభిప్రభావంబు కలిమి నానాగమారూఢ ద్విజవ్రజంబులకు నభీష్ట ఫలాహారంబులందుష్టిగావింపుచు నిలింపతరువిలాసంబు నిజావనీజ సంతానంబుగావున సంతానంబులయ్యెనని శకుంతరవ కైతవంబున గ్రేణింపుచుఁ బ్రశస్తవస్తునిరస్త చైత్రరథంబును నామోదరసమోదితాఖిల జనమనోరథంబును నయి దర్పాంధ పాంథ జిగీషాధురీణ మన్మథరథంబులచందంబున విక్రమంబుల తీవులుగల మావులును బ్రకటబాణాసన శిలీముఖంబులును మొదలగు తదనుగుణపరికరంబులం బొదలుచుఁ

గోటులసంఖ్యలగు లేఁటితెరువరుల తృష్ణవాపం బానీయశాలికలగు నక్షుద్రరసలస
ద్ద్రాక్షా ఫలగుళుచ్ఛమాలికలం బ్రబలి సంతతాధిష్ఠిత మలయపవనంబగు నుపవనంబు
చొచ్చి నెచ్చెలులను విచ్చలవిడిఁ బుష్పావచయ వినోదంబు బ్రోదిసేయింపుచుఁ
దత్తద్విశేషంబు లాత్మరమామణులకుం దెలుపుచు విహరింపం దొడంగెనవ్విధంబున.

క. ప్రియయి మధూమగతిఁ జెం । దు యథావిధిఁ దేంట్లు యత్ర ధూమ స్తత్రా
గ్నియనన్వినుటకు నిచ్చో । నెయగంబులననలరుచుబు నిగిడెంగంటే.

క. ఇనుఁడు ప్రతిబింబమిషమున । వనితా తనుఁగొలఁకుపడ వాడంగూడన్
వనజినీయామోదస్థితి । ననుదినమును నలరుఁజూడ నదీసరవిగవా.

క. ఈ చంచరీక మిందుము । ఖీచూచితె తమ్మికంటికిని తెప్పవలెన్
గాచుకొనియున్నయది లీ । లాచల నీలగరుదంచలక్షేపమునన్.

గీ. హరిణచరణాహతిస్రవదరుణకిరణ । లవములక్రొకెంపుగ్రుపల్లవములందు
జాలివడివచ్చి చంపకచ్ఛటలనీల్గు । నళులజీవింపఁజేయులతాంగికంటె.

మ. కమలంబొక్కటి త్రిప్పుఁ గేలఁగొని శృంగారార్థసై నాదువ
క్త్రిమునుంబోలునెయంచు వేబడిసిపోఁగా నైచుభాతి స్నిజా
గ్రమునందత్తఱిసోర్తు కంటరజమొల్కుంగిన్కఁ బల్కుంబరా
గముసైఁపందగుఁ బద్మనేత్రయను నాక్రాల్గంటి కన్నూదుచున్.

మ. స్మరవంతావళరీతిబృంహితగతిన్ ఝుంకారముల్మీఱ నీ
సరసీశాటివిశృంఖలక్రమము మించంజొచ్చి తేఁటుల్వారిం
భారిఁ గ్రీడాగతిఁ బుష్కరంబుల రసంబుల్ చల్లఁ బోరాడుఁ బ
ల్మరు నాకంఠము గాఁగఁ గ్రోలు మధురాలాపా విలోకించితే.

చ. సలిపిరిడోలికావిహృతి సాటికిబేటికినింతులిద్దఱం
దులనొకకన్నె తన్నొకతొయ్యలి యుయ్యెలఁగప్పగమ
వ్వేలఁదియుఁ దన్నె నన్నెలఁత వేనలిఁజూడక త్రాడుదన్నవా
రలతలఁ దన్నువారలదిరా మదిరాక్షి చెలంగి రత్తఱిన్.

గీ. కానమున్నెందు నిప్పుడీ కానయందు । సకియ కనుఁగొంటె యీ మహాశ్చర్యచర్య
తావిగ్రమ్మించు నీమొలమావిమొక్క । కలికిచే నంటుఁదానును గలికియయ్యె.

క. వనితామణిమొకచోద్యము । కనుఁగొంటే షట్పదములుగల మంజరులిం
దునవీనాగమరూఢిన్ । ఘనపద్యాన్వితములగుచుఁ గానంబడియెన్.

మ. వనితా చూచితె కొన్నిభూరుహము లీవామేక్షణల్వింతగాఁ
గనినన్నవ్వినఁదన్నఁ బైనుమిశీనలా గద్దించినంహూర్చి పా

డినమూర్కొన్నను ముట్టినన్సరసగోష్ఠిం బల్కినన్ గౌఁగిలిం
చిన నంతంతఁ దలిర్చుఁ గేవలతపస్విశ్రేణిచందంబునన్.

చ. అల వెలవోఁటఁ జేరి విభుఁడ దలి చంద్రశిలావిశాల శా
లలవలిగాఢ్ప కంచుకకొలఁకు కెలంకులసావి మావిశ్రే
వలవలమానగుంజ దళివార నిశాంత లతాంత కుంజ శీ
తలసముపూతలంబుల ముదంబొదవ న్విహరించు మించుగన్.

వ. ఇత్తెఱంగున.

క. క్రీడావతులంచానును । క్రీడాగతినిట్లు వనిఁ జరించెడు సప్రా
ట్చూడామణి కడఁదగి యా । జాడం జేడెలు విహార సరసత్వమునన్.

సీ. సుదతి మొల్లలు దెచ్చి సూడిదా యిచ్చినఁ బలుదెఱంగులనవ్వఁ బాడియగునె
కొమ్మ సంపఁగిమొగ్గ గొమ్మరమ్మని పిల్చి న్యాయంబె యిదినాకు నాసఁ జూపఁ
బూబోఁడి యిపుడు నా పూబంతులింక నీపాలింటివనుచు దాపంగఁ దగునె
కమలముఖి కేసెను గాన్కగానిచ్చినఁ గనుసన్నఁ గేలింపఁ జనునె సకియ
యనుచు విభ్రమాల మేలంబులాడుకొనుచు । నంగసౌందర్యసంసూచనాభిరామ
చాటు వాచాచమత్క్రియా సరణిమీఱ । గిల్లిరప్పుడు సతులు రాగిల్లివిరులు.

క. మనసిజానిరూపులయి మన । మనములు నెగిలించుఁగాన మాటికినివి గో
మనగోళ్లఁ దాఁకె విరులకు । ననిపువ్వులు కోయఁదొడఁగి రలరుంబోఁడుల్.

మ. వనితల్నవ్వఁగఁ గౌఁగిలింపఁగన నిశ్వాసింప గానం బొన
ర్ప నదల్పం బలుకన్మఖాసవము పూర్పం దన్నఁ దంటన్నసల్
పెనపుం బొన్నకురంటకంబు తిలకంబున్సిందువారంబు ప్రేం
కణమున్సంపఁగి గోఁగునున్వకుళముం గంకేలియు న్మావియున్.

ఉ. క్రొవ్విరిలేని లేఁబోగడ కొమ్మయొకానొక కొమ్మ కేలిచేఁ
జివ్వన వంచియందురుచి చిందఁగనవ్వుచు సూనశాఖరో
జవ్వనియన్నదాయఁ జనిచాయకు బొంకితివీవు నీకిటన్
బువ్వకపూచెనంట తగుఁ బొమ్మని మొక్కలె వల్కె నల్కతోన్.

క. వనితానన మెఱుననగవు । యయ్యును సుమనశ్శ్రేణికలిగి యుజ్జ్వలరుచులన్
దనరఁగ సారెకు నవ్వఁగఁ । జనుసేయుటువంటి దివ్యసాలము కంటే.

క. వకుళము రాగిల్లఁగఁ బ్రస । వకులంబొసఁగె న్ముఖాసవంబీయనొక
ర్తెకు నిట్లనివిని రెవా క । న్యకయిది పుక్కిటిపురాణమయితోఁచెఁ జామీ.

సీ. పొగడకయునిక్కి తమినార్తుపూలుగోయఁ । బోకముడిపీడఁగని నెపంబున నెబోటి
యదుగువిడిముడిగల దానవనుచు విరులు । తెలిసితాసీవిగల దొటతెలిపెనదియు.

సీ. ప్రబలెనీపాదపంబు నీపాదమూన । సాంద్రసుమనః ప్రసాదంబు సంఘటిల్లఁ
దన్నెయుంగుచు రోగిచందంబుదాళ్చె । నిదియశోకంబెయగునిందునిందువదన.

క. ఆలరువిలుకానితోడిపు । డెలమిన్నాపొగడ దండయిపుష్మవైతే
వలరాజునానమీఱిన । వెలఁదీనినుఁబొగడదండవేయింతుఁజామీ.

ఉ. కూయిడఁ జూచ్చె మన్మథునకుంగలకంఠ మదాళిదంపతుల్
కోయనికోయకుం డిగురుఁగ్రొన్ననలాఁకటిపంటవానికా
కాయజుసాధనంబు లటుగాకవిరు ల్దలమీఁదనున్న వీ
చాయఁజరింపవద్దు పదచాలునసుం జెలిదోర్తుబోటితోఁ.

వ. ఇట్లుపుష్పాపచయ విహారంబుచాలించి తదనంతరంబున.

లయగ్రాహి.
స్థూలకటిమండలులకీలు నిడుక్రొమ్ముడులఁ బ్రేలఁ దనువల్లికలు సోలనునుఁగొనుల్
తూలఁగ శ్రమాంబువులు ఫాలములనూల్కొనికపోలములమీఱఁగుచ చేలములుజాఱన్
జాలలపుడొంటొరుల కేలునెఱయూతఁగొని శ్రీలకలరాచనవలాలఁగదియంగా
లీలఁజనిక్రొవ్విరులు చాలఁగయిశానుకలు హేలిమిగనిచ్చిరియవేలతరభక్తిఁ.

క. తదనంతరంబుయొయ్యనఁ । దదనుజ్ఞవహించి సమ్మదసమన్వితలై
మదనశరాకృతులై శశి । వదనలు చనిరంబుకేళివాంఛాపరతఁ.

వ. చనిచని తత్కాంత కాంతారంబున.

క. అలినీగరుదంచలరుచి । మలినీభవ దచలకోమలమండల నీలో
త్పలినీ శంకాకరనవ । నలినీవనిఁగాంచిరపుడు నారీజనముల్.

సీ. మలయానిలోత్తాల కలహంస పక్షవిక్షేపముల్ చామరశ్రీలుగాఁగ
నీరశీకరసిక్త నిర్మలనీరేజపత్రముల్ ముక్తాతపత్రములుగ
భృంగీపరంపరాభంగు రారావంబు బహుగాత్రసంగీతభంగిగాఁగ
నికటవనీజాతశుకపికాలాపముల్ కంచుకిహింద్రైఱూకలనగాఁగ
సతతభువనైక నుతరాజసప్రశస్తి । చెలఁగఁగొలుపున్న నెత్తమ్మికొలఁకులచ్చిఁ
జేరిరిచ్చదలిర్ప నెచ్చెలులువోలె । సజ్జలోచన లామోద మలరయిల్ల.

క. ఇంతులు ప్రసవప్రాప్తియు । నంతరమునఁ గొలనుసొచ్చి రామోదముపై
నింతులు శ్రసవప్రాప్తియు । నంతరమునఁ గొలనుసొచ్చుటర్హమకాదే.

సశ్వరాయనమః.

భామినీవిలాసమను నామాంతరముగల పండితరాజశతకము ప్రథమము.

తే॥గీ॥ శ్రీజగన్నాథ పండితరాజశతక। మాంధ్రిమవధారు కవిమండలాభివంద్య।
కీర్తిమహానీశ కేశవ కృతినిహిత। పర్వతాపత్య నామాంగవ్యాసలింగ॥

తే॥గీ॥ ఫలవర రసాల దెసలు నీపరిమళములు। సురభిళమ్ములు; చూడ్కికిసొంపునింపు।
దండమునఁ దైనముడివడినల్లుకొన్న। కఠినహృదయంబుపరితాపకారణమయె॥౧॥

తే॥గీ॥ ప్రాయమెరుగాక పూవులుపటమునందుఁ।జిరకృతాభ్యాసపటుతరుల్చిత్రకారు।
లింపుఁగొందఱు; వలపివిచెందుటెట్లు;। పీనియందు నళులుతేనె యానుటెట్లు॥

తే॥ భ్రమణశీలనుగకబంతరాళమందుఁ।గంటె? యెందైనజనిగొంటె?వింటె?కలదె?।
తథ్యమువచింపు పక్షపాతమ్ముమాని;। జాజిపువ్వుఁబోలు కుసుమమ్ము చంచరీక॥౩॥

తే॥గీ॥ అంబుజినిజన్మమేల హిమాంశుబింబ। మెప్పుడుఁ జూడఁగఁగానమిఁ; నిందుజన్మ।
మును ప్రయోజనశూన్యంబ ముదితసరసి।జినిఁగనుంగొను పున్నెంబుఁ జేసికొనమి॥

క॥ తిరుగుచు విరిగుత్తుల బం।భరములు మూర్కొనవు గంధఫలి; యదికాదే।
సురభి; యది వలపెఱుంగవె;। పరమేశ్వరునాజ్ఞ యెంతబలవత్తరమో॥౫॥

క॥ తొలకరికప్పలు గూయును। బలిసె యడఁగునీటఁ, దెసలు ప్రయ్యలువాఱెన్;।
బలుకుం గ్రొమ్మావుల తలి।రుల రసముం గ్రోలి పికము రుచిగాఁ జెవికిన్॥౬॥

క॥ మలయాచలమున జననము। గలిగిన పెనురెల్లు మంచిగంధపుఁ జెట్టౌ;।
నిల నంతస్సార విహీ।నులకు రసముపుట్టఁజేయు నోములుగలవే॥౭॥

క॥ అలుకొదవు నలలబంతుల। జలనిధినీయుబ్బుపడేల చాలు నిసీ; నీ।
చెలియలికట్టను చాంధులు। తెలియఁగ నడుగుదురు వారితీఱని దప్పిన్॥౮॥

తే॥గీ॥ ఏలమాలతి కుంటెదవే మదంధ। నను విడిచి యానుగపువిరి నంటఁజెందె।
ననుచు; ఘువినాల్గు కాళులనగునుబకువు;। పదములాఱింట నదికా దెపకువు; వరయు॥

తే॥గీ॥ వారిధర చాతకాగ్భుక వరము వారి।కణములే గోరిరాదు నీకడకు, వచ్చు।
ఘనతసరసత్వమున నతికాంక్షఁ; గాక।యున్న, సారససరసు లిందెన్నొ లేవె॥

తే॥గీ॥ ఎఱుఁగదు మధువ్రతము దీని నెంతదనుకఁ।బారిజాతంబు; దీనికి భ్రాంతినంత।
దనుకఁ బ్రతికుంజమును బ్రతిధారుణీజ।మును బరిభ్రమియించుటే పనియనిశము॥

మ॥ ఫలచూడామణి చూత పెల్ల రెుడఁల న్నారికేళ జంబూఫల।
మ్ములు నల్లంబడె లజ్జఁ; గొబ్బరిఫలమ్ము ల్భీతసీరమ్మ్యోలో।
పల వృక్షమ్ముల మీఁదనుండియును; గోపస్ఫూర్తి తూలాళితో।
మ్ములఁజెందె న్పనసమ్ము; దాడిమఫలమ్ము ల్వ్రీక్కఁరెుు న్హృదిన్॥౧౦॥

చ॥ తోడిగిన నాఁటనుండియును దొంతర మొగ్గలు
విడిచెనె నీకఁ; ఫలమ్ములకు వెల్పులఁ గ్రుమ్మర నెట్లవయ్యయో।
నుడువవదేమి చూచియు ననుగ్రహమొప్పఁగ; మున్నె పుర్వులె।
ప్పుడుఁగన రావు; పండ్లయెడఁ బొందును; నీ తెలివేమి, చూత సీ॥ ౧౩॥
మ॥ హరి హస్త్రీంద్రము ప్రచ్చి చిమ్మఁగను రక్తాసిక్తము ల్ముత్యముల్।
పరిపక్వంబగు రేఁగుఁబండులనుచు న్బాలింత్యాదృతిం జెంచునుఁ।
దరి వానిం గొని వేఁగ వాఁగున విశుద్ధత్వంబు నొందించి యా।
పరమార్థంబు గ్రహించి పాఱునయిచు న్భాగ్యంబిదేమంచహా॥ ౧౪॥
మ॥ హరిణాను ల్పసు; తేమెఱుంగును గిరాతౌఘమ్ము మేత్రైత్రి; నా।
గరులి చెవ్వరు రారు; నిర్విమయు సంగమ్ము ల్మనిస్వాంతముల్;।
హరిదంతమ్ములనెల్లఁ దావిపొగనే నామోదమందించు ఛీ।
తరువామూలము గాలు; నెవ్వరికి వృత్తాంతంబు దేఁ దెల్పుదుర్॥ ౧౫॥
క॥ పలవించెదేల చంపక। యలి వలి నాత్మకము నన్న నాదృతివి దేవం;।
చల రెడు గావుత మభినవ। జలధర హృద్యములు ముద్దు చానలయలకల్॥ ౧౬॥
చ॥ పులుఁగుల్మింటను బాజె నర్దిసలకర్; బుప్పంథయ శ్రేణి చూ।
తలతాంత స్తబకావలిన్నిలిచె; మత్స్యంబో తటాకంబ నీ।
జలముల్త్రగ్గఁగ నాఁడునాఁటికిని గార్శ్యంబందుచున్, శోక వి।
హ్వలమై యయ్యయొ యెంతకెంత దురవస్థాధీనత న్బాపునో॥ ౧౭॥
క॥ ఆపురపుర సకల విహగము। లవిరతము నిజేచ్ఛఁదిరిగి యలరన్, శుక నీ।
కవు పంజరమున బంధము। చెవికింపగు పలుకు తప్పచేత నెకట్టా॥ ౧౮॥
క॥ పలుకేనియు లోలికెడు పలు।కుల నేరుపు మేనిసొంపు గుణశీలము నా।
బలు చిలుక పిల్ల సుగుణ।మ్ములు ఫలహీనములు పిల్లిముందివి, యెల్లన్॥ ౧౯॥
ఉ॥ నీవుదరంబులో నిలుప నిల్చె సరోవర మీను; నింతినన్।
నీవు ప్రమోదమందెదఁ గడు నెమ్మది; నయ్యొ వినాశమంద నీ।
జీవనమద్దియు స్వహతజీవనమయ్యెడు గాని; యెవ్వనిన్।
గావుమటంచుఁ జేరికొనుఁగా దన కెవ్వట దేవురించెదిన్॥ ౨౦॥
మ॥ ఉడిగెన్నీవు భరింప నీమధుకరం బుద్యోగ మార్త్మియమున్,।
దడవాయెం; గనెఁ గాచ కాంచన సమత్వశ్లాఘ్య సద్బుద్ధి; యి।
ప్పుడు నీపూరక పోవ దైవమున, నీ పుష్పంధయమ్ము న్వనిన్।
వెడలు న్బట్టకు నెట్టుచెట్టులఁ గొంకూ వృక్షాగ్రణీ చూతమా॥ ౨౧॥

క॥ దళి [illegible] ఫలములు వడగాలి నేలఁబడె; నీకరుణా।
బలమున, మాధవ యీతము। చెలగెన్న వరయౌవనంపుఁ జెల్వన మరలన్॥ ౨౨॥

శా॥ పట్టెన్ జాలరి చేత గట్టిగను; దద్భ్రష్టంబుగా జాలముం।
దెట్టో గూలెను జేఁప పాపము; తదుత్సృష్టంబుగాఁ గుత్తుకన్।
జిట్టెన్నిఁ ద్రింగను గొంగ; యొట్టులిడుమ ల్వీడ్చిన్నవా, నొందుపోఁ।
బట్టుక్వచ్చి మఱొండు పక్వమయిన ప్రాగ్జన్మ దుష్కర్మముల్॥ ౨౩॥

శా॥ ఏలా బాంధవుఁడౌ సహస్రకిరణుం; డేలా సహోజేతుఁడుం;।
డేలా సారససౌధవాసిని రమా హేలావతీ తల్లజం;।
డేలా వారిజసంభవుం; డొకటి సద్వృత్తంబునా తమ్మికిన్।
బ్రాలేయంబునఁ గల్గునాపదను బాపన్లేదు నీరెవ్వరున్॥ ౨౪॥

చ॥ విడిచి పరాకు నాపలుకు విన్ము చెలీ నిముసంబు చాతకా;।
యడరెడు నింగిఁ బల్మొగుళు, లన్నియు నొక్కతెఱంగు గావుసుమా;।
తడిపెడుకొన్ని వానలను ధారుణి యెల్లను; గొన్ని యూరకే।
నడిచెడు; గన్నయన్నిటికి నాలుకచాఁపకు విన్నఁబాటుతోన్॥ ౨౫॥

చ॥ ఒనరిచి మూపు గోడల సమున్నతలౌ సట లెంతొ నేర్పునన్।
వినుతముగా మృగాధిపతి వేమరు కుక్కలఁ గట్టి తత్పద।
మ్మునఁ దగ నిల్పిన, న్మదసముత్కట సింధురకుంభము ల్పగు
ల్పను సమకట్టు సింగపు రవంబది యెట్టులు సేయఁజాలెడిన్॥ ౨౬॥

మ॥ అడఁగెన్నాళికుధాటి; నీటఁబడె నాహా క్షేపణుల్; గొండలన్।
గడుదుర్గంబిది మార్గ మంబరము మేఘచ్ఛన్నమో మారుతా।
కడవన్రాదిటు వార్థి; మాపదవయు న్గాటంబు గాదయ్య; నేఁ।
డడుగంటిదా; చేర్చదో దరికి నివ్వారెండు నీచేతనే॥ ౨౭॥

మ॥ తుదిదాకన్ములు గ్రమ్ము మేనఁ; గుసుమస్తోమంబు నిర్గంధమా।
అదు చేరంగనలంతనీడ; క్షుధతీఱం బడ్లనుం జేయు; వ।
బ్బదు సత్సంగము; దారికట్టుగుదు; వబ్బా పండ్ల చెట్లొండ్లకే।
ప్పుడుఁ జెన్గోటవు తుమ్మచెట్టయిల నీపుట్టేల కాలంగనే॥ ౨౮॥

చ॥ తనువుము నేఁడె చేసె జలదా జల దానము చాతకార్భక।
మ్మునతిచిరోపవాసకృతి భూరిదవానల పీడితమ్ము కే।
వను నిమిషంబులో మఱొక వైపునకు న్పవనంబు నీవెటన్।
జనెదవొ నీజలంబెటనొ చాతకపోతము నేడుకేగునో॥ ౨౯॥

క॥ నించితి జలధర ధారా। సంచయముల ధరి
చ్చుంచుపుట ద్రోణిని బూరించుట కేమగు శ్రమాతిరేకము నీకున్॥ ౩౦॥

క॥ తపవృలఁబట్టియు నదిగెడుఁ; గడుఁదిపపదాసఁ; చాతకంబునకకటా।
విడువవ్వాకటినుకు నిండిన। యెడనే నినిచెదవు; పనియిదేల జలధరా॥ ౩౧॥

క॥ ధారాధరా వివేక వి।దూరా వారాశిఁ గురియుదువు వ్యర్థము గాఁ;।
గోరుచుఁ జీవుకుతే తపవృగ। సారంగముగోలువఁ జూపఁజాఁగవదేలా॥ ౩౨॥

క॥ ఖరకర కరతప్తమ్ములు। పరిదగ్ధమ్ములును దావపావకుచేతన్।
మరలన్ శిఖులును వను; భవ।మురు జీవనసేచనమున నోవారిధరా॥ ౩౩॥

క॥ చనవానకారు; నీపొం।గు నడంగును; గోచరములగును నీతిప్పల్;।
నినుఁబట్టి తటధరారుహ। వినిపాతన పాపమొకటి విడఁగో తటినీ॥ ౩౪॥

చ॥ అలరెడు శ్రీవసంతభవ దభ్యుదయంబున సర్వవృత్తముల్।
దలిరుఁ బూలఁబండులవ్; దావృశపుణ్యము మాకు రేగుఁ దై।
ట్టులకెటుగల్గుఁ; బండ్లు ధరణుల్లైన; గారులు పిక్కులన్ గ్రమా।
కలిత వివృద్ధికంబగు శిఖాపటలంబును గోయఁగాఁబడెన్॥ ౩౫॥

క॥ అడుగుఁ బురందరునొండెన్;। విడుచున్నా ప్రాణంబు దప్పి పేరిమినొండెన్;।
బుడమిఁ బడవవిరెయొకండే। కడుమానము గల్గుపుల్గు గాంచుతద్రుమకున్॥ ౩౬॥

చ॥ చినుకుల నిప్పభూజము సుషిక్తముఁ జేయఁదల చెదేని, యో।
వనద, నెపమ్ము మాని జడి వంచుము, జాలమఁ జేసెదేల, పో।
వును సమయమ్ము; పేరివురఁ, బోవదళమ్ములు, నారయాలి, నై।
వ్వనికిడె; దేఁడునైకొను; గృహంబరితాము నెట్లునైచెడో॥ ౩౭॥

క॥ తనఘనత మాని మానునె। తనుపె దొలఁగుఁగాని యిమ్ము దప్పగలిగనే,।
ననలము చల్లంబడునే;। గనుశాంతి నిదార్వయుక్తి, ఘనజలసక్తిన్॥ ౩౮॥

చ॥ దగగొనుచాతకంబునకు దక్కునకాఁ జనుదెంచె నిర్మలం।
బగు జలబిందువాక్కటి; యహో యదియు న్ప్రతికూలమాతలి।
శ్వగతిని నోటికిం దొలఁగి చయ్యనవవ్వల దవ్వులంబడెన్;।
బగలి విధాతనైన నగుఁ బ్రాప్తములం బరితాపహేతువుల్॥ ౩౯॥

చ॥ ఉలుముచురాల్చినం జలముఁ దొప్పరికింపక నీటిచిన్కులు।
క్కులపడి వానకోయిలలు నైకొనె; విశ్వములోన పొందుది।
క్కలిమనశేని పోష్యనివహమ్ము లభీప్సితదాత యెన్నియేన్।
కలకులవర్కనం జెవులుగాఁడిచనన్, సహియించి యుండరే॥ ౪౦॥

[సశేషము.] అకుండి- వ్యాసమూర్తిశాస్త్రి.

పండితరాజశతకము, ప్రథమము. (౭౬-పుట శేషము.)

చ॥ ప్రభవము శేటునీటు; హరిపాణి, నివాసము; లచ్చికిల్లు; సా।
రభమతిదివ్య; మిద్ది, యితరంబులునా సుగుణంబులన్ సరః।
ప్రభవ, ప్రభన్ వహింతు; ద్విజరాజగు హంసభరింప, నీకు రా।
గభరమెుకండు గల్గినc, బ్రగాఢము గొప్పతనం బిదయ్యెడిన్॥౭౪॥

చ॥ పారలెడుc దీరమంద రవిcబోలెడు రత్నము లక్ష్మరాశితోc;।
హరి భగవంతుcడంబుధున నంబుచరంబులతోc బరుండు; ని।
ట్లరయమిగాంచి దూలుమనా; యభ్యుదయోన్నతి సాటిలేమి కా।
దరమున మెచ్చుకొంమనా సుధాజలధీ వివరింపు భావమున్॥౭౫॥

క॥ నీ రతనమ్ము లి వేలా;। నీరధి యభ్రమ్ముcబోలు నీతను వేలా;।
వారియు నీయది దగగొను । వారలు వదకునcబోయ వాంఛింపరుగా॥౭౬॥

ఉ॥ నీరిటు నిండి, యుండగనె, నీవిపుడేవడి, దప్పిదీర్పుమీ,।
కోరుచు, నీసమీపమునకుం జనుదెంచిన వారికెల్లcగా।
సారవు; నిప్పు లెల్లెడలc జల్లcగ వేసcగిcబ్రొద్దు, చిక్కి, నీ।
వేరికిc జేయుదయ్యయెు, విహీనదశcగ బరమప్రమోదమున్॥౭౭॥

తే॥ కోపపడకున్న, నినుగూర్చి యోపయోధి,। యొంచి, యూడదమే మెు, యేమించుకంత;
నీజలంబులc గడుపునిండించికొనెడు । వారివంబిచ్చు నీకైన వదలవహహ॥౭౮॥

తే॥గీ॥ వానకాలపునది సురవాహినీ ప్ర । వాహమునcజేరు; పో; నీకువారణమ్ము।
లేమ; నీకిదె యుక్తము కాదు, దీని । ముంగడcదరంగలీలలc బొంగిపడుట॥

మ॥ ఎది, యాఘ్రాణముచేసి, లేcటి విడి, నెంతేవెక్కుమారొక్కంపు,రా।
త్రిదశుల్నందన పారిజాతసు ధరిత్రీ జప్రసూనంబు; అ।
య్యది దైవ ప్రతికూల భావమున నీయందున్నరండంబునేc।
డెదcగోర, నగ్రపటుత్వమెుంద, జడబారేమిప్పుడంనున్ననున్॥౮౦॥

ఉ॥ ఓకలహంస? తూలులెటు నోగిరమయ్యెను చిక్కునాళ్ల నీ।
కాcకలిదీలి; దప్పి యఆసంబుఋcద్రావితి; వంబు జంబులన్।
జోకభజించి; తేపనల సొంపున బ్రహ్మపకారి వయ్యెదోc;।
వాకొను మానసోవరము పట్టున, వైభవపూర్తిc దక్కcగన్॥౮౧॥

ఉ॥ కన్నులు మూసికొంచు, ఘనగర్వమున న్హరిణీగణంబుతోc।
డ న్నటియించె దీయడవి దక్కిభయంబెడc గృష్ణసారమా;।
భిన్నకరీంద్రకుంభముల పెన్రతనంబులు కుప్పcగూరగా।
నున్నవి; సింహఖేలనము లాప్పెడునెల్ల యిదే యెుఱుంగుమీ॥౮౨॥

క॥ దళితేభ కుంభముక్తా । ఫలపఙ్క్తులఁ బుడమిఁ గప్పు బలుసింగము జిం।
కల కడ నేఁడటు దనకుం। గల విక్రమములఁ బోగడ్తగాఁ బంచికొనున్॥ ౭౩॥
తే॥గీ॥ జాఠరజ్వలనంబతి జ్వాలమైనఁ, । జాలు లెందిన నెదుటికి భయము దక్కి, ।
సమద గజకుంభ భేద విశ్వప్రసిద్ధ । మయిన హరియెట్లు పరిమార్చు హరిణచయము॥
చ॥ ప్రకృతిని బాలమొక్కగమిపాఁ లెడు పున్నెము పొందు నేర్చునన్।
వకుళము నాకెటో టనెడి వైపున మాలికుఁ; దుండిమాలనే।
రొకటు, జగమ్ము లెల్ల నిదియుజ్జ్వలపుష్పవరాతిసౌరభా।
ధిక భరితామృతో దధిని దేల్చునటంచు నెనం డెజెంగెడిన్॥ ౭౪॥
చ॥ వనమిది కొంత మత్తగజ భగ్నము, కొంత హినార్తకృత్రిమ।
ద్యోనము; దపభీమతీక్ష్ణకర ధృష్టుల శిష్టము భోగ్యమయ్యె; మూ।
అ నిలిచి, సారెతావుల, వలంకుల నించు మనమ్ము, యూ, లవం।
గనగలతామతల్లి కయూఁగా లెడుఁ గానన వహ్నికీలలన్॥ ౭౫॥
చ॥ తమతమచేఁ తలన్ దగిలి, తన్వ్యడి, యందలు నేగఁ బోదు, దుం।
డము మొనఁ గ్రిందితట్టు పగులన్వడిఁ గొట్టుక; యంచుఁ గీరపో।
తము తలఁప న్సుధారసము గ్రాలుచునుండఁగ, దైవచింత, న।
ర్పము కరిహస్తవిభ్రమము, పంజరమధ్యముఁ జొచ్చె, బాపురే॥ ౭౬॥
చ॥ చల, మగజమ్ము నా హరిణసంఘము? యీనదినుత్తరంగ, మీ।
రలు, డిగ నేఁదలంపు గొనరామసుడీ; గజయూథనాథుడిం।
దుల నె, సముచ్ఛలద్బహుళ తోయములన్ బెనుసుళ్ళ ద్రిప్పులన్।
గలఁత రొసంగ, నాగభవన మ్మచలమ్మనఁ జేరెఁ గావునన్॥ ౭౭॥
మ॥ చనుబాల్గ్రోలుము సింహడింభ; మదవత్సారంగ విభ్రాంతి చే।
త్సన దేలాపదుసంబుగా, గన, దిగంతంబుల్ద్విగంతంబులన్;।
ఘనుఁ డీతండు జగత్త్రయాంతరతి సంతాపంబుల న్మాన్పె, నూ।
తనసీరంబు ధరించి, చేయునతి మంత్రధ్యానమూహింపుమీ॥ ౭౮॥
క॥ ధీరధ్వని రొమొనరింపకు । నీరద; నాకడుపులోని నాలబిడ, మాద్య।
ద్వారణ పతివిభ్రాంతి, న। వారణసారెకును మిట్టిపడు నిపుడోరా॥ ౮౦॥
ఆ॥వె॥ మానికొంచునయనకులు గడుమొలుయలుగా । సుకములోడ నిద్ర చొక్కఁగనెడ।
కేల, యూథనాథ; రొసఁగుచున్నదిహరి। తోపికోధ మంతమశిఖదంబు॥ ౮౧॥
తే॥గీ॥ ఆపదను జెందియును, మహాత్మాగ్రణి యుప।
కారమొసఁగించుఁ దొల్లింటికంటె; శ్యామ।

లాగుమవ్వగాలులుమండియు, సఖిల దిశల।
నింమతావులు బ్రకటించి, మించుఁగాదె॥ ౯౨॥

శా॥ ముల్లోకంబుల నీవి రూఢము; సుధాంభోరాశి యందుద్భవం;।
బుల్లాసంబున సుంద నందనమునం, దొప్పారు పెన్దావిజా।
ఉల్లంబుల్దనియించు వేల్పులకు; నిట్లో ద్యోద్రుమా,ధాళులం।
జెల్లన్మేటి సవర్థులందనుప బోర్ధ్వత్వంబా కంటుండినన్॥ ౯౩॥

తే॥గీ॥ భువనరంజనగుణ గణపూర్ణ శుద్ధ।బుద్ధులకు రోషమును సువిభూషణంబె;।
హరిపరిమళముల లోకపూరకంబు। కుంకుమపుష్పకటుత్వ,సద్గుణమె,కాదె॥ ౯౪॥

చ॥ తిరిసెపు పుష్పఁజెందినను, దీలుబడింగ డహం జరించినన్,।
సరసిజమందు రూఁకిన, బసంబొనరించిన గోరంటం, గృతో।
దర భృంగరాజైన మెల్లవిరిఁ, దప్పక రెమ్మఁటికేని, ద్వద్గుణ।
స్మరణమె సేయుచుండు గద,మట్పదమియ్యది యోరసాలమా॥ ౯౫॥

ఆ॥గీ॥ మెఱయునంత తళుకు మెఱుఁగుదుఁ బురుగులు;।
హిమకరుండు తోఁపఁ డొఱతడవు;।
నుదితుఁడగుడు సూర్యుఁ,డొప్పఁడు చంద్రుఁడు।
మిణుఁగురులుం బురుగులు మెఱయవౌర॥ ౯౬॥

ఆ॥ గీ॥ అంజలిస్థములగు నలరులు రెండుచే। తులకుఁ బరిమళంబుగలుగఁజేయు;।
నబ్బురంబుచూడ నవి,సుమనఃప్రీతి,। సమతఁబొలిచి కుడియెడమలయందు॥ ౯౭॥

చ॥ గరళము మ్రింగి, శంకరుఁడు కంఠమునందిడ నీలకంఠుఁ డ।
య్యెరు విషభోజియౌ నైమిలియు, న్విదితంబిల నీలకంఠమం;।
చిరవుల ముంగిటంగనవు టిక్కులఁ బ్రాఁకెడు పుర్వ గ్రొళ్ళ,సం।
హరణమొనర్చు పిచ్చుక, యహో,యగుటీవును నీలకంఠమే॥ ౯౮।

ఉ॥ పండితులెల్ల రెల్లపుడు భావమునన్ బ్రసి కొత్తమావరా।
ఖండము దాధ్య్యలేదు; రోకకాలమున న్పతికూలమొంద; రు।
ద్దండ తృషన్వసంతమునఁ దద్దను ఖింగ్రు, పికమ్ము గూయ;నె।
న్నండును గాకి,యూఱువ, వినన్వలపొందర, యే వివేకులున్॥ ౯౯॥

ఆ॥ గీ॥ కాకి యలుచుఁగాక కోమకొనిముంగిటి।యుండెయపుడు నుండి; యూదరించి।
వినఁబసపండితుండు; వినుఖీనులకు వింత। గా,విక స్వరము పిక స్వరమ్ము॥ ౧౦౦॥

ఉ॥ కుండలి కుండలా, విబుధకోటి కిరీట మహామణి ప్రభా।
మండల దీపదీప్త పద నూని సుశావన కాండ చండరు।

ద్దండిత దండధారక, సుధాకర ఖండకపర్ద, కర్దనా।
ఖండలవైరిఖండన, సుఖప్రద, వ్యాసమహామునీశ్వరా॥
ఉ॥ శ్రీపతిపాదసేవన వశీకృత భూపతి లబ్ధగౌరవ।
న్యాపతి సుబ్బరావు బుధ సాదర సాంధ్రిమయూర సత్కవి।
క్ష్మాపతి సూర్యసన్నుతక సంఘటనా వ్యవధానమంత్రితో।
భూపతి చిహ్నపండితప సత్కృత పద్యశతాంధ్రి మండనా॥

ఇది శ్రీమద్వసిష్ఠనదీ తీరాశ్రీరామ కాకరపర్తి గ్రామాభిజన రాజమహేంద్రవరార్యపుర నివాసి పష్ఠసమాజ సంస్కృతోపాధ్యాయ సనామకన్యా పరిణేత్రాకుండి వేంకటాంతర్వాణి పుత్ర సీతా రామాగ్రజ వ్యాసమూర్తిశాస్త్రి గ్రంథీకృత జగన్నాథపండిత రాజప్రణీత భామినీవిలాస ప్రాస్తావికవిలాస దృశ్యమానా సమాన పద్యసమానాద్య శతకము సంపూర్ణము.

పండితరాజశతకము.

ద్వితీయము.

క॥ శ్రీకర,భూధరకన్యా। స్వీకరణ రుచిరశరీర, శ్రితసురధరణీ।
జా, కేశినకుర్తి పురవ। రాకలితాగారవాస వ్యాసమునీశా॥
చ॥ కడలకడ న్విసంబడు నఖండ మదావిల గండముల్కరుల్;।
పడయు, దయందగు న్గిరిసెలంత; లలంతులె కామెకమ్ము; లి।
ప్పుడు జగమందు నిండెచటఁ బోలికలేని కొనల్పెలంగుగో।
ళ్ళడరెడు నీమృగాధిపతి యాజిపటుత్వ మింకెందుఁ దెల్పెడిన్॥ ౧॥
చ॥ తలఁపుఁగొలఁకున, న్వరియు తమ్ములను న్విడివల్చునీటు, మ।
న్నలరుచు, జవ్వనమ్ముఁ గలహంసకుల ప్రవరమ్ము ఖచ్చి, ప।
ల్వలజలమందు నిప్పుడు చెలంగుచుఁ, గప్పలు చుట్టుముట్టఁ బె।
క్కులు, వసియించునెట్లు, ప్రతికూలతనోరిచి, యోరిచెప్పుమా॥ ౨॥
మ॥ కనులల్లాడఁ ద్రుపం, జకోరికలు చక్కం దూర్పు దిక్కేగె; నీ।
డెను వాకట్టుతోవ; ల్మరుండు విరివింటిం జేకొనె; న్వైనమ।
య్యెను మానంబిపుడే వియోగినుల; కీవిక్కాలమందిందు నిం
జనునే, గొబ్బున మాయఁ జేయఁ, జతురాస్యా? చేసి, తెన్నబ్బులన్॥ ౩॥

(సశేషము.)

ఆకుండి-వ్యాసమూర్తిశాస్త్రి.

పండితరాజశతకము, ద్వితీయము. (౧౭౨-పుట శేషము.)

ఉ॥ అప్పుడ విచ్చుతమ్మి! తొలఁకాడెడుఁ నీ కడఁ దీయ తేనె జా।
లెప్పుడు గ్రోలి, ఝంఝరము లింపుగఁ బాడినఁ బాడనిమ్ము; నీ।
మెప్పగు తావి నల్లడల మించఁగఁ జెప్పెడు గంధవాహుఁడే।
యొప్పెడు బాంధవుం డసదృగున్నతుఁ డెదియుఁ గోరకుండుటన్॥౪॥

ఆ॥గీ॥ కొడిసెపూవ? దైవ కుటిలత నిన్నుఁ జేర। వచ్చు మధుకరము నవజ్ఞఁగనకు;।
మధిక పూజ్యమిద్ది యరవిందములకు మ।రంద పూర పూర్ణతుందములకు॥౫॥

ఆ॥గీ॥ కానలోన నుండి, కష్టపుదినములు। గడపి కోకిలము పికమ, కనులుమూసి;।
యేమి యొలమి నీకు నెసఁగించు నెలమావి।యళులు ముసర, ననుచు నంతదనుక॥

ఆ॥గీ॥ ఎటుకలేని కొంగ లెంతొ హేళన సేసె,। ననుచుఁ, గలఁతనొంద కంబుజలత?;।
నీవు లేనెపంట నిగ్గాన, నేస్సు మి।ళిందములు, చిరాయువందుఁ గాత॥౬॥

క॥ మదిభేదముఁ జెందకు, మె।య్యదనం, గడునీచమే, నటించును, నుయి; నీ।
హృదయమతి సరసను గు; స।ద్యోద వితరగుణగ్రహీత, వివితలఁపు మెదక॥౭॥

క॥ మలయజ! నీమహిమ మిన్నది,। యలవిగా పొగడంగ, నెవనికైనం, జెలువున్।
వెలుగుచు పెనుఁబాములకును,। వలపుల, బలుపలరఁజేయ, వలఁతివి గానన్।

క॥ నరు లఱుగఁదీయ, నతెగియు,। బరిమళముల బలుపొనర్తు వారికె; భళి; నీ
వరుసయిది, మంచిగందపుఁ।దరువా? మెయికొనఁగ, నిపుణతరుఁ డెవఁడు భువిన్।

క॥ ఏమపలుసంగఁ బాలును।నీరును, బాయ్యలిలేని, నీవే; భువిలో।
కేరాకఁ డెవ్వండిపుడీ।ధారుణిఁ బాలించుఁ, గులము ధర్మము హంసా?॥౧౨॥

చ॥ అతిశిత ఖడ్గధారలఁ గ్రియన్ స్పృశియింపఁగ రాక, భీషణా।
ద్భుత విమ సర్పరీతి, నతి మత్సరకోపత, బాపుసేరఁగా,।
కితరులకుండి పై, కెడఁద నెంతయు పూషురి, దాశి పండ్లకే,।
వ్రతవిధి, నేర్పు సద్గురులదై ఖరిఁ, బొల్చెద, రెవ్వరో జనుల్॥౧౩॥

చ॥ అలు లర విచ్చుతమ్మి యలరా? భవదచ్ఛమరంద మూని, వి।
చ్చలవిడి, మంజునాదములు సల్పును గాత; దిగంతరంబులన్,।
బొలయఁగఁజేయ నీవలపుఁ, బూనెడువాఁడితరుండు, ధాత్విణీ।
వలయమునన్, సమీరణుని పాటి ప్రవీణుఁడు, లేఁడు, యెవ్వఁడున్॥౧౪॥

క॥ కమలిని? మాను, వలపు లో।
భమును, మారుతుపట్ల; మధుప్రపత్తమునవ లెన్।
సుమహితుఁడయ్యు నితఁడు, లో।
కము ప్రమదమునకొలుకె, యాచకత్వముఁ బొందెన్।

క॥ రోదనసేయుచుండఁగాఁ దు। మ్మెద, జాళీ? పూనమంచమిదు తగుఁ; దలఁపై।
మదమున నిదుకొనెఁదు, బహు। ప్రదగుసుమములు కల్పపాదపంబులు దీనిన్॥౧౭॥

క॥ ఏమందుము, నీయున్నతి,। యో మలయజ? యేవ్విశిహవ్యాలుంటు, గుణగణో।
ద్దామయు నిను బుసలువిడి, రా।స్వాముల నైతకు భరింతు బద్ధుఁడవగుమన్॥౧౮॥

క॥ జనియించి పింజమున, శుచి। తను దాలుచు తటిని. నీకుఁ దగునే, నీఘం।
జనునీళ్ళ గొనుట, శోషము। గనుచున్న ప్రడైన, సావకాశ, మరయుమీ॥౧౯॥

తే॥గీ॥ కోయిలా? చెవికింపుగఁ, గూయకుండు,। మీయడవి నొంటినుండి, నీ వెప్పుడు ; వమ।
కాకియనుభ్రాంతి నొందుచుఁ, గరుణ లేని। కాకములు, చంపకుండు, పరాకు పడకు॥

క॥ నీయెుద్ద కేగుదెంచిన। యీ యళిఁగన కెల్లిదముగ, నిభఁడింభ? మద।
శ్రీయుక్తులగు మదావళి। నాయకులును, దాల్తురితని, నభ్రముతఁ, దలలన్॥౨౦॥

తే॥గీ॥ సురల తరువులయలనుల పరిమళములఁ,। దీర్చుకొనెఁగోర్కు లెల్ల, నే లేఁటి, దాని,।
కితరకుసుమము ల్లలను, గోల్వనేగుట, యుప।హాసములపాలు కాఁబుటకధికముగను॥

క॥ అడిగెను బరభృతముల; నలుఁ। గడలను సకలద్రుమములఁ గాంచెను; నీకుం।
బడతిమిపయిసాటి, గానం। బడదయ్యెను మధుపమునకు, నూమిడిచెట్టా॥౨౨॥

ఉ॥ బాటపు నామువెల్లునల, ఝుంకృతి సేయుచుఁ, చేఁటికూటువల్।
మీఁటుకరు, ల్భయంబున, బళే తిరుగంగను గ్రుడ్లు, నెవ్వడిన్,।
బాపెను ముస్నెటన్; శివశివా, వఱలు ల్తల, చూళి పెట్టడిన్।
దీటిన సింగ, మాతుణమె, శిరగుము క్తలు దొర్లు నాగుహాన్॥౨౩॥

చ॥ పొగడఁగఁ, జెట్టులన్నెనరు పొల్పువహించెదు తోఁటవాఁడు, లేఁ।
బొగడను, బూనఁడయ్యె, దయపొంతము; మాని నిదో, వేగఁ, బూచు
పువ్వు గములతావి పెక్కువలఁబొంపిరివోయెడు తేఁటిదాఁట్ల యుం।
పగు నినదంబుల, న్నడలయుంచులు, నిండఁగఁ జేసెవానిగన్॥౨౪॥

శా॥ పేసవిఁ, దద్దవేఁడి రవి వెల్గుల మగ్గియు, నిద్దలంచుచున్,।
దోసిసెను, జాల నిప్పగుబిందు; ల్వేగిఁ గాన్పడి, చాతకంబునై।
నీసమయంబున, న్ఘనుఁడ? యేత్తుఁ నెవ్వడగండ్లు రుళ్ళలే।
చేసెదు రత్నలంబయినఁ, జెప్పికొనం, గలఁ డెవ్వఁడీభువిన్॥౨౫॥

చ॥ కలఁగకు మించుకేని నెుదఁ, గర్జకఠోరపు గర్జితంబయో।
తొలుత ఘనుండొనర్చెనని; తోయధరు, న్బువనాతితాపని।
ర్దలన కృతార్థజీవనుఁ, కృతజ్ఞ నిరంతరవంద్యుని, న్మనం।
బలరఁగనంగ, నీ కెపుడు, నబ్బదొ, నెచ్చెలియోరి పొంథుఁడా॥౨౬॥

చ|| జగములుమూట, విశ్రుతమసౌరభః మన్నిటికెచ్చుఁజల్వ; వా|
సి, గజపాలంతి ముంగిళులఁ, జెన్నగు; నైన, నిదొండుమిన్మ ; నే|
సగుణములన్ని గ్రింగు, శిఖిశుష్మశిఖ, శ్నిరయించుజంటనా|
ల్కగమిరెమె కోటరంబుల మెలంగుఁచుఁజందనభూజరాజమా||౨౮|

క|| కలభ? గిరిగుహల నెప్పుడుఁ, జెలఁగం గరువంపుఁజెంపు, చెరలాడకు; మా|
నిల, నిర్గజంబు; హరి చా|న్నులుగోర్తిలెడు ఓల్ల, మేల్కొనుట గలిగినభోగా||

తే|గీ|| భూత వేదండగండకండూతి పొందె|
తి విలాసత, విఖ్యాతతేజమైన|
హరి,హరిణయూథమం, దేమి,యాత్మకూర|
భావమునుజెప్పికొను సిగ్గుపాలుగాక||౨౯|

క|| వెదలవు నుడుపులు పెలికిక, | వడి విఖునము ఖం ఖనుంచి, వచ్చిన, మఱియు|
ప్పుడుం, వెనుకకరుగ, వరయక| బుకమి, ద్విరదముల దంతముల పోలికగాదె||

క|| నమ్మించి మధురతర వచ|నమ్ముల సుజనులను, వంచనమ్మతినప్ర|
త్వమ్మున, నానర్చు ఖలులక| నమ్మతిఁ గాశ్యపి ధరింతు; చనునే? జననీ?||

ఉ|| చారితలంపు, వేఱయగు, వాచివి, లోకహితంబొనర్పఁగా;|
వారివి, రేమొ భిన్నములై, వాగ్రచనల్; సువిలక్షణంబెయూ|,
వారిప్రయత్న; మాకృతియు, వారలదా ర్తమనోహరంబు; వా|
క్సారమెఱుంగు వారలది, సర్వము, వాగతిమాత్రమూరమే||౩౨|

తే|గీ|| గురుల పరుసంపుఁ బల్కులఁ, గుందకెందు|
నరులుగాంతురు, గొప్పతనంబు; మణులు,|
సాన నొరయికఁ, గాంచక, చక్రవర్తి|
మకుటమున, నెన్నఁ,డుండవు, మానితముగ||౩౩||

తే|గీ|| మంచిగందపుఁ జెట్టు, వహించుఁ, దాఁచు;|
దివ్వె చాలుచుఁ, దల, మసి తెట్టువలను;|
జందురుండమృ, దనలోనఁ, గందుఁబూనుఁ;|
గొండెగాండ్రనె, పోషింత్రు, కుతలపతులు|| ౩౪|

తే|గీ|| హితపుఁజేతల, సజ్జనుం, డెల్లలోక|
మధికమదమందఁజేయు, నపార్థితుండె;|
కొలువ, నేవాడు, పలుకుమా? కువలయముల,|
నలరువెలుఁగులఁ, జలివెలుఁగలరఁజేయు|| ౩౫||

తే॥గీ॥ స్వార్థసక్తుఁడు గాక యన్యార్థపరత,
నప్రధానుల కెప్పుడ ఖేదైక్య మొంది,
స్ఖలలితాంత స్ఫురదుదాత్తపటిమ, మమర,
నలగు పురుషుఁడు, నిత్యసమర్థుఁ డతఁడొ॥ ౩౬॥

క॥ పురుషుఁడు పూజింపంబడు,
పర వంశజుఁడైన, సుగుణవంతుం డైనన్,
బరసంగ విశేషంబున,
ధర, సౌఖ్యంబులను వీడఁడండె, తనరదే॥ ౩౭॥

తే॥గీ॥ అమితగుణగణమయ్యుఁ, బదార్థ, మొక్క
దోషముండిన, నిలఁ, జాల, దూషితమగు,
మందులన్నిటఁ జేర్చుట, మన్నన, గను
చున్నఁ, గడుఁ గంపు గలుగుట, నుల్లి పోలె॥ ౩౮॥

క॥ గోరసముఁ జెందియు, గుణి, యుప
కారము పొచ్చుగ నొనర్చుఁగా; యిందులకున్
భారదము మార్చ్ఛ గనియుం
బూరణ మొందియు నిదర్శనంబవు మనకున్॥ ౩౯॥

చ॥ అమరులమందటు, న్నిజ భుజాద్భుత విక్రమ మెన్ని యెన్ని, పూ
ర్ణమనుని సమ్ముఖమ్మగ, శరం బరిఁబోసిన కాము, వేలుపుం
గాము, కనుపువ్వదండ, యొనగూరుపునాద్దిక, మేను తన్ని మే
మము నన, ఫాలలోచన కృశానుశిఖ, ల్మసిపాలు సేయవే॥ ౪౦॥

క॥ తొలుఁ బలుకుకోనలఁ, గుశలతఁ
గలిగిన, ఋని, గాఁడు, తులువ; కడలిం, బలు నా
ళులు, మునిఁగియున్న, వలి గు
బ్బలిచూలికి, మెత్తదనము, పడయఁగ, నగునే?॥

తే॥గీ॥ మర్కటమ్ములసభ,లోనమాశ్రిసకొమ్మ
యే, తగినపీఁట, కిచకొట్టు లే, మనోజ్ఞ
భాషితమ్మగుఁ, బండ్లను, బాఁడిగోర్ల
యగ్రములఁ, జీలు లే, యనిత్యర్పనంబు॥ ౪౧॥

---

236 (సశేషము.) ఆకుండి-వ్యాసమూర్తిశాస్త్రి.

పండితరాజశతకము, ద్వితీయము. (౨౬౬-పుట శేషము.)

క॥ ఏగుణములు లేకుండుట।
యే, గడు మెప్పగును? గుణ సమృద్ధి, యునీ; య।
న్యాగములు పొలుచు; నలికన్।
సాగుదు రెల్లరును జందన క్షితిజములన్॥ ౪౩॥

క॥ పరుల దరిఁజేరి, కొలువన్,।
వెరవులు పె, క్కొగ్గి నైకలవితమున, నంతః।
కరణమునంటక, పారిణము।
ధరియించును, పాదపములు తద్వనుకములుగాన్॥ ౪౪॥

ఆ॥గీ॥ స్వగుణ జాలములను, సగుణత, శూన్యమం।
దును దనర్చుచును బొదువుచు వివర।
ములను, సరగ, సాలెపురుగు పోలిక, సజ్జ।
నుండు మించు, ధరణి మండలమున॥ ౪౫॥

క॥ ఈ యతిఘోర వనమునం।
గోయిల? పంచమపుఁజాయ, గూయకు; మిపుడీ।
వాయస తతి, నీ గూఁటిని।
బాయక, చుట్టుకొని, యరచు, బలు ఘోషముగాన్॥ ౪౬॥

ఆ॥గీ॥ ఇతరగుణ్యాగు ప్తి చతురము, గుణమయ,।
మఖిల మనుజ భృశ సమాహితంబు,।
చొక్కపు వలువ వలె, సుజనుని జెడఁగొట్టు।
దు రెలుకల విధమున, దుష్టమతులు॥ ౪౭॥

చ॥ దలముల, పూల, పండులను తద్భరంబు వహించు; నైందకాఁ।
కల, నుడిగించుఁ? జేయునడఁగం, జలినైంజిలి, యప్పగించుఁ పొ,।
నైలమివహింపఁగా నితరులెల్లరు; నీవిబ్రసిద్ధిగన్న, వా।
రల కు,పదేశకంబగు ధరాజము బ్రాకొమ్మదు మాదువేళలన్॥ ౪౮॥

ఆ॥గీ॥ హాలహాలముఁ గ్రోల నాసించు? లయ సమ
యానలము న్న, ముద్దులాడఁదలఁచు?।
నల్ల ద్రాఁచు నక్కునం డాబ్బనిక్కము?।
కూళ, వశునిఁ జేయఁగోరువాఁడు॥ ౪౯॥

క॥ బడుగుల దొండిన వైరుల,।
విడుచుచు, శైలముల దానవీరతఁ బ్రకటిం।

చెడు నీరాజలధర; కనుటం
గడు నున్నతిఁ, గ్రొవ్వినీదు జ్ఞానముగనవే॥ ౫౦॥

చ॥ గురుతవహించు శైలములు; కొండలకంటెను గుర్వియుర్వి; యా।
ధరణికి మించు గౌరవము దాల్చుఁ బయోరుహసంభవాండ; మా।
పరనిజ జాండభాండముల సంఘముకంటె గురుత్వమెచ్చు గాం।
తురు జగదంతమందు నవిభూత నిజాత్మలు దేవతామునుల్॥ ౫౧॥

ఆ॥గీ॥ ఆకసమున దున్నఁ; నంబువులను జిత్త।
రువున వ్రాయఁబూనుఁ; దవిలిగాలి।
మునుఁగఁజేయునీళ్ళ. ముటుచలకాదర।
మాచరింపఁ, గడఁగునట్టి నరుఁడు॥ ౫౨॥

క॥ జడుఁడెవఁడో తన యాత్మను।
నిడ ము త్రెవ్వఁజేరు. గోఁతి, వెంగిలి మొనరిం।
చెదు, మూరుకొనెడుఁ; బీఁటగ
నిడుకొను, హార్చుండ; ముడిచి, యొత్తగనుండర్॥ ౫౩॥

క॥ ఎవాఁడున్నతి నొందఁడు,।
సేవింప, మహానుభావుఁ జేరఁగ్గంగా।
శైవలిని, వీధినీళులు।
గావే! సేవ్యములు దివిజగణమునకైనన్॥ ౫౪॥

ఆ॥గీ॥ ధనికుసొద్ద, ధనముఁ, దనకే, వైకొనువాని।
మోముపన్నెచెడు, టిదేమివింత;।
పరులకైనఁ, గడలిపయసైనఁ, గొనుమబ్బు।
తెల్ల, నల్లపడుట యెఱుఁగరేరు॥ ౫౫॥

తే॥గీ॥ కొండనెత్తమ్మ, జనయిత; కొయ్యజాతి;।
గాటమాచెల్మిరో, భుజంగములతోడఁ।
నైన, ఘనతను జెందితి, వాత్మనుగుణ।
గరిమనే, మంచిగందపు తరువరంబ॥ ౫౬॥

తే॥గీ॥ ప్రభువు, చేపట్టు, నాపదార్థములు తెలుచు।
సుప్రసిద్ధము; లంభోధి. సొంపుమీఱు,।
శంఖము లసంఖ్యములు; పాంచజన్య మొకఁడె,।
వెన్న నవలంబమున, నయ్యొ, విశ్రుతంబు॥ ౫౭॥

మ॥ సుకుమారారుణ పల్లవాగ్రముల ఝుంఝుమ్మంచుఁ దేఁటులాక్రీడల్।
ప్రకటింప, న్మధుమాస? మోదమిడి, పోవ, న్నీవహో దీనికిన్।
సకలాశల్వాగమారెఁ, దోయజవినాశప్రౌఢపాశ్చాత్య వా।
యుకదంబంబులు, కోకిలంబుతను వరోణ్యా, నివ్వలల్లెల్లర్చెదున్॥ ౫౮॥

ఉ॥ కొండలమీఁది పెద్దపడుకుల్నికితోగ్ర నఖాగ్రవిస్ఫుర।
చ్చండ పరాక్రమంబుల, గజభ్రిదు, భిన్నములనర్చ్చ, వేగ, వే।
దండవిరోధి; మైన, విధి, తద్దపరాజ్ముఖమాట, నెందు నేఁ।
గండ రవంత, యంటికొనఁ, గానఁగనైనను, లేద, యద్దిరా॥ ౫౯॥

ఉ॥ సింగపుఁబిల్ల, మధ్యపునిసీన్ జనియించినదయ్యుఁ, దల్లియు।
త్సంగమునన్వసించి, జలదధ్వని, యించుక, వీనులంబడన్।
జంగున, మిట్టిపాటెనయఁజాలఁ, రయంబునఁగుంచి, యంగముల్।
బొంగుచు నిశ్చలత్వమునఁ బోలనడంగు, మతంగజభ్రిమన్॥

క॥ అతిపరిచయమున నవమా।
నితుఁడగు; నెల్లపుడు నరుగ, నిందితుఁడగుఁ; జెం।
చెత చేయు వంట గంధ।
క్షితిరుహఖండముల మలయగిరి తటమందున్॥ ౬౧॥

క॥ వలపెసఁగుచున్నఁ, దొలఁగు మె।
గలి విరికి, ద్దళ్ల దళ్లగా, మధుకర; తే।
నెలవంబు నిండు దొరకదు,।
పొలయుటపోడి, దుమ్మురంగు, పాడము, మొగమునన్॥ ౬౨॥

ఆ॥గీ॥ ఉఱుముఁ, బంటయదన నెప్పెదు మేఘంబు,।
కురియ, దుఱుమకుండఁ, గురియు, వాన।
యదనఁ, జేయుదునను, నధముండు చేయఁడు,।
చేయునే, సుజనుఁడు చెప్పకుండు॥ ౬౩॥

క॥ దూరముగా నుండుట, నలు।
పారుట, లావగుట, దానమాసించు నఖల్।
సేరె, వడి బెద్దయేన్గని।
యారయఁ, దుదకయ్యె, దున్న. యయ్యదియారా॥ ౬౪॥

క॥ కినియుఁగదు, సజ్జనుండై।
నను, జెలి, తలి, మొఱఁగ, కడిగిన, న్మద్దు తనూ।

జూసినైనఁ, దిట్టు, నాహా।
జననియు, రతివేళ, నేద్వ, సాగెన, యేనిన్॥ ౧౫॥

క॥ తన పాలియునప్పుడును, స।
జ్జనుఁ డుపకారకుఁడు, వొనర్చు, శత్రునకును, జం।
దన తరువు, నఱకుచున్నను,।
బానరుచు, గొడ్డంటఁదావి, బుగులుకొనంగన్॥ ౧౬॥

తే॥గీ॥ చేయనైతిని, బాదేనిఁ, జెట్లలోన।
నీవు నగుదాక్క చెట్టని, నేనెఱుంగఁ।
జంపకా? నేఁడు నెత్తావిఁ జల్లువిరుల,।
నిగ్గునను, నను, మునుఁగఁగఁ జేయుదనుచు॥ ౧౭॥

క॥ కొలఁది జలమూనుఁ గలశము;।
గలశభవుండానె జలధిఁ, గలుగునెకొక్కం।
డిలఁ దనదు చరితఁ దండ్రిని।
గెలిచెడి పేలొక్కఁడుకు, తంత్రికెలసము దీరన్॥ ౧౮॥

తే॥గీ॥ కోయిలా? నోరుమూసిక, కూరుచుండ,।
కించుకేనియుఁ బ్రకటింపు, పంచమస్వ।
రమ్ము; లేకున్న, కాకులు క్రమ్ముకొన్న।
చూతమున నెవ్వఁడెఱుఁగునో, చూతము, నిను॥ ౧౯॥

క॥ తమ్ములు తోపలివి, చిత్ర ప
టమ్మునవ్రాసినవి; రూపుడంబము; రస గం।
ధమ్ములు పూజ్యము సుమ్మీ;।
తుమ్మెద? చుట్టమ్మ? తిరుగుదు, వృథాశ్రమతన్॥ ౨౦॥

క॥ మామిడి? మొగడలు పొడమిన।
దే మొదలుగ నాశనాశ్రయించి, ఫలింపన్।
వేపలు కాకము లాఁగిన।
నేమాదిరిఁ గోయిల ధరియించెదునసుఖుల్॥ ౨౧॥

---

284 (సశేషము.) ఆకుంటి-వ్యాసమూర్తిశాస్త్రి.